

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

VI Міжнародна науково-практична конференція

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО: сучасність та історична ретроспектива

Збірник матеріалів

VI International Scientific and Practical Conference

UKRAINIAN ARMY: modernity and historical retrospective

Київ – 2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

**Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції**

Київ – 2025

УДК 355 (477) (091)

ББК 68.4 (4УКР)

У 42

Укладачі:

Талаур С.Є., кандидат військових наук, старший науковий співробітник,

Грицюк В.М., доктор історичних наук, професор,

Пашкова О.О., кандидат історичних наук

У 42 Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції 27 листопада 2025 р. – К. : НУОУ, 2025. – 356 с.

У збірнику вміщено матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції в умовах широкомасштабної війни російської федерації проти України.

Через призму героїзму та жертвності Захисників та Захисниць України окреслені основні події російсько-української війни, які відбулися у 2025 році: відсіч та стримування Силами оборони України російської збройної агресії, роль і місце міжнародної антипутінської коаліції у боротьбі демократичного світу проти тоталітарного режиму та ідеології рашизму, значення волонтерського руху та духовної підтримки у зміцненні морально-психологічного стану Українського війська, особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану.

Наукові студії учасників конференції сягають найглибших пластів вітчизняної мілітарної історії, окреслюють регіональні військово-історичні аспекти та розкривають їх всесвітній вимір.

Збірник матеріалів конференції стане у нагоді науковцям, викладачам, студентам, курсантам і офіцерам, усім, хто цікавиться вітчизняною воєнною історією.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

КОВАЛЬ Михайло Володимирович	начальник Національного університету оборони України, доктор військових наук, Лауреат Національної премії України імені Бориса Патона, генерал-полковник
СМОЛІЙ Валерій Андрійович	директор Інституту історії України НАН України, академік Національної академії наук України
ЛИСЕНКО Олександр Євгенович	завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
АЛФЬОРОВ Олександр Анатолійович	голова Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук
ШЕЙМО Лінда	виконавчий директор міжнародної громадської організації «Оливкова гілка» (США)
ГРУБЕ Кароліна	член міжнародної громадської організації «Оливкова гілка» (США)
ЄРГІДЗЕЙ Ксенія Валеріївна	начальник навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук Національного університету оборони України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, полковник
СЕГЕДА Сергій Павлович	заступник начальника навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук Національного університету оборони України, доктор історичних наук, професор, полковник
ТАЛАУР Сергій Євгенович	начальник науково-дослідного центру дослідження війни, права та соціальних наук навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук Національного університету оборони України, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, полковник

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

<i>Вітальне слово начальника Національного університету оборони України генерал-полковника Михайла Ковалю</i>	16
<i>Вітальне слово директора Інституту історії України НАН України академіка Національної академії наук України Валерія Смоля</i>	17
<i>Вітальне слово директора Українського інституту національної пам'яті Олександра Алфьорова</i>	18

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Воєца В.В. Розуміння війни Католицькою Церквою та виклики перед духовенством УГКЦ в умовах сучасної російсько-української війни</i>	19
<i>Головко В.В. Формування воєнно-політичного союзу рф та КНДР в умовах російського широкомасштабного вторгнення в Україну (2022–2025)</i>	22
<i>Коваль М.В., Павлюк О.О. Сутність і зміст операції Об'єднаних сил (2018–2022)</i> ...	24
<i>Лисенко О.Є. Деякі теоретико-методологічні аспекти дослідження війни російської федерації проти України</i>	27
<i>Лойшин А.А. Особливості підготовки військових фахівців з вищою освітою в умовах воєнного стану</i>	29
<i>Саліхова О.Б. Інноваційна діяльність у секторі безпеки і оборони: сучасні проблеми та шляхи вирішення</i>	31

СЕКЦІЯ 1. СИЛИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

<i>Алеханов В.О., Кирильчук В.Ю. Роль та місце інженерних військ у збройному конфлікті сьогодення</i>	35
<i>Ананьїн О.В. Прикордонні загони бригадного типу Державної прикордонної служби України у відсічі збройної агресії російської федерації</i>	36
<i>Бідник І.І. Використання дистанційно керованих літальних апаратів у російсько-українській війні</i>	37
<i>Білоус Г.П. Застосування новітніх технологій Збройними Силами України під час повномасштабної російської збройної агресії</i>	38
<i>Варакута В.П., Варакута М.В., Дяченко Д.В. Тенденції розвитку сучасного воєнного мистецтва під час російсько-української війни</i>	39
<i>Гой І.А. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України під час бойових дій</i>	40
<i>Гревцов Є.О., Стеценко Я.В. Застосування та управління діяльністю сил безпеки і оборони в умовах воєнного стану</i>	41
<i>Гросу Я.М. Відсіч збройній агресії російської федерації (2014–2025)</i>	42
<i>Гула Р.В., Передерій І.Г. Основні напрями інформаційно-пропагандистського забезпечення бойових дій зс рф під час другого етапу повномасштабного вторгнення в Україну (22 вересня 2022 р. – 24 червня 2023 р.)</i>	43
<i>Євсєєв І.Г., Герасименко О.В. Контрнаступальні дії Сил оборони України на Харківському напрямку у березні 2022 року</i>	44
<i>Жучков А.В. Трансформація бойових порядків загальновійськових частин (за досвідом російсько-української війни)</i>	45
<i>Зелений В.І. Специфічні аспекти організації службово-бойової діяльності Національної гвардії України під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил</i>	46

Катеринчук І.С., Чуканов А.І. Критерії вибору типу БпЛА для розвідки мінної обстановки	47
Кидонь В.І. Широкомасштабне вторгнення росії в Україну (2022–2025): військово-політичний та гуманітарний аналіз	48
Колос Р.Л., Ковальов Г.Г. Розвиток польової фортифікації у 2014–2025 роках	49
Котилевський О.О. Механізми окупації (анексії) Криму та гібридної агресії росії на сході України у 2014–2022 роках: порівняльний аналіз	50
Кривизюк Л.П., Юрченко Р.В. Херсонська операція Сил оборони України 2022 року	52
Куцька О.М. Рух опору Чернігівщини (кінець лютого – березень 2022)	53
Марцінко Н.М. Гібридні дії російської федерації у російсько-українській війні та їх вплив на економіку України	54
Матвійчук С.В., Будник К.В. Значення безпілотної авіації у російсько-українській війні	55
Мельник В.В. Основні аспекти діяльності Сил оборони України в ході російсько-української війни	56
Мельник Р.М. Організація водозахисних робіт під час форсування водних перешкод в особливих умовах	57
Мілих Є.Г. Штурмові підрозділи у сучасних бойових діях (за досвідом російсько-української війни 2014–2025 років)	58
Мітрофанова О.О. Повітряні Сили Збройних Сил України у відбитті повномасштабної російської агресії	60
Мостовий А.І., Кондратюк О.С. Особливості організації прикордонного контролю в умовах масових переміщень населення	61
Нашивочников О.О. Проблеми застосування військових частин та підрозділів протиповітряної оборони Збройних Сил України на початку проведення антитерористичної операції	62
Окіпняк Д.А., Окіпняк А.С. Досвід застосування наземних роботизованих комплексів та БпЛА під час виконання заходів інженерної підтримки	64
Опалинський В.Б. Тенденції розвитку радіоелектронної боротьби у протистоянні широкомасштабній збройній агресії російської федерації	65
Павлушко М.Я. Застосування безекіпажних комплексів у Силах оборони України ...	66
Петров В.В. Функціонування Головного ситуаційного центру України в умовах відбиття агресії російської федерації	67
Погорелов А.І. Узагальнення бойового досвіду підготовки та участі підрозділів ОСУВ «Донецьк» у заходах обміну полоненими (листопад–грудень 2023 р.)	68
Проць О.Є. Поняття та значення бойового імунітету	70
Рожков І.П. Протипідводно-диверсійна оборона ВМС ЗС України в умовах сучасної збройної агресії: стан, загрози та напрями розвитку	71
Рудніцький І.А. Трансформація застосування одиночних та групових безпілотних систем Сил оборони України на полі бою та у тактичній глибині	72
Салата С.А., Єргідзей К.В. Аналіз ведення бойових дій підрозділами Десантно-штурмових військ Збройних Сил України у 2023 році	73
Сидоров С.В., Пилявець Р.І. Використання газових труб та інших інженерних комунікацій під час бойових дій	74
Соколюк С.М. Розвиток підводних безекіпажних комплексів та їх можливості щодо застосування в умовах російсько-української війни	76
Ткаченко В.А., Зінков А.Д. Оцінювання експлуатаційно-технічного стану аеродромних покриттів злітно-посадкової смуги аеродрому державної авіації	77
Фігурний Ю.С. Результати воєнної кампанії Сил оборони України у відсічі та стримуванні російської збройної агресії у 2025 році та перспективи на 2026 рік	78
Філіппов М.О., Максименко Д.І. Аналіз еволюції підходів до застосування Сил оборони України у відсічі збройної агресії рф	79

Фролов С.М. Досвід протипідводно-диверсійного забезпечення Військово-Морських Сил Збройних Сил України під час російсько-української війни	80
Хом'як К.М. Термобаричні засоби ураження на озброєнні ЗС України	81
Чайковський В.В. Організація системи медичної евакуації під час ведення бойових дій	82
Чірікалов О.С. Застосування підрозділів армії КНДР у російсько-українській війні: тактичні уроки та рекомендації для Сил оборони України	83
Чорнопіщук І.М. Проблемні аспекти та шляхи удосконалення взаємодії підрозділів прикордонних загонів з іншими суб'єктами Сил оборони України	84

СЕКЦІЯ 2. РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Tatarenko K. The development of the unmanned aerial systems in Ukraine since 2022 based on the DOTMLPFI method	85
Автушенко І.Б. Сили безпілотних систем як інноваційний рід сил Збройних Сил України	86
Альбоцій О.В. Система логістичного забезпечення як адаптивна система	87
Барановська Л.В., Лепень В.В. Битва технологій: як Україна створює військо майбутнього	88
Бойко В.В. Міжвідомча взаємодія у системі прикордонної безпеки: аналітичний підхід до управління ризиками	89
Вдовицький Є.А. Протичовнові корвети проєкту 1124 у складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України (1992–2024)	90
Веремесенко Т.Р. Збройні Сили України в період існування незалежної України	92
Глинянюк В.В. Напрями удосконалення берегової системи спостереження у морській операції	93
Дурач В.М., Ісакова Н.М. Механізм проєктування логістичної системи інструментами контролінгу	94
Живцов В.О. Соціально-економічний механізм управління логістичною підтримкою оборонно-промислових підприємств України в умовах воєнного стану	95
Жикол П.О., Сліжевський А.Ю. Українська армія як фактор державотворення та національної ідентичності	96
Казмірчук Р.В., Матвеев Г.А. Розвиток сучасних засобів аерозольного маскування в Україні	97
Касянчик О.В. Інноваційні авіаційні технології у системі обороноздатності України під час широкомасштабної збройної агресії	98
Кіт В.В. Реформування прикордонних підрозділів швидкого реагування: сучасні виклики та перспективи	99
Кулікова А.Є., Гула В.В. Трансформація системи прикордонного контролю після початку російської агресії у 2014 році	101
Ломов А.О., Кирильчук В.Ю. Трансформація структури підрозділів інженерних військ для виконання завдань інженерної підтримки в умовах сучасного ведення бойових дій	102
Лухтан А.І. Медичні військові формування Сил оборони: правові засади їх функціонування та застосування	103
Маїталір В.В. Перспективи розвитку Сил територіальної оборони Збройних Сил України	105
Мельничук А.М. Проблемні питання визначення доцільного складу надводних сил ВМС ЗС України для забезпечення морської безпеки у Чорному морі та шляхи їх вирішення	106
Михайлов В.Ф. Становлення організаційної структури Військової служби правопорядку ЗС України (2002–2014)	106

Михайлюк Ю.О. Розбудова збройних формувань України: від проголошення незалежності до сьогодення	107
Мілевський О.В. Підвищення ефективності застосування в морській операції військових частин (підрозділів) ВМС ЗС України, що мають на озброєнні десантні та десантно-висадкові засоби	108
Муліка А.О. Розроблення рекомендацій щодо застосування авіації Військово-Морських Сил Збройних Сил України у морській операції	109
Наливайко А.Д., Наливайко Л.П. Ретроспективний аналіз проведення другого оборонного огляду в Україні (2008–2012 рр.)	110
Новікова В.Г. Проблеми застосування авіації ВМС ЗС України у сучасних умовах ...	111
Одинець С.А. Деякі погляди щодо перспективного складу річкових сил Військово-Морських Сил Збройних Сил України в операціях угруповання військ (сил)	112
Пащук Ю.М. Прискорення циклу вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України під час війни (2014–2024)	113
Підпригора І.І. Історична періодизація становлення та розвитку психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України	114
Полічко Д.Л. Проблеми створення єдиної системи висвітлення надводної обстановки у Військово-Морських Силах Збройних Сил України	115
Попов А.М. Розвиток Сил спеціальних операцій ЗС України: історія створення та роль у сучасних війнах	116
Попович Д.М. Проблемні питання розвитку системи базування (2014–2022)	117
Поручник А.В. Становлення та розвиток військових формувань України в добу незалежності	118
Пушанка Є.В. Напрями удосконалення системи технічного обслуговування озброєння та військової техніки Збройних Сил України	119
Сімчук П.М., Охрімов Р.В. Удосконалення роботи органу управління прикордонної комендатури швидкого реагування Державної прикордонної служби України з планування бою (дій)	121
Степаненко Ю.П. Проблеми відновлення та розвитку десантних сил Військово-Морських Сил Збройних Сил України	122
Ткаченко В.А., Макуха Б.В., Кульбашевський В.А. Шляхи підвищення живучості літаків тактичної авіації на аеродромах шляхом модернізації та впровадження нових типів укриттів	123
Фаріон О.Б., Горбачевський С.С. Методологічні аспекти дослідження стійкості системи прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон України з державами-членами Європейського Союзу	124
Харук А.І. Відновлення боєздатності українських авіаційних частин, виведених з Криму (2014 р.)	125
Цис О.І. Розбудова Національної гвардії України як складової сектору безпеки і оборони України	126
Чайка С.П. Національна гвардія – важлива складова Сил оборони України	127
Чорний А.М., Силка Є.В. Державна прикордонна служба України у системі збройних формувань: від проголошення незалежності до сучасності	129
Чумаченко С.М. Створення Концепції розвитку державної авіації України у період 2026–2035 років в умовах збройної агресії російської федерації	130
Шаблистий В.В., Басінов С.В. Роль ДФТГ у базовій підготовці військових: на прикладі ДФТГ «Варта Дніпра»	131
Шумлянський С.В., Ємел'янова С.М. Держспецтрансслужба: військово-історична ретроспектива, роль та місце у системі оборони України	132

СЕКЦІЯ 3. МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Moiko S., Kuksenko V. The role of JATEC in countering russian aggression and strengthening NATO-Ukraine relations	134
Барановська Л.В., Ковтун О.Ю. Роль волонтерського руху у забезпеченні Збройних Сил України в умовах війни	135
Бойко О.А. Міжнародне співробітництво у сфері цивільного захисту в умовах дії воєнного стану	136
Борець Т.О. Роль волонтерського руху у зміцненні національної стійкості України в умовах російської агресії	137
Брайчевська О.А. Оборонна співпраця Королівства Данія та України у 2022–2024 рр.	138
Вєтринський І.М. Політика Португальської Республіки щодо російської агресії проти України	139
Войчишина В.Л. Виховання активної громадянської позиції учнівської молоді під час війни через волонтерські ініціативи	140
Гневашева А.В. Динаміка надходження військової допомоги США Силам оборони України під час Війни за Незалежність (2014–2024)	141
Гордійчук І.В. Міжнародна допомога, волонтерський рух, громадські та релігійні організації у протистоянні російській агресії	142
Гула В.В., Соколовська С.С. Міжнародна допомога та громадські організації у протистоянні російській агресії	143
Демяненко В.Т. Музейна спадщина України під час російської військової агресії	144
Дзяворук А.Д., Чернівська О.О. Війна і солідарність: роль світової та української спільноти у протистоянні агресору	145
Драмарецький Б.Б. Світовий Конгрес Українців у протидії російській агресії та пропаганді в умовах повномасштабної війни	146
Єфімов Г.В., Скиданенко В.В. Громадські та релігійні організації України як чинник опору російській гуманітарній агресії 2022–2025 років	147
Железняк В.Р., Яндола К.О. Український волонтерський рух у протистоянні російській агресії	148
Журавльов М.В. Міжнародні безпекові форуми та їх науково-практичні результати для України	149
Задерієнко С.І. Системність в організації логістичних хабів для консолідації потоків міжнародної військової допомоги	150
Зернецька О.В., Мирончук О.А. Допомога Австралії Україні у протистоянні російській військовій агресії	151
Касаткін Є.В., Цицик М.В. Міжнародна допомога у протистоянні України російській агресії 2022–2025 рр.	152
Кравченко О.В. Допомога Україні під час російсько-української війни: польські неурядові організації	153
Кудряченко А.І. ФРН і Японія: від пацифізму до військової допомоги Україні під час російської агресії	154
Кузь Ю.М., Луценко К.Р., Рябенський Д.Р. Волонтерський рух у протистоянні російській агресії	155
Матвєєв Г.А., Казмірчук Р.В. Перспективи застосування озброєння РХБ захисту, що надходить за програмою міжнародної допомоги	156
Медведев О.О. До питання періодизації відносин України та НАТО	157
Мирончук А.С. Іноземні ЗМІ про діяльність українських бібліотек в умовах війни ...	159
Молдавчук В.С. Мистецтво Національної гвардії України на службі потребам оборони держави	160

Нікітіна Д.С. Релігія під час війни: роль релігійних громад у підтримці ЗС України та цивільного населення під час війни	161
Нікітюк О.В., Нікітюк П.О. Напрями міжнародної допомоги Україні у проведенні гуманітарного розмінування	162
Ніколайчук Л.Г. Проблеми міжнародної правової допомоги Організації Об'єднаних Націй у протистоянні російській агресії	164
Пащикова О.О. Реакція міжнародної спільноти на злочини росії проти дитячого населення України мовою документів	165
Руснак Ю.І. Розвиток українсько-канадських відносин у сфері оборони (2014–2025 рр.)	166
Ринський І.М., Микитин В.Ф. Волонтерський рух в Україні 2022–2025 років як елемент гуманістичної складової опору російській агресії	168
Слісаренко Д.С. Роль військово-патріотичних громадських організацій у відбитті російської агресії	169
Слюсаренко І.Ю. Військова співпраця Королівства Норвегія та України: головні здобутки 2025 року	170
Солошенко Н.В. Співробітництво України і Республіки Кіпр – допомога під час російсько-української війни	171
Стасюк Ю.М. Наземні безпілотні системи Сил оборони України та військова співпраця окремих країн Європейського Союзу з цього питання у 2025 році: диверсифікація надходження техніки	172
Степанов С.П. Міжнародна допомога, волонтерський рух у протистоянні російській агресії	174
Томчук О.А. Волонтерський рух як основа громадянської солідарності у допомозі Збройним Силам України	175
Трофимович Л.В. Волонтерський рух в Україні під час російсько-української війни ...	176
Філобок А.С. Міжнародна допомога Україні на початку широкомасштабного вторгнення рф	177
Фуртес О.О., Юрченко Р.В. Польська допомога у підготовці військовиків для протистояння російській агресії	178
Шамсутдінов В.О. Волонтерська діяльність як феномен українського громадянського суспільства: соціально-психологічний портрет та мотивація	179
Шоповалова А.О. Міжнародна солідарність як чинник посилення національної безпеки України	180

СЕКЦІЯ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Zakrasina H. Using podcast format in cadets' independent foreign language training	181
Антакова Н.В. Англійська мова в кар'єрі військовослужбовців. Практика, технології у процесі вивчення мови	182
Апаров А.М. Правова підготовка як елемент військової освіти сучасних військових капеланів	182
Балога В.Т., Задорожний Д.М. Підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану	183
Бессонов О.С. Нормативно-правове та концептуальне забезпечення воєнно-історичної роботи у ЗС України: аналіз проблем та суперечностей	184
Білаш О.В., Величко Л.Д. Застосування теорії ймовірностей у плануванні бойових навчань військових фахівців	185
Білаш О.В., Сорокатиий М.І. Використання методів математичної статистики для оцінювання якості військової освіти в умовах воєнного стану	186
Бойко Є.М., Мостовий А.І. Сучасні підходи до підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	187
Бомбергер В.Г. Особливості підготовки прикордонників в умовах воєнного стану ...	188

Бондаренко С.Ю. Підготовка військових фахівців у режимі постійної загрози: досвід ЦАГАЛ з інтеграції бойової, фізичної та психологічної підготовки	189
Бордюгов М.В. Відмова від військової служби за релігійними переконаннями: виклики та алгоритм дій у період воєнного стану	190
Борисенко О.М. Дослідження компетентнісного підходу до підготовки фахівців авіаційної галузі	191
Вавілова Н.В. Сучасні педагогічні технології професійної підготовки військових фахівців у системі професійної військової освіти	193
Валєєв Р.Г. Використання вебквестів у формуванні професійних компетентностей фахівців сектору безпеки	194
Величко Л.Д., Білаш О.В. Аналітичний підхід до оцінювання ефективності підготовки військовослужбовців із застосуванням математичних методів	195
Гавриш І.Я. Виживання і боєздатність: роль адаптивних програм підготовки в умовах широкомасштабної війни	196
Гаджун І.О. Формування мотиваційного механізму цифрової взаємодії у секторі оборони: досвід України	197
Гребенюк М.В. Етапи розвитку системи професійної військової освіти у ВВНЗ Міністерства оборони та Збройних Сил України	198
Гришук О.М. Взаємозв'язок конфліктності в освітньому середовищі вищих військових навчальних закладів з подіями російсько-української війни та особливостями організації освітнього процесу	199
Гришук Ю.В. Психолого-педагогічні засади формування навичок іншомовного говоріння у курсантів	200
Громико О.В., Оніпченко П.М., Невзоров Р.В. Особливості підготовки курсантів-льотчиків в умовах воєнного стану	201
Гусаківський А.В., Бучковський О.Д. Особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	202
Даценко Г.Г. Воєнно-історичний календар Національної гвардії України – потужний чинник поширення знань з воєнної історії України та історії боротьби українського народу за свободу своєї Вітчизни на сучасному етапі	203
Добровольський Ю.Б., Ярмольчик М.О. Особливості організації базової загальної військової підготовки курсантів у контексті міжнародного співробітництва країн НАТО та України	204
Дужий Р.В. Участь Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки	205
Ємельянов С.О. Актуальність розвитку медіаграмотності курсантів ВВНЗ у процесі фахової підготовки	206
Жукович І.І. Важливість рольових моделей у вивченні англійської мови курсантами ВВНЗ	207
Зінченко А.Ю., Нікіфоров І.А. Формування морально-вольових якостей військовослужбовців у процесі навчання під час війни	208
Канчуга М.К. Трансформація іншомовної підготовки військовослужбовців в умовах воєнного стану: досвід, проблеми, перспективи	209
Кирильчук В.Ю., Алеханов В.О. Особливості адаптації процесу підготовки фахівців інженерних військ до сучасних умов ведення бойових дій	210
Кіфа С.С. Обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України	211
Козубцов І.М. Огляд факторів, що впливають на сучасну підготовку військових фахівців в умовах воєнного стану	212
Корогод С.В. Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану в Україні	213

Кравчук Р.П. Розвиток військової освіти та формування нового етосу лідерства Збройних Сил України в умовах повномасштабної агресії	215
Кривцун В.І., Фарбота А.І. Особливості підготовки саперів в умовах воєнного стану	216
Кудряшов Г.В. Особливості підготовки курсового офіцера як вихователя курсантів у ВВНЗ	217
Кузнецова Л.В., Маринич Д.В. Проблема формування антикорупційної культури у системі військової підготовки	218
Кушнір О.М., Чайковська О.Є. Щодо питання удосконалення системи комплектування прикордонних підрозділів управлінськими кадрами	219
Ларіонов В.В. Деякі погляди на мультимедійне супроводження занять	220
Леценко А.В. Підготовка військовослужбовців до усного перекладу	221
Лисенко С.В. Проблемні питання підготовки громадян України за програмою офіцерів запасу в умовах воєнного стану	222
Лісенко В.А., Антонова С.С. Психологічні наслідки війни для молоді та їх вплив на патріотизм	223
Лозінська Н.І. Значення формування історичної пам'яті і наративів про сучасну російсько-українську війну	225
Масяченко Р.М., Ушаков О.В. Актуальність функціонування системи вивчення (впровадження) бойового досвіду в Збройних Силах України	226
Мельник Р.М. Удосконалення системи підготовки військовослужбовців до форсування водних перешкод у сучасних бойових умовах	227
Мітягін О.О. Система військової підготовки громадян України в історичній ретроспективі	228
Міщенко М.І. Підготовка військових фахівців у воєнний час: інтегрована економіко-психолого-логістична рамка	229
Муковоз О.М. Особливості практичної підготовки в умовах воєнного стану	230
Олійник Р.Ю. Специфіка підготовки військових фахівців до реалізації проєктів в умовах війни	231
Олійник Я.Є., Дзяворук А.Д. Підготовка військових фахівців ДПСУ до протидії інформаційно-психологічним операціям	232
Павицька А.О., Яндола К.О. Значення штучного інтелекту у професійному розвитку сучасних офіцерів	233
Панін В.В., Чоботько М.А. Петанк як вид адаптивного спорту для реабілітації ветеранів та ветеранок війни	234
Панкратов О.М., Вітів В.А. Щодо особливостей підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	235
Польцев І.В. Міжнародний досвід і стандарти НАТО у підготовці розвідки: перспективи адаптації у ЗС України	236
Рижиков В.С. Оптимізація індивідуальної психологічної підготовки військовослужбовців у воєнний час на основі системного підходу	237
Ролін І.Ф. Технологія формування критичного мислення в офіцерів	238
Рудько С.О. Еволюція підготовки військової розвідки України у 2022–2025 роках: інституціоналізація та вплив західних практик	239
Сидоренко М.Є. Формування англомовної компетентності військових фахівців у період воєнного стану	240
Силкін Є.В. Формування інформаційно-аналітичної компетентності у майбутніх офіцерів соціального супроводу	241
Сміхун О.В. Еволюція підготовки військових педагогів в Україні: від давнини до XXI століття	242
Соболева С.М. Етична відповідальність у процесі впровадження штучного інтелекту в підготовку військових фахівців	243

Сорокатиий М.І., Білаш О.В. Математичне забезпечення адаптивних навчальних платформ для військової освіти	244
Талаур С.Є. Критичні події, що потребують збору та документування під час підготовки та ведення операцій (бойових дій)	245
Убайдуллаєв Ю.Н. Використання комплексу РПУ в освітньому процесі ВВНЗ	246
Уваров Ю.Г., Мовчан В.В. Аналіз програми базової загальновійськової підготовки курсантів: проблемні питання та пропозиції щодо їх вирішення	247
Фалько С.А. Впровадження сучасного бойового досвіду в освітню діяльність вищого військового навчального закладу: аналіз закордонного досвіду	248
Федорчук В.Ю. Особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	249
Формальов А.М., Чоботько І.І. Використання кіберспорту як адаптивного спорту для реабілітації ветеранів війни	250
Фролов М.М. Інтеграційна модель підготовки ЗВО з навчальної дисципліни «Міжнародне гуманітарне право»	251
Церковняк-Городецька О.Г. Нові підходи до військово-патріотичного виховання курсантів	252
Черниш О.В., Удовиський В.В., Джемула О.М. Особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	253
Чоботько І.І. Модернізація підготовки фахівців з фізичної підготовки для підвищення боєздатності ЗС України	254
Чоботько М.А. Розвиток військово-прикладних видів спорту як стратегічний чинник підвищення обороноздатності України	255
Шкрігунов М.Ю. Модель «STRIKE» як інтеграція бойового досвіду з відсічі збройної агресії РФ у воєнно-історичну практику	256
Ющук А.М., Ломов А.О. Застосування інтерактивних методів навчання під час підготовки оперативного резерву	257
Ярмольчик М.О. Маніпулятивні та агресивні копінг-стратегії як показник психологічної неготовності курсантів до стресових ситуацій	258

СЕКЦІЯ 5. УКРАЇНСЬКА ЗВИТЯГА: ВІД ДАВНИНИ ДО ХХІ СТОЛІТТЯ

Аулін О.А. Героїзація військових поразок у радянсько-російській пропаганді та формування автентичного образу української звитяги	260
Баранівський В.Ф. Духовний стан суспільства та його значення для війська	261
Бачинська О.А. Задунайські запорожці та османські військові: досвід спільної служби у парамілітарному кавалерійському полку	262
Герасименко О.В., Євсєєв І.Г. Становлення військово-історичної традиції почесних найменувань у Повітряних Силах Збройних Сил України під час Війни за Незалежність України	263
Горбатюк О.М. Основні завдання з виховної роботи в Українській Повстанській Армії	264
Грицюк В.М. Перша столиця більшовицької України та воєнні дії довкола міста Суджа	265
Губський С.І. Подолання радянсько-російських міфів збройної боротьби армії УНР за незалежність вітчизни у 1918–1920 рр.	267
Дацюк О.А. Щоденники очевидців Першої світової війни: український та міжнаціональний досвід	268
Єрмошкіна А.О. Від меча до дронів: трансформація форм звитяги в історії Українського війська	269
Журавель В.Г. Українська звитяга: від давнини до ХХІ століття	270
Заболотнюк В.І. Українська військова еміграція в Німеччині (1918–1945 рр.) як чинник збереження традицій боротьби за державність	271

Загребельна Н.І., Яретик М.М. Постать кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка в українській історіографії	272
Задунайський В.В. Рішучість у бою – данина козацькій спадщині та відповідь на виклики сучасної російської збройної агресії	273
Задунайський Д.В. Використання досвіду армії УНР з підготовки вчителів-організаторів у зміцненні Сил оборони України	274
Климчук І.О. Російсько-українська війна як психологічно-історичне випробування національної ідентичності	275
Ковальчук В.М. Дистрикт «Галичина» (1941–1944): відносини у «трикутнику» місцева нацистська адміністрація – українські «комітети» – ОУН(б)	276
Коляда І.А., Семеній Б.А. Етапи військової кар'єри генерала Валерія Залужного: від курсанта до Головнокомандувача Збройних Сил України	278
Костиренко Т.О. Козацтво Великобудиської сотні Полтавського полку за компутами і ревізіями 1718–1735 рр.	279
Кулікова Г.А., Рубльова Р.І. Державотворча звитяга князя Олега Віщого: деконструкція «норманського питання» у сучасній українській історіографії	280
Лисак М.В. Вплив історії на вибір позивного солдата	281
Лосєв О.С. Гірські формування: австро-угорська спадщина Галицької армії	282
Лоха В.А. Деякі аспекти тактичного воєнного мистецтва козацтва Гетьманщини у період російсько-перської війни (1722–1729)	283
Ляковська С.П. Погляди українського розвідника часів національно-визвольних змагань на органи державної безпеки суверенної України	284
Мараєв В.Р. Бойові традиції українського козацтва	285
Мулява В.Д. Особливості функцій військових традицій у Збройних Силах України в умовах війни з росією	286
Науменко А.О. Організація військових перевезень і транспортувань у добу Української революції 1917–1921 рр.	287
Огієнко С.С. Історичні витоки традицій ведення бойових дій Сил спеціальних операцій Збройних Сил України	288
Олійник В.О. Цифрові бази даних як інструмент збереження історичної пам'яті про захисників та захисниць України	289
Петренко І.М. Нащадки сербської родини Милорадовичів на військовій і державній службі Гетьманщини XVIII століття	290
Питльована Л.Ю. Візуальні метафори спротиву Збройних Сил України російській агресії (на прикладі плаката журналу «Перець»)	291
Рубльова Р.І., Демченко Я.В. Участь морської піхоти у боях проти більшовиків на Поділлі у 1919–1920 рр.	292
Сидоренко А.О. Наукова робота української військової еміграції міжвоєнного періоду XX століття	293
Скрябін О.Л. Впровадження новітніх військових (бойових) традицій у Сухопутних військах Збройних Сил України	294
Слюсаренко П.М. Переяславський договір між Військом Запорозьким та Московським царством 1654 року: міф чи реальність	295
Солодка М.В. Театр як чинник українізації на Півдні України у 1920-х роках	296
Срібняк І.В., Гудзь В.В. Генеральний штаб армії УНР на завершальній фазі своєї діяльності в Польщі (1921–1924 рр.)	297
Фурманчук Д.М. 1918 рік: суспільно-політична криза та динаміка військового протистояння на теренах центральної України	298
Халіманенко К.В. Розвиток національних військових (бойових) традицій і ритуалів у Десантно-штурмових військах Збройних Сил України	299
Харламов М.І., Чиркіна-Харламова М.А. Загони молодих пожежних дружинників у боротьбі з вогнем в УРСР у першій половині 1930-х років XX століття	300

Ходанович О.Л. Підготовка до збройної боротьби територіального підпілля Організації українських націоналістів (1941–1943 рр.)	301
Холох О.І. Бойові ритуали та підходи до їх класифікації	303
Штонда В.Р. Повстання Криштофа Косинського 1591–1593 рр. як прояв української військової звитяги	304
Щербатюк В.М. Оборона Лисянки під час Правобережного повстання 1664–1665 років	305
Яблонський В.М. Організаційне забезпечення військової діяльності Державного центру УНР на еміграції (1921–1939)	306

СЕКЦІЯ 6. ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР

Chmykhalo Н. Manipulative use of sexualized content by the russian federation in conducting information and psychological operations in Crimea (1991–2014)	307
Бєлік А.О. Трансформація характеру майбутніх воєнних конфліктів: нові виклики та парадигми протистояння	308
Бідник І.І. Застосування безпілотних літальних апаратів для дистанційного мінування позицій противника	309
Білоус І.І., Филипенко А.О. Бойові дії на морі під час грузинсько-абхазького конфлікту 1992–1993 рр.	310
Будз В.П. Національна ідентифікація як чинник відбиття російської агресії	311
Вєдєнєєв Д.В. Організація контррозвідального захисту індустріально-промислового й науково-технічного комплексу України (1980-ті – 1991 рр.)	312
Вознюк Ю.С. Сучасна світова гібридна війна доби постмодерну як новітній мілітарний феномен сьомого покоління	313
Ворожко В.П. Особливі відділи ОДПУ/НКВС та Червона армія у 1930–1935 рр.	315
Гордієнко М.Г. Війна як догмат імперського поневолення	316
Грилюк С.М. Особливості норми функціонального стану «війна»	318
Губицький Л.В., Мельник Г.М. Багатонаціональна операція в Республіці Ірак: участь українських миротворців	319
Журавель Т.В. Військова історія: всесвітній вимір	320
Зелінський А.Л. Діяльність українських миротворців у Південному Лівані (2000–2006) як потенційна складова іміджевої привабливості сьогоденної України у ліванському суспільстві	321
Івахів О.С., Щеглов А.Ю. Радянські «зелені чоловічки» на Заході України у 1920-х: дестабілізувати, щоб загартувати	322
Караваєв В.С. Вакуум безпеки як наслідок російсько-української війни: виклики для рф	323
Коломієць О.Л. Від безпекотворення до секуритизації: історія формування сучасних теорій безпеки	324
Коротенко О.М., Луценко О.К., Поливода М.О. Використання новітніх технологій у будівництві військових будівель і споруд	325
Кравчук О.В. Диверсійна діяльність польського й французького антигітлерівського Опору зі зриву ракетних операцій Третього рейху (1942–1945 рр.)	326
Крисаченко В.С. Маніпулятивні технології рашизму: конфабуляції	327
Кузнєцов М.О. Уроки з досвіду проведення контрнаступальної операції «Fridericus-Süd» (1942) у контексті сучасної російсько-української війни	328
Курган О.М. Створення та еволюція міфу про «братні народи» через призму століть	329
Лагодич В.Ю. Лангобарди у складі римського війська у Фракії протягом 80–90-х років VI століття	330
Левченко С.М. Органи військової контррозвідки на території України (1946–1991 рр.)	332

Левчук О.О. Політичні, соціальні та інформаційні аспекти протидії екстремістським організаціям в умовах глобалізації: міжнародний досвід	333
Мавренков О.Є., Матвійчук С.В., Мавренкова А.О. Історичний шлях становлення безпілотних літальних апаратів	334
Мальков О.О. Від польових ініціатив до промислової модернізації: еволюція озброєння вертольотів армійської авіації України у світовому контексті розвитку засобів протидії безпілотним літальним апаратам (2014–2025 рр.)	335
Мельник В.В. Світові тенденції поєднання пілотованих гелікоптерів із безпілотними літальними апаратами	336
Мончак О.В. Листопадова революція 1918 року в Німецькій імперії як вирішальний фактор зміни ситуації у німецькій імператорській армії, що перебувала на теренах України	337
Мухін С.А. Мультимедійні технології у мілітарних музеях Європи	338
Нестеренко В.Ф., Поливода М.О., Луценко О.К. Щебенево-мастикові асфальтобетонні суміші як ефективний матеріал для підвищення довговічності покриттів військових аеродромів	339
Нікіфоров І.А., Бондаренко А.С. Детатаризація Криму: минуле і сучасність	340
Олійник О.М. Досвід партизанської війни Китаю проти зовнішньої агресії	341
Печенюк І.С. Передумови та причини сучасного російсько-українського протистояння	342
Пошедін О.І. Проблематика цивільно-військових відносин у трактатах	343
Резнік В.І. Генеза та розвиток штурмових військ у ХХ–ХХІ століттях	344
Сегеда С.П., Покотило О.І. Цифрові технології – крок до модернізації військової сфери	345
Сівак О.І. Виникнення і розвиток самохідних гармат на автомобілях. Модифікація ТМГ	346
Солошенко В.В. Мисливство за трофеями: від феномена до масового явища війни	347
Топальський В.Л. Особливості відновлення військових традицій в авіації Повітряних сил Війська Польського (1990–2025)	348
Филь О.М. Харчовий ленд-ліз для РСЧА під час Другої світової війни	349
Фурман І.І. Порушення російською федерацією положень Будапештського меморандуму 1994 року щодо гарантій безпеки України у контексті анексії Криму та збройного конфлікту на сході України	350
Чайковська О.Є. Військова історія: всесвітній вимір досвіду України 2022–2025 років	351
Чеботаєв В.О. Санітарний кордон – межа між Європою і більшовизмом. Варшавський договір як рання модель колективної безпеки	353
Чуприна О.В. Історичний успіх України щодо створення міжнародного Спеціального трибуналу	354
Чучин М.В. Застосування морської блокади у збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ століття	355

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Начальник Національного університету оборони України
доктор військових наук
генерал-полковник
МИХАЙЛО КОВАЛЬ**

Шановні учасники конференції!
Дорогі побратими і посестри!

Від імені Вченої ради, командування та колективу Національного університету оборони України та від себе особисто щиро вітаю вас із початком роботи щорічної Міжнародної наукової конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива».

Цей представницький форум вже традиційно об'єднує провідних науковців, дослідників, військових фахівців і стає важливим майданчиком для фахового обговорення актуальних проблем воєнної безпеки, розвитку військової науки, досвіду застосування Сил оборони України у збройних конфліктах, а також впровадження інновацій в освітній процес.

Сьогодні наша держава проходить крізь історичні випробування, що змінюють глобальний безпековий ландшафт.

Російська збройна агресія стала викликом не лише для України, а й для всієї демократичної світової спільноти. Водночас ці події висвітлили глибинні трансформації у системі міжнародної безпеки та загрозу поширення авторитарних ідеологій, співзвучних імперським амбіціям кремля.

У таких умовах посилення обороноздатності України є безальтернативним пріоритетом. Це вимагає системного переосмислення питань стратегічного та оперативного планування, підготовки військових кадрів, модернізації озброєння, логістики, морально-психологічного забезпечення. Роль науки в цьому процесі – ключова.

Окрему увагу треба приділяти фіксації подій, збору емпіричних даних і створенню історичного архіву війни, що вже сьогодні має слугувати базою для наукового аналізу, розроблення доктрин, нормативно-правових актів та вдосконалення військової практики.

Наш форум – це платформа для збереження та розвитку наукових традицій, генерації нових ідей і бачень. Перекоаний, що цьогорічна конференція стане джерелом цінних наукових напрацювань, що сприятимуть посиленню обороноздатності нашої держави.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, конструктивних дискусій і вагомих результатів!
Слава Україні!
Героям слава!

**Директор Інституту історії України НАН України
академік Національної академії наук України
ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ**

Шановні учасники нашого поважного наукового зібрання!

Іде четвертий рік виснажливої війни народу України проти російського агресора. Війни за Незалежність нашої держави. Війни – екзистенційної за своїм характером та змістом. Війни, глибинні сенси якої ми тільки-но починаємо осягати і ще довго будемо вивчати й усвідомлювати після її завершення.

Російсько-українське протистояння оприявило у всій своїй трагічній повноті явні і приховані загрози та виклики, що тривалий час видавалися майже нереалістичними. Нині ми живемо у період немислимих до того сценаріїв, спонтанних геополітичних рішень, цинічного ігнорування демократичних свобод і права вибору на вільний розвиток окремих держав, нігілістичного ставлення до міжнародного права, цілковитого нехтування мораллю і безвідповідального ставлення до майбутнього.

Сучасна війна російської федерації проти України вже має регіонально-глобальний характер і в цьому сенсі несе загрози усьому людству через нестачу політичної волі керівництва тих держав, які володіють реальними важелями, аби її зупинити. А ще це зіткнення стало першим в історії людства за масштабами і розмахом, комбінаціями гібридних засобів, пошук протидії яким потребує гігантського напруження матеріальних і людських ресурсів та часу.

Сучасні військово-політичні стратегіями позначені особливою складністю та непередбачуваністю. Та водночас їхня сутність проглядається у прозорій спрямованості і прагматичних цілях. Державний егоїзм, економічні рації, прагнення до світового чи регіонального домінування порушують хиткий баланс, що склався у системі міжнародної безпеки, сформованої після завершення Другої світової війни. Варто одному каменю з цього підмурка випасти і він спроможний викликати лавину неконтрольованих подій з непередбачуваними, але катастрофічними наслідками.

Відомий французький політик Жорж Клемансо колись сказав: «Набагато легше виграти війну, ніж мир». Водночас існує імператива римського військового теоретика Публія Флавія Вегетія Рената: «Хочеш миру, готуйся до війни». Вона вміщена у його трактаті «Про військову справу», написаному у IV або V столітті нашої ери, але не втратила актуальності й дотепер. Складна діалектика феноменології війни і миру створює підстави для концептуалізації і теоретизації подієвого полотна сучасного етапу російсько-українського протистояння. Номенклатура наукових проблем для пізнавальних процедур є надзвичайно широкою для представників різних дисциплін – військових наук, воєнної історії, правознавства, соціальної психології, політології, воєнної антропології та інших. Незавершений характер війни породжує певні труднощі і створює відомі перешкоди на шляху осмислення цієї війни. Однак інтенсивна акумуляція емпіричних матеріалів неминуче ставить на порядок денний необхідність аналітичних інструментів.

Нинішня конференція є одним із традиційних майданчиків прикладання інтелектуальних зусиль, що окреслюють перспективи наукових досліджень.

Дозвольте побажати всім Вам творчих здобутків і переможного завершення війни.

**Голова Українського інституту національної пам'яті
кандидат історичних наук
ОЛЕКСАНДР АЛФЬОРОВ**

Вельмишановні учасники конференції!

Щиро вітаю вас із початком роботи VI Міжнародної науково-практичної конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива».

У час повномасштабної російсько-української війни, як ніколи раніше, надзвичайно важливо усвідомлювати наш історичний шлях, звертатися до спадщини українського війська – сповненої героїзму, жертвності та багатовікової боротьби за свободу. Саме минуле дає нам сили й віру в сьогоденні, коли кожна перемога є результатом єдності досвіду, знань і рішучості.

VI Міжнародна науково-практична конференція «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» традиційно є унікальним майданчиком для інтеграції наукових підходів, міждисциплінарного обміну та фахових дискусій. Тут зустрічаються військові, науковці, дослідниці й дослідники, експертна спільнота – всі, хто щиро вболівають за зміцнення оборонного потенціалу України.

Програма конференції яскраво ілюструє глибину та актуальність сучасної військової науки – від воєнно-історичних досліджень до розроблення новітнього озброєння, вдосконалення тактики й підготовки високомотивованого особового складу. Особливої ваги сьогодні набуває не лише генерація нових знань, а й їх практичне впровадження в систему національної безпеки та оборони.

Водночас звернення до воєнної історії відповідає глибинним духовним потребам українського суспільства. Осмислення звитяг українського народу – від княжої доби до сучасної війни – є джерелом сили, мотивації та національного піднесення для кожного, хто стоїть на захисті Вітчизни.

Щиро бажаю всім учасникам і учасникам конференції конструктивної взаємодії, плідної наукової роботи й натхнення. Хай ваша праця слугує утвердженню сильного й переможного Українського війська!

Слава Україні!

Героям слава!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Восца В.В.

*Київська Трьохсвятительська Духовна
Семінарія Української Греко-Католицької
Церкви, Київська обл.*

РОЗУМІННЯ ВІЙНИ КАТОЛИЦЬКОЮ ЦЕРКВОЮ ТА ВИКЛИКИ ПЕРЕД ДУХОВЕНСТВОМ УГКЦ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Протягом історії людство переживало численні війни. Католицька Церква була і залишається однією з найсильніших інституцій, охоплюючи своїм впливом більшу частину Європи. Церковна влада мала виробити позицію з цього приводу. Це робилося через рішення Соборів і Синодів. Основу вчення Католицької Церкви щодо війни заклав один із Отців Церкви – Св. Августин, єпископ Гіппонський (IV ст.). У своїх працях він вказує на те, що «повністю виключити війну з людського життя, на жаль, неможливо, тому що людство ніколи не опиниться в ситуації, коли не буде причин братися за зброю». Варто зазначити, що Св. Августин ввів концепцію т.зв. «справедливої війни», яка розуміється як боротьба за справедливість або відшкодування кривди. Св. Августин також говорив: «Справедливі війни – ті, коли борються з несправедливістю, що війна є несправедливою, коли вона сповнена жадобою до руйнування, помсти, дикого бажання нанести удар у відповідь та жадобою влади».

Святий Тома Аквінський (XIII ст.) продовжив вчення Августина про «справедливу війну» та визначив три характерні ознаки. Перша – «війна оголошується суверенною владою». Це означає, що вона не може бути самореалізацією або приватною ініціативою, а має бути легально оголошеною і керованою владою, що має відповідальність за безпеку свого народу. Друга – «оправдана причина», тобто війна повинна мати об'єктивно оправдану причину, яка має бути належним чином обґрунтованою. Це може включати провину або агресивну загрозу від іншої держави або нації. Війна має відбутися як відповідь на цю причину. Метою ведення війни має бути придушення зла та сприяння спільному благу. Третім критерієм є «правильний намір». Намір ведення війни не має бути направлений на домінування, жорстоку помсту або заподіяння непропорційної шкоди, щоби сприяти спільному благу. Ці принципи Томи Аквінського і Августина виступають як етична основа для визначення, коли війна може вважатися «справедливою» та морально обґрунтованою. Вони допомагають встановити межі вживання сили та захищати правопорядок у контексті міжнародних конфліктів.

Прямий і чіткий осуд війни знаходимо і у римських Понтифіків: Лева XIII, Бенедикта XV, Пія XII, Бенедикта XVI та Папи Франциска. Папа Лев XIII наголошує на соціально-політичних помилках, які проявлялися в багатьох сферах, а особливо, які стали причиною війн у світі в першій половині XX ст. Головна проблема полягає у помилковому розумінні свободи людини. Понтифік навчає: «Коли свобода перестає залежати від істини, яка є від Бога, тоді вона позбавляється обов'язку поважати права інших. Сутністю свободи тоді стає любов до самого себе – аж до відкидання Бога і зневажання ближнього. Людина тоді стає самозакоханою та утверджує власні інтереси за будь-яку ціну».

1 серпня 1917 р. Папа Бенедикт XV звернувся до лідерів воюючих народів з проханням припинити Першу світову війну, закликав уряди укласти угоду про досягнення «справедливого та міцного миру». Він наголосив: «має бути заміна матеріальної сили зброї на моральну силу закону! Необхідна справедлива згода всіх на одночасне та взаємне скорочення озброєнь відповідно до норм та гарантій, які мають бути встановлені в межах, необхідних та достатніх для підтримки громадського порядку в окремих державах». Це звернення свідчило про бажання виходу зі страшного конфлікту, який призвів до великої кількості жертв та страждань.

Конкретне засудження війни ми знаходимо в багатьох посланнях Папи Пія XII, оскільки під час його понтифікату тривала Друга світова війна. 23 серпня 1939 р. було підписано між Третім Рейхом та Радянським Союзом «Пакт про ненапад Молотова-Ріббентропа». Договір містив таємний пункт, що передбачав розподіл земель та сфер впливу у східній Європі. Папа знав про що йшлося в таємному пункті і наступного дня провів радіо звернення, у якому звернувся до керівників держав та впливових людей, політиків. Він розумів, що війна неминуча, тому наголосив на вирішенні незгод, погроз та закликав до переговорів, щоб дійти до порозуміння!

«Компендіум Соціальної Доктрини Церкви» подає цитату, що містить вчення двох Понтифіків – Івана Павла II та Павла VI: «Війна – це лихо, вона ніколи не може сприяти розв'язанню проблем між народами: війна ніколи не слугувала і ніколи не слугуватиме цьому, оскільки породжує нові і складніші конфлікти»!

Католицька Церква під час Другого Ватиканського Собору (1962–1965 рр.) наголосила на питаннях, що стосуються війни. У конституції «Радість і надія» знаходимо чітке засудження нелюдськості війни. Документ відзначає, що війна призводить до страждань, руйнування та морального знецінення. Висловлюється сильне осудження нелюдських аспектів війни та її впливу на людську гідність. Конституція закликає християн до активних зусиль для зміцнення миру у справедливості та любові. Вона відзначає, що мир є метою та завданням християнського життя та наголошує на важливості співпраці всіх людей, незалежно від їхніх релігійних переконань. У документі містяться певні напрями для пошуку засобів, щоб досягнути мир. Вона вказує на необхідність розвивати способи вирішення конфліктів, що не включають в себе військову агресію, та дбати про справедливість у міжнародних відносинах.

У «Катехизмі Католицької Церкви» подається позиція Вселенської Церкви щодо війни, яка є пов'язана зокрема із самозахистом та миром. Він каже, що люди мають право та повинні захистити себе і своє життя: «законний захист особи і суспільства не полягає у вбивстві невинного, що є свідомим душоубством». «З акту чийогось самозахисту може наступити подвійний результат: перший – це збереження власного життя, другий є смерть напасника»...

Наступним важливим елементом, на який наголошує Катехизм, є мир: Земний мир є образом і плодом миру Христа, месіанського «Князя миру» (Іс. 9,5); Своєю кров'ю на Хресті Він убив ворожнечу у Своему тілі (Еф. 2,1 6; Пор. Кол. 1, 20-22); Він примирив людей із Богом і зробив зі Своєї Церкви таїнство, святий знак єдності людського роду та з'єднання його з Богом. Бо Він – наш мир (Еф. 2,14); Він об'являє: «Блаженні миротворці» (Мт. 5,9). Отож, для багатьох християн мир є чимось більшим, ніж відсутність воєнних конфліктів. Мир також означає внутрішню гармонію, примирення з Богом та ближніми, повагу до гідності кожної людини та прагнення до справедливості.

Важливо, що «Катехизм Католицької Церкви» наголошує на необхідності уникати війни: «П'ята Заповідь забороняє добровільне знищення людського життя. Оскільки кожна війна приносить горе і несправедливість, Церква наполегливо заохочує кожного молитися і діяти, щоб Божа Доброта звільнила нас від стародавнього рабства війни». Також: «Кожен громадянин та кожен, хто при владі, покликаний працювати, щоб уникнути воєн. Але доки існуватиме небезпека війни і не буде компетентної міжнародної влади, наділеної достатніми силами, доти не можна відмовити урядам, після вичерпання всіх можливостей мирного врегулювання, права на законний захист». Держава, яка є легітимною та законною, має обов'язок вводити різні зобов'язання для громадян, які можуть бути необхідними щоб охороняти державу. Такі обов'язки можуть включати призов до військової служби для забезпечення безпеки та захисту країни у надзвичайних обставинах. Ті, котрі обирають військову службу та виконують свої обов'язки, можуть вважатися для свого народу тими, які служать свободі та безпеці. Вони виступають на захист національної безпеки, і їхня військова служба може бути важливим внеском у загальне добро і міжнародний мир.

Папа Бенедикт XVI у своїй енцикліці «Любов у правді» досліджував широкий спектр соціальних і економічних питань. У цій роботі він аналізував причини глобальної економічної кризи того часу і звертав увагу на проблеми війни та необхідність сприяти миру шляхом співпраці та діалогу між націями.

Папа Франциск у своїй енцикліці «Всі брати» висловлює певний сумнів щодо традиції «справедливої війни» та навчає, що: «Дуже легко вибрати війну, користуючись різними доказами, які нібито гуманні, захисні чи превентивні, і вдаючись до маніпулювання інформацією. Фактично, за останні десятиліття всі війни були нібито «справедливими». Для підтвердження своєї позиції Понтифік зазначає: «Можна легко впасти у дуже широку інтерпретацію цієї законної можливості. У такий спосіб намагаються помилково виправдати і “превентивні” напади чи воєнні акції, які легко провокують лихо і безладдя, важчі, ніж лихо, яке слід усунути». Через значний розвиток військових технологій, війна матиме велику силу, яку буде важко контролювати та буде нищити все, тим паче мирне населення. Тому феномен війни не можна сприймати як спосіб вирішення різних проблем, оскільки можна отримати набагато більше жаклих наслідків. Папа Франциск наголошує, що: «у такій сучасній дійсності, дуже важко приводити раціональні докази, розроблені в минулі віки, щоби говорити про можливість “справедливої війни”. Ні жодній війні». Про війну в Україні, Папа Франциск говорив: «Нехай настане мир для багатостраждальної України, що переживає важке дуже важке випробування насильством та руйнуваннями жорстокої та безумної війни, в яку вона була втягнута. Нехай над цією жакливою ніччю страждання та смерті якнайшвидше зійде новий світанок надії! Нехай буде обрано мир».

У «Катехизмі» УГКЦ «Христос – Наша Пасха» концепція війни пов'язана з миром. Мир потрібно плекати не тільки конкретній особі, а і усій нації. Про мир потрібно дбати, не тільки кожному християнину, а й усім людям. Його потрібно плекати в родині, в різних спільнотах та колективах та втілювати в суспільному житті. Мир є дар, яким наділив людей Господь, проте його загрозою є війна яка приносить страждання та смерть. Війну не можна обирати як метод вирішення проблем та конфліктів, оскільки це можна вирішити дипломатичними перемовинами на рівні міжнародних відносин.

Далі «Катехизм» УГКЦ говорить що: «Застосування військової сили може бути допустиме лише у разі крайньої необхідності як засіб дозволеного самозахисту, а Воїн-

Християнин є завжди захисником миру. З огляду на сучасні руйнівні методи та способи ведення війни, умов для справедливого її початку практично не існує, оскільки вона стає страшною загрозою для людства через небезпеку застосування новітньої зброї масового знищення, що може призвести до знищення життя на землі». Отже, мир є великим та важливим даром для людини. Якщо мир буде панувати в душі кожної людини та важливим для кожної, то не буде небезпеки збройних конфліктів та воєн. Осердям миру є повага та любов до ближнього, для того щоб він завжди перебував потрібна молитва та праця.

Синод єпископів УГКЦ чітко окреслює концепцію «справедливого миру», яка походить від «справедливого захисту». Головним завданням законного захисту є надати безпеку своєму народові та досягнути миру для всіх, не маючи на меті помсти, завоювання. Отже, єпископи зазначають що: «справедливим миром не може бути ні “замирення” агресора, ні так званий “мінімальний мир”, який передбачає визнання за агресором окупованих ним територій. Такий мир повинен бути довготривалим і непорушним, із відновленням принципів міжнародного права. Він передбачає не лише перемогу над агресором і повернення територіальної цілісності України, а й заходи, спрямовані на відновлення правильних відносин між Україною та росією та загоєння ран, завданих війною: розкриття правди і визнання злочинців, міжнародні кримінальні суди, репарації, політичні вибачення та прощення, меморіали, нові конституції та місцеві форуми примирення».

Головко В.В., к.і.н.

*Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО СОЮЗУ РФ ТА КНДР В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (2022–2025)

До 2022 р. північнокорейський напрямок не входив до числа першорядних пріоритетів росії. З початком широкомасштабного вторгнення в Україну ситуація поступово почала змінюватися. Очікувано, Пхеньян на рівні політичної риторики підтримав російську агресію і шукав способи піднятися в ієрархії російських зовнішньополітичних пріоритетів. І для цього було використано український напрям: вже 13 липня 2022 р. КНДР визнала «незалежність» окупованих рф територій України – «ДНР/ЛНР». Того ж дня МЗС України заявило про розрив дипломатичних відносин із КНДР. У жовтні 2022 р. Пхеньян визнав російську анексію Запорізької, Херсонської, Луганської та Донецької областей. Показово, що вже 1 листопада 2022 р. було відновлено залізничне сполучення між рф і КНДР. Спочатку повідомлялося про російські поставки ліків, борошна, олії тощо, а з середини листопада почали здійснювати постачання північнокорейських снарядів і ракет на адресу ПВК «Вагнер». Тоді ж у західних ЗМІ повідомили, що в КНДР розпочалося виробництво зимової уніформи та іншого одягу з російської сировини для збройних сил рф.

Новий етап у російсько-північнокорейських відносинах позначився з другої половини 2023 р. Це зрушення збіглося з заколотом власника ПВК «Вагнер» Є. Пригожина 23–24 червня. Вже 27 червня в Москві відбулася зустріч співголів міждержавної комісії рф і КНДР, а у липні 2023 р. Пхеньян відвідала делегація на чолі з С. Шойгу (це був перший візит глави оборонного відомства росії до КНДР за пострадянський час), що означало зміну куратора ВТС між рф і КНДР. 13 вересня в Амурській області рф відбулися очні переговори В. Путіна

і Кім Чен Ина. Останній тоді заявив, що відносини з росією є для КНДР «першим пріоритетом». Наступного дня В. Путін провів засідання Радбезу рф, присвячене підсумкам переговорів. У свою чергу, південнокорейська сторона повідомила, що сторони «обговорювали різні пропозиції щодо військового співробітництва, включно з розробленням міжконтинентальних балістичних ракет». 18–19 жовтня Пхеньян відвідав С. Лавров, який обговорив «практичний напрямок і методи для підняття міждержавних відносин на вищий щабель згідно з вимогами нового часу і політичних обставин, що склалися». 21 грудня начальник генштабу збройних сил росії В. Герасимов під час брифінгу для іноземних військових аташе серед підсумків діяльності МО рф у 2023 р. згадав «налагодження активної всебічної взаємодії з КНДР».

Перехід російсько-північнокорейських відносин на новий рівень був позначений на саміті В. Путіна і Кім Чен Ина 18–19 червня 2024 р., під час якого був підписаний Договір про всеосяжне стратегічне партнерство. Широкого міжнародного резонансу набула стаття 4 Договору, яка гласила: «У разі якщо одна зі Сторін зазнає збройного нападу з боку будь-якої держави або кількох держав і опиниться таким чином у стані війни, то інша Сторона негайно надасть військову та іншу допомогу всіма наявними в її розпорядженні засобами відповідно до статті 51 Статуту ООН і згідно із законодавством КНДР і РФ». Після саміту російсько-північнокорейські комунікації йшли по наростаючій траєкторії. Так, вже 18–19 липня КНДР відвідала військова делегація рф на чолі з заступником міністра оборони О. Криворучком, яку прийняв Кім Чен Ин.

Після початку наступальної операції Сил оборони України в Курській області в серпні 2024 р. рф вирішила вдатися до північнокорейської військової допомоги. 13 вересня С. Шойгу, вже у статусі секретаря ради безпеки рф, здійснив візит до Пхеньяна, де його прийняв Кім Чен Ин. Очевидно, тоді було порушено на практичному рівні питання залучення північнокорейських військ до боїв з українською армією. 4 листопада В. Путін прийняв у Кремлі міністра іноземних справ Цой Сон Хі. І як раз з кінця осені 2024 р. почала надходити інформація про те, що північнокорейські військові перекинуті в європейську частину рф. 24 листопада начальник Генштабу ЗС України А. Баргилевич уперше заявив, що військові КНДР брали участь у боях проти Сил оборони в Курській області. Загальну чисельність північнокорейського угруповання було оцінено в 11 тис. осіб. Розширення залучення північнокорейців до військових дій з Україною спостерігалось після візиту 29 листопада до Пхеньяна російської делегації на чолі з міністром оборони А. Белоусовим. 23 грудня на засіданні Ставки Верховного головнокомандувача головнокомандувач ЗС України О. Сирський повідомив про ризики того, що КНДР спрямує до рф додаткову кількість солдатів і військової техніки. Тоді ж було озвучено, що, за попередніми даними, кількість убитих і поранених північнокорейських військових на Курщині перевищила 3 тис. осіб. А 27 грудня В. Зеленський повідомив, що в полон було взято кілька солдатів із Північної Кореї, але вони були важко поранені та померли. 11 січня Президент заявив про захоплення у полон двох поранених військових КНДР. З другої половини січня 2025 р. північнокорейські війська через великі втрати були відведені з лінії фронту. У лютому 2025 р., очевидно, було проведено ротацію північнокорейських солдатів. У той самий період спостерігалось поглиблення ВТС РФ та КНДР. За оцінками начальника ГУР МО України К. Буданова, на кінець лютого 2025 р. 50 % російських боєприпасів були північнокорейського походження. Також спостерігалось масштабне постачання озброєння,

включно з 170-мм самохідними гаубицями і 240-мм реактивними системами залпового вогню (по 120 одиниць кожної). У березні–квітні 2025 р. українська сторона перестала повідомляти якісь подробиці про участь північнокорейців у боях. У липні 2025 р. представник ГУР А. Юсов повідомив, що з березня не зафіксовано фактів залучення підрозділів КНДР до бойових дій на боці рф. За оцінками ГУР, станом на кінець червня 2025 р. втрати у підрозділах рф, укомплектованих військовослужбовцями КНДР, становили 4,5 тис. осіб. 21 березня С. Шойгу знову зустрівся з Кім Чен Ином. За інформацією російських ЗМІ, під час цього візиту обговорювали третю хвилю відправлення північнокорейських підрозділів для підтримки наземних операцій у Курській області (за фактом, якщо виходити з повідомлень української сторони, цього так і не відбулося).

Новий етап у російсько-північнокорейських відносинах спостерігається з кінця квітня 2025 року. 26 квітня В. Герасимов під час доповіді В. Путіну, повідомляючи про нібито повне «визволення» Курської області, відзначив роль військовослужбовців із КНДР. Надалі російська і північнокорейська пропаганда розпочали активно висвітлювати цю тематику, при цьому підкреслюючи, що рішення про участь КНДР у війні ухвалив саме Кім Чен Ин як приведення в дію 4-ї статті Договору про всеосяжне стратегічне партнерство між країнами. На початку літа російсько-північнокорейська взаємодія інтенсифікувалася, що збіглося з активізацією російсько-українського переговорного процесу під американським тиском. 4 червня С. Шойгу здійснив блиц-візит до Пхеньяна, що тривав п'ять годин. Повідомлялося, що з Кім Чен Ином обговорювали Україну, інші світові проблеми і розвиток взаємодії двох країн. 17–18 червня С. Шойгу знову здійснив візит до КНДР, під час якого передав Кім Чен Ину усне послання від В. Путіна, в якому були порушені ключові аспекти двосторонніх відносин, а також сучасної міжнародної обстановки. Під час переговорів було досягнуто домовленості про відправлення з КНДР 1 тис. саперів і 5 тис. військових будівельників для відновлення інфраструктурних об'єктів у Курській області. 3 вересня на полях воєнного параду в Пекіні відбулися переговори В. Путіна та Кім Чен Ина. Тоді обидві сторони запевнили одна одну, що продовжать розвивати відносини у форматі «всеосяжного стратегічного партнерства».

*Коваль М.В., д.військ.н.,
Павлюк О.О., к.військ.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (2018–2022)

Операція Об'єднаних сил (ООС) розпочалася 30 квітня 2018 р. згідно з Указом Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України Петра Порошенка № 116/2018, яким відповідно до ст. 107 Конституції України вводилося в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях». Глава держави також підписав накази «Про початок операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей», згідно з яким з 14:00 30 квітня 2018 р. була розпочата операція Об'єднаних сил, а також «Про затвердження положення про Об'єднаний

оперативний штаб Збройних Сил України» як орган управління міжвидовими та міжвідомчими угрупованнями військ (сил) (ст. 6 Закону України «Про національну безпеку України»). Зазначені нормативно-правові акти були ухвалені відповідно до Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 р. і створили необхідні нормативно-правові, організаційні, кадрові та інші підстави для запровадження операції Об'єднаних сил.

Операція охоплювала Луганську та Донецьку області, а також узбережжя Азовського моря. Вона, фактично, була переформатуванням антитерористичної операції (АТО) і мала сприяти реалізації державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, зокрема звільнення окупованих територій, відновлення на них конституційного ладу, захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб та, загалом, відновлення незалежності, єдності та територіальної цілісності України (ст. 4 Закону України «Про особливості державної політики...»).

Порівняно з АТО операція Об'єднаних сил мала певні відмінності. Якщо антитерористична операція проходила під загальним керівництвом Антитерористичного центру Служби безпеки України (СБУ), який формально керував АТО, то операція Об'єднаних сил проходила під стратегічним керівництвом начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України. Безпосереднє керівництво міжвидовими та міжвідомчими угрупованнями військ (сил), залучених до операції Об'єднаних сил, здійснював командувач Об'єднаних сил, якого призначав Президент України за поданням начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України. Командувач Об'єднаних сил реалізовував свої повноваження через Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України – орган управління міжвидовими та міжвідомчими угрупованнями військ (сил) для проведення спеціальних операцій за завданням Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та Генерального штабу Збройних Сил України. Об'єднаний оперативний штаб через відповідні органи військового управління здійснював планування, організацію та контроль виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, спрямування, координацію і контроль за діяльністю військово-цивільних чи військових адміністрацій (у разі їх утворення) у Донецькій та Луганській областях з питань національної безпеки і оборони (ст. 9 Закону України «Про особливості державної політики...»).

Для досягнення цілей операції Об'єднаних сил було сформовано міжвідомче угруповання – Об'єднані сили (ОС) у складі двох оперативно-тактичних угруповань «Північ» та «Схід» із відповідним комплектом військових частин (підрозділів) та резервів.

З метою збереження життя та здоров'я осіб, які не залучалися до виконання визначених цілей операції, встановлювався «особливий порядок». Він передбачав надання органам сектору безпеки і оборони, іншим державним органам України спеціальних повноважень, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях.

До них відносилися: застосування у разі крайньої необхідності зброї і спеціальних засобів до осіб, які перешкоджають виконанню завдань операції; затримання і доставляння

вищезазначених осіб до органів Національної поліції України; перевірка у громадян і посадових осіб документів, що посвідчують особу, а у разі відсутності документів – затримання їх для встановлення особи; здійснення особистого огляду громадян, огляду речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться; тимчасове обмеження або заборона руху транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, недопущення транспортних засобів, громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, виведення громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксирування транспортних засобів; входження (проникнення) в житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевірка транспортних засобів для виконання заходів ...; використання із службовою метою засобів зв'язку і транспортних засобів, у тому числі спеціальних, що належать громадянам (за їхньою згодою), підприємствам, установам та організаціям, крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав та міжнародних організацій (ст. 12 Закону України «Про особливості державної політики...»).

Особливий порядок та надання спеціальних повноважень наставляли за таких умов: загрози застосування засобів ураження, у тому числі ракетних військ та артилерії, реактивних систем залпового вогню та авіації; загрози здійснення терористичних актів і диверсій; руху військових колон; проведення заходів щодо пошуку та знищення диверсійно-розвідувальних сил (груп) противника; проведення заходів розмінування місцевості та об'єктів; проведення заходів бойової та оперативної підготовки; проведення заходів оперативно-розшукової роботи; виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; перевірки готовності сил і засобів об'єднаних сил до виконання завдань за призначенням; забезпечення безпеки переміщення та перебування вищого військово-політичного керівництва держави, представників держав-партнерів.

Територія проведення операції Об'єднаних сил поділялася на район бойових дій (район, охоплений бойовими діями уздовж лінії зіткнення) та зону безпеки (прилегла до району бойових дій визначена територія).

В окремих районах зони безпеки або по всій її території залежно від розвитку обстановки командувач Об'єднаних сил міг тимчасово вводити три режими: «зелений» – перебування та переміщення осіб не обмежене; «жовтий» – перебування та переміщення осіб здійснюється за наявності документів, що посвідчують особу, крім того, проводиться особистий огляд громадян, речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться, режим встановлювався на рубежах ізоляції та районах обмеженого доступу; «червоний» – перебування осіб тимчасово обмежено (заборонено). Пропуск громадян та посадових осіб здійснювався за наявності встановленої командувачем Об'єднаних сил (командиром оперативно-тактичного угруповання) перепустки. Рух транспортних засобів та пішоходів на вулицях та дорогах обмежено (заборонено). Транспортні засоби та громадяни на окремі ділянки місцевості та об'єкти не допускалися. Відповідні режими могли тимчасово вводити в окремих районах, або у всій зоні безпеки рішенням командувача Об'єднаних сил. Зазначені обмеження стосувалися лише осіб, які не залучалися до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях.

У зоні безпеки, рішенням командувача Об'єднаних сил, могли створюватися райони обмеженого та забороненого доступу. В'їзд до району проведення операції, району ведення

бойових дій, районів обмеженого та забороненого доступу дозволявся лише через визначені командуванням Об'єднаних сил блокпости. Ізоляція району проведення операції Об'єднаних сил здійснювалася шляхом несення служби (виконанням бойових завдань) на рубежах ізоляції – визначені рішенням командувача Об'єднаних сил місця, ділянки місцевості, що прилягали до району проведення операції, району бойових дій, де здійснювалася перевірка у громадян і посадових осіб документів, що посвідчують особу, здійснювався особистий огляд громадян, речей, що при них знаходилися, транспортних засобів та речей, які ними перевозилися.

24 лютого 2022 р., у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, операція Об'єднаних сил продовжила функціонувати у рамках розширеного формату. Військові формування, задіяні в операції, були інтегровані до складу оперативних угруповань Збройних Сил України для забезпечення оборони усієї території держави. Від початку операції Об'єднаних сил командувачами Об'єднаних сил були: генерал-лейтенант Сергій Наєв (16.03.2018 – 06.05.2019), генерал-лейтенант Олександр Сирський (06.05.2019 – 05.08.2019), генерал-лейтенант Володимир Кравченко (05.08.2019 – 28.07.2021), генерал-лейтенант Олександр Павлюк (28.07.2021–15.03.2022).

Таким чином, переформатування антитерористичної операції в операцію Об'єднаних сил відображає стратегічну потребу держави у створенні єдиного механізму управління військовими та цивільними компонентами, здатного забезпечувати ефективну протидію збройній агресії російської федерації та підтримувати безпеку на тимчасово окупованих територіях.

*Лисенко О.Є., д.і.н., професор,
член-кореспондент НАН України
Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Осмилення війни дрейфує в нову оптику і систему смислових координат. Вказана тенденція має принаймні кілька наслідків для самих війн, а також для наукових процедур їхнього осягнення. У першому випадку ідеться про:

скорочення сегмента політико-правових інструментів регулювання системи міжнародної безпеки включно з тими аспектами, що пов'язані безпосередньо з війнами та збройними конфліктами;

еволюцію протистояння з суто воєнної сфери (насамперед воєнних дій) в економічну: можливості мобілізації економіки та ресурсів для нарощування потенціалу ВПК;

пошук та апробацію нових стратегічно-оперативних і тактичних рішень та способів ведення бойових дій, насамперед з використанням безпілотних і роботизованих систем;

різкий стрибок технологічних інновацій, появу номенклатури новітніх засобів ведення війни, військами, розвідки та практичного ведення воєнних дій, технічних рішень.

У другому випадку вчені зобов'язані генерувати і конструювати нову понятійно-смислову оболонку конотацій, оприявнених комерціалізацією війни, а також виходом на новітні технологічні й управлінські рішення, а надалі: алгоритми і способи нагромадження

емпіричних масивів; номенклатуру продуктивного дослідницького інструментарію для їхнього освоєння у вигляді авангардних методик наукового пізнання; оригінальні інтерпретаційні сценарії; переконливі й аргументовані висновки, узагальнення, асоціативні ряди; вагомі практичні рекомендації.

Одним із таких полів можна вважати сприйняття війни крізь призму комерціалізованих понять. З обранням на посаду президента США Д. Трампа виразною тенденцією стала конвертація політичних, правових, військових, соціогуманітарних дефініцій у тезаурус із виразними домінантами цинічного прагматизму, як-от: матеріальної вигоди, ринкової кон'юнктури, економічного диктату й егоїзму певних груп та окремих країн. Такий підхід формує сферу, в якій усе, що має попит, купується і продається: теорії і практики насильства, його інструменти (від спеціальних до гібридних), тобто – технології, зброя, амуніція, логістика, розвідувальні засоби і дані, агентурні мережі, дипломатичні контакти, пропаганда, міжнародно-правові санкції тощо. Іншими словами, війна стала товаром найвищого ступеня ліквідності.

Пошук методологічних підходів до осмислення картини війни у всьому розмаїтті її виявів не виключає використання добре апробованих теоретичних конструктів. Для прикладу, теорія великих чисел – це фундаментальний принцип у теорії ймовірностей, який стверджує, що результат масових однорідних випадкових подій перестає бути випадковим і набуває певної закономірності. Якщо спостерігати за великою кількістю випробувань, середній результат буде стабільним і близьким до математичного очікування. При цьому випадкові коливання у різний бік «згладжуються» і втрачають вагоме значення. Застосування теорії великих чисел актуальне не тільки для воєнних наук, а й для соціогуманітарних досліджень. Використання таких інструментів уможливорює «намацування» і наступне виразніше позиціонування визначальних тенденцій та процесів, прогнозування яких ускладнене внаслідок дефіциту емпіричних матеріалів і статистичних даних.

Одним із генеральних векторів наукового пошуку має стати акумуляція, систематизація, верифікація та адекватна інтерпретація різноманітних джерел. Враховуючи закритий статус багатьох офіційних джерельних масивів (насамперед тих, що стосуються міжнародних відносин та сфери безпеки і оборони), особливої ваги набуває детальне опрацювання вітчизняних і зарубіжних публікацій, авторами яких виступають провідні політики, військові, керівники спецслужб, у розпорядженні яких перебуває інформація вищого ступеня вірогідності.

Видається перспективним комплексний аналіз структурних елементів національної стійкості під час війни.

Війна актуалізувала студіювання широкої номенклатури проблем, пов'язаних із функціями сектору безпеки та оборони в умовах воєнних екстрем, суспільно-політичних криз та економічних катаклізмів. Характер та особливості перебігу російсько-українського протистояння інтенсивно формують джерельну базу та концептуальну структуру для системного дослідження стрімкого розвитку воєнного мистецтва в останнє десятиліття, його вплив на основні тенденції застосування військ/сил у бойових діях різної інтенсивності, застосування БПЛА та роботизованої техніки й озброєння на суші й воді, новітніх оперативно-тактичних рішень.

Як завжди, фокус уваги науковців загострений на різних аспектах міжнародних відносин. Глобальне відлуння війни РФ проти України викликало сейсмічну реакцію у світі й тектонічні зрушення у системі міжнародної безпеки, світової економіки, торгівлі та конкуренції на всіх

ринках. Без глибокого аналізу вказаної сфери неможливо сконструювати нову ефективну систему балансу сил у повоєнному світі, що демонструє небезпечну тенденцію до спонтанної та цілеспрямованої детонації чинників нестабільності, хаосу, деструкції засобами гібридної війни, кібернетичних атак, підривних спецоперацій, ІПСО тощо.

Самостійними напрямками прикладання аналітичних процедур стали гуманітарні, соціальні, а також екологічні наслідки масштабних воєнних дій та окупації. На тривалий період майбутнього закладається необхідність теоретичного й практичного опрацювання травматичного досвіду учасників війни та феномену посттравматичного синдрому, подолання вкрай негативних морально-психологічних наслідків війни для мільйонів громадян України. Нескладно передбачити зростання ваги демографічних досліджень, спричинене прямими й непрямими людськими втратами населення України, вимушеними міграціями, виїздом за кордон значної кількості українців (за деякими оцінками, понад 6 млн осіб).

Таким чином, можна дійти висновку про те, що перед науковцями стоїть принаймні чотири основні групи завдань:

- опрацювання широкого асортименту проблем сучасної війни на основі наявної джерельної бази;

- популяризація знань про війну та формування сучасної моделі пам'яті про ці події;

- визначення перспективних напрямів фундаментальних досліджень на найближче й віддалене майбутнє;

- формулювання теоретичних і практичних рекомендацій для органів державної влади та управління, керівництва сектору безпеки та оборони.

Цілком очевидним видається потреба забезпечити міждисциплінарні методологічні підходи до вирішення складних наукових та інституційно-організаційних питань, що має створити умови для результативності таких зусиль.

Сьогодні Україна у надзвичайно складних обставинах отримала вікно можливостей, аби заявити про себе світу, органічно інкорпороватися у європейські та світові політичні, економічні та соціогуманітарні процеси, стати одним із елементів несучої конструкції системи міжнародної безпеки майбутнього.

*Лойшин А.А., доктор філософії
Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Станом на сьогодні в системі військової освіти України активно впроваджується: професійна військова освіта; менеджмент якості військової освіти; обов'язкове врахування і використання актуального бойового досвіду, здобутого частинами (підрозділами) у ході відсічі збройної агресії російської федерації; нова філософія сучасного військового лідерства.

При цьому, усі вище викладені завдання реалізуються, у тому числі, відповідно до вимог Концепції трансформації військової освіти.

Варто зазначити, що вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти (ВВНЗ ВНП ЗВО) в умовах правового режиму воєнного стану не

призупинили, а навпаки активізували впровадження підходів країн-членів НАТО, у тому числі вимоги Спільної директиви стратегічних командувань НАТО 075-007 «Освіта та індивідуальна підготовка».

Водночас відповідно до Початкових вимог НАТО із взаємосумісності для України, Концепції трансформації системи військової освіти, а також на виконання низки рішень керівництва Міністерства оборони України, на цей час здійснюється активна підготовка до проведення інституційного аудиту професійної військової освіти у 2025 р. фахівцями країн-партнерів. Для його реалізації навчальні заклади відпрацювали відповідні опитувальники за ключовими питаннями та подали для аналізу міжнародним партнерам та до відповідних органів військового управління та структурних підрозділів Міністерства оборони України.

Також можна із впевненістю стверджувати про набуття спроможностей системи курсів професійної військової освіти у частині позитивного досвіду в підготовці офіцерських кадрів з числа громадян України та військовослужбовців за контрактом, з попередньо отриманою вищою освітою. Такий формат підготовки дає змогу шляхом послідовного проведення базового та фахового курсів професійної військової освіти протягом короткого часу (*до 6 місяців, без урахування терміну проходження базової загальновійськової підготовки*) підготувати офіцера тактичного рівня за тією чи іншою спеціальністю.

Ми суб'єктивно виділили головні особливості підготовки військових фахівців з вищою освітою в умовах воєнного стану, зокрема:

1. *Підвищення попиту у кваліфікованих офіцерських кадрах в Силах оборони України, зумовлене створенням нових частин (підрозділів) та покриття актуального некомплекту особового складу цих частин (підрозділів).*

2. *Необхідність розвитку спроможностей навчальних закладів через обґрунтоване вище збільшення обсягів (показників) підготовки військових фахівців в умовах правового режиму воєнного стану. На цей час не є новим те, що в умовах активних бойових дій та відсічі повномасштабного вторгнення противника створюються нові підрозділи*

3. *Організація освітнього процесу в умовах ворожого впливу противника, що обґрунтовано зумовлює необхідність розосередження особового складу та створення відповідних безпечних умов для здобувачів освіти.*

4. *Розвиток платформ дистанційного навчання, організації і проведення онлайн занять.* Потужний поштовх для розвитку платформ дистанційного навчання зумовив спалах пандемії коронавірусної хвороби у 2019 році. Заклади середньої та вищої освіти зіткнулися з викликом налагоджувати освітній процес в умовах ізоляції здобувачів освіти.

Тому під час повномасштабного вторгнення російської федерації та нагальної необхідності організації віддаленого здобуття освіти заклади освіти та науково-педагогічні працівники, по суті, вже були готові до такого безпекового виклику. Головним викликом у впровадженні на набутті необхідних спроможностей цифровими платформами є сприйняття та зміна філософії учасників освітнього процесу в частині усвідомлення необхідності впровадження цифрових та інтерактивних рішень в організації освітнього процесу. Варто зазначити, що процес цифровізації у системі Міністерства оборони України набув системного підходу. Поряд з розвитком цифровізації освітнього середовища активно впроваджуються інші цифрові інструменти та рішення, зокрема у процесі адміністрування: СЕДО, Армія+, Імпульс тощо. Зазначені факти черговий раз доводять невідворотність розвитку та впровадження трансформаційних процесів у сфері адміністративної роботи і освітнього процесу.

5. *Дефіцит кваліфікованого НПП та інструкторського складу.* З початком відсічі збройної агресії російської федерації були переглянуті показники державного замовлення на підготовку військових фахівців у сторону збільшення загальної чисельності здобувачів освіти. Це спричинило додаткову потребу у кваліфікованих науково-педагогічних працівниках. Водночас пріоритетне комплектування військових частин бойового складу Збройних Сил України у першу чергу потребує кваліфікованого персоналу. До цього варто додати нагальну потребу у заміщенні посад у тимчасово створених органах військового управління на ротаційній основі та особливі вимоги до науково-педагогічного персоналу щодо заміщення відповідних посад (вчене звання, досвід проходження служби на посадах науково-педагогічного персоналу).

6. *Необхідність належного рівня розвитку матеріально-технічної бази навчальних закладів* обумовленого активним використанням платформ дистанційного навчання, мультимедійного обладнання тощо. Розосередження здобувачів освіти поза межами пунктів постійної дислокації також потребує додаткового облаштування нових місць навчання, зокрема виникла обґрунтована потреба у додаткових ресурсах, а також мультимедійних засобах. При цьому, варто наголосити на ключовій ролі у предметному процесі замовників на підготовку військових фахівців, які виступають співзамовниками на підготовку військових фахівців з вищою освітою, зокрема: органи військового управління та структурні підрозділи у системі Міністерства оборони України та інших складових сектору безпеки і оборони України.

7. *Забезпечення належного рівня мотивації молоді до вступу та належного подальшого навчання здобувачів освіти у військових навчальних закладах.* Це підтверджується в першу чергу тим, що здобувачі освіти навчаючись в умовах постійного ворожого впливу противника мусять постійно переміщуватися в укриття. Це призводить до випадків порушення фізичного та психологічного відновлення та належної підготовки до навчальних занять. Щодо цивільної молоді можна зазначити про наявну тенденцію надання переваги цивільним навчальним закладам, у тому числі на території інших країн.

Саліхова О.Б., д.е.н.

Апарат Ради національної безпеки і оборони України, м. Київ

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Дефіцит озброєння, військової техніки та їх компонентів (ОВТ) в умовах збройної агресії спричинив трансформацію інноваційної екосистеми України та появу нових суб'єктів інноваційної діяльності — фізичних осіб та профільних підрозділів сектору безпеки й оборони, які займаються винахідництвом, раціоналізаторством і технологічними інноваціями, створюючи нові та вдосконалюючи існуючі види ОВТ, а також процеси їх виробництва та експлуатації.

Аналіз правового забезпечення інноваційної діяльності в секторі безпеки й оборони вказує на низку фундаментальних проблем. Серед них: неурегульованість правового статусу та повноважень Збройних Сил України, інших сил оборони та безпеки в сфері інновацій; відсутність фінансових стимулів та законодавчо визначених механізмів заохочення інновацій; обмежений доступ до наукової інфраструктури для прискорення випробувань і

впровадження розробок; недостатня підтримка експериментальних розробок та їх комерціалізації; низький рівень державно-приватного партнерства та слабка інтеграція бізнесу в систему оборонних закупівель; обмежений доступ до іноземних технологій, відсутність форвардних контрактів; недосконалий захист прав інтелектуальної власності; відсутність координації в аналізі технологій противника та ефективного використання трофейної техніки.

Шляхи вирішення цих проблем можна поділити на кілька основних напрямків. Перш за все, необхідно розробити законопроекти, зокрема про внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» для чіткого визначення повноважень центральних органів виконавчої влади в сфері інноваційної діяльності, а також для визначення ролі Збройних Сил України, інших сил оборони та безпеки як суб'єктів інноваційної діяльності. Також необхідно вдосконалити механізми державного регулювання інноваційної діяльності через запровадження нових інструментів для подолання існуючих проблем.

1. Заохочення інноваційної діяльності: стимулювання створення та використання винаходів, ноу-хау, корисних моделей та інших результатів інтелектуальної діяльності в секторі безпеки та оборони. Це включає пропозицію щодо внесення змін до Бюджетного кодексу України, згідно з якими певний відсоток коштів, що виділяються на безпеку і оборону в державному бюджеті, має спрямовуватися на підтримку науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційних проєктів. Це дозволить стимулювати державно-приватне партнерство для забезпечення сил безпеки та оборони високотехнологічним обладнанням і покращення їх технічного оснащення.

2. Користування дослідницькою інфраструктурою: надання пріоритетного доступу до наукового обладнання, інструментів і приладів центрів колективного користування суб'єктам господарювання, які здійснюють науково-технічні розробки для потреб сил безпеки і оборони.

3. Фінансова підтримка експериментальних розробок: державна допомога суб'єктам господарювання на реалізацію експериментальних розробок, зокрема прототипування, демонстрації, тестування та перевірку нових або вдосконалених продуктів, процесів чи послуг у середовищах, що відтворюють реальні умови експлуатації.

4. Освоєння виробництва інноваційних продуктів: прискорене впровадження об'єктів права інтелектуальної власності у виробництво через створення спільних підприємств з іноземними партнерами, а також серійне виробництво продукції на основі інноваційних розробок.

5. Державно-приватне партнерство та масштабування виробництва: використання державно-приватного капіталу для випуску інноваційної продукції на потужностях вітчизняних та іноземних підприємств з дотриманням умов збереження державної таємниці.

6. Співпраця з бізнесом у оборонних закупівлях: налагодження партнерства з бізнесом для забезпечення оборонних закупівель, здійснення докомерційних закупівель послуг з досліджень і розробок, зокрема прототипування, а також закупівлі інноваційної продукції, яка ще не доступна у великих комерційних масштабах.

7. Укладення форвардних контрактів: укладання договорів між державою та виробниками інноваційної продукції (як на базі власних розробок, так і з залученням технологій, у т.ч. іноземних) з визначенням обсягів, термінів поставок та фіксованої ціни.

8. Удосконалення захисту інтелектуальної власності: створення системи реєстрації й охорони прав на інтелектуальну власність, а також покриття витрат на отримання правової охорони для нових винаходів та інноваційних продуктів (товарів і послуг).

9. Механізми роялті та стимулювання наукових установ: забезпечення отримання науково-дослідними установами та суб'єктами в оборонному секторі роялті від реалізації розроблених ними інноваційних продуктів, що впроваджуються в серійне виробництво.

10. Аналіз технологій противника та доступ до трофейної техніки: створення у секторі безпеки і оборони єдиного органу, що здійснюватиме аналіз і узагальнення інформації про технологічні рішення, які застосовує противник, та доведення цієї інформації до відповідних структур; налагодження порядку доступу до трофейної техніки для термінового вивчення технологічних рішень противника.

Ці заходи є важливою частиною системного підходу до розвитку інновацій у секторі безпеки та оборони України. Їх реалізація допоможе ефективно реагувати на виклики війни та зміцнити обороноздатність країни. Уже зараз вони починають втілюватися завдяки ухваленню ряду законодавчих та нормативних актів, що створюють необхідну правову та організаційну основу для розвитку інновацій.

Закон України № 4585-IX від 21 серпня 2025 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені під час проходження військової служби» (що набирає чинності 12 грудня 2025 року) регулює права на інтелектуальну власність щодо об'єктів, створених під час військової служби, та забезпечує правову основу для їх захисту і використання в комерційних цілях. Значну підтримку розвитку інновацій закладено у проєкт Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби» (реєстраційний № 13110 від 17.03.2025), який покликаний вдосконалити правове регулювання цієї сфери.

Дві важливі постанови Кабінету Міністрів України також сприяють розвитку інновацій у військовій сфері. Постанова КМУ № 933 від 1 серпня 2025 року «Питання грошового та матеріального забезпечення військовослужбовців, відряджених до Фонду розвитку інновацій під час воєнного стану». Вона регулює фінансові гарантії для військових, які працюють у Фонді розвитку інновацій, і забезпечує підтримку для тих, хто займається інноваційними проєктами в оборонній та безпековій сферах, особливо в умовах воєнного стану. Це також сприяє впровадженню новітніх технологій у військову сферу.

Постанова КМУ № 1310 від 13 жовтня 2025 року «Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання права на використання технологій, що можуть бути застосовані у виробництві товарів оборонного призначення» створює правову основу для використання інноваційних технологій у виробництві оборонної продукції та дає можливість суб'єктам господарювання використовувати технології, розроблені у Збройних Силах України та інших підрозділах оборони.

Для забезпечення сталого розвитку інноваційної екосистеми в секторі безпеки та оборони України ухвалені закон та постанови мають стратегічне значення, проте вони є лише першим кроком у реформуванні державного регулювання інноваційної діяльності. Для забезпечення ефективності цієї системи необхідно здійснити низку змін у правовому, організаційному і ресурсному забезпеченні провадження інноваційної діяльності.

1. Визначити розвиток технологій та стимулювання інновацій стратегічними національними інтересами України. Це сприятиме активнішої взаємодії органів влади з бізнесом і науковими установами для створення та реалізації ефективних механізмів підтримки інновацій у секторі безпеки і оборони.

2. Посилити координацію та узгодженість дій органів виконавчої влади та органів військового управління. Це забезпечить єдину науково-технічну та інноваційну політику у секторі безпеки і оборони, що сприятиме більш ефективному управлінню інноваціями у відповідь на сучасні виклики і загрози.

3. Забезпечити всебічну підтримку інновацій для розвитку вітчизняного виробництва, підвищення ефективності технологічних процесів та зменшення залежності від імпорту. Сильна інноваційна промислова база дозволить Україні зміцнити обороноздатність, зменшити залежність від зовнішніх джерел і сприяти національній безпеці в економічній сфері.

4. Інтегрувати зусилля Збройних Сил України, наукових і освітніх установ, а також бізнесу для пришвидшення трансферу технологій та розширення випуску інноваційної продукції. Така співпраця дозволить оперативно реагувати на новітні виклики та загрози національній безпеці України.

5. Забезпечити державну підтримку науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційних проєктів, орієнтуючись на потреби сектору безпеки та оборони. Це дозволить оперативно впроваджувати нові технології, забезпечити потреби сил безпеки і оборони, а також збільшити експортний потенціал і підвищити ефективність економіки, що сприятиме зміцненню національної безпеки та економічної стабільності.

Ці кроки створять рамкові умови для розвитку інтегрованої інноваційної екосистеми в оборонному секторі, що сприятиме прискоренню розвитку технологій та інновацій. Це забезпечить сили безпеки та оборони новими і модернізованими зразками озброєння, військової та спеціальної техніки, підвищить технічний рівень їх оснащення, зменшуючи залежність від зовнішньої допомоги і знижуючи потенційні загрози національній безпеці України.

**СЕКЦІЯ 1.
СИЛИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

*Алеханов В.О.,
Кирильчук В.Ю.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

**РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК
У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ СЬОГОДЕННЯ**

Сучасні збройні конфлікти характеризуються високим рівнем інтенсивності, непередбачуваністю та широким застосуванням новітніх технологій – безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби, високоточної зброї та інформаційних операцій. У таких умовах роль інженерних військ істотно зростає, адже вони забезпечують основу для маневру, живучості та стійкості угруповань військ, а також сприяють реалізації стратегічних задумів командування. Інженерні війська сьогодні виступають не лише технічною підтримкою, а й одним із ключових елементів загальної системи оборони.

Інженерні підрозділи виконують широкий спектр завдань – від класичних (мінування, розмінування, фортифікаційне обладнання позицій, будівництво мостів та переправ) до високотехнологічних (інженерна розвідка з використанням безпілотних систем, створення укріплень із сучасних композитних матеріалів, управління роботизованими системами). Вони забезпечують мобільність власних сил і стримування противника, організовують мінно-вибухові загородження, відновлюють транспортну інфраструктуру, а також беруть участь у ліквідації наслідків ударів по об'єктах критичної інфраструктури.

Значення інженерних військ зростає і у контексті ведення бойових дій у міських умовах, де складність простору, насиченість будівлями, тунелями й підземними спорудами створюють додаткові загрози. Саме інженери забезпечують штурмові групи знанням рельєфу, створенням проходів у завалах, розмінуванням, а також підготовкою маршрутів евакуації та доставки боєприпасів.

Особливе місце займає інженерна розвідка, що сьогодні здійснюється із застосуванням безпілотників, сенсорних систем, геоінформаційних технологій та аналітики даних у реальному часі. Це дозволяє виявляти мінні загородження, приховані загрози та потенційні напрямки для облаштування оборонних споруд або маневру. Інженерні війська також активно впроваджують робототехніку для дистанційного розмінування, підготовки проходів у мінних полях і доставки матеріалів на передову, що значно зменшує ризики для особового складу.

Роль інженерних військ у сучасному збройному конфлікті – це поєднання традиційних навичок і новітніх технологій, взаємодії з іншими родами військ і цивільними структурами, здатність швидко адаптуватися до змін оперативної обстановки. Вони є незамінним елементом сучасної оборони, забезпечуючи не лише фізичний, а й технологічний фундамент боєздатності Збройних Сил. Інженерні війська у сучасному конфлікті відзначаються універсальністю, мобільністю та здатністю забезпечити стійкість військ у найскладніших умовах. Вони виступають ключовою ланкою між стратегічним задумом і тактичною реалізацією, що робить їх незамінними у будь-якому форматі сучасних воєнних дій.

*Ананьїн О.В., д.і.н., с.н.с.**Головний експертно-криміналістичний
центр Державної прикордонної служби
України, м. Київ*

ПРИКОРДОННІ ЗАГОНИ БРИГАДНОГО ТИПУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Восени 2022 р. Слобожанський та Херсонський контрнаступи продемонстрували здатність Сил оборони України успішно проводити масштабні наступальні операції проти переважаючих сил противника. Ведення подальших ефективних бойових дій з одночасним відновленням правопорядку на звільненій з-під окупації території та виходом на міжнародно визнаний державний кордон України вимагало від державного керівництва негайних рішень, націлених на посилення Сил оборони.

На початку 2023 р. у рамках анонсованої МВС України рекрутингової кампанії «Гвардія наступу» у складі Державної прикордонної служби розпочалося створення формувань нового зразка – прикордонних загонів бригадного типу. Перший такий загін під назвою «Сталевий кордон» (15-й мобільний прикордонний загін) сформували у першій половині 2023 р. із сил та засобів різних підрозділів охорони кордону. Надалі того ж року на базі 3-го прикордонного загону імені Героя України полковника Євгенія Пікуса сформовано загін «Помста», а на базі 1-го прикордонного загону – загін «Гарт». У 2024 р. на базі 11-го прикордонного загону сформовано загін «Форпост».

Основу організаційно-штатної структури прикордонних загонів бригадного типу склали бойові підрозділи, підрозділи бойового забезпечення, підрозділи вогневої підтримки (ствольна, реактивна артилерія) та підрозділи розвідувально-ударних безпілотних авіаційних комплексів. Такий склад дав прикордонникам здатність вести активні бойові дії як самостійно, так і у взаємодії із частинами Збройних Сил України. Особовий склад, наданий для формування загонів, брав участь у бойових операціях за Авдіївку, Бахмут, Вовчанськ, Волноваху, Вугледар, Кременну, Лиман, Макіївку, Маріуполь, Мар'їнку, Опитне, Покровськ, Попасну, Рубіжне, Святогірськ, Сіверськ, Соледар, Часів Яр, Ягідне тощо.

У 2023–2025 рр. прикордонні загони бригадного типу вели бойові дії на таких основних напрямках та в районах: «Сталевий кордон» – Вовчанський, Куп'янський, Курський (рф), Лиманський, Північно та Південно-Слобожанський, район Кліщіївки та Бахмута; «Помста» – Куп'янський, Краматорський, Сіверський, район Кременної (Серебрянське лісництво); «Гарт» – Вовчанський, Куп'янський, Лиманський, район Уди; «Форпост» – Вовчанський, Лиманський, Покровський.

Таким чином, варто наголосити, що прикордонні загони бригадного типу брали активну участь у всіх значних оборонних та наступальних операціях Сил оборони України, під час яких продемонстрували високу боєздатність.

*Бідник І.І.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНО КЕРОВАНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Сучасні бойові реалії демонструють широкий спектр застосування дистанційно керованих літальних апаратів (БпЛА) в ході виконання завдань інженерного забезпечення та тактичної підтримки. Ці технології змінили підходи до розвідки, спостереження та логістики, надаючи командирам нові можливості для підвищення ситуативної обізнаності й безпеки особового складу. Разом з тим їхнє використання порушує важливі етичні, правові та гуманітарні питання, що потребують уважного аналізу.

Переваги застосування БпЛА в інженерних підрозділах пов'язані передусім зі здатністю виконувати завдання на відстані й зменшувати ризики для військовослужбовців. БпЛА ефективні для розвідки місцевості, оцінювання мінно-вибухових загроз, моніторингу транспортних артерій і координації інженерних підрозділів. Їхня мобільність і маневреність дозволяють оперативно збирати дані в складних умовах, де традиційні засоби можуть бути обмежені. Однак існують й обмеження. Технічні фактори, такі як стійкість до атмосферних умов, запас енергії, точність управління та захищеність від радіоелектронних впливів, визначають ефективність застосування апаратів у польових умовах. Оператори мають враховувати ці обмеження при плануванні дій, а також мати резервні рішення на випадок втрати зв'язку чи відмови техніки.

Ключовим аспектом є правове регулювання та дотримання міжнародного гуманітарного права. Будь-які дії, пов'язані із застосуванням засобів, що можуть завдати шкоди особам або цивільній інфраструктурі, мають відповідати принципам пропорційності й розрізнення.

Також необхідно враховувати гуманітарні наслідки. Будь-які інженерні заходи, що можуть створювати небезпечні для населення чи ускладнювати доступ до життєво важливої інфраструктури, вимагають планів з позначення, маркування та очищення територій після завершення конфлікту. Міжнародні організації та місцеві громади мають бути залучені до вирішення проблем, пов'язаних із довготривалими загрозами для цивільних людей.

З технічного боку, розвиток БпЛА стимулює інновації у забезпеченні безпеки, наприклад системи ідентифікації, захищені канали зв'язку та алгоритми для зниження ймовірності випадкових ушкоджень. Інвестиції у підвищення надійності апаратів і навчання персоналу значно знижують ризики помилок та небажаних наслідків.

Дистанційно керовані літальні апарати продовжують змінювати обличчя інженерного забезпечення у війні, надаючи важливі можливості для зменшення ризиків та підвищення оперативності. Однак їх застосування має супроводжуватися суворим дотриманням правових норм, етичних стандартів та заходів з мінімізації шкоди для цивільного населення. Лише поєднання технологічних інновацій із відповідальним підходом до планування й виконання операцій робить можливим ефективне й гуманне використання таких засобів.

Білоус Г.П.*Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська
морська академія», м. Одеса*

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

У контексті сучасних збройних конфліктів, де технологічна перевага стає визначальним фактором стратегічної стійкості, Збройні Сили України (ЗС України) демонструють парадигмальний зсув від традиційних форм ведення бойових дій до інтеграції інноваційних рішень, адаптованих до асиметричної природи російської агресії. Починаючи з повномасштабного вторгнення 2022 року, українські збройні формування еволюціонували від реактивної оборони до проактивного використання гібридних технологій, що поєднують автономні системи, штучний інтелект та електронну війну, забезпечуючи не лише тактичну перевагу, а й стратегічну стійкість в умовах обмежених ресурсів. Цей процес трансформації, зумовлений імперативом виживання, ілюструє, як інновації можуть компенсувати чисельну перевагу противника, перетворюючи потенційну вразливість на інструмент стримування. Зокрема, до 2025 р. Україна досягла рівня виробництва, де щомісяця виготовляється понад 200 тис. FPV-дронів, що радикально змінює динаміку фронту, дозволяючи проводити масовані атаки на логістичні вузли та бронетехніку ворога з мінімальними втратами.

Історичний аналіз еволюції технологій у війні свідчить, що російська агресія слугувала каталізатором для прискореного розвитку українських оборонних спроможностей. Якщо на початкових етапах конфлікту (2014–2021 рр.) акцент робився на імпорті та адаптації іноземних зразків, то з 2022 р. спостерігається стрімкий ріст вітчизняного виробництва, де ключову роль відіграють дрони як багатофункціональні платформи. Зокрема, безпілотні авіаційні комплекси типу FPV-дронів та важких бомбардувальних дронів, оснащених оптичними системами наведення та волоконно-оптичними каналами зв'язку, дозволяють проводити прецизійні удари на глибинах до 60 км, мінімізуючи ризики для особового складу. Ці системи, інтегровані з елементами штучного інтелекту для автономного розпізнавання цілей, ефективно нейтралізують російські логістичні ланцюги, як-от через точне мінування шляхів постачання за допомогою дронів з електронними детонаторами, що реагують на магнітні та гіроскопічні сигнали. Такий підхід не лише дезорганізує ворожі поставки, а й створює психологічний бар'єр, змушуючи противника розпорошувати ресурси на контрзаходи. Більше того, до 2025 р. Україна впровадила новітні морські дрони типу Magura-7, озброєні інфрачервоними ракетами класу «повітря-повітря», що успішно знищують російські винищувачі Су-30, демонструючи перехід до багатовимірної технологічної домінації у повітрі та на морі.

Окремим вектором розвитку є електронна війна, де ЗС України досягли значного прогресу в створенні мобільних систем глушіння, таких як комплекси типу «Piranha» та «Eter», інтегровані з НАТО-сумісними платформами. Ці системи формують «захисні куполи» радіусом до 600 м навколо бронетехніки, блокуючи сигнали керування російськими дронами, включаючи модифіковані Shahed та Gerbera з вбудованими камерами для динамічного наведення. Інновації в ЕВ, зокрема використання ротаційних бар'єрів з колючим дротом для фізичного перехоплення волоконно-оптичних дронів, демонструють гібридний підхід, де механічні елементи доповнюють електронні, забезпечуючи

багатошарову оборону. Більше того, впровадження наземних роботизованих платформ з антенами для створення зон глушіння на відстанях до 10 км дозволяє евакуювати поранених під прикриттям, мінімізуючи втрати в умовах інтенсивних дронів атак. Ці технології, розроблені з урахуванням фронтового досвіду, еволюціонують щомісяця, адаптуючись до змін у російських тактиках, таких як інтеграція радіодетекторів для контрзаходів проти українських інтерцепторів. До кінця 2024 р. Україна стала першою країною, яка використала виключно безпілотні наземні транспортні засоби для розмінування та вогневої підтримки, оснащені кулеметами, що радикально знижує ризики для саперів і піхоти.

Глибокий вплив цих технологій на динаміку конфлікту проявляється у перерозподілі балансу сил: українські сили не лише стримують наступи, а й проводять глибокі удари по критичній інфраструктурі противника, використовуючи дрони з дальністю понад 1 000 км, оснащені AI для прогнозування траєкторій ворожих бомб. Це призводить до системних збоїв у російській логістиці, зокрема дефіциту пального у прифронтових регіонах, і формує нову парадигму війни, де інновації компенсують дефіцит людських ресурсів. Аналіз ефективності показує, що впровадження таких систем знижує втрати на 30–40 % у зонах інтенсивних боїв, перетворюючи технологію на стратегічний множник сили. Крім того, міжнародне визнання українських розробок проявляється в ініціативах ЄС щодо створення «drone wall» проти російської загрози, з виділенням мільярдів євро на закупівлю українських технологій, що підкреслює глобальний зсув у оборонних стратегіях.

У висновку, застосування новітніх технологій ЗС України не є ізольованим феноменом, а системною відповіддю на асиметричну загрозу, що формує глобальні тренди у сучасній війні. Подальший розвиток вимагає посилення міжнародної кооперації для масштабування виробництва, аби забезпечити стійкість проти еволюціонуючих загроз. Цей досвід підкреслює, що в еру цифрової війни інтелектуальна адаптивність перевершує кількісну перевагу, відкриваючи перспективи для переосмислення оборонних доктрин у глобальному масштабі, зокрема через інтеграцію українських інновацій у структури НАТО та ЄС.

*Варакута В.П., к.військ.н., доцент,
Варакута М.В.,
Дяченко Д.В., к.т.н., с.н.с.
Військовий інститут танкових військ
НТУ «ХПІ», м. Харків*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Автори дослідили способи (тактику), методи й форми збройної боротьби Сил оборони України і сил вторгнення РФ на різних етапах російсько-української війни, зробивши висновок, що вони змінюються під впливом різних військових, технологічних, політичних і соціальних факторів. При цьому було визначено кілька ключових тенденцій цих змін.

1. *Асиметричність і гібридність війни:* поєднання регулярних і нерегулярних форм боротьби; використання приватних військових компаній, терористичних угруповань, проксі-структур; вплив на цивільне населення через інформаційні та економічні важелі й змішання меж між фронтом і тилом.

2. *Технологізація війни*: розвиток безпілотних систем (БпЛА; наземних, повітряних, надводних і підводних дронів та роботів) для здійснення розвідки, стеження, забезпечення логістики й завдання ударів; створення елементів штучного інтелекту з автоматизацією управління військами, аналізом даних, процесом прийняття рішень та для завдання ударів; зростання ролі кібероперацій, інформаційних атак і психологічних операцій та масштабоване застосування наземних і морських роботів у тактичних діях.

3. *Мережево-центричність війни*: об'єднання всіх джерел, сил і засобів у єдину інформаційну мережу; швидкість ухвалення рішень за рахунок своєчасності й повноти інформації, що та збирається; цифрових систем управління та орієнтація на «дані як зброю».

4. *Високоточна зброя та стратегія «мінімізації втрат»*: використання ракет і БпЛА великої дальності, високоточних боєприпасів; зростання ролі мобільних артилерійських та ракетних систем; ставка на знищення критичної, економічної, військової інфраструктури та органів військового управління противника замість масованих фронтових боїв.

5. *Космічна складова*: використання супутників для розвідки, навігації та зв'язку; військова конкуренція у космосі (антисупутникова зброя та космічні платформи).

6. *Акцент на підготовці особового складу*: розвиток концепції «солдат майбутнього» (екзоскелети, системи доповненої реальності та медичні інновації); психологічна стійкість і готовність до інформаційно-психологічного тиску; інтеграція цивільних фахівців у сфері ІТ та дронобудування у військову практику.

7. *Економізація та тотальна мобілізація ресурсів*: війна стає випробуванням економічної стійкості держави; значення оборонно-промислового комплексу та міжнародної військово-технічної кооперації.

Таким чином, сучасне воєнне мистецтво рухається у бік поєднання класичних принципів ведення війни з новітніми технологіями. Ключові тенденції – інформаційна перевага, автономні системи, гібридність, висока точність ударів і глобалізація війни у кібер- та космічному вимірах.

Гой І.А.

Національний університет оборони
України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

Тема збереження нормального психічного стану військовослужбовців Збройних Сил України, які беруть участь у бойових діях, є надзвичайно актуальною. У районах виконання бойових завдань спостерігається висока інтенсивність та швидкоплинність подій, що викликає напруженість та негативно впливає на психіку. Військовослужбовці постійно стикаються з великою кількістю травмуючих факторів – загроза життю, загибель товаришів, бойові поранення тощо. Крім того, на психічний стан військовослужбовців можуть негативно впливати загибель рідних, втрата житла, вимушене переселення родини. Усе це призводить до виснаження, зниження ефективності в екстремальних умовах, дезорганізації, загального гальмування, пасивності, бездіяльності, конфліктності, неконтрольованості дій, а також до виникнення психічних травм і психічних розладів.

Проблема у наданні необхідної психологічної допомоги військовослужбовцям виникла з початком агресії російської федерації проти України під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. У подальшому, після початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації вказана проблема загострилася. Насамперед це було пов'язано зі значним зростанням чисельності ЗС України та недостатньої кількості фахівців, здатних надавати кваліфіковану психологічну допомогу військовослужбовцям. Крім того, важливим чинником психологічної допомоги залишалась своєчасність її надання, оскільки особи з хронічними стресовими та посттравматичними розладами часто потребують невідкладної (першої, екстреної) психологічної допомоги для стабілізації їх психічного стану.

Перша психологічна допомога – це сукупність заходів психологічної підтримки та практичної допомоги особам, які страждають або відчувають потребу в чомусь. Для першої психологічної допомоги характерні короткотривалість та невідкладність її надання безпосередньо на місці виникнення гострого стану, передбачуваність результатів допомоги, спрямованість на досягнення конкретних результатів (захист від подальшого травмування, стабілізація психічного стану потерпілого, оцінювання його нагальних потреб та проблем, практичне задоволення базових потреб, інформування щодо ситуації та стратегій поліпшення функціонування тощо). Методи психологічної допомоги залежать від особливостей ситуації, стану постраждалого та підготовки того, хто надає допомогу.

Екстрена психологічна допомога – це система короткотривалих заходів, що надаються постраждалим у районі виникнення екстремальної ситуації безпосередньо чи у найближчий час після травмуючої події. Основними принципами екстреної психологічної допомоги є: невідкладність; близькість допомоги до місця події; необхідність підтримувати у постраждалих впевненість у тому, що їхній стан нормалізується; цілісність і простота психологічного впливу.

Військовослужбовець, який перебуває у кризовому стані після пережитої психічної травми, потребує невідкладної психологічної і психотерапевтичної допомоги фахівців.

Таким чином, вчасне проведення заходів першої (екстреної) психологічної допомоги військовослужбовцям під час виникнення стресових ситуацій дозволяють зменшити ризики виникнення психічних травм, психічних розладів, а також зменшити імовірність виникнення посттравматичного стресового та інших супутніх розладів у майбутньому.

Гревцов Є.О.,

Стеценко Я.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗАСТОСУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану в Україні питання ефективного застосування та управління силами безпеки і оборони набуло стратегічного значення. Сектор безпеки і оборони став основою збереження державності, територіальної цілісності та суспільної стабільності. Збройна агресія проти України продемонструвала, що сучасна система управління

оборонними структурами має бути не лише організаційно цілісною, а й гнучкою, спроможною швидко адаптуватися до змін оперативної обстановки.

Застосування сил безпеки і оборони охоплює широкий спектр завдань. Це насамперед оборона території держави, захист критичної інфраструктури, протидія диверсійним та інформаційним загрозам, забезпечення правопорядку й підтримка цивільного населення. Важливу роль відіграє координація між Збройними Силами України, Національною гвардією, Службою безпеки, Національною поліцією та іншими суб'єктами сектору безпеки. Успішне виконання поставлених завдань можливе лише за умов узгодженості дій та чіткої системи підпорядкування.

Ефективне управління діяльністю сил безпеки і оборони базується на принципах централізованого командування, оперативності рішень та аналітичного забезпечення. В сучасних умовах важливо не лише приймати своєчасні управлінські рішення, а й мати достовірну інформацію про стан обстановки. Тому значну увагу приділено розвитку розвідувально-аналітичних структур, інтеграції інформаційних систем, застосуванню цифрових технологій, систем ситуаційного аналізу та зв'язку. Водночас взаємодія з міжнародними партнерами, зокрема структурами НАТО, сприяє впровадженню сучасних стандартів планування та управління оборонними операціями.

Попри досягнення, залишається низка проблем, що ускладнюють діяльність сектору безпеки. Серед них – фрагментарність управлінських структур, дефіцит матеріально-технічних ресурсів, високий рівень інформаційно-психологічного впливу противника, а також людські втрати й виснаження особового складу. Актуальними завданнями на сучасному етапі є вдосконалення системи стратегічного планування, підвищення ефективності координації між силовими відомствами, розвиток кіберзахисту та підготовка кадрів, здатних діяти в умовах динамічного безпекового середовища.

Загалом, в умовах воєнного стану застосування та управління діяльністю сил безпеки і оборони має спиратися на єдність дій, професійність персоналу, технологічну модернізацію та чітке стратегічне бачення. Лише поєднання цих чинників забезпечить здатність держави ефективно реагувати на сучасні виклики, зберегти стабільність та зміцнити національну безпеку.

Гросу Я.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІДСІЧ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (2014–2025)

З 2014 р. Сили оборони України ведуть безперервну боротьбу проти збройної агресії російської федерації, що розпочалася з окупації Автономної Республіки Крим та подальших бойових дій на сході України. Порушення територіальної цілісності та суверенітету нашої держави стало одним із найсерйозніших викликів безпеці у Європі після Другої світової війни. З перших днів агресії Україна опинилася в умовах гібридної війни, що поєднувала застосування військової сили, інформаційного тиску, економічного шантажу та спроб політичної дестабілізації. У цей період українська армія розпочала процес масштабного реформування, відновлення боєздатності та формування сучасної системи управління обороною.

Відтоді Збройні Сили України, Національна гвардія, Державна прикордонна служба, Служба безпеки України, Національна поліція, Державна служба з надзвичайних ситуацій та інші складові Сил оборони здійснюють спільні заходи для стримування і відсічі збройної агресії противника. Важливою складовою цього процесу стала взаємодія з органами державної влади, місцевого самоврядування та цивільним населенням.

Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. стало переломним етапом сучасної історії України. З перших годин війни український народ продемонстрував надзвичайну згуртованість, мужність і готовність захищати свою державу. Країна змогла організувати всеохопну оборону, мобілізувавши не лише військові ресурси, а й увесь суспільний потенціал. Було створено систему територіальної оборони, що об'єднала сотні тисяч добровольців, активізувався волонтерський рух, налагоджено постачання техніки, амуніції та гуманітарної допомоги.

Сили оборони продемонстрували високий рівень бойової підготовки, гнучкість у застосуванні сучасних тактик ведення війни, а також здатність швидко адаптуватися до змін на полі бою. Завдяки мужності, стійкості та злагодженим діям українських військових вдалося зупинити просування ворога на більшості стратегічних напрямків, зокрема у Київській, Чернігівській та Сумській областях. У ході контрнаступальних операцій було звільнено значну частину окупованих територій, включаючи Харківщину, правобережну частину Херсонщини та низку населених пунктів Донеччини.

Високий морально-психологічний дух, підтримка українського народу, міжнародна допомога партнерів і стратегічне керівництво держави стали визначальними факторами у збереженні української державності. Досвід війни 2014–2025 рр. засвідчив, що Україна перетворилася на сучасну європейську державу з ефективною системою оборони, заснованою на принципах єдності, професіоналізму, партнерства з союзниками та взаємної підтримки армії й суспільства. Сили оборони України не лише виконують свої конституційні завдання із захисту суверенітету і територіальної цілісності, а й стали символом мужності, стійкості та незламності українського народу.

*Гула Р.В., д.і.н., професор
Харківський національний університет
Повітряних сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків;*

*Передерій І.Г., д.і.н., професор
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»,
м. Полтава*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЗС РФ ПІД ЧАС ДРУГОГО ЕТАПУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (22 вересня 2022 р. – 24 червня 2023 р.)

Цей етап характеризується суттєвою зміною парадигми ведення війни, що спричинило трансформаційні тенденції у воєнно-політичній діяльності та інформаційно-пропагандистському забезпеченні відповідно до результатів бойових дій.

Характерною рисою воєнно-ідеологічної роботи цього періоду стала корекція її ключових напрямів. Традиційна для РФ орієнтація на минуле призвела до реанімації політики «обложеної фортеці» епохи сталінського СРСР, що була адаптована в рамках ідеологічної конструкції «руського мира». В ідеологічному обґрунтуванні нових воєнно-стратегічних реалій помітну роль відіграв радник міністерства оборони РФ генерал-лейтенант А. М. Ільницький, який проголошував тезу про російську самобутність як цивілізацію, що об'єднує «російський народ» та інші народи у культурно-цивілізаційну спільність «руського мира».

Для другого етапу також характерне руйнування міфологічного догмату «братських народів». Не дочекавшись очікуваного швидкого підкорення, ідеологічний апарат держави-агресора та окупаційні сили розпочали пошук нових наративів і термінових коректив у путінській історичній парадигмі «єдиного народу». Основним ідеологічним ресурсом, до якого звернулися кремлівські інтелектуали й воєнно-політичне керівництво, стало відродження постулатів військової статистики генерал-фельдмаршала Д. Мілютина другої половини XIX століття. Проте механістичне перенесення цих результатів на реалії лютого 2022 року виявилось помилковим: рішучий опір України й запеклий спротив дали для агресора «холодний душ» та змусили переглянути ідеалістично-утопічні уявлення про «єдиний народ». Невдовзі з'явилися перші публікації, що намагалися пояснити розпад путінського світоглядного міфу; спектр пояснень у них коливався від маніпулятивних технологій масової комунікації до абсолютизації фактору війни, часто без чіткої ідентифікації конкретних винуватців і причин.

Отже, провал «бліцкригу» у лютому–березні 2022 р., часткова втрата стратегічної ініціативи противником та значні територіальні відсічі внаслідок Харківської і Херсонської наступальних операцій ЗС України спричинили зміну російської військової стратегії: вона перейшла до парадигми терористичної війни. Суть цієї парадигми полягає в систематичному руйнуванні держави як економічної одиниці – фізичному знищенні економічної інфраструктури з метою перетворення території на безгосподарський, хаотизований простір. Саме ці постулати визначили зміст другого етапу російсько-української війни.

*Євсєєв І.Г.,
Герасименко О.В.
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

КОНТРНАСТУПАЛЬНІ ДІЇ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА ХАРКІВСЬКОМУ НАПРЯМКУ У БЕРЕЗНІ 2022 РОКУ

На початку березня 2022 р. Сили оборони України зупинили наступ російських загарбників на Харків. Однак окупанти розпочали зміцнення своїх позицій на північній, північно-східній та східній околицях міста. Це дозволило українським військам поступово перейти від оборони до локальних контрнаступальних дій. Так, вже 6 березня 2022 р. вони визволили Чугуїв, чим відвели загрозу оточення обласного центру з півдня.

Наступним завданням для наших військ стало відсунення російських позицій, зокрема артилерії та важкої техніки, від східних околиць Харкова, звідки окупанти здійснювали обстріли цивільної інфраструктури міста. Розвиваючи свій успіх, підрозділи Сил оборони

України спочатку ставили за мету визволити населені пункти Мала Рогань та Вільхівка, розташовані на схід, майже впритул до кільцевої дороги навколо обласного центру. На цьому напрямку їм протистояли підготовлені, озброєні сучасною технікою підрозділи зс рф зі складу 200-ї, 138-ї омсбр та 59-го тп 144-ї мсд. Поблизу Малої Рогані також базувались ворожі вертольоти.

До визволення Малої Рогані було залучено штурмові підрозділи 92-ї омбр, Національної гвардії та Національної поліції України, а також добровольчий підрозділ «Фрайкор». Запланований наступ було розпочато раніше, оскільки російські вертольоти раптово завдали удару по своїх позиціях навколо цього населеного пункту. Цим і скористались українські захисники, які 25 березня, після двогодинної роботи нашої артилерії, розпочали наступ з двох напрямків – Харкова та Чугуєва. У результаті запеклих боїв до 27 березня Малу Рогань було звільнено від російських окупантів, які тут зазнали суттєвих втрат: 200-та омсбр та 59-й тп 144-ї мсд були майже розгромлені, понад 20 од. ворожої бронетехніки знищено, а командира танкового полку ліквідовано.

Невдовзі, 26 березня, під час наступально-штурмових дій військовослужбовці 226-го рдб 127-ї обр ТрО та спецпідрозділу ГУР МО України «Кракен», за підтримки підрозділів 92-ї омбр, визволили Вільхівку. Нищівних втрат тут зазнали підрозділи 138-ї омсбр росіян. Варто зазначити, що для спецпідрозділу «Кракен» це було «бойове хрещення». Згодом наші оборонці просунулись до околиць населених пунктів Сороківка та Мале Веселе.

Отже, у результаті вдалих контрнаступальних дій Сил оборони України на Харківському напрямку до кінця березня 2022 р. ворога було відкинуто від східних околиць обласного центру. Під час запеклих боїв були розбиті по дві БТГр 200-ї та 138-ї омсбр, а також БТГр 59-го тп 144-ї мсд зс рф. Для українських військ відкрилась перспектива подальшого витіснення російських загарбників із північних і північно-східних околиць Харкова.

Жучков А.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БОЙОВИХ ПОРЯДКІВ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН (ЗА ДОСВІДОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Стрімкий розвиток сучасної зброї, її технологічної складової, впровадження штучного інтелекту на полі бою змушує сучасного командира відходити від класичних понять і норм застосування військ на полі бою. Отже, вважається що вирішальну роль на полі бою складають механізовані і танкові війська, а решта родів військ виконують специфічні завдання, або діють в інтересах вищезазначених (Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України, частина II Батальйон, рота). Також бойовий статут вимагає від командира при обладнанні району оборони батальйону дотримуватися певних просторових параметрів: по фронту район має бути 3–5 км, а глибина до 3 км, і навіть командно-спостережний пункт батальйону має знаходитись у межах району оборони на відстані не ближче ніж 2 км від переднього краю.

Чи відповідає це сучасності? Чи можна сьогодні стверджувати, що танкові війська складають вирішальну роль на полі бою? Адже російсько-українська війна продемонструвала, що на полі бою з'явився новий потужний гравець – безпілотні системи,

що змінили правила гри: зумовили виведення в тил танкових підрозділів, а також пунктів управління усіх ланок на десятки кілометрів, змусили артилерійські підрозділи постійно маневрувати, або зайняти поодинокі, ретельно захищені позиції.

Командир, який має досвід участі в сучасному конфлікті, адаптується до умов і діє інстинктивно. Що робити майбутньому командиру, який закінчує навчання у вищому військовому навчальному закладі, адже для нього основне керівництво це бойовий статут, де залишаються вимоги і тактичні нормативи воєнних конфліктів минулого сторіччя, неактуальні у сучасних умовах, тим більше не визначено, яким чином застосовувати нові елементи бойового порядку, яким чином їх вписати в побудову, для забезпечення максимальної ефективності дій всіх елементів?

Для узагальнення структури бойових порядків, створених уздовж усієї лінії зіткнення сторін з урахуванням усіх особливостей місцевості, виявлення слабких і сильних сторін, визначення закономірностей, що сприяли їх створенню, та вироблення подальших пропозицій щодо внесення змін щодо тактичних нормативів у бойові статuti необхідно: дослідити яким чином формувалась лінія зіткнення протягом усіх етапів російсько-української війни, які фактори впливали на її формування та трансформацію, визначити особливості, що виникли не тільки на полі бою, але і у міжнародному співробітництві і спроможностях держави щодо комплектування збройних сил особовим складом та оснащення озброєнням і військовою технікою, і як це впливає на ведення бойових дій.

Таким чином, дослідження трансформації бойових порядків дасть можливість виявити закономірності, що дадуть поштовх для вироблення альтернативних заходів, які необхідно буде проводити під час підготовки до бою і безпосередньо під час його ведення у війнах майбутнього, а також створення укріплених ліній уздовж державного кордону на кшталт лінії Маннергейма, лінії Мажено тощо.

*Зелений В.І., к.пед.н., професор
Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ*

СПЕЦИФІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

З перших днів проведення антитерористичної операції (АТО) на сході України підрозділи НГ України беруть активну участь у виконанні різноманітних завдань. У 2014 р. гвардійці виконували бойові завдання по усій лінії зіткнення, зокрема із пошуку та ліквідації блокпостів та організації блокування осередків дислокації незаконних збройних формувань «ЛДНР», забезпечення контролю територій, на яких розгорталися сили АТО, проведення розвідувально-пошукових заходів, забезпечення спільно з підрозділами ЗС України супроводження колон сил АТО, проведення рейдових та штурмових дій разом із ЗС України, СБУ.

Після перерозподілу зон відповідальності між підрозділами ЗС України у 2015 р., особовий склад НГ України залучався до виконання бойових завдань із ізоляційно-обмежувальних заходів та утримання опорних пунктів, охорони та оборони базових таборів, місць дислокації, об'єктів критичної інфраструктури, громадського порядку. Водночас сили

спеціальних операцій НГ України проводять розвідувально-пошукові (контрдиверсійні) заходи, беруть участь в оперативно-профілактичних заходах. Лише протягом 2016–2017 рр. сили спеціальних операцій НГ України провели 1 290 спеціальних заходів, у результаті яких було затримано та передано до СБУ 414 осіб, до Національної поліції України – 418 осіб. З 2016 р. НГ України почала виконувати нове завдання – охорону органів державної влади.

Водночас упродовж 2014–2021 рр. підрозділи протиповітряної оборони НГ України неодноразово брали участь у виконанні бойових завдань у районі проведення АТО, операції Об'єднаних сил із прикриття взводних опорних пунктів та блокпостів.

У 2021 р. через кризу на польсько-білоруському кордоні та можливий рух мігрантів в Україну, гвардійці надавали допомогу ДПС України на кордоні з Білоруссю.

Поруч із участю у збройному захисті східних територій нашої держави підрозділи НГ України також виконували завдання з охорони громадського порядку в різних регіонах України та недопущення незаконного видобування бурштину-сирцю на окремих територіях. Крім цього, гвардійці надавали допомогу працівникам поліції, а саме:

здійснення заходів із виявлення незаконного вивезення металобрухту, незаконного переміщення громадян через державний кордон;

проведення стабілізаційних заходів, евакуації та забезпечення безпеки населення.

Підрозділи з конвоювання забезпечили понад 600 особливо важливих судових процесів, що привернули увагу суспільства та ЗМІ. Впроваджено в практику використання воїнами підрозділів із конвоювання індивідуальних відеокамер, записи з яких дають змогу вивчати кожний окремий випадок, а також визначати правильність та правомірність їх дій.

Бойові дії тривають і кожна частина НГ України щодоби виконує поставлені завдання, завдає непоправних втрат противнику на передньому краї, забезпечує охорону громадської безпеки, органів державної влади, важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, бере участь у виконанні завдань територіальної оборони та інших завдань.

*Катеринчук І.С., д.т.н., професор,
Чуканов А.І.*

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

КРИТЕРІЙ ВИБОРУ ТИПУ БПЛА ДЛЯ РОЗВІДКИ МІННОЇ ОБСТАНОВКИ

Мінна загроза є однією з найсерйозніших проблем сучасних воєнних конфліктів та постконфліктного розмінування. Вибухонебезпечні предмети залишаються на територіях бойових дій і створюють тривалу небезпеку для військовослужбовців, рятувальників та цивільного населення. Це обумовлює необхідність застосування новітніх технічних засобів, здатних підвищити ефективність виявлення мін і знизити ризики для людей. Одним із таких засобів є безпілотні літальні апарати, що відкривають нові можливості у сфері моніторингу та дистанційної розвідки небезпечних ділянок.

Застосування БПЛА дозволяє здійснювати швидке картографування мінної обстановки, збирати візуальну та спектральну інформацію, передавати її у реальному часі до центрів управління та інтегрувати з геоінформаційними системами. Це не лише прискорює процес

розмінування, а й підвищує точність виявлення вибухонебезпечних предметів. Значну роль у досягненні високих результатів відіграє правильний вибір типу БпЛА, оскільки ефективність його використання залежить від багатьох параметрів, таких як дальність і тривалість польоту, вантажопідйомність, стійкість до погодних умов, захищеність від засобів радіоелектронної боротьби, а також вартість і простота експлуатації. Важливим є й урахування зовнішніх чинників: рельєфу місцевості, кліматичних умов, рівня мінної загрози, наявності засобів протиповітряної оборони противника та необхідності маскування польоту.

Вибір оптимального типу БпЛА є складним багатокритеріальним завданням, яке не може бути вирішене застосуванням лише одного методу. Найбільш доцільним є використання системи підходів, що поєднує кількісні та якісні оцінки. Серед них особливе значення мають методи багатокритеріальної оцінки, аналіз ієрархій, аналіз переваг, методи порівняння з ідеальним рішенням, аналіз вартості та ефективності, а також експертні оцінки, методи нечіткої логіки та імітаційне моделювання. Застосування комбінації цих інструментів забезпечує можливість отримати більш об'єктивні результати та обґрунтовано визначити найбільш придатний варіант БпЛА для виконання конкретних завдань.

Окреме місце у системі методів займає використання графіків множинних факторів, що дозволяють нормувати показники, здійснювати їх порівняння за єдиною шкалою та визначати комплексну оцінку ефективності. Цей підхід надає можливість більш точно зіставляти різні моделі апаратів і бортового обладнання, враховувати їхні переваги та обмеження, а також адаптувати вибір до реальних умов бойових дій або гуманітарного розмінування.

Узагальнення результатів проведеного аналізу свідчить про необхідність систематизації факторів і впровадження єдиної методики вибору типу БпЛА для розвідки мінної обстановки. Такий підхід дозволяє стандартизувати процес прийняття рішень, підвищити ефективність використання наявних ресурсів, скоротити час на проведення операцій і мінімізувати ризики для особового складу. Крім того, методика може бути адаптована й до інших сфер діяльності, зокрема до охорони державного кордону, екологічного моніторингу та проведення пошуково-рятувальних операцій.

Таким чином, застосування комплексної методики вибору БпЛА для розвідки мінної обстановки забезпечує обґрунтований і раціональний підхід до використання безпілотних систем, що підвищує рівень безпеки та результативність як військових, так і гуманітарних операцій.

*Кидонь В.І., к.і.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ШИРОКОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ (2022–2025): ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ГУМАНІТАРНИЙ АНАЛІЗ

24 лютого 2022 р. російська федерація здійснила акт відкритої збройної агресії проти суверенної держави, що означив якісне загострення російсько-українського конфлікту й перехід від переважно гібридної фази до повномасштабних бойових дій. Цей етап агресії мав стратегічну мету – підрих української державності через примусову зміну політичного керівництва, руйнування обороноздатності та дестабілізацію суспільно-політичної системи.

Натомість Україна продемонструвала високу стійкість завдяки поєднанню інституційної спроможності, швидкого розгортання сил оборони та потужної громадянської мобілізації, що можна означити як елемент моделі «тотальної оборони».

Воєнні дії з перших тижнів мали виразний комплексний характер: поєднувалися класичні операції регулярних військ, масовані ракетно-дронові удари по критичній інфраструктурі та інформаційно-психологічний вплив на населення. Ця сукупність дій свідчить про застосування росією стратегії багатовимірного тиску, коли військовий компонент підсилюється енергетичним шантажем, руйнуванням логістики, спробами делегітимізації української влади. У науковому дискурсі це доцільно кваліфікувати як затяжну гібридно-виснажливу війну, орієнтовану не лише на захоплення територій, а й на зниження соціальної стійкості держави.

Суттєвим наслідком агресії стала масштабна гуманітарна криза: формування багатомільйонної групи внутрішньо переміщених осіб, вимушена зовнішня міграція, розділення сімей, зростання навантаження на системи соціального захисту й охорони здоров'я. Це потребувало від України переходу до політики комплексного гуманітарного реагування, що поєднує підтримку ВПО, збереження людського капіталу та інтеграцію переміщених громад у приймаючі громади. Водночас збереження працездатності енергетичного сектору в умовах системних обстрілів стало ключовим чинником забезпечення життєдіяльності держави та продовження оборони.

Міжнародно-політичний вимір вторгнення виявився не менш значущим. Україна фактично була інтегрована у простір євроатлантичної безпеки через військово-технічну допомогу, політичне визнання європейської перспективи та санкційний тиск на державу-агресора. Це дозволяє розглядати війну як конфлікт, що має не лише національно-визвольний, а й системний характер – він впливає на конфігурацію безпеки у Східній Європі та тестує ефективність міжнародно-правових механізмів захисту суверенітету і територіальної цілісності.

Узагальнюючи, повномасштабне вторгнення росії в Україну варто інтерпретувати як довготривале збройне протистояння, у якому вирішальними є не тільки показники військового потенціалу, а й рівень суспільної консолідації, якість стратегічних комунікацій, спроможність держави підтримувати функціонування критичної інфраструктури та нарощувати міжнародну коаліцію підтримки. Саме поєднання цих факторів забезпечує стійкість України і зберігає для неї простір політичних і військових рішень у війні, що триває.

Колос Р.Л., к.і.н., доцент,

Ковальов Г.Г.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЗВИТОК ПОЛЬОВОЇ ФОРТИФІКАЦІЇ У 2014–2025 РОКАХ

Розвиток збройної агресії росії проти України у період 2014–2025 рр. спричинив зміни у підходах до влаштування польової фортифікації, способів використання засобів механізації землерийних робіт та призивів до скорочення часових показників виконання робіт.

Принципи фортифікаційного обладнання районів, рубежів та позицій, які займають війська, районів розгортання пунктів управління залишаються сталими, однак, способи

виконання робіт, просторові показники розміщення, розрахункова кількість особового складу, що має займати позиції та маскування, отримали значний розвиток.

На початку 2014 р. фортифікаційне обладнання спиралося на влаштування суцільних батальйонних районів оборони та ротних опорних пунктів. Влаштовувалася суцільна система траншей та ходів сполучення на передньому краї оборони. Чітко проглядалась перша, друга та третя траншеї. Військовослужбовці могли вільно переміщатися по ходах сполучень, при незначному маскуванні та незначному захисті від FPV-дронів, головною причиною чого було масове застосування противником артилерійських систем. У 2016–2020 рр. прослідковувалась стійка тенденція до влаштування взводних опорних пунктів у вигляді «метелика», де розташовувались стаціонарні споруди типу УФС-1, УФС-2, УТ-1, УФС-3. Розташовувалось до 16 шт. окопів для техніки. Практикувалось влаштування взводних опорних пунктів виключно для піхоти, у якому ходи сполучення пересікалились у одному місці у вигляді хреста, що дозволяло швидко переміщатись до місця атаки противника, залишати ділянки, на які впливала наземна техніка противника. Для захисту військовослужбовців зводили один-два бліндажі. Однак лінійне розташування ходів сполучень не сприяло захисту в разі ведення вогню вздовж ходу сполучення.

На початку 2023 р. по теперішній час такий підхід набув значних змін через активне застосування повітряних та наземних роботизованих комплексів (дронів) з обох сторін. Противник став активно застосовувати керовані авіаційні бомби великої руйнівної сили, що спричинило влаштування вогневих позицій для розміщення 3–4 військовослужбовців або позиції на відділення з обов'язковим влаштуванням «лисячих нір» усередині. У їх межах розташовують один-два бліндажі з можливістю кругового ведення вогню, хід сполучення у верхній проекції повністю закривається маскувальними, рибацькими, металевими сітками для влаштування антидронових захисту, місце входу до траншеї обладнується люком. Для унеможливлення потрапляння дронів та піхоти противника у межі позиції зверху вона перекривається додатково сітками типу МЗП. У ділянках траншей, що не використовуються, розміщують спіралі з єгози.

Отже, відбувся відхід від суцільних траншей та ходів сполучень великої протяжності до невеликих по протяжності вогневих позицій (позицій на відділення) з одним бліндажем, що не мають відкритих ділянок, через які противник може в них зайти, відбувається застосування роботизованих наземних систем для відбиття нападу противника та повна відмова від залучення живої сили для ведення бойових дій на лінії бойового зіткнення.

Котилевський О.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МЕХАНІЗМИ ОКУПАЦІЇ (АНЕКСІЇ) КРИМУ ТА ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2014–2022 РОКАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Революція гідності в Україні 2013–2014 рр. стала поворотним моментом у внутрішньополітичному житті держави та суттєво змінила геополітичну ситуацію в регіоні. Вона перешкодила реалізації росією стратегічних планів щодо послаблення або розчленування України та її відвернення від курсу європейської і євроатлантичної інтеграції. Порушивши низку

двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод, а також основоположні норми міжнародного права, росія розпочала збройну агресію проти України. Відбулися військова окупація та подальша анексія АР Крим і міста Севастополя, а також розпочався збройний конфлікт на сході України, зокрема на території Донецької і Луганської областей. Розуміння механізмів окупації (анексії) Криму та гібридної агресії росії на сході України у 2014–2022 рр. є важливим з точки зору вибору результативних шляхів протидії країні-агресору і відновлення суверенітету і територіальної цілісності України.

Вивчення літератури та джерел показало, що росія безпосередньо почала підготовку до окупації Криму ще восени 2013 року. Механізм анексії АР Крим і м. Севастополя включав послідовну реалізацію взаємопов'язаних заходів, таких як: формування та підтримка проросійських осередків та інфільтрація агентів впливу; штучне загострення внутрішніх політичних, міжнаціональних і релігійних протиріч; застосування прихованої або відкритої збройної агресії та фактична окупація території; легітимізація окупованих територій та їх анексія через інсценовані «референдуми» і «вибори» до місцевих органів влади; репресії і каральні заходи проти місцевого населення, зокрема осіб, які активно підтримували окупацію на місцях.

Разом з тим, механізм гібридної агресії росії на сході України у 2014–2022 рр. мав комплексний, поетапний характер і включав низку взаємопов'язаних заходів, реалізація яких супроводжувалася координацією з боку російських спецслужб: створення соціально-політичних умов для дестабілізації: підтримка сепаратистських рухів, інфільтрація агентів впливу в органи місцевого самоврядування, мас-медіа, освітні та культурні інституції; масштабна інформаційно-пропагандистська кампанія з метою делегітимізації влади України, загострення міжетнічних і мовно-культурних протиріч, створення ілюзії масової підтримки ідей «руського мира»; інспірування протестних акцій, захоплення адміністративних будівель за участі місцевих сепаратистів, колаборантів і завезених з росії «активістів» під гаслами «самовизначення», введення диверсійно-розвідувальних підрозділів для координації збройного опору та створення організованих незаконних збройних формувань; формування, інституційна та ресурсна підтримка псевдодержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», забезпечення їх матеріально-технічними і військовими ресурсами, політичним інструктуванням і адміністративним супроводом; фіктивна «легітимізація» цих утворень через проведення фіктивних «референдумів» і «виборів», спрямованих на створення уявлення про їх правосуб'єктність; уникнення міжнародно-правової відповідальності завдяки формальному невизнанню цих структур і позиціюванню себе як «посередника» у перемовинах; системне знищення елементів української ідентичності шляхом насадження російських освітніх програм, витіснення української мови, переслідування активістів тощо.

Порівняльний аналіз механізмів окупації (анексії) АР Крим і м. Севастополя та збройного конфлікту на сході України у 2014–2022 рр. показав, що спільними рисами обох процесів є: системне застосування гібридних інструментів впливу – політичних, військових, інформаційно-пропагандистських, економічних і правових; заперечення росією своєї участі в агресії як спосіб уникнення міжнародно-правової відповідальності; використання нерегулярних, російських та місцевих проросійських, збройних формувань за підтримки регулярних військ росії; створення квазідержавних структур з імітацією процесів «самовизначення» через «референдуми», «вибори», «конституції»; нав'язування ідеології «руського мира» через гуманітарну політику, зокрема витіснення української мови та культури, переписування історії тощо.

Водночас істотні відмінності між цими процесами проявилися у динаміці та формах реалізації агресії. Окупація АР Крим і м. Севастополя у лютому–березні 2014 р. мала форму централізовано спланованої і швидко реалізованої спеціальної операції за участю російських військ, яка завершилася формальною анексією окупованих територій. Встановлення формального контролю супроводжувалося усуненням українських органів влади, політичних та громадських структур та швидкою адміністративною інтеграцією до російського правового поля. Натомість, конфлікт на сході України розгортався як затяжна гібридна війна з поетапною дестабілізацією обстановки та згодом – переходом до широкомасштабної збройної агресії. Росія уникала прямої участі, застосовуючи інструменти непрямого впливу: підтримку сепаратистських рухів, формування квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР» з відповідними елементами влади та військовими структурами, забезпечення їх ресурсами, зокрема військовими, створення ілюзії «внутрішнього конфлікту» чи «громадянської війни» за відсутності формальної анексії.

Міжнародно-правові наслідки також відрізнялися: анексія Криму спричинила швидке й однозначне засудження, санкційний тиск та політичну ізоляцію росії. Конфлікт на сході України супроводжувався тривалими дипломатичними зусиллями врегулювання, зокрема в межах Мінського процесу, де росія маніпулятивно позиціонувала себе як «нейтральний посередник» і довгий час уникала відповідальності на офіційному міжнародному рівні.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що окупація (анексія) АР Крим і м. Севастополь та збройний конфлікт на сході України є взаємопов'язаними етапами реалізації експансіоністської політики росії у 2014–2022 рр., спрямованої на підірив суверенітету України. Порівняння цих процесів дозволяє інтерпретувати російську агресію проти України як динамічний, адаптивний процес, що змінює інструментарій залежно від політичного контексту, ступеня спротиву українського суспільства та міжнародної реакції.

Кривизюк Л.П., к.і.н., доцент,

Юрченко Р.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ХЕРСОНСЬКА ОПЕРАЦІЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ 2022 РОКУ

Контрнаступальну операцію, проведену Силами оборони України з 29 серпня по 11 листопада 2022 р., називають по-різному: Херсонський контрнаступ, контрнаступ на півдні України тощо.

Військове керівництво ЗС України спочатку планувало не звільнення Херсона, а мало амбітніші задуми – звільнення півдня України. Головнокомандувач ЗС України В. Залужний планував нанести удар по окупаційних військах на Запоріжжі і вийти до Азовського моря. Його підтримав і Верховний Головнокомандувач. На той час противник ще не замінував територію й не було інженерно-фортифікаційного обладнання. Головнокомандувач вважав, що виконання цього задуму не потребує багато сил, додаткових 90 артилерійських систем (п'ять дивізіонів) і достатню кількість боєприпасів. Але Україна сильно залежала від допомоги США. Вашингтон не підтримав цей амбітний план, вважаючи, що він міг стати катастрофою для ЗС України, натомість запропонував простіший варіант – звільнення Херсона.

ГШ ЗС України планував комплексно провести дві наступальні операції: Слобожанську та Херсонську. Пізніше військові експерти й аналітики розкритикували такий задум. Допоміжний удар на Херсонщині був спрямований на відволікання противника від наступу на Харківщині (підготовка здійснювалася у суворій таємності), сковаючи більш боєздатні війська противника на півдні. Про підготовку наступу на півдні було оголошено публічно як військово-політичним керівництвом країни, так і ЗМІ. І це спрацювало. Противник здійснював перегруповування своїх військ на західний берег Дніпра. Не маючи достатніх резервів, тим самим він послабив своє угруповання військ на Харківщині.

Наступ Сил оборони України на Херсонщині було здійснено у три етапи. На першому етапі (29.08–23.09.2022) Сили оборони створили плацдарм на східному березі р. Інгулець, звільнили 13 населених пунктів. На другому (02–08.10.2022) – Сили оборони просунулися на 40 км і звільнили 29 населених пунктів. На третьому (08–11.11.2022) – Сили оборони звільнили 1 169 населених пунктів (3 500 км²).

Значну роль у звільненні Херсона відіграв опір населення як осередок партизанського руху проти рашистів. Налагоджена взаємодія з військовими приносила свої результати. Партизани передавали відомості про переміщення і скупчення окупаційних військ, склади боєприпасів, озброєння та місцевих колаборантів.

Отже, правобережну Херсонщину Сил оборони України звільнили під час довготривалої операції, зменшили загрозу від ракетних ударів по Одесі і Миколаєву, зменшили лінію фронту і перехопили у противника стратегічну ініціативу.

*Куцька О.М., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РУХ ОПОРУ ЧЕРНІГІВЩИНИ (КІНЕЦЬ ЛЮТОГО – БЕРЕЗЕНЬ 2022)

Чернігівська область у планах «бліцкригу» російської федерації проти України у 2022 р. була обрана як «північні ворота» вторгнення. Маршрут руху російської армії пролягав з Білорусі через населені пункти Добрянка, Городня у напрямку селищ Ріпки, Михайло-Коцюбинське, Шестовиця на місто Чернігів. Останнє мало стати логістичним центром для угруповання ворога «Центр».

До відбиття агресії долучилися не лише українські регулярні військові формування, що перебували на Чернігівщині, а й цивільне населення. На основі ініціативи громадян і взаємодії із силовими структурами виник Рух опору Чернігівщини. Його учасники, використовуючи як відкриті, так і приховані форми боротьби, стали важливим чинником стримування ворога – північним щитом України.

Зважаючи, що у перші дні агресії росії конкретні завдання партизанам не ставилися, активісти на власний розсуд почали боротьбу з окупантами. Загалом їх діяльність можна поділити на такі напрями:

1. Розвідка. Оперативне виявлення і передача відомостей про маршрути пересування, чисельність та місця розташування ворожої техніки; організація зустрічі розвідувальних груп і їх безпечний супровід по території. Так, наприклад, підприємець з Чернігівщини А. Севаст'ян згадував: «Ми передали реально більше 500 координат. Десять було вражено близько 200 цілей».

2. Диверсії. У зв'язку з небезпекою до такого роду діяльності активісти залучалися за власним бажанням. Зокрема, вони знешкоджували не лише колісну, а й частково важку техніку, склади із припасами, бензовози, понтонні переправи.

3. Інформаційна діяльність. По-перше, партизани роздавали військовим противника листівки із інструкціями щодо здачі у полон і спрямовували російських солдатів до визначених пунктів, фактично координуючи їхні дії із відповідними органами України. По-друге, вводили ворога в оману, знімаючи вказівники на автошляхах.

Рекомендації для активістів, які діють на тимчасово окупованій території України, за досвідом дій у Чернігівській області: видаляти з власного гаджета передану інформацію, відео та фотографії (чистити кеш пристрою); працювати виключно із надійними месенджерами; відключати геолокацію і заходити на свій носій через VPN. Дотримуватись анонімності та, в ідеалі, не знати інших інформаторів. Перевіряти інформацію, що надходить від того чи іншого населеного пункту або людини. Бажано працювати під якусь структуру: ЗС України, СБУ, або ГУР, що у разі потрапляння в полон дає більше гарантій на включення в обмінний фонд.

Отже, «північний щит» у війні за Незалежність України витримав удар, скувавши значні підрозділи російських військ, що так і не змогли прорватися до Києва. Вже 28 березня ворог розпочав відхід, а до 2 квітня здебільшого залишив територію на півночі України. Вагому роль у стримуванні наступу противника, створюючи додаткові ускладнення для його операцій і сприяючи захисту регіону, відіграв Рух опору Чернігівщини.

Марцінко Н.М., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ГІБРИДНІ ДІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення росії на територію України з лютого 2022 р. виявилось не лише військовим викликом, а й гібридною війною, в якій поєднуються збройні операції з інструментами економічного тиску, інформаційної війни, кібератак, блокад і шантажу інфраструктури. Такі дії мають на меті підірвати соціально-економічну стійкість України, ослабити державні інституції, деморалізувати населення та створити додаткові витрати для державного бюджету.

Гібридні дії рф охоплюють такі ключові напрями:

1. Атаки на енергетичну інфраструктуру. Росія системно руйнує електростанції, теплову генерацію, гідроелектростанції, лінії електропередач і підстанції. За оцінками Київської школи економіки, енергетична галузь зазнала збитків у понад \$ 56,2 млрд станом на травень 2024 р., із яких близько \$ 16,1 млрд – прямі пошкодження.

2. Інфраструктурні руйнування та транспортні обмеження. Прямі збитки за інфраструктуру становлять близько \$ 170 млрд станом на листопад 2024 р., серед яких \$ 38,5 млрд – транспортна система: дороги, залізниці, порти, авіація. Блокади портів призвели до значної втрати валютної виручки та скорочення ВВП.

3. Кібератаки, інформаційна війна та підрив довіри. У 2023 р. зафіксовано понад 2 500 інцидентів кібербезпеки, що вражали як державний, так і приватний сектор. Дезінформаційні кампанії мали на меті деморалізацію та створення соціальних конфліктів.

4. Економічний шантаж та обмеження торгівлі. Використання енергоресурсів як знаряддя тиску, блокування експорту зерна і сільгосппродукції, що призвело до падіння валютних надходжень і загострення продовольчої кризи.

5. Вплив на бюджет, інвестиції та виробничу діяльність. Велика частка державних фінансів спрямовується на оборону та відновлення інфраструктури. Інвестиційний клімат погіршується через ризики руйнувань, окупацію територій і невизначеність, що зменшує виробничу активність у ключових галузях.

Економічні наслідки гібридних дій:

загальні потреби у відновленні за три роки війни оцінюються у 524 млрд грн;
руйнування інфраструктури та енергетики складають найбільшу частку втрат;
блокади портів скоротили експорт і призвели до падіння доходів держави;
руйнівні втрати для житлового фонду оцінюються у понад 60 млрд грн.

Гібридні дії росії мають багатоплановий і глибокий вплив на економіку України. Вони призводять до руйнування фізичної інфраструктури, падіння виробництва, втрати інвестицій, зростання соціальних витрат. Протидія цим викликам вимагає комплексної стратегії: розвитку енергетичної стійкості, кіберзахисту, диверсифікації транспортних маршрутів, залучення міжнародних фінансових ресурсів та застосування міжнародного права і санкційних механізмів. Таким чином, економічна оборона стає невід'ємною частиною загальної стратегії державної безпеки та відновлення України.

Матвійчук С.В.,

Будник К.В.

*Державний науково-дослідний інститут
авіації, м. Київ*

ЗНАЧЕННЯ БЕЗПЛОТНОЇ АВІАЦІЇ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Російсько-українська війна дала стрімкий поштовх для розвитку бойового застосування безпілотних літальних апаратів (БпЛА) в Україні. БпЛА, що служили допоміжним інструментом, перетворилися на один із найважливіших компонентів сучасного поля бою. Вони напряду впливають на стратегічні рішення, визначаючи перебіг і підсумки бойових операцій. Перевагу отримали БпЛА багатofункціонального спектра застосування, здатні виконувати різноманітні завдання, зокрема повітряну розвідку, коригування артилерійського вогню, нанесення ударів по цілях противника та навіть психологічний тиск на ворожі сили.

Україна і рф активно і масово використовують ударні БпЛА разового та ситуаційного застосувань («дрони-камікадзе») для атак на ворожі позиції, техніку та інфраструктуру. Найбільш поширеними моделями таких БпЛА на полі бою з української сторони є типу Switchblade, Phoenix Ghost, Warmate, Darts, Mavic, а з російської сторони – типу Ланцет, КУБ, Mavic. Для ударів углибину території противника по об'єктах енергетичної, оборонно-промислової та військової інфраструктури використовуються ударні БпЛА разового застосування великої дальності дії такі, як UJ-22 Airborne, UJ-26 Beaver, Ан-196 Лютий тощо – з української сторони та Shahed-136 і Герань-2 – з російської сторони. Спільною рисою є

саме масовість застосування. Сторони використовують велику кількість БпЛА, що стали основним інструментом сучасного бою.

Наведена інформація щодо застосування БпЛА дає змогу виокремити основні аспекти, що розкривають значення безпілотної авіації у сучасній війні:

трансформація бойових дій – БпЛА стали ключовим елементом війни, доповнивши/замінивши традиційні військові засоби. Масове використання БпЛА перетворило війну на високотехнологічний конфлікт, змінюючи баланс сил на полі бою;

прискорений розвиток військової промисловості – масове виробництво БпЛА стало критичним фактором успіху на фронті. Відповідно військово-промислові комплекси України та РФ переорієнтуються на масовий серійний випуск БпЛА, що стають втіленням передових технологічних проривів у створенні систем озброєння;

еволюція засобів оборони – на фоні масового застосування ударних БпЛА, коли кількість їхніх запусків досягає кількох тисяч у місяць, експерти підкреслюють, що «дуже важливим є не кількість таких запусків, а наявність ефективних засобів захисту від них»;

тестовий полігон для нової військової доктрини – досвід війни в Україні змінює підходи до військового планування у всьому світі. Це також стосується перегляду доктринальних положень про домінування у повітряному просторі, коли безсумнівно вважалося, що військово-повітряні сили, які мають перевагу в повітрі, надають величезну перевагу військам, що діють на поверхні.

Тому, подальший розвиток безпілотної складової Збройних Сил України має особливо важливе значення у забезпеченні безпеки держави шляхом стримування та знищення ворога.

*Мельник В.В., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ХОДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Збройна агресія російської федерації проти України розпочалася у 2014 р. з окупації Криму та розпалювання бойових дій на Донбасі. З того часу Сили оборони України стали фундаментом національної безпеки, забезпечуючи протидію гібридним загрозам та збройним нападам. 24 лютого 2022 р. війна перейшла у фазу повномасштабного вторгнення, що поставило перед державою виклик виживання. Україна мобілізувала усі ресурси – військові, економічні, дипломатичні та інформаційні – для відсічі агресії. Ключову роль у цьому процесі відіграють Сили оборони, які, незважаючи на початкову чисельну та технічну перевагу ворога, зуміли зупинити наступ противника, та в зрештою повернути велику частину окупованих на початковому етапі територій.

Основні аспекти діяльності Сил оборони України:

1. Єдність та комплексність. До складу Сил оборони входять Збройні Сили України, Національна гвардія, Державна прикордонна служба, Сили територіальної оборони, Служба безпеки України та інші формування. Їхня взаємодія забезпечує ефективність операцій на різних рівнях – від стратегічного до тактичного.

2. Стійкість і мотивація. Українські військові продемонстрували високий рівень моральної готовності захищати країну. Патріотизм та підтримка суспільства є критичними чинниками, що дозволяють вистояти в умовах затяжної війни.

3. Адаптація до сучасних умов. Україна активно застосовує новітні технології: безпілотні літальні апарати, системи високоточної артилерії (HIMARS, CAESAR), засоби ППО (Patriot, IRIS-T), сучасні танки та бронетехніку. Це забезпечує асиметричну перевагу у ключових напрямках.

4. Міжнародна підтримка:

військова допомога: США, Велика Британія, країни ЄС та інші партнери надали Україні сучасне озброєння, боєприпаси, системи зв'язку та логістичну підтримку;

фінансова та гуманітарна допомога: міжнародні організації (ЄС, ООН, МВФ, Світовий банк) підтримують Україну ресурсами для стабільності економіки та соціальної сфери;

політична підтримка: ухвалення рішень про надання статусу кандидата в члени ЄС, зміцнення партнерства з НАТО, створення міжнародних коаліцій на підтримку України;

підготовка особового складу: українські військові проходять навчання на базах НАТО, що сприяє швидкій інтеграції у євроатлантичну систему безпеки.

Отже, як ми бачимо Сили оборони України продемонстрували здатність протистояти повномасштабній агресії завдяки стійкості суспільства та безпрецедентній міжнародній підтримці. Війна показала важливість інтеграції України у євроатлантичний простір, адже лише колективні зусилля світової спільноти можуть гарантувати стабільність та безпеку у Європі. Подальше посилення обороноздатності, реформування армії за стандартами НАТО та зміцнення партнерства з демократичними державами є стратегічними пріоритетами України.

Мельник Р.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВОДОЛАЗНИХ РОБІТ ПІД ЧАС ФОРСУВАННЯ ВОДНИХ ПЕРЕШКОД В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Форсування водних перешкод у сучасних бойових умовах – це складне інженерно-тактичне завдання, що потребує скоординованих дій підрозділів і високої водолазної підготовки. Водна мережа України характеризується різноманітними гідрологічними умовами і численними підводними перешкодами природного й техногенного походження. Додатково роботи ускладнює забруднення акваторій вибухонебезпечними предметами, уламками техніки, пально-мастильними матеріалами тощо.

Аналіз досвіду проведення інженерно-технічних робіт у районах активних бойових дій показує, що організація переправ, водолазної розвідки та рятувально-евакуаційних заходів часто здійснюється в умовах обмеженого часу, поганої видимості й нестачі спеціальних засобів. У ході російсько-української війни ці фактори набули особливої актуальності під час операцій на річках Дніпро, Інгулець, Сіверський Донець та Каховське водосховище, де водолазні підрозділи інженерних військ ЗС України виконували широкий спектр завдань –

від розвідувально-водолазних робіт для підготовки переправ до евакуації екіпажів затонулої техніки та очищення акваторій від вибухонебезпечних предметів.

Особливо складними були умови після підриву Каховської ГЕС, коли водолази діяли у забрудненому, мутному середовищі, серед уламків споруд і затоплених об'єктів, здійснюючи пошук тіл загиблих, техніки, а також відновлення можливості використання переправ. На Сіверському Дінці у 2022 р. під час контрнаступальних дій підрозділи інженерних військ проводили розвідку дна й визначення глибини для наведення тимчасових мостів під вогневим впливом противника, що вимагало злагодженої взаємодії водолазів із понтонно-мостовими та саперними підрозділами. Досвід цих операцій засвідчив, що водолази мають бути готовими працювати не лише як технічні спеціалісти, а й як повноцінні елементи бойової системи – у складі розвідувальних, інженерно-десантних і пошуково-рятувальних груп. Це потребує підготовки офіцерів, здатних не лише керувати водолазними підрозділами, а й грамотно оцінювати гідрологічну обстановку, виявляти небезпечні об'єкти, координувати дії із піротехнічними й рятувальними службами, а також планувати заходи з мінімізації ризиків у складних гідрологічних і бойових умовах.

Одним із пріоритетів сучасної військової освіти є впровадження в освітній процес практичних занять з організації водолазних робіт під час форсування водних рубежів, зокрема за умов забруднення водного середовища вибухонебезпечними предметами. Доцільним є використання тренувальних полігонів з імітацією реальних природних умов, залучення сучасних підводних детекторів, роботизованих систем пошуку та дистанційного відеоспостереження. Підготовка майбутніх офіцерів Сил підтримки до організації розвідувальних, інженерно-технічних, рятувально-евакуаційних водолазних робіт сприятиме підвищенню безпеки підрозділів, зменшенню втрат і забезпеченню ефективності дій під час форсування водних перешкод у бойовій обстановці.

Мілих Є.Г.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ШТУРМОВІ ПІДРОЗДІЛИ У СУЧАСНИХ БОЙОВИХ ДІЯХ (ЗА ДОСВІДОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2025 РОКІВ)

Російсько-українська війна, що продовжується більше одинадцяти років, виявила критичну залежність успіху штурмових дій від здатності військ долати глибокоєшелоновану та розвинуту в інженерному відношенні оборону противника. Для її прориву та подолання сучасні штурмові підрозділи поєднують новітні технології ведення бойових дій із німецькою тактикою інфільтрації часів Першої світової війни, що стала відповіддю на нерухомий позиційний фронт окопної війни, де традиційні масовані фронтальні атаки призводили до величезних втрат особового складу з обох сторін протистояння.

Штурмові підрозділи призначені для виконання найскладніших тактичних завдань, що вимагають високої ініціативи та автономності дій під час прориву укріпленої оборони противника, подолання складних інженерних загороджень, мінних полів та фортифікаційних споруд. Вони ведуть штурмові дії у лісистій місцевості, лісосмугах, в умовах міста – при щільній забудові, з безперервною розвідкою, постійною взаємодією з безпілотними літальними апаратами, вогневим ураженням артилерії, високоточної зброї, використанням

гранатометів, вогнеметів, вибухівки та спеціальних засобів для «зачистки» будівель. Під час рейдових дій штурмові підрозділи швидко проникають у глибину ворожої території, прориваються в тил противника для проведення диверсій, захоплення важливих об'єктів, збору розвідувальних даних тощо. Такі дії можуть включати штурм укріплених позицій, знищення або взяття у полон живої сили противника, знищення важливих об'єктів, зачистку території тощо.

Ефективність застосування штурмових підрозділів базується на інтенсивній фізичній, вогневій, тактичній, психологічній, інженерній підготовці, тактичній медицині та інших заходах із підготовки особового складу до ведення штурмових дій. Значний акцент робиться на злагодженій взаємодії малих штурмових груп, умінні використовувати рельєф місцевості для маскування або прихованого наближення до противника, швидко приймати рішення, виходячи із реалій бойових дій.

Озброєння та екіпірування штурмових підрозділів, як правило, призначене для ближнього бою, включає стрілецьку зброю (автомати, кулемети), штурмові автоматичні гвинтівки (з коліматорними, оптичними, призматичними, механічними прицілами та приладами нічного/тепловізійного бачення: коліматорні забезпечують швидке прицілювання на близькій дистанції, оптичні – точність на далеких відстанях, а призматичні поєднують компактність і збільшення), гранатомети, ручні гранати, підствольні гранатомети, вогнемети, вибухові та інженерні засоби (для пророблення проходів), а також надійний балістичний захист. Важливим є застосування легко та важкоброньованої техніки (БМП, БТР, бронеавтомобілі, танки) для швидкої доставки штурмових підрозділів на рубіж атаки та прориву оборони противника, а у разі неможливості чи загрози знищення бронетехніки, штурмові підрозділи діють автономно пішими групами під постійним прикриттям ракетних військ і артилерії, авіації, координації дій із розвідувальними та ударними безпілотними літальними апаратами тощо. Склад озброєння залежить від конкретного завдання підрозділу та його специфіки.

Характерною рисою дій штурмових підрозділів є прямий, часто неминучий, ближній контакт з противником, що вимагає найвищого рівня рішучості, сміливості, ініціативи та високої морально-психологічної стійкості.

Штурмові підрозділи Збройних Сил України демонструють свою незламність у досягненні тактичних успіхів, особливо під час контрнаступальних операцій. Так, на початку серпня 2024 р. 225-й окремий штурмовий полк, який брав участь у Курській операції, як один із основних штурмових підрозділів (на той час ще 225-й окремий штурмовий батальйон) успішно прорвав російську оборону і вклинився у глибину території Курської області, закріпився, стримав контрнаступ російських військ, здійснив маневр у тил противника та перекрив російським підрозділам логістичні шляхи. Ця операція надала можливість українським підрозділам контролювати важливу ділянку фронту та зірвати плани російських військ щодо проведення наступу на цьому напрямку.

Таким чином, у ході бойових дій з російськими окупантами стало очевидно, що лише мотивовані та добре оснащені штурмові підрозділи здатні знищити противника. Надзвичайно важливим аспектом сучасної тактики штурмових підрозділів є їх спроможність зачищати міста, лісосмуги та траншеї від ворога з подальшим закріпленням на досягнутих рубежах та їх утриманням до підходу основних сил від масованих контратак противника.

Отже, сучасні штурмові підрозділи є логічним і необхідним інструментом для ведення успішних наступальних операцій із прориву оборони противника у сучасних війнах та воєнних конфліктах. Їхня ефективність є результатом поєднання високого рівня бойової підготовки та тактики інфільтрації, запозиченої з досвіду Першої світової війни, де головною метою було просочування невеликими групами штурмових підрозділів через слабкі ділянки оборони противника у його тил або позиції, обхід із флангів для проведення диверсій, раптових атак, блокування шляхів постачання або створення хаосу в його обороні.

Разом з тим, тактика дій штурмових підрозділів не нова, але на даний час сили та засоби цих підрозділів адаптовані до умов сучасних бойових дій, а прорив підготовленої, ешелонованої оборони противника є практично неможливим без застосування штурмових підрозділів.

Подальший розвиток штурмових підрозділів, їхнє забезпечення та удосконалення тактики залишається пріоритетом для будь-якої армії, яка прагне досягти стратегічних і тактичних цілей на полі бою.

*Мітрофанова О.О., к.політ.н.
Університет Жана Мулена Ліон 3,
м. Ліон, Франція*

ПОВІТРЯНІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ВІДБИТТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Початок повномасштабної агресії росії проти України 24 лютого 2022 р. спричинив прогноз багатьох західних експертів про швидке здобуття росією панування у повітрі. Зокрема, спеціальний радник Фонду стратегічних досліджень у Парижі, Франсуа Ейсбур, вважав, що «українці опинилися у неможливій військовій ситуації з повним пануванням росіян у повітрі ... В українців не буде іншого виходу, окрім як здатися, дорого продавши свою шкіру». Ймовірно, сценарій, за яким застаріла українська авіація буде збивати сучасні російські Су-30СМ, Су-35С для багатьох західних аналітиків був неймовірним.

Французький генерал ВПС П'єр-Стефан Вайс вважає, що російському повітряному наступу 24 лютого 2022 р. бракувало інтенсивності та підготовки. На його думку, відсутність масованих та скоординованих ударів по українських системах протиповітряної оборони дозволила останнім вижити та продовжувати загрожувати російській авіації. Утім, командувач повітряного командування «Центр» Повітряних Сил, генерал-лейтенант Анатолій Кривоножко наголошує, що «на початку повномасштабної війни основні зусилля російські війська спрямували на знищення всієї системи української ППО, живучість якій деякі іноземні експерти прогнозували від 2–3 годин до доби. Першочергово удари росіяни завдали практично по всіх радіолокаційних підрозділах радіотехнічних військ. Крім того, було завдано ударів по дивізіонах українських зенітних ракетних військ, аеродромах, пунктах управління – декількома хвилями, з метою завоювання панування в повітрі та повного контролю над ситуацією в районі бойових дій». Отже, якби росіянам вдалося задумане – «засліпити» українську протиповітряну оборону, ймовірно, війна розвивалася б за іншим сценарієм.

Безумовно, передача Україні до війни західними країнами численних переносних комплексів відіграла суттєву роль у захисті українського неба. Проте за кількісними та

технічними показниками російська авіація мала перевагу, і заради власного виживання Україна мала знайти щось на противагу. Цим стала низка вірних рішень, креативність Збройних Сил України та, на нашу думку, власне психологічна готовність і рішучість українських військових льотчиків та зенітників захищати Україну у ситуації, коли за багатьма західними оцінками, Україна була приречена на поразку. Повітряні Сили ЗС України мали володіти ефективною радіоелектронною протидією для функціонування власної ППО та підготовленими запасними аеродромами для застосування літаків. Можливо, колись, швидка маневреність українських наземних комплексів ППО поважного віку на початку повномасштабної війни матиме більше уваги з боку західних аналітиків. До того ж креативність мала застосовуватись і до західної допомоги. Наприклад, Україна отримала ракети Storm Shadow/Scalp-EG, коли ще не було надано західні літаки. Прикметно, що носіями ракет стали не тільки українські бомбардувальники Су-24М, а й розвідники Су-24МР.

Підсумовуючи, зазначимо, що на сучасному етапі можна спробувати виокремити тільки окремі складові успішного захисту Україною власного неба через те, що наразі конфіденційність інформації заважає провести повноцінний аналіз.

*Мостовий А.І., доктор філософії,
Кондратюк О.С.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ МАСОВИХ ПЕРЕМІЩЕНЬ НАСЕЛЕННЯ

Повномасштабна війна, розпочата РФ у 2022 р., спричинила безпрецедентні переміщення населення. Мільйони українців змушені були залишити домівки, виїхати за кордон або шукати прихисток у безпечніших регіонах держави. У цих умовах організація ефективного прикордонного контролю стала одним із ключових завдань національної безпеки. Вона має забезпечити одночасно захист державного кордону, оперативність процедур, гуманність ставлення до громадян та дотримання міжнародних стандартів.

В умовах воєнного стану прикордонний контроль набув нового змісту. Його завданням стало не лише запобігання незаконним перетинам і контрабанді, а й організація безпечного руху великих потоків цивільного населення. Було змінено нормативні акти, що регулюють порядок виїзду та в'їзду громадян, введено обмеження на виїзд чоловіків призовного віку, а також спрощено процедури для дітей, людей з інвалідністю, тяжкохворих осіб і тих, хто супроводжують їх під час евакуації.

Для покращення пропускної спроможності на багатьох пунктах пропуску запроваджено електронну систему черги. Це дало змогу скоротити час очікування, уникнути скупчень транспорту і підвищити комфорт для громадян. Прикордонники отримали нове обладнання для перевірки документів і доступ до інтегрованих баз даних, що дозволяє швидко виявляти підробки або порушення.

Важливим аспектом є гуманність і повага до прав людини. Масові переміщення часто супроводжуються стресом і психологічною напругою, тому прикордонники

проходять підготовку з питань гуманітарного права, етики спілкування та роботи з вразливими групами.

Ефективність прикордонного контролю значною мірою залежить від міжнародної співпраці. Україна підтримує тісні зв'язки з прикордонними відомствами сусідніх держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови. Спільні дії дозволяють удосконалювати процедури перевірок, обмінюватися даними, модернізувати інфраструктуру та координувати гуманітарну допомогу. Міжнародні партнери надають технічну підтримку, навчання персоналу та обладнання для пунктів пропуску, що значно підвищує ефективність роботи.

Попри масштабні виклики, державі вдалося створити гнучку систему, здатну діяти в надзвичайних умовах. Впровадження електронних сервісів, розширення пропускну спроможності, тісна співпраця з міжнародними структурами та підвищення підготовки персоналу стали ключовими досягненнями останніх років.

Проте з огляду на тривалість війни та зростання міграційних потоків необхідно продовжувати модернізацію прикордонної інфраструктури, впроваджувати нові технології контролю та аналізу даних, зміцнювати кадровий потенціал. Головне завдання держави – забезпечити баланс між безпекою і гуманністю, щоб прикордонний контроль залишався не лише ефективним інструментом захисту, а й символом довіри громадян до України як сучасної, сильної та відповідальної держави.

Нашивочников О.О., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ТА ПІДРОЗДІЛІВ ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Наприкінці лютого 2014 р. Україна зазнала неоголошеної збройної агресії з боку російської федерації, що призвело до окупації Автономної Республіки Крим і розв'язання бойових дій на сході держави. Це стало безпрецедентним випадком у ХХІ ст., коли постійний член Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй вчинив акт агресії проти суверенної держави, порушивши взяті на себе міжнародні зобов'язання щодо забезпечення миру та безпеки, зокрема у контексті гарантій безпеки України. Таким чином, у 2014 р. Збройні Сили України вперше у своїй історії зіткнулися з феноменом асиметричної або так званої гібридної війни, що висунуло перед ними нові, надзвичайно складні завдання. Одним із ключових завдань з відсічі збройній агресії стало забезпечення захисту повітряного простору держави.

Проте на момент початку агресії значна частина озброєння, боєприпасів та військової техніки Збройних Сил України, у тому числі засобів протиповітряної оборони, виявилась такою, що вичерпала встановлені строки зберігання й експлуатації. Також за умов обмеженого фінансування державного оборонного замовлення фактично було припинено розроблення та модернізацію нових зразків озброєння і техніки. При цьому кількість озброєння і техніки, що потребувала ремонту, модернізації або заміни, неухильно зростала, а їх технічний стан продовжував погіршуватися. Це було обумовлено як моральним і фізичним

старінням наявних зразків, так і втратою або невідповідністю їхніх тактико-технічних характеристик вимогам сучасної війни. До того ж деякі зразки досягли граничних термінів експлуатації, що робило їх подальше використання недоцільним.

Водночас критичною залишалася ситуація із забезпеченням зенітними керованими ракетами. Відтак, потреби Сухопутних військ у цих засобах протиповітряної оборони були задоволені лише на 14 % від загальної кількості. Не набагато кращою була ситуація у Повітряних Силах. Ефективність дій підрозділів протиповітряної оборони знижувалася через обмежені можливості введення противника в оману: відчувався дефіцит як пневматичних макетів озброєння та військової техніки, так і штатних маскувальних засобів. Додатково на боєздатність зенітно-ракетних підрозділів Повітряних Сил негативно впливало вичерпання ресурсів запасних інструментів і приладів – як індивідуального, так і групового застосування. Сукупність зазначених чинників ускладнювала виконання у 2014 р. бойових завдань, поставлених керівництвом антитерористичної операції перед зенітними підрозділами.

Таким чином, забезпеченість на початку антитерористичної операції військових частин і підрозділів протиповітряної оборони Збройних Сил України підготовленим особовим складом, озброєнням і військовою технікою, зенітними крилатими ракетами, боєприпасами та матеріально-технічними засобами не давала змогу виконувати поставлені завдання у повному обсязі. Для удосконалення рівня професійної підготовки особового складу військових частин і підрозділів протиповітряної оборони було зроблено наступне:

відновлено функціонування тренажерів, що знаходилися на базах зберігання, закуплено сучасні тренажери вітчизняного виробництва;

проведено додаткові заходи з удосконалення навчальної матеріально-технічної бази (танкодромів, автодромів, стрільбищ, тирів, доукомплектування навчальним озброєнням і військовою технікою);

проведено ліцензування та збільшено кількість полігонів, на яких дозволено виконання бойових стрільб та пусків зенітних ракет для підтримання навичок стрільців-зенітників;

спрямовано підготовку особового складу на удосконалення практичних навичок із планування та ведення бойових дій та під час блокування військових частин (підрозділів), об'єктів у пунктах постійної дислокації (базових таборах);

введено до штатів мирного часу військових частин і підрозділів зенітно-ракетних військ кулеметних й зенітно-кулеметних підрозділів.

Отже, збройна агресія російської федерації у 2014 р. виявила системні проблеми у сфері обороноздатності України. Застаріле озброєння, вичерпані ресурси військової техніки, нестача сучасних засобів маскування, обмеженість у запасних частинах і ракетному забезпеченні значно знижували ефективність виконання завдань військовими частинами і підрозділами протиповітряної оборони Збройних Сил України на загрози. Водночас темпи відновлення та ремонту наявного озброєння були недостатні для умов бойових дій. Ці обставини засвідчили необхідність переосмислення підходів до оборонного планування, посилення фінансування та модернізації системи протиповітряної оборони держави, а також створення ефективної системи логістики та технічного забезпечення.

*Окіпняк Д.А., к.пед.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів;*

*Окіпняк А.С., к.пед.н., доцент
Коледж Подільського державного
аграрно-технічного університету,
м. Кам'янець-Подільський*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ НАЗЕМНИХ РОБОТИЗОВАНИХ КОМПЛЕКСІВ ТА БПЛА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАХОДІВ ІНЖЕНЕРНОЇ ПІДТРИМКИ

Сучасна війна переконливо свідчить про те, що для здобуття переваги на полі бою сьогодні необхідно застосовувати нові та сучасні досягнення ведення війни та воєнного мистецтва, у тому числі уміло інтегрувати сучасні науково-технічні рішення з нестандартним підходом. Не виключенням є і сфера інженерної підтримки підрозділів. Одним із пріоритетних напрямів розвитку даної галузі є застосування під час виконання заходів інженерної підтримки наземних роботизованих комплексів та безпілотних літальних апаратів. Так, застосування даних засобів дасть можливість не лише істотно збільшити ефективність та швидкість виконання завдань а й значно підвищити безпеку фахівців.

Проаналізувавши аналітичні звіти щодо ведення бойових дій, можемо стверджувати, що використання наземних роботизованих комплексів дає можливість проводити мінування місцевості, влаштовувати невибухові інженерні загородження, проводити інженерну розвідку та здійснювати руйнування об'єктів. Водночас на звільнених територіях за допомогою наземних роботизованих комплексів відбувається очищення деокупованих територій від вибухонебезпечних предметів тощо. Логістичні наземні роботизовані комплекси використовуються для доставки матеріалів під час виконання інженерних заходів з підвищення живучості наших військ.

Застосування безпілотних літальних апаратів під час виконання заходів інженерної підтримки виконувалось, як правило, для проведення інженерної розвідки, планування та контролю за ходом виконання заходів інженерної підтримки, швидкої передачі інформації на командні пункти. Так, за допомогою безпілотних літальних апаратів можливо визначити місця встановлення мін, кількість рядів та щільність мінно-вибухових загороджень, отримувати інформацію щодо стану об'єктів, відомості про водні перешкоди, затоплення місцевості, стан фортифікаційного обладнання позицій противника. Використання тепловізійних камер на дронах значно розширило спектр виконання заходів інженерної підтримки. Дуже часто наземні роботизовані комплекси використовуються в поєднанні з безпілотними літальними апаратами. Це дає можливість підвищити управління та забезпечити безперебійний зв'язок у разі роботи ворожих засобів радіоелектронної боротьби.

В умовах сьогодення застосування дронів та роботизованих комплексів є критично-необхідним аспектом під час планування та улаштування фортифікаційних споруд на оборонних рубежах. Таким чином, застосування роботизованих комплексів та безпілотних літальних апаратів стала невід'ємною складовою інженерної підтримки. Таке поєднання виводить інженерну підтримку на новий рівень ефективності виконання інженерних завдань, а що найголовніше – зберігає життя військовим.

*Опалинський В.Б.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ У ПРОТИСТОЯННІ ШИРОКОМАСШТАБНІЙ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Успіх у сучасних операціях і бойових діях значною мірою визначається ефективним застосуванням усіх видів озброєння та військової техніки, що, у свою чергу, залежить від стійкої роботи систем управління військами та зброєю, технічну основу яких складають радіоелектронні системи. Коло військових завдань, що вирішуються за допомогою радіоелектронних систем, дуже широке. Сучасний етап розвитку теорії і практики збройної боротьби характеризується: підвищенням ролі високоточної зброї, комплексною автоматизацією систем управління військами (силами) і зброєю, удосконаленням сил і засобів розвідки і радіоелектронної боротьби. Створюються передумови завоювання і утримання однією з воюючих сторін переваги в управлінні військами (силами) та зброєю. В сучасних операціях (бойових діях) дезорганізація управління, а тим більше втрата управління військами (силами) однією зі сторін може мати для неї непередбачувані наслідки.

Усе це обумовлює зростання ролі радіоелектронної боротьби як одного з видів забезпечення у сучасній збройній боротьбі. Еволюція засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) та стрімкий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій обумовили зміну ролі радіоелектронної боротьби, розгляд її як складової частини інформаційного протиборства у технічній сфері. Але це не призвело до втрати радіоелектронною боротьбою своєї провідної ролі. Незважаючи на широке впровадження у системи військового управління телекомунікаційних і комп'ютерних систем, у сучасних умовах основою систем управління зброєю є засоби радіолокації, а основою систем управління – засоби зв'язку. При цьому засоби радіоелектронної боротьби історично орієнтовані на порушення функціонування саме цих засобів. Досвід локальних конфліктів початку ХХІ ст. показує, що саме РЕБ є основою дестабілізуючого впливу на підсистеми зв'язку систем військового управління противника.

Системи радіоелектронної боротьби вирішують завдання з подавлення радіолокаційних засобів протиповітряної оборони і прикриття бойових порядків авіації, дезорганізації усіх підсистем управління військами і зброєю противника у сучасних операціях. Від ефективності заходів з РЕБ, що починають проводитись напередодні і на початковому етапі операцій, безпосередньо залежить ефективність зниження бойового потенціалу противника.

Досвід російсько-української війни свідчить про неухильну залежність ходу та результату збройної боротьби, у тому числі й від можливостей дезорганізації управління військами та зброєю протиборчої сторони. Значний внесок при цьому вносять частини та підрозділи радіоелектронної боротьби. Радіоелектронна боротьба поступово набирає риси специфічної форми бойових дій, що має на меті досягнення переваги або недопущення переваги противника в інформаційній компоненті збройної боротьби, яка забезпечується радіоелектронними засобами (РЕЗ). У сучасних умовах сили і засоби радіоелектронної боротьби залучають до вирішення завдань усіх рівнів.

У ході широкомасштабної збройної агресії російської федерації інтенсивно розвивається теорія і практика РЕБ, випробовуються нові зразки техніки радіоелектронної

боротьби. Задля досягнення переваги у всьому радіочастотному просторі вдосконалюються існуючі та досліджуються нові форми та способи застосування сил та засобів РЕБ. На заміну існуючим засобам та комплексам РЕБ приходять нові автоматизовані та багатофункціональні комплекси радіоелектронної боротьби. Аналізуючи особливості ведення радіоелектронної боротьби у російсько-українській війні постають основні причини підвищення ролі РЕБ: зростання ролі оперативного управління військами (силами) і зброєю в ході бойових дій; зростання масштабів використання різних за призначенням РЕЗ; здатність практично миттєво за допомогою засобів РЕБ дезорганізувати управління противника; збільшення ролі засобів радіоелектронної боротьби у боротьбі із високоточною зброєю противника.

На розвиток РЕБ впливає велика кількість чинників, до основних з них належать: масштаб завдань військ, до вирішення яких залучаються сили й засоби радіоелектронної боротьби; склад і належність сил та засобів; масштаби маневру силами і засобами РЕБ у ході бойових дій; просторовий розмах дій; час реакції на зміну радіоелектронної обстановки; масштаб стримування дій противника у ході ведення систематичних дій з РЕБ; детальність розвідки сигналів і параметрів РЕЗ.

Результати аналізу бойових дій у ході російсько-української війни показують, що системи і засоби радіоелектронної боротьби залишаються одними з ключових елементів у досягненні переваги над противником і, як результат, у забезпеченні успіху інформаційних операцій, що проводяться. Таким чином, ефективність виконання бойових завдань частинами та підрозділами РЕБ у сучасних операціях і бойових діях за досвідом російсько-української війни забезпечує зниження бойового потенціалу противника шляхом дезорганізації систем управління військами противника. Так як системи управління військами постійно модернізуються та змінюються, має місце подальше дослідження у даній сфері для підвищення ефективності застосування сил та засобів радіоелектронної боротьби в операціях (бойових діях).

*Павлушко М.Я., к.військ.н., доцент
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗЕКІПАЖНИХ КОМПЛЕКСІВ У СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У ході відбиття збройної агресії з боку російської федерації зросла роль безекіпажних надводних комплексів (БЕК), що, у свою чергу, зумовило зміну не тільки перебігу війни на морі. Застосування БЕК у Силах оборони України безпілотних технологій зумовив появу у світі роботизованого збройного протистояння. Це стало безальтернативним переходом до роботизованої війни на морі і під вод водою та тотального використання роботизованих сил і засобів вже в майбутніх війнах, конфліктах.

Сучасні тенденції роботизованої війни на морі обумовлюють стратегічні цілі та напрями розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України та інших складових Сил оборони. Так, з кінця 2022 р. БЕК і БпЛА суттєво вплинули на погляди щодо ведення збройної боротьби на морі.

В акваторії Чорного моря БЕК стали відігравати значну, а часто і визначальну роль. Досвід війни на морі 2022–2025 рр. довів перевагу у бойовій ефективності БЕК, частина яких в ураженні (знищенні, виведенні із ладу) об'єктів та сил противника становить понад 50 % . Застосування БЕК зрівнює співвідношення сил або дає перевагу у боротьбі з РФ, яка має більше ресурсів, традиційних сил та засобів; забезпечує перевагу у боротьбі зі значно більшими бойовими платформами, зокрема надводними кораблями основних класів, бойовими літаками; обмежує залучення особового складу до виконання бойових завдань та забезпечує збереження людських життів.

Розроблення і застосування БЕК як відносно дешевої системи забезпечує перевагу в економічній ефективності над використанням систем минулого століття, а також економію у фінансових, матеріальних витратах, зменшення часу на підготовку операцій внаслідок відсутності потреб у проведенні регулярних заходів щодо підготовки особового складу та витрачання відповідних ресурсів.

З переліку вище перелічених аргументів є необхідність в організації діяльності щодо подальшої роботизації Сил оборони України. Першочерговим елементом є наявність і ефективність Доктрин застосування безпілотних систем у Силах оборони України, а також створення і реалізації комплексної Стратегії оснащення Сил оборони України роботизованими системами.

*Петров В.В., д.політ.н., доцент
Апарат Ради національної безпеки
і оборони України, м. Київ*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОЛОВНОГО СИТУАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДБИТТЯ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

З метою забезпечення інформаційно-аналітичного супроводження своєї діяльності 25 січня 2015 р. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) своїм рішенням визнала за необхідне створення та забезпечення функціонування Головного ситуаційного центру України (ГСЦ).

Згодом, відповідно до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14 березня 2016 р. №92, Головний ситуаційний центр України був визначений як необхідна складова розвитку системи управління, взаємодії та контролю. Для вдосконалення управління сектором безпеки і оборони на стратегічному рівні, своєчасного виявлення загроз національній безпеці України також передбачалось створення мережі ситуаційних центрів, які взаємодіятимуть між собою та з Головним ситуаційним центром України, також мала бути забезпечена взаємодія цієї системи із Ситуаційним центром НАТО (SITCEN).

Фактично, мережа ситуаційних центрів сектору безпеки і оборони формувалась як єдиний організаційно-технічний комплекс, оснащений цільовим апаратно-програмним забезпеченням та унікальним інформаційно-комунікаційним обладнанням, що мало на меті підвищити якість інформаційно-аналітичного забезпечення та мінімізувати строки для прийняття важливих управлінських рішень.

Станом на 2021 рік створення мережі ситуаційних центрів органів сектору безпеки і оборони України було завершено. Водночас, попри те що розвиток мережі ситуаційних

центрів у тому числі спрямовувався на підвищення обороноздатності країни з урахуванням невідворотності майбутньої російської агресії, значна частина задуму лишилась нереалізованою. Зокрема Кабінет Міністрів України не спромігся у визначені терміни затвердити низку документів, передбачених зазначеним рішенням РНБО, що мали критичний характер для розбудови мережі ситуаційних центрів. Низка елементів мережі ситуаційних центрів, спрямованих на забезпечення її живучості, знаходився ще на стадії проєктування. Разом з тим ГСЦ почав працювати у цілодобовому режимі з самого початку російської агресії. Пріоритетом у роботі стало інформаційно-аналітичне забезпечення Ставки Верховного Головнокомандувача. ГСЦ зіграв суттєву роль в організації спротиву під час перших днів оборони держави. Тоді, починаючи з 25 лютого 2022 р., була розпочата відеоконференція за участі керівництва держави та керівників ОДА, що мала як практичний ефект (відразу обговорювались та приймалися невідкладні рішення щодо оборони держави), так і психологічний. Попри елементи паніки перших днів війни, керівникам центральних та місцевих органів влади було продемонстровано, що держава зберегла керованість, керівники перебувають на робочих місцях, йде планова робота з відбиття агресії. Зазначена конференція тривала без зупинки перші дні війни.

Таким чином, Головний ситуаційний центр України відіграє свою роль у забезпеченні діяльності воєнно-політичного керівництва держави та продовжує надає підтримку у прийнятті стратегічних рішень.

Погорєлов А.І.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

УЗАГАЛЬНЕННЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ТА УЧАСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ОСУВ «ДОНЕЦЬК» У ЗАХОДАХ ОБМІНУ ПОЛОНЕНИМИ (ЛИСТОПАД–ГРУДЕНЬ 2023 р.)

Сьогодні Україна стикається з гібридною війною, де військовий фронт переплітається з реальними загрозами, узагальнення досвіду набуває особливої вагомості. Відповідно до цього, здатність Сил оборони пристосовуватися до непередбачуваних умов та навченість військовослужбовців стає ключовим фактором успіху. Важливим складовим є участь у проведенні заходів щодо обміну полонених або незаконно захоплених військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сил оборони.

Досвід України щодо повернення військовополонених є безпрецедентним у світі. Відповідно до Женевської конвенції, обміни полоненими мають відбуватися після повного завершення бойових дій і підписанням мирної угоди чи капітуляції. На сьогодні Україна робить все, щоб повернути усіх українських військовополонених.

Цивільно-військове співробітництво (ЦВС) – це не лише комплекс заходів, що зводяться до координації дій військового формування та цивільного населення, а й ключовий елемент ефективності управління в умовах конфліктів. Особливо важливим аспектом такого співробітництва є обмін військовополоненими. Так, 7 грудня 2023 р., у смузі оборони 110-ї окремої механізованої бригади, у районі ОСУВ «Донецьк», за результатами проведення репатріаційних заходів, українській стороні було повернуто із російського полону п'ять військовослужбовців Збройних Сил України.

Захід проводив Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими у взаємодії із координаційними групами ЦВС ОСУВ «Таврія», ЦВС ОСУВ «Донецьк», Об'єднаного центру при Службі безпеки України та іншими структурами сектору безпеки та оборони України.

Кожна відповідальна особа дотримувалася послідовності й чіткого виконання конкретного алгоритму дій. Зокрема, до заходу було підготовлено автомобіль SAXSON, обладнаний супутниковим терміналом Starlink та радіостанціями. Для контролю ситуації у режимі реального часу було залучено групу фахівців – операторів БпЛА. Відзначимо, що обмін відбувався за сприятливих погодних умов та здійснювався у світлу пору доби.

Для підсилення було залучено групу прикриття із числа підготовлених військовослужбовців 110-ї омбр. З отриманням розпорядження, командир 110-ї омбр та представник ЦВС ОСУВ «Донецьк» забезпечили припинення вогню з обох сторін, а також суворе дотримання режиму тиші на час проведення оперативно-бойових заходів. Захід розпочався о 12:30 і тривав до 16:00. Транспортний засіб, готовий до застосування, розмістили між позиціями сторін у районі безпосередніх бойових дій (між Авдіївкою та Ясинуватою) за 2 км від точки евакуації.

На командира 110-ї омбр покладалися також такі завдання: забезпечення фізичного захисту групи; медичне забезпечення; організація безперешкодного руху залучених транспортних засобів найбезпечнішим маршрутом у разі зміни бойової обстановки; розмінування місцевості, визначення та забезпечення безпечного маршруту руху українських полонених до вказаної точки, у разі якщо не вдасться задіяти бойову техніку для евакуації.

Ще на початку обміну противник попередив, що він не гарантує безпеку при пересуванні броньованої техніки на визначеній ділянці. Тому було прийнято рішення, що полонені пересуватимуться самостійно, по одному, дотримуючись дистанції.

Українська сторона розраховувала що під час обміну зв'язок буде здійснюватися за допомогою сучасних цифрових засобів зв'язку, що забезпечать його якість та стійкість. Проте під час обміну противник використовував застарілу аналогову систему зв'язку. У подальшому варто враховувати цей недолік, адже використання старих систем зв'язку є неприпустимо з міркувань безпеки. З огляду на це для управління обміну полоненими необхідно мати одночасно як аналогові, так і цифрові засоби зв'язку. Зокрема, можна віддавати перевагу застосуванню сучасних малогабаритних станцій супутникового і транкінгового зв'язку. Для відеофіксації даного заходу, а також для його коригування обмеженим колом осіб було організовано відеотрансляцію наживо у режимі реального часу, на монітор, через супутникову систему за допомогою БпЛА. При цьому перешкод РЕБ виявлено не було. Таким чином, обмін військовополоненими є складним процесом, що вимагає великої уваги до деталей та виконання зобов'язань, взятих сторонами у рамках попередніх домовленостей.

У результаті заходу Україна повернула п'ятьох своїх громадян, завдяки злагодженій роботі Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, координаційних груп ЦВС ОСУВ «Таврія», ЦВС ОСУВ «Донецьк», Об'єднаного центру при Службі безпеки України та інших структур сектору безпеки та оборони України. Кожен український захисник має повернутися додому!

*Проць О.Є., к.ю.н., доцент
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич*

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ

В умовах повномасштабної російсько-української війни у березні 2022 р. Верховна Рада України на законодавчому рівні закріпила поняття «бойовий імунітет», імплементувавши досвід інших держав (Великої Британії, Канади, США, Франції), вкрай необхідний сьогодні Україні для ефективної відсічі російським загарбникам. Відзначимо, що бойовий імунітет не варто розуміти як створення умов для уникнення відповідальності військовослужбовцями та іншими особами. У разі порушення законів і звичаїв війни, застосування заборонених засобів і методів ведення війни, визначених міжнародними договорами, що ратифіковані Україною, відповідальність настає згідно із законом. Натомість бойовий імунітет означає звільнення від юридичної відповідальності, включно з кримінальною, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння). Суб'єктами (носіями) бойового імунітету визнаються: військове командування, військовослужбовці, поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, добровольці Сил ТрО ЗС України, працівники правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, особи, визначені Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». Важливо наголосити, що відповідальність виключається тоді, коли вказані наслідки були зумовлені чинниками, що об'єктивно не можна було врахувати або передбачити навіть за умови розумної обачності під час планування та виконання відповідних дій, або вони охоплюються поняттям виправданого ризику.

Відзначимо, що Кримінальний кодекс України також доповнено новою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, а саме: «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» (стаття 43-1). Як впливає зі змісту кримінально-правової норми, дії чи бездіяльність в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, спрямовані на відсіч чи стримування агресії російської федерації або іншої держави, не вважаються кримінальними правопорушеннями. Це стосується ситуацій, коли такі діяння завдають шкоди життю або здоров'ю особи, яка вчиняє агресію, чи іншим охоронюваним інтересам. Водночас не охоплюються дією норми діяння, що містять ознаки катування, застосування засобів ведення війни або інших порушень законів і звичаїв війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом.

Як впливає з наведеного, відмінність між «бойовим імунітетом» та «виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» полягає в тому, що перша категорія визнає наявність правопорушення, а інша – ні. Однак обидві категорії мають однаково важливе значення, оскільки входять до системи правових гарантій верховенства права та прав людини, тобто гарантують захист законних дій осіб, які забезпечують оборону України. Тому вважаємо за доцільне включити бойовий імунітет до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння внесенням відповідних змін до кримінального закону.

Рожков І.П.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОТИПІДВОДНО-ДИВЕРСІЙНА ОБОРОНА ВМС ЗС УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: СТАН, ЗАГРОЗИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Протипідводно-диверсійна оборона (ППДО) Військово-Морських Сил Збройних Сил України в умовах збройної агресії російської федерації є ключовим засобом захисту пунктів базування, корабельних угруповань і морської інфраструктури. Метою цієї системи є своєчасне виявлення та нейтралізація підводних диверсантів, безпілотних апаратів і мінних загроз, а також запобігання диверсіям із закладенням вибухових пристроїв на причалах, суднах і гідротехнічних спорудах. Протидія цим загрозам передбачає передусім організацію ППДО пунктів базування й портів Очаків, Південний, Одеса, Чорноморськ, моста в Затоці та гирла річки Дунай. Організаційно система ППДО поділена на чотири зони: самооборони, ближню, середню і дальню.

У межах кожної зони для своєчасного виявлення загроз застосовуються гідроакустичні станції, безпілотні підводні апарати, засоби відеоспостереження та спостережні пости. Водночас кожна зона характеризується певними недоліками та обмеженнями, що впливають на ефективне виконання завдань ППДО. Відтак у середній і дальній зонах нестача стаціонарних засобів виявлення та ураження звужує радіус ефективного реагування, а у ближній зоні та зоні самооборони низька укомплектованість засобами ураження зменшує ефективність виявлення підводно-диверсійних сил та засобів.

З метою підвищення ефективності ППДО необхідно модернізувати технічні засоби виявлення та ураження, а також збільшити чисельність особового складу для організації цілодобового двозмінного патрулювання. Для більш надійної охорони кораблів та гідротехнічних споруд пропонується сформувати зведений загін підвищеної готовності з додатковими взводами та кадровим резервом.

Управління всіма силами ППДО доцільно централізувати у межах 801 центру боротьби з протипідводно-диверсійної силами і засобами та протимінної боротьби ВМС ЗС України. Для цього пропонується реорганізувати його у п'ять загонів оборони портів та окремих загін спеціального призначення.

Отже, запровадження зазначеної організаційної моделі забезпечить оперативне прийняття рішень, гнучкий розподіл сил за районами відповідальності та сприятиме досягненню відповідності стандартам НАТО із забезпечення високої ефективності ППДО, що є гарантією надійного захисту національних інтересів України у Чорноморській операційній зоні.

Рудніцький І.А., к.т.н., с.н.с.

*Всеукраїнська громадська організація
«Співка учасників та ветеранів ядерних
випробувань і військових навчань з
використання ядерної зброї», м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОДИНОЧНИХ ТА ГРУПОВИХ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА ПОЛІ БОЮ ТА У ТАКТИЧНІЙ ГЛИБИНІ

Безпілотні системи (БпС) Сил оборони України (СОУ) в умовах критичної нестачі особового складу на позиціях, що не вдається поповнювати з поточними темпами мобілізації, дефіциту класичних засобів ураження, постійних проблем з якістю управління військами та з метою збереження особового складу пройшли кілька етапів якісних змін.

Одиночне застосування БпС на полі бою переважно спостерігалось у 2022–2024 роках. З розвитком спроможностей БпС (від розвідувальних, коригувальних функцій до ударних дронів) лінія фронту поступово перетворюється на «кіл-зону» (англ. kill zone – зона ураження; зона під вогневим контролем) – смугу завширшки від 500 м до 6–10 км.

Перехід до групового застосування БпС СОУ істотно змінило умови ведення бойових дій та розширили «кіл-зону» на передовій до 10, 15 або навіть 30 км території й унеможливають просування ворога. Засобами формування «кіл-зони» є сукупність БпС, пристроїв радіоелектронної боротьби, радарів, транспорту та всього необхідного для спільного виконання бойових завдань.

По мірі набуття досвіду застосування БпС на полі бою та їх удосконалення за ініціативою Президента України на початку 2025 р. у СОУ започатковано проєкт «Лінія дронів». Його метою є розвиток передових підрозділів БпС та впровадження їхнього бойового досвіду. До складу «Лінії дронів» включено бригаду безпілотних систем «Птахи Мадяра» та полки БпС «Рарог», «К-2», «Фенікс», «Ахіллес».

«Лінія дронів» дозволить поєднати підрозділи лінії бойового зіткнення та БпС у єдину ударну систему, спрямовану на формування зони ураження глибиною від 10–15 до 60 км, надавати постійний повітряний супровід та прикриття, а також завчасно виявляти та знищувати ворожі цілі.

Важливим напрямом групового застосування БпС є створення та використання технології роїння дронів. Однією з основних переваг роїв є їхня здатність до масованих атак.

У зв'язку з посиленням провокацій росії у повітряному просторі Європейського Союзу Єврокомісія ініціювала проєкт «Стіна дронів». Проєкт включатиме три складові: повітряну, наземну та морську та спрямований на створення комплексної системи протидії ворожим безпілотникам, що буде захищати ЄС по всій його території. Передбачає наявність сучасних систем виявлення, відстеження та перехоплення БпС. Точні характеристики «Стіни дронів», джерела фінансування і терміни реалізації ще обговорюються. Проєкт спиратиметься на досвід України, яка вже консультує своїх європейських союзників. Отже, реалізація проєктів «Лінія дронів» та «Стіна дронів» дозволить кардинально змінити тактику бою та надати українським військовим та їх міжнародним партнерам вирішальну перевагу над ворогом.

*Салата С.А., к.і.н.,
Єргідзей К.В., к.пед.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

АНАЛІЗ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ

У 2023 р. підрозділи Десантно-штурмових військ Збройних Сил України (ДШВ ЗС України) брали участь у веденні бойових дій як у рамках оборонних операцій, так і під час проведення наступальних (штурмових) дій на різних оперативно-тактичних напрямках. Серед аспектів, що позитивно вплинули на проведення операцій підрозділами ДШВ ЗС України, були:

Цілодобове ведення розвідки. Безперервне використання безпілотних літальних апаратів, у тому числі на ланці рота – батальйон, забезпечувало своєчасне виявлення противника на етапі висування та дозволяло налагоджувати точне артилерійське ураження. Це створювало умови для зриву штурмових дій противника, у багатьох випадках не даючи йому змоги навіть наблизитися до переднього краю оборони.

Злагодженість системи управління. Стійкий зв'язок на тактичному рівні (командир відділення – командир взводу – командир роти – командир батальйону – командир бригади) дав можливість оперативно реагувати на зміни обстановки на полі бою та грамотно координувати дії підрозділів.

Артилерійська підтримка. Підрозділи артилерії ДШВ ЗС України (САУ «2С1», «Caesar», «М777», 2С7 «Піон» та мінометні підрозділи) у більшості випадків діяли з високою точністю та злагодженістю, що дозволяло ефективно уражати як живу силу противника, так і його бронетехніку. В умовах обмеженого запасу боєприпасів якості підготовки артилеристів частково компенсувала цей недолік.

Застосування протитанкових ракетних комплексів (ПТРК). Наявність розрахунків ПТРК («Javelin», «Стугна») на вигідних позиціях значно ускладнювала противнику можливість близького підходу до лінії оборони, що неодноразово призводило до зриву його штурмових дій.

Інженерне забезпечення. Організація інженерного забезпечення позицій, у тому числі створення мінно-вибухових і невибухових загороджень та їх постійне відновлення, відіграла ключову роль у зменшенні ризику прориву оборони противником. Поєднання цих загороджень із системою вогню (артилерія, стрілецька зброя, ПТРК, FPV-дрони) змушувало противника нести втрати при наступальних (штурмових) діях.

Морально-психологічний стан. У більшості випадків фіксувався високий морально-психологічний стан підрозділів ДШВ ЗС України, що дозволило проводити штурмові та оборонні дії із мінімальними втратами. Такі чинники, як якісна підготовка за кордоном, у країнах НАТО, на загальновійськових полігонах ЗС України і залучення мотивованого особового складу з бойовим досвідом, суттєво впливали на загальний успіх бойових дій підрозділів ДШВ ЗС України.

Таким чином, бойовий досвід ДШВ ЗС України 2023 року свідчить про важливість глибокої інтеграції розвідки, безпілотних авіаційних комплексів, вогневих засобів ураження та інженерних загороджень. Таке поєднання дозволяє мінімізувати втрати підрозділів ДШВ ЗС України, адекватно реагувати на раптові зміни обстановки, не допускаючи переваги противника.

Аналіз бойових дій підрозділів ДШВ ЗС України впродовж 2023 року дозволяє стверджувати про високу ефективність цього роду військ, зокрема їх здатність успішно вести оборонні, наступальні та рейдові дії у відриві від основних сил. Систематичне застосування безпілотних літальних апаратів, FPV-дронів, артилерійських та протитанкових засобів, а також комплексне використання інженерних загороджень та злагоджена система управління і взаємодії стали вирішальними чинниками у стримуванні противника та недопущенні його швидкого просування. Разом з тим, виявлені негативні аспекти, насамперед пов'язані з обмеженістю ресурсів та засобів радіоелектронної боротьби, свідчать про необхідність підтримання належного темпу доукомплектування підрозділів ДШВ ЗС України особовим складом, удосконалення спроможностей протидії безпілотним літальним апаратам противника та розвитку потенціалу радіоелектронної боротьби для успішного виконання бойових завдань у майбутніх операціях.

Успішне виконання визначених бойових завдань підрозділами ДШВ ЗС України за 2023 рік підтверджується відсутністю суттєвого просування противника у смугах і районах їх відповідальності та успішним веденням наступальних (штурмових, рейдових) дій у відриві від основних сил. Десантно-штурмові війська ЗС України слугують важливим елементом підвищення обороноздатності ЗС України та України у цілому, демонструють гнучкість, мобільність та стійкість військового потенціалу.

*Сидоров С.В., д.і.н., професор,
Пилявець Р.І., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ ГАЗОВИХ ТРУБ ТА ІНШИХ ІНЖЕНЕРНИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасні воєнні дії супроводжуються пошуком нових форм і способів їх ведення. Масове використання дронів на полі бою в російсько-українській війні ускладнило скритне пересування військ і навіть дрібних груп. Вказаний чинник вимагає нових підходів для обох сторін збройної боротьби. Особливо це стосується бойових дій в урбанізованих районах, в умовах міської забудови та насиченої інженерної інфраструктури. Одним із таких нестандартних підходів стало використання підземних комунікацій - газопроводів, водогонів і каналізаційних колекторів як маршрутів прихованого пересування військових підрозділів. У 2024–2025 рр. під час російсько-української війни було зафіксовано кілька таких випадків, що у медіа отримали неофіційну назву «операція Труба».

Уперше противник використав подібну тактику в січні 2024 р. у районі Авдіївки. Невелика група російських військових чисельністю близько 10–15 осіб намагалася пройти каналізаційним колектором діаметром приблизно 1,2 м та довжиною понад 2,5 км, щоб вийти у тил українських позицій у промисловій зоні. Пересування здійснювалося в напівзигнутому положенні за температури не вище +8°C та часткового затоплення до рівня колін. Через нестачу кисню й виснаження особового складу група не змогла зберегти боєздатність. На виході з труби її було виявлено безпілотниками Збройних Сил України й знищено артилерійським вогнем.

Незважаючи на невдачу, противник не відмовився від подальших спроб використання підземних трубопровідних комунікацій. Так, у березні 2025 р. під Суджею в Курській області підрозділи збройних сил РФ, чисельністю до 500–600 осіб, здійснили спробу просування магістральним газопроводом «Уренгой-Помари-Ужгород». Діаметр труби становив близько 1,4–1,5 м, довжина ділянки маршруту сягала 12–15 км, глибина залягання - до 8 м. Пересування здійснювалося в умовах повної темряви, нестачі повітря та високої вологості. Солдати пересувалися зі швидкістю не більш як 200–300 м за годину, що означало перебування в замкненому просторі понад дві доби. Під час пересування частина учасників операції отримала ураження легень і отруєння через накопичення метану та чадного газу. Після виходу групи з трубопроводу її було виявлено українською розвідкою й накрито вогнем, що призвело до значних втрат – десятків загиблих і понад сотні травмованих чи отруєних.

Третій задокументований випадок відбувся у вересні 2025 р. поблизу Куп'янська на Харківщині. Противник використав одну з ниток газопроводу діаметром 1,1–1,2 м та довжиною близько 5 км у районі села Лиман Перший, щоб обійти річку Оскіл і непомітно наблизитися до українських позицій. У діях брали участь до 60 військовослужбовців із кількох зведених підрозділів. Усередині труби вони пересувалися за допомогою саморобних платформ на колесах, а для вентиляції використовували переносні вентилятори, три з чотирьох ниток трубопроводу були пошкоджені або затоплені, що унеможливило подальший рух. Виходи з комунікацій контролювали українські військові, тому спроба проникнення була зірвана.

Порівняння трьох випадків демонструє спільні риси та відмінності. Усі операції мали спільну мету - приховане просування під землею для обходу лінії оборони, однак, результати виявилися негативними. В Авдіївці використовувалася коротка каналізаційна труба для невеликої групи; у Суджі - магістральний газопровід великого діаметра для кількох сотень осіб; у Куп'янську - середній за розмірами газопровід місцевого значення. Довжина маршрутів варіювалася від 2,5 до 15 км, а тривалість пересування – від 3 годин до двох діб. В усіх випадках учасники зазнавали серйозних фізичних перевантажень і страждали від нестачі кисню.

Тактика використання підземних трубопроводів показала низьку бойову ефективність і високу небезпеку для особового складу. Перевага прихованості не компенсувала ризиків, пов'язаних із токсичними газами, нестачею вентиляції, затопленням і обмеженим простором. Окрім того, такі дії створюють загрозу для цивільної інфраструктури - пошкодження газових і водопровідних систем може призвести до техногенних аварій та перебоїв у постачанні життєво важливих ресурсів. У гуманітарному вимірі використання цивільних комунікацій у військових цілях суперечить принципам міжнародного гуманітарного права, зокрема нормам Женевських конвенцій 1949 р., що забороняють залучення об'єктів цивільної інфраструктури для ведення бойових дій. Враховуючи наведені випадки, можна дійти висновку, що «трубна тактика» є переважно вимушеним і неефективним засобом маневру, який має значно більше ризиків, ніж потенційних переваг. Водночас, командування і війська мають бути готовими до таких дій противника і ефективно на них реагувати. Для запобігання подібним діям доцільно розробити систему моніторингу критичних інженерних об'єктів у прифронтових районах, інтегрувати їх у структуру військової розвідки та посилити співпрацю між військовими формуваннями й операторами інженерних мереж. Окрім того, необхідно забезпечити документування випадків військового використання цивільних комунікацій із подальшою правовою оцінкою на міжнародному рівні.

*Соколюк С.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗВИТОК ПІДВОДНИХ БЕЗЕКІПАЖНИХ КОМПЛЕКСІВ ТА ЇХ МОЖЛИВОСТІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

За своїми умовами Чорне море є достатньо сприятливе для застосування підводних човнів: незамерзаюча акваторія (крім північної частини), понад 4/5 якої мають глибину понад 200 м, що різко зростає від узбережжя Криму, починаючи від Севастополя, у східному напрямку і аж до протоки Босфор, та мають нечисленні, проте, зручні гавані для базування. Ці чинники і визначають необхідність мати у своєму складі флотам чорноморських держав сучасні дизель-електричні субмарини, спроможні успішно виконувати завдання з порушення морських комунікацій противника та захисту своїх, про що свідчить досвід Першої та Другої світових воєн.

У роки «Холодної війни» підводні сили на Чорному морі найбільшого розвитку набули у ВМС Туреччини та радянському Чорноморському флоті, до складу якого входила ціла дивізія підводних човнів 2–3-бригадного складу, від якої до 2015 р. залишився дивізіон із 3-х човнів, з яких тільки один – ДЕПЧ пр. 877 «Алроса» у море майже не виходив.

З початком російсько-української війни на Чорноморському флоті, з метою забезпечення його панування у Чорному морі та підготовки до повномасштабного вторгнення росії в Україну, у період 2015–2018 рр. була сформована 4-та окрема бригада підводних човнів із 6-ти ДЕПЧ пр. 636.3. Причому, озброєні ці субмарини не тільки торпедами і протикорабельними та протичовновими ракетами, а й ракетами, подібними до КРМБ «Tomahawk» (ВМС США) – «Калибр-ПЛ» 3М14К дальністю польоту до 2500 км, якими з початку повномасштабного вторгнення вони завдають ударів по об'єктах на території України, здебільшого по цивільній інфраструктурі.

Усвідомлюючи своє відставання у будівництві атомних підводних човнів (ПЧА) у порівнянні із лідерами – США і Китаєм, росія не відмовляється від намірів нарощувати чисельність новітніх атомних субмарин як багатоцільових, так і озброєних міжконтинентальними балістичними ракетами, а також прискорювати ремонт багатоцільових ПЧА радянської побудови. Разом з тим, передбачаючи, що незабаром часи підводних «гігантів» минуть, у росії планують нарощувати будівництво безекіпажних підводних човнів (комплексів).

Ураховуючи, що: по-перше, на сьогодні Україна не має належної системи базування підводних човнів на Чорному морі, по-друге, навіть за наявності субмарин, їх розгортання у райони з безпечними глибинами не є можливим, з метою підвищення ударних спроможностей ВМС ЗС України у протидії агресору на морі, актуальним бачиться нарощування зусиль зі створення не тільки надмалих підводних човнів, а, в першу чергу, безекіпажних підводних комплексів. Для цього слід використати досвід проектування і створення таких кораблів Китаєм, рф, Італією, Великою Британією та іншими країнами, а, в першу чергу, накопичені вітчизняні доробки.

*Ткаченко В.А., к.т.н., доцент,**Зіньков А.Д.**Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ОЦІНЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОГО СТАНУ АЕРОДРОМНИХ ПОКРИТТІВ ЗЛІТНО-ПОСАДКОВОЇ СМУГИ АЕРОДРОМУ ДЕРЖАВНОЇ АВІАЦІЇ

Після початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України аеродроми державної авіації стали одними з ключових об'єктів оборонної інфраструктури. Вони забезпечують бойову роботу літальних апаратів, розгортання сил ППО, а також виконання стратегічних і тактичних завдань Сил оборони України. В умовах інтенсивного використання та можливих бойових уражень питання оцінювання технічного стану злітно-посадкових смуг (ЗПС) набуває критичного значення для підтримання боєготовності авіаційних частин.

Жорсткі аеродромні покриття (залізобетонні, армобетонні) є основою військових аеродромів України. Їх основні переваги – висока несуча здатність, стійкість до динамічних навантажень від важких літаків та здатність витримувати реактивні струмені двигунів. Під час бойових дій такі покриття зазнають не лише експлуатаційних, а й бойових навантажень від вибухів, уламків та локальних деформацій. Це потребує системного моніторингу стану плит і стиків, щоб своєчасно виявляти небезпечні пошкодження. Оцінювання технічного стану жорстких покриттів проводиться з використанням: візуальних обстежень, георадарних досліджень, дефлектографічних вимірювань, визначення коефіцієнта тертя, рівності та несучої здатності (PCN). ЗПС досліджується з урахуванням реальних умов експлуатації – частоти злетів і посадок, кліматичних впливів, а також можливих бойових пошкоджень. Отримані показники порівнюються з вимогами нормативних документів (ДБН В.2.3-22:2009), (ICAO Annex 14), (STANAG 2925), (настанов МОУ). Під час аналізу встановлено, що основними дефектами є: поздовжні та поперечні тріщини, руйнування швів між плитами, відшарування бетонного шару, локальні просідання.

Для відновлення пропонується застосування технологій Rapid Runway Repair, а також використання фібробетону та полімерцементних сумішей, що забезпечують швидке твердіння та високу стійкість до динамічних впливів.

Регулярне моніторингове обстеження дозволяє своєчасно виявляти небезпечні ділянки, що на пряму впливає на готовність аеродрому до прийому та зльоту бойових літаків. Аеродроми державної авіації є невід'ємною складовою Сил оборони України, а їх технічний стан – фактором бойової ефективності. Системне оцінювання експлуатаційно-технічного стану ЗПС дозволяє забезпечити безпеку польотів та оперативність дій авіації. Для підтримання боєготовності необхідно впроваджувати сучасні технології контролю, ремонту та підсилення жорстких покриттів. Підвищення довговічності аеродромних конструкцій є стратегічним завданням у забезпеченні обороноздатності України.

*Фігурний Ю.С., к.і.н., старший дослідник
Науково-дослідний інститут україно-
знавства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

РЕЗУЛЬТАТИ ВОЄННОЇ КАМПАНІЇ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ТА СТРИМУВАННІ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ У 2025 РОЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА 2026 РІК

Воєнна кампанія Сил оборони України (СОУ) у 2025 р. стратегічно була успішною, незважаючи на те, що на деяких ділянках лінії бойового зіткнення агресор мав просування. Найважливіший підсумок 2025 р. – Українська держава вистояла, СОУ зберегли свою боєздатність, накопичують матеріальні й людські ресурси й послідовно готуються до деокупації тимчасово захоплених ворогом територій. Ще 10 жовтня 2023 р. збройні сили рф (зс рф) розпочали свій контрнаступ під Авдіївкою, який триває вже більше двох років. Накопичення країною-агресором величезних ресурсів дало змогу рашистам атакувати позиції СОУ на більшій частині лінії бойового зіткнення. У першій половині 2025 р. зс рф за допомогою експедиційного військового контингенту з тоталітарної Північної Кореї поступово витіснили СОУ з Курщини. Дещо згодом, зс рф розпочали наступ і намагалися створити не лише плацдарм (т.зв. «буферну зону») на півночі Сумщини, а й планували захопити навіть Суми, але завдячуючи героїчному спротиву СОУ, ворог поніс великі втрати й був зупинений. Також зс рф вели активні наступальні дії на Донеччині й Луганщині з метою нанесення великих втрат й остаточного знищення СОУ.

Тимчасові невдачі СОУ прямо й опосередковано пов'язані з такими факторами: 1) зовнішньо-міжнародний, внаслідок президентських виборів восени 2024 р. владу у США отримала Республіканська партія на чолі з Дональдом Трампом. На жаль, Президент США заблокував безкоштовну американську військову допомогу Україні (СОУ отримували зброю та військове спорядження у невеликій кількості, виділене попередньою адміністрацією Джо Байдена) й лише у другій половині 2025 р. почав її надавати за гроші країн-партнерів; 2) внутрішньо-український, українська влада протягом року так і не зуміла вирішити проблему мобілізації, а саме, у повній мірі посприяти поповненню лав СОУ мотивованими й підготовленими воїнами, у той час як на фронті проблема поповнення й ротації особового складу підрозділів залишається дуже актуальною. Також українська влада недостатньо системно веде боротьбу з корупцією в Україні. Наразі корупційні скандали демотивують СОУ, українське суспільство й керівництво країн-партнерів та посилюють антиукраїнську риторику російської пропаганди.

Головним завданням СОУ наприкінці 2025 на початку 2026 рр. є призупинення просування зс рф на більшості ділянок лінії бойового зіткнення, завершення корпусної реформи (перетворення корпусів на потужні мілітарні з'єднання, а не на недоукомплектовані погано керовані підрозділи), наповнення корпусів мотивованим й вишколеним поповненням, що дозволить повністю заповнити всі вакансії у військових частинах і у разі посилить їхню бойову спроможність та допоможе перетворити лінію оборони СОУ у потужну фортецю.

Маємо надію, що українська влада активізує антикорупційну діяльність, Президент України налагодить відносини з президентом США, а потужна військова й фінансова допомога країн-партнерів актуалізує мобілізаційний ресурс СОУ, допоможе згуртувати громадян України у консолідовану політичну націю для перемоги над зс рф.

Філіппов М.О., к.психол.н., доцент,
Максименко Д.І.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ ПІДХОДІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

У 2014 р. рф здійснила збройну агресію проти України, що почалася з окупації Криму та швидко переросла у масштабний конфлікт на сході держави. Навесні російські спецслужби розгорнули дестабілізаційні дії у Донецькій та Луганській областях, організувавши незаконні збройні формування. У відповідь Україна розпочала антитерористичну операцію, до якої було залучено армійські частини, сили спеціального призначення, Національну гвардію та добровольчі формування.

Влітку 2014 р. українські війська провели низку успішних наступальних дій, звільнивши значну частину окупованих територій і стратегічно важливі міста, серед яких Слов'янськ, Краматорськ, Лисичанськ, Сєвєродонецьк та Маріуполь. Проте росія у відповідь вдалася до прямого застосування регулярних військ, завдаючи артилерійських ударів із власної території, що призвело до трагічних подій під Зеленопіллям, збиття малайзійського літака рейсу МН17 та Іловайської трагедії. Вивчення подій 2014 року, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації проти України, показало, що чинна на той час система оборони не забезпечила належного виконання оборонних завдань. Ці події зумовили гостру необхідність суттєвого оновлення оборонної системи та формування її нової, перспективної моделі, побудованої на принципах і стандартах НАТО. З осені 2014 і до початку 2015 рр. характер бойових дій змінився: українські сили змушені були перейти до оборони, активно будувалася система фортифікацій, укріплювалися лінії оборони.

У 2016–2017 рр. війна набула переважно позиційного характеру. Російські окупаційні війська та підконтрольні їм угруповання «ДНР» і «ЛНР» застосовували тактику «виснаження» – постійні обстріли, диверсії, діяльність снайперських груп, підриви та провокації, систематично порушуючи домовленості про припинення вогню.

Завершальним етапом АТО став перехід до нового формату протидії агресії. У лютому 2018 р. набув чинності Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». На його підставі 30 квітня 2018 р. антитерористичну операцію офіційно було завершено, натомість розпочато операцію Об'єднаних сил. За десятиріччя, що минуло від лютого 2014 р., система управління обороною держави зазнала глибокої трансформації на усіх рівнях – від стратегічного до тактичного.

У 2020–2024 рр. Сили оборони України пройшли етап від модернізації до масштабного бойового застосування у повномасштабній війні. Спільним для всіх стало: масове

застосування БпЛА, швидка інтеграція різних сил у єдину систему управління, досвід урбаністичних боїв, мобілізація резервів і активна участь суспільства. Це дозволило Україні сформулювати сучасну модель оборони, здатну ефективно протидіяти переважаючому ворогу.

Отже, Сили оборони України у 2014–2025 рр. здобули унікальний бойовий досвід, пройшовши шлях від локальних антитерористичних операцій до відсічі повномасштабної агресії російської федерації. Вони опанували сучасні методи ведення війни – від боротьби з гібридними загрозами та незаконними збройними формуваннями до проведення масштабних наступальних і оборонних операцій із широким застосуванням високотехнологічної зброї та дронів.

Фролов С.М., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ДОСВІД ПРОТИПІДВодно-ДИВЕРСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Із початком широкомасштабної агресії рф проти України у 2022 р. противник широко використовував патрульні катери пр.03160 «Раптор» для забезпечення диверсійно-розвідувальних дій у районі дельти Дунаю та узбережжя Одеської затоки шляхом доставки ДРГ зі складу 388 морського розвідувального пункту, що безпосередньо входить до складу підводних диверсійних сил і засобів (ПДСЗ) противника. Тому для ВМС ЗС України гостро постало питання про протипідводно-диверсійне забезпечення (ППДЗ).

Як відомо, основною метою ППДЗ забезпечення є зрив (запобігання) диверсійно-розвідувальним діям противника, спрямованим проти надводних сил ВМС ЗС України, гідротехнічних споруд, важливих берегових об'єктів та підводних інженерних загороджень протидесантної оборони.

Для досягнення мети основними завданнями є: створення несприятливих умов для проникнення ПДСЗ противника у призначені райони, на ділянки узбережжя та об'єкти; своєчасне виявлення ПДСЗ противника та ознак загрози їх нападу; оповіщення сил про виявлення ПДСЗ противника або підготовки їх нападу; пошук та знищення (захоплення, взяття в полон) виявлених ПДСЗ противника; ліквідація наслідків нападу ПДСЗ противника.

Зазначені завдання на початок російсько-української війни виконував Центр боротьби з підводними диверсійними силами і засобами та протимінної боротьби та підпорядковані йому окремі взводи боротьби з ПДСЗ противника. Після нанесення противником зосереджених ракетно-авіаційних ударів по корабельному складу в пунктах базування ВМС та з метою подальшого його збереження було розгорнуто додаткові пункти маневреного базування, а їх протипідводно-диверсійну оборону було організовано за зонально-об'єктовим принципом. Відповідно існуюча організаційно-штатна структура Центру та його спроможності не дозволяли виконувати визначені завдання у повному обсязі.

Починаючи з червня 2023 р. противник періодично застосовував морські безекіпажні комплекси (МБеК) проти корабельного складу ВМС ЗС України та об'єктів інфраструктури (мостів) Сил оборони України, що призвело до певних результатів. Так, 28 серпня 2025 р. противник уразив середній розвідувальний корабель «Сімферополь» у гирлі р. Дунай із застосуванням МБеК. Виходячи із зазначеного можна констатувати, що для підрозділів

боротьби з ПДСЗ постало додаткове завдання щодо їх участі у своєчасному виявленні та знищенні МБеК противника.

Таким чином, для досягнення мети ППДЗ Центр боротьби з підводними диверсійними силами і засобами та протимінної боротьби потребує змін організаційно-штатної структури відповідно до існуючих загроз та завдань із подальшим набуттям спроможностей.

Хом'як К.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ТЕРМОБАРИЧНІ ЗАСОБИ УРАЖЕННЯ НА ОЗБРОЄННІ ЗС УКРАЇНИ

Одним із завдань радіаційного, хімічного, біологічного захисту є нанесення ураження противнику вогнеметною зброєю. Для цього використовують різноманітні технічні засоби та пристрої вогнеметної зброї. Особливостями використання даного виду зброї є нанесення ураження противнику не лише за рахунок фізичних факторів впливу температури та токсичних продуктів горіння, а й морально-психологічний вплив. Сукупність цих факторів позитивно впливає на виконання завдань на кшталт штурмових дій (особливо в місті), зачистки позицій та об'єктів, особливо у замкнутих приміщеннях. На озброєнні підрозділів ЗС України основним зразком із початку незалежності знаходились реактивні піхотні вогнемети із термобаричним пострілом РПО-А. Проте активна фаза війни на території нашої держави вказала на значно ширший арсенал засобів у противника. У відповідь наші фахівці почали розробляти, випробовувати, ставити на озброєння та застосовувати РПВ-16. Пізніше почали розроблятися та застосовуватися ручні термобаричні гранати типу РГТ-27С та РГТ-27С2.

Методи та способи війни та її технічні засоби постійно зазнають змін. Не лишається осторонь і складова вогнеметної зброї. Поступова насиченість поля бою безпілотними літальними апаратами та витіснення військовослужбовця з поля бою накладає свій відбиток і на складові вогнеметної зброї. Поряд із осколковими «скидами» починається розвиток термобаричних засобів ураження для застосування із БпЛА. На даному етапі спектр озброєння ЗС України у розділі термобаричних засобів ураження представлений засобами типу термобарична авіаційна бомба ТАБ-1,5, ТАБ-1,5-1. Для БпЛА було розроблено боеприпаси БП-1,5ТЕР, БП-2ТЕР, БП-3ТЕР. Для виконання завдань військовослужбовцями здійснено дооснащення гранатою термобаричної дії «ГРУТ». Застосування даних засобів утворює в епіцентрі використання хмару із температурою не менше 2 500⁰С. Додатковим фактором ураження цими технічним засобами є надлишковий тиск, що складає не менше 50 кПа в осередку застосування. Основним цілями є легкоброньована та неброньована техніка, спостережні пости, склади ПММ, будівлі та інші споруди. Різні засоби мають різні масо-габаритні показники та в основному відрізняються обсягом термобаричної суміші, що дає змогу вирішувати різні завдання, підійшовши до їх виконання більш інтегровано.

Таким чином, вказані засоби ураження значно розширюють бойові спроможності підрозділів не лише у нанесенні фізичного ураження противнику, а й сприяють потужному морально-психологічному впливу, виникненню почуття страху (інколи паніки) навіть при одному вигляді БпЛА з відповідним підвісом. При цьому здатність утворювати пожежу на місцевості лише посилює її бойові спроможності.

*Чайковський В.В.**Українська військово-медична академія,
м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну медична евакуація стала ключовою складовою медичного забезпечення військ, яка забезпечує своєчасне надання пораненим і хворим медичної допомоги, їх транспортування з поля бою до лікувальних закладів відповідного рівня. Умови воєнного стану та сучасних бойових дій вимагають створення високоефективної, мобільної та інтегрованої системи медичної евакуації, здатної стабільно функціонувати в умовах постійної загрози вогневого ураження, застосування безпілотних систем і зміни лінії фронту. Організація медичної евакуації у ЗС України здійснюється відповідно до принципів етапного лікування з евакуацією за призначенням, що передбачає послідовне переміщення поранених через визначені етапи медичної допомоги – від місця поранення до стабілізаційного пункту, далі до військового мобільного госпіталю та лікувальних закладів тилу. Основою ефективності є злагоджена взаємодія підрозділів медичної служби, бойових частин, логістики та сил безпеки, що забезпечують евакуаційні маршрути.

На першому етапі, безпосередньо в районі бойових дій, визначальну роль відіграє тактична медицина та система ТССС (Tactical Combat Casualty Care). Військовослужбовці проходять підготовку з надання домедичної допомоги, використовуючи турнікети, гемостатичні засоби, ізраїльські бандажі та засоби для декомпресії грудної клітки. Цей етап визначає шанси на виживання, адже «золота година» (перші 60 хвилин після поранення) критично впливає на прогноз. Другий етап включає евакуацію до пунктів збору поранених або передових медичних пунктів, де здійснюється сортування, стабілізація стану й підготовка до подальшого транспортування. Умови гібридної війни зумовили використання мобільних медичних груп, броньованих санітарних машин і безпілотних транспортних систем для евакуації. Третій етап – евакуація до військових мобільних госпіталів або лікувальних закладів Міністерства оборони, де надається кваліфікована і спеціалізована медична допомога. У разі важких поранень застосовують аеромедичну евакуацію (MEDEVAC), а саме транспортування гелікоптерами або спеціально обладнаними літаками, з використанням цифрових моніторингових систем і телемедицини. Особлива увага приділяється евакуації із районів масових втрат, де застосовується система медичного сортування відповідно до стандартів НАТО. У таких ситуаціях важливим є не лише швидке транспортування, а й міжвідомча координація, взаємодія підрозділів МО України, ДСНС, МОЗ, Національної гвардії та волонтерських формувань.

Отже, організація системи медичної евакуації під час ведення бойових дій є результатом комплексної взаємодії медичних, логістичних і командних структур. Вона базується на сучасних цифрових рішеннях, навчанні персоналу за міжнародними стандартами та розвитку мобільної інфраструктури. Головна мета – збереження життя та відновлення боєздатності захисників України.

*Чірікалов О.С., к.і.н.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ АРМІЇ КНДР У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ТАКТИЧНІ УРОКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У ході повномасштабного вторгнення російської федерації Сили оборони України (СОУ) продовжують давати стійку відсіч агресору, змушуючи його шукати додаткові джерела підсилення, зокрема через військово-технічну та кадрову співпрацю з третіми державами. Новим етапом інтернаціоналізації війни стало розширення взаємодії російської федерації з Корейською Народно-Демократичною Республікою (КНДР), що призвело до фактичної участі підрозділів її армії у бойових діях на боці росії.

Відкриті джерела фіксують еволюцію підготовки та тактичних прийомів цих підрозділів у російсько-українській війні, що підкреслює потребу у системному вивченні їхнього застосування. Такий аналіз дає змогу розробити адекватні, етично прийнятні та ефективні заходи протидії. За результатами дослідження виділено основні особливості застосування підрозділів армії КНДР:

високий рівень підготовки та дисципліни – підрозділи демонструють фізичну і ідеологічну готовність до виконання бойових завдань, сувору дисципліну та готовність виконувати накази навіть ціною власного життя;

тактика дій – основний акцент робиться на масованому наступі малими хвилями, використанні чисельної переваги та готовності до значних втрат. Висока ідеологічна мотивація і готовність до самопожертви поєднуються з низькою гнучкістю мислення, що робить їх небезпечними у фронтальних зіткненнях, але передбачуваними у тактичному сенсі;

озброєння та адаптація – підрозділи застосовують переважно застарілі системи озброєння, проте, демонструють здатність швидко адаптуватися в умовах обмежених ресурсів та поступово переоснащуються сучасними засобами;

координація з зс рф – виявлено низький рівень злагодженості підрозділів армії КНДР із російськими військами під час безпосереднього виконання бойових завдань.

Виходячи з цього, для підвищення ефективності оборони та протидії підрозділам КНДР для СОУ пропонуються такі ключові заходи:

посилення розвідки та моніторингу противника – системне спостереження за пересуванням підрозділів КНДР, їхніми логістичними маршрутами та місцями концентрації дає змогу завчасно виявляти загрози та планувати оборонні заходи;

адаптація оборонних побудов і тактики – використання багатошарових рубежів, дисперсних позицій і мобільних резервів зменшує ефективність масованих штурмових атак і чисельної переваги противника, зберігаючи боєздатність власних підрозділів;

покращення координації та логістики – оптимізація взаємодії підрозділів, своєчасне забезпечення боєприпасами і медична підтримка дають змогу знижувати втрати та оперативно реагувати на дії противника.

*Чорнопіщук І.М.**Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИКОРДОННИХ ЗАГОНІВ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

В умовах широкомасштабної збройної агресії проти України ефективна координація зусиль між усіма складовими Сил оборони України є вирішальною для успішного виконання бойових завдань та захисту державного кордону. Під час відбиття збройної агресії прикордонні загони та їх підрозділи беруть участь у виконанні завдань Сил оборони у таких варіантах застосування: самостійне ведення бойових дій на визначених напрямках (районах); в оперативній взаємодії з іншими суб'єктами Сил оборони; під оперативним контролем командувачів (командирів) угруповань військ (сил); в оперативному підпорядкуванні командувачів (командирів) угруповань військ (сил).

Метою дослідження є визначення проблемних питань, що знижують ефективність взаємодії органів та підрозділів Державної прикордонної служби України (ДПСУ) з іншими суб'єктами Сил оборони та розроблення рекомендацій щодо її удосконалення. Основними проблемними питаннями взаємодії на сучасному етапі є:

Нормативно-правова неврегульованість. Існують прогалини у законодавстві, що стосуються чіткого розподілу повноважень та координації дій між прикордонними підрозділами та іншими військовими формуваннями в умовах воєнного стану.

Оперативна несумісність. Відмінності у процедурах планування, управлінні та зв'язку, що іноді ускладнюють оперативну взаємодію на тактичному рівні.

Комунікаційні бар'єри. Недостатній рівень обміну інформацією та налагоджених каналів зв'язку між різними відомствами.

Проблеми матеріально-технічного забезпечення. Труднощі з уніфікацією технічних засобів та ресурсів, необхідних для спільного виконання завдань.

Основними напрямками удосконалення взаємодії варто вважати:

удосконалення нормативно-правової бази – розроблення спільних інструкцій, настанов і положень, що регулюють взаємодію в особливий період;

уніфікацію оперативних процедур – запровадження єдиних стандартів та алгоритмів для планування та проведення спільних операцій;

розвиток системи зв'язку – впровадження захищених та сумісних систем зв'язку для оперативного обміну даними між підрозділами;

посилення міжвідомчої підготовки – проведення спільних навчань, тренувань та штабних тренувань за участю підрозділів ДПСУ та інших відомств;

обмін досвідом та інформацією – створення механізмів постійного обміну розвідувальною та оперативною інформацією для своєчасного реагування на її зміни.

За результатами дослідження варто очікувати підвищення боєздатності прикордонних підрозділів у складі Сил оборони, посилення захисту державного кордону та ефективності відсічі збройної агресії.

СЕКЦІЯ 2.
РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ:
ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Tatarenko K.
The National Defence University of
Ukraine, Kyiv

THE DEVELOPMENT OF THE UNMANNED AERIAL SYSTEMS
IN UKRAINE SINCE 2022 BASED ON THE DOTMLPFI METHOD

The urgent need to repel the armed aggression of the Russian Federation facilitated the evolution in use of the unmanned aerial systems (UAS), mainly as strike tools. Not only it led to a significant shift in the use of the UAS, since the latter primarily being used as reconnaissance tools for decades, but it triggered a wave of consequential developments in the whole defence sector. Thus, emerged the need of a comprehensive analysis of the UAS evolution since 2022 and its further impact on Ukrainian Armed Forces. In order to fill this gap in historical studies on the evolution in use of the UAS in Ukraine triggered by Russian aggression, the DOTMLPFI tool, which is a method used in military and defense planning as a framework for evaluating and developing capabilities by analyzing eight key components (Doctrine, Organization, Training, Materiel, Leadership, Personnel, Facilities, and Interoperability) is considered to be the most appropriate one, since it provides the comprehensive approach to the matter.

Briefly, the shift in the UAS role from a reconnaissance tool to a primary high-precision strike asset led to major changes in the whole defence sector. Thus, the new practical experience on the ground revoked the existing theory provisions (Doctrine), aroused the need to develop doctrinal documents outlining the combat use and delegation of the authority between the participating parties. The Command of the Unmanned Systems Forces was tasked to develop the corresponding doctrinal documents. Changes also occurred within the organizational structure of the Armed Forces of Ukraine. In 2024 the brand-new branch was formed – the Unmanned Systems Forces (Organization). Changes have happened in tables of organization and equipment (TO&E) at all levels, e.g. there used to be UAS companies at the tactical level (could be a UAS company per a brigade), while now, there are separate UAS regiments. The scale and scope of UAS combat use fostered significant changes in the organizational structure of the military units: the abovementioned UAS companies; unmanned systems (US) battalions, which included both reconnaissance and strike UAS companies; GRC companies, equipped with ground robotic complexes; UAS regiments; US regiments; US brigades; and US centres. As the result of changes in tactics and units TO&Es, combat training programs needed revision, including the basic general military training program and specialized training programs for UAS operators (Training). The variability of the samples of the UAS and all the components (the UAV itself, the comms kit, the ground control station, the ammo variables) definitely do not make the logistics aspect easier (Materiel). Moreover, in 2025 the operational composition of troops underwent structural changes as well. Thus, the Unmanned Systems Forces Task Group was formed. Given the combat statistics from open sources, the percentage of UAS contribution to the overall fire engagement reached circa 80%. It poses the need to train proper leadership for the units, participating in the joint fires (JF) system on the battlefield, providing clear understanding of evolving capabilities and delegate the responsibilities

(Leadership). Quite obvious is the link between the already abovementioned aspects and the remainder such as Personnel, Facilities, and Interoperability, isn't it?

The research yielded consistent results, proving that a particular type of weapon, such as a UAV, when it extends or entirely redefines its functions prompts further major changes in the defence sector consequently.

*Автушенко І.Б., д.і.н., професор
Національний транспортний університет,
м. Київ*

СИЛИ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РІД СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Активне впровадження безпілотних систем у військову справу радикально змінює уявлення про структуру збройних сил, тактику бойових дій і принципи ведення сучасних війн. З початку 2010-х рр. розвиток дронів технологій став одним із визначальних трендів воєнної еволюції, а кульмінаційною точкою цього процесу стала широкомасштабна війна в Україні, де безпілотники набули вирішального значення на полі бою.

У 2024 р. у складі Збройних Сил України були створені Сили безпілотних систем (СБС). Це перший у світі окремий рід сил, який системно використовує безпілотні літальні апарати (розвідувальні, ударні, багаторазові та баражуючі боєприпаси), наземні роботизовані комплекси (дистанційно керовані або автономні наземні платформи для логістики, розвідки, саперних робіт), а також морські надводні й підводні дрони, що виконують завдання розвідки, мінування або нанесення ударів. Таке структурне рішення поєднує передові технології з асиметричними підходами до ведення бойових дій.

Виділення СБС в окремий рід сил дозволило отримати низку переваг, серед яких: централізація та стандартизація, що надало можливість забезпечити єдині підходи до оснащення, навчання та бойового застосування дронів; оптимізація ресурсів – дозволила більш ефективно використовувати фінансування, яке часто надходить з різних джерел, як від держави, так і від волонтерських фондів; прискорення інновацій – було забезпечено завдяки тісній співпраці з розробниками, волонтерами, стартапами; гнучкість і швидкість – новий рід сил має змогу оперативно реагувати на зміну тактики ворога; визнання ролі дронів – дало можливість здійснювати юридичне та кадрове оформлення операторів, які раніше діяли в сірій зоні військової системи.

СБС мають очевидні переваги над традиційними видами військ – вони знижують ризик втрат особового складу, є економічно ефективними, малопомітними, високоманевровими та здатними діяти у важкодоступних умовах. Водночас існують і вразливості: залежність від зв'язку та уразливість до засобів РЕБ, кіберризиків, етичні дилеми автономних систем і технологічна нестабільність між державами.

У 2023–2025 рр. Україна стала піонером у створенні інституційної інфраструктури СБС: сформовано окрему бригаду БпЛА, започатковано навчання операторів, масштабовано виробництво FPV-дронів і баражуючих боєприпасів. З 1 липня 2025 р. впроваджено єдину електронну систему обліку та верифікації бойових місій, що сприяє аналізу ефективності застосування безпілотних засобів.

Розвиток СБС виходить за межі простого вдосконалення дронів – йдеться про перехід до нової парадигми війни, де ключову роль відіграватимуть автономні рої дронів (swarming), штучний інтелект, мережево-центричні операції, гібридні дрони з можливістю переходу між повітряним, наземним і водним середовищами та нові типи збройних платформ.

Таким чином, Сили безпілотних систем – це не лише технологічна інновація, а й концептуальна трансформація воєнного мистецтва, яка визначатиме майбутні баланси сили у XXI столітті.

*Альбоцій О.В. к.військ.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

СИСТЕМА ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК АДАПТИВНА СИСТЕМА

Сучасна російсько-українська війна показала високу динаміку запровадження новацій у засобах ведення збройної боротьби, способах (тактиці) їх застосування. Фактично ця війна стала війною нового покоління. Причому, не лише за ознаками її гібридності, безпрецедентного маніпулювання інформацією та свідомістю людей, а й за ознакою застосування технологій нового покоління у засобах ураження, розвідки, управління тощо. У ході війни ведеться постійна динамічна робота фахівців і щодо удосконалення існуючих видів озброєння, військової та спеціальної техніки (ОВСТ). Технологічна перевага є одним із найважливіших чинників перемоги у цій війні. Зміни, що відбуваються на полі бою, відображаються і на організаційних структурах військ, зокрема системі логістичного забезпечення військової частини, її функціях та завданнях. При цьому важливо дотримуватися вимог, що висуваються до організації ефективного логістичного забезпечення та принципів логістичного забезпечення, що є, фактично, похідними від об'єктивних закономірностей, притаманних даній (у нашому випадку – логістичній) діяльності, та слугують основою, на якій будується ця діяльність.

Система логістичного забезпечення має адаптуватися до високої динаміки процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі, зокрема таких як:

розширення номенклатури озброєння, військової та спеціальної техніки, які необхідно обслуговувати, ремонтувати, відновлювати;

постійний контроль поля бою зі сторони противника на велику глибину (5–10 км) за допомогою повітряних дронів, оснащених тепловізорами та камерами високої роздільної здатності;

вкрай високі ризики вогневого ураження засобів, ресурсів, особового складу та елементів логістичної інфраструктури при перевезенні (підвезенні) ресурсів у районах ведення активних бойових дій, евакуації ОВСТ, виведеної з ладу.

За таких умов у службах технічного забезпечення військової частини мають оперативно нарощуватися можливості шляхом укомплектування їх необхідними засобами технічної розвідки, засобами евакуації пошкодженої техніки нових зразків, технологічним обладнанням та інструментами, ремонтними комплектами (ЗІП) для усієї номенклатури ОВСТ, що надходить на озброєння військової частини. Очевидно, що має бути підготовлений технічний персонал. Вимоги аналогічного характеру висуваються і до інших служб логістики. Отже, об'єктивною вимогою у наш час, якій мають відповідати органи

управління логістичним забезпеченням і підрозділи логістики військової частини, є адаптивна здатність до динамічних змін у зовнішньому середовищі та умовах виконання покладених завдань. У свою чергу, дана вимога обумовлює низку супутніх вимог та процесів.

В умовах війн нового покоління важливо забезпечити адаптивність системи логістичного забезпечення військової частини до динамічних змін та новацій, що відбуваються у зовнішньому середовищі, з метою ефективної логістичної підтримки військ (сил), а також нейтралізації потенційних переваг противника.

Барановська Л.В., к.пед.н.,

Лепень В.В.

*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

БИТВА ТЕХНОЛОГІЙ: ЯК УКРАЇНА СТВОРЮЄ ВІЙСЬКО МАЙБУТНЬОГО

З початком активної фази російсько-української війни тактика бою змінилася через масове впровадження БпЛА та нові способи їх застосування. Виник новий рід військ – Сили безпілотних систем (СБС), що змінив розвідку, підтримку піхоти й загальновійськові дії. Розподіл задач за класами дронів (розвідувальні, ударні, розвідувально-ударні, «бомбери») і створення вогневих розвідувальних контурів підвищили мобільність, точність і ефективність сил. Україна активно застосовує ударні дрони, РЕР і розвідсистеми для збору даних, порушення зв'язку противника та ураження стратегічних цілей.

Однак противник також має спеціальні підрозділи безпілотних систем, хоча їх структура відрізняється. До прикладу, популярний підрозділ ЦПБТ «Рубікон». Цей центр має також підрозділи розподіленні за призначенням і специфікою застосування БпЛА. «Рубікон» є маневреним підрозділом і робить дії в інтересах російської армії або знищення стратегічних об'єктів та інфраструктури; підпорядковується Військам безпілотних систем збройних сил рф.

Міжнародні партнери вивчають досвід України та інтегрують БпЛА у структури сухопутних сил. Німеччина планує значно розширити парк дронів, поєднуючи закупівлі з розвитком національних систем, тестує тактичні FPV-рішення і «attritable» платформи та відпрацьовує швидке виробництво малих ударних дронів з участю цивільного сектора. Британія проводить реформи, розгортає навчання та проєкти (jHub Drone Academy, Project Lewes) для підготовки FPV-пілотів і мобільних команд; експериментує з VR/ігровими контролерами і «one-way» FPV. У США йдуть дискусії про створення спеціальних UAS-підрозділів і законодавчі ініціативи; армія робить ставку на Family of Small UAS, оновлення доктрин та тестування одноразових/озброєних FPV-дронів. FPV розглядають як низьковартісні, швидкозгортовні боєприпаси для ураження вразливих цілей.

В Україні, у свою чергу, не завадило б розвивати баражуючі боєприпаси. До прикладу, ЦПБТ «Рубікон» з вересня по жовтень вперше застосував баражуючі боєприпаси типу «Ланцет» для дестабілізації газорозподільчих станцій і зниження інфраструктури у Чернігівській області. Також на даний момент для підрозділів СБС ЗС України стало новинкою формування підрозділів перехоплювачів. І на даний момент СБС демонструє приклад мультифункціональності для різних держав світу. За прикладом України на даний

момент багато держав інтегрує СБС у склад сухопутних військ, розвідувальних підрозділів, також створює окремі роди військ. Міжнародні партнери намагаються аналізувати та працювати у сфері СБС, отримувати співпрацю щодо створення БпЛА різних класифікацій і різних типів з Міністерством оборони України та СБС ЗС України.

Таким чином, СБС перестають бути допоміжною функцією, а вже стали критичним родом військ, що змінює сучасний характер війни. Подальше успішне розгортання Сил безпілотних систем вимагатиме комплексного поєднання тактики, технологій, підготовки та міжнародної співпраці. І саме такий підхід забезпечить стійку обороноздатність і оперативну перевагу в майбутніх конфліктах у ХХІ столітті.

Бойко В.В.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ У СИСТЕМІ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

У сучасних умовах безпекового середовища ефективне функціонування системи охорони державного кордону є однією з ключових передумов національної безпеки. Зростання рівня загроз, таких як нелегальна міграція, транснаціональна організована злочинність, терористична діяльність та незаконне переміщення зброї і наркотиків, вимагає від прикордонних структур переходу до найбільш сучасної моделі управління – моделі, в основі якої лежить проактивне прогнозування та комплексний аналіз ризиків.

У зв'язку з цим важливу роль відіграє організація міжвідомчої взаємодії. Саме завдяки ефективній координації зусиль різних державних органів можливо досягти належного рівня попередження та реагування на прикордонні загрози у сфері національної безпеки. Однак така взаємодія повинна мати чітку нормативну, організаційну та технічну основу. У цьому контексті аналіз ризиків виступає не лише інструментом оцінювання, а й фундаментом для прийняття спільних управлінських рішень.

На практиці до охорони державного кордону залучаються Державна прикордонна служба України, Державна митна служба, Служба безпеки України, підрозділи Національної поліції, Збройні Сили України, Державна міграційна служба та інші установи. Крім того, до цього процесу активно долучаються міжнародні організації та прикордонні служби суміжних країн, що формують широкую мережу взаємодії.

Однак ефективність цієї взаємодії часто знижується через такі фактори, як:

- фрагментарність нормативно-правового регулювання;
- відсутність єдиного центру координації аналізу ризиків;
- низький рівень автоматизації обміну інформацією;
- дублювання повноважень та функцій;
- обмежений доступ до відповідних баз даних для окремих структур.

Для подолання вказаних проблем доцільним є впровадження принципів інтегрованого управління кордонами, що передбачає тісну координацію дій усіх залучених структур на основі спільного аналізу ризиків. У межах цієї моделі пропонується створення єдиної інформаційно-аналітичної платформи для прогнозування загроз та управління ризиками.

Ключовими елементами ефективної міжвідомчої взаємодії у процесі аналізу ризиків мають стати:

- типові методики оцінювання прикордонних загроз;
- інтегровані бази даних, доступ до яких мають усі уповноважені органи;
- створення міжвідомчих ситуаційних центрів або робочих груп для координації аналізу та реагування;
- використання спільних програмних рішень на основі штучного інтелекту та просторово-інформаційних систем;
- регулярне проведення спільних тренінгів, навчань, моделювання кризових ситуацій.

Варто зазначити, що міжнародний досвід підтверджує ефективність такої моделі. Зокрема, у практиці Європейського Союзу системи Frontex, EUROSUR та інших інтеграційних платформ демонструють, як спільний аналіз ризиків дозволяє державам швидше реагувати на кризові ситуації та мінімізувати вплив загроз.

Україна вже робить кроки у цьому напрямку: зокрема, впроваджуються стандарти ЄС у сфері управління кордонами, функціонує Центр спільного аналізу ризиків ДПСУ, модернізується технічне оснащення пунктів пропуску. Проте ці процеси потребують подальшого системного вдосконалення.

Підвищення рівня прикордонної безпеки через спільний аналіз ризиків можливе лише за умов:

- чіткого розмежування повноважень;
- політичної волі до відкритого міжвідомчого обміну;
- забезпечення технічної сумісності інформаційних систем;
- гарантування захисту персональних і службових даних;
- впровадження нормативно-правових актів, які регламентують алгоритми взаємодії.

Таким чином, міжвідомча взаємодія у системі прикордонної безпеки, що базується на аналізі ризиків, є не лише елементом поточної оперативної діяльності, а й стратегічним напрямом розвитку національної та регіональної безпеки. Її успішна реалізація дозволить не лише підвищити ефективність контролю за переміщенням через державний кордон: осіб, транспортних засобів та вантажів, а й забезпечити своєчасне реагування на динамічні транснаціональні загрози, з урахуванням інтересів як національної, так і регіональної безпеки.

Вдовицький Є.А.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОТИЧОВНОВІ КОРВЕТИ ПРОЄКТУ 1124 У СКЛАДІ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1992–2024)

Малі протичовнові кораблі (підклас протичовнових кораблів за радянською класифікацією військових кораблів) є спадкоємцями кораблів підкласу мисливців за підводними човнами періоду Другої світової війни та призначені для пошуку та знищення підводних човнів у ближній морській та прибережній зонах.

Кораблі проєкту 1124 вважаються досить вдалими представниками підкласу малих протичовнових кораблів (мпк), що втілили усі найкращі досягнення радянського

кораблебудування 1960-х років. Вони мають достатню морехідність, дальність плавання, високу швидкість, а також протиповітряне і протичовнове озброєння.

У різний час у складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) перебувало 6 мпк (за вітчизняною класифікацією – корвет) вказаного проєкту.

Корвет «Луцьк» – один із перших кораблів у складі ВМС ЗС України, що з 1994 по 2014 рр. брав активну участь у заходах бойової підготовки та міжнародних навчаннях, зокрема в антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля» в Середземному морі у 2007 році. Проте недостатнє фінансування належного технічного обслуговування корабля призвело до зниження його технічної готовності. Після захоплення російськими військами корабель перебував у пункті базування Севастополь, а у 2023 р. його було утилізовано.

Будівництво корвета «Тернопіль» через нестачу коштів тривало одинадцять років, із 1991 по 2002 рр., а до складу ВМС ЗС України він був прийнятий лише у лютому 2006 року. Відразу після прийняття до бойового складу флоту корабель приступив до відпрацювання заходів бойової підготовки для набуття спроможностей виконання завдань за призначенням. Після захоплення противником корабель перебував у пункті базування Севастополь, а 20 липня 2023 р. під час навчань Чорноморського флоту російської федерації корвет «Тернопіль» був потоплений протикорабельною крилатою ракетою «Москіт», випущеною з ракетного катера «Івановец».

Корвет «Суми» на момент передачі Україні був у незадовільному технічному стані, а строк його служби складав більше 20 років. Через відсутність фінансування відновити його технічний стан не вдалося, тому у 1998 р. корабель було виведено із бойового складу ВМС ЗС України та утилізовано.

Корвет «Херсон» також на момент передачі Україні був у незадовільному технічному стані, а строк його служби складав більше 25 років. Через відсутність фінансування відновити його технічний стан не вдалося, тому у 1999 р. корабель було виведено із бойового складу ВМС ЗС України та утилізовано.

Прикордонний сторожовий корабель «Дніпро» у червні 1992 р. увійшов до складу Морських частин Державного комітету з охорони кордону України, а у січні 1996 р. корабель було передано до складу ВМС ЗС України та перейменовано на «Вінниця». У 1996–2007 рр. корабель брав активну участь у заходах бойової підготовки та міжнародних навчаннях. У листопаді 2007 р. під час шторму отримав значні пошкодження корпусу та з цього часу перебував у ремонті. У січні 2021 р. було прийнято рішення про недоцільність проведення відновлювальних робіт на кораблі та виведення його з бойового складу ВМС ЗС України.

Прикордонний сторожовий корабель «Ізмаїл» спільно з кораблями Чорноморського флоту брав участь в операції із витіснення з територіальних вод СРСР бойових кораблів ВМС США (крейсера КРЗ «Йорктаун» (USS Yorktown) і есмінця «Керон» (USS Caron) у 1988 році. У червні 1992 р. увійшов до складу Морських частин Державного комітету з охорони кордону України, а у січні 1996 року корабель було передано до складу ВМС ЗС України та перейменовано на «Чернігів». Через відсутність фінансування та неможливість проведення докового ремонту у 2005 р. був виключений із бойового складу ВМС ЗС України. У квітні 2010 р. при проведенні корпусних робіт затонув в озері Донузлав.

Таким чином, незважаючи на гостру потребу в корветах проєкту 1124, хронічне недофінансування ВМС ЗС України не дало змоги відновити технічний стан кораблів, прийнятих Україною після розподілу Чорноморського флоту в небоездатному стані, а також

здійснювати належне технічне обслуговування решти кораблів цього проєкту. Це призвело до поступового зниження їх технічної готовності з подальшим вилученням зі складу флоту, що вкрай негативно вплинуло на спроможності ВМС ЗС України з виконання завдань щодо пошуку та знищення підводних човнів у зоні відповідальності. Однак, незважаючи на те що на сьогодні у складі ВМС ЗС України не лишилось жодного корвета проєкту 1124, ці кораблі залишили значний та славетний слід в історії вітчизняного флоту.

*Веремеско Т.Р., доктор філософії
в/ч А0476*

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІСНУВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

На зорі незалежності в 1991 р. Україна отримала у спадок колосальну військову машину, одну з найпотужніших у Європі. Військове надбання, що включало тисячі танків, літаків і сотні тисяч військовослужбовців, потенційно могло забезпечити безпеку держави, однак, стало значним економічним тягарем для молодой країни.

Протягом наступних двох десятиліть цей величезний потенціал був практично змарнований. Замість розбудови армії відбувався її систематичний занепад, посилений двома факторами: корупцією всередині та ворожим впливом ззовні. Поки одні розпродавали військове майно заради швидкої наживи, інші, маючи російські паспорти або зв'язки, свідомо працювали на ослаблення обороноздатності країни. Навіть оборонно-промисловий комплекс, що мав забезпечувати потреби національних збройних сил, залишався майже не задіяним у процесі оновлення військової техніки. Значна частина його підприємств зосереджувалася переважно на виконанні закордонних контрактів, що дозволяло отримувати валютні надходження, проте, не сприяло розвитку власного оборонного потенціалу. Відсутність належного державного замовлення, фінансування та координації дій між виробниками й військовими структурами призвела до поступової деградації виробничих потужностей і втрати кадрового потенціалу галузі. У результаті оборонно-промисловий комплекс не виконував своїєї стратегічної функції – забезпечення технологічної самостійності та безпеки держави. Країна добровільно відмовилася від ядерної зброї в обмін на «гарантії», які виявилися нічого не вартими.

Переломним моментом став 2014 рік. Коли Росія розпочала агресію, виявилось, що протистояти їй готові лише нечисленні боездатні підрозділи. Саме тоді, коли державний механізм виявився слабким, неймовірну силу продемонструвало суспільство – патріотизм та готовність звичайних громадян захищати свою землю стали вирішальними.

З того часу почався повільний і болісний процес відродження. Держава нарешті звернула увагу на армію – почалися реформи, було збільшено фінансування, а престиж військової служби почав зростати. До 2022 р. Збройні Сили стали набагато сильнішими, але спадщина минулого все ще давалася взнаки – радянський підхід у командуванні, ворожа агентура та відсутність деяких критично важливих озброєнь.

Попри все, у повномасштабній війні Україна змогла не лише вистояти, а й дати потужну відсіч, багато в чому завдяки єдності народу та недооцінці з боку агресора. Успішні операції, зокрема завдяки розвитку власної ракетної, безпілотної програми, довели, що країна здатна вчитися на своїх помилках. Тепер головне питання полягає в тому, чи будуть ці болючі уроки засвоєні назавжди, щоб гарантувати постійний розвиток та зміцнення війська в майбутньому.

*Глинянюк В.В.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЕРЕГОВОЇ СИСТЕМИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ У МОРСЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ

Сучасні морські операції відзначаються високою динамічністю, багатовимірністю та потребою у швидкому ухваленні управлінських рішень. У цьому контексті ключовою умовою ефективності дій Військово-Морських Сил ЗС України є рівень ситуаційної обізнаності, що залежить від здатності командування отримувати, обробляти та інтерпретувати дані про обстановку в зоні відповідальності. Вирішальна роль у цьому процесі належить береговій системі спостереження (БСС), що є невід'ємною частиною системи висвітлення надводної обізнаності.

Берегова система спостереження – це організаційно об'єднана сукупність сил і засобів, розгорнутих на узбережжі та у морі, що здійснюють безперервний моніторинг надводної обстановки та контролюють стан природного середовища (гідрометеорологічні, навігаційні та інші фактори). Основним завданням БСС є забезпечення командних пунктів та кораблів достовірними й актуальними даними, необхідними для підтримання боєздатності та своєчасного виявлення противника. При цьому важливо чітко розуміти, що головна роль БСС – це інформаційна підтримка, а не надання точних координат для ураження цілей.

Проте наявність безпосередньої загрози з моря й необхідність співпраці відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів та технічна застарілість існуючої системи берегового спостереження підкреслюють нагальну потребу в її удосконаленні.

Основними проблемами функціонування БСС на сучасному етапі є:

технічна відсталість радіотехнічних засобів;

недостатні можливості для передачі даних у реальному часі на вищі командні рівні;

обмежені можливості щодо моніторингу через нестачу сил і засобів;

слабка інформаційна інтеграція даних, отриманих від різних сенсорів та джерел інформації.

З огляду на зазначені проблеми удосконалення БСС має бути спрямоване насамперед на якісне підвищення інформаційного забезпечення морських операцій. До основних напрямів відносяться:

перехід на мобільні платформи та використання безпілотних носіїв (морських і повітряних) для швидкого розгортання, підвищення живучості та концентрації засобів спостереження у зонах проведення морських операцій, а також розширення географічного покриття та покращення точності даних;

покращення інтеграції даних, отриманих від різноманітних сенсорів та джерел, а також з іншими інформаційними системами, у тому числі міжнародними (НАТО, регіональні системи моніторингу);

підвищення надійності та захищеності каналів зв'язку від кіберзагроз і радіоелектронних перешкод;

оптимізація алгоритмів збору, оброблення та візуалізації інформації про надводну обстановку.

Отже, у сучасних умовах російсько-української війни вдосконалення берегової системи спостереження є критично важливим завданням для підвищення боєздатності ВМС ЗС України та забезпечення ефективності морських операцій.

*Дурач В.М.,
Ісакова Н.М.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МЕХАНІЗМ ПРОЄКТУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ІНСТРУМЕНТАМИ КОНТРОЛІНГУ

У сучасних умовах ведення бойових дій, коли зростають вимоги до мобільності, автономності та ефективності підрозділів логістичного забезпечення, проєктування логістичних систем, здатних адекватно реагувати на дестабілізуючі впливи, є надзвичайно важливим. Вирішенням проблеми пошуку ефективних схем та інструментів управління процесом проєктування логістичної системи (ЛС) є застосування координаційної концепції контролінгу. Правильно вибудована логістична система здатна максимально пристосовуватися шляхом задоволення майбутніх потреб військ, оцінювання внутрішніх можливостей для приведення їх у відповідність до виявлених вимог, і має за мету подальше нарощування зусиль до здобуття повної переваги над противником.

Контролінг насамперед спрямований на забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття рішень, контролю їх ефективності та на подальшу координацію взаємодії постачальників і споживачів. ЛС має забезпечувати ефективний контроль за рухом військового майна від постачальника до споживача, включаючи управління публічними закупівлями, транспортуванням, зберіганням та розподілом.

У підсумку виникає нагальна потреба у застосуванні координаційної концепції контролінгу з орієнтацією на планування та контроль як ефективного інструменту досягнення поставленої мети, а саме формування ЛС із оптимальними параметрами та максимальною результативністю. Проблемне поле, що формується, видається досить складним і багатогранним, оскільки проєктування ЛС передбачає необхідність урахування одночасно і послідовно швидкоплинних процесів із безліччю ресурсних обмежень. Відбувається створення системних і процесних процедур для узгодження та взаємного ув'язування завдань кожного етапу проєктування для оптимального використання наявних ресурсів.

Таким чином, інструменти контролінгу дають змогу створити ефективну систему обліку управлінських операцій і результатів, моніторингу та аналізу діяльності органів управління логістичним забезпеченням.

Живцов В.О.*Український державний університет
науки та технологій, м. Дніпро***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ
ЛОГІСТИЧНОЮ ПІДТРИМКОЮ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Повномасштабна війна проти України радикально змінила підходи до управління оборонно-промисловим комплексом. Здатність підприємств забезпечувати Сили оборони необхідною технікою, комплектуючими, матеріалами та засобами підтримки безпосередньо залежить від ефективності логістичних процесів. У цих умовах важливим фактором виступає соціально-економічний механізм управління логістичною підтримкою, що поєднує технологічні, організаційні та людські ресурси для забезпечення стабільності виробничо-постачальних ланцюгів. Сучасна логістика в оборонно-промисловому секторі – це не лише питання транспортування чи складування, а комплексна система управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками, що потребує гнучких соціально-економічних рішень. Ефективність цього механізму визначається узгодженістю дій між державними структурами, підприємствами оборонного сектору, волонтерськими ініціативами та міжнародними партнерами. Саме синергія державного управління, ринкових стимулів і суспільної відповідальності створює нову якість логістичного забезпечення Збройних Сил України.

Основними складовими соціально-економічного механізму виступають: економічні інструменти (система мотивації, гнучке фінансування, державні замовлення); організаційні засоби (координація між підприємствами, інтеграція цифрових платформ обліку та контролю поставок); соціальні чинники (підготовка кадрів, підвищення кваліфікації, створення культури відповідальності).

Особливу роль відіграє цифрова трансформація логістичних процесів. Використання аналітичних платформ, систем відстеження постачань, автоматизованого управління запасами дозволяє не лише скорочувати час доставки, а й мінімізувати ризики зриву критичних ланцюгів. Водночас людський фактор залишається ключовим – саме мотивація персоналу, професійна підготовка та лояльність до спільної мети визначають життєздатність системи у воєнних умовах.

Соціально-економічний механізм управління логістичною підтримкою має також безпосередній вплив на морально-психологічний стан працівників оборонно-промислових підприємств. Забезпечення стабільної зайнятості, справедливої винагороди та соціальних гарантій формує довіру і відчуття спільної відповідальності за результат. Це сприяє зміцненню внутрішньої стійкості підприємств.

Український досвід демонструє, що саме поєднання економічної ефективності, цифрових рішень та соціальної орієнтації створює умови для успішного функціонування оборонно-промислової логістики. Формування такого механізму має стати одним із пріоритетів державної політики під час воєнного стану й у післявоєнний період відновлення. Це дозволить не лише підвищити ефективність забезпечення Збройних Сил, а й зміцнити економічний потенціал країни, розвиваючи партнерство між державою, бізнесом і громадянським суспільством.

Жикол П.О.

Державний науково-дослідний інститут авіації, м. Київ;

Сліжевський А.Ю.

Маріупольський державний університет, м. Київ

УКРАЇНСЬКА АРМІЯ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала чисельну армію, утримання якої вимагало значних фінансових ресурсів, а рівень її морального та технічного стану суттєво поступався арміям країн НАТО. З метою зменшення витрат на утримання Збройних Сил України, а також з огляду на внутрішньополітичну ситуацію, у 1990-х роках розпочалося масове скорочення військових підрозділів та розпродаж озброєння. Через корупційні схеми й відсутність належного державного контролю відбувалася масштабна реалізація військової техніки за межі держави. Важливим чинником зниження обороноздатності стала також відмова від ядерної зброї у 1994 р. за умовами Будапештського меморандуму, що призвело до втрати стратегічної переваги.

Події 2014 р., зокрема окупація Криму та збройна агресія РФ на сході України, поставили під загрозу суверенітет і територіальну цілісність держави. Саме тоді розпочалося відновлення Збройних Сил України та масштабні реформи у сфері оборонного будівництва. Значну роль у цьому процесі відіграли добровольчі формування, які стали символом народного спротиву й сприяли оновленню кадрового складу, підвищенню рівня мотивації та патріотизму серед військовослужбовців.

Подальший розвиток армії здійснювався через оновлення нормативно-правової бази, впровадження стандартів НАТО, закупівлю сучасного озброєння та розвиток оборонно-промислового комплексу. Важливим здобутком стало набуття реального бойового досвіду, що сформував українську школу ведення війни.

Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 р. стало випробуванням, яке українська армія витримала завдяки рокам реформ, набутому досвіду та високому моральному духу. Українські воїни продемонстрували здатність ефективно діяти в умовах чисельної та технічної переваги противника.

Водночас новий етап війни виявив низку системних проблем – труднощі з мобілізацією, кадрові прорахунки та політичний тиск на військові рішення. Проте ключовими рисами сучасних Збройних Сил України залишаються інноваційність, гнучкість і здатність до адаптації. Завдяки взаємодії армії, волонтерського руху та громадянського суспільства Україна зберегла стійкість у найважчі періоди війни.

Сьогодні українське військо визнається одним із найефективніших у Європі. Досвід створення «армії дронів» і застосування сучасних технологій оборони вже вивчають провідні держави світу. Українські Збройні Сили стали не лише гарантом безпеки, а й символом національної єдності, незламності та відродження державності.

Казмірчук Р.В., к.військ.н., с.н.с.,

Матвеев Г.А.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ АЕРОЗОЛЬНОГО МАСКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розвиток сучасних засобів аерозольного маскуванню в Україні обумовлений потребами сучасної війни, де зростає роль високоточної зброї, безпілотних літальних апаратів та систем розвідки. Аерозольне маскуванню стає нагально важливим завданням для захисту військ та об'єктів.

Збройні Сили України використовують засоби радянського виробництва, що мають певні недоліки, наприклад, проблеми із запалюванням. Зараз активно розвивається виробництво власних, сучасних аналогів.

Сучасні аерозольні завіси мають бути ефективними не тільки проти візуального спостереження, а й проти тепловізійних, лазерних та радіолокаційних систем наведення. Це досягається завдяки використанню спеціальних сумішей, що поглинають випромінювання у різних діапазонах.

Димова граната ДГ-1 була прийнята на озброєння Збройними Силами України у 2021 році. ДГ-1 виготовляють за новими стандартами НАТО. На відміну від старих гранат радянського виробництва, що досі залишаються на озброєнні Збройних Сил України, ця граната відповідає усім вимогам сучасності. ДГ-1 має вагу в 650 грамів, час від приведення у дію до початку утворення непрозорої аерозольної завіси складає лише 3 секунди, після чого створюється аерозольна завіса завдовжки до 30 метрів і тримається до 2 хвилин.

Інші зразки вітчизняного виробництва – гранати РДГ-55Б та РДГ-55МБ (РДГ-55Ч, РДГ-55МЧ) є ручними димовими гранатами, що призначені для створення аерозольних завіс для маскуванню окремих вогневих точок, військовослужбовців або невеликих військових підрозділів, засліплення противника, а також для імітації пожежі у бойовій техніці. РДГ-55 розроблені на заміну гранат РДГ-2, що раніше використовувались радянською армією та й донині ще стоять на озброєнні низки країн.

Ще однією розробкою є нова українська уніфікована димова шашка УДШ-У, що йде на заміну радянській УДШ. Шашка вже через 30 секунд після запуску забезпечує інтенсивне димоутворення протягом 10 хвилин, створюючи димову завісу довжиною не менше 100 метрів. Шашку можна запускати як у ручному режимі, так і дистанційно, приводити у дію механічним та електричним способом. Для цього розроблено систему дистанційного управління димопуском.

Розвиток сучасних засобів аерозольного маскуванню в Україні є одним з пріоритетних напрямів у сфері оборонних технологій. Заміна застарілих радянських зразків на сучасні, інтегровані системи, здатні протидіяти високоточній зброї та БпЛА, є життєво необхідним для забезпечення безпеки та ефективності українських військ на полі бою.

Касянчик О.В.*Державний науково-дослідний інститут авіації, м. Київ*

ІННОВАЦІЙНІ АВІАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Сучасний збройний конфлікт проявляє значну технологічну інтенсивність, де авіаційна складова відіграє вирішальну роль у створенні переваги у повітрі, оперативному реагуванні та підтримці наземних сил. Науково-дослідні інститути авіаційного профілю відіграють провідну роль у створенні, випробуванні та впровадженні інноваційних рішень, що дозволяють підвищити ефективність бойових дій, точність ураження цілей і знизити ризики для особового складу.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку оборонних технологій є інтеграція безпілотних авіаційних систем (БпАС) у структуру Збройних Сил України. Застосування БпАС забезпечує оперативну розвідку, коригування артилерійського вогню, оцінювання результатів ураження та моніторинг лінії фронту в реальному часі. Наукові колективи вітчизняних інститутів розробляють інтелектуальні модулі керування польотом, удосконалюють системи навігації та зв'язку, впроваджують технології маскування й радіоелектронного захисту, що підвищують живучість літальних апаратів у зоні бойових дій.

З позицій воєнно-технічного аналізу, інноваційні авіаційні технології умовно поділяються на тактичні, технологічні та стратегічні. Тактичні рішення охоплюють модернізацію дронів-розвідників, створення систем супутникової навігації, автоматизованих пунктів управління польотом. Технологічні – пов'язані з використанням композитних матеріалів, легких сплавів і високотемпературних полімерів у конструкціях корпусів, що зменшують вагу й підвищують аеродинамічні властивості. Стратегічні інновації спрямовані на розвиток технологій штучного інтелекту, аналізу великих даних (Big Data), автономного прийняття рішень у бойових умовах і створення комплексів взаємодії «людина – машина».

Важливим аспектом залишається трансфер технологій між науковими установами, військово-промисловими підприємствами та навчальними закладами. Така взаємодія забезпечує швидкий цикл «дослідження – випробування – серійне впровадження», що є критично важливим у воєнний період. Особливу роль відіграють міждисциплінарні дослідження, що поєднують авіаційну інженерію, кібербезпеку, телекомунікації та військову логістику.

Досвід воєнних дій 2022–2025 рр. свідчить, що ефективність української оборонної системи значною мірою залежить від рівня технологічної автономії держави. Зокрема, розроблення вітчизняних безпілотників типу «Punisher», «Shark» і «UJ-22» демонструє успішне застосування наукових інновацій у практичній площині. Поступова локалізація виробництва авіаційних компонентів, розширення можливостей для експериментальних випробувань і розвиток цифрового моделювання (аеродинамічні симуляції, нейромережеве прогнозування польоту) є ознаками формування нової науково-технологічної парадигми оборонної авіації України. У стратегічній перспективі інноваційна авіаційна діяльність має не лише прикладне, а й державотворче значення. Вона сприяє підвищенню конкурентоспроможності української науки, стимулює розвиток національного виробництва та посилює позиції України як потенційного учасника міжнародних оборонно-технологічних

альянсів. Наукові розробки у сфері авіації є потужним чинником формування технологічного суверенітету, що визначає стійкість держави в умовах затяжної війни.

Отже, розвиток інноваційних авіаційних технологій в Україні в умовах збройної агресії є не лише реакцією на зовнішні загрози, а й проявом цілеспрямованої науково-технічної політики. Саме інтеграція науки, промисловості та оборонного сектора формує основу для ефективного функціонування Повітряних Сил, підвищує гнучкість та адаптивність української армії в умовах сучасної гібридної війни.

Kim B.B.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

РЕФОРМУВАННЯ ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Охорона державного кордону є одним із важливих елементів забезпечення національної безпеки, особливо в умовах трансформації сучасних загроз. У ХХІ ст. кордон перестає бути лише географічною межею – він перетворюється на поліфункціональний простір, де перетинаються економічні, військові, гуманітарні та інформаційні інтереси. Для України, яка має одну з найдовших сухопутних меж у Європі, питання ефективної охорони кордону набуває особливої ваги. Йдеться не лише про фізичний контроль, а й про здатність держави оперативно реагувати на виклики, що виникають у прикордонних районах, та забезпечувати стабільність і суверенітет.

Останні роки показали, що сучасні способи охорони кордону вже не відповідають реаліям. Противник дедалі частіше застосовує гібридні методи впливу: організовує диверсійно-розвідувальні групи, провокує штучні міграційні кризи, використовує контрабандні схеми, поширює дезінформацію та здійснює кібернетичні атаки. У таких умовах прикордонні підрозділи мають бути здатними не лише реагувати на загрози, а й діяти на випередження. Досить важливу роль відіграють підрозділи швидкого реагування, які повинні мати високу мобільність, технічну оснащеність і здатність до автономних дій у складних умовах.

Функціонування таких підрозділів потребує системного реформування. Попри значний бойовий досвід, здобутий під час протидії збройним вторгненням, високий рівень патріотизму та мотивації особового складу, існують фактори, що знижують ефективність їхньої діяльності. Серед основних проблем: недостатня мобільність, обмежені можливості швидкого перекидання сил у кризові зони, нерівномірність рівня підготовки, відсутність уніфікованих стандартів навчання та тренувань. Крім того, громіздка система управління й комунікацій уповільнює процес ухвалення рішень і потребує модернізації.

Реформування має базуватися на низці ключових принципів. Перший – мобільність, що передбачає створення підрозділів, здатних швидко змінювати місце дислокації та діяти у віддалених районах. Другий – модульність, що дає змогу оперативно комплектувати підрозділ залежно від характеру загрози: сухопутної, повітряної чи міграційної. Третій – технологічність, що включає широке використання безпілотних комплексів, сучасних систем зв'язку, тепловізійної та радарної техніки, а також різноманітних систем моніторингу.

Четвертий – інтегрованість, тобто тісна взаємодія зі Збройними Силами України, Національною гвардією, Національною поліцією та місцевими органами влади. Нарешті, п'ятий принцип – превентивність, що передбачає не лише реагування на вже наявні загрози, а й їхнє попередження завдяки розвиненій системі аналітики та прогнозування.

Окрему увагу варто приділити людському ресурсу. Жодні технічні реформи не будуть ефективними без якісного персоналу. Підготовлений, вмотивований і психологічно стійкий особовий склад є запорукою успішної діяльності підрозділів швидкого реагування. У цьому контексті важливим завданням є впровадження сучасних програм підготовки, що охоплюють тактику малих груп, дії у міських умовах, а також роботу в інформаційному та кіберпросторі. Водночас особливого значення набуває розширення міжнародних програм обміну досвідом і проведення тренінгів за участю партнерів із країн ЄС і НАТО.

Важливим напрямом є удосконалення системи мотивації та соціального захисту військовослужбовців. Це має включати надійне медичне забезпечення, підтримку членів їхніх сімей, доступ до освітніх програм, а також прозору систему кар'єрного росту. Забезпечення гідних умов служби сприятиме збереженню кадрового потенціалу та підвищенню рівня довіри до прикордонних структур.

У процесі реформування доцільно враховувати досвід європейських держав та міжнародних організацій. Наприклад, діяльність FRONTEX – Європейського агентства з прикордонної та берегової охорони – базується на принципах спільного управління кордонами, де особливу роль відіграють мобільні групи швидкого реагування. Польща та Литва, стикаючись із викликами міграційних криз та гібридних загроз, активно розвивають підрозділи, здатні оперативно реагувати на нестандартні ситуації. Сполучені Штати накопили значний досвід застосування високотехнологічних систем моніторингу та інтегрованого управління, що забезпечують комплексний контроль за кордоном. Україна може творчо поєднати ці напрацювання з урахуванням власної специфіки, що визначається масштабом її території, довжиною сухопутних кордонів та умовами тривалої війни.

Очікується, що наслідком реформ стане значне скорочення часу реагування на інциденти та оперативне нейтралізування небезпек у прикордонних районах. Завдяки модернізації технічного оснащення та впровадженню нових технологій зросте здатність підрозділів протидіяти диверсійним групам, незаконним збройним формуванням і транснаціональній злочинності. Не менш важливим результатом стане підвищення довіри населення до прикордонників та державних інституцій загалом.

У довгостроковій перспективі очікується формування сучасної, мобільної й технологічно оснащеної системи охорони кордону, сумісної зі стандартами Європейського Союзу й НАТО. Така система не лише забезпечить ефективну протидію актуальним загрозам, а й дасть змогу передбачати їх завдяки розвиненій аналітиці та превентивним заходам. Вона стане важливим елементом колективної безпеки європейського простору, сприятиме стабільності регіону та зміцненню міжнародного іміджу України як надійного партнера.

*Кулікова А.Є.,**Гула В.В.**Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У 2014 РОЦІ

Початок російської агресії проти України у 2014 р. став переломним моментом для системи національної безпеки, зокрема для прикордонного контролю. Анексія Криму та бойові дії на сході України поставили перед державою нові виклики, які вимагали швидкої перебудови органів охорони державного кордону. До 2014 р. система прикордонного контролю переважно орієнтувалася на мирний час і забезпечення стабільного перетину громадян та вантажів. Однак війна з РФ перетворила державний кордон на зону підвищеної загрози, що потребувало глибоких структурних і технологічних змін. Україна була змушена адаптувати свої підходи до реалій гібридної війни, де питання прикордонної безпеки тісно переплелися з військовими, інформаційними та гуманітарними аспектами.

Після 2014 р. система прикордонного контролю України зазнала комплексної трансформації. Передусім, змінився сам характер прикордонної служби – із правоохоронного відомства, що діяло у мирних умовах, вона перетворилася на військове формування, здатне виконувати бойові завдання. Значна частина персоналу була переорієнтована на роботу у районі проведення антитерористичної операції, а пізніше – операції об'єднаних сил.

Одним із перших кроків стало відновлення контролю на нових лініях розмежування, що виникли внаслідок окупації окремих територій Донецької та Луганської областей. Замість традиційних пунктів пропуску були створені контрольні пункти в'їзду-виїзду (КПВВ), які виконують не лише функцію контролю, а й гуманітарну роль, забезпечуючи переміщення цивільного населення, доставку допомоги, медичне обслуговування. Такі пункти стали символом нового підходу до прикордонної безпеки – поєднання силового і соціального компонентів. У той же час посилювалися заходи на східних і північних ділянках державного кордону. Було розпочато реалізацію масштабного проєкту інженерного облаштування кордону, який отримав назву «Стіна». Його мета – створення сучасної системи спостереження, мінімізація нелегальних перетинів і підвищення готовності до можливих загроз. Проєкт включав будівництво фортифікаційних споруд, відеоспостереження, сигнальні системи та оновлення техніки для прикордонних підрозділів.

Паралельно відбувалася цифровізація процедур контролю. Україна почала впроваджувати біометричні паспорти, систему автоматизованої перевірки даних осіб, що перетинають кордон, а також бази даних із міжнародним обміном інформацією. Це дозволило інтегруватися до європейських стандартів управління міграцією та безпеки. Значну роль у цьому процесі відіграла співпраця з Європейським Союзом, Місією ЄС з прикордонної допомоги (EUBAM) та НАТО, які надавали технічну й експертну підтримку.

Після 2014 р. прикордонники почали діяти у тісній взаємодії з іншими силовими структурами – Збройними Силами України, Національною гвардією, Службою безпеки України. Такий підхід дав змогу створити єдиний простір безпеки, у якому прикордонний контроль став частиною оборонної системи держави.

Важливо, що прикордонний контроль набув не лише силового, а й гуманітарного значення – став інструментом захисту громадян і підтримки внутрішньої стабільності. Завдяки міжнародній співпраці, цифровізації та підвищенню професійності персоналу Україна змогла створити систему, здатну протидіяти гібридним загрозам і водночас забезпечувати законність, прозорість і повагу до прав людини. Трансформація, розпочата у 2014 р., стала основою для подальшого зміцнення державного кордону, який нині є не лише лінією захисту, а й символом суверенітету та стійкості України.

Ломов А.О.,

Кирильчук В.Ю.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ПІДРОЗДІЛІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ДЛЯ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ІНЖЕНЕРНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасні війни докорінно змінюють уявлення про організацію та завдання інженерних військ. Умови ведення бойових дій сьогодні визначаються високою динамікою, широким застосуванням безпілотних літальних апаратів, засобів радіоелектронної боротьби, високоточної зброї та зростаючою урбанізацією поля бою. За таких обставин традиційна структура інженерних підрозділів виявляється недостатньо гнучкою, тому постає потреба у її трансформації з метою підвищення адаптивності, мобільності та автономності підрозділів.

Трансформація структури інженерних військ передбачає перехід від жорстко ієрархічної моделі до більш гнучкої, модульної системи, здатної швидко перебудовуватися під конкретні завдання. Основна ідея полягає у створенні спеціалізованих модулів – розмінування, фортифікації, переправ, робототехніки, відновлення інфраструктури – які можна комбінувати залежно від потреб операції. Такий підхід забезпечує підрозділам більшу самостійність у прийнятті рішень, а також можливість діяти автономно, не втрачаючи координації із загальною системою управління.

Важливою складовою структурних змін є інтеграція сучасних технологій. У складі підрозділів мають функціонувати елементи управління безпілотними літальними апаратами, роботизованими платформами, сенсорними мережами та геоінформаційними системами, які дозволяють проводити інженерну розвідку, моніторинг місцевості та планування робіт у реальному часі. Оновлена структура також передбачає створення мобільних ремонтно-логістичних елементів, здатних здійснювати технічне обслуговування, евакуацію та ремонт техніки безпосередньо у зоні виконання завдань. Така автономність дозволяє скоротити час простою техніки та зменшити залежність від тилових баз. Крім того, пропонується децентралізація управління – делегування більшої частини повноважень командирам рот і взводів, що дає змогу швидше ухвалювати рішення у складній та мінливій бойовій обстановці.

Суттєву роль у трансформації структури відіграє розвиток кадрового потенціалу. Командири і фахівці інженерних підрозділів мають володіти не лише класичними інженерними знаннями, а й навичками роботи з цифровими системами управління, БпЛА, геоінформаційними технологіями, засобами РЕБ і кіберзахисту.

У результаті трансформації структура інженерних військ має стати більш адаптивною до сучасних викликів – від ведення боїв у міських умовах до відновлення критичної інфраструктури після ударів противника. Гнучка, технологічна і модульна організація дозволить підвищити ефективність інженерної підтримки, зменшити втрати особового складу та забезпечити сталість бойових дій у будь-яких умовах.

Лухтан А.І., к.і.н.

*Командування Медичних сил Збройних
Сил України, м. Київ*

МЕДИЧНІ ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Відповідно до доктринальних документів, медичне забезпечення – це окремий вид забезпечення військ (сил), що становить комплекс заходів щодо збереження та зміцнення здоров'я особового складу, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги військовослужбовцям, лікування та відновлення їх працездатності та боєздатності після поранень, уражень, захворювань і травм.

У січні 2022 р. набули чинності зміни до Закону України «Про Збройні Сили України», які визначили, що Медичні сили ЗС України є окремим родом сил ЗС України. Командувач Медичних сил ЗС України підпорядкований Головнокомандувачу Збройних Сил України та відповідає за розвиток підпорядкованих йому Медичних сил, їх технічне оснащення та всебічне забезпечення, підготовку і готовність до виконання покладених завдань.

Питання організації медичного забезпечення військ (сил) було предметом наукових праць широкого кола науковців і посадових осіб медичної служби ЗС України.

Разом з тим, з урахуванням набутого досвіду залишається актуальним вивчення стану правового забезпечення функціонування і застосування медичних військових формувань.

У 2018 р. було затверджено Воєнно-медичну доктрину України, що визначила стратегії та основні напрями розвитку медичного забезпечення Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями під час дії особливого періоду, надзвичайного стану та інших кризових ситуацій. У Доктрині визначено, що у воєнний час для надання всіх видів медичної допомоги, медичної і психологічної реабілітації поранених (хворих) утворюються функціональні об'єднання закладів охорони здоров'я Міноборони, МВС України, інших військових формувань та системи охорони здоров'я цивільного населення.

У доктринах «Об'єднане планування» та «Об'єднані операції» визначається порядок планування на оперативному рівні, у т.ч. планування медичного забезпечення.

З березня 2020 по грудень 2021 рр. для унормування застосування закладів охорони здоров'я (ЗОЗ) та підрозділів медичного підсилення військової ланки опрацьовано низку доктринальних документів. Це дозволило врахувати набутий досвід у перший період медичного забезпечення військ (сил) під час проведення АТО та ООС.

Відповідно до змісту та засад всеохоплюючої оборони України поетапно здійснюється розвиток системи медичного забезпечення військ (сил), а також розвиток спроможностей, упровадження передового досвіду, принципів і стандартів держав-членів НАТО.

З початком широкомасштабної збройної агресії РФ проти України ЗОЗ та підрозділи медичного підсилення виконували завдання медичного забезпечення у складі оперативно-тактичних угруповань військ (сил) у підпорядкуванні командувача Операції об'єднаних сил, а також в оперативній взаємодії із медичними службами угруповань військ (сил), які вели оборонні операції у визначених операційних зонах.

У червні 2022 р. було розпочато уточнення планування медичного забезпечення сил оборони, що дозволило реалізувати положення ВМД України та сформувати угруповання Медичних сил, що об'єднало під єдиним керівництвом командувача Медичних сил ЗС України ЗОЗ у системі Міноборони, тимчасові органи військового управління, підрозділи медичного підсилення, передані в підпорядкування ЗОЗ інших складових сил оборони.

Протягом липня-грудня 2022 р. було проведено формування угруповання Медичних сил з урахування вимог Політики евакуації та оперативної побудови військ (сил), набуття спроможностей тимчасових органів управління медичних забезпечення, встановлено оперативну взаємодію із ЗОЗ усіх форм власності.

З липня 2022 р. по т.ч. сили і засоби Медичних сил ЗС України виконують завдання медичного забезпечення у складі медичних військових формувань Сил оборони. Це дозволило сформувати тимчасові органи військового управління, підпорядкувати їм ЗОЗ, встановити оперативну взаємодію з посадовими особами органів управління медичного забезпечення оперативного (тактичного) рівня, а також чітку координацію медичної евакуації, лікувально-евакуаційних заходів, поповнення втрат (витрат) медичного майна тощо. Підсумовуючи, можна зазначити:

правовими засадами функціонування та застосування Медичних військових формувань є Конституція України, Закони України, Укази Президента України, нормативно-правові акти України, накази (директиви) Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу ЗС України, Командувача Медичних сил (угруповання Медичних сил) ЗС України;

Воєнно-медична доктрина є основою для розбудови системи застосування Медичних військових формувань, разом з тим її положення потребують перегляду і уточнення;

досвід застосування сил і засобів Медичних сил засвідчив необхідність унормування порядку застосування ЗОЗ у системі Міноборони, інших складових сил оборони директивами Головнокомандувача Збройних Сил України та здійснення керівництва і управління централізовано в єдиній системі управління ЗС України;

об'єднання сил і засобів Медичних сил під єдине керівництво дозволило наростити існуючі та створити нові спроможності для виконання заходів реабілітації поранених, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів у районах розміщення військових частин (підрозділів, закладів охорони здоров'я), заходи з медичного забезпечення медичною технікою та майном і підготовки військово-медичного персоналу.

З урахуванням досвіду застосування медичних об'єднань можна визначити пріоритетним подальше наукове вивчення питань правового регулювання управління та взаємодії між медичними службами сил оборони з урахуванням принципів надання медичної допомоги військовослужбовцям у районах ведення бойових дій.

*Машиталір В.В., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

На Сили територіальної оборони як на окремий рід сил Збройних Сил України покладаються завдання щодо територіальної оборони, руху опору та підготовки громадян України до національного спротиву. Особливої актуальності вони набули в ході триваючої російсько-української війни. Розвиток Сил територіальної оборони вбачається одним із основних критеріїв підтримання обороноздатності держави на високому рівні.

У майбутньому для України вбачається три найбільші загрози:

Збереження російської загрози. Росія нікуди не зникне, навіть після завершення війни. Росія не відмовиться від наміру захоплювати нові території.

Виснаження економіки через війну. Війна забирає багато ресурсів на утримання війська та закупівлю нового озброєння. Водночас через активні бойові дії сильно постраждали основні сфери української економіки – металургія та аграрний сектор. Таким чином, після війни економіка не зможе швидко відновитися та надолужити втрачене. Відповідно, необхідно буде переглянути модель армії, щоб вона стала економічно можливою.

Демографічні проблеми. Війна прискорила скорочення населення через масовий виїзд за кордон. Особливо жінок з дітьми та молодих людей. Певна частина з них не повернеться в Україну і по закінченню війни. Водночас багато населення літнього віку залишається в Україні. Таким чином, прискориться зменшення кількості населення України, особливо здатного служити у Збройних Силах України.

Ці проблеми ставлять нові виклики перед Силами оборони України:

Зближення суспільства та Збройних Сил України. Враховуючи збереження російської загрози необхідно буде дедалі більше спиратись на цивільне населення як джерело людських, фінансових та технічних ресурсів для оборони держави. Як варіант, найкраще це робити через взаємодію із батальйонами територіальної оборони, які є в кожному районі.

Залучення цивільних ресурсів для оборони. Через економічні проблеми держава не зможе сама забезпечити військо і тому буде змушена залучати цивільні ресурси для оборони.

Підвищення готовності населення до оборони. Враховуючи зменшення кількості можливих військовослужбовців, необхідно буде активніше залучати цивільне населення до оборони. Тобто навчати його, і таким чином підвищувати його готовність до спротиву у випадку загрози.

Враховуючи такі обставини, Сили ТрО зможуть виконувати наступні функції:

Територіальна оборона. Сили територіальної оборони будуть виконувати функції, які і передбачались їм під час створення.

Військова підготовка цивільного населення. Однією з функцій Сил територіальної оборони є підготовка населення до національного спротиву. В майбутньому ця функція стане ще більш актуальною.

Підготовка військових лідерів серед цивільних. Для збільшення ефективності підготовки цивільних необхідно готувати військових лідерів із їх числа. Ці лідери у випадку нової війни зможуть швидко очолити підрозділи з числа цивільних.

*Мельничук А.М.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДОЦІЛЬНОГО СКЛАДУ НАДВОДНИХ СИЛ ВМС ЗС УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У ЧОРНОМУ МОРІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У сучасних умовах збройної агресії російської федерації проти України контроль над північно-західною частиною Чорного моря набуває стратегічного значення. Російська федерація активно використовує свої надводні та підводні сили для блокування портів, порушення морських перевезень, нанесення ударів по критичній інфраструктурі України, а також ведення інформаційної війни. З метою забезпечення національної безпеки та збереження свободи мореплавства Україна потребує формування повноцінного ударного компоненту в складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України).

Аналіз бойових дій показує, що відсутність ударних сил у ВМС ЗС України значно обмежує можливості з відсічі збройній агресії противника з морського напрямку. Опосередковано це ставить під загрозу проведення як наступальних, так і оборонних операцій ЗС України, оскільки унеможливорює підтримку угруповань Сухопутних військ на приморських напрямках. Саме ударні сили, озброєні сучасними протикорабельними ракетами, здатні забезпечити стримування дії Чорноморського флоту російської федерації й сприяти зниженню наступального потенціалу російських окупаційних військ на сході України.

Створення корабельних і ракетних катерних ударних груп (КУГ, РККУГ) дозволить ВМС ЗС України оперативно реагувати на загрози, наносити ураження по кораблях противника та його береговій інфраструктурі з безпечної дистанції. Розвиток таких сил передбачено в офіційних стратегічних документах, зокрема «Стратегії ВМС ЗС України до 2035 року», де підкреслюється необхідність формування спроможностей із нанесення високоточного вогневого ураження на великих відстанях. Такий підхід узгоджується з принципами асиметричної відповіді та сучасної морської війни.

Отже, формування ударного надводного компонента є критично важливим для забезпечення морського панування, стримування агресора та захисту морських кордонів України. Ударні сили не лише дозволять завдавати ефективних ударів по ворожих силах, а й підвищать стратегічну перевагу України у Чорноморській операційній зоні, Азовському морі, зміцнюючи як воєнну, так і політичну безпеку держави.

*Михайлов В.Ф.**Національний університет оборони
України м. Київ*

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗС УКРАЇНИ (2002–2014)

Становлення Військової служби правопорядку ЗС України (ВСП) у 2002–2014 рр. відбувалося у рамках розбудови військової організації держави, і являло системний і поступальний процес, що забезпечив творення функціонально спроможного інституту,

покликаного зміцнювати правопорядок, дисципліну та боєздатність ЗС України. Дослідження фундації ВСП дозволяє виокремити основні змістові етапи.

Етап 1. Інституціоналізація (2002–2003) – закладення правової та організаційної основи існування ВСП. Відбувалося закріплення нормативно-правової основи діяльності Військової служби правопорядку у структурі ЗС України. Було створено Головне управління ВСП як центральний орган управління, визначено його функціональне підпорядкування, затверджено положення, штати, завдання та ключові напрями роботи. Одночасно формувалася первинна мережа територіальних підрозділів, система професійної підготовки кадрів.

Етап 2. Організаційне розгортання й стандартизація (2004–2009) – розгортання, структуризація й стабільне управління. Цей період характеризувався формуванням повноцінної організаційної структури ВСП, до складу якої увійшли територіальні управління, зональні та гарнізонні відділи. Відбувалася уніфікація функціональних напрямів (кадрового, оперативного, адміністративного, юридичного, фінансового, аналітичного). Було створено спеціалізовані патрульні, конвойні та дорожні підрозділи, налагоджено взаємодію з іншими правоохоронними структурами (МВС, СБУ). Особливу увагу приділено профілактиці правопорушень та удосконаленню системи бойової і правової підготовки особового складу.

Етап 3. Функціональне посилення та підготовка до особливого періоду (2010–2014) – поглиблення професійної спеціалізації та готовності до дій в умовах особливого періоду. Відбувалося поглиблення спеціалізації ВСП у напрямках забезпечення безпеки військових колон, контрдиверсійної діяльності, охорони стратегічних об'єктів, розшуку дезертирів, боротьби з корупційними проявами. Удосконалювалися аналітичні та інформаційні спроможності, розвивалися сили швидкого реагування, адаптувалися системи управління та навчання відповідно до стандартів НАТО. До 2014 р. ВСП мала розгалужену мережу підрозділів і налічувала близько 5 тис. військовослужбовців, забезпечуючи дисципліну, законність і правопорядок у військах.

У результаті цього еволюційного процесу ВСП перетворилася на дієвий механізм забезпечення військової дисципліни, правопорядку та законності в армії. Її діяльність стала важливим інструментом реалізації державної політики у сфері оборони та безпеки. Накопичений у зазначений період досвід створив підґрунтя для подальшого розвитку служби в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

*Михайлюк Ю.О., доктор філософії
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Після проголошення незалежності у 1991 р. Україна розпочала формування власної системи національної безпеки та оборони. На базі колишніх радянських військових підрозділів, що дислокувались на території країни, було створено Збройні Сили України. Перші роки супроводжувалися труднощами, зумовленими нестачею ресурсів, відсутністю чіткої стратегії та необхідністю адаптації до нових геополітичних умов.

У 2000-х рр. тривала поступова професіоналізація війська, реформування організаційно-штатної структури, удосконалення підготовки особового складу та оновлення нормативно-правової бази. Водночас проблеми недофінансування, корупції та інерції пострадянської системи гальмували ефективну трансформацію оборонного сектору.

Події 2014 року, окупація Криму та збройна агресія на сході України стали каталізатором глибоких змін у секторі безпеки. Була активована система територіальної оборони, запроваджено нові стандарти бойової підготовки, налагоджено взаємодію з країнами НАТО. Ветерани бойових дій стали важливим кадровим ресурсом у сфері оборони.

Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 р. стало випробуванням для національної стійкості. У короткий термін були мобілізовані резерви, розгорнута ефективна логістика та реалізована глибока інтеграція з партнерами щодо озброєння, розвідки та навчання. Українські збройні формування демонструють високий рівень адаптивності, інноваційності та моральної стійкості.

Сьогодні розбудова Збройних Сил України ґрунтується на принципах сумісності з НАТО, цифровізації управління, розвитку спроможностей кіберзахисту та безпілотних систем. Особлива увага приділяється підготовці резервістів, зміцненню системи військової освіти, медичному забезпеченню та реабілітації військовослужбовців. Значний внесок робить оборонно-промисловий комплекс, який активно модернізується та нарощує виробничі потужності. Формується нова генерація командирів і бійців, які поєднують практичний досвід війни з сучасними знаннями.

Отже, збройні формування України еволюціонували від спадку радянської армії до сучасної, мобільної та ефективної сили оборони, здатної протистояти загрозам будь-якого масштабу.

Мілевський О.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В МОРСЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН (ПІДРОЗДІЛІВ) ВМС ЗС УКРАЇНИ, ЩО МАЮТЬ НА ОЗБРОЄННІ ДЕСАНТНІ ТА ДЕСАНТНО-ВИСАДКОВІ ЗАСОБИ

Широкомасштабна агресія російської федерації проти України продемонструвала, що морська сфера безпеки є одним із ключових чинників у забезпеченні стійкості держави. Втрата частини морського узбережжя, блокада портів, порушення функціонування морських комунікацій та постійна загроза висадки морського десанту з боку противника значно ускладнили можливості України з реалізації національних інтересів на морі. У цих умовах постає нагальна потреба у підвищенні ефективності застосування десантних та десантно-висадкових засобів Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України), що дасть можливість ефективно планувати та проводити власні операції із висадки морського десанту. Попри розвиток високоточної зброї, безпілотних систем, морський десант залишається невід'ємним інструментом досягнення успіху у проведенні морської операцій.

Сьогодні військові частини (підрозділи) ВМС ЗС України не мають значної кількості сучасних десантних та десантно-висадкових засобів для проведення операцій з висадки морського десанту та необхідного озброєння і військової техніки. Тому важливим завданням

є пошук шляхів підвищення ефективності наявних засобів, у тому числі з урахуванням можливостей їх модернізації, отримання засобів матеріальної технічної допомоги від країн-партнерів, залучення цивільних суден із національної економіки України.

У сучасних умовах російсько-української війни, зокрема в контексті перспектив деокупації Кримського півострова, застосування десантних і десантно-висадкових засобів ВМС ЗС України набуває важливого значення. Організація та проведення висадки морського десанту з метою захоплення та утримання плацдармів на необладнаному узбережжі, з подальшим проведенням оборонних, наступальних (контрнаступальних), стабілізаційних дій у приморських районах, є необхідним елементом сучасної морської операції.

Таким чином, підвищення ефективності застосування військових частин (підрозділів) ВМС ЗС України, що мають на озброєнні десантні та десантно-висадкові засоби, створить передумови для ефективного застосування морського десанту в операціях зі звільнення окупованих територій та у цілому підвищить рівень боєздатності Збройних Сил України.

Муліка А.О.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗРОБЛЕННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ АВІАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У МОРСЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ

Сьогодні морська авіація Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) відіграє важливу роль у відсічі збройної агресії російської федерації. Проте на ефективність дій морської авіації здійснюють вплив як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори, які в кінцевому результаті визначають можливість виконання завдань за призначенням у конкретних умовах обстановки.

Аналіз сутності і змісту завдань, що виконують ВМС ЗС України, дозволив з усього переліку завдань морської авіації визначити найбільш пріоритетні:

викриття надводної і підводної обстановки у визначених районах моря;

стеження та знищення підводних човнів противника в підводному та надводному положенні;

пошуково-рятувальне забезпечення сил на морі та на суші;

транспортні повітряні перевезення в інтересах ВМС ЗС України;

забезпечення бойової стійкості та розгортання ударних груп (угруповань) ВМС ЗС України;

пошук та знищення підводних диверсійних сил та засобів противника;

повітряна вогнева підтримка сухопутних військ та морської піхоти;

ретрансляція сигналів бойового управління;

перевезення та десантування повітряним та наземним способом тактичних десантів;

пошук та знищення малорозмірних морських та наземних цілей.

У результаті оцінювання ефективності дій морської авіації встановлено:

по-перше, зовнішніми факторами, які негативно впливають на виконання завдань морською авіацією є:

наявний бойовий склад російської федерації (велика кількість надводних кораблів, підводних човнів, винищувальної авіації та засобів ППО);

значна віддаленість районів виконання завдань, що змушує діяти на максимальних тактичних радіусах та ускладнює управління екіпажами у повітрі;

сучасний корабельний склад ВМС ЗС України і стан готовності сил не повною мірою відповідає покладеним на них оперативним завданням, що збільшує частку завдань морської авіації;

по-друге, внутрішніми факторами, що негативно впливають на виконання завдань морською авіацією є:

неукомплектованість авіаційною і наземною технікою згідно зі штатом;

низька справність авіаційної техніки;

застарілість авіаційної техніки і авіаційного озброєння;

низька укомплектованість навченим особовим складом.

Отже, з метою підвищення ефективності застосування морської авіації основними необхідно:

визначення оптимального складу морської авіації, який би відповідав завданням ВМС ЗС України;

проведення модернізації, прийняття на озброєння нових зразків авіаційної техніки та озброєння, які б забезпечували виконання поставлених завдань;

проведення завчасної підготовки районів бойових дій (підготовка мережі польових прибережних аеродромів та майданчиків підскоку для забезпечення маневру сил авіації тощо).

Наливайко А.Д., к.т.н., доцент,

Наливайко Л.П.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОВЕДЕННЯ ДРУГОГО ОБОРОННОГО ОГЛЯДУ В УКРАЇНІ (2008–2012 рр.)

У період з 2002 р. по 2004 р. за методичної і консультативної допомоги експертів Міжнародного секретаріату НАТО та держав-членів Альянсу в Україні був проведений перший оборонний огляд. Результатами першого огляду стали нова редакція Воєнної доктрини України та Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року.

Проте через чотири роки після проведення першого оборонного огляду ситуація в Україні зазнала кардинальних змін як у політичному й економічному, так і в оборонному плані. Через світову економічну кризу державна політика та основні стратегічні документи щодо її реалізації вимагали перегляду. Стало очевидним, що Україна не зможе у середньостроковій перспективі приєднатися до однієї із систем колективної безпеки, а тому має розраховувати винятково на власні сили та вести обережну зовнішню політику.

Тому у 2008 р. Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України ініціювали проведення другого оборонного огляду. Це рішення було підтримане Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України та Президентом України. Відповідне рішення РНБО було введено в дію Указом Президента України від 27 червня 2008 року. Кабінет Міністрів України розробив План проведення оборонного огляду в період з 2008 по 2010 рік.

Особливістю другого оборонного огляду стало те, що він мав міжвідомчий характер. Головним результатом оборонного огляду стало повне оновлення документів середньострокового планування з метою реалізації завдань нового етапу військової реформи.

На першому етапі огляду було оцінене безпекове середовище, а також тенденції його розвитку на довгострокову перспективу. Огляд ознаменував нову віху в удосконаленні нормативної та методичної бази оборонного планування, що виразилось у практичному запровадженні методології планування на основі спроможностей.

Було прийнято рішення, що до 2025 р. військо має відповідати основним показникам нового обрису. На шляху до досягнення даної цілі був розроблений план реформування ЗС України.

Другий етап огляду був проведений після чергових президентських виборів, коли було переорієнтовано зовнішньополітичний курс України. Відповідно були змінені й терміни завершення оборонного огляду та розроблення документів стратегічного планування.

У липні 2010 р. новий Закон України замість проголошеного курсу на вступ до НАТО визначив пріоритетом позаблоковий статус України та інтеграцію до Євросоюзу. На виконання вимог цього закону у 2012 р. Указами Президента України було затверджено нову редакцію Стратегії національної безпеки України, а також нову редакцію Воєнної доктрини України. За результатами чергового оборонного огляду наприкінці року Президент України затвердив Стратегічний оборонний бюлетень (СОБ).

Утім, на момент завершення оборонного огляду у 2012 р. виникли певні труднощі щодо реалізації СОБ, зумовлені насамперед: складністю прийняття владою рішень у сфері оборони в умовах проголошення політики позаблоковості держави; незавершеністю або відсутністю необхідних нормативно-правових актів, що регулювали б певні відносини між органами військового управління; відсутністю єдиної функціональної системи безпеки та оборони; нестабільністю економічної системи; недостатнім рівнем забезпечення державних органів управління аналітичними та інформаційними матеріалами безпекового характеру.

Новікова В.Г.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АВІАЦІЇ ВМС ЗС УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Авіація Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) відіграє ключову роль у забезпеченні обороноздатності держави на морському напрямку, зокрема в умовах триваючої російської агресії. Проте попри вагомий роль морської авіації, цей компонент ВМС ЗС України стикається з низкою системних проблем, що потребують невідкладного вирішення.

Основними напрямками застосування морської авіації є повітряна підтримка під час ведення морських операцій, розвідка, транспортування та евакуація підрозділів ЗС України, що діють на приморському напрямку тощо. Зокрема, авіаційні підрозділи здійснюють патрулювання, пошуково-рятувальні операції, протидиверсійний обліт узбережжя, а також ведуть спостереження за акваторіями Чорного й Азовського морів, у тому числі з залученням безпілотних літальних апаратів.

Разом з тим існує низка проблем, що обмежують ефективність функціонування авіації ВМС ЗС України. Насамперед йдеться про обмежене матеріально-технічне забезпечення: більшість літальних апаратів є застарілими та потребують модернізації або заміни. Додаткові труднощі пов'язані з дефіцитом ресурсів для технічного обслуговування та ремонту, відсутністю сучасної інфраструктури і нестачею запасних приладів.

Також існує проблема професійної підготовки особового складу льотних й технічних підрозділів, оскільки через нестачу навчальних літаків і тренувальних програм не забезпечується належний рівень кваліфікації пілотів та якісного обслуговування літальних апаратів. Ускладнює ситуацію також низький рівень інтеграції новітніх технологій, зокрема безпілотних платформ та сучасних радарних систем. Крім того, суттєву загрозу становлять дії ворожих повітряних сил та засобів ураження.

Серед ключових шляхів розв'язання зазначених проблем – модернізація авіаційного парку, розвиток навчальної інфраструктури, розширення міжнародного співробітництва у сфері постачання техніки та підготовки кадрів, а також створення технічної бази для обслуговування авіаційних засобів. Комплексний підхід до вирішення цих питань дозволить суттєво підвищити бойову ефективність авіації ВМС ЗС України.

Отже, авіація ВМС ЗС України відіграє важливу роль у забезпеченні обороноздатності на морському напрямку, виконуючи завдання повітряної підтримки, розвідки, евакуації та протиповітряної оборони. Однак її ефективність обмежується низкою проблем: застарілою технікою, нестачею підготовлених кадрів, ресурсів для обслуговування та відсутністю сучасних технологій. Для підвищення бойової спроможності необхідно оновити авіапарк, розвивати навчальну та ремонтну інфраструктуру, а також активувати міжнародну співпрацю. Саме комплексне вирішення проблем сприятиме зміцненню повітряного потенціалу ВМС ЗС України в умовах сучасної війни.

Одинець С.А.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ДЕЯКІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВНОГО СКЛАДУ РІЧКОВИХ СИЛ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ УГРУПОВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ)

Бойовий досвід застосування річкової флотилії (РчФл) та зростаючі спроможності противника на річці Дніпро вказують на невідповідність існуючої структури підрозділів РчФл реаліям сьогодення, що не повною мірою дає змогу виконувати поставлені перед ними завдання. Залучення підрозділів РчФл до складу діючих угруповань військ (сил) та вимоги щодо їх застосування під час операцій вже призвели до збільшення наявних сил РчФл майже у два рази, порівняно з початком формування, у результаті чого дивізіони вийшли за рамки класичного «окремого дивізіону річкових катерів».

З метою заміни тимчасових формувань, підвищення ефективності управління та сприяння діяльності сухопутних угруповань у річковому середовищі є необхідність створення третього дивізіону річкових катерів на півдні України у складі річкової флотилії. Крім того, для приведення дивізіонів до однотипності, потрібно розробити єдину організаційно-штатну структуру для двох існуючих окремих дивізіонів річкових катерів

(26 та 27 однрічка) та врахувати однотипну організаційно-штатну структуру під час створення третього окремого дивізіону річкових катерів.

Комплектування третього окремого дивізіону річкових катерів можливо здійснити частково за рахунок переміщення молодшого та старшого офіцерського складу річкової флотилії із набутим досвідом під час виконання бойових (спеціальних) завдань, внутрішнього переміщення між існуючими дивізіонами у порядку просування по службі, призову за мобілізацією фахівців внутрішнього водного транспорту, залучення рекрутингових центрів.

У російсько-українській війні роботизовані системи стали відігравати значну, а часто вже і визначальну роль. У короткостроковій перспективі до складу надводної компоненти дивізіонів річкових катерів необхідно ввести групу надводних безекіпажних комплексів, комплектування якої провести за рахунок воєнно-промислового комплексу України та міжнародної технічної допомоги. Реального застосування надводних безекіпажних комплексів силами річкової флотилії ще не було. Питання щодо подальшого їх нарощування буде визначено безпосередньо після отримання та застосування.

Під час формування окремих дивізіонів річкових катерів комплектування відбувалося мобілізованими цивільними катерами з національної економіки України, а з осені 2022 р. почали надходити спеціально побудовані катери як українського виробництва, так і передані країнами-партнерами у рамках військово-технічної допомоги. Однак, враховуючи досвід застосування річкових сил, очевидно, що катери, що надійшли з національної економіки, є застарілими та не можуть виконувати бойові (спеціальні) завдання в умовах сучасної війни. Тому є потреба продовжити комплектування флотилії катерами з національної економіки та активізувати нарощування надводної компоненти сучасними катерами, зокрема за рахунок міжнародної технічної допомоги.

Таким чином, складовою річкових сил мають стати десантні катери, здатні здійснювати річкові перевезення (розвідувальних груп, тактичних десантів та військового озброєння, майна) та сучасні артилерійські (патрульні) катери для патрулювання, захисту важливих об'єктів річкової інфраструктури, а також протидії ймовірним висадкам десантів противника.

*Пащук Ю.М., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПРИСКОРЕННЯ ЦИКЛУ ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ (2014–2024)

Діяльність Збройних Сил України (ЗСУ) з вивчення та впровадження досвіду (ВВД) полягає у формуванні та систематичному застосуванні колективної спроможності враховувати набутий досвід на практиці. Це здійснюється шляхом збору, селекції й аналізу спостережень, продукування, зберігання та поширення релевантних знань, їх трансформації у коригувальні дії. Циклічність такої практики визначається вхідними даними (операціями, бойовими діями, підготовкою тощо), які є джерелом спостережень. Результатами цього процесу є вивчені та впроваджені уроки, успішні практики і передовий досвід, що

забезпечують удосконалення спроможностей «DOTMLPF-I». У цьому контексті ВВД є ключовим елементом циклу адаптації ЗСУ до динамічних змін безпекового середовища.

В умовах російсько-української війни процес ВВД у ЗСУ має бути не лише ефективним, а й прискореним, щоб відповідати темпу зростаючих викликів і випереджати противника. Вперше для оцінювання швидкості циклу ВВД введено показник його оперативності – середню тривалість поширення інформації про досвід (СТПІ), від моменту надсилання спостережень до отримання їх аналізу у військах. Дослідження здійснювалося цілеспрямовано щодо найбільш значущих і критично важливих уроків. Хронологічні межі охоплювали десятирічний період війни (2014 – 2024), що поділяється на три етапи розвитку ВВД у ЗСУ: «Адаптація» (2014–2018), «Модернізація» (2019–2022) та «Трансформація» (2022–2024). Ці фази відповідають функціонуванню двох систем – Системи узагальнення і поширення досвіду (1991–2018) і Системи ВВД (2019 – дотепер).

Протягом етапу «Адаптація» було створено органи ВВД у районі ведення воєнних дій, удосконалено процедури збору й аналізу досвіду, запроваджено табель донесень із ВВД. Незважаючи на ці й інші удосконалення, СТПІ у період 2014–2018 рр. становила лише 86,7 днів. Основними причинами залишалися складні ланцюги передачі інформації, переважно паперовий документообіг, низька залученість командирів і відсутність сучасних баз даних.

Етап «Модернізація» характеризувався становленням перспективної Системи ВВД, що включала створення централізованої структури органів, упровадження формалізованого процесу ВВД та навчальних курсів за стандартами НАТО. Це дозволило скоротити СТПІ до 63,4 днів. Вирішальними чинниками стали запровадження системи електронного документообігу та застосування аналітичної моделі НАТО «ODCR».

Повномасштабне російське вторгнення в Україну в 2022 р. зумовило етап «Трансформація», коли процес ВВД було адаптовано до умов війни високої інтенсивності. Було розширено та стандартизовано структуру органів ВВД на усіх рівнях, запроваджено чіткі часові межі етапу «Вивчення досвіду», підвищено рівень професійної підготовки офіцерів ВВД. Унаслідок цього СТПІ скоротилася до 35,8 днів.

Вищенаведена динаміка прискорення циклу ВВД упродовж 2014–2024 рр. засвідчує істотне підвищення адаптивності Збройних Сил України до викликів війни на основі посилення ефективності їх діяльності з вивчення та впровадження досвіду.

*Підпригора І.І., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Станом на 2025 р. у Збройних Силах України сформувалася цілісна система психологічної підтримки персоналу. Якісні зміни в організації психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України найбільш повно відображав розвиток нормативно-правової бази щодо її регулювання. Тому об'єктивний взаємозв'язок між змінами у нормативно-правовій базі та якісними змінами системи психологічної підтримки персоналу нами обрано за основний критерій історичної періодизації становлення та розвитку психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України у 1991–2025 роках:

грудень 1991 – вересень 1998 рр. – період становлення психологічної підтримки персоналу як складової існуючої тоді загальної системи морально-психологічного забезпечення (яка мала назву «соціально-психологічного забезпечення», «виховної і соціально-психологічної роботи», «виховної роботи»);

вересень 1998–2012 рр. – період розвитку психологічного забезпечення як складової існуючої у той час двоєдиної системи морально-психологічного забезпечення військ (сил) з розподілом завдань і заходів на мирний та воєнний час, з переважаною орієнтацією на потреби мирного часу;

2012–2016 рр. – період удосконалення психологічного забезпечення відповідно до потреб війни з росією. Період доцільно розподілити на два етапи:

етап 2012–2014 рр. – намагання максимально наблизити психологічне забезпечення до умов воєнного часу шляхом впровадження і покращення психологічної підготовки, удосконалення психологічного діагностування, декларування запровадження психологічного відновлення (реабілітації);

етап 2014–2016 рр. – удосконалення психологічного забезпечення в умовах російсько-української війни (проведення антитерористичної операції) шляхом удосконалення і подальшого розвитку тих складових, які визначали ефективність системи психологічної підтримки в бойових умовах;

2016–2022 рр. – період розвитку психологічного забезпечення як складової оновленої системи морально-психологічного забезпечення військ (сил), який характеризувався посиленою орієнтацією на вимоги російсько-української війни шляхом упровадження (створення, запровадження) усіх необхідних для цього напрямів діяльності, технологій та процедур (заходів);

лютий 2022 – травень 2024 рр. – період подальшого удосконалення психологічного забезпечення відповідно до завдань відбиття широкомасштабної агресії, у тому числі шляхом практичного впровадження поглядів і напрацювань попереднього періоду (зокрема результатів експерименту щодо функціонування нових організаційних структур);

2024 р. – по теперішній час – період формування психологічної підтримки персоналу як цілісної системи, максимально наближеної до взірців НАТО.

Полічко Д.Л.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ НАДВОДНОЇ ОБСТАНОВКИ У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

З набуттям незалежності Україна успадкувала лише фрагмент системи висвітлення надводної обстановки (ВНО) Радянського Союзу, що свого часу забезпечувала оперативний контроль над морськими просторами Чорного моря. Ця система включала берегові радіолокаційні пости, командні пункти управління, центри збору й аналізу інформації, а також авіаційну та супутникову компоненти. У 1990-х рр. унаслідок скорочення фінансування, значного погіршення технічної бази та відсутності єдиної стратегії розвитку, більшість складових цієї системи в Україні почала втрачати боєздатність. Після окупації Криму у 2014 р. Україна втратила значну частину своєї військово-морської інфраструктури,

зокрема ключові берегові радіолокаційні станції, командні пункти управління ракетними комплексами, підрозділи морської авіації та елементи автоматизованих систем управління.

Таким чином, було фактично зруйновано оперативну структуру, що давала змогу сформувати повноцінне тактичне зображення надводної обстановки у межах Чорноморської операційної зони.

З метою відновлення та модернізації системи висвітлення надводної обстановки у Військово-Морських Силах Збройних Сил України (ВМС ЗС України) було проведено низку заходів:

встановлено нові берегові радіолокаційні станції на півдні України, зокрема в Одеському, Миколаївському та Ізмаїльському районах;

запроваджено систему використання безпілотних авіаційних систем та безекіпажних надводних апаратів, що виступають як сенсори для оперативного виявлення надводних цілей;

розпочато використання супутникової розвідки.

Для подальшого підвищення ефективності реагування на загрози у ВМС ЗС України налагоджено розроблення власної цифрової інфраструктури для створення ситуаційної обізнаності. Поруч із цим активно впроваджуються алгоритми штучного інтелекту для обробки великого обсягу даних, ведеться робота над національними версіями автоматизованих систем управління бойовими діями та передачею розвідувальної інформації. Крім того, проводиться постійна підготовка персоналу до роботи з новітніми системами, а також триває інтеграція з інформаційними платформами країн-партнерів, зокрема SeaVision, AIS тощо, сумісними з морською інфраструктурою НАТО.

У підсумку, створення єдиної системи висвітлення надводної обстановки у ВМС ЗС України є не лише технічним завданням, а й складним технологічним процесом, що потребує комплексної взаємодії між усіма складовими сектору безпеки і оборони. Лише шляхом поєднання технологічних рішень, міжвідомчої координації та міжнародної підтримки Україна зможе сформувати повноцінну, сучасну, бойову ефективну систему морського моніторингу та управління.

Попов А.М.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

РОЗВИТОК СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗС УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА РОЛЬ У СУЧАСНИХ ВІЙНАХ

Сили спеціальних операцій (ССО) України – один із наймолодших, але водночас найважливіших родів військ у складі Збройних Сил. Їх формування зумовлювалося необхідністю реагувати на нові виклики безпеці, зокрема після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі. Головним завданням ССО стало виконання особливо складних і ризикованих операцій, що виходять за межі можливостей традиційних армійських підрозділів.

Перші кроки до створення ССО були зроблені ще у 2007 р., коли у структурі Генерального штабу ЗС України з'явився відповідний підрозділ. Проте реального розвитку ця ініціатива не набула і залишалась на папері до початку російської агресії. Події 2014 року продемонстрували нагальну потребу в новому роді сил, спроможному діяти швидко й нестандартно. У 2015 р. було ухвалено рішення про виокремлення ССО у самостійний рід, а

вже у 2016 р. Верховна Рада України закріпила це на законодавчому рівні. Відтоді активно формуються бойові підрозділи, навчальні та інформаційно-психологічні центри, що суттєво розширило спроможності Збройних Сил України.

З початком широкомасштабного вторгнення росії у 2022 р. ССО стали одним із ключових елементів оборони країни. Їхні підрозділи брали участь у звільненні Херсона, Харківщини, обороні Чернігова, Сум, Бахмута та Авдіївки. Важливими стали також операції зі звільнення острова Зміїний, дії у тилу противника й підтримка наступальних операцій української армії. ССО відзначаються високою мобільністю, умінням діяти в умовах інформаційної та гібридної війни, а також здатністю вести розвідку й диверсії далеко за лінією фронту.

До складу ССО входять частини спеціального призначення, центри інформаційно-психологічних операцій, підрозділи руху опору та навчально-тренувальні бази.

Основні функції Сил спеціальних операцій охоплюють ведення розвідувальної діяльності, здійснення диверсійних та рейдових дій у тилу противника, організацію психологічних й інформаційних впливів, створення й підтримку агентурних мереж, евакуацію поранених та полонених, забезпечення стратегічних наступальних операцій, проведення спеціальних завдань у морських акваторіях, а також оборону державних кордонів і морських рубежів України.

Сили спеціальних операцій є одним із найважливіших інструментів протидії сучасним викликам, серед яких – асиметричні методи боротьби, гібридні загрози та інформаційна війна. Їх ефективність дає можливість державі діяти більш оперативно й гнучко, виконувати завдання, які не під силу звичайним військовим формуванням. Подальше зростання потенціалу ССО залежить від правової підтримки, розширення міжнародної співпраці (зокрема з країнами НАТО), а також постійного підвищення рівня підготовки та сучасного технічного оснащення.

Попович Д.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БАЗУВАННЯ (2014–2022)

Починаючи з 2014 р. корабельний склад Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) базувався у м. Одесі та м. Очаків, але наявний причальний фронт у цих пунктах базування та їх інфраструктура не давали змоги розміщувати усі кораблі та судна забезпечення, перебазовані з Криму. Причальні споруди, збудовані ще за радянських часів, були застарілі та потребували системного оновлення, а їх технічні параметри та обладнання не забезпечували безпечну стоянку значної кількості плавзасобів. З окупацією Криму проблема посилилася через втрату інфраструктури пунктів базування у м. Севастополь і смт Новоозерне. Крім того, чисельний склад кораблів поступово збільшувався за рахунок будівництва малих броньованих артилерійських катерів, десантно-штурмових катерів, середнього розвідувального корабля, а також отримання патрульних катерів типу «Айленд» у рамках міжнародно-технічної допомоги від США. Збільшення складу надводних сил потребувало відповідного розвитку системи їх базування.

Основні положення щодо розвитку системи базування були відображені в Концепції розвитку ВМС ЗС України до 2026 року, затвердженій наказом командувача ВМС ЗС

України. Відповідно до Концепції, базування корабельно-катерного складу було передбачено у чотирьох основних пунктах (Одеса, Південний, Очаків, Бердянськ), пунктах маневреного базування Маріуполь, а також використання причального фронту пунктів базування Генічеськ та Ізмаїл як оперативних причалів.

Однак з початком широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. противник зосередив свої основні зусилля на ураженні інфраструктури пунктів базування та корабельного складу ВМС ЗС України застосуванням ударних БпЛА типу «Шахед-136», балістичних та крилатих ракет морського й повітряного базування. Це актуалізувало нагальну потребу в розосередженні кораблів та їх перебазуванні в пункти маневреного базування.

Таким чином, можливо зробити висновок, що система базування ВМС ЗС України залишається недостатньо розвиненою, що суттєво обмежує можливості ефективного застосування корабельно-катерного складу. В умовах російсько-української війни актуальним є розосередження сил та створення нових безпечних пунктів базування. Тому розвиток системи базування ВМС ЗС України варто розглядати як пріоритетне завдання державного значення, що потребує невідкладної реалізації комплексної програми, що дасть змогу створити належні умови для застосування, розміщення, поповнення запасів й ремонту як наявного, так і перспективного корабельно-катерного складу ВМС ЗС України.

Поручник А.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Коли Україна стала незалежною 24 серпня 1991 року їй дісталось в спадок майже все радянське військо, авіація, флот, прикордонники і служба безпеки. Але єдиної системи управління не було. Наприкінці 1991 р. було ініційовано створення власних інституцій: Збройних Сил України (ЗСУ), Служби безпеки України – на основі місцевого КДБ, Прикордонних військ і Національної гвардії.

Нестача фінансування, зруйновані радянські ланцюжки постачання, непослідовні замовлення, відсутність стандартів навчання уповільнили розвиток у перші роки. Збройні сили були численні, але погано оснащені. Прикордонники охороняли кордон радянськими методами. Службі безпеки доручили контррозвідку, але вона довго залишалася в полоні минулого.

На межі тисячоліть уряд та Міноборони почали зміни із покращення професійної служби за західними зразками. Говорили про контрактну службу і скорочення чисельності, але постійне недофінансування, шахрайство в закупках та слабкий контроль з боку цивільних погіршували боєздатність. У 2000-му році Національну гвардію розпустили, а її функції передали Внутрішнім військам МВС.

За Віктора Януковича на армії почали економити ще більше. Система підготовки та мобілізації погіршилася, що стало видно у 2014 р. під час російської агресії. Україна була неготова і мусила швидко мобілізувати резерви, створити добровільні групи та змінювати командну систему.

У березні 2014 р. Національну гвардію України було відновлено. До її складу увійшли Внутрішні війська та добровольчі формування, легалізовані та підпорядковані Міністерству внутрішніх справ. Він отримав мобільний компонент, придатний для виконання поліцейських функцій із забезпечення безпеки на важливих державних об'єктах та проведення спільних операцій із ЗС України.

Тут вже стало зрозуміло, що потрібна справжня територіальна оборона. Ідея виникла ще в 90-х, але перші підрозділи з'явилися у 2014 р., коли добровольчі формування ефективно захищали області. У 2021 р. був ухвалений закон «Про основи національного спротиву», що дозволив створити у складі ЗС України територіальну оборону, яка після лютого 2022 р. показала свою ефективність проти російської агресії.

Після 2014 р. у ЗС України було прийнято бригадну структуру, завдяки чому резерви набули більшої ваги, покращилася бойова підготовка, а також були створені сильніші волонтерські мережі. Армія почала переходити на стандарти НАТО, підняла сумісність з Альянсом на ще вищий рівень. Водночас низка проблем потребують вирішення: модернізація обладнання, розвиток логістики, навчання персоналу та стійкі реформи. Саме система оборони України сьогодні об'єднує Збройні Сили з Національною гвардією, Службою безпеки України, Державною прикордонною службою та військами територіальної оборони, які комплексно працюють над тим, щоб країна не тільки вибудовувала власну модель безпеки, а й протистояла агресії проти неї.

Пушанка Є.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У сучасних умовах ведення війни озброєння та військова техніка (ОВТ) відіграють ключову роль у досягненні переваги на полі бою. Підвищення мобільності, точності ураження, стійкості до уражаючих факторів та інтеграція з цифровими системами управління робить ОВТ основним засобом, що забезпечує ефективне виконання бойових завдань та знижує небезпеку для особового складу, який її експлуатує. При цьому ефективність бойових дій значною мірою залежить від своєчасного і якісного технічного обслуговування та ремонту ОВТ.

Удосконалення системи обслуговування та ремонту є критично необхідним чинником і має ґрунтуватися на аналізі сучасного досвіду експлуатації ОВТ у бойових умовах, досягнень науково-технічного прогресу та потреб війська в реальному бою. На даний час існує п'ять основних напрямів удосконалення системи технічного обслуговування ОВТ:

- впровадження сучасних мобільних ремонтно-обслуговуючих майстерень;
- застосування програмного та цифрового діагностування;
- автоматизація обліку, аналізу та планування технічного обслуговування;
- розвиток кадрового потенціалу технічного складу;
- модульність і стандартизація техніки.

Впровадження сучасних мобільних ремонтно-обслуговуючих майстерень є одним із пріоритетних напрямів удосконалення системи технічного обслуговування. Оскільки масове

впровадження у підрозділи обслуговування і ремонту сучасних мобільних майстерень дозволить оперативно проводити обслуговування та ремонт ОБТ у польових умовах, максимально близько до району бойових дій, що значно зменшує витрати часу на евакуацію техніки у глибокий тил. Їх основними перевагами на відміну від зразків радянського виробництва є:

- швидке розгортання у будь-якому районі;

- модульна конструкція, що дозволяє адаптувати комплектацію під конкретні потреби (ремонт бронетехніки, автомобільної техніки, спеціалізованого ОБТ тощо);

- високий ступінь мобільності, що дає змогу перевозити ОБТ у вигляді транспортних модулів у кузовах вантажних автомобілів чи контейнерів.

Інтеграція цих систем у бойову структуру технічного забезпечення дозволить сформувати мережу автономних пунктів ремонту на усіх рівнях управління – від батальйонів до бригад. Це зменшить навантаження на ремонтні органи, розгорнуті на збірному пункті пошкоджених машин, та підвищить темп технічного відновлення.

Ще одним напрямом удосконалення системи технічного обслуговування є застосування програмного та цифрового діагностування. Відомо, що сучасне ОБТ – це високотехнологічні системи з численними електронними компонентами. Тому на зміну традиційним методам візуального чи ручного обстеження поступово приходить автоматизована система діагностування стану техніки.

Перевагами автоматизованої системи діагностування та цифрової діагностики є: моніторинг у реальному часі параметрів роботи агрегатів (температура, вібрації, тиск, електроживлення тощо); автоматичне виявлення потенційних несправностей до їх фактичного прояву; зниження людського фактору; побудова прогностичних моделей зносу для планування технічного огляду.

Іншим критичним напрямом є впровадження автоматизованих інформаційних систем для обліку та контролю технічного стану ОБТ. В єдиній базі логістичного забезпечення Збройних Сил України ці системи дозволяють: вести електронний облік ТО для кожного зразка ОБТ; автоматично формувати графіки обслуговування ОБТ; аналізувати статистику несправностей для покращення логістики постачання ЗП; підвищити оперативність управлінських рішень.

Також останнім часом дедалі більшої популярності набуває концепція модульного ремонту. Вона передбачає заміну несправних блоків на нові без розбирання всієї системи, що суттєво пришвидшує технічне обслуговування та зменшує потребу в спеціалізованих фахівцях. Таким чином, впровадження системи модульного ремонту дозволить значно підвищити якість та оперативність технічного відновлення ОБТ. Водночас удосконалення системи технічного обслуговування неможливе без кваліфікованого особового складу. Для вирішення цієї проблеми пропонується впроваджувати технічні тренажери і цифрові симулятори для навчання ремонту сучасних типів ОБТ.

Умови ведення війни доводять, що успіх у виконанні бойових завдань неможливий без постійного боєздатного стану озброєння та військової техніки. Комплексна реалізація зазначених напрямів дозволить створити гнучку, адаптивну та ефективну систему технічного обслуговування, здатну забезпечити постійну боєготовність ОБТ навіть в умовах інтенсивної експлуатації.

Сімчук П.М.,

Охрімов Р.В.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ОРГАНУ УПРАВЛІННЯ ПРИКОРДОННОЇ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПЛАНУВАННЯ БОЮ (ДІЙ)

Прикордонні комендатури швидкого реагування (приккшр) Державної прикордонної служби України в ході виконання завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України показують свою високу ефективність на рівні з найкращими підрозділами Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки та оборони, проте, цей досвід та в цілому боротьба за краще майбутнє нашої держави дається великою ціною.

Основні зусилля та відомі результати сучасних наукових досліджень пов'язані з вирішенням питань впровадження стандартів НАТО та підвищення ефективності роботи органів управління сектору безпеки та оборони.

Разом із тим, питання удосконалення роботи органу управління приккшр з планування бою (дій) за стандартними процедурами НАТО досліджено не достатньо та потребує широкого вивчення, пошуку проблемних питань та шляхів їх вирішення.

Загальний порядок роботи командира та штабу тактичної ланки з планування бою (дій) розкривається в існуючих Бойових статутах видів (окремих родів) військ (сил) ЗС України. Зважаючи на зазначене та поетапний перехід ЗС України на стандартизовані процедури планування, на нашу думку, в основу планування бою (дій) приккшр доцільно застосовувати військовий процес вироблення рішення (ВПВР) (*англ.* Military Decision Making Process – MDMP), який являє собою уніфікований аналітичний процес, у першу чергу, призначений для полегшення взаємодії коменданта, штабу та підпорядкованих командирів у процесі планування.

Така взаємодія дозволяє одночасно координувати зусилля, підтримувати гнучкість під час планування бою (дій), ефективно використовувати наявний час і здійснювати постійний обмін інформацією. Комендант приккшр спільно зі штабом використовують ВПВР для спільного усвідомлення отриманого завдання, оцінювання обстановки, вироблення замислу на бій (дії) та розроблення ефективного бойового наказу.

Таким чином, удосконалення та поетапний перехід роботи посадових осіб органу управління приккшр з планування бою (дій) відповідно до етапів ВПВР дасть змогу ефективно протидіяти агресору, виконувати оперативно-службові та службово-бойові завдання в межах основних функцій Державної прикордонної служби України. У подальшому дослідження та розроблення рекомендацій органу управління приккшр з планування бою (дій) відповідно до ВПВР сприятиме ефективнішому застосуванню бойових підрозділів прикордонного відомства.

*Степаненко Ю.П.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕСАНТНИХ СИЛ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Після проведення розподілу корабельного складу Чорноморського флоту ВМФ СРСР у 1991–1997 рр. Україна отримала кілька десантних кораблів, що були включені до складу бригади десантних кораблів. Однак більшість із них була побудована у 1970–1980-х рр. та потребувала проведення капітального ремонту в заводських умовах. За своїми тактико-технічними характеристиками бригада десантних кораблів була спроможна здійснювати перевезення морем та висадку тактичного десанту загальною кількістю до трьох батальйонів морської піхоти з бойовою технікою. Але через вкрай низьке фінансування Збройних Сил замість відновлення три десантних кораблі на повітряній подушці були виведені зі складу Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) та списані, а бригада десантних кораблів була переформована у дивізіон десантних кораблів. Таким чином, ВМС ЗС України втратили значний потенціал для проведення десантних операцій зі сприяння сухопутним військам на приморському напрямку.

Після окупації Криму у 2014 р. противник захопив влк «Костянтин Ольшанський» та сдк «Кіровоград» (пізніше повернений російською федерацією та поставлений у завод для проведення ремонту). Незважаючи на прийняття у 2018 р. Стратегії розвитку ВМС України до 2035 року, якою було передбачено інтенсивний розвиток вітчизняного флоту, фактично до початку широкомасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 р. ВМС ЗС України не отримати достатньої кількості десантно-висадочних засобів.

Нині окупанти утримують під своїм контролем до 80 % території узбережжя України. Для сприяння Силам оборони України на приморському напрямку у відновленні територіальної цілісності держави постає актуальне питання з відновлення та розвитку десантних сил. Відтак, на сьогодні ВМС ЗС України у своєму складі мають кілька дивізіонів надводних катерів (з них 2 днрчка у складі Річкової флотилії), до складу яких входить близько 60 швидкісних десантних катерів. Ці катери здатні швидко доставляти на значні відстані особовий склад, евакуювати поранених, ставити мінні загородження та патрулювати водну акваторію. Також ці катери можуть виконувати завдання із захисту морських і річкових комунікацій, але при застосуванні катерів необхідно ретельно планувати розвідку, спостереження та їх прикриття з повітря від ударів БпЛА й винищувально-бомбардувальної авіації противника. Однак існуючий склад катерів не дає змогу повною мірою сприяти військам, які ведуть наступ на суходолі, оскільки вони не призначені для перевезення та висадки на узбережжя противника значної кількості особового складу морської піхоти з технікою. Ці катери можуть використовуватися лише для висадки обмеженої кількості особового складу морської піхоти та евакуації поранених.

Отже, в умовах тривалої російсько-української війни для ведення ефективних десантних дій зі сприяння сухопутним військам на приморському напрямку пропонується сформувати повноцінну, сучасну бригаду десантних кораблів у складі 3-х дивізіонів десантних кораблів (катерів) – 2 днк та 1 днка.

Ткаченко В.А., к.т.н., доцент,

Макуха Б.В.,

Кульбашевський В.А.

*Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЖИВУЧОСТІ ЛІТАКІВ ТАКТИЧНОЇ АВІАЦІЇ НА АЕРОДРОМАХ ШЛЯХОМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТИПІВ УКРИТТІВ

Досвід відсічі збройної агресії російської федерації проти України показав, що аеродроми тактичної авіації є пріоритетними цілями для ураження противником. Аналіз атак із застосуванням балістичних, крилатих ракет та баражуючих боєприпасів виявив недостатню ефективність існуючої системи захисту авіаційної техніки, що базується на стаціонарних залізобетонних укриттях радянського зразка. Ці споруди є статичними, їх місцезнаходження добре відоме, а конструкція не розрахована на комбінований вплив сучасних високоточних засобів ураження. Це створює критичну загрозу збереженню бойового потенціалу Повітряних Сил ЗС України та потребує докорінного перегляду самої філософії захисту.

Ключовим шляхом до кардинального підвищення живучості авіаційної техніки є зміна парадигми захисту: перехід від пасивного, об'єктового підходу (захист літака міцністю стін укриття) до створення інтегрованої адаптивної системи захисту (ІАСЗ).

Сутність цієї системи полягає у синергетичному поєднанні трьох компонентів, що створюють багаторівневий ешелонований захист, де кожен наступний рівень компенсує недоліки попереднього:

Компонент розосередження та маскування. Замість концентрації техніки у стаціонарних укриттях – динамічне розосередження по аеродрому з використанням легких, швидкокомонтованих захисних споруд та хибних цілей. Мета – ускладнити противнику виявлення та ідентифікацію реального місцезнаходження літака.

Компонент активної протидії. Створення локальних «куполів» безпеки над місцями стоянки авіатехніки. Це досягається інтеграцією засобів РЕБ для протидії БпЛА та мобільних вогневих засобів ППО ближньої дії для знищення засобів ураження на фінальній ділянці траєкторії. Мета – не допустити підльоту засобу ураження до укриття.

Компонент модернізованого пасивного захисту. Посилення існуючих та нових укриттів сучасними матеріалами (композитні панелі, протиосколкові підбої, демпферні екрани). Цей компонент є останнім рубежем оборони. Мета – мінімізувати пошкодження літака, якщо засіб ураження все ж подолав перші два ешелони.

Висновок. Запропонований підхід дозволяє перейти від пасивного очікування удару до активної, багаторівневої протидії загрозі на всіх етапах її реалізації: від виявлення цілі до моменту влучання. Впровадження інтегрованої адаптивної системи захисту забезпечить значне підвищення живучості авіаційної техніки, що є критично важливим для збереження боєздатності Повітряних Сил Збройних Сил України.

*Фаріон О.Б., д.військ.н., професор,
Горбачевський С.С.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Зі збільшенням масштабів та підвищенням складності загроз прикордонній безпеці в умовах воєнного стану посилюється потреба у підвищенні надійності охорони державного кордону України (ДКУ). З цією метою у пунктах пропуску через ДКУ передбачається забезпечення адаптивності системи прикордонного контролю (ПК) до впливу зазначених загроз та підвищення ефективності її реагування на динамічні виклики. Це досягається за рахунок розроблення та впровадження науково обґрунтованого інструментарію забезпечення стійкості системи ПК до впливу загроз прикордонній безпеці.

На основі аналізу теоретичних положень і результатів функціонування системи ПК у пунктах пропуску через ДКУ з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) у сучасних умовах виявлено невідповідності:

між потребою у комплексному, науково обґрунтованому оцінюванні стійкості системи ПК та наявністю лише фрагментарних показників, що не дозволяють своєчасно визначати рівень її функціонування у складних сучасних умовах впливу гібридних загроз прикордонній безпеці;

між необхідністю розроблення уніфікованої методики оцінювання стійкості ПК у пунктах пропуску через ДКУ, узгодженої з європейськими підходами та специфікою воєнного стану, та відсутністю такого інструментарію, що комплексно відображав би здатність зазначеної системи адаптуватися до динамічного впливу багатовимірних загроз прикордонній безпеці;

між об'єктивною потребою у чітко визначеній, науково обґрунтованій моделі (методиці) організації діяльності начальника прикордонного загону, спрямованій на забезпечення стійкості системи ПК, та відсутністю відповідного інструментарію в сучасній практиці управління.

Отже, науковим завданням дослідження є розробка науково-методичного апарату для забезпечення стійкості системи ПК у пунктах пропуску через ДКУ з державами-членами ЄС.

Мета дослідження полягає у підвищенні стійкості системи ПК у пунктах пропуску через державний кордон України з державами-членами ЄС за рахунок розробки і впровадження її науково-методичного забезпечення.

Для вирішення наукового завдання та досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження: проаналізувати стан та науково-методичне забезпечення ПК у пунктах пропуску через ДКУ з державами-членами ЄС; удосконалити систему показників і критеріїв оцінювання стійкості системи ПК до впливу загроз безпеці ДКУ; розробити методику оцінювання стійкості системи ПК до впливу загроз безпеці ДКУ; розробити модель (методику) роботи начальника прикордонного загону щодо забезпечення стійкості системи ПК; здійснити верифікацію результатів дослідження та розробити рекомендації щодо забезпечення стійкості ПК до впливу загроз безпеці ДКУ.

Об'єктом дослідження є система ПК у пунктах пропуску через ДКУ з державами-членами ЄС, а предметом дослідження – науково-методичний апарат забезпечення стійкості системи ПК.

Серед методів дослідження пропонується обрати системний аналіз, синтез – для дослідження стану та науково-методичного забезпечення ПК; структурно-функціональний аналіз – при визначенні параметрів і критеріїв оцінювання стійкості системи ПК; прогнозування, формалізація, моделювання – при формуванні математичного апарату та рекомендацій щодо забезпечення стійкості системи ПК; верифікація, експертне оцінювання, компаративний аналіз – при перевірці достовірності одержаних результатів дослідження та їх оцінювання.

Отже, запропоновані методологічні аспекти дадуть можливість розробити науково-методичний апарат забезпечення стійкості системи ПК у пунктах пропуску через ДКУ з державами-членами ЄС.

*Харук А.І., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АВІАЦІЙНИХ ЧАСТИН, ВИВЕДЕНИХ З КРИМУ (2014 р.)

На початку російської агресії проти України в лютому 2014 р. на території Кримського півострова дислокувались дві авіаційні частини: 204-та бригада тактичної авіації (БрТА) на аеродромі Бельбек і 10-та морська авіаційна бригада (МАБр) на аеродромі Саки-Новофедорівка. Перша з них була частиною тактичної групи «Крим» ПС ЗС України, друга підпорядковувалась ВМС ЗС України.

У результаті рішучих дій командира 10-ї МАБр полковника І. Бедзя 3 і 7 березня 2014 р. на материкову частину України (аеродром Миколаїв-Кульбакине) вдалось перегнати усю справну техніку бригади – 3 літаки (2 Ан-26 і 1 Бе-12ПЛ) і 5 гелікоптерів (2 Ка-27 і 3 Мі-14). Решту техніки, у тому числі всі літаки 204-ї БрТА, захопили росіяни.

24 березня 2014 р. виконувач обов'язків Президента України О. Турчинов віддав наказ про евакуацію українських військ з окупованого Криму на материкову територію України. Обидві українські авіаційні бригади евакуювались наземним транспортом на найближчу до Криму авіабазу Кульбакине. Евакуація авіатехніки тривала до початку червня 2014 р., коли РФ припинила цей процес, використавши як привід АТО на сході України. До того часу вдалося вивезти з Криму 82 літальних апарати – 59 літаків і 23 гелікоптери. З них 6 літаків (5 Бе-12 і 1 Ан-2) та 14 гелікоптерів (7 Ка-27, 4 Ка-29, 2 Мі-8 і 1 Мі-14) належали 10-й МАБр. З її складу не встигли вивезти тільки чотири несправних Бе-12 і один Мі-8. 204-та БрТА спромоглась евакуювати 43 літаки МіГ-29 і МіГ-29УБ та один L-39М1. У Криму залишились 12 її літаків – 9 МіГ-29/МіГ-29УБ і 3 L-39М1. Решта евакуйованої техніки – 9 літаків різних типів і 7 гелікоптерів – належали Державному авіаційному науково-випробувальному центру.

Обидві евакуйовані з Криму авіаційні бригади розмістили на аеродромі Кульбакине. Почалось відновлення боєздатності цих бригад. Простіше це питання вдалось вирішити з 10-ю МАБр – адже кілька її літаків і гелікоптерів прибули з Криму на початку березня в

придатному до польотів стані. Власними силами вдалось швидко повернути до льотної готовності ще два літаки, евакуйовані наземним транспортом. 24 квітня екіпажі 10-ї МАБр відновили тренувальні польоти на літаках Ан-26 і Бе-12.

Значно складніше було відновити бодай мінімальну боєздатність 204-ї БрТА, адже жоден її літак, вивезений з Криму, не був придатний до польотів. Тимчасово групу пілотів цієї бригади у квітні 2014 р. скерували у 40-ву БрТА. Використовуючи МіГ-29 цієї частини, пілоти 204-ї бригади вже 11 квітня почали польоти для відновлення льотних навичок. 31 липня 2014 р. був облітаний перший МіГ-29, змонтований після евакуації з Криму. Однак переважну більшість вивезених з Криму мисливців не можна було відновити силами технічного персоналу бригади – вони потребували капітального ремонту на авіаремонтному заводі. Тому процес відновлення боєздатності 204-ї БрТА розтягнувся на кілька років.

Цис О.І., к.військ.н.

Іміджево-видавничий центр

Національної гвардії України, м. Київ

РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК СКЛADOVOЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах Національна гвардія України діє як військове формування з правоохоронними функціями, що входить до складу сектору безпеки і оборони.

З метою вивчення історичної ролі Національної гвардії України доцільно виокремити етапи її існування:

1. Створення Національної гвардії України у 1991 р., розбудова та діяльність до 2000 року.
2. Діяльність та трансформація органів військового управління, з'єднань, військових частин, підрозділів та особового складу Національної гвардії України у складі Збройних Сил України та внутрішніх військ МВС України з 2000 р. до 2014 року.
3. Створення нової Національної гвардії України у 2014 р., розбудова та діяльність до 2022 року.
4. Трансформація Національної гвардії України у сучасну військову структуру після повномасштабного вторгнення російської федерації.

Розвиток військової системи має циклічну структуру і умовно складається з наступних етапів.

1. Зародження та формування (створення нових спеціальностей, підрозділів, частин, з'єднань, об'єднань, родів військ).
2. Навчання та підготовка (відпрацювання нових методик, інтенсивні тренування).
3. Застосування (проведення навчань, випробування у реальних боях, збір даних про ефективність).
4. Дослідження та реформування (оцінка отриманих результатів, виявлення слабких місць, розроблення нових концепцій).
5. Оновлення та інновації (впровадження нових технологій, техніки, озброєння, вдосконалення або зміна тактики).
6. Повернення до навчання та підготовки під нові реалії (початок нового циклу).

Як приклади, доцільно розглянути наступні циклічності:

Технологічна (від простого озброєння до високо технологічного, кожна нова технологія вимагає вдосконалення або зміну тактики застосування та підготовки особового складу);

Тактична (від масових піхотних атак до маневреної війни, тактичних груп, поодиноких штурмових груп та гібридних операцій);

Організаційна (удосконалення штабів, органів військового управління, створення нових стратегічних об'єднань).

Сьогодні сили безпеки і оборони України проходять інтенсивний цикл розвитку, де бойовий досвід, отриманий під час повномасштабного вторгнення російської федерації, одразу переходить у дослідження та впровадження інноваційних систем та технологій, що надає можливість Національній гвардії України у складі сил оборони набувати нових спроможностей для відбиття військової агресії ворога.

Сучасна Національна гвардія України має постійно розвиватися і вдосконалюватися, проходячи цикли від ідеї до впровадження, бо війна – це постійний процес адаптації до нових загроз і технологій.

Чайка С.П.

Іміджево-видавничий центр

Національної гвардії України, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» вона є військовим формуванням з правоохоронними функціями. У мирний час її роль у зміцненні обороноздатності держави полягає у:

виконанні завдань з охорони громадського порядку, важливих об'єктів промисловості, атомних електростанцій, що забезпечує збереження економічної потужності та спокій у державі, високий морально-психологічний стан населення, упевненість у майбутньому, належну оцінку діяльності керівництва держави, готовність її захищати під час війни;

наданні допомоги ДПСУ у прикритті кордону, ДСНС – у наданні допомоги під час ліквідації наслідків техногенних катастроф та стихійних лих;

підготовці професійного резерву офіцерів, сержантів, солдатів для Сил оборони України;

постійній діяльності з удосконалення мобілізаційних планів і завдань на воєнний період, перевірки та своєчасного оновлення матеріально-технічних резервів, озброєння, інших ресурсів логістичного забезпечення військ;

участі у спільних командно-штабних та тактичних навчаннях із зарубіжними партнерами та військовими структурами Збройних Сил України та їх штабами.

З оголошенням воєнного стану в Україні в Національній гвардії були проведені мобілізаційні заходи та структурні зміни відповідно до Планів мобілізаційних завдань в інтересах посилення спроможності Сил оборони України до спротиву ворогу:

створено нові військові частини для охорони важливих економічних підприємств та державних установ;

підвищено статус, збільшено штатну чисельність, підвищено рівень та якість озброєння, логістичного забезпечення 16 військових частин;

змінено призначення військових частин – сьогодні у складі НГУ діють бригади спеціального та оперативного призначення;

створено окрему артилерійську бригаду та полк підтримки НГУ;

створено Медичний центр НГУ, медичну роту, розширено завдання та можливості інших медичних закладів НГУ;

додатково створено Міжнародний міжвідомчий багатопрофільний навчальний центр та Центр підготовки підрозділів;

вищі військові навчальні заклади передислоковані у більш віддалені від зони бойових дій регіони, здійснено кілька прискорених випусків молодих офіцерів та офіцерів оперативно-стратегічного рівня. Підготовка інструкторів, молодших командирів та фахівців для НГУ організовується на навчальних центрах і полігонах країн, які підтримують Україну у її боротьбі з агресором.

введено та дієво працює інститут сержантів відповідно до стандартів НАТО;

почали діяти бази забезпечення озброєнням, матеріально-технічними засобами та пально-мастильними матеріалами.

Для більш оперативного управління та посилення єдиного керівництва бойовими формуваннями НГУ наказом МВС України у березні 2025 р. створено два корпуси, які об'єднують по кілька бригад оперативного та спеціального призначення. Вагому роль у знищенні ворога відіграють окремі загони спеціального призначення «Омега», які також зведені в одну військову частину.

Здійснено структурні зміни підрозділів із організації морально-психологічного забезпечення, інформаційної роботи та соціального супроводу в ГУНГУ, управліннях ОТО та військових частинах, введено інститут капеланів. Значну роботу проводить управління міжнародних відносин для забезпечення міжнародної підтримки НГУ. Надається допомога у лікуванні поранених гвардійців, оздоровленні дітей загиблих військовослужбовців на локаціях дружніх країн. Департамент логістики активно співпрацює з іноземними партнерами та вітчизняними виробниками та надійно забезпечує війська засобами озброєння та індивідуального захисту, новими зразками бойової техніки, безпілотних авіаційних комплексів, продовольством та речовим майном. Сьогодні на озброєнні Національної гвардії України є новітні види озброєння для проведення дій у наступі та обороні: САУ «Богдана-2», «ZUZANA», «DITA», сучасні безпілотні літальні комплекси, зенітні засоби, вітчизняні та зарубіжні танки і засоби пересування.

Національна гвардія України – підготовлене, якісно побудоване й належно озброєне військове формування, яке має значні можливості для дієвої участі в обороні своєї держави та успішно виявляє себе на полі бою. 101 військовослужбовець НГУ удостоєний звання Героя України (64 з яких – посмертно), 25 – лицарі ордена «Хрест бойових заслуг», 6 – повні кавалери ордена Богдана Хмельницького, 26 – ордена «За мужність». 35 військовим частинам присвоєно почесні найменування, 14 військових частин нагороджені відзнакою Президента України «За мужність та відвагу».

Чорний А.М., к.психол.н.,

Силка Є.В.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

Після проголошення незалежності у 1991 р. Україна розпочала створювати власні збройні формування, серед яких одне з ключових місць посіли прикордонні війська, трансформовані згодом у Державну прикордонну службу України (ДПСУ). Першочерговим завданням постало встановлення ефективного контролю над державним кордоном та створення системи національної безпеки, оскільки у спадок від СРСР держава отримала значний за протяжністю сухопутний і морський кордон, значні ділянки якого залишалися не облаштованими належним чином.

До 2003 р. функціонували Прикордонні війська України, утворені на основі Указу Президії Верховної Ради України від 4 листопада 1991 р. та Закону України «Про Прикордонні війська України» від 1992 року. Їх основним завданням була охорона державного кордону та виконання низки військових функцій у системі оборони держави. Було необхідно швидко встановити контроль над державним кордоном, сформувати інституції безпеки та замінити колишні радянські структури.

Згодом, прийняття у тому ж році Закону України «Про Державну прикордонну службу України» започаткувало інституційну трансформацію прикордонних військ у сучасний правоохоронний орган спеціального призначення з військовими функціями. Ця реформа відображала європейський підхід до інтегрованого управління кордонами та відповідала стратегічному курсу України на євроатлантичну інтеграцію, зокрема зближення з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору.

Зараз ДПСУ виконує ключову роль у забезпеченні охорони державного кордону, стабільності, правопорядку і протидії зовнішнім загрозам тощо. В умовах російсько-української війни її роль істотно розширилася: поряд із зазначеними вище завданнями охорони державного кордону, протидії нелегальній міграції та транскордонній злочинності, ДПСУ виконує повноцінні бойові завдання у взаємодії з іншими складовими сил оборони. Сучасний етап розвитку ДПСУ характеризується структурною та функціональною модифікацією: формування мобільних підрозділів швидкого реагування, посилення морської та авіаційної складових, цифровізація процедур прикордонного контролю, а також активна інтеграція у європейську систему управління кордонами, зокрема через співпрацю з агентством Frontex. У такий спосіб ДПСУ набула рис багатофункціонального органу безпеки, здатного виконувати як правоохоронні, так і військові завдання, відповідаючи сучасним національним і міжнародним викликам.

У подальшій перспективі керівництво відомства має рухатись у напрямі підвищення рівня професійної підготовки персоналу до реагування на будь-який сценарій не лише через регулярні навчальні курси, а й через упровадження сучасних методик оцінювання готовності, тактичних вправ та моделювання екстремальних сценаріїв.

*Чумаченко С.М., д.т.н., с.н.с.
Державний науково-дослідний інститут
авіації, м. Київ*

СТВОРЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ У ПЕРІОД 2026–2035 РОКІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Збройна агресія РФ проти України виявила стратегічну прогалину у сфері розвитку державної авіації (ДА), що вимагає негайної заміни довоєнних програм на цілісну, адаптовану до воєнного часу Концепцію. Загроза, втрати та логістичні обмеження зумовлюють необхідність переходу ДА до режиму воєнного часу, де пріоритетом є бойова ефективність, стійкість та інтеграція у колективну систему оборони. Існуючі нормативно-правові акти та програми виявилися невідповідними масштабам сучасних загроз.

Проблеми розвитку військової авіації в умовах конфлікту досліджувалися у роботах провідних науковців Державного науково-дослідного інституту авіації В. Г. Шостака, Л. М. Артюшина, О. В. Кононова, С. В. Кубаря. Однак більшість наукових праць не охоплює комплексну трансформацію ДА, включаючи одночасне переоснащення, досягнення інтероперабельності та адаптацію до масового застосування БпЛА в умовах гібридної війни.

Мета доповіді – розглянути історичну ретроспективу та обґрунтувати стратегічні цілі і запропонувати структурні елементи Концепції розвитку державної авіації України на період 2026–2035 рр. для забезпечення обороноздатності держави. Наукові дослідження базуються на системному підході.

Розвиток ДА має базуватися на трьох ключових стовпах: оперативній та технічній сумісності (Interoperability), форсованому переоснащенні, стійкості та живучості авіаційної інфраструктури. Пріоритетні напрями розвитку ДА: безпілотні авіаційні системи (БАС); бойова авіація; логістична стійкість.

Для контролю за реалізацією Концепції пропонується застосовувати Єдиний Ситуаційний Центр, систему критеріїв ефективності Концепції та управлінський алгоритм.

Ефективність розвитку ДА оцінюється за наступними критеріями:

1. Рівень технічної готовності (співвідношення боєздатних літальних апаратів до загального парку).
2. Індекс сумісності з НАТО (відсоток освоєних процедур та стандартів).
3. Індекс живучості аеродромної мережі (кількість резервних/польових майданчиків, здатних приймати літаки).
4. Коефіцієнт БАС/Пілотована авіація (зростання частки БАС у структурі бойових вильотів).

Ефективна реалізація Концепції потребує: створення Єдиного ситуаційного центру (ЄСЦ) при заступнику Міністра оборони України з авіації для управління міжнародною військовою допомогою, уніфікації стандартів та запобігання дублюванню функцій між різними силовими відомствами; впровадження циклу щорічного аудиту та адаптації Концепції в ЄСЦ, що дозволить оперативно реагувати на зміни військово-політичної обстановки та темпи отримання міжнародної допомоги.

*Шаблистий В.В., д.ю.н., професор,
Басінов С.В.
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

РОЛЬ ДФТГ У БАЗОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ: НА ПРИКЛАДІ ДФТГ «ВАРТА ДНІПРА»

У 2022 р. добровольчі формування територіальної громади (ДФТГ) стали народною армією спротиву. Разом з тим ДФТГ стали одним із ключових суб'єктів запобігання злочинності – забезпечували захист відповідних територій та вживали заходів щодо недопущення мародерства та інших правопорушень, адже у лютому–березні 2022 р. у низці населених пунктів взагалі не було ані правоохоронців, ані військових.

Відповідно до чинного законодавства ДФТГ в Україні – це воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. Враховуючи європейський та євроатлантичний вектор розвитку України, створення і функціонування ДФТГ забезпечує відповідність стандартам безпеки й участь у формуванні спільної безпекової архітектури. Територіальна оборона входить в оборонну систему багатьох держав-членів НАТО і ЄС (Канада, Німеччина, Франція, Польща та ін.). Кожна країна має власну модель, однак, загальними завданнями можна відзначити охорону громадського порядку, протидію кризам та природним лихам. ДФТГ – це майданчик для соціальної згуртованості та цивільно-військового співробітництва як в Україні, так і в державах-членах НАТО і ЄС.

У 2025 р., враховуючи безпекову складову, у публічному просторі можемо лише узагальнено говорити про діяльність більшої частини добровольчих формувань, зокрема «Варти Дніпра», без деталізації про конкретні операції, зміну формату своєї діяльності, їх зменшення/збільшення чисельності тощо.

ДФТГ «Варта Дніпра» утворено у м. Дніпро на початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. У 2025 р. «Варта Дніпра» функціонує як складова системи тероборони та підтримки громадського порядку в місті, таким чином їй відводиться превентивна роль. У сьогоденних реаліях ДФТГ, окрім реалізації тилової функції (патрулювання, допомога поліції тощо), виконує важливе завдання для міста та громади – реагування на аварії чи наслідки обстрілів. Саме представники «Варти Дніпра» одними з перших з'являються на місці події (обстрілу) та надають необхідну допомогу у взаємодії з ДСНС, поліцією, швидкою медичною допомогою та ін.

ДФТГ – це не лише підрозділи оборони, а прояв сили та єдності громадян України. Приклад ДФТГ «Варта Дніпра» свідчить, що навіть у великій громаді можна швидко самоорганізуватися, забезпечити громадський порядок, необхідну допомогу та оборону. Проте вважаємо, що однією з ключових місій ДФТГ в Україні, у тому числі «Варти Дніпра», стало формування базових військових навичок серед цивільних осіб, які згодом були долучені до оборони держави як військовослужбовці ЗС України.

Власний досвід свідчить, що основними напрямками базової підготовки у складі ДФТГ «Варти Дніпра» на початку 2022 р. стали: початкова військова підготовка як складова загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву

(ознайомлення з основними нормативно-правовими актами, структурою ЗС України, правами і обов'язками військовослужбовця, військових звань, підрозділів тощо); тактична підготовка (дії у складі малих підрозділів, ведення бойових дій у населених пунктах, оборона об'єктів громади, специфіка спостереження, патрулювання, охорони критичної інфраструктури тощо); вогнева підготовка (наприклад, безпечне поводження зі зброєю в бойових умовах та у цивільному житті, робота зі стрілецькою зброєю, тактична стрільба на полігоні або під час польових зборів); базова підготовка з домедичної допомоги (парамедицини) (робота з турнікетами, евакуація поранених, психологічна допомога побратимам у стресових/кризових умовах).

Таким чином, роль ДФТГ, серед яких «Варта Дніпра», у захисті України з лютого 2022 р. до сьогодні є надзвичайно важливою: вони стали опорою для ЗС України, гарантом безпеки у тилу й моральним прикладом для всього суспільства. Добровольці довели, що кожен українець може стати захисником і волонтером, якщо цього потребує Батьківщина. Сьогодні запроваджуються нові форми цивільно-військової співпраці, що підтримуються та заохочуються як на рівні територіальних громад, так і на рівні держави. Перспективним напрямом вважаємо інтеграцію ДФТГ у систему підготовки резерву для ЗС України на постійній основі.

Шумлянський С.В., к.політ.н.,

Ємел'янова С.М.

*Центр досліджень Державної спеціальної
служби транспорту, м. Дніпро*

ДЕРЖСПЕЦТРАНССЛУЖБА: ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА, РОЛЬ ТА МІСЦЕ У СИСТЕМІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Утвердження стійкості сектору безпеки й оборони України неможливе без ефективної роботи спеціалізованих військових формувань, що забезпечують критичні функції держави. Еволюція Державної спеціальної служби транспорту (ДССТ) – приклад того, як інституція, зберігаючи свою сутність, персонал, напрями діяльності, трансформувалася з огляду на ситуацію у країні, зміни системи державної влади, а також зовнішні фактори (агресивні дії та подальше широкомасштабне вторгнення рф). Створена 1 листопада 2004 р. на базі залізничних військ ДССТ має статус спеціалізованого військового формування, визначений Законом України № 1449-IV (від 05.02.2004 р.), та призначена для реалізації заходів безпеки й оборони.

Еволюція ДССТ чітко ділиться на етапи, визначені зміною відомчої підпорядкованості, законодавчою базою та ключовими військово-політичними подіями:

ДССТ у складі Мінтрансу (2004–2017). На цьому етапі ДССТ функціонувала у системі Міністерства транспорту та зв'язку, виконуючи завдання мирного часу: технічне прикриття об'єктів та відбудову елементів Національної транспортної системи України після катастроф.

ДССТ у складі Міноборони (2017 – 24.02.2022). Перехід у 2017 р. до системи Міністерства оборони закріпив інтеграцію Служби до оборонного сектору. У період АТО/ООС ДССТ, діючи у режимі «Особливого періоду», виконувала критичні оборонні завдання з відновлення інфраструктури у зоні конфлікту.

Критична роль в умовах широкомасштабної агресії (24.02.2022–09.10.2025). З початком повномасштабного вторгнення спеціалізований військовий функціонал ДССТ як одного із формувань інших складових Сил оборони став ключовим для забезпечення стійкості національної безпеки. Основними завданнями цього періоду є технічне прикриття, відбудова та встановлення загороджень; охорона та оборона, а також оперативне відновлення комунікацій, наведення мостів та розмінування територій тощо.

Етап функціонального розширення (з 09.10.2025). Цей етап сфокусований на якісному нарощуванні оборонного потенціалу інституції, закріплення виконуваних функцій та додавання нових (кібербезпека, будівництво та експлуатація об'єктів нерухомості Міністерства оборони). Він пов'язаний із ухваленням Верховною Радою 9 жовтня 2025 р. Закону про діяльність ДССТ (реєстр. №13378) та підписаним 10 липня 2025 р. Меморандум про співробітництво з Корпусом інженерів Армії США (USACE), що передбачає реалізацію спільних заходів у сферах військового будівництва, територіального планування та реконструкції інфраструктури тощо.

Таким чином, еволюція ДССТ – приклад стійкості інституції, зокрема виживання у несприятливих умовах та подальшої успішної трансформації, де військовий функціонал переважає над вузькогалузевим.

Завдяки накопиченому за понад 20 років функціонування досвіду у різних аспектах військової інженерії, кадровому потенціалу Держспецтрансслужба стала надійним елементом Системи оборони України під час широкомасштабного вторгнення військ агресора. Перспективне завдання перетворення на український аналог Корпусу інженерів Армії США визначає її як важливу інституцію у майбутніх процесах відновлення та оборони держави.

**СЕКЦІЯ 3.
МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ,
ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ
У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ**

*Moiko S., PhD of Political Sciences
Joint Analysis, Training and Education
Center, Bydgoszcz, Poland;
Kuksenko V.
Yevhenii Berezniak Military Academy, Kyiv*

**THE ROLE OF JATEC IN COUNTERING RUSSIAN AGGRESSION
AND STRENGTHENING NATO-UKRAINE RELATIONS**

As a part of the international community efforts to repel the Russian aggression against Ukraine and following the initiative of the President of Poland at the 2022 NATO summit in Madrid on 17 February 2025 the NATO-Ukraine Joint Analysis, Training and Education Center (JATEC) was established and effective as one of the flag projects to support Ukraine.

JATEC stands out for its dual uniqueness: it is the only NATO entity where NATO members and Ukrainian officials collaborate. It functions as a civilian-military organization, fostering strong ties between Allied Command Transformation (ACT), NATO Headquarters (NHQ), and International Staff (IS) members. As NATO expands its support for Ukraine, JATEC plays a pivotal role in enhancing deterrence, strengthening operational readiness, and advancing the Alliance's crisis prevention and response capabilities. In the broader geopolitical landscape, its efforts align with NATO's mission to bolster defence capacity, integrate innovative technologies, and prepare for future warfare. JATEC activities are structured into the following Lines of Efforts (LoE): Warfare development, C4 and digitalisation, Human domain and education, Total defence, Transformation and interoperability.

Regarding NATO's approach to Multidomain Operations (MDO) JATEC is actively engaged in projects, reflecting Ukraine's pressing needs and battlefield experience, which is also beneficial to the Alliance. Among them we can pinpoint countering Russian fiber-optics drones and glide bombs (Land and Air domains), joint research to identify emerging threats and risks to critical infrastructure that depend on space-based services (Space domain), development of a classified network that will allow to exchange data with Ukrainian staff up to NATO – UKRAINE SECRET level and creation of a lessons learned exploitation tool, designed for all domains, which will enable NATO and Ukraine to capture, process, and disseminate lessons more effectively (Cyber domain). JATEC is also pushing for the integration of Ukrainian staff into NATO collective defence exercises to enhance realism of NATO exercises, contributing to the development of relevant and effective tactics and interoperability with Ukrainian forces. The first examples to be conducted are Dynamic Messenger Exercise 2025 (end of September) and the Strategic Wargaming exercise Red Hyena 45 (3–5 November).

Therefore, considering the abovementioned key areas of Ukraine – NATO cooperation through JATEC are: Integration of Ukrainian Staff into NATO Collective Defence Exercises to help NATO better understand Russia and its way of fighting; Sharing Knowledge and Experience from the Battlefield to better prepare for future crises and conflicts; Operationally Focused Innovation to identify cost-effective dual-use technologies that address military dilemmas and challenges.

*Барановська Л.В., к.пед.н.,
Ковтун О.Ю.
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Волонтерський рух в Україні надзвичайно важливий у наш час. З початком повномасштабного вторгнення з боку російської федерації український народ проявив неймовірну згуртованість. Громадські, волонтерські та благодійні об'єднання оперативно реагують на мінливі потреби війська. Донати та пожертви дозволяють купувати, доставляти й передавати необхідне воїнам саме туди, де це потрібно. Можна сказати, що волонтерство стало символом незламності українського народу.

Більшість українців (70 %) із початку повномасштабного вторгнення долучалася до волонтерської допомоги армії, тимчасово переміщеним особам або людям, які постраждали від російської агресії. 34 % допомагали фінансово, 15 % – надавали посильну фізичну допомогу, а 22 % населення України – також фінансово. Цікавим є факт, що частка тих, хто допомагав коштами, приблизно однакова серед людей різних вікових категорій. Найбільша частка тих, хто допомагав фінансово, була серед мешканців Півдня (40 %) і Центру (36 %). Було створено сотні благодійних фондів, серед яких «Фонд Сергія Притули», «Повернись живим», «United24», «Крила перемоги», «Армія дронів», «Tabletochki» та багато інших. Вони відіграють надзвичайно важливу роль під час воєнного стану – об'єднують українців та світ задля допомоги армії, підтримки постраждалих і відновлення країни, демонструючи силу єдності, витривалості та взаємопідтримки. Однак волонтерський рух має і певні труднощі. Серед основних причин – постійна нестача ресурсів, ризики під час роботи у місцях проведення бойових дій, емоційне вигорання добровольців.

Підсумовуючи, можемо сказати, що бажана перемога – це не лише зміна лідерів росії чи її розпад, а й складні рішення з боку держави, велика кількість людей з інвалідністю внаслідок війни, непорозуміння між цивільним і військовим населенням, нестача ресурсів та потреба у допомозі армії. Потрібно, поки не пізно, займатися цими питаннями й робити все можливе: донатити на потреби армії або надавати матеріальну допомогу. Сьогодні учасники волонтерського руху, незважаючи на труднощі та виклики, довели, що сила українців у єдності, взаємопідтримці та відповідальності за майбутнє держави. Волонтери – це приклад любові до Батьківщини, патріотизму та громадянської свідомості. Завдяки їхній діяльності Збройні Сили України отримали величезну підтримку та моральну силу для перемоги.

*Бойко О.А., к.держ.упр.
Інститут наукових досліджень
з цивільного захисту Національного
університету цивільного захисту
України, Київська область*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України «Про національну безпеку України» сили цивільного захисту визначені як складова сектору безпеки і оборони та віднесені до сил безпеки держави. Єдина державна система цивільного захисту з введенням воєнного стану переведена та функціонує у найвищій ступені готовності. В умовах дії воєнного стану посилилось міжнародне співробітництво України у сфері цивільного захисту, зокрема у напрямі приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу (Механізм цивільного захисту), що є найбільшою у світі системою надання міжнародної координованої оперативної допомоги при надзвичайних ситуаціях та сприяє зміцненню її спроможності у попередженні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на національному і міжнародному рівнях, а також координованому наданню гуманітарної допомоги постраждалому населенню.

З початком російсько-української війни Механізм цивільного захисту був активований Імплементативним рішенням Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує їх тимчасовий захист. На звернення Уряду України Механізм цивільного захисту також було активовано через підрив російськими військами 6 червня 2023 р. конструкцій Каховської ГЕС. Першими надали необхідну допомогу в ліквідації наслідків цієї масштабної екологічної катастрофи Німеччина, Австрія, Литва та Латвія.

19 жовтня 2022 р. Україна отримала дорожню карту вступу в систему Механізму цивільного захисту, де виписані конкретні кроки для впровадження її в Україні, перед набуттям нею повноправного членства у системі. 20 квітня 2023 р. Угоду про вступ України до Механізму підписали у Києві, а 8 листопада 2023 р. Верховна Рада України ратифікувала її. Україна стала 36 повноправним членом Механізму цивільного захисту. З метою забезпечення подальшої реалізації цієї Угоди 10 травня 2024 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 535 про уповноваження Державної служби України з надзвичайних ситуацій на здійснення функцій національного координатора стосовно участі України у Механізмі цивільного захисту.

На даний час триває активна робота щодо залучення, реалізації та моніторингу 35 проєктів міжнародної технічної допомоги (11 проєктів зосереджено на розвитку галузі гуманітарного розмінування, 18 проєктів – на формуванні безпекового простору, 6 проєктів транскордонного характеру).

Зазначимо, що в рамках Механізму цивільного захисту, з початку повномасштабного вторгнення, Україна отримала значні обсяги допомоги від країн ЄС від харчових продуктів, до сучасного обладнання для розмінування та спеціальної техніки, з використанням можливостей створених логістичних хабів на території Республіки Польща, Словацької Республіки та Румунії.

Варто відмітити, що питання міжнародного співробітництва у сфері цивільного захисту, зокрема в умовах воєнного стану, досліджували М. Андрієнко, О. Бойко, П. Гаман, С. Гарбуз, В. Демчук, Д. Журбинський, Н. Клименко, А. Ключко, М. Коваль, В. Костенко, І. Леган, О. Лещенко, С. Майстро, А. Рогуля, О. Твердохліб, А. Терент'єва, С. Усик, Р. Яковчук, О. Яценко та інші.

Борець Т.О., к.ю.н.

*Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Російська повномасштабна агресія проти України стала не лише випробуванням для державних інституцій, а й моментом істини для всього українського суспільства. В умовах, коли країна зіткнулася з безпрецедентною загрозою, а державні ресурси не завжди могли оперативно покривати усі потреби фронту і тилу, на передній план вийшов волонтерський рух. Він став унікальним явищем сучасної України, продемонструвавши силу громадського суспільства та здатність нації до самоорганізації. Волонтерський рух виконує не лише практичні завдання, а й має стратегічне значення для держави. Його діяльність зміцнює національну стійкість, здатність суспільства протистояти кризам та швидко відновлюватися після потрясінь. Ключові функції волонтерського руху в умовах війни:

1. Консолідація суспільства. Волонтерство об'єднує громадян навколо спільної мети – захисту країни. Це допомагає зберігати єдність суспільства, зменшує рівень внутрішніх конфліктів та підвищує довіру між людьми.
2. Зменшення навантаження на державу. У перші місяці війни волонтери виконували функції, які держава фізично не встигала реалізовувати. Це стосувалося забезпечення армії, організації евакуацій та розподілу гуманітарної допомоги.
3. Підвищення міжнародного авторитету України. Завдяки прозорості та швидкості роботи українські волонтери отримали визнання у світі. Багато закордонних організацій співпрацюють саме з українськими волонтерськими фондами.
4. Формування культури взаємодопомоги. Волонтерський рух закріплює в суспільстві цінності солідарності, відповідальності та активної громадської позиції, що є основою розвитку демократії та сильного громадянського суспільства.

Попри значні досягнення, волонтери стикаються з низкою труднощів, що потребують вирішення: вигорання та психологічне навантаження (волонтери працюють без вихідних, часто у небезпечних умовах, що призводить до емоційного вигорання); проблеми із фінансуванням (з часом зменшується кількість донатів, що створює ризик нестачі ресурсів); бюрократичні перепони (деколи державні процедури ускладнюють швидку доставку гуманітарних вантажів або військової амуніції); необхідність прозорості (важливо підтримувати довіру суспільства через регулярні звіти та контроль за використанням коштів).

Волонтерський рух став одним із ключових факторів, що забезпечили виживання та стійкість України у перші дні та місяці повномасштабної війни. Він не лише закрив критичні потреби фронту та тилу, а й став символом національної єдності та незламності українського народу. Волонтери – це уособлення громадської мужності та

відповідальності, а їхня діяльність довела, що справжня сила держави полягає у її людях. У майбутньому волонтерство залишатиметься важливим елементом розбудови сильної, демократичної та стійкої України.

*Брайчевська О.А., к.і.н., доцент
Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ*

ОБОРОННА СПІВПРАЦЯ КОРОЛІВСТВА ДАНІЯ ТА УКРАЇНИ У 2022–2024 рр.

З перших днів широкомасштабного російського вторгнення Королівство Данія стало одним із найактивніших союзників України у протидії російській агресії. Уже 24 лютого у заяві глави данського уряду зазначалося, що неспровокований напад росії на суверенну державу загрожує безпеці усіх без винятку країн Європи і є грубим порушенням міжнародного права. У заяві також містилася вимога до росії щодо негайного припинення вогню, виведення російських військ з України, скликання екстреного засідання НАТО та ЄС і введення «найжорсткіших із можливих» санкцій щодо агресора.

Наприкінці лютого – початку березня 2022 р. Королівство Данія виступило одним із ініціаторів відключення російських банків від SWIFT, заборони на експорт високотехнологічних товарів та заморожування активів російського Центробанку. Також вперше після завершення Другої світової війни Данія зняла заборону на передачу летальної зброї країні, яка перебуває у стані війни. Українському війську було передано 2 700 протитанкових гранатометів, бронежилети, каски, медикаменти та продовольство. Починаючи з квітня цього ж року Королівство Данія стало активним учасником Контактної групи з оборони України («Рамштайн»). За ініціативою данського та британського урядів у серпні 2022 р. у Копенгагені було проведено міжнародну конференцію союзників і донорів України, де було зібрано 1,5 млрд євро на військову допомогу.

У березні 2023 р. за пропозицією уряду Фолькетинг проголосував за створення Ukrainefonden (Данського фонду підтримки України) для координації різнопланових зусиль Данії для забезпечення довгострокової підтримки України до 2028 р. у військовій, гуманітарній та фінансовій сферах. На постійну військову допомогу, що включала фінансування постачання артилерійських систем CAESAR, боєприпасів, бронетехніки, інженерного обладнання для розмінування, засобів протиповітряної оборони, навчання військових, Фонду було виділено приблизно 64,8 млрд данських крон.

За період російсько-української війни Данія передала Україні 23 пакети військової допомоги, була однією із небагатьох країн, що погодилися передати Україні літаки F-16 та здійснювати навчання українських льотчиків. Данський уряд також фінансує програми навчання українських військових у Великій Британії та країнах Північної Європи і є фінансовим учасником робіт із відновлення та ремонту української військової техніки. У рамках коаліції «Рамштайн» Королівство Данія координує діяльність «Коаліції морських спроможностей», є учасницею Коаліцій артилерії, дронів, протиповітряної оборони, розмінування, ІТ-коаліції та запровадило «данську модель» допомоги, коли озброєння для України закуповують в українських виробників.

У лютому 2024 р. між Королівством Данія і Україною було підписано Угоду про співробітництво у сфері безпеки, що передбачає довготривалу підтримку України через

розвиток оборонних галузей промисловості, співпрацю розвідслужб та притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців.

Оборонна співпраця Королівства Данія з Україною має системний характер і розглядається не як благодійність, а як внесок Данії у європейську та власну безпеку.

Ветринський І.М., к.політ.н.

*Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ПОЛІТИКА ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Російська агресія проти України стала ключовим викликом сучасній системі європейської безпеки. У цих умовах Португальська Республіка послідовно підтримує суверенітет та територіальну цілісність України, керуючись принципами міжнародного права та солідарності в межах Європейського Союзу й НАТО.

З перших днів повномасштабного вторгнення Лісабон засудив дії російської федерації, підтримав резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо засудження агресії та забезпечення відшкодування завданої шкоди, а також приєднався до обмежувальних заходів ЄС проти рф. Уряд Португалії неодноразово підтверджував свою позицію під час виступів на спеціальних сесіях ООН, наголошуючи на необхідності дотримання міжнародного права та відповідальності агресора.

Португалія діє в межах євроатлантичної єдності, підтримуючи колективні рішення ЄС та НАТО, спрямовані на посилення обороноздатності України. Позиція Лісабона підтверджена й внутрішньополітичними актами – уряд ухвалив Резолюцію Ради Міністрів № 75/2025, яка формалізувала зобов'язання держави підтримувати Україну у військовій, гуманітарній та відбудовчій сферах.

На практичному рівні Португалія надає суттєву військову допомогу, зокрема у вигляді техніки, боєприпасів та фінансування. Загальний обсяг підтримки перевищив 250 млн доларів США, з яких понад 200 млн виділено у 2024–2025 роках. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Португалією закріпила стратегічний характер відносин двох держав.

Важливою складовою є гуманітарний напрям. Португалія прийняла понад 60 тис. українських переселенців, забезпечивши їм доступ до житла, освіти, медицини та працевлаштування. Європейська комісія визнала португальську модель однією з найефективніших у ЄС. Також держава активно підтримує міжнародні ініціативи з відбудови України, зокрема у сфері енергетики, освіти та цифрової інфраструктури.

Громадська думка Португалії відображає стабільну підтримку України: згідно з опитуваннями Marktest і Eurobarometer, понад 80 % громадян схвалюють надання допомоги Україні та її потенційне членство в ЄС. Такий рівень суспільної солідарності сприяє стабільності урядової політики та консолідує позицію країни на міжнародній арені.

Важливим аспектом є зміцнення оборонного потенціалу Португалії, що розглядається як внесок у спільну безпеку Європи. Згідно з Концепцією стратегічної оборони, Лісабон модернізує власні збройні сили та бере участь у спільних ініціативах НАТО та Європейського оборонного агентства, зокрема у програмі КС-390, що підвищує мобільність Альянсу.

Отже, політика Португальської Республіки щодо російської агресії проти України поєднує ціннісний та прагматичний підходи. Вона відображає глибоку єдність із європейською спільнотою, прагнення до миру й стабільності, а також зміцнює роль Португалії як активного учасника формування нової архітектури європейської безпеки.

Войчишина В.Л.

*Кам'янець-Подільський ліцей з посиленою
військово-фізичною підготовкою
Хмельницької області, м. Кам'янець-
Подільський*

ВИХОВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ВОЛОНТЕРСЬКІ ІНІЦІАТИВИ

Формування активної громадянської позиції молоді є ключовою умовою сталого розвитку суспільства, особливо в умовах війни. Сьогодні учнівська молодь прагне не залишатися осторонь і робить свій внесок у спільну перемогу через участь у волонтерських ініціативах. У важкі часи країна потребує допомоги кожного громадянина. До волонтерства долучаються і юні благодійники. Волонтерська діяльність є ефективним механізмом практичного виховання патріотизму, відповідальності та соціальної активності. Волонтерство формує у молоді практичні навички організації допомоги, патріотичні цінності та готовність до суспільної діяльності та лідерства.

Форми волонтерських ініціатив можуть бути найрізноманітнішими – від найменшої матеріальної допомоги (збір продуктів, медикаментів, одягу) до масштабних креативних проєктів благодійництва.

Немає точної дати утворення волонтерського руху з допомоги армії у цілому по Україні, як і точної дати формування волонтерських організацій. Початком можна вважати волонтерський рух під час Революції гідності, після початку російської інтервенції до Криму 20 лютого 2014 року. Приблизним періодом створення розгалуженої системи допомоги армії є травень–червень 2014 року.

У Кам'янець-Подільському ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою Хмельницької області ще у 2003 р. був створений волонтерський осередок «Зорепад добра». Його девізом стали прості та зрозумілі для кожного слова «Запалюй зорі у душах людей». Ліцеїсти надавали допомогу всім, хто її потребував – дітям-сиротам, інвалідам, людям похилого віку. Окрім того, проводились екологічні акції, реалізовувались різноманітні культурологічні проєкти.

З початком російської агресії волонтерство набуло нових сенсів. Колектив ліцею почав надавати допомогу бійцям (маскувальні сітки, необхідні речі, каски, бронежилети), сім'ям полеглих випускників ліцею. Найзатребуванішою стала допомога Збройним Силам України, яка розгорнулась з небаченою силою з початком повномасштабної війни.

Волонтерський осередок «Зорепад добра» є ініціатором багатьох благодійних акцій у межах ліцею, доєднується до Всеукраїнських ініціатив. Найуспішнішими волонтерськими проєктами стали: Марафон добрих справ, «Пісня як зброя», «Військові обереги від Святого Миколая», «Тиждень вдячності Збройним Силам України», «Допоможемо – переможемо», «Здійсни мрію прифронтової дитини».

Цілеспрямоване залучення учнів до волонтерських ініціатив під час війни ефективно формує активну громадянську позицію, соціальну відповідальність та патріотизм. Волонтерство виступає практичним інструментом громадянського виховання, що сприяє розвитку суспільства у складних умовах, втілює прагнення до миру, свободи та незалежності і наближає час перемоги України над ворогом.

Гневашева А.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДИНАМІКА НАДХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ США СИЛАМ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (2014–2024)

20 лютого 2014 р. розпочалося російське вторгнення в Крим і виснажлива довготривала війна України за незалежність. Американська адміністрація засудила грубу анексію Криму і висловила лише «глибоку стурбованість» російською агресією. Перемога на листопадових 2016 р. президентських виборах у США кандидата від Республіканської партії Дональда Трампа призвела до активізації підтримки України не лише «словом», а й конкретною зброєю. На відміну від риторики попереднього президента – представника Демократичної партії Барака Обами, який намагався мирно «перезапустити» американсько-російські відносини, незважаючи на брутальні російські агресії проти суверенних Грузії (2008 р.) та України (2014 р.), новий президент США – Д. Трамп, надав жертві агресії найсучаснішу протитанкову переносну систему «Джавелін», системи ППО «Стінгер» та інші види озброєння та військової техніки (ОВТ) з умовою складування її у тилу.

24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення рашистів в Україну. Уряд України звернувся по допомогу до США, насамперед йшлося про постачання ОВТ. У перший рік повномасштабної війни адміністрація тогочасного президента США Джо Байдена надала Україні понад 20 млрд доларів військової допомоги. Відразу після вторгнення Україна отримала пакет озброєнь на 350 млн доларів. У березні 2022 р. обсяг допомоги становив 1,1 млрд доларів, у квітні – 1 млрд 320 млн, у травні – усього 250 млн, у червні – 2 млрд 150 млн, у липні – 1 млрд 490 млн, у серпні – 5 млрд 305 млн, у вересні – 2 млрд 825 млн, у жовтні – 1 млрд 625 млн, у листопаді – 1,2 млрд, у грудні – 2 млрд 125 млн доларів. Обсяг військової допомоги зріс у другий рік повномасштабного вторгнення. Сума військової допомоги від США у 2023 р. перевищила 23 млрд доларів. У січні було оголошено пакети допомоги на суму 5 млрд 575 млн доларів, у лютому – на 2 млрд 625 млн, у березні – на 750 млн, у квітні – на 2 млрд 925 млн, у травні – на 2 млрд 175 млн, у червні – на 2 млрд 925 млн, у липні – на 2,5 млрд доларів. Далі через невизначеність із голосуванням щодо допомоги Україні в Конгресі, розміри пакетів зменшилися. У серпні 2023 р. США оголосили про військову допомогу Україні на суму 450 млн доларів, у вересні – 1 млрд 590 млн, у жовтні – 350 млн, у листопаді – 525 млн, у грудні – 625 млн доларів. У січні та лютому 2024 р. Україна не отримувала нової військової допомоги від США. У березні Білому дому вдалося виділити Україні ракети для HIMARS, артилерійських боєприпасів та іншого озброєння на суму 300 млн доларів: кошти з'явилися за рахунок непередбаченої економії коштів від контрактів Пентагону. Загалом 2024 р. обсяг військової допомоги США перевищив 19 млрд доларів.

У цілому, військова допомога із США у 2022–2024 рр. Силам оборони України надходила уривчасто, потребувала довгих умовлянь та узгоджень щодо видів озброєння і навіть призводила до припинення постачань внаслідок внутрішньопартійної боротьби взимку 2023–2024 рр. і відновлення її весною 2024 року. Динаміка надходжень військової допомоги США Силам оборони України врешті-решт позначилася на стратегічних планах та бойових діях Збройних Сил України на фронтах війни. Все ж, надходження ОВТ від США у роки війни (2014–2024) допомогли стримати російську агресію, відстояти незалежність України.

Гордійчук І.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Наряду з безпрецедентною мужністю захисників і захисниць України, жертвовною стійкістю волелюбного і працелюбного українського народу міжнародна допомога є також однією з фундаментальних складових опору російській агресії проти України з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. Згідно з даними, країни-союзники надали значну військову допомогу: США передали понад 2 000 ракет і 200 пускових установок Javelin, 1400+ ПЗРК Stinger, 6000+ протитанкових систем AT-4, понад 20 млн боєприпасів та 100+ безпілотників Switchblade. Польща надала понад 100 танків T-72M1, 20+ САУ 2S1 Gozdzik, 20+ РСЗВ BM-21 Grad, 160 ПЗРК Piorun та інші системи. Чехія передала 12+ танків T-72M1, 20+ САУ vz. 77 DANA та 20+ РСЗВ RM-70. Інші країни, такі як Словаччина (C-300), Велика Британія (2000+ NLAW), Канада (107 Carl Gustaf M2) та Норвегія (4000 M72 LAW), також внесли вклад, посилюючи обороноздатність України та демонструючи глобальну солідарність у захисті міжнародної безпеки.

Волонтерський рух, започаткований напередодні Революції гідності активістами Євромайдану, став ще більш потужним внутрішнім ресурсом опору, об'єднуючи мільйони українців та іноземних добровольців. Такі організації, як «Повернись живим» чи «Армія SOS» координують збір коштів, медикаментів, спорядження та надають психологічну підтримку. Цей рух еволюціонував від спонтанних ініціатив до структурованих мереж інтегрованих із державними структурами, підкреслює значення громадянського суспільства в умовах гібридної війни.

Громадські організації активно протидіють агресії через гуманітарну, інформаційну та технологічну підтримку, а релігійні спільноти посилюють моральну стійкість. Наприклад, організація IT Army of Ukraine використовує цифрові інструменти для захисту від кіберагресії росії, а PR Army веде інформаційну війну з моменту вторгнення. Релігійні групи, такі як Православна Церква України, протестантські спільноти (баптисти, п'ятидесятники, адвентисти та інші), надають гуманітарну допомогу, притулок внутрішньо переміщеним особам, психологічну підтримку та сприяють соціальній згуртованості.

У висновку, синергія міжнародної допомоги, волонтерства та діяльності громадських і релігійних організацій формує комплексну стратегію опору, що може слугувати моделлю для майбутніх конфліктів у світі.

*Гула В.В.,
Соколовська С.С.
Національна академія державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Російська агресія проти України актуалізувала проблему консолідації внутрішніх та зовнішніх ресурсів задля забезпечення національної безпеки. В умовах війни особливого значення набули три взаємопов'язані чинники: міжнародна підтримка, волонтерська діяльність та активність громадських і релігійних організацій. Їхня взаємодія формує комплексний механізм протидії агресору, посилює стійкість суспільства та сприяє ефективності прикордонного контролю як важливого елементу державної безпеки.

Міжнародна підтримка реалізується у кількох вимірах. Передусім йдеться про військово-технічну допомогу, яка підвищує обороноздатність та ефективність охорони державного кордону. Крім того, значну роль відіграє фінансова, гуманітарна та консультативна підтримка, спрямована на відновлення прикордонної інфраструктури та інтеграцію України до європейського безпекового простору. У цьому контексті міжнародна взаємодія забезпечує не лише зміцнення прикордонних підрозділів, а й уніфікацію українських практик контролю кордону зі стандартами НАТО та ЄС.

Волонтерська діяльність є проявом високого рівня громадянської мобілізації та соціальної відповідальності. Волонтерські організації забезпечують військовослужбовців і прикордонників засобами індивідуального захисту, транспортом, медичними наборами, сучасними засобами спостереження та безпілотними системами. Таким чином, вони не лише компенсують обмежені ресурси держави, а й підвищують оперативні спроможності підрозділів, що безпосередньо здійснюють охорону державного кордону.

Громадські та релігійні організації виконують комплексну функцію – від надання гуманітарної допомоги та підтримки внутрішньо переміщених осіб до формування духовної стійкості суспільства. Важливо, що завдяки міжнародним контактам релігійні та громадські об'єднання виступають додатковими каналами зовнішньої комунікації, сприяючи залученню благодійних фондів та формуванню позитивного іміджу України у світі. Їхня діяльність має не лише гуманітарний, а й безпековий вимір, адже сприяє підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій, у тому числі й прикордонної служби.

Отже, міжнародна підтримка, волонтерська діяльність та активність громадських і релігійних організацій становлять інтегральну частину системи протидії російській агресії. Їхній внесок в організацію прикордонного контролю, забезпечення матеріально-технічних потреб військових і підтримку цивільного населення є визначальним фактором стійкості української держави. Подальший розвиток цих форм взаємодії сприятиме зміцненню національної безпеки та інтеграції України до європейського та світового безпекового простору.

*Демяненко В.Т.**Вороновицький музей історії авіації та космонавтики, смт Воронівця*

МУЗЕЙНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Українська культурна спадщина виступає ключовою основою для збереження історичної пам'яті та національної ідентичності. Під час війни зазнають руйнувань не лише будівлі музеїв, а й знищуються цінні експонати, багато з яких вивозяться до росії. Знищуючи культурні об'єкти, російські окупанти прагнуть позбавити українців їхньої історичної та культурної самобутності. Саме тому питання охорони та збереження культурної спадщини України, зокрема музейних колекцій, набуває нині стратегічного й ідеологічного значення. Проблеми збереження музейної спадщини України у період війни висвітлено у наукових працях таких дослідників, як М. Новосад, Л. Кузнецова С. Комова, В. Надольська та інші.

У справі збереження культурної спадщини України допомагають європейські партнери. Наприклад, польські спеціалісти часто відвідують області Західної України, допомагають знаннями та досвідом, передають матеріал для захисту і транспортування пам'яток. Низка німецьких профільних організацій об'єдналися у Мережу захисту культурних цінностей України. Із забезпеченням пакувальними матеріалами допомагає і Фінляндія, активну фінансову участь бере Швейцарія (750 тис. франків на захист музейних пам'яток України). Змістовним ґрунтом для збереження музейних пам'яток України є кіберпростір. Зокрема, з цією метою було створено онлайн-платформу Museums support Ukraine, що має на меті як фінансову підтримку, так і підвищення кваліфікації музейних представників. У березні 2022 р. в Австрії було створено архів Saving Ukrainian Cultural Heritage Online.

Дослідження збройної агресії росії дозволяє визначити ключові напрями збереження та захисту музейної спадщини, серед яких важливим є застосування сучасних технологій для захисту культурних цінностей, оцифрування музейних колекцій, створення єдиного реєстру для електронного обліку музейних фондів, оцінювання пошкоджень та проведення ремонтно-реставраційних робіт. Необхідно також розробити державні програми для захисту музейних колекцій під час війни, удосконалити законодавство у галузі музеєзнавства та сприяти міжнародній взаємодії та навчанню працівників культурних установ. Важливість міжнародної підтримки і фінансування залишається критичною для відновлення та компенсації збитків, а також для реституції культурних цінностей після закінчення війни.

Отже, музеї України під час війни не лише оберігають культурні надбання, а й підтримують національну ідентичність, співпрацюючи з міжнародною спільнотою. Попри триваючі бойові дії, питання збереження спадщини залишається гострим. Для розвитку музейної справи та збереження спадщини важливо впроваджувати цифровізацію колекцій, створювати віртуальні тури та залучати міжнародну підтримку для відновлення української культури.

*Дзяворук А.Д.,
Чернівська О.О.*

*Національна академія державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ВІЙНА І СОЛІДАРНІСТЬ: РОЛЬ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У ПРОТИСТОЯННІ АГРЕСОРУ

Російська агресія проти України стала глобальним викликом, що вплинув на міжнародний порядок і перевінив на міцність українське суспільство. В умовах воєнного лихоліття особливе значення набули явища солідарності – як внутрішньої, всередині самої України, так і зовнішньої, що проявилася у підтримці світової спільноти. Саме завдяки поєднанню цих чинників Україна змогла вистояти у найважчі моменти війни та продовжує боротьбу. З перших днів повномасштабного вторгнення українці продемонстрували унікальний рівень самоорганізації та взаємопідтримки. Мільйони громадян долучилися до волонтерського руху: хтось плете маскувальні сітки, хтось забезпечує армію технікою та амуніцією, інші допомагають внутрішньо переміщеним особам, пораненим чи дітям, які втратили батьків. Важливо, що солідарність проявляється не лише у матеріальній допомозі, а й у моральній площині: взаємоповага, підтримка, готовність приймати внутрішньо переміщених осіб у своїх домівках стали нормою для багатьох українців. Це свідчить про високий рівень суспільної єдності, що суттєво підвищує стійкість держави.

Країни Європейського Союзу, США, Канада, Велика Британія та інші держави надали Україні масштабну військову допомогу: від систем протиповітряної оборони до сучасної бронетехніки та засобів розвідки. Фінансова підтримка проявилася у вигляді грантів, кредитів та програм відновлення економіки. Не менш важливою є гуманітарна солідарність: мільйони українських біженців знайшли прихисток у країнах ЄС, отримали доступ до житла, освіти, медицини. Міжнародні організації, такі як ООН, Міжнародний Червоний Хрест, ЮНІСЕФ, реалізували численні програми з підтримки вразливих категорій населення. Крім того, культурна й інформаційна солідарність проявилася у бойкоті російської культури, підтримці українських митців і журналістів, висвітленні правди про війну у провідних світових ЗМІ.

Отже, поєднання внутрішньої та зовнішньої солідарності створює синергетичний ефект. Українське суспільство забезпечує гнучку та швидку реакцію на потреби фронту й тилу, тоді як міжнародні партнери надають ресурси, без яких перемога була б неможливою. Варто відзначити і символічне значення солідарності: вона формує впевненість у справедливості боротьби та наближає перемогу не лише на полі бою, а й у свідомості людей. Солідарність стала одним із ключових чинників у протистоянні російській агресії. Вона об'єднує різні виміри – військовий, гуманітарний, культурний, інформаційний. Цей унікальний феномен демонструє, що у сучасних війнах перемогу визначає не лише військова сила, а й здатність суспільства мобілізувати всі ресурси – від моральних до дипломатичних. Україна довела, що солідарність може стати щитом не менш потужним, ніж зброя.

*Драмарецький Б.Б., к.і.н., доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ У ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ ТА ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Сьогоднішні реалії України визначаються постійними військовими зіткненнями, бомбардуваннями та обстрілами. Докладаючи максимум зусиль для відновлення імперії, російське політичне керівництво зуміло не лише «промити мізки» власному населенню, відродивши радянські традиції й атмосферу страху, притаманні СРСР часів сталінізму, а й намагатися поширювати пропаганду на Україну і дестабілізувати внутрішню ситуацію у країнах Заходу. Недарма державні витрати росії на пропаганду, направлені лише на Україну, у 2025 р. сягнули \$1,4 млрд. Лише на окупованих територіях Луганщини, як зафіксували у Центрі національного спротиву, росіяни провели понад 70 тис. пропагандистських заходів у школах упродовж року. Йдеться про «нову фазу трансформації російської інформаційної агресії – гнучку, анонімну та адаптивну архітектуру інформаційного впливу», – заявив представник Служби зовнішньої розвідки Олег Александров під час виступу на «Kyiv StratCom Forum 2025».

Зважаючи на небезпеку, найбільша організація закордонних українців, яка об'єднує українську діаспору у 70 країнах світу – Світовий Конгрес Українців – активно включилася у допомогу Україні у боротьбі з агресором. Бюджет цієї організації на сьогодні складає \$25 млн, більшість з яких – \$23 млн йде на матеріальну підтримку України та спорядження для ЗС України. Українська спільнота за кордоном досить швидко реагує на будь-які події, пов'язані із ситуацією на Батьківщині. Зокрема, Президент СКУ Павло Грод, виступаючи у жовтні 2024 р. у КНУ імені Тараса Шевченка, розповів, що українці збиралися ледве не за один день для проведення глобальної адвокаційної кампанії СКУ StandWithUkraine у 400 містах світу, що проходила у попередні роки на шести континентах. У 2025 р. СКУ дещо змінила тактику, організовуючи спільні з політичними силами заходи, спрямовані на: введення міжнародних миротворчих сил; надання сучасних систем ППО, військової техніки та боєприпасів; конфіскації заморожених російських активів; повне ембарго на російське паливо; засудження РФ щодо порушення прав військовополонених; повернення депортованих українських дітей; визнання державою-спонсором тероризму; розслідування воєнних злочинів. СКУ також запустила низку проєктів, включаючи створення «армії дронів» у співпраці з Міністерством цифрової трансформації України, надання обладнання для регіонів України, які його потребують («енергізувати Україну»), закликаючи негайно припинити геноцид українців («об'єднатися навколо України»).

Активно працює діаспора й на міжнародній арені. Зокрема в Конгресі депутатів Іспанії відбулась презентація міжнародного проєкту Антиімперського Блоку народів «Справжні в'язні Путіна. Політичні в'язні поневолених народів», а Віцепрезидент СКУ в Південній Європі Павло Садоха повідомив, що за результатами місцевих виборів у Португалії, що відбулися 12 жовтня 2025 р., пропутінські комуністи зменшили свій вплив, порівняно з 2021 роком. 16 жовтня 2025 р. СКУ надіслав листи президенту, прем'єр-міністру та 577 депутатам Національних зборів Франції із закликом зберегти політичну стабільність: «Операції з дестабілізації – дезінформація, втручання, військові провокації – множаться».

Єфімов Г.В.,

Скиданенко В.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ОПОРУ РОСІЙСЬКІЙ ГУМАНІТАРНІЙ АГРЕСІЇ 2022–2025 РОКІВ

Громадські та релігійні організації стали є невід’ємною гуманістичною складовою опору українського народу. Вони забезпечують не лише матеріальну підтримку, а й світоглядне єднання багатоконфесійного суспільства у боротьбі проти російської агресії. Українські церкви та громадські об’єднання стали духовними центрами спротиву, зберігаючи традиційні моральні орієнтири, консолідували народ і захистили його національну ідентичність. Хронологічно можна достатньо умовно визначити наступні основні етапи діяльності релігійних і громадських організацій у 2022–2025 роках.

2022 рік: екстрена мобілізація ресурсів. Храми та громади стали осередками прихистку для внутрішньо переміщених осіб, пунктами гуманітарної допомоги, центрами психологічної підтримки.

2023 рік: організовані програми міжнародної взаємодії: парафії активно залучали закордонну допомогу, громади стали комунікаторами між військом та населенням.

2024 рік: посилення процесу переходу парафій із УПЦ МП до ПЦУ, закріплення міжконфесійної єдності. У цей же час посилилася суспільна вимога до держави щодо протидії проросійському впливу в церковному середовищі.

2025 рік: розвиток практики міжконфесійного діалогу, формування єдиної позиції релігійних спільнот у підтримці Збройних Сил та територіальної цілісності України.

Саме в цей період одним із найгостріших викликів стала діяльність УПЦ МП. Частина її духовенства відверто співпрацювала з окупантами, поширювала проросійські наративи, перешкоджала єднанню суспільства. Це викликало обурення громади, численні протести та вимоги до держави обмежити діяльність структур, афілійованих із Москвою. Реакція влади та суспільства включала: ухвалення рішень про заборону діяльності УПЦ МП у низці регіонів; прискорення переходу парафій до ПЦУ; формування міжконфесійного фронту єдності від спільних заяв до гуманітарних акцій. Вбачається певної мірою обґрунтованим окреслити наступні складові внеску громадських і релігійних організацій у протидію агресії:

1. Гуманітарна підтримка населення, військовослужбовців, ветеранів, членів сімей.
2. Матеріальна допомога силам безпеки і оборони.
3. Психологічна та духовна опора, підтримка моральної стабільності, душпастирська опіка.
4. Цивільно-військове співробітництво, координація іноземних жертв.
5. Світоглядна єдність: громади виступили спільно проти російської агресії.

Таким чином, громадські та релігійні організації у 2022–2025 рр. відіграли визначальну роль у гуманітарному, духовному та світоглядному вимірах боротьби України. Вони стали чинником єдності суспільства, підтвердили стійкість національної ідентичності та вивели протидію російській агресії на рівень цивілізаційного протистояння добра і зла. Консолідація конфесій та громад є свідченням зрілості українського народу у відстоюванні свободи й майбутнього.

*Железняк В.Р.,**Яндола К.О.**Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Волонтерський рух є ключовим феноменом для розуміння українського національного спротиву та невід’ємною складовою сучасної національної ідентичності. Його генеза сягає 2014 р., коли волонтерство мало переважно стихійний та спонтанний характер. Сьогодні волонтерство стало загальною справою. За даними соціологічної групи «Рейтинг», до серпня 2023 р. 68 % українців були залучені до волонтерської діяльності. Це підкреслює глибоку інтеграцію волонтерства у повсякденне життя. Рух перейшов від хаотичної допомоги до системної роботи. Благодійні фонди (наприклад, Фонд Сергія Притули, Фонд «KOLO», «Повернись живим» тощо) довели свою здатність реалізовувати надскладні проєкти.

Однією з головних особливостей сучасності є цифрова трансформація волонтерського руху. Цифровізація дала волонтерам змогу миттєво реагувати на кризи (завдяки соцмережам/месенджерам), оптимізувати логістику та забезпечити прозорість (через прості інструменти аналізу даних), а також успішно застосовувати краудфандинг, залучаючи широку аудиторію та демонструючи високий рівень довіри.

Зі зміною характеру війни волонтерський рух переходить до нового етапу, зміщуючи фокус від нагального забезпечення фронту до вирішення довгострокових завдань та підтримки майбутнього. Цей перехід проявляється у ключових ініціативах, таких як: реабілітаційні центри (створення проєктів, наприклад, «Гірська терапія», зосереджених на фізичній та психологічній підтримці ветеранів); волонтерські хаби (формування спеціалізованих фізичних просторів – «Бурса Хаб», Національний волонтерський хаб – для координації, співпраці, навчання та безпечної роботи волонтерів); менторські програми (масштабування руху через обмін знаннями та навичками між досвідченими волонтерами, наприклад, спільнота «ДОЗРІЛІ») для запобігання вигоранню та розвитку нових ініціатив; дослідницькі проєкти (системне вивчення волонтерства як соціального феномена для прогнозування його розвитку, розроблення стратегій сталого зростання та підвищення залученості громадян).

Волонтерський рух є значною силою громадянського суспільства та відіграє ключову роль у відсічі агресії. Сьогодні він переходить до етапу стратегічної роботи над майбутнім України, демонструючи ефективність суспільної самоорганізації у протистоянні зовнішній загрозі.

Журавльов М.В.
Збройні Сили України

МІЖНАРОДНІ БЕЗПЕКОВІ ФОРУМИ ТА ЇХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У період з 2021 р. по 2025 р. проведено сім міжнародних безпекових форумів за підтримки начальника Національного університету оборони України (до 2022 р.) генерал-лейтенанта Анатолія Сиротенка та командувача військ оперативного командування «Північ» Сухопутних військ Збройних Сил України генерал-майора Дмитра Красильнікова (до 2025 р.). Ці заходи як один із аспектів формату цивільно-дипломатичного співробітництва у військовій сфері стали об'єктом наукового інтересу.

Форуми виступили як експериментальна платформа для інтеграції дій військових структур та дипломатичних установ іноземних держав, акредитованих в Україні, включаючи військових аташе, що входять до складу президії військових аташе України. На теперішній час президентом президії є військовий аташе Республіки Польща в Україні. Ця інтеграція дозволила ефективно взаємодіяти та спільно виробляти рішення у сфері безпеки.

На форумах ключовими напрямками обговорення були:

реформування територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

імплементация нормативно-правової бази у військовій сфері;

створення робочих груп та дорадчих органів при Президенті України з участю іноземних елементів, зокрема військових аташе.

Методологія форумів включала системний підхід до обговорення загроз, використання моделювання сценаріїв колективної оборони, а також інтеграцію досвіду іноземних партнерів у національні процеси прийняття рішень. Це дозволило не лише оцінити існуючі прогалини у системі безпеки, а й розробити практичні механізми їх усунення.

Висновки та науково-практичний ефект:

1. Сформовано модель цивільно-військово-дипломатичної взаємодії як об'єкт наукового дослідження у сфері міжнародної безпеки.

2. Закладено механізми для посилення обороноздатності України та підвищення ефективності співпраці з союзниками.

3. Створено передумови для формування робочих груп і дорадчих органів при Президенті України за участю іноземних інституцій, що сприяє оперативному ухваленню стратегічних рішень.

4. Отримано емпіричні дані щодо ефективності міжнародного обміну досвідом у військово-дипломатичній сфері, що можуть бути використані для подальших досліджень і реформ у системі національної та колективної безпеки.

Отже, серія міжнародних безпекових форумів 2021–2025 рр. не лише заклала практичну основу для співпраці України з іноземними державами, а й стала предметом наукового аналізу для оцінки ефективності цивільно-дипломатичних інструментів у сфері безпеки та оборони.

*Задерієнко С.І., к.військ.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СИСТЕМНІСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГІСТИЧНИХ ХАБІВ ДЛЯ КОНСОЛІДАЦІЇ ПОТОКІВ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ

Комплексний характер актуальних загроз в умовах російсько-української війни, зростання дестабілізуючих факторів в інформаційній складовій процесу прийняття логістичних рішень вимагають нової архітектури і системності в організації логістичних хабів під час здійснення обліку, отримання міжнародної військової допомоги та контролю за її використанням.

Порядок створення, функціонування та припинення діяльності логістичних пунктів на території держав-партнерів затверджений наказом Міністерства оборони України від 10.09.2024 р. № 615. Видатки на функціонування логістичних пунктів здійснюються в межах бюджетних асигнувань за бюджетною програмою 2101020, за напрямом «Військове співробітництво» та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Координація всієї діяльності під час проєктування логістичних хабів для забезпечення керованості передбачає використання цифрових інструментів. Після прибуття вантажу на логістичний пункт держави-партнера українська сторона здійснює його приймання за належністю (ідентифікація, перевірка збереженості (справності пломб та цілісності пакувань), початкове документування (за наявними супровідними документами), перевантаження та відправлення до України. На цьому етапі органи управління вносять відомості до Логістичної інформаційної системи на базі SAP S/4HANA (ЛІС 1.0), введеної у дослідну (підконтрольну) експлуатацію у 2023 р. наказом Міністерства оборони України від 30.01.2023 р. № 53.

Після перетину кордону України міжнародна військова допомога надходить до баз, складів, арсеналів командування Сил логістики Збройних Сил України або безпосередньо до військових частин. Після приймання допомоги комісія військової частини складає акт приймання-передачі військового майна, а на озброєння, військову техніку або інше військове майно, що обліковується за номерами та комплектністю, – акт технічного стану.

Таким чином, сьогодні відмічається високий рівень консолідації потоків міжнародної військової допомоги, а її рух є чітко врегульованим, прозорим, налагодженим і відповідає умовам воєнного часу.

*Зернецька О.В., д.політ.н., професор,
Мирончук О.А.
Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ДОПОМОГА АВСТРАЛІЇ УКРАЇНІ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ

Попри географічну відстань, Австралія залишається близьким союзником України на політичному, гуманітарному й економічному фронтах від перших днів повномасштабного російського вторгнення.

Уряд Австралії розглядає російсько-українську війну як таку, що за своїм значенням виходить за межі європейської безпеки і набуває рис глобального значення. Він декларує свою підтримку і реалізує на практиці всебічну широкомасштабну допомогу Україні, основними напрямками якої є політичні та гуманітарні заходи, а також консолідація міжнародної підтримки через вибудовування сталої співпраці з партнерами у сферах, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони, захистом суверенітету і територіальної цілісності України.

Австралія однією з перших виступила із засудженням повномасштабного вторгнення РФ в Україну і фактично з самого початку російської агресії почала надавати активну підтримку Україні, чітко окреслила свою проукраїнську позицію.

На всіх етапах російської агресії проти України Австралія чітко демонструє підтримку незалежності та територіальної цілісності нашої країни. Війну засуджують як австралійські урядові кола й політична еліта, так і представники громадських організацій, освітніх та наукових інституцій тощо.

Австралія є лідером допомоги Україні та найбільшим військовим донором України серед країн, що не входять до НАТО: постачає оснащення і зброю, бере участь у програмах підготовки українських військових. Австралійський уряд наголошує на першочерговості та невідкладності задоволення потреб України у військовій допомозі.

Австралійський уряд підтримує Україну не лише військово, а й економічно: надає фінансову та гуманітарну допомогу для підтримки енергетичної безпеки України, заявляє про готовність приєднатися до реалізації амбітного проєкту з повоєнної відбудови України та вкладати інвестиції в українську економіку.

Найбільш дієвим інструментом впливу на країну-агресора з боку Австралії є санкційна політика. Країна демонструє консолідований та комплексний підхід до формування санкційних пропозицій, запровадивши фінансові та економічні санкції, а також заборону на поїздки.

Австралія демонструє непохитну дипломатичну підтримку України, чітку і послідовну позицію з підтримки цілісності та суверенітету України на зовнішньополітичній арені, виступає за консолідацію міжнародної підтримки та продовжує допомагати разом із партнерами. Консенсус Австралії щодо допомоги Україні є міцним і непохитним. Країна надає нашій державі матеріальну, військову, волонтерську, моральну та інформаційну допомогу. Незмінна політична та практична підтримка України демонструє спроможність Австралії робити власний внесок у формування міжнародної підтримки протидії російській агресії.

*Касаткін Є.В.,**Цицик М.В.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА У ПРОТИСТОЯННІ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ 2022–2025 рр.

Міжнародна допомога Україні поряд із волонтерським рухом, громадськими, релігійними організаціями є невід’ємною складовою спротиву цивілізованого світу тоталітарній імперській сутності путінської росії та її агресії. Цей чинник став визначальним у формуванні здатності України вистояти та зміцнювати безпекову архітектуру Європи першої половини XXI століття. У свою чергу, саме ставлення урядів і суспільств іноземних держав до допомоги Україні у протистоянні російській агресії, достатньо чітко окреслило нові обриси, механізми, носії європейської і світової картини безпеки. У загальному обсязі та потоках міжнародної допомоги варто визначити основні її види, серед яких:

Військова: сучасні системи ППО, артилерійські системи, ракети, техніка, навчання військовослужбовців. За 2022–2025 рр. понад 300 тис. українських воїнів пройшли навчання у країнах-партнерах.

Гуманітарна: продукти харчування, ліки, генератори, засоби життєзабезпечення. У 2023–2024 рр. доставлено понад 800 тис. тонн гуманітарних вантажів.

Фінансова: кредити, гранти, санкції, використання заморожених авуарів рф для фінансування матеріальної допомоги, пряме бюджетне фінансування. У 2022–2025 рр. обсяг фінансової допомоги перевищив 120 млрд доларів.

Дипломатична та політична: санкційний тиск на росію, визнання російських злочинів геноцидом, формування міжнародних трибуналів, розширення міжнародної коаліції на підтримку України, формування «коаліції охочих».

Попри безпрецедентний масштаб міжнародної підтримки, мали місце негативні явища, серед яких затримки у постачаннях озброєння через політичні дискусії у країнах-партнерах, обмеження номенклатури допомоги через небажання надавати певні типи далекобійних систем до 2024 р., нерівномірність гуманітарних потоків, що призводило до дефіциту допомоги в окремих регіонах, корупційних ризиків.

Реакція України полягала у підвищенні прозорості механізмів розподілу допомоги, цифровізації контролю, створенні спеціальних державних структур координації, а також активізації дипломатії на рівні уряду й парламенту.

Оцінюючи вплив міжнародної допомоги на стійкість українського суспільства, варто визнати, що ця допомога, у поєднанні з іншими чинниками, створила потужні важелі виживання держави і народу, сприяла зміцненню Сил безпеки і оборони, забезпечила їх сучасним озброєнням, підтримала економіку, сприяла соціальній стабільності.

Таким чином, міжнародна допомога у 2022–2025 рр., поряд з іншими складовими протистояння російській агресії, стала вирішальним чинником збереження незалежності України та її спроможності чинити опір повномасштабному вторгненню рф. Її гуманістичний зміст полягає у глобальній солідарності демократичних держав і народів у боротьбі проти тоталітарного зла.

Кравченко О.В., д.і.н., доцент
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків

ДОПОМОГА УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОЛЬСЬКІ НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Республіка Польща стала однією з перших держав, що прийняла українських переселенців з початком повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року. Близько 29 тисяч польських громадських організацій були залучені до допомоги українцям у перші місяці війни. За даними віце-президента Конфедерації неурядових ініціатив Республіки Польща Каміля Рибіковського, лише до грудня 2023 р. поляки переказали через неурядові організації Республіки Польща на допомогу українцям понад 10 млрд злотих і були готові надавати допомогу й надалі. Найактивнішими гуманітарними організаціями є Польський Червоний Хрест, фундація «Польська гуманітарна акція», фундація «Польський центр міжнародної допомоги» та асоціація «Польська медична місія». Значну участь в організації волонтерської допомоги українським біженцям взяли польські скаутські організації. Найактивнішими серед них є Союз польського харцерства, Союз харцерства Речі Посполитої та Федерація скаутства Європи. Серед релігійних організацій варто відзначити Карітас (Caritas) Польща, який з лютого 2022 р. відкрив 32 центри допомоги мігрантам і біженцям, де надавалася безкоштовна соціальна та психологічна допомога, проводилися курси польської мови, при Карітасі діяло агентство з працевлаштування, надавалися юридичні консультації, офіційні переклади та були ігрові зони для дітей.

Крім гуманітарної допомоги українцям на території Польщі, неурядові громадські організації здійснюють постійну підтримку населенню та військовим на території України, зокрема надають їжу, воду, одяг, медичну допомогу у прифронтових та фронтових районах, генератори для українських музеїв, навчальних закладів, здійснюють психологічну та юридичну допомогу. Однією з таких організацій є фундація «Майбутнє для України» (Fundacja Przyszłość Dla Ukrainy, UA Future), заснована в 2022 р. польським воєнним журналістом Пйотром Кашуварою, з яким автор особисто познайомилася на початку 2025 р. у Харкові. За останні два роки волонтери цієї Фундації надали гуманітарну допомогу понад 150 тис. осіб, а разом з партнерами доставили понад 600 тонн їжі для населення міст і сіл на сході та півдні України. З березня 2022 р. UA Future доставила продукти харчування, медикаменти та засоби індивідуального захисту на суму понад 30 млн злотих.

Отже, польські неурядові організації зосереджують свою діяльність як на території Польщі, так і на території України, за багатьма напрямками: допомога цивільним (фінансова, психологічна, правова), військовим (обладнання, лікування, реабілітація), дітям та дорослим, які постраждали внаслідок російської війни проти України.

*Кудряченко А.І., д.і.н., професор,
член-кореспондент НАН України
Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ФРН І ЯПОНІЯ: ВІД ПАЦИФІЗМУ ДО ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Широкомасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. ознаменувало початок першої великої війни в Європі в умовах багатополлярної міжнародної системи. Повномасштабна війна рф проти нашої країни різко змінила сприйняття російської загрози щодо української державності та щодо геополітичної розстановки сил на континенті. Для нашої країни війна набула екзистенційного характеру, вона до краю загострила складний та багатоаспектний російсько-український конфлікт.

Зазначимо, що з 2014 р. Москва відверто демонструвала наміри свавільного захоплення та поділу території України. Обґрунтуванням для агресивних устремлінь Москви служила військово-силова та економічна перевага рф порівняно з відповідним потенціалом України. Іншим важливим чинником була відсутність в Україні військово-політичних союзників та багатосторонніх зовнішніх зобов'язань, покликаних забезпечувати гарантії безпеки.

Розрахунок Москви полягав у тому, що українське керівництво та військове командування виявляться не готовими до вторгнення за всіма територіальними напрямками на півночі, сході та півдні, включаючи наступ на Київ та Чернігів з боку Білорусі.

У ході війни російська армія спочатку спробувала завдати максимальної шкоди військовій інфраструктурі України. Проте після провалу спроб захоплення Києва та відступу від Чернігова і Сум російська військова машина перейшла до комбінації контрсилових ударів з бомбардуванням цивільної інфраструктури та руйнування міст.

Вельми показово, що більшість демократичних країн світу засуджують агресію росії і стали на бік України та її справедливої боротьби з ворогом-супостатом. Це однозначно відноситься й до політики ФРН та Японії. Причому ці дві держави G-7 однозначно підтримують Україну ще з агресивних подій 2014 р., коли ворог захопив Крим та спровокував воєнний конфлікт на Донбасі. Офіційний Берлін і Токіо приєдналися до санаційної політики стосовно рф, широко підтримують Київ: від міжнародних форумів – до дво- й багатосторонніх відносин у різних сферах.

Для того, щоб досягти справедливого завершення війни, Україна потребує багато міжнародної допомоги та підтримки. Усе світове співтовариство знає, що іноземна підтримка України колосальна та безпрецедентна й українці завжди висловлюють щирю вдячність усім лідерам відповідних держав, керівникам прихильних структур, волонтерам і пересічним громадянам.

Починаючи з 24 лютого 2022 р. Україна отримала колосальну міжнародну допомогу. Близько 40 % цієї суми складає військова допомога, 50 % фінансова допомога, а решта – це гуманітарна допомога. Донорами стали понад 40 країн, а також міжнародні інституції – Світовий банк, МВФ, Євросоюз тощо.

ФРН та Японія належать до числа великих прихильників України, які за обсягами допомоги посідають після США друге і третє місце. Дані відносини до України відрізняють їх від інших країн. І це не лише ці показники та обсяги, але існують й інші особливості.

Тож важливим у підтримці України з боку цих двох держав стала відмова урядів Німеччини і Японії від багатолітньої пацифістської лінії, притаманної для їх урядів та спричиненої наслідками Другої світової війни. Ці засади були прописані у їх конституційних актах. Проте у період після широкомасштабного вторгнення росії в Україну державно-політичне керівництво цих двох держав однозначно подолало свої попередні підходи і подало сильну руку допомоги нашій країні та народу.

Також відомо, що ФРН і Японія через політичні, історичні, географічні, економічні та інші причини мали вельми добрі, навіть особливі відносини з росією. Відтак їм вдалося подолати такі відносини та підходи. Для ФРН переломним моментом у формуванні сучасної позиції щодо Росії стало позачергове засідання німецького Бундестагу 27 лютого 2022 року. Уряд Німеччини здійснив рішучий поворот у відносинах з рф і здійснив відхід від попередніх особливих німецько-російських відносин, а також визначив напрями боротьби з агресором. Реальне втілення нового курсу давалося ФРН непросто, але як і попередній уряд О. Шольца, нинішній уряд на чолі з Ф. Мерцем підтримує Україну та засуджує діяльність російського уряду Путіна. На відміну від Німеччини, уряд Японії не вдавався до гучних заяв та промов. Проте всі його наступні дії були спрямовані на підтримку справедливої боротьби України з російським агресором.

*Кузь Ю.М.,
Луценко К.Р.,
Рябенський Д.Р.*

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Війна в Україні – це не просто збройне протистояння, а й випробування для нашого суспільства, його моральних основ, здатності до солідарності й самоорганізації. З початком повномасштабного вторгнення росії волонтерський рух став однією з центральних форм громадянської відповіді. На жаль, настав той час, коли держава, армія, українське суспільство опиняються під тиском зовнішньої загрози і саме волонтерство, патріотизм і солідарність дозволяють значно підсилити обороноздатність та підтримати постраждалих.

Волонтерський рух в Україні не з'явився «з нуля» 24 лютого 2022 р., він має передісторію і сформувався в контексті громадянської активізації, конфлікту на сході країни та анексії Криму. Сьогодні ж, у період повномасштабної війни, цей рух набув небаченого розмаху та охопив практично всі сфери життя. Волонтери діють на різних напрямках, що разом утворюють єдиний фронт народної допомоги.

Волонтери та волонтерські організації шалено допомагають Збройним Силам України. Вони з перших днів війни забезпечують військових необхідним спорядженням: бронежилетами, касками, формою, аптечками, транспортом, дронами та навіть високотехнологічним обладнанням. Саме завдяки зусиллям волонтерів українська армія отримала тисячі одиниць техніки, тепловізорів, пікапів і БпЛА, що суттєво підвищили ефективність на фронті. Не менш важливим напрямом є гуманітарна допомога цивільному населенню. Тисячі волонтерів займаються евакуацією людей із районів бойових дій,

організують тимчасові притулки для внутрішньо переміщених осіб, забезпечують їжею, одягом, ліками, допомагають знайти житло та роботу. У цьому контексті волонтерство стало справжньою мережею взаємопідтримки, де кожен охочий може долучитися – від плетіння маскувальних сіток до збору коштів на генератори чи обігрівачі.

Окремої уваги заслуговує психологічна підтримка, яку надають волонтери військовим, внутрішньо переміщеним особам, дітям і тим, хто пережив втрату. Завдяки їхній роботі багато людей отримують шанс відновити віру в себе й повернутися до нормального життя.

Окремо варто виділити, що новітні інформаційні технології та активні воєнні дії в Україні внесли свої корективи у волонтерський рух – появу цифрової благодійності. З 24 лютого 2022 р. волонтерський рух в Україні значно активізувався й одним із основних джерел пошуку можливостей стала Волонтерська Платформа, дія якої запущена у березні 2021 р. за ініціативи Української Волонтерської Служби, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та ІТ-компанією SoftServe. Крім того, широкого розголосу набула діяльність таких благодійних фондів, як «Повернись живим», Благодійний фонд Сергія Притули, Razom for Ukraine, UNITED 24 та «Таблеточки». Лише через платформу UNITED24, створену за ініціативи Президента України, вдалося зібрати понад \$600 млн на оборону, медицину та відбудову країни.

Зараз складно точно визначити кількість учасників волонтерського руху, адже він постійно зростає, багато людей воліють залишатися непоміченими, а частина волонтерських ініціатив діє неформально або без офіційної реєстрації.

Як бачимо, волонтерський рух став невід'ємною частиною українського спротиву та символом єдності нації. Війна триває і волонтерський рух розвивається, удосконалюється та адаптується до викликів на фронті. Волонтери продемонстрували, що сила українського суспільства у згуртованості, відповідальності та готовності діяти без наказу, лише за покликом серця. У майбутньому саме волонтерський рух стане важливою опорою у відбудові країни та зміцненні громадянського суспільства.

Матвеев Г.А.,

Казмірчук Р.В., к.військ.н., с.н.с.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ОЗБРОЄННЯ РХБ ЗАХИСТУ, ЩО НАДХОДИТЬ ЗА ПРОГРАМОЮ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ

Від початку збройного конфлікту у 2014 р. й особливо після широкомасштабного нападу 24 лютого 2022 р. як представники вищого військово-політичного керівництва держави-агресора, так і пропагандисти неодноразово погрожували застосувати проти України ядерну зброю. А попри заборони Конвенції про хімічну зброю, російська федерація застосовує у війні з Україною гранати К-51 та РГВо, споряджені отруйними речовинами подразнюючої дії, основним призначенням яких є розгін демонстрантів. Пункт 5 ст. 1 Конвенції про хімічну зброю визначає, що кожна держава-учасниця зобов'язується не використовувати хімічні засоби для боротьби із заворушеннями як засоби ведення війни.

Загальновідомо, що ЗС України вступили у збройний конфлікт у 2014 р. з озброєнням та засобами військ РХБ захисту, виробленими на підприємствах оборонно-промислового комплексу колишнього СРСР. Терміни їх експлуатації та зберігання вже на той час значно перевищували встановлені, а стандарти, за якими вони були виготовлені, не відповідали сучасним вимогам. Із ходом воєнних дій ситуація набувала поступових змін, а початок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України значно розширив рамки програми надання Україні військової (міжнародної) технічної допомоги.

Так, з 24 лютого 2022 р. до Збройних Сил України надійшли такі зразки озброєння і засобів військ РХБ захисту: дозиметри (Model W138, MIRION, APRD); газоаналізатори (M90-D1-C); хімічні детектори (ChemPro100i, CHP-71); індикаторний папір для визначення отруйних речовин (CALID-3, M8, M9); спеціальні машини (HEP-70 (MAN 7T MIL GL)); дегазаційні прилади (HMAK); комплекти для деконтамінації (Flex 9.6); комбінезони захисні (Tychem 6000 F мод CHAS); плащі захисні (NU-5E); захисні куртки (Chemical Protective NFR); протигази (AVON C-50 (FM-50), OM-90).

Разом із тим не можливо повністю висвітлити кількісні показники зразків озброєння і засобів військ РХБ захисту, що надійшли у рамках програми матеріально-технічної допомоги, оскільки вони становлять інформацію із обмеженим доступом, але варто зазначити що зразки озброєння зазначеної номенклатури дають змогу значно покращити спроможності щодо виконання завдань за призначенням штатними підрозділами військ РХБ захисту. Проте у разі можливого застосування противником зброї масового ураження, або нанесення ударів по об'єктах підвищеної небезпеки у смугах відповідальності батальйону, бригади кількість даних зразків на даний час не повною мірою забезпечує потребу для виконання всього комплексу завдань та заходів РХБ захисту.

Таким чином, роботу щодо нарощення обсягів постачання озброєння і технічних засобів номенклатури військ РХБ захисту вкрай необхідно проводити плановірно як на дипломатичному рівні, так і на рівні органів забезпечення.

Медведев О.О.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА НАТО

Відносини України з Північноатлантичним альянсом з моменту проголошення незалежності в 1991 р. пройшли тривалу еволюцію. Аналіз цього процесу має не лише зовнішньополітичний, а й воєнно-історичний вимір, оскільки рівень співпраці України з НАТО впливав на розвиток сектору національної безпеки та оборони, а з 2022 р. став одним із вирішальних чинників в організації відсічі повномасштабному російському вторгненню.

Упродовж 1991–2002 рр. співпраця України з НАТО в рамках доктрини багатовекторності Леоніда Кучми розвивалася як поглиблене партнерство, але стратегія не передбачала членства України в НАТО. Такої мети не ставилося навіть у Хартії про особливе партнерство 1997 року між нашою країною та Альянсом.

У 2002 р., з ухвалення Радою національної безпеки та оборони України рішення про те, що вступ до НАТО є стратегічною метою, починається наступний період, який тривав до 2010 року. Він характеризувався активізацією оборонних реформ, розвитком програм

сумісності, участю у багатонаціональних навчаннях та початком адаптації управлінських процедур сектору оборони до стандартів НАТО. Кульмінацією цього етапу стали подання заявки на План дій щодо членства наприкінці 2007 р. та рішення Бухарестського саміту НАТО 2008 року. Саміт, як відомо, ухвалив неоднозначне рішення: на майбутнє Україні дали обіцянку прийняти до Альянсу, але «тут і тепер» відмовили у наданні ПДЧ. Канцлерка ФРН Ангела Меркель у мемуарах, що вийшли у 2024 р., фактично підтвердила, що свою позицію у 2008 р. формулювала, озираючись на Москву.

Період з 2002 по 2010 рр. був неоднорідним. Він охоплював три президентства: Кучми, Ющенка та Януковича. Активність Києва у питанні членства в Альянсі то збільшувалася, то затухала. На початку видавалося, що воно стало консенсусним у політичній еліті: навіть Янукович ще як Прем'єр-міністр у 2003 р. у передмові до монографії Інституту стратегічних досліджень прогнозував, що Україна стане членом НАТО вже у 2008 році. Однак згодом його позиція під впливом настроїв електоральної бази Партії регіонів та за очевидного втручання Кремля змінилася. Саме у 2008 р. досягла свого піку гостра внутрішньополітична боротьба з питання НАТО, що завершилася поразкою євроатлантичних сил і перемогою проросійського кандидата на президентських виборах 2010 року.

Період 2010–2014 рр. почався із законодавчого закріплення позаблоковості. Згортання реформ у секторі оборони, посилення залежності від Росії у військово-технічній сфері, призначення громадян Росії на ключові посади у секторі безпеки та оборони, політика дрейфу до Москви значно послабили обороноспроможність України. Події 2014 року, включно з окупацією Криму та початком російської агресії проти України на Донбасі, засвідчили повну неспроможність позаблоковості як формули безпеки. Позаблоковість, ухвалена на вимогу Росії, не стала гарантією від її нападу.

Після 2014 р. відбувається наймасштабніша трансформація сектору оборони та безпеки, що охоплює доктрину, стандарти, підготовку, систему управління та озброєння. Внесення курсу на членство в НАТО до Конституції у 2019 р. закріпило, як тоді здавалося, стратегічну незворотність атлантичної інтеграції. Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 р. та рівень військової допомоги з боку держав-членів Альянсу перетворили співпрацю України з НАТО на ключовий чинник виживання української держави. І хоча офіційну заявку на членство було подано лише у 2023 р., протягом усього часу з 2014 р. Київ дотримувався стратегічного курсу на членство в НАТО.

Негативне ставлення Трампа до вступу України до Альянсу, відтворення ним російського нарративу, що нібито прагнення Києва приєднатися до цієї системи колективної безпеки стало причиною російсько-української війни створили стратегічну невизначеність, якою вона і залишалася на кінець листопада 2025 року. Проте, незалежно від того, питання про членство України в НАТО буде взагалі зняте з порядку денного чи поставлене на тривалу паузу, співпраця з Альянсом залишиться одним із стратегічних напрямків забезпечення національної безпеки України.

*Мирончук А.С., к.і.н., с.н.с.
Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського НАН України, м. Київ*

ІНОЗЕМНІ ЗМІ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВІЙНИ

Значну частку матеріалів іноземних ЗМІ про війну в Україні становлять події на культурному фронті і, передусім, звитяжну роботу українських бібліотекарів. Світова преса у своїх матеріалах чільне місце надає українській бібліотечній спільноті.

Діяльність українських бібліотек в умовах війни аналізують ряд провідних іноземних періодичних видань, таких як Reuters, The Guardian, The Washington Post, The New York Times, The Economist та інші.

Тематичне спрямування цих публікацій надзвичайно різноманітне: про проблеми і виклики, з якими стикаються українські бібліотеки під час війни, про акції провідних бібліотек світу та міжнародних бібліотечних асоціацій на захист і підтримку своїх колег в Україні. У фокус зацікавлення потрапляють як поточні новини, так і інші аспекти діяльності бібліотечної спільноти України.

Серед основних тем світової преси: стан та діяльність українських бібліотек в умовах російської військової агресії; втрати і руйнування, виклики та загрози, які постали перед бібліотечною спільнотою України; протистояння між російським та українським культурними дискурсами; форми допомоги публічних бібліотек України своїй країні. В дописах йдеться про руйнівний вплив війни на українські бібліотеки, проблеми, з якими стикаються бібліотекарі, та їхнє бачення майбутнього бібліотек, про потенційну роль бібліотек у підтримці процесу відновлення в Україні.

Провідні зарубіжні медіа оперують широким колом фактичного матеріалу, документів, поточної інформації, статистичних даних, свідчень бібліотечних працівників. Авторами публікацій є як професійні оглядачі, аналітики, колумністи, іноземні журналісти, які працюють в Україні, так і самі бібліотекарі.

Більшість зарубіжних видань запровадили спеціальну рубрику і ведуть текстові трансляції для оперативного поширення нової інформації про Україну, ретранслюють свідчення українських бібліотечних працівників, публікують дописи українських бібліотекарів. Окремі світові видання ведуть власний облік систематичного знищення українських бібліотечних установ унаслідок російської агресії, відслідковують та фіксують докази нищення.

Провідні іноземні ЗМІ констатують, що в умовах воєнного часу українські бібліотеки стають потужними центрами інформаційної боротьби і наголошують на тому, що інформаційна складова стає дуже важливою в роботі бібліотек в умовах воєнного стану.

Зарубіжні видання зазначають, що війна торкнулася всіх типів бібліотек в Україні, включаючи національні, обласні, публічні, шкільні та університетські.

Усі зарубіжні медіа одностайні у думці, що українські бібліотеки стійко і непохитно тримають свій культурний фронт і знаходяться на передовій битви за українську ідентичність, яка має європейський характер.

*Молдавчук В.С., к.і.н., доцент
Іміджево-видавничий центр
Національної гвардії України, м. Київ*

МИСТЕЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ НА СЛУЖБІ ПОТРЕБАМ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Мистецтво у всіх його проявах під час війни відіграє важливу роль, надаючи воїнам, населенню країни емоційну підтримку, зміцнюючи національну ідентичність, згуртованість, волю народу та його віру у перемогу над ворогом, допомагаючи впоратися з фізичними та психологічними травмами. Воно слугує дієвим інструментом для вираження колективних почуттів, опору та надії, а також для морального зміцнення та об'єднання людей у складні часи. Військові оркестри, сурмачі піднімали бойовий дух воїнів у всі часи, вели їх на рішучі бої, сприяли досягненню перемоги.

Музика, пісня, поетичне слово, образотворче мистецтво, кіно і сьогодні допомагають витримувати складні реалії війни, надають відчуття надії та підтримують психологічну стійкість народу. Під час російсько-української війни виникли нові музичні жанри та теми, такі як пісні-молитви, пісні-хроніки, пісні-протести. На зміну звичайним розважальним темам прийшли: про війну, єднання, любов до Батьківщини, надію на перемогу, кохання. Митці також звертаються до тем єднання українського народу, любові до Батьківщини та віри у краще майбутнє. Українська музика, пісня стали потужним інструментом інформаційної боротьби. Пісні про війну в Україні звучать у всьому світі, допомагаючи людям зрозуміти трагедію українського народу. Мистецтво також використовується як інструмент культурної дипломатії, розповідаючи світові про українську культуру та цінності.

У структуру Іміджево-видавничого центру Національної гвардії України входить Академічний ансамбль пісні й танцю НГУ. Для підтримання належного рівня морально психологічного стану особового складу Національної гвардії України, популяризації українського мистецтва, військової служби артисти Академічного ансамблю пісні й танцю НГУ щорічно презентують більше сотні концертних виступів. Колектив Ансамблю постійно працює над створенням нових творів. Артисти здійснюють гастрольні поїздки у розташування військових частин, у тому числі й на схід нашої держави.

Для місцевого населення започатковано проведення флешмобів у громадських місцях, де виконуються нові сучасні твори, із провідними виконавцями та творчими корективами.

Ансамбль – це творчий колектив, люди, артисти, які в ньому служать. Саме вони створюють унікальність та дух. Коли у колективі єднання, відбуваються справжні злети. Сьогодні авторитет ансамблю підвищують: чотири народних артисти України; 14 заслужених артистів України, один заслужений працівник культури України, один заслужений діяч мистецтв України, артисти оркестру, хору, балету, артисти-вокалісти.

Обстановка війни диктує свої умови в організації виступів перед особовим складом. Увійшла в практику підготовка та проведення концертних програм малими оркестровими групами та окремими солістами. Під час виступів у бліндажі, укритті між слухачами та артистами встановлюється близький контакт. Пісні на військову тематику, популярні пісні народжуються через обмін енергією між артистами та військовослужбовцями. Невипадково значна кількість пісень написана на слова бійців, які виконують бойові завдання на передовій. Вони увійшли у репертуар ансамблю.

Традиційними є виступи перед концертом ветеранів Ансамблю, військової служби та учасників бойових дій Національної гвардії України, які діляться своїм військовим та бойовим досвідом, дякують захисникам за їх важкий ратний труд.

Ветерани гвардії також беруть участь творчій діяльності Ансамблю: вони створили понад 10 пісень з відеосупроводом, що закликають воїнів на ратні подвиги в ім'я України. Проводяться вернісажі та виставки картин художників-професіоналів та аматорів на військову тематику у школах, інститутах, військових частинах, а також на теренах зарубіжних країн. Члени Національної спілки фотохудожників України здійснили кілька турів у прифронтові області та на позиції воїнів-гвардійців з матеріалами фотовиставки «На рубежах мужності».

Важливою є участь артистів у проведенні іміджевих та благодійних заходів для військовослужбовців, які перебувають на лікуванні та проходять реабілітацію в медичних закладах Сил оборони України.

За період воєнного стану окремі артисти ансамблю добровільно поповнили ряди захисників уклавши контракти на військову службу. Їхні виступи часто слухають бійці під час відпочинку. Поповнилися ряди й самого колективу ансамблю молодими, перспективними артистами. В їх становленні допомагають досвідчені митці.

Приділяється увага і питанням наукового супроводження розвитку ансамблю: на викладацькій роботі на посадах професорів та доцентів у провідних навчальних закладах культури та мистецтва перебувають ведучі артисти ансамблю.

Артисти Академічного ансамблю пісні й танцю Національної гвардії України, гвардійські поети, композитори, художники, фотомитці музикою, піснюю, кінострічками, образотворчим мистецтвом сприяють підвищенню іміджу Національної гвардії України, мотивують воїнів та населення на свідоме, мужнє, хоробре виконання своїх обов'язків із захисту Вітчизни.

Нікітіна Д.С.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

РЕЛІГІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД У ПІДТРИМЦІ ЗС УКРАЇНИ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

«Люди – громадські істоти. Ми являємося на світ завдяки іншим людям. Ми виживаємо за допомогою оточуючих. Хочемо ми того чи ні, але в нашому житті навряд чи вдасться відшукати моменти, коли ми не залежимо від інших», – Далай Лама. Саме ця цитата добре передає всю сутність діяльності громадянського суспільства, яке на добровільних засадах утворює об'єднання у формі політичних, соціальних та релігійних рухів для впливу на політичний сектор. Їхня діяльність спрямована на спробі утримати суспільство разом завдяки спільним цілям, цінностям та довірі.

До 2014 р. основними напрямками роботи українських релігійних громад були: духовне служіння, захист прав та інтересів віруючих, культурно-просвітницька діяльність, соціальні допомога нужденним, видавнича діяльність, надання освіти та відродження культурних та духовних традицій. З 2014 р. напрями їх діяльності дещо змінилися. Наразі більше уваги приділяється підтримці військових, ветеранів, переселенців та постраждалих унаслідок

війни. Під час окупації росією українських територій релігійні організації зайняли чітку позицію, підтримуючи мир і непорушність кордонів України. Також не варто забувати про роль військових капеланів, які є не тільки представниками духовенства в армії, а й у тилу підтримують та мотивують бійців, допомагають родинам загиблим. Окрім цього, вони надають психологічну допомогу нужденним та налагоджують зв'язки з громадськістю й релігійними організаціями.

Найактивніше місце у розвитку релігійно-церковного життя та захисті інтересів вірян посідає Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, створена у 1996 році. Сьогодні ВРЦіРО налічує 19 членів, серед яких є лідери греко-католицької, православної, римо-католицької, протестантської церков, а також ісламу та іудаїзму. Їхня мета полягає в об'єднанні спільних зусиль різних релігійних течій для досягнення компромісу та співучасті у розробленні законодавчих проєктів та інших нормативних актів у питаннях державно-церковних відносин.

З початку ведення активних бойових дій на території України представники ВРЦіРО заявили, що вважають російську агресію основною загрозою релігійній свободі. Доказом цього слугують вбивства священнослужителів та руйнування храмів. Релігійні організації відіграють важливу роль у згуртуванні суспільства під час війни, активно долучаються до волонтерської, гуманітарної та психологічної допомоги як військовим, так і цивільному населенню.

*Нікітюк О.В., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ;
Нікітюк П.О.
Командування Сил підтримки Збройних
Сил України, м. Київ*

НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ У ПРОВЕДЕННІ ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ

Під час війни росія використовує українські території як полігон для знищення старих запасів свого озброєння та випробовування і модифікації нових. Україна сьогодні входить до числа найбільш забруднених мінами і вибухонебезпечними пережитками війни країн світу. Однак через тривалі бойові дії та окупацію окремих територій, повний ступінь забруднення залишається нез'ясованим. Станом на вересень 2025 р. понад 137 тис. км² суходолу та близько 14 тис. км² водних територій залишалися забрудненими та потребували обстеження.

За даними ЗМІ, з початку повномасштабного вторгнення по вересень 2025 р. в Україні від мін та вибухонебезпечних предметів (ВНП) постраждало 1 330 цивільних осіб, серед них 135 дітей. Під загрозою від ВНП перебувають приблизно 6,1 млн громадян, а до 2030 р. може статись до 9 тис. нещасних випадків через міни та інші вибухонебезпечні залишки.

Гуманітарне розмінування територій України – складний процес, що потребує величезних фінансових затрат, залучення найкращих спеціалістів і технологій та допомогу світової спільноти. За розрахунками Світового банку, орієнтовна вартість повного комплексу робіт з гуманітарного розмінування складає \$ 37 млрд і ця вартість не є остаточною.

Тема гуманітарного розмінування України є актуальною і привертає увагу міжнародної спільноти. Це благодійні фонди, неурядові організації, технологічні компанії, виробники певного обладнання. Іноземні донори та технологічні компанії, що займаються розробленням та виробництвом обладнання для розмінування, хочуть співпрацювати з Україною.

Варто відмітити, що після звільнення Київщини, частини Херсонщини та Харківщини окремі країни та міжнародні організації розпочали активну діяльність щодо надання допомоги Україні у проведенні гуманітарного розмінування деокупованих територій. Одними з перших країн була Велика Британія та країни Балтії.

У лютому 2024 р. була створена Коаліція з розмінування України, до якої станом на жовтень 2025 р. увійшли 23 країни.

Міжнародна допомога Україні у гуманітарному розмінуванні здійснюється за такими напрямками, як: технічна допомога (обладнання, техніка, засоби захисту); фінансова підтримка; підготовка та перепідготовка саперів; підготовка собак-саперів; нарощування спроможностей (збільшення кількості сертифікованих операторів); координація діяльності через міжнародні платформи.

Крім того, партнери надають допомогу в обстеженні забруднених територій та безпосередньому очищенні земель і акваторії Чорного моря від мін і ВНП.

Одним із основних напрямів допомоги іноземних країн у проведенні гуманітарного розмінування є фінансова допомога. Найбільш важливими складовими цього напрямку є проведення Міжнародних донорських конференцій високого рівня з гуманітарного розмінування в Україні. Загальний внесок партнерів у гуманітарне розмінування з 2022 р. уже склав понад \$ 1 млрд. У 2026 р. Україна має отримати понад 165 млн євро.

Завдяки міжнародній підтримці на початок 2025 р. над розмінуванням в Україні працювало майже 70 операторів протимінної діяльності, понад 4 тис. саперів, більш ніж 150 одиниць техніки.

До виконання заходів протимінної діяльності залучені міжнародні неурядові організації з розмінування: The Halo Trust, Данська Рада у справах біженців (DRC), Швейцарський фонд протимінної діяльності (FSD), Демайнінг Солюшинс, філія Норвезької ради біженців в Україні (NPA), представництво DanChurchAid в Україні (DCA), відокремлений підрозділ Міжнародної Федерації Handicap в Україні. Сьогодні дедалі більше країн долучається до допомоги Україні в гуманітарному розмінуванні.

Отже, завдяки міжнародній допомозі та різноманітним програмам із гуманітарного розмінування, запровадженню високотехнологічних та ефективних технологій у сферу розмінування, Україна активно розвиває й власне виробництво сучасних роботизованих платформ та машин для механізованого розмінування, розробляє безпілотники, які використовують на етапі нетехнічного обстеження територій, працює над залученням ШІ до ідентифікації вибухонебезпечних предметів, готує кваліфікованих саперів і поступово очищує свою територію від вибухонебезпечних предметів.

*Ніколайчук Л.Г., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

В умовах сучасних викликів, зокрема воєнних конфліктів, для України розгляд проблем правової допомоги Організації Об'єднаних Націй (ООН) є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним для забезпечення верховенства права, демократичного розвитку та дотримання міжнародних зобов'язань.

Після завершення Другої світової війни, 24 жовтня 1945 р. було створено глобальну міжнародну організацію для забезпечення системи колективної безпеки – ООН. У червні 1945 р. було підписано Статут ООН, перша стаття якого оголосила здійснення міжнародного співробітництва «у заохоченні та розвитку поваги до прав людини» однією з цілей організації. ООН з-поміж інших завдань зосередила свою роботу саме на розвитку ідей щодо захисту прав людини. Результатом цієї діяльності стала низка міжнародних договорів. Зокрема, загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., у якій держави пообіцяли одна одній забезпечити громадянські права і свободи, рівність усіх перед законом, особисту недоторканість, свободу совісті та віросповідання; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено Європейська Конвенція з прав людини) 1950 р.; Конвенція про запобігання і покарання за злочини геноциду (прийнята у 1948 р. і набула чинності в 1951 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (та два Факультативні протоколи до них); Віденська декларація і Програма дій, прийнята 25 червня 1993 р. на Всесвітній конференції з прав людини (першій конференції з прав людини після завершення Холодної війни). Україна є стороною практично усіх багатосторонніх конвенцій ООН у галузі прав людини. Конституція України та інше законодавство нашої держави зорієнтовані на міжнародно-правові стандарти.

Варто зазначити, що на даний момент ООН не впоралася із покладеними на неї функціями щодо забезпечення колективної безпеки та дотримання прав людини у світовому масштабі. Так, в 20-х рр. ХХІ ст. історія з понаддержавними безпековими структурами, що мали забезпечувати дотримання прав та свобод людини, загалом повторилась. Створена з цієї метою ООН не виконала покладені на неї функції, внаслідок чого росія, будучи постійним членом Ради Безпеки ООН, у 2014 р. розпочала гібридну війну щодо України, що в лютому 2022 р. переросла у повномасштабну збройну агресію. За таких умов ООН не вжила практично жодних дієвих заходів, спрямованих зокрема на захист прав людини та дотримання росією норм міжнародного гуманітарного права. Більше того, сьогодні росія, ведучи агресивну війну з Україною, грубо порушуючи міжнародне гуманітарне право та права людини, вчиняючи військові злочини, і надалі є постійно діючим членом Ради Безпеки ООН. Жодних дієвих заходів щодо припинення такої війни та виключення країни-агресора з Ради Безпеки ООН не вжито.

*Пашкова О.О., к.і.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ НА ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Після широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну міжнародна спільнота послідовно засуджувала злочини російських збройних сил, скоєні в Україні, особливо щодо дітей. Зокрема, міжнародного резонансу набуло масове примусове переміщення дитячого населення України на територію держави-агресора.

Із засудження збройного вторгнення, у тому числі незаконної депортації, виступила Парламентська Асамблея Ради Європи у резолюціях «Гуманітарні наслідки і внутрішнє та зовнішнє переміщення у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України» (№ 2448 від 22.06.2022) та «Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України» (№ 2482 від 26.01.2023). Асамблея закликала росію негайно припинити незаконну депортацію дітей (183 000 на той час) та сприяти їх возз'єднанню з батьками, а також закликала підтримувати роботу українських і міжнародних неурядових організацій, а також правозахисників і журналістів у збиранні доказів і документуванні злочинів, у тому числі депортації дітей до російської федерації та на інші окуповані нею території. Вказувалося, що примусове переміщення для русифікації через усиновлення російськими сім'ями та/або переведення до російських закладів інституційного догляду чи літніх таборів може підпадати під Ст. II Конвенції про геноцид.

Автори резолюції «Депортації та насильницьке переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до Російської Федерації або на тимчасово окуповані українські території: створити умови для їхнього безпечного повернення, припинити ці злочини та покарати винних» (резолюція № 2495 від 27.04.2023) виокремили практики, до яких вдається держава-агресор відносно дитячого населення України, а саме:

навмисне руйнування цивільної інфраструктури, щоб змусити населення тікати лише до російської федерації, на окуповані росією території України або у Білорусь;

«фільтрація» мирного населення, у тому числі обшуки, допити та вилучення значної кількості персональних та біометричних даних, а також піддавання тортурам;

примусове переміщення до російської федерації та у межах тимчасово окупованих територій України, влаштування у прийомні сім'ї, заклади інституційного догляду, «літні табори», а також сприяння усиновленню цих дітей громадянами росії. Це стосується дітей-сиріт, дітей із інвалідністю, дітей, депортованих без батьків, а також дітей, батьки яких дали згоду на їх перевезення окупаційною владою до так званих «таборів відпочинку», звідки їх не повернули. У деяких випадках дітям (часто неправдиво) повідомляли, що їхні батьки загинули; вони не знали місце свого перебування та як зв'язатися родичами чи отримати будь-яку допомогу, піддавалися знущанням та психологічному тиску;

«перевиховання» дітей або русифікація, що означає заборону розмовляти українською мовою чи будь-яким чином виражати свою українську приналежність і культуру, паплюження української мови, культури та історії, примусове ознайомлення з російською мовою та культурою, викладання російської версії історії, вплив панівної пропаганди через ЗМІ, участь у «патріотичних» заходах, військова підготовка. Ці злочини свідчать про намір

держави-агресора знищити українську державність та ідентичність, а також культурні та мовні характеристики українського народу.

У резолюції названо й посадових осіб, безпосередньо відповідальних за депортацію дитячого населення України: прем'єр-міністра рф, міністрів освіти і охорони здоров'я, уповноваженого з питань прав людини та першого заступника керівника адміністрації президента росії, самопроголошеного президента Білорусі, а також губернаторів Краснодарського краю, Магадану, Камчатського краю, президента Татарстану і главу Республіки Адиґея.

25 січня 2024 р. ПАРЄ одноголосно ухвалила резолюцію “Становище дітей України” (№ 2529), у якій вкотре засудила загарбницьку війну росії проти України, привітала зусилля України щодо повернення депортованих або примусово переміщених дітей, зокрема через програму «Bring Kids Back UA» та формування Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. Автори резолюції, посилаючись на державні органи влади України, навели дані про кількість депортованих дітей (19 546 осіб), та кількість тих, кого станом на січень 2024 р. вдалося повернути – 388 осіб. Варто зазначити, що у резолюції 2023 р. було вказано про повернення з росії 361 дитини. За даними Офісу Президента, у 2024 р. державна влада України повернула 449 дітей.

Водночас Асамблея зазначила про відсутність єдиного правового механізму швидкого повернення неповнолітніх українців, повторила заклик до російської федерації та Білорусі припинити незаконні депортації, затримання та примусове переміщення дітей, а також сприяти якнайшвидшому їх поверненню. Також Парламентська асамблея закликала держав-учасниць запроваджувати й виконувати санкції проти обох країн, у тому числі включення до санкційних списків осіб, причетних до депортації та примусового переміщення українських дітей, а також повідомляти державні органи влади України у разі перетину кордону громадян росії, які незаконно усиновили або встановили опіку над українською дитиною. Асамблея також підкреслила особливу вразливість дітей-сиріт, неможливість відстеження їх місцеперебування, порушення їхніх прав, зокрема незаконну зміну імені і громадянства, незаконне усиовлення, індоктринацію, нав'язування іншої культури та мови, психологічне та/або фізичне насильство.

Дітям, які перебувають на території російської федерації, нав'язують ідентичність країни-агресора, діти, які залишаються на окупованій території України, перебувають під загрозою депортації і також піддаються жорсткій індоктринації та мілітаризації.

*Руснак Ю.І., к.ю.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОБОРОНИ (2014–2025 рр.)

Після окупації російською федерацією Автономної Республіки Крим, а також початку ескалації конфлікту в Донецькій та Луганській областях співпраця між Україною та Канадою у сфері оборони значно посилилася. Канада стала однією з перших держав, яка почала надавати допомогу Україні після початку бойових дій на Сході України.

У грудні 2014 р. Україна і Канаді підписали Декларацію про наміри продовжувати співпрацю заради зміцнення уряду та сил безпеки і оборони України.

У квітні 2017 р. між Міністерством оборони України, Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади було підписано Домовленість про оборонне співробітництво у таких пріоритетних напрямках співпраці: оборонні дослідження, розробки та виробництво; матеріальне забезпечення; логістика; оборонна політика; військова освіта.

У травні 2018 р. між Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством національної оборони Канади і Канадськими Збройними Силами було підписано Технічну угоду про проведення заходів військової підготовки, нарощування потенціалу та надання підтримки державі, що приймає. Метою цієї Технічної угоди є встановлення загальних принципів, що регулюють надання на території України підтримки силам, що прибувають, силами, що приймають, для забезпечення військової підготовки та нарощення потенціалу.

Важливим досягненням українсько-канадського оборонного співробітництва стало підписання 27 січня 2021 р. з канадською компанією «Алінея Інтернешнл» Меморандуму про наміри щодо співробітництва з метою залучення консультативно-дорадчої допомоги у рамках проєкту «Технічна експертиза та передача потенціалу для підтримки реформ» (Promoting Reform Objectives through Technical Expertise and Capacity Transfer – PROTECT) для проведенні аудиту системи військової освіти та здійснення комплексного функціонального огляду системи оборонного менеджменту в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.

Після 24 лютого 2022 р., незважаючи на наявність відносно незначних власних арсеналів озброєння, Канада стала однією з провідних держав у наданні військово-технічної підтримки Україні. Під час проведення саміту НАТО у Вільнюсі у 2023 р. Канада як член G7 стала співавтором декларації про безпекові запевнення для України, а також третьою державою, яка розпочала переговори з Україною щодо укладення відповідної двосторонньої угоди, що і була підписана 24 лютого 2024 року. На виконання цієї угоди 24 серпня 2025 р. був підписаний План дій з її реалізації. Зазначеним планом окреслено основні напрями та механізми реалізації двосторонньої співпраці у безпековій сфері, що охоплює: військову підготовку, розбудову оборонних спроможностей, обмін розвідувальною інформацією, кібербезпеку, боротьбу з тероризмом та гібридними загрозами. Також між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади був підписаний лист про наміри щодо спільного виробництва оборонної продукції у Канаді та Україні.

Отже, в умовах російсько-української війни Канада є одним із провідних союзників України. Розвиток співробітництва між Україною та Канадою характеризується стратегічним поглибленням партнерства, що спрямоване на зміцнення обороноздатності України та підтримки її суверенітету.

*Ринський І.М.,**Микитин В.Ф.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ 2022–2025 РОКІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГУМАНІСТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОПОРУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Волонтерський рух в Україні у 2022–2025 рр. став складовою опору російській агресії. За даними соціологічних опитувань, у 2022 р. понад 80 % громадян долучалися до підтримки армії та внутрішньо переміщених осіб; у 2023–2024 рр. близько половини населення регулярно здійснювали фінансові внески чи іншу допомогу.

Сили територіальної оборони стали одним із головних бенефіціарів волонтерської допомоги. У 2022 р. до 60 % їхніх матеріально-технічних потреб закривали саме волонтери. Це стосувалося забезпечення формою, спорядженням, транспортом, засобами зв'язку та безпілотними комплексами. Волонтерська підтримка сприяла тому, що Сили територіальної оборони перетворились на боєздатний компонент Збройних Сил, здатний виконувати широкий спектр завдань.

Волонтерство виявилось практичною реалізацією ідеї цивільно-військового співробітництва. Воно набуло форми партнерства між суспільством, армією та міжнародними гуманітарними інституціями.

Попри величезний позитивний внесок, волонтерський рух не був позбавлений проблем, серед яких мали місце корупційні випадки та шахрайські схеми, стихійність і дублювання зусиль, особливо у 2022 р., коли через відсутність координації частина допомоги розподілялась нераціонально, донори виснажувалися (у 2023–2024 рр. регулярні пожертви знизилися, порівняно з піковими 81 % у 2022 р.), проте залишалися стабільними на рівні понад 50 %.

Реакцією суспільства та держави на такі виклики стало запровадження прозорих механізмів звітності, самоочищення волонтерського середовища. Заходи держави, суспільна увага, медійний контроль дозволили зберегти довіру до волонтерського руху на високому рівні: понад 70 % громадян висловлюють позитивне ставлення до діяльності волонтерів. Таким чином, вбачається, що волонтерський рух утворює гуманістичну основу спротиву України російській агресії. Він довів здатність суспільства до самоорганізації у критичних умовах, став системним чинником обороноздатності й моральної стійкості. Його внесок полягає не лише у матеріально-технічному забезпеченні Збройних Сил та інших складових Сил безпеки і оборони країни, а й у формуванні нової моделі цивільно-військової взаємодії для збереження незалежності України і актуальної архітектури безпеки Європи.

Унікальність досвіду полягає в тому, що громадянське суспільство взяло на себе функції, які в інших країнах традиційно виконує держава: забезпечення матеріально-технічних потреб, інформаційна підтримка, дипломатичні контакти.

*Слісаренко Д.С.**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

РОЛЬ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

На сьогоднішній день військово-патріотичні громадські організації відіграють ключову роль у зміцненні національної безпеки України та формуванні свідомого громадянського суспільства. В умовах триваючої російсько-української війни вони активно здійснюють діяльність, спрямовану на військово-патріотичне виховання молоді, підтримку Збройних Сил України та розвиток волонтерського руху.

У 2016 р. керівники різних ГО вирішили об'єднатись в єдину спілку ВОВПО (Всеукраїнське об'єднання військово-патріотичних організацій) заради ефективності спільних дій у проведенні різних змагань, тренінгів, вишколів та допомоги військовим на фронті. Це стало поштовхом до розвитку організацій. Обмін досвідом став основою для здобуття нових знань, адже залежно від минулого досвіду наставника, вони мали різну специфіку та напрями роботи. Після об'єднання у 2016 р. активно розпочалися змагання по всій території України, найбільшими з яких були змагання на базі 169-го навчального центру в м. Десна. Там юнаки та юначки могли показати те, що напрацьовували за рік, та здобути досвід обкатки танком, стрільби з бойової зброї різних типів, виживання у лісі, тобто все те, що може очікувати їх у разі рішення стати на захист держави. У результаті формується цілісна система, що поєднує освітній, виховний та оборонний компоненти.

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України викладачі та старші учасники, які ще не були у війську або перебували у запасі, стали на захист держави. Той досвід, який вони здобували на вишколах у лісах та горах, на змаганнях у різних навчальних центрах, той справжній патріотизм та відданість допомагали їм з перших днів перебування на бойових позиціях, вони відчували себе більш підготовленими та впевненіше ніж інші, адже тренувалися і мали хоч і не бойовий, але досвід.

Особливо значущим є внесок цих організацій у розвиток волонтерського руху. Їхні представники систематично забезпечують підрозділи Сил оборони засобами зв'язку, дронами, тепловізорами, транспортом та гуманітарною допомогою. Так, наприклад, у 2023–2025 рр. організації «Патріот», «Український легіон» спільно з Міністерством оборони реалізують ініціативи з підготовки цивільного населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій і військових загроз. Також ГО «ОТГ-23» у співпраці командуванням ССО України проводять вишколи для підлітків та дорослих, на яких впроваджують військову підготовку та програму руху опору.

Отже, сьогодні військово-патріотичні громадські організації виступають важливим чинником підвищення обороноздатності держави, сприяють єдності суспільства та розвитку громадянської свідомості. Їхня діяльність є невід'ємною складовою сучасної системи національної безпеки України, а подальша інституціоналізація та державна підтримка таких структур є стратегічно важливим напрямом розвитку держави в умовах воєнного часу.

*Слюсаренко І.Ю., к.і.н., доцент
Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ*

ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ КОРОЛІВСТВА НОРВЕГІЯ ТА УКРАЇНИ: ГОЛОВНІ ЗДОБУТКИ 2025 РОКУ

Концептуальні зовнішньополітичні документи Королівства Норвегія засвідчують дуже чітке розуміння сучасних загроз, які становить агресивна політика російської федерації щодо сусідніх держав. Урядовий сайт королівства Норвегія містить окремий розділ, присвячений Україні (<https://www.regjeringen.no/en/topics/ukraine/>), який став джерелом інформації.

Протягом 2025 р. відбулися два візити Президента України В. Зеленського до Норвегії (березень, жовтень), а також візит Прем'єр-міністра Королівства Норвегія Йонаса Гар Стере (серпень), а також шість зустрічей міністрів оборони обох держав, зокрема, сторони обмінялися візитами на рівні міністрів.

На основі Спільної заяви про стратегічне співробітництво між українським підприємством ОПК та компанією NAMMO (один із найбільших виробників боєприпасів у Європі) в березні 2025 р. було досягнуто домовленості про створення спільного підприємства з виробництва боєприпасів калібру 155-мм на території України. У квітні 2025 р. Норвегія приєдналася до Коаліції дронів для України, а прем'єр-міністри України та Норвегії, Денис Шмигаль та Йонас Гар Стере, обговорили у Вашингтоні питання спільного виробництва зброї, підкреслюючи, що це інвестиція не лише в українську обороноздатність, а й у безпеку всієї Європи.

У травні Міністр оборони Норвегії Торе Сандвік заявив, що усі обіцяні Україні літаки F-16 будуть поставлені до кінця 2025 року. Частину літаків вже доставлено.

На рівні міністрів оборони двох держав у червні 2025 р. визначено пріоритети оборонної співпраці та фінансування дронів. Особливу увагу приділено розвитку співпраці у сфері безпілотних систем, включаючи закупівлі українських БпЛА, фінансування виробництва вітчизняних зразків та спільні проекти. 25 червня 2025 р. Уряд Норвегії виділив понад \$644 мільйони на закупівлю безпілотників та їх технологій в українських та європейських підприємств. Це перша норвезька масштабна закупівля дронів безпосередньо в іноземних виробників.

Норвегія також робить внесок у покращення протиповітряної оборони (ППО) України, збільшивши минулого року підтримку Повітряних Сил на 1,3 млрд норвезьких крон, спільно з Швецією та Данією профінансують один із перших пакетів військової підтримки України за новою ініціативою НАТО PURL (Пріоритетний перелік потреб України). Ініціатива PURL забезпечить швидке постачання американської зброї та техніки, зокрема ракет для системи ППО Patriot. Загальна вартість пакету складає близько \$486 мільйонів. Норвегія оголосила про виділення семи додаткових мільярдів крон (понад \$460 млн) для підтримки протиповітряної оборони. Разом із Німеччиною Норвегія поставить Україні дві системи Patriot та ракети до них.

На 2025 рік військова допомога Норвегії Україні складає \$6,9 млрд. Серед ключових напрямів фінансування: \$730 млн на фінансування ВПК України (спільні підприємства та виробництво дронів) та \$610 млн на закупівлю дронів.

Норвегія входила до складу п'яти міжнародних коаліцій на підтримку України: морської (очолює спільно з Великою Британією), авіаційної, ППО, дронів та РЕБ, а також фінансово підтримує навчання українських військовослужбовців у рамках операції Gungne в Норвегії і Interflex у Великій Британії та підтримує Місію ЄС з військової допомоги Україні.

Співпраця між Україною та Норвегією 2025 р. характеризувалася значним посиленням фінансової та військово-технічної підтримки, особливо у сфері протиповітряної оборони, безпілотних систем та спільного військового виробництва. У 2022–2024 рр. військова допомога з боку Норвегії склала \$3,1 млрд, 2025 року заплановано на суму \$6,9 млрд.

Солошенко Н.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ КІПР – ДОПОМОГА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Двостороннє співробітництво між Україною та Республікою Кіпр розвивається у дусі взаєморозуміння та довіри, чому сприяє схожість позицій двох країн з багатьох актуальних питань міжнародних відносин, а також духовна близькість українського та кіпрського народів. На постійній основі здійснюється двосторонній діалог між керівництвом України та Кіпру в рамках міжнародних угод у двосторонньому форматі.

Кіпр підтримує незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також приєднується до ухвалення рішень щодо запровадження санкцій ЄС проти РФ з огляду на повномасштабне вторгнення Росії в Україну.

Варто зазначити, що 3–5 липня 2011 р. відбувся перший в історії українсько-кіпрських відносин офіційний візит Президента Республіки Кіпр Д. Хрістофіаса в Україну. Візит став знаковою подією, що засвідчила перехід двосторонніх відносин на найвищий рівень політичного діалогу, став каталізатором не лише поглиблення політичного діалогу, а й активізації українсько-кіпрського співробітництва в усіх сферах співробітництва.

Перший в історії українсько-кіпрських відносин офіційний візит Президента України до Республіки Кіпр відбувся 8–9 листопада 2012 року. 14–16 грудня 2011 р. здійснено офіційний візит до Кіпру Голови Верховної Ради України, під час якого був підписаний Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між парламентами обох країн.

Республіка Кіпр послідовно підтримує Україну у протистоянні російській агресії, надаючи допомогу у політичній, військовій та гуманітарній сферах. Країна приєдналася до Вільнюської декларації G7, надавши Україні гарантії безпеки, і також бере участь у Європейському фонді миру, спрямовуючи щороку близько € 7,5 млн на потреби оборони та відновлення. Кіпр активно приймає українських біженців, підтримує програми реабілітації ветеранів і дітей, а також долучається до проєктів із розмінування територій. Попри власні виклики, держава демонструє приклад стабільної європейської солідарності, поєднуючи гуманітарну допомогу з довгостроковими безпековими ініціативами.

Кіпр прийняв до 15 тис. громадян України, які отримали статус тимчасово переміщених осіб. Уряд Кіпру запровадив програму грошової допомоги та продовжив термін дії статусу тимчасового захисту для українців. Загальні витрати на прийом українських біженців склали € 44,4 млн.

Примітно, що 12 липня 2023 р. Кіпр став тридцятотою країною, яка приєдналася до Вільнюського саміту G7 і відповідної декларації лідерів щодо гарантій безпеки для України. Документ передбачає укладення довгострокових двосторонніх угод між країнами-підписантами та Україною у сферах оборони, кібербезпеки та енергетичної стійкості.

Непохитна підтримка Кіпром суверенітету та територіальної цілісності України має особливе значення, враховуючи власний історичний досвід цієї країни. 19 серпня 2025 р. президент Нікос Христодулідіс під час консультацій із європейськими партнерами підтвердив, що Кіпр повністю поділяє спільну позицію ЄС щодо засудження російської агресії та підтримує Україну.

У рамках участі в Європейському фонді миру (European Peace Facility) Кіпр спрямовує понад €3 млн на військові потреби України. Ці кошти використовуються для закупівлі обладнання подвійного призначення, підготовки українських військових, зокрема інженерних і саперних підрозділів, та зміцнення оборонної інфраструктури. На території Кіпру для українських фахівців проводяться курси з розмінування у співпраці з ЄС. Попри обмежені власні ресурси, Кіпр залишається активним партнером України у межах європейських безпекових ініціатив.

Кіпр також співпрацює з ірландськими та американськими військовими експертами, щоб допомогти підготувати український персонал до розмінування немаркованих мінних полів на українській землі. Тренування відбуваються під егідою місії Європейського Союзу з військової допомоги Україні, започаткованої у жовтні 2022 року. Зазначимо, що в Україні команді фахівців з розмінування чисельністю 5 000 осіб знадобиться щонайменше 30 років, щоб очистити всі міни з немаркованих мінних полів по обидва боки лінії фронту.

Стасюк Ю.М., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

НАЗЕМНІ БЕЗПІЛОТНІ СИСТЕМИ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ЦЬОГО ПИТАННЯ У 2025 РОЦІ: ДИВЕРСИФІКАЦІЯ НАДХОДЖЕННЯ ТЕХНІКИ

Досвід російсько-української війни з 2022 р. висунув низку вимог до протиборчих сторін із застосування нових тактик (способів) ведення бою та новітніх зразків озброєння та військової техніки. Серед згаданого привертають увагу наземні роботизовані комплекси, що розвиваються, але не так швидко як безпілотні літальні апарати та комплекси. Проте це не зменшує цінність безпілотних наземних комплексів у сучасній війні. Вони можуть бути незамінними порівняно з іншими безпілотними системами, нездатними результативно виконувати певну діяльність. Так, на них покладають перевезення певної габаритності вантажів та ваги; евакуацію поранених; дистанційне мінування в небезпечних місцях, розвідку; використання цієї техніки як бойової платформи для певного виду озброєння тощо.

На теперішній час можна відзначити, що українські винахідники (інженери) проводять активну діяльність із розроблення цієї техніки, враховуючи іноземні напрацювання. Серед іноземних компаній, що займаються цією проблемою і активно співпрацюють з Україною, є естонська компанія Milrem Robotics. Розроблена та випущена

у 2022 р. їх роботизована платформа ТHeMIS у подальшому надана для випробувань українським військовим. Відомо з відкритих джерел, що станом на 2024 рік у Силах оборони України перебувало на озброєнні близько 14 одиниць.

Серед низки українських компаній та винахідників, що займалися поліпшенням бойового потенціалу цієї техніки, можна виділити українську компанію Frontline. Розробники компанії за участі Milrem Robotics встановили на даний тип наземної роботизованої платформи свою розробку – турель «Буря», оснащену 40-мм автоматичним гранатометом Mk 19. У подальшому експлуатація та випробування цього доробку дало позитивні результати на полі бою та відгуки від українських військових.

Як зазначив співзасновник та керівник ТОВ «ТЕНКОР» Максим Васильченко станом на 2025 рік українське військо потребуватиме на фронті не менше 40 тис. безпілотних комплексів, серед них наземних. Станом на серпень 2025 р. за офіційними контрактами було закуплено 8 тис. наземних роботизованих комплексів для Сил оборони України. На сьогоднішній день вітчизняний оборонний промисловий комплекс та приватні компанії об'єктивно стикаються з певними проблемами з виробництва цієї техніки з низки причин та лише нарощують виробничий потенціал. Противник продовжує завдавати масованих ударів засобами повітряного нападу по виробничих потужностях, що може призвести або призводить до ненадходження для військ у необхідній кількості заявлених безпілотних систем.

Таким чином, українське військо гостро потребує на лінії зіткнення якісної та багатофункціональної подібної техніки. Це породжує у найближчому майбутньому необхідність у стабільному джерелі щодо поповнення дефіциту та потреб з безпілотних наземних систем. Тому важливе значення набуває міжнародна допомога та підтримка України з оборонних питань.

Так, станом на 2025 рік у межах допомоги від Європейського союзу буде профінансовано виробництво естонською компанією Milrem Robotics та постачання до України на кінець 2025 р. не менше 200 одиниць високотехнологічних ТHeMIS. У подальшому планують розширення виробництва у 500 одиниць техніки на рік.

Отже масштабування виробництва, а також диверсифікація надходження для сил оборони України безпілотних наземних систем (комплексів) особливо від міжнародних партнерів у рамках допомоги у боротьбі з російським агресором – шлях до поступової перемоги й забезпечення майбутнього незалежної, суверенної та добре захищеної держави. Надходження міжнародної військової допомоги зміцнює нашу обороноздатність країни. Разом з тим ця допомога є свідченням про небайдужість міжнародної спільноти щодо майбутнього України. Їх зусилля допомагають Україні вирватися з російських колоніальних утисків та відстояти право українського народу на власну незалежну та суверенну державу. Поряд з цим вони демонструють силу прогресивної солідарності демократичних країн світу для захисту спільних цінностей свободи та справедливості.

*Степанов С.П., к.пед.н.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

З початком повномасштабної агресії російської федерації проти України у 2022 р. міжнародна спільнота продемонструвала безпрецедентну солідарність із українським народом. Допомога надходила у вигляді військової техніки, фінансових ресурсів, гуманітарних вантажів, медичного обладнання та політичної підтримки. Провідну роль відіграють країни НАТО, Європейського Союзу, а також партнери із Азії, Австралії та Америки. Рамштайнський формат став координаційною платформою з постачання зброї, боєприпасів, засобів ППО, БпЛА та систем зв'язку.

Активну участь у підтримці України взяли міжнародні організації, зокрема ООН, Червоний Хрест, USAID, Світовий банк, що спрямовують фінансування на відновлення інфраструктури, енергосистеми, медицину та освіту. Значну роль відіграють і недержавні ініціативи, які діють через благодійні фонди, платформу United24 та інші канали допомоги. Водночас зусилля мільйонів громадян, які самоорганізувались у волонтерські ініціативи, стали потужним ресурсом спротиву. Волонтерський рух в Україні набув виняткового масштабу, охопивши усі сфери: від доставки амуніції, засобів захисту, авто, до розвідки, медичної евакуації та IT-рішень. Волонтери стали рушіями інновацій – створюють дрони-камікадзе, фронтову оптику, мобільні системи зв'язку, розробляють логістичні рішення для доставки допомоги у гарячі точки. Багато з волонтерських організацій співпрацюють напряду з військовими підрозділами, виконуючи завдання оперативніше, ніж державні структури.

Окремо варто відзначити роль української діаспори, яка активно лобіює інтереси держави, організовує збір коштів і інформаційну підтримку за кордоном. Завдяки зусиллям українців у США, Канаді, країнах ЄС вдалось зібрати мільйони доларів на підтримку армії, відправити тонни гуманітарної допомоги та вплинути на прийняття важливих політичних рішень.

Інституціоналізація допомоги через фонди та платформи забезпечила прозорість та ефективність використання ресурсів. Залучення IT-інструментів (наприклад, відкритої звітності, краудфандингу, онлайн-моніторингу доставки) зміцнило довіру суспільства до волонтерського руху.

Таким чином, міжнародна підтримка та внутрішній волонтерський рух стали ключовими чинниками стійкості України у війні. Їхня взаємодія створює унікальну модель мобілізації національного й глобального потенціалу, що суттєво впливає на здатність України чинити опір агресору, адаптуватися до нових викликів і ефективно використовувати доступні ресурси.

*Томчук О.А., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ У ДОПОМОЗІ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р., стала не лише випробуванням для Збройних Сил України, а й потужним каталізатором розвитку громадянського суспільства. Одним із найбільш виразних та масштабних проявів цієї активності став волонтерський рух, що перетворився на справжній феномен сучасної української державності. Якщо у 2014 р. волонтерство виникло як стихійна реакція суспільства на агресію, то вже у 2022 р. воно набуло системного характеру, охопивши мільйони українців в Україні та за кордоном. Волонтерський рух виконує низку ключових функцій, кожна з яких має стратегічне значення для обороноздатності та стійкості української держави.

Матеріально-технічна функція. Забезпечення армії спорядженням, амуніцією, транспортом, безпілотними системами та іншими ресурсами, що часто надходять швидше, ніж через офіційні державні канали.

Логістична функція. Організація збору, транспортування та доставки гуманітарних і військових вантажів, у тому числі у найгарячіші зони бойових дій.

Морально-психологічна функція. Волонтери підтримують моральний дух військових і суспільства, створюють відчуття єдності армії та народу. Вони допомагають пораненим, організовують реабілітацію, опікуються сім'ями загиблих і зниклих безвісти. Волонтерська допомога зміцнює віру в перемогу та формує атмосферу довіри.

Комунікаційна функція. Волонтерські ініціативи виступають посередниками між військом і громадянами. Вони формують суспільний дискурс про потреби фронту, проводять інформаційні кампанії, мобілізують міжнародну підтримку, співпрацюють з українською діаспорою та благодійними фондами світу.

Інноваційна функція. Волонтери активно впроваджують нові технологічні рішення, зокрема розроблення і постачання безпілотних літальних апаратів, систем спостереження, засобів захисту та евакуації.

Інтеграційна функція. Волонтерський рух згуртовує суспільство довкола спільної мети. Він формує горизонтальні мережі солідарності та взаємодії, що зміцнюють національну ідентичність і підвищують стійкість країни до зовнішніх загроз.

Культурно-просвітницька функція. Багато волонтерських ініціатив спрямовані на популяризацію історії, традицій та символів українського війська. Це підсилює «культурний фронт» боротьби та закріплює образ ЗС України як національного символу незламності.

Таким чином, український волонтерський рух став невід'ємним елементом національної безпеки, поєднавши зусилля держави і суспільства. Його досвід доводить, що громадянська самоорганізація здатна не лише забезпечити армію в умовах війни, а й створити фундамент для відбудови України у повоєнний період.

*Трофимович Л.В., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Волонтерський рух в Україні під час війни став одним із найважливіших соціальних феноменів, що значно вплинув на перебіг військових та гуманітарних процесів у країні. Волонтери відіграють важливу роль у підтримці Збройних Сил України, забезпеченні гуманітарної допомоги населенню, евакуації цивільних, медичному забезпеченні, інформаційній протидії ворогу та інших критично важливих аспектах суспільного життя.

Волонтери швидко адаптуються до змінних умов війни, оперативно реагують на потреби військових і цивільного населення, використовуючи новітні технології для координації та ефективного розподілу ресурсів. Активне використання цифрових платформ, соціальних мереж, мобільних застосунків та краудфандингових кампаній дозволяє залучати значні фінансові й матеріальні ресурси не лише з України, а й з усього світу. Завдяки цьому волонтерський рух продемонстрував виняткову ефективність та масштабність, ставши важливим чинником стійкості українського суспільства у воєнний час.

Аналіз основних напрямів діяльності волонтерів показав, що вони виконують широкий спектр завдань. Зокрема, значну частину їхньої роботи становить допомога військовим – забезпечення армії необхідним спорядженням, транспортом, технікою, амуніцією та медикаментами. Окремим важливим напрямом є гуманітарна допомога цивільному населенню, особливо тим, хто постраждав від бойових дій або змушений був покинути свої домівки. Важливим аспектом їхньої роботи також є інформаційний фронт, зокрема боротьба з дезінформацією, підвищення обізнаності суспільства та міжнародної спільноти про події в Україні, а також координація дій через різні медійні та онлайн-ресурси.

Перспективи розвитку волонтерського руху в Україні після завершення війни залишаються досить масштабними. Очікується, що багато волонтерських організацій трансформуються у повноцінні громадські ініціативи, спрямовані на відбудову країни, соціальну підтримку населення та розвиток громадянського суспільства. Важливим напрямом може стати активне залучення волонтерів до процесів реабілітації військовослужбовців, відновлення інфраструктури, підтримки постраждалих сімей та впровадження освітніх програм. Також необхідно розробити механізми довготривалої підтримки волонтерів, включаючи юридичне визнання їхньої діяльності, соціальні гарантії, програми навчання та психологічної допомоги.

Таким чином, волонтерський рух в Україні під час російсько-української війни продемонстрував свою надзвичайну силу, гнучкість та важливість для суспільства. Він став не лише інструментом подолання кризових ситуацій, а й потужним фактором суспільних змін, що сприяє згуртованості нації, підвищенню громадянської відповідальності та міжнародній підтримці України. Попри значні виклики, волонтерство залишається одним із ключових ресурсів українського суспільства, що формує нові підходи до взаємодії громадян, держави та міжнародних партнерів. Його подальший розвиток та інтеграція в суспільне життя є необхідною умовою для успішної відбудови країни після війни та її стабільного розвитку в майбутньому.

*Філобок А.С.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

На початку широкомасштабного вторгнення, що здійснила російська федерація 24 лютого 2022 р., вдершись на територію України, мало хто з міжнародних партнерів вірив у те, що Україна вистійть у цьому протистоянні хоча б місяць. Унаслідок цього міжнародні партнери на всіх рівнях зволікали з наданням військової допомоги, українській необхідної на перших порах. Адже власних резервів, що мали ЗС України на той час вистачало лише на кілька місяців. Не вистачало боєприпасів, озброєння, особливо ракетного, техніки, а також пально-мастильних матеріалів. На кінець квітня 2022 р. запаси артилерійських боєприпасів були майже вичерпані. Проте, незважаючи на заклики керівництва України про допомогу, ніхто з країн-партнерів не ризикував активно вкладатися в надання допомоги Україні, вважаючи цю війну безперспективною для України, а отже ніхто з них не хотів руйнувати зовнішньо-політичні та торгово-економічні відносини з такою великою країною, як росія.

Отже, одним із головних завдань військово-політичного керівництва країни, окрім протистояння ворогу, був також пошук дієвих механізмів переконання наших міжнародних партнерів у підтримці України як на політичній, так і на військовій аренах. Після візиту до Києва, у квітні 2022 р., на той час Прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона, який на власні очі переконався в єдності та героїзмі українського народу і його готовності чинити спротив окупантам та бити ворога на власній землі, ситуація з наданням військової допомоги зрушила з «мертвої» точки.

Варто зазначити, що неохитну підтримку України з початку широкомасштабного вторгнення здійснювала саме Велика Британія наданням як фінансової, так і військової допомоги, що включала пакет військової допомоги на суму 100 млн фунтів стерлінгів. Також Велика Британія була лідером у санкціях щодо РФ серед яких: включення до санкційного списку міністра закордонних справ С. Лаврова та дочок президента Росії В. Путіна; заборона імпорту російського вугілля до кінця 2022 р.; замороження активів російського банку «Сбербанк». На спільній зустрічі генеральних штабів України, США та Великої Британії у липні 2022 р. українська сторона представила поетапний план деокупації усієї України, у якому передбачались дії ЗС України відповідно до наданої допомоги, зокрема артилерійських систем та бойової броньованої техніки. Від наданої партнерами допомоги та її обсягів на пряму залежали дії та успіх підрозділів ЗС України на лінії бойового зіткнення.

Також варто відмітити, що були і такі країни, котрі не тільки не допомагали Україні, а ще й усіляко заважали захищати свою незалежність. Однією з таких країн була Угорщина, державна влада якої влітку 2022 р. заборонила транзит європейської військової допомоги через свою територію. Також Угорщина була і до сьогодні залишається противником вступу України в НАТО.

Одну з ключових ролей у перші місяці війни відіграли безпілотні ударні літальні апарати Bayraktar TB2 турецького виробництва, ставши символом української оборони. Вони завдавали значних втрат російським військам, зокрема ударами по колонах військової техніки на суші та плавзасобах на морі, руйнуванням логістики противника тощо.

Отже, рішення щодо надання країнами-партнерами України військової допомоги, у першу чергу, на пряму залежало від стійкості українського народу у військовому протистоянні з росією, а також успіхів ЗС України на театрі бойових дій.

*Фуртес О.О., к.і.н., с.н.с.,
Юрченко Р.В.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПОЛЬСЬКА ДОПОМОГА У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИКІВ ДЛЯ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Серед багатьох важливих заходів міжнародної допомоги Україні у відсічі російської агресії чільне місце посідає організація і проведення підготовки особового складу, зокрема у контексті українсько-польської співпраці. Так, істотним осередком вишкілу українських бійців у час війни стала Литовсько-польська-українська бригада, що бере свій початок з Українсько-польського батальйону, і яка в умовах війни за Незалежність України продовжила підготовку особового складу на щорічних багатонаціональних навчаннях за стандартами НАТО, таких як «Brave Band», «Seven Stars», «Noble Partner», «Rapid Trident», «Allied Spirit», «Agile Spirit», «Maple Arche». Ці навчання дали змогу покращити оперативну та тактичну сумісність між партнерами щодо інтегрованої відповіді на кризу чи операцію у надзвичайних ситуаціях, знання, бачення і розуміння сучасного бойового середовища. Вони показали тверду волю партнерів продовжувати спільні зусилля для підтримки України у війні з російським агресором.

Окрім того, в рамках місії EUMAM Ukraine (European Union Military Assistance Mission for Ukraine) Польща стала одним із основних майданчиків із підготовки особового складу Збройних Сил України на базовому, поглибленому та спеціалізованому рівнях з предметів підготовки і проведенням тактичних навчань відділень, взводів, рот, батальйонів із бойовою стрільбою. З жовтня 2022 р., коли була заснована місія, по вересень 2025 р. у Польщі підготовку на основі найновіших даних про бойові дії пройшли понад 30 тис. військовослужбовців ЗС України.

Польські експерти дедалі частіше стверджують, що досвід воюючої України є цінним також для армій країн НАТО. Польща активно інтегрує український бойовий досвід, зокрема у сфері дронів. У рамках створення національного та міжнародного центрів аналізу, навчання та освіти НАТО-Україна 1 жовтня 2025 р. у Польщі за підтримки Норвегії був створений найбільший центр підготовки українських військових Camp Jomsborg, що слугуватиме майданчиком для обміну досвідом між ЗС України та НАТО, особливо у питаннях застосування та протидії дронам. Він може розмістити близько 1 200 осіб одночасно.

Таким чином, допомога Польщі у підготовці військовиків для протистояння російській агресії демонструє спроможність навчати українських солдатів у масових масштабах і свідчить про те, що Європа, а особливо її східна частина, дуже зацікавлена у посиленні своїх кордонів і можливому створенні східно-європейського блоку безпеки, особливо на тлі послаблення бажання США втручатися у вирішення європейських безпекових проблем і посилення гібридного агресивного впливу російської федерації на життєдіяльність європейських країн.

*Шамсутдінов В.О.**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ТА МОТИВАЦІЯ

Актуальність теми зумовлена унікальною роллю, яку волонтерський рух відіграє у формуванні та зміцненні українського громадянського суспільства, особливо в умовах повномасштабної агресії, де він став одним із стовпів національного спротиву. Метою є створення узагальненого соціально-психологічного портрета українського волонтера та аналіз ключових мотиваційних чинників, що спонукають до такої діяльності. Досягнення цієї мети вимагає застосування комплексного підходу, що включає методи соціально-психологічного аналізу для вивчення особистісних рис, ціннісних орієнтацій та поведінкових патернів, а також контент-аналіз для дослідження публічних наративів, що дозволяє зрозуміти, як волонтери саморепрезентують свою діяльність та які смисли в неї вкладають.

Феномен українського волонтерства демонструє високий рівень соціальної зрілості, консолідації та вражаючої здатності до самоорганізації нації. Соціально-психологічний портрет сучасного українського волонтера є багатограним: він характеризується такими рисами, як проактивна життєва позиція, високий рівень емпатії, гостре почуття справедливості, патріотизм, стресостійкість та виняткова гнучкість. Це люди різного віку, статі, освіти та соціального статусу, від студентів до пенсіонерів, об'єднані спільними цінностями та прагненням бути корисними суспільству. Важливою рисою є їхня здатність до ефективної роботи в команді та швидкого опанування нових навичок, що дозволяє оперативно реагувати на динамічні виклики. Цей колективний портрет відображає готовність брати на себе відповідальність там, де державні механізми не встигають або є недостатньо ефективними.

Мотиваційна сфера волонтерської діяльності є багатогранною і включає як альтруїстичні, так і прагматичні мотиви. Ключовими рушійними силами є почуття громадянського обов'язку, бажання захистити власну країну та її майбутнє, потреба у причетності до спільної справи та солідарності. Важливу роль відіграють також мотиви самореалізації, набуття нового досвіду, розширення соціальних зв'язків та отримання психологічного задоволення від допомоги іншим, що слугує механізмом подолання тривоги та безпорадності в кризових умовах. Для багатьох волонтерство стало способом трансформації деструктивних емоцій, таких як страх та гнів, у конструктивну дію, що дає відчуття контролю над ситуацією та власного внеску в перемогу.

Таким чином, волонтерство в Україні є не просто формою благодійності, а потужним інструментом соціальної трансформації, що відображає фундаментальні ціннісні орієнтації суспільства. Поєднання патріотичної ідентичності з глибокою емпатією та потребою в активній дії формує унікальний соціально-психологічний феномен. Цей рух вирішує нагальні проблеми, водночас зміцнюючи довіру та соціальні зв'язки, що робить його наріжним каменем стійкості українського громадянського суспільства.

*Шаповалова А.О., к.ю.н.**Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

МІЖНАРОДНА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасному глобалізованому світі концепція національної безпеки давно вийшла за межі вузького розуміння військової потужності та захищеності державних кордонів. Вона стала багатовимірним поняттям, що включає економічну, енергетичну, інформаційну та, що найважливіше, дипломатичну складові. Для України, яка зіткнулася з безпрецедентною збройною агресією з боку рф, міжнародна солідарність перетворилася з абстрактного політичного концепту на ключовий, системоутворюючий чинник національної безпеки та виживання держави. Ця солідарність, що проявляється у формі політичної, військової, економічної та гуманітарної підтримки, не лише допомагає стримувати ворога, а й формує нову архітектуру безпеки, у якій Україна постає як невід'ємна частина демократичного світу.

Політико-дипломатична складова міжнародної солідарності є фундаментом, на якому будуються всі інші форми підтримки. Вона реалізується через механізми міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, а особливо – через безпрецедентну консолідацію країн Євросоюзу та НАТО. Незважаючи на відсутність формальних зобов'язань щодо колективного захисту за Статутом НАТО, Альянс та його країни-члени демонструють високий ступінь єдності. Резолюції Генасамблеї ООН, що засуджують агресію рф та визнають територіальну цілісність України, є важливими інструментами легітимації позиції України на міжнародній арені та ізоляції агресора.

Найбільш очевидним і матеріальним проявом міжнародної солідарності є військова допомога. Постачання сучасних систем озброєння, від протитанкових комплексів на початку повномасштабного вторгнення до важкої артилерії, систем ППО, ударних БПЛА та боєприпасів дальнього радіусу дії, кардинально змінило спроможність Збройних Сил України. Ця допомога не лише компенсує технологічну перевагу противника, а й забезпечує перехід на стандарти НАТО, що є стратегічною інвестицією у майбутню спільну безпеку.

Економічна солідарність, що включає фінансову допомогу, макроекономічну підтримку та санкційну політику щодо агресора, безпосередньо впливає на внутрішню стабільність України, яка є невід'ємною частиною національної безпеки.

Гуманітарна складова міжнародної солідарності також безпосередньо впливає на безпеку. Прийом мільйонів біженців країнами ЄС не лише врятував тисячі життів, а й запобіг гуманітарній катастрофі всередині України, знявши тиск на інфраструктуру та соціальні служби в умовах воєнного стану. Медична допомога, постачання електрогенераторів для протидії енергетичному тероризму, підтримка української освіти та культури – усі ці дії спрямовані на збереження людського капіталу та соціальної тканини української держави, що є основою її довгострокової стійкості та безпеки.

Таким чином, міжнародна солідарність сьогодні є не допоміжним, а центральним чинником національної безпеки України. Вона перетворила локальний опір агресії на глобальну битву за утвердження міжнародного права, демократичних цінностей і безпекової архітектури, заснованої на правилах.

**СЕКЦІЯ 4.
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Zakrasina H.

*Korolov Zhytomyr Military Institute,
Zhytomyr*

**USING PODCAST FORMAT
IN CADETS' INDEPENDENT FOREIGN LANGUAGE TRAINING**

A modern military specialist must possess foreign language skills sufficient for professional communication. This requires not only classroom-based language practice but also systematic independent enhancement of language proficiency.

Digital educational resources, particularly podcasts, are increasingly integrated into the learning process, partially replacing traditional materials. A podcast is a series of audio episodes available online that contain educational, informational, or professionally oriented content. They offer mobility (listening at a convenient time), flexibility (choice of pace and content), authenticity of the linguistic environment, and development of phonetic perception and intonation recognition. These features allow cadets to practice a foreign language in everyday situations – while commuting, exercising, or during breaks between duties – despite limited time and less-than-ideal conditions. Such flexibility supports gradual development of language competence and boosts motivation for self-directed learning.

Podcasts can be effectively implemented in cadets' independent foreign language training by integrating them into the digital educational environment through information and communication technologies. This includes uploading audio files or SCORM modules to an LMS (Learning Management System), such as MOODLE; creating oral tasks using built-in recording tools like H5P Audio Recorder; and distributing thematic playlists via open podcast platforms available for autonomous listening, such as VOA (Voice of America), British Council, Better at English, Speak English, and others.

The teacher acts not only as a developer but also as a coordinator of audio content, which is accompanied by transcripts, glossaries, tests, and listening comprehension tasks. Educational podcasts are conventionally divided into general language, specialized military, and author-created formats – developed by teachers via LMS platforms or YouTube channels.

During limited access to classroom periods, caused by martial law or service-related workload, podcasts serve as a mobile educational resource that supports regular language practice and reduces the psychological burden associated with learning.

It can be asserted that using the podcast format in cadets' independent foreign language training enhances learning effectiveness, develops listening competence, and fosters autonomous engagement with language material.

The practice of integrating podcasts into the digital environment of military higher education institutions confirms their value as a flexible, accessible, and motivationally appealing tool for foreign language training. Future steps may include creating thematic podcast collections tailored to curricula, language proficiency levels, and cadets' professional specializations.

Антакова Н.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

АНГЛІЙСЬКА МОВА В КАР'ЄРІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. ПРАКТИКА, ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Англійська мова у Збройних Силах України переходить із ролі просто мови спілкування військовослужбовців ЗС України з військовими країн НАТО в інструмент успіху в кар'єрі. Поступово англійська мова увійде у сферу військової діяльності, де без неї неможливо буде обійтися.

Зростання попиту на військових фахівців зі знанням англійської мови диктується інтеграцією України із ЄС та вступом до блоку НАТО. Управління частинами, підрозділами, використання технологій, застосування військової (тактичної) медицини вимагають уміння спілкуватися англійською мовою для успішної взаємодії з колегами з військової справи країн НАТО.

Англійська мова особливо важлива не тільки у військовій сфері діяльності, а також у сфері інноваційних ідей та їх втілення в глобальному масштабі, тому володіння англійською мовою стає гарантією ефективної комунікації та успіху як у військовій справі, так і у повсякденній діяльності.

Для успішного вивчення англійської мови військовослужбовцям необхідно регулярно займатися та підкріплювати накопичені знання практикою. Регулярна практика відіграє ключову роль у процесі вивчення англійської мови для військовослужбовців, забезпечуючи поступове засвоєння матеріалу. Через перевантаження у військовій службі є необхідність у створенні рутини під час вивчення мови, включаючи короткі, але регулярні заняття. Це дозволить військовослужбовцям поступово і постійно засвоювати мовні навички. Навіть мінімальний час, витрачений на навчання, принесе суттєві результати, що призведуть до успішної адаптації та впевненості у спілкуванні.

Вивчення англійської мови в епоху діджиталізації стало набагато легшим, ніж раніше. Сьогоднішні технології – суттєва допомога для вивчення англійської мови. Он-лайн ресурси допоможуть постійно підвищувати свій рівень навчання. Однак викладачі не радять при вивченні англійської мови покладатися лише на програми та онлайн-ресурси.

Отже, викладачам військових навчальних закладів бажано креативно підходити до вивчення англійської мови слухачами, курсантами з використанням новітніх технологій.

Апаров А.М., д.ю.н., професор

*Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, м. Київ*

ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ

Військові капелани як військовослужбовці, які здійснюють військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної

служби України, є суб'єктами військового права з особливими правами та обов'язками. Їх особливий правовий статус обумовлюється, зокрема, необхідністю проходження навчання за спеціальною програмою підготовки військових капеланів у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, відповідно до статті 8 Закону України «Про Службу військового капеланства» від 30 листопада 2021 року.

На нашу думку, актуальним та необхідним елементом підготовки сучасних військових капеланів є їх правова підготовка. Така підготовка важлива для формування розуміння у військових капеланів своєї суб'єктності в межах військового права, вміння орієнтуватися у розмаїтті правовідносин, що виникають під час проходження військової служби, отримання базових практичних навичок правозастосування в межах військових правовідносин та за їх межами. Важливим акцентом у правовій підготовці військових капеланів також є оволодіння засобами та способами захисту своїх прав у судовому та позасудовому порядку.

Тому структура правової підготовки військових капеланів, на нашу думку, може виглядати так:

- загальні положення (базові знання з розуміння держави і права, правовідносин, юридичних фактів, правосуб'єктності, юридичної відповідальності тощо);

- правовий статус військового капелана як військовослужбовця (основні права, обов'язки, соціальні, матеріальні та інші гарантії тощо);

- особливості правового статусу військового капелана через призму унікальності його місії у війську та засобів здійснення військової капеланської діяльності (візія, місія, їх зміст та наповнення);

- правове забезпечення військової капеланської діяльності (системно-структурний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють військову капеланську діяльність, проблематика та практичні навички їх застосування);

- особливості правового захисту прав військових капеланів (основні способи та механізми, адміністративні, дисциплінарні, процесуальні).

Посилення правової складової підготовки військових капеланів як елементу сучасної військової освіти дозволить сформувати практичну та ефективну генерацію військових капеланів у Силах оборони України.

*Балога В.Т.,
Задорожний Д.М.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні, спричинений широкомасштабною агресією російської федерації, докорінно змінив підходи до підготовки військових фахівців. Система освіти, яка раніше діяла за довгостроковими програмами, нині працює у прискореному та адаптивному режимі, забезпечуючи Збройні Сили підготовленими кадрами. Підготовка офіцерів і сержантів базується на поєднанні теоретичних знань та практичного досвіду, здобутого у бойових умовах, що забезпечує швидку адаптацію до сучасних загроз.

Особлива увага приділяється практичній підготовці, де ключову роль відіграє участь досвідчених військовослужбовців. Курсанти отримують знання з тактичної медицини, організації оборонних рубежів, застосування безпілотних апаратів і засобів протидії їм, ведення дій у складі малих підрозділів та роботи у складних умовах постійного ризику.

Навчальні програми скорочено у часі, але вони стали інтенсивнішими та насиченими практикою. Те, що раніше вивчалось місяцями, нині опановується за кілька тижнів, що дозволяє швидко направляти підготовлених військових до підрозділів без втрати якості.

Сучасна війна є високотехнологічною, тому в освітній процес інтегровано комп'ютерні симулятори, віртуальні тренажери та відеосистеми, що дозволяють відпрацьовувати бойові дії максимально наближено до реальності без великих витрат ресурсів. Це включає роботу з безпілотними системами, високоточним озброєнням, засобами радіоелектронної боротьби та цифровими й кіберзасобами.

Досвід сучасних бойових дій показав необхідність постійної адаптації програм. Застосування FPV-дронів, мінно-вибухових засобів і цифрових систем зв'язку спричинило розширення навчальних дисциплін та вдосконалення інженерної та кіберпідготовки. Активізувалася міжнародна співпраця: українські військові проходять навчання у країнах-партнерах НАТО, переймають стандарти, отримують сучасну техніку, що підвищує сумісність із союзними силами та інтеграцію України у євроатлантичний простір.

Разом із досягненнями існують проблеми, пов'язані з обмеженими ресурсами, виснаженням особового складу та нестачею інструкторів із бойовим досвідом. Перспективи розвитку військової освіти полягають у технологізації підготовки, систематизації бойового досвіду, створенні нових навчальних центрів та гармонізації програм із міжнародними стандартами.

Таким чином, підготовка військових фахівців у воєнний час характеризується інтенсивністю, практичною спрямованістю, технологічністю та гнучкістю. Вона базується на реальному бойовому досвіді, інтегрує психологічну стійкість та сучасні технології, формуючи висококваліфікований склад Збройних Сил України, здатний ефективно протидіяти агресору та забезпечувати обороноздатність держави.

Бессонов О.С.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ У ЗС УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації зумовила якісне переосмислення воєнно-історичної роботи. Вона перетворилася з допоміжного напрямку на складову системи національної стійкості, інформаційної безпеки та збереження бойового досвіду. Згідно із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), воєнно-історична робота виконує не лише меморіальну, а й світоглядну функцію, сприяючи формуванню ідентичності військовослужбовців.

Нормативна база, що регулює діяльність у цій сфері, – Доктрина з воєнно-історичної роботи (2020 р.) та Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України (2017 р.) – розроблялася в умовах війни низької інтенсивності. Її положення не враховують масштабів сучасних бойових дій, а також нових напрямів документування війни. Аналіз чинних документів свідчить про дублювання змісту, відсутність чітко визначеної мети та узгодженої системи завдань, що обмежує можливості практичного застосування Доктрини як стратегічного документа.

Суттєвою прогалиною є відсутність нормативного врегулювання роботи з трофейними матеріалами, військовополоненими та іншими джерелами, що становлять важливу складову воєнної історії. Втрата таких матеріалів унеможлиблює створення повноцінної джерельної бази для дослідження характеру сучасних бойових дій, методів противника та еволюції воєнного мистецтва. Не визначено також порядок взаємодії із військовослужбовцями, які перебували у полоні, щодо фіксації свідчень і документування фактів порушень міжнародного гуманітарного права.

На практиці воєнно-історична робота часто обмежується веденням формулярів і журналів бойових дій, що знижує її аналітичний потенціал. Такий підхід суперечить стратегічному баченню, зафіксованому у концептуальних документах Міністерства оборони України, де наголошено на аналітичній, виховній і світоглядній ролі воєнної історії. Водночас у термінологічному полі чинних документів досі використовується поняття «військово-патріотичне виховання», тоді як сучасне законодавство оперує ширшим визначенням – «утвердження національної та громадянської ідентичності».

Доктрина з воєнно-історичної роботи потребує концептуального оновлення відповідно до умов сучасної війни. Доцільно створити єдиний документ, що об'єднав би положення Доктрини (2020 р.) і Положення (2017 р.), усуне дублювання, гармонізує завдання із чинним законодавством і визначить систему відповідальності за їх реалізацію. Необхідно нормативно закріпити порядок роботи із трофейними матеріалами, військовополоненими та іншими джерелами війни, а також запровадити системні методики аналізу бойового досвіду на рівні частин і з'єднань. Оновлена доктринальна база має не лише фіксувати події, а й забезпечувати осмислення війни як історичного процесу, що формує громадянську ідентичність, зміцнює стійкість держави та спадкоємність бойових традицій Збройних Сил України.

*Білаш О.В., к.е.н., доцент,
Величко Л.Д., к.ф.-м.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ У ПЛАНУВАННІ БОЙОВИХ НАВЧАНЬ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Сучасні умови ведення війни та реформування системи військової освіти України вимагають упровадження нових підходів до організації бойової підготовки. Висока динаміка бойових дій, складність прогнозування обстановки, а також обмежені ресурси зумовлюють необхідність наукового обґрунтування планів навчань.

Одним із найбільш ефективних інструментів кількісного аналізу невизначеності є теорія ймовірностей, що дозволяє оцінювати можливі сценарії розвитку подій, ризики виконання бойових завдань та ймовірність досягнення цілей. Теорія ймовірностей дозволяє описати поведінку складних систем у випадкових умовах. Для бойових навчань це означає можливість: визначити ймовірність успішного виконання завдання підрозділом; оцінити ризики виходу техніки з ладу; спрогнозувати реакцію противника або зміну зовнішніх умов; оптимізувати послідовність етапів навчань.

Ефективність бойових навчань можна представити як функціональну залежність ймовірності успішного виконання завдання та ймовірності помилки або збою. У результаті аналізу статистичних даних можна визначити залежність ймовірності успішного виконання завдання від рівня підготовки особового складу, погодних умов, часу на виконання та інтенсивності навантаження.

Для ефективнішого планування навчань офіцери можуть використовувати дерева рішень або ймовірнісні графи, що враховують можливі відхилення у діях підрозділів. Наприклад, якщо ймовірність успішного виконання завдання на першому етапі становить 0,8, а на другому 0,7, то загальна ймовірність успіху всього навчання дорівнює добутку цих значень. Це дає змогу планувальникам коригувати сценарії, підсилювати підготовку або змінювати ресурси, щоб підвищити підсумкову ймовірність до прийнятного рівня.

Важливим є використання моделювання Монте-Карло, що дозволяє програти сотні випадкових сценаріїв виконання навчання з різними вхідними параметрами (час, погода, моральний стан, технічна готовність) і на основі цього визначити розподіл результатів. Отримані ймовірності дозволяють виявити критичні фактори, що найбільше впливають на успішність.

Отже, теорія ймовірностей є ефективним інструментом для планування бойових навчань у сучасних умовах невизначеності. Ймовірнісні моделі сприяють підвищенню обґрунтованості управлінських рішень під час організації навчального процесу, оскільки дозволяють прогнозувати результати бойових навчань з урахуванням до 10 основних змінних факторів. Застосування методів Монте-Карло та аналізу ризиків дозволяє оптимізувати навчальні сценарії, підвищити готовність підрозділів і раціонально використовувати ресурси.

*Білаш О.В., к.е.н., доцент,
Сорокати М.І., к.ф.-м.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану статистичний аналіз стає інструментом не лише контролю, а й стратегічного управління якістю військової освіти. Він дозволяє виявляти диспропорції між теоретичною та практичною підготовкою, забезпечує науково обґрунтоване прийняття рішень щодо вдосконалення освітніх програм. Особливе значення має побудова системи моніторингу освітніх результатів із використанням сучасних аналітичних платформ. Якість військової освіти можна визначити як сукупність властивостей освітнього процесу, що забезпечують досягнення запланованих результатів навчання відповідно до стандартів

підготовки військових фахівців. Система оцінювання має ґрунтуватися на таких принципах: об'єктивність; науковість; системність; адаптивність.

До основних методів, придатних для аналізу якості військової освіти, належать: описова статистика, що дозволяє отримати загальне уявлення про розподіл показників (успішність, рівень фізичної підготовки, психологічна стійкість тощо); кореляційний аналіз, що використовується для визначення взаємозв'язків між окремими показниками якості навчання та умовами освітнього процесу; регресійний аналіз, що дає змогу побудувати модель залежності підсумкових результатів навчання від сукупності факторів (методи навчання, кількість годин практики, морально-психологічна підготовка); дисперсійний аналіз, що застосовується для порівняння ефективності різних освітніх програм або груп курсантів; факторний аналіз, що дозволяє звести багатовимірні дані до кількох латентних факторів, що описують основні напрями впливу на якість освіти; кластерний аналіз, що використовується для групування військових навчальних закладів або підрозділів за рівнем ефективності підготовки.

Воєнний стан суттєво змінює умови проведення освітнього процесу: частина занять відбувається дистанційно, викладачі й курсанти залучаються до бойових завдань, матеріально-технічна база може бути обмеженою. Тому статистична модель має враховувати: неповноту або втрату даних, що потребує використання методів відновлення вибірок; нерівномірність вибірки, тобто різні групи курсантів мають неоднакові умови; динамічний характер змін, що зумовлює потребу в застосуванні методів часових рядів та онлайн-моніторингу. Після стандартизації даних можливо розрахувати вагові коефіцієнти для кожного фактора за допомогою регресійного або факторного аналізу.

Отже, запровадження статистичних методів оцінювання дозволяє: підвищити об'єктивність прийняття управлінських рішень у сфері військової освіти; виявити слабкі ланки в освітньому процесі та оптимізувати навчальні програми; створити базу для прогнозування результативності підготовки офіцерів; забезпечити відповідність стандартів військової освіти міжнародним вимогам НАТО. Методи математичної статистики є потужним інструментом для оцінювання якості військової освіти, особливо в умовах воєнного стану, коли необхідна оперативність і наукова обґрунтованість рішень.

*Бойко Є.М.,
Мостовий А.І., доктор філософії
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна збройна агресія проти України висуває нові вимоги до підготовки військових фахівців, які мають ефективно діяти у складних умовах бойових дій. Традиційні системи навчання, розроблені для мирного часу, не завжди відповідають реаліям сучасного поля бою, де швидкість прийняття рішень, адаптивність до змінних обставин і міжвідомча взаємодія є критично важливими. Це робить питання модернізації системи підготовки та адаптації навчальних програм до умов воєнного стану надзвичайно актуальним.

Підготовка військових фахівців у воєнний час передбачає комплексний підхід, який включає кілька ключових компонентів. Перший – адаптація навчальних програм до сучасних бойових умов, включаючи модулі з тактики ведення бою, роботи з новітніми видами озброєння, заходів інформаційної та кібербезпеки, а також дій у кризових ситуаціях. Другий – застосування сучасних технологій: симуляторів бойових дій, дистанційного та віртуального навчання, інтерактивних тренажерів для відпрацювання управлінських рішень та координації дій підрозділів. Третій – розвиток міжвідомчої взаємодії та командної роботи, що дозволяє відпрацьовувати взаємодію між різними родами військ та силовими структурами у спільних навчаннях та польових тренуваннях. Четвертий – підвищення психофізичної витривалості та стресостійкості особового складу шляхом спеціальних тренувань, психологічної підготовки та моделювання бойових ситуацій.

Важливим елементом є оперативне оновлення навчальних матеріалів на основі реального бойового досвіду та аналізу дій підрозділів на фронті. Це дозволяє швидко коригувати програми підготовки, враховуючи нові загрози та ефективні практики, скорочуючи час адаптації новобранців та підвищуючи ефективність виконання завдань.

Поєднання класичних методів навчання з інноваційними технологіями та практичними тренуваннями забезпечує формування висококваліфікованих, мобільних та психологічно стійких військових фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасної війни. Подальший розвиток системи підготовки має враховувати постійні зміни тактики ведення бойових дій, впровадження новітніх технологій та аналіз досвіду реальних операцій, що робить підготовку військових фахівців стратегічно важливим чинником обороноздатності України.

Бомбергер В.Г.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРИКОРДОННИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна, що триває в Україні з 2022 р., суттєво змінила вимоги до підготовки військовослужбовців Державної прикордонної служби України. Умови воєнного стану вимагають переорієнтації системи підготовки з мирного на бойовий формат, з акцентом на практичні навички, мобільність та психологічну витривалість.

Особливість сучасної підготовки полягає у її максимальному наближенні до реальних бойових умов. Навчальні програми доповнюються практичними тренуваннями, що враховують специфіку бойових дій у прикордонних регіонах – ведення оборони, виявлення диверсійно-розвідувальних груп, протидія ворожим безпілотникам, а також евакуація поранених. Значну увагу приділяють тактичній медицині, стрільбі, інженерній підготовці та навичкам виживання. До викладання дедалі частіше залучають інструкторів із бойовим досвідом. Це сприяє передачі актуальних знань і формуванню в курсантів реалістичного уявлення про сучасну війну. У навчальних центрах створюються спеціалізовані полігони, де імітуються умови фронту, обстрілів та мінної небезпеки.

Не менш важливим є розвиток психологічної стійкості. Прикордонники проходять психотренінги, навчаються діяти в умовах стресу, виявляти ознаки професійного вигорання.

Удосконалюються також лідерські якості командного складу, адже ефективне управління підрозділом критично важливе під час бойових дій.

Крім того, в умовах воєнного стану важливо забезпечити злагоджену взаємодію між підрозділами Державної прикордонної служби України, Збройних Сил України, Національної гвардії України та інших силових структур. Це досягається шляхом проведення спільних навчань та уніфікації процедур.

Важливо також враховувати інформаційну складову сучасної війни. Прикордонники мають вміти діяти в умовах кібератак, працювати із засобами зв'язку, а також захищати об'єкти критичної інфраструктури від диверсійних впливів. Залучення новітніх технологій у навчальний процес – ще один крок до формування високопрофесійного персоналу.

Окремої уваги заслуговує підготовка молодшого командного складу, який відіграє ключову роль у забезпеченні дисципліни, оперативного реагування та бойового духу підрозділів. Важливо також впроваджувати адаптивні моделі навчання, що дозволяють швидко оновлювати зміст курсів відповідно до змін тактики противника та досвіду фронту.

Підготовка прикордонників в умовах воєнного стану має бути гнучкою, динамічною та орієнтованою на реальні виклики сучасної війни.

Бондаренко С.Ю.

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У РЕЖИМІ ПОСТІЙНОЇ ЗАГРОЗИ: ДОСВІД ЦАГАЛ З ІНТЕГРАЦІЇ БОЙОВОЇ, ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Збройні сили оборони Ізраїлю (далі – ЦАГАЛ) формувалися та розвивалися в унікальному безпековому середовищі, що визначається постійною загрозою терористичних атак, асиметричних конфліктів і широкомасштабних воєнних операцій. Цей фактор зумовив побудову системи підготовки військових фахівців, у якій органічно інтегровані три виміри: бойова, фізична та психологічна підготовка. Ключова особливість підходу ЦАГАЛ полягає в тому, що підготовка не розглядається як ізольований етап, а як безперервний процес формування стійкого воїна, здатного діяти в умовах максимальної невизначеності та стресу.

Бойова підготовка в ЦАГАЛ від самого початку акцентується на реалістичності та моделюванні сценаріїв, максимально наближених до бойових дій. На базах, таких як Целім у Негевській пустелі, створюються повноцінні тренувальні міста, де відпрацьовуються штурми будівель, дії в умовах засідки та сценарії ведення бою у щільній урбанізованій забудові. Важливо, що підготовка завжди інтегрує міжвидову взаємодію: піхота, танкові підрозділи, авіація та розвідка тренуються у спільних операціях, що дає офіцерам і солдатам змогу розуміти логіку комплексного бою. Цей підхід довів свою ефективність під час операцій «Незламна скеля» (2014) та «Залізний меч» (2023), коли злагодженість сухопутних і повітряних сил дала Ізраїлю можливість швидко знижувати інтенсивність загрози.

Фізична підготовка є не просто складовою військової служби, а фундаментом бойової ефективності. На відміну від багатьох армій, де фізичний вишкіл здебільшого спрямований на витривалість, у ЦАГАЛ його формують під специфічні бойові завдання. У підрозділах спеціального призначення «Саєрет Маткаль» чи «Шаетет 13» основний акцент робиться на

комбінації витривалості, сили та гнучкості. Використовуються як традиційні методи (марші на десятки кілометрів у складних умовах), так і сучасні функціональні тренування. Відомим прикладом є підготовка «Гібуш», такі собі відбіркові тести, що тривають кілька діб і включають безперервні фізичні та психологічні випробування. За свідченням ізраїльських військових інструкторів, приблизно 70–80 % кандидатів їх не витримують, але ті, хто проходять, демонструють виняткову стійкість до фізичного й психічного виснаження.

Психологічна підготовка в ЦАГАЛ має статус рівнозначного елементу поряд із бойовою та фізичною. Ключовим принципом є формування так званої «національної психологічної витривалості» (national resilience), що розглядається як важливий ресурс виживання армії та суспільства. Військовослужбовці проходять спеціальні курси стрес-менеджменту, де навчаються працювати з «ефектом тунельного бачення» у бою, контролювати паніку, приймати рішення під сильним тиском. В окремих підрозділах практикується психологічна підготовка у формі симуляцій бойового хаосу: бійці виконують завдання під звукові та світлові ефекти, моделювання вибухів і криків, що імітують реальний стрес поля бою. У результаті солдати набувають навичок швидкого відновлення після травматичних подій, що дає змогу знизити ризики посттравматичного стресового розладу.

Додатково ЦАГАЛ активно впроваджує інноваційні методики. Наприклад, у рамках підготовки командирів використовуються системи біометричного моніторингу для відстеження фізіологічних реакцій під час тренувань, що дає змогу визначати межу індивідуальної стійкості та адаптувати підхід до конкретного військовослужбовця. Також застосовуються програми когнітивного тренінгу, спрямовані на розвиток уваги, швидкості прийняття рішень та командної координації в умовах дефіциту часу.

Важливою особливістю є те, що бойова, фізична та психологічна підготовка інтегруються у єдиний цикл. Наприклад, під час випробування «Гібуш» фізичне виснаження поєднується із завданнями на ухвалення складних рішень і вирішення тактичних задач. Таким чином армія перевіряє не лише витривалість чи навички, а здатність воїна діяти як уніфікована бойова одиниця у будь-яких умовах.

Досвід ЦАГАЛ є показовим у тому, що постійна загроза не лише змушує армію підтримувати високий рівень готовності, а й формує нову військову культуру, у якій інтеграція бойових, фізичних і психологічних аспектів розглядається як єдиний шлях до стійкості та перемоги. Цей підхід уже вивчають інші армії світу, зокрема США та Велика Британія, які адаптують елементи ізраїльської системи у своїх програмах підготовки спеціальних підрозділів.

Бордюгов М.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІДМОВА ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА РЕЛІГІЙНИМИ ПЕРЕКОНАННЯМИ: ВИКЛИКИ ТА АЛГОРИТМ ДІЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні створило нову реальність для системи військової освіти та підготовки військових кадрів. Військовослужбовці стикаються не лише з фізичними та професійними викликами, а й з морально-світоглядними дилемами. Особливої

актуальності набуло питання відмови від виконання військового обов'язку з релігійних переконань. Так звані «відмовники» посиляються на біблійні заповіді або на належність до релігійних громад, які традиційно сповідують пацифізм. Проте законодавство України, зокрема статті 402–409 Кримінального кодексу, чітко встановлює, що невиконання наказу, ухилення від служби чи дезертирство є злочинами. Альтернативна служба, передбачена Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу», застосовується лише у мирний час і не поширюється на період воєнного стану.

Судова практика Верховного Суду підтверджує цю позицію. У справах № 573/406/24 та № 601/2491/22 суд наголосив, що релігійні переконання не звільняють громадян від обов'язку захищати Батьківщину під час війни. Водночас суди визнають необхідність індивідуального підходу, що передбачає дослідження щирості релігійних переконань, умов служби та можливості виконання не бойових завдань. Такий підхід поєднує дотримання вимог закону з урахуванням морально-етичних факторів, що впливають на особистість військовослужбовця.

Організація роботи з військовослужбовцями, які заявляють про релігійні підстави для відмови від служби, потребує системного та виваженого підходу та має будуватися на поєднанні правового, психологічного та духовного впливу. Алгоритм дій командира має включати фіксацію факту відмови у службових документах, проведення службового розслідування, проведення індивідуальної бесіди, залучення військового капелана, психолога та, за потреби, медичного персоналу. Важливо визначити чи достовірні релігійні мотиви, встановити справжню релігійну приналежність особи, перевірити достовірність листів від релігійних громад, а також роз'яснення наслідків невиконання наказів. У деяких випадках доцільне призначення таких військовослужбовців на не бойові посади – у підрозділи медичної служби, технічного забезпечення, зв'язку або логістики.

Релігійні організації, представлені у Збройних Силах України, у цілому підтримують оборону держави як морально виправдану. Важливу роль у вирішенні відмови у військовій службі за релігійними переконаннями відіграє військове капеланство. Діяльність капеланів спрямована на духовну підтримку особового складу, формування у військовослужбовців почуття патріотизму, моральної відповідальності та внутрішньої стійкості.

Підготовка військових фахівців у період воєнного стану потребує комплексного підходу, що поєднує правову відповідальність, моральну підтримку та психологічну стабільність. Правильна організація роботи з військовослужбовцями, які мають релігійні переконання, дозволяє зберегти дисципліну, забезпечити справедливе ставлення до особового складу та сприяє підвищенню боєздатності Збройних Сил України.

Борисенко О.М.

*Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету
внутрішніх справ, м. Кременчук*

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Авіаційна галузь є однією з тих, де компетентнісний підхід має особливо важливе значення, адже від рівня професійної компетентності авіаційних фахівців безпосередньо залежить безпека польотів і ефективність авіаційної діяльності. Для розкриття основних

наукових положень дослідження компетентнісного підходу до підготовки фахівців авіаційної галузі необхідно здійснити аналіз його еволюції та трансформації.

Результати досліджень експертів країн Європейського Союзу свідчать, що для будь-якої країни надзвичайно важливим є порівняння міжнародного та національного досвіду розвитку освітніх систем. Повне копіювання зарубіжних освітніх моделей є непродуктивним, натомість національні моделі мають формуватися, виходячи з потреб, традицій і специфіки розвитку держави.

Аналіз наукової літератури показує, що поняття «компетентнісна освіта» виникло у США у процесі осмислення педагогічного досвіду. Засноване на практичних засадах воно стало результатом численних спроб розробити освітню концепцію, головною метою якої є формування здатності здобувачів освіти застосовувати набуті компетентності під час виконання різних завдань, що потребують не лише стандартних навичок, а й винахідливості, умінь переконувати, лідерства та ефективного управління.

Вагомим стимулом для поширення компетентнісного підходу у світі стали запити роботодавців. Часто випускники мають недостатню впевненість і досвід інтеграції знань у процесі прийняття рішень. Тому одне з провідних завдань сучасної освіти – навчити здобувачів освіти знаходити оптимальні рішення у реальних навчальних, життєвих та професійних ситуаціях.

Водночас здобувачі освіти стикаються з низкою труднощів: аналізом і узагальненням інформації, логічною аргументацією, побудовою власної позиції, створенням ефективних презентацій і візуалізацій, умінням дискутувати. Складна суспільно-політична ситуація, зокрема воєнні дії, посилює психологічну напругу та знижує мотивацію до навчання, що актуалізує потребу в оновленні підходів до освітнього процесу.

У підготовці фахівців авіаційної галузі очікуваним результатом є здатність діяти у непередбачуваних ситуаціях (аварійні режими, зміни метеоумов, технічні відмови). Однією з базових компетентностей виступає відповідальне ставлення до безпеки польотів. Суттєво сприяє цьому інтеграція освіти, науки й практики через використання авіаційних симуляторів, партнерство з авіакомпаніями, проходження стажувань.

Практична реалізація компетентнісного підходу виявляється у застосуванні проєктного навчання (Project-Based Learning), коли здобувачі освіти розробляють реальні рішення, наприклад проєкти систем управління польотами на аеродромах. Такий формат навчання формує вміння працювати у команді, приймати відповідальні рішення та креативно підходити до вирішення професійних завдань.

Як зазначають роботодавці, сьогодні важливо бути не лише кваліфікованим, а й компетентним фахівцем. Компетентний працівник не просто володіє знаннями, уміннями і навичками, необхідними для виконання своїх обов'язків, а й уміє їх реалізовувати на практиці, постійно саморозвивається, виходить за межі своєї спеціалізації й розглядає професію як високу особисту цінність. Саме тому використання компетентнісного підходу є визначальним чинником у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі.

*Вавілова Н.В., к.і.н.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Професійна підготовка військових фахівців – це процес навчання та практичної підготовки військовослужбовців з метою розвитку їх професійних здібностей та навичок, підвищення кваліфікації та готовності до виконання службових обов'язків.

Сучасна педагогічна технологія є синтезом досягнень педагогічної науки та практики, сполучення традиційних елементів минулого досвіду і того, що є породженням суспільного прогресу, гуманізації та демократизації суспільства.

Нині найбільш прогресивними, що допомогли пристосуватися до змінюваного середовища, стали інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). ІКТ передбачає використання різноманітних технологій, інструментів і програмного забезпечення для збирання, збереження, оброблення, передавання та відображення інформації, а також для забезпечення комунікації та співпраці між користувачами. ІКТ включає широкий спектр технологій, таких як комп'ютери, мобільні пристрої, програмне забезпечення, Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, онлайн-платформи та інші.

Першочергове місце серед типів інноваційного навчання займає ігрове (технологія ігрового навчання). Для сучасної системи освіти ігрові форми важливі перш за все тим, що вони істотно впливають на обсяг, глибину та свідоме засвоєння суб'єктом педагогічного процесу навчального матеріалу, формування нестандартного мислення, свободи вибору, потреби й готовності до інноваційної діяльності. Імітаційно-ігрові методи дозволяють імітувати в ігровій формі і реалізовувати за допомогою ігрових дій у штучно-створених педагогічних ситуаціях професіональну діяльність військовослужбовців. Гра й імітація сприяє створенню на навчальних заняттях середовища, що встановлює позитивне ставлення військовослужбовців до навчально-пізнавальної діяльності. Активно беручи участь у цьому виді діяльності, військові фахівці отримують можливість незалежно від науково-педагогічного працівника і інших її учасників висловити свою думку, відстояти її, визначити самостійно способи виконання імітаційно-ігрових ролей, намітити шляхи досягнення цілей, вирішення навчальних проблем.

У сучасних умовах військова підготовка має бути ефективною та орієнтованою на практику. Однією з найбільш ефективних технологій є використання симуляційних тренажерів. Симуляційні тренажери відносяться до ІКТ. Вони використовують комп'ютерні програми та віртуальні середовища для створення симуляцій реальних процесів, дій або ситуацій. Зазначені технології дозволяють ефективно використовувати віртуальні інструменти та обладнання для практичного навчання та тренування різних навичок, що дозволяє ефективно поєднувати теоретичне навчання з практичними вправами. Застосування симуляційних тренажерів як одного із видів цифрових технологій у рамках професійної підготовки військових фахівців дають змогу військовим збільшити свою ефективність та рівень компетентності.

*Валєєв Р.Г., к.пед.н.
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

ВИКОРИСТАННЯ ВЕБКВЕСТІВ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Збройні Сили України продовжують героїчну боротьбу проти російського агресора, водночас продовжуючи професійну підготовку персоналу сектору безпеки й оборони та вдосконалення їхніх професійних компетентностей. Така професійна підготовка відбувається в умовах переривання навчальних занять, налагодження освітнього процесу у бомбосховищах та захисних укриттях. Такі особливості знижують ефективність навчання внаслідок переривання ходу занять, втрати навчального часу, відволікання здобувачів освіти на сторонні чинники, необхідність адаптації до обмеженого простору захисного укриття. Науково-педагогічні працівники мають повторно реалізувати такі етапи заняття, як актуалізація опорних знань і мотивація навчальної діяльності.

Підготовка фахівців сектору безпеки в умовах воєнного стану вимагає не лише глибоких знань, а й здатності діяти в умовах невизначеності, приймати оперативні рішення, працювати у команді. Наш досвід професійної підготовки поліцейських свідчить, що забезпечити необхідний рівень освітнього процесу в таких умовах дозволяють технології професійно орієнтованих вебквестів. Професійно орієнтовані квести мають чітку ціль: відпрацювання практичних навичок у змодельованих умовах майбутньої фахової діяльності; квест має чітку послідовну структуру: учасники проходять низку етапів або «станцій» (як правило, перехід далі можливий лише після виконання попереднього завдання); для підтримки учасників використовуються різні інструменти (інструктаж, відеопідказки, допомога викладачів, тьюторів або менторів). Важливою рисою є висока мотиваційна складова, яку забезпечують елементи гри, моделювання майбутніх професійних завдань, командна робота. Завершальним етапом завжди є підбиття підсумків і рефлексія, коли учасники аналізують власні дії та отриманий досвід. Серед факультативних особливостей квесту можна назвати розподіл несиметричних ролей, міждисциплінарність завдань, а також можливість нелінійного проходження квесту.

У свою чергу, вебквест як технологія інтерактивного навчання передбачає перенесення в онлайн окремих стадій квесту (або надання завдань, отримання підказок, введення відповідей). Вебквести дозволяють курсантам та слухачам самостійно опрацьовувати реалістичні ситуації, пов'язані з виконанням службових завдань, аналізувати інформацію з відкритих джерел, оцінювати ризики та пропонувати рішення. Для військовослужбовців це можуть бути тактичні квести, що моделюють взаємодію підрозділів, евакуацію цивільних або інформаційні операції противника.

Отже, вебквести здатні сприяти інтеграції когнітивного, емоційного та практичного компонентів підготовки, їх створення може передбачати міжвідомчий обмін досвідом у розробленні навчальних сценаріїв, форматів, систем оцінювання. Поліцейські заклади вже накопили певні напрацювання у створенні тематичних вебквестів, що можуть бути адаптовані для військових освітніх програм.

*Величко Л.Д., к.ф.-м.н., доцент,
Білаш О.В., к.е.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ

Підготовка висококваліфікованих військовослужбовців є одним із ключових елементів системи національної безпеки держави. В умовах воєнного стану та швидкої еволюції військових технологій постає потреба у науково обґрунтованих підходах до оцінювання ефективності освітнього процесу у військових навчальних закладах.

Традиційні методи оцінювання, що базуються лише на експертних висновках або результатах контрольних випробувань, не завжди забезпечують повну об'єктивність. Тому актуальним є застосування аналітичного підходу, який поєднує кількісні оцінки, математичні методи обробки даних та системний аналіз чинників, що впливають на рівень підготовки військовослужбовців.

Аналітичний підхід до оцінювання ефективності військової підготовки передбачає: визначення системи показників, що відображають усі аспекти навчального процесу; збір і статистичну обробку емпіричних даних; побудову математичних моделей, що дозволяють виявити закономірності між чинниками впливу та результатами підготовки; формування висновків і рекомендацій для оптимізації навчальних програм. До основних критеріїв ефективності військової підготовки належать: рівень теоретичних знань (успішність за результатами тестування); практичні навички (стрільба, тактична підготовка, фізична витривалість); психологічна готовність до бойових дій; дисциплінованість та мотивація; рівень командної взаємодії.

Для оцінювання ефективності підготовки військовослужбовців використовують такі математичні методи: кореляційний аналіз; регресійний аналіз; факторний аналіз; кластерний аналіз. Аналітичні методи оцінювання ефективності військової підготовки можуть бути використані для: оптимізації навчальних програм шляхом виявлення чинників, що найбільше впливають на результативність; контролю якості навчання, проведеного на основі регулярного збору статистичних даних; прогнозування результатів підготовки шляхом використання регресійних моделей; підтримки управлінських рішень шляхом аналізу ефективності інструкторів, тренувальних методик або матеріальної бази. Результати аналізу можна візуалізувати у вигляді таблиць та інтерактивних дашбордів, що відображають динаміку ефективності підготовки у реальному часі.

Отже, аналітичний підхід, заснований на застосуванні математичних і статистичних методів, є дієвим інструментом для підвищення об'єктивності оцінювання ефективності військової підготовки. Він дозволяє перейти від суб'єктивних суджень до кількісних, науково обґрунтованих висновків. Використання кореляційно-регресійного, факторного та кластерного аналізу забезпечує системність оцінювання, виявлення ключових чинників впливу та створення механізмів управління якістю освітнього процесу у військових навчальних закладах.

*Гавриш І.Я.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВИЖИВАННЯ І БОЄЗДАТНІСТЬ: РОЛЬ АДАПТИВНИХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Сучасні збройні конфлікти визначаються інтенсивним вогневим ураженням, широким використанням безпілотних систем, електронної боротьби та швидкою ротацією особового складу; у таких умовах здатність військового зберегти життя та виконати завдання залежить від конкретних, практично відпрацьованих навичок виживання, інтегрованих у загальну підготовку. Адаптивна програма підготовки має забезпечувати оперативну актуалізацію змісту, модульність у нарощуванні компетенцій і поетапну побудову тренувань – від індивідуального володіння базовими прийомами до злагоджених дій малих тактичних груп і інтегрованої взаємодії на рівні підрозділу.

Індивідуальна компонента програми зосереджує увагу на вмінні контролювати кровотечу і наданні первинної тактичної допомоги в умовах бою, організації евакуації під вогнем, навичках маскування, прихованого пересування і орієнтування за картою та природними орієнтирами при втраті супутникових систем. Одночасно відпрацьовуються операції вночі та у складних погодних умовах, практикується створення полегшених укриттів і базових способів забезпечення води та тепла в польових умовах; ці елементи підсилюють живучість бійця і зменшують критичний час до надання медичної допомоги. Технічні навички включають мінімальний рівень роботи з безпілотними платформами, правила радіодискретності та базові заходи захисту від перехоплення, що знижує вразливість підрозділу в умовах РЕБ.

Групове злагодження та бригадні вправи переводять індивідуальні вміння у колективну практику: ефективна координація евакуації, розподіл ролей при втраті ключових спеціалістів, відпрацювання дій за втрати зв'язку і в умовах обмежених ресурсів, взаємодія з вогневими засобами і засобами РЕБ мають бути відпрацьовані як автоматизовані процедури. Навчання має імітувати бойову реальність – обмежені боєприпаси, рольові «Red Team», непередбачувані вводи – і завершуватися структурним аналізом дій (AAR) із внесенням швидких коректив у навчальні модулі.

Кадрова й ресурсна складова визначальні: мобільні інструкторські групи з бойовим досвідом, механізми підготовки ветеранів до ролі тренерів, стандартизовані контрольні критерії виконання практичних завдань і забезпечення полігонного часу є необхідними умовами реалізації адаптивної моделі. Тренажери VR/AR і навчальні БпЛА підвищують реалістичність підготовки, але пріоритет залишається за відпрацьовуваними, відтворюваними в польових умовах процедурами, що вимірюються часовими нормами та якістю виконання.

Таким чином виживання особового складу і стійка боєздатність досягаються лише через поєднання стандартизованих практичних навичок виживання, модульної структури програм, наближення тренувань до бойової реальності, регулярного AAR і системної підтримки інструкторської мережі; без цих елементів підготовка залишається декларативною, а підрозділи – вразливими в умовах широкомасштабної війни.

*Гаджун І.О.**Український державний університет
науки та технологій, м. Дніпро*

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЦИФРОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СЕКТОРІ ОБОРОНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Повномасштабна війна стала не лише викликом для національної безпеки, а й потужним стимулом до переосмислення підходів в управлінні оборонним сектором нашої країни. У сучасних умовах цифрова трансформація вийшла за межі просто технічної модернізації – вона стала необхідною, ключовою умовою виживання, координації та ефективного використання всіх видів ресурсів. Водночас цей процес виявив гостру потребу у формуванні нової адаптивної системи мотивації персоналу, здатного діяти у середовищі високих технологій, швидких змін і постійних загроз.

Досвід України доводить: цифрова взаємодія в оборонному управлінні неможлива без довіри до електронних інструментів, відкритості комунікацій і внутрішньої готовності фахівців до навчання протягом усього життя. Мотиваційний механізм у таких умовах має не лише заохочувати ефективність, а й підтримувати психологічну стійкість, відповідальність і командну взаємодію.

Розбудова дієвої системи мотивації передбачає поєднання матеріальних, освітніх, організаційних і соціально-психологічних чинників. Цифрові платформи, реєстри, аналітичні сервіси стають не просто інструментами управління, а складовою нової культури праці – більш прозорої, оперативної та результативної. Водночас ключовим викликом залишається узгодження технологічного потенціалу з людським фактором: ініціативністю, довірою та почуттям спільної відповідальності.

Серед перешкод на цьому шляху – нерівномірний рівень цифрової підготовки кадрів, обмежені ресурси, ризики кібербезпеки, психологічний опір змінам і традиційна інерція управлінських структур. Для подолання цих проблем в Україні формується багаторівнева система мотивації, що поєднує оновлення нормативної бази, стандартизацію цифрових процедур, запровадження КРІ цифрової взаємодії та підтримку ініціатив і професійного розвитку.

Особливу роль відіграє освітній компонент. Цифрові компетентності поступово інтегруються в систему військової та державної служби, розвиваються через внутрішнє навчання, сертифікацію, менторські програми та обмін досвідом. Водночас дедалі більшого значення набувають неформальні чинники мотивації – залучення цифрових лідерів, волонтерських ІТ-спільнот і створення атмосфери довіри, що об'єднує державний і громадянський сектори.

Отже, український досвід демонструє, що формування мотиваційного механізму цифрової взаємодії у секторі оборони – це не лише управлінське завдання, а й культурна трансформація. Такий підхід дозволяє підвищити рівень цифрової готовності персоналу, зміцнити культуру відповідальності й забезпечити стійкість оборонних структур у надзвичайних умовах воєнного стану.

*Гребенюк М.В., к.і.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ У ВВНЗ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Професійна військова освіта (ПВО) стала одним із ключових напрямів трансформації системи підготовки військових фахівців в Україні. Її розвиток відбувався у межах оборонної реформи та процесу поступової інтеграції стандартів НАТО у національну систему військової освіти.

Перші концептуальні засади формування національної моделі ПВО були визначені у 2018 р. під час опрацювання досвіду країн-членів НАТО. Тоді до розгляду була узята презентована литовськими радниками «Концепція кар'єрного зростання та професійної підготовки офіцерського складу» у збройних силах Литви, що заклала основу структури курсів L-1 – L-4 у Національному університеті оборони України та Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

У 2019–2022 рр. відбулося поступове, більше експериментальне, впровадження нової системи: розроблено програми лідерських курсів, створено навчально-методичну базу, проведено перші експериментальні курси та міжнародний інституційний аудит за участю радників НАТО DEEP. Також нормативно були введені стратегічний, оперативний та тактичний рівні підготовки на заміну попереднім подвійним, а також визначено поняття «професійної військової освіти» як неформальної освіти.

У 2023 р., попри повномасштабну війну, система ПВО продовжила функціонувати, забезпечивши безперервність освітнього процесу, підтримку військових навчальних закладів, адаптацію програм до потреб сектору безпеки й оборони та розширення міжнародної співпраці. У 2024–2025 рр. розпочато системне впровадження внутрішніх механізмів забезпечення якості професійної військової освіти відповідно до політики якості принципам Європейських стандартів ESG-2015 та директиві стратегічних командувань НАТО «Освіта та індивідуальна підготовка» Bi-SC E&ITD 075-007 від 2015 р. та її останній редакції 2025 року.

Отже, у процесі впровадження ПВО в Україні можна виділити три етапи:

I. Розбудова системи ПВО (2018 р. – грудень 2022 р.)

Період 2018 – грудень 2022 рр. став визначальним для створення сучасної системи ПВО в Україні. Саме в цей час були закладені нормативні, концептуальні та організаційні основи, які згодом дозволили забезпечити безперервність підготовки військових фахівців навіть в умовах війни. Україна перейшла від етапу вивчення зарубіжного досвіду до створення власної цілісної моделі ПВО, сумісної з підходами НАТО і спроможної забезпечити підготовку офіцерів стратегічного, оперативного та тактичного рівнів відповідно до сучасних вимог сил оборони.

II. Інституалізація системи ПВО (грудень 2022 р. – вересень 2023 р.)

З прийняттям постанови Кабінету Міністрів України «Концепція трансформації системи військової освіти» від 15 грудня 1997 р. № 1410 у редакції 30 грудня 2022 р. вслід за внесенням потрібних правок до законів України щодо освіти «експериментальні» L-курси отримали законний статус. Система ПВО завершила своє формування зі створенням інституту професійної військової освіти «Вишкіл Лідерів» як сталої підсистеми у структурі

університету. Перші курси L-3 і L-4 за оновленими освітніми програмами інститут почав проводити з 4 вересня 2023 року. Підготовки слухачів на L-курсах набула статусу одного з пріоритетних напрямів роботи НУОУ.

III. Функціонування та адаптація системи ПВО до потреб воєнного часу (вересень 2023 р. – 2025 р.)

Розвиток дистанційних і змішаних форматів навчання став одним із ключових напрямів забезпечення стійкості системи ПВО. У 2024–2025 рр. система ПВО продемонструвала здатність не лише зберігати працездатність у складних умовах, а й розвиватися. Так, у цей період у Національному університеті оборони України завершено формування цілісної системи внутрішнього забезпечення якості ПВО, що охоплює всі рівні управління освітнім процесом і відповідає сучасним європейським і натівським стандартам. Так, зміст освітніх програм L-курсів оперативного та стратегічного рівнів був синхронізованим із відповідними курсами Балтійського оборонного коледжу НАТО.

У середині 2024 р. програма підготовки офіцерів «Вишкіл капітанів» була розширена та увійшла до структури Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка і стала курсом ПВО як «Командний курс тактичного рівня L-1С «Вишкіл капітанів». Організація цього курсу продемонструвала переваги військово-приватної ініціативи.

Отже, впровадження ПВО в Україні має послідовний і системний характер. Від початкового етапу розроблення концепції у 2018 р. до створення ефективної системи підготовки офіцерів під час війни, ПВО стала інструментом розвитку лідерства, управлінської культури та сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО.

*Гришук О.М., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНФЛІКТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ПОДІЯМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ОСОБЛИВОСТЯМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з російсько-українською війною, кардинально змінив усі сфери суспільного життя. Чи не найбільше зміни торкнулися освітнього середовища вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) України у цілому та організації освітнього процесу зокрема. Вища військова школа України постала перед викликами, що потребують швидкої адаптації освітнього процесу до реалій сьогодення й глибокої модернізації існуючих методик викладання та навчання. Метою зазначених трансформаційних змін є формування у слухачів та курсантів не лише професійних компетентностей, а й високого рівня психологічної стійкості та практичних навичок виживання в сучасних бойових умовах.

Першою особливістю стала зміна акцентів у формах проведення занять. Відбувся вимушений перехід від очної до дистанційної та змішаної форм проведення занять. Науково-педагогічні працівники вимушені оперативно адаптувати програми підготовки військових фахівців відповідно до набутого бойового досвіду, приділяючи більшу увагу практичній складовій навчання. Водночас виникають труднощі з організацією планування освітнього процесу на навчальний рік через постійні зміни у навчальних планах та графіку-календарі.

Зазначені особливості потребують гнучких управлінських рішень. Події російсько-української війни безпосередньо відображаються на морально-психологічному кліматі в освітньому середовищі ВВНЗ. Це зумовлюється тим, що переважна частина викладацького складу, слухачів і навіть курсантів вже мають досвід участі в бойових діях та важкий досвід втрати побратимів, що спричиняє підвищений рівень напруженості та конфліктності у взаємовідносинах з тими, хто такого досвіду ще не має. Крім того, російсько-українська війна суттєво актуалізувала питання лідерства, патріотичного виховання, вміння працювати у команді. Ці особливості нерідко стають підґрунтям для зародження конфліктності.

Хронічний стрес та фізична втома як наслідки російсько-української війни також посилюють напруженість в освітньому середовищі ВВНЗ. Інформаційне перенасичення учасників освітнього процесу через постійну небезпеку від ракетних атак, повітряних тривог при одночасному поєднанні навчання або викладання та залучення до виконання бойових завдань призводять до повного емоційного виснаження. У таких умовах зростає ризик професійного вигорання – у здобувачів до здобуття знань, у педагогів – до викладання. Це призводить до зниження здатності всіх учасників освітнього процесу до конструктивного діалогу та, як наслідок, взаємного розчарування.

Таким чином, процес запобігання виникненню явища конфліктності в освітньому середовищі ВВНЗ в умовах російсько-української війни потребує збалансованої інтеграції освітніх, психологічних і управлінських підходів. Саме це дозволить сформулювати у здобувачів вищої військової освіти стійкість до дій у кризових ситуаціях.

*Гришук Ю.В., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО ГОВОРІННЯ У КУРСАНТІВ

Психолого-педагогічні аспекти розвитку навичок говоріння у курсантів ВВНЗ доцільно розглядати як багаторівневий процес, що інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові чинники навчальної діяльності, а також ґрунтується на специфіці професійної підготовки військових фахівців. У контексті сучасних педагогічних досліджень говоріння розглядається не лише як засіб передачі інформації, а й інструмент організації професійної взаємодії, що забезпечує ефективне функціонування військових структур у міжкультурному та міжвідомчому середовищі. Саме тому формування навичок іншомовного говоріння має базуватися на поєднанні психологічної готовності до комунікації та педагогічних стратегій.

Психологічний аспект проблеми охоплює такі ключові складові, як мотивація, когнітивні процеси, емоційна регуляція та подолання бар'єрів мовленнєвої активності. У контексті військової освіти мотивація курсантів формується не лише через внутрішній інтерес до вивчення іноземної мови, а й через усвідомлення її прикладного значення для майбутньої професійної діяльності, зокрема участю у міжнародних операціях, миротворчих місіях та інтеграцією у міжнародні військово-освітні програми. Когнітивна складова передбачає активізацію мислення, пам'яті, уваги й уяви, необхідних для формування стійких мовленнєвих патернів, швидкого добору лексики й граматичних конструкцій, а також для розвитку здатності імпровізувати у процесі діалогічного й полілогічного спілкування.

Емоційна складова проявляється у подоланні страху помилок, тривожності, пов'язаної з іншомовною комунікацією, та у формуванні впевненості у власних комунікативних здібностях, що значною мірою визначається підтримкою викладача та створенням безпечного психологічного середовища.

Узагальнення результатів аналізу показує, що дослідники пропонують різні моделі впливу психолого-педагогічних факторів на розвиток іншомовного говоріння курсантів: мотиваційній сфері, педагогічних умовах і дискурсивному підході, контролі та перевірці, подоланні психологічних труднощів у спеціалізованих умовах, когнітивно-емоційній інтеграції. Кожен із підходів відображає важливий аспект проблеми, проте, жоден не пропонує повністю комплексної моделі, яка б інтегрувала мотиваційні механізми, емоційно-вольові ресурси, методичні інновації, психологічну підтримку та специфіку військово-професійних ситуацій.

Таким чином, розвиток навичок говоріння у курсантів ВВНЗ у психолого-педагогічному вимірі є процесом, що передбачає взаємодію мотиваційно-когнітивних чинників, емоційно-особистісних ресурсів та інноваційних методик. Це дозволяє сформувати не лише мовленнєві навички у вузькому значенні, а й цілісну іншомовну комунікативну компетентність, яка забезпечує адаптивність, ефективність та професійну готовність курсантів до діяльності у багатонаціональному та багатокультурному військовому середовищі.

*Громико О.В., к.філос.н., доцент,
Онищенко П.М., к.пед.н., доцент,
Невзоров Р.В., д.пед.н., доцент
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ-ЛЬОТЧИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна російсько-українська війна суттєво вплинула на всі аспекти діяльності Збройних Сил України, зокрема на систему підготовки майбутніх офіцерів-льотчиків. В умовах воєнного стану перед університетом постала необхідність забезпечити безперервність освітнього процесу, одночасно адаптуючи його до новітніх загроз та досвіду бойового застосування авіації. Воєнний стан зумовлює низку обмежень, що безпосередньо впливають на навчання курсантів: переміщення навчальних підрозділів у безпечні райони; обмеження у проведенні реальних польотів через підвищений рівень загроз; необхідність постійного моніторингу безпеки та гнучкого реагування на зміни оперативної обстановки.

Навчальні програми переглядаються з урахуванням сучасних тенденцій повітряної війни: вивчення практики застосування авіації у сучасних бойових діях; посилення ролі розвідувально-ударних комплексів; удосконалення знань з інтегрованих систем управління, навігації, озброєння та РЕБ, а також формування навичок взаємодії з БпЛА; аналіз реальних бойових епізодів для розвитку тактичного мислення курсантів. В умовах війни зростає значення морально-психологічної стійкості льотчика, для цього: проводяться спеціальні тренінги зі стресостійкості та саморегуляції;

впроваджуються заняття з військової психології, адаптовані до умов війни; особлива увага приділяється формуванню командного духу та патріотичної свідомості.

Через обмеження реальних польотів значно зростає роль авіаційних тренажерів і симуляційних систем, вони дозволяють: відпрацьовувати бойові дії в умовах, наближених до реальних; проводити моделювання повітряних боїв, ураження цілей, ухилення від ППО; зменшувати витрати ресурсів та ризики під час навчання.

З огляду на постачання Україні нових типів літаків (F-16, Mirage 2000-5), а також інтеграцію авіації із системами НАТО, виникає потреба у: вивченні англійської авіаційної термінології; ознайомленні з авіонікою та озброєнням західного зразка; відпрацюванні сумісності систем управління та навігації.

Це вимагає оновлення програм, навчальних посібників і методик викладання.

Підготовка курсантів-льотчиків у воєнний час вимагає високої адаптивності, гнучкості та тісного зв'язку з реальним бойовим досвідом. Вона має поєднувати традиційні льотні навички із сучасними технологіями, цифровими тренажерами, психологічною підготовкою та новими підходами до тактики.

Гусаківський А.В.,

Бучковський О.Д.

*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Якість, організація і зміст бойової підготовки у часи, коли в країні точиться повномасштабна війна з ворогом, який має значний мобілізаційний ресурс, набувають вирішального значення. Тому що кількості можна протиставити лише якість. Оскільки найчисельнішим контингентом під час мобілізації є категорія «солдат», то саме аналіз підготовки вказаної категорії, проблемні питання, що виникають, та шляхи їх вирішення ми хочемо обговорити.

Підготовка мобілізованих солдатів, як правило, відбувається у навчальних центрах Збройних Сил України та інших військових формувань за єдиною програмою «Базової загальновійськової підготовки» (БЗВП). Після закінчення підготовки військовослужбовців розподіляють по військових частинах.

По прибуттю у призначену військову частину (бригаду) відбувається подальше навчання військовослужбовців під час проведення так званої адаптації. Це дуже важлива складова навчання, під час якої відбувається вдосконалення умінь та навичок військовослужбовців у контексті дій конкретної бригади на конкретному театрі воєнних дій, з урахуванням особливості тактики, яку застосовують ворожі підрозділи, що ведуть бойові дії проти цієї бригади.

Така організація підготовки солдатів доволі гнучка та ефективна. Але у її реалізації є певні недоліки. На наш погляд, при проходженні БЗВП доцільно більше приділяти уваги саме базовим навичкам і не намагатися «дати солдату все». Більше сконцентруватися на якості підготовки, а не на кількісних показниках. Наприклад, в останньому варіанті БЗВП у розділі «Вогнева підготовка» перші найпростіші підготовчі вправи стрільб, розроблені за натівськими

аналогічними вправами, було змінено на складніші вправи. Як наслідок, навчити солдата влучно стріляти стало важче. Як минула, так і діюча версія програми перенасичена доволі складними вправами, що являються, по суті, бойовим злагодженням підрозділів. Чи варто це робити у значному обсязі для тимчасового навчального підрозділу, витрачаючи ресурси?

Ми пропонуємо більшість таких вправ передати у Програму адаптації, де в умовах конкретного театру воєнних дій, під керівництвом фахівців конкретної бригади будуть розроблені та проведені вправи, наприклад, бойових стрільб відділень. Цим вправам будуть передувати заняття, спрямовані на досягнення мети бойового злагодження. Можна сказати, що саме так відбувається у 80-й десантно-штурмовій бригаді. Такого висновку ми дійшли, маючи досвід безпосереднього проведення БЗВП та перебуваючи у згаданій бригаді з метою вивчення змісту і порядку проведення занять з бойової підготовки під час адаптації. Єдине, чого не вистачає бригаді, це часу і невеликого додаткового матеріального забезпечення.

Оскільки характер війни швидко змінюється, досвід піврічної давнини сьогодні майже не актуальний, врахувати його у БЗВП практично неможливо і недоцільно. Тому найсвіжіший досвід концентрується саме на рівні бригад/батальйонів, де й проводяться заняття за Програмою адаптації.

На нашу думку реалізація такої ідеї дозволить: сконцентрувати зусилля на якості базової підготовки, зекономити ресурси, дати змогу бойовим бригадам готувати особовий склад самостійно під свої завдання так, як вимагає обстановка на конкретному театрі воєнних дій на сьогоднішній день.

Даценко Г.Г.

Іміджево-видавничий центр

Національної гвардії України, м. Київ

ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ – ПОТУЖНИЙ ЧИННИК ПОШИРЕННЯ ЗНАНЬ З ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА СВОБОДУ СВОЄЇ ВІТЧИЗНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Історична пам'ять народу – важливий чинник патріотизму, свідомої готовності захищати свою землю, країну, державу від територіальних зазіхань вороже налаштованих сусідів, наразі – загарбницьких дій російської федерації.

Відновленню та розширенню воєнно-історичних знань про героїчне минуле українського народу у боротьбі за свою свободу і незалежність, а відтак – і територіальну цілісність країни, яка має глибокі корені державності та яскраві приклади воєнних перемог, присвячується щорічне видання Іміджево-видавничого центру Національної гвардії України «Воєнно-історичний календар», розроблений відділенням воєнно-історичної роботи та затверджений Головним управлінням Національної гвардії України відповідно до перспективного плану заходів воєнно-історичної роботи у Національній гвардії України.

На сторінках календаря висвітлюються історичні постаті та події нашого минулого, яке завжди було боротьбою за свою національну ідентичність та українську державність, яскраві переможні битви українського війська у княжу та козацьку добу, участь у русі опору під час Другої світової війни та після неї. Значна увага приділяється релігійним традиціям українців,

подіям культури, видатним письменникам, політичним діячам, символам боротьби за національне визволення від гніту інших держав.

У воєнно-історичному календарі зафіксовані й описані державні свята, важливі дати, події у житті України. Матеріали календаря покликані формувати свідомість державної, громадянської, національної ідентичності в умовах війни Росії проти України та об'єднувати громадян спільним прагненням перемоги.

Викладені у Воєнно-історичному календарі матеріали про бойові події у ході відсічі агресорам, у яких брала участь НГУ, покликані показати роль Національної гвардії України у захисті суверенітету й територіальної цілісності нашої держави, продемонструвати різноманіття подій нинішньої війни через особисті історії.

У календарі подаються Укази Президента України про присвоєння почесного звання Герой України військовослужбовцям Національної гвардії України, нагородження воїнів-гвардійців орденами Богдана Хмельницького, «За мужність» I, II та III ступенів та відзнакою Президента України «Хрест бойових заслуг», а також про присвоєння військовим частинам почесних найменувань та нагородження почесними відзнаками «За мужність та відвагу».

Відповідно до дати створення військових частин висвітлюються їхні бойові заслуги та отримані відзнаки упродовж усього їх існування, надаються осучаснені наруканні знаки, біографії осіб, імена яких носять військові формування.

Окремо висвітлюється короткий історичний екскурс у минуле Національної гвардії України та її попередників – внутрішніх військ МВС України. Надається також місце визначним особам в історії Національної гвардії України – командувачам та їх заступникам, які зробили вагомий внесок у становлення, розвиток та досягнення військового формування держави з правоохоронними функціями.

Воєнно-історичний календар НГУ популяризує воєнну історію України, його матеріали спрямовані на виховання національної та історичної свідомості громадян України та військовослужбовців НГУ, вірності бойовим та службовим традиціям Сил оборони України.

*Добровольський Ю.Б., к.т.н., доцент,
Ярмольчик М.О., доктор філософії
Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН НАТО ТА УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України одним із ключових завдань держави залишається забезпечення Збройних Сил України та інших складових Сил оборони висококваліфікованими людськими ресурсами, які пройшли відповідну військову підготовку. На початкових етапах повномасштабного вторгнення актуалізувалася проблема участі у бойових діях невідготовленого особового складу, що зумовило необхідність системного вдосконалення підходів до базової загальної військової підготовки (БЗВП).

Для підвищення ефективності підготовки військовозобов'язаних було розроблено низку програм БЗВП, адаптованих до різних категорій військовослужбовців, у тому числі для осіб, які вступили на навчання до вищих військових навчальних закладів та військових

навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВВНЗ ВВП ЗВО). У 2025 р. було запропоновано реалізувати експериментальний проєкт проведення базової загальної військової підготовки для курсантів першого курсу ВВНЗ ВВП ЗВО за кордоном – у країнах-членах НАТО. Даний підхід мав як позитивні, так і негативні аспекти.

До позитивних аспектів належать: підвищення рівня безпеки особового складу під час підготовки; можливість проведення занять за участю іноземних інструкторів із використанням сучасного озброєння, техніки та методик навчання, що відповідають стандартам НАТО.

Серед негативних чинників варто відзначити: організаційні ризики, пов'язані з одночасним перевезенням великої кількості курсантів, що створює загрозу їхнього ураження під час транспортування; можливість неповернення частини особового складу після завершення навчання за кордоном.

Попри потенційні переваги, реалізація цієї ініціативи у 2025 р. виявилася неможливою через невідповідність національного та міжнародного законодавства. У більшості країн-членів НАТО законодавством встановлено мінімальний вік для допуску до володіння зброєю 18 років, що унеможливує участь частини курсантів віком 17 років у програмах бойової підготовки. Відповідно до наказу Міністерства оборони України від 16.07.2024 р. № 479, право вступу до ВВНЗ ВВП ЗВО мають громадяни України віком від 17 до 30 років, у тому числі ті, кому 17 років виповнюється в рік початку навчання. Саме ця вікова категорія вступників не відповідає мінімальним вимогам законодавства країн НАТО щодо користування зброєю. Отже, сьогодні проведення базової загальної військової підготовки для курсантів за межами України, зокрема у країнах НАТО, є неможливим через законодавчі обмеження та вікові критерії. Перспективи такої співпраці можуть бути розглянуті після гармонізації нормативно-правових актів України із відповідними положеннями країн-членів НАТО.

Дужий Р.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

Міжнародні операції з підтримання миру і безпеки (МОПМБ) у сучасних умовах є невід'ємною складовою процесу забезпечення національної та воєнної безпеки держав та недопущення поширення наслідків воєнних конфліктів на інші регіони, що пов'язаний з національними інтересами багатьох держав світу та цілою низкою політичних, економічних, соціальних та інших проблем. Тому для України участь у МОПМБ є дієвим і важливим напрямом забезпечення національної безпеки та національних інтересів, а також вирішення регіональних і глобальних проблем безпеки.

До початку повномасштабного вторгнення Україна брала активну участь у МОПМБ через підготовку та направлення національного контингенту, національного персоналу, а також матеріально-технічних ресурсів та послуг у розпорядження відповідних органів, які визначаються рішенням про проведення таких операцій. Йдеться про Організацію Об'єднаних Націй (рішення приймалося Радою Безпеки ООН); Організацію з безпеки і співробітництва в Європі чи інших міжнародних організацій, що несуть відповідальність у

сфері підтримання міжнародного миру і безпеки згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН; багатонаціональні сили, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, дії та заходи яких здійснюються під загальним контролем Ради Безпеки ООН; багатонаціональні військові формування високої готовності.

З перших років незалежності України понад 42 тис. українських військовослужбовців взяли участь у понад 35 миротворчих операціях, зокрема: в операціях ООН на території колишньої Югославії, в Анголі, Гватемалі, Таджикистані, Афганістані, Кувейті, Лівані, Судані, Кот-Д'Івуарі та Еритреї, Грузії тощо; в операціях НАТО в Боснії та Герцеговині, Косово, Іраку, операціях «Океанський щит» та «Активні зусилля»; у місіях ОБСЄ в Косово та Грузії; в операції ЄС «АТАЛАНТА»; у багатонаціональних силах в Іраку, гуманітарній місії у Кувейті, Міжнародних силах сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан.

Підготовка керівного складу національного контингенту та національного персоналу здійснювалась на базі навчально-наукового центру підготовки офіцерів для багатонаціональних штабів Національного університету оборони України за п'ятьма основними напрямками. Указом Президента України від 7 березня 2022 р. № 114/2022 «Про відкликання національного контингенту і національного персоналу, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» національний контингент і національний персонал був відкликаний для участі у захисті суверенітету та територіальної цілісності України. Курсова підготовка була зупинена, центр зазнав реорганізаційних заходів.

Водночас досвід, набутий Україною у миротворчих операціях протягом усіх років, сприяв підтриманню боєздатності українських військовослужбовців, набуттю досвіду, що став у нагоді під час реформування ЗС України, організації АТО/ООС та відбиття збройної агресії. Не варто забувати і про політичні та іміджеві дивіденди, які Україна отримує, беручи участь у миротворчих операціях. Метою подальших досліджень є створення моделі системи курсової підготовки військовослужбовців для участі у МОПМБ.

Ємельянов С.О.

*Український державний університет
науки і технологій, м. Дніпро*

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ КУРСАНТІВ ВВНЗ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У контексті сучасних викликів інформаційного суспільства та гібридної війни постала проблема розвитку медіаграмотності курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) у процесі фахової підготовки. Набула особливої актуальності необхідність формування у майбутніх офіцерів навичок критичного мислення, аналізу, оцінювання та створення інформаційного контенту як важливої складової їхньої професійної компетентності. Військовослужбовці мають бути здатними розпізнавати інформаційні загрози, фейки, пропаганду, маніпуляції та протидіяти їм. Це вимагає системного підходу до формування медіаграмотності на всіх етапах навчання у ВВНЗ.

Сучасне інформаційне середовище характеризується стрімким розвитком цифрових технологій, збільшенням обсягів інформаційних потоків і поширенням неперевіреної інформації. В умовах гібридної агресії проти України медіа стають інструментом впливу та маніпуляції, що безпосередньо впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців.

Тому формування медіаграмотності курсантів ВВНЗ є важливою складовою підготовки сучасного офіцера, здатного діяти в умовах інформаційних загроз, захищати себе і підпорядкований підрозділ від впливу ворожої пропаганди. Медіаграмотність у військовому контексті розглядається як здатність критично сприймати, аналізувати та використовувати інформацію з різних джерел, а також уміння розпізнавати маніпуляції, фейки й інформаційні впливи противника. Формування медіаграмотності курсантів передбачає інтеграцію медіаосвітніх елементів у навчальний процес, зокрема:

- вивчення дисциплін, пов'язаних із інформаційною безпекою, комунікаційними технологіями, психологічними операціями;

- проведення тренінгів із критичного мислення та медіааналізу;

- проведення практичних занять з перевірки достовірності джерел;

- використання сучасних цифрових інструментів в освітньому процесі;

- застосування інтерактивних методів розвитку медіаграмотності.

Ефективність процесу формування медіаграмотності у ВВНЗ значною мірою залежить від компетентності педагогічного складу. Викладач має не лише володіти сучасними медіаінструментами, а й виступати прикладом інформаційної культури. Таким чином, викладач виступає ментором формування інформаційної свідомості майбутнього офіцера.

Підвищення рівня медіаграмотності курсантів сприяє розвитку їхньої аналітичної культури, інформаційної стійкості, формуванню патріотичної позиції та здатності протидіяти інформаційно-психологічним операціям противника.

Медіаграмотність є ключовим компонентом сучасної професійної підготовки офіцерів ЗС України. Її розвиток забезпечує формування свідомого, інформаційно компетентного військовослужбовця, здатного орієнтуватися в інформаційному просторі, аналізувати й протидіяти деструктивним інформаційним впливам.

Отже, впровадження медіаграмотності у процес підготовки курсантів ВВНЗ є нагальною потребою держави в умовах сучасної війни.

*Жукович І.І., к.філол.н., доцент
Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

ВАЖЛИВІСТЬ РОЛЬОВИХ МОДЕЛЕЙ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТАМИ ВВНЗ

Входження України у світовий простір сучасних оборонних напрацювань передбачає становлення нового вектора вивчення англійської мови, оскільки мова виступає одним із провідних важелів, що сприяють якісній комунікації з іноземними партнерами, розвитку міжкультурних відносин. У зв'язку з цим, для майбутніх військових відкриваються нові можливості та перспективи співпраці з провідними науковцями, вивчення передових технологій для захисту нашої держави.

Ці фактори вимагають модифікацій у підході до оволодіння іноземними мовами, оскільки вдала професійна діяльність залежить не лише від розуміння фахівцями професійних компетенцій, а й від вільного спілкування іноземною мовою, знання норм комунікативної

поведінки й етикету, особливостей культури, з представниками якої налагоджуються ділові відносини, та здатність до міжкультурного спілкування у професійній сфері.

Одна з основних задач курсантів ВВНЗ на етапі вивчення іноземної (англійської) мови – оволодіння усною комунікацією, важливою насамперед у повсякденних життєвих ситуаціях. Опанувавши це вміння на високому рівні, курсанти будуть спроможними вільно розвивати навички аудіювання та письма. Варто також зазначити, що комунікативна діяльність орієнтована на мету навчання та мотивацію, що стоїть перед кожним курсантом. Завдяки моделюванню кожної комунікативної ситуації у форму гри, здобувачам освіти набагато легше відтворити основні складові, що визначають успішну комунікацію соціальних ролей та обставини спілкування. Гра дозволяє не лише варіювати ці чинники невимусно та природно, а й створює в аудиторії атмосферу вільного спілкування.

Необхідно зазначити, що у процесі ігрових ситуацій курсанти вільніше себе поведуть, що допомагає їм подолати психологічним бар'єр – страх перед спілкуванням англійською мовою. Практичне заняття є ідеальним прикладом для застосування рольових моделей. В імprovізованих іграх розподіл ролей, ситуацій користування лексикою робиться з вільного вибору. Наприклад, тема «Reports in the army» дає змогу розігрувати такі ролі професійних ситуацій: «colonel», «sergeant», «bri-fieng». Також використовуємо ігри, у яких слухачі відтворюють стандартні ситуації професійного життя і виконують статусні ролі, що не мають особистісних характеристик: ділові зустрічі, телефонна розмова, інтерв'ю. Під час вивчення теми «Communication» доцільно у малих групах провести інтерв'ю (Roleplay the situation where a conel is communicating to his/her senior officer). Викладач спостерігає за діяльністю курсантів, фіксує помилки, може запропонувати варіанти відповідей, але не втручається у спілкування, головним критерієм оцінювання виступає лише успіх мовця у процесі спілкування.

Зінченко А.Ю.,

*Нікіфоров І.А., доктор філософії, доцент
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У час широкомасштабної збройної агресії російської федерації актуальним постає питання підготовки та формування морально-вольових якостей у новоприбулих військовослужбовців, майбутніх офіцерів та персоналу Збройних Сил України. Основним завданням системи військової освіти є удосконалення програм та планів по формуванню цих якостей. Моральна стійкість, дисциплінованість, самоконтроль, рішучість, відданість військовій присязі, виконання військового й громадянського обов'язку та здатність діяти в екстремальних ситуаціях – це ті риси, без яких неможливо досягти високої боєготовності армії.

Одним із найяскравіших історичних прикладів формування морально-вольових якостей у воїнів є система виховання запорозьких козаків у XVI–XVIII століттях. Запорозька Січ була не лише військовим формуванням, а й унікальною школою духовного, морального та громадянського становлення особистості. Козацьке виховання поєднувало сувору військову

дисципліну з високими моральними нормами. Юних козаків навчали не лише володіти зброєю, а й бути витривалими, чесними, відповідальними та вірними своїм побратимам. З раннього віку вони проходили так зване «випробування честю»: мусили довести свою стійкість, сміливість і здатність до самопожертви. На Січі суворо карали за боягузтво, зраду або брехню – такі вчинки вважалися несумісними зі статусом воїна. Особливе значення надавали моральній підготовці через виховання бойового духу – почуття братерства, відданості спільній справі. Козацька старшина часто наводила приклади мужності та жертвності попередніх поколінь, що створювало безперервну традицію морального наслідування. Кожен воїн усвідомлював: його поведінка – це продовження слави всього війська.

Не менш показовим є приклад морального виховання в українських січових стрільцях (1914–1918 рр.). Їхня підготовка у лавах Легіону поєднувала військовий вишкіл із національно-патріотичним вихованням. Командири акцентували увагу на духовних якостях воїна – вірності присязі, відповідальності за долю України, повазі до товаришів і цивільного населення. Як зазначав дослідник І. Крип'якевич, «стрілецька молодь виховувалася у дусі самопожертви, готовності до боротьби за волю навіть ціною життя». Такі приклади свідчать, що морально-вольова підготовка завжди була основою військової сили українців. Саме внутрішня стійкість, самодисципліна, відданість і духовна мотивація дозволяли нашим воїнам витримувати багатовікову боротьбу за свободу.

Сьогодні ці історичні традиції відроджуються у системі підготовки сучасних Збройних Сил України. Військові виші активно інтегрують елементи національно-патріотичного виховання – вивчення історії українського війська, прикладів героїзму минулих поколінь, прищеплення культури честі та взаємної підтримки. Таким чином, спадкоємність між козацьким, стрілецьким і сучасним українським воїном проявляється насамперед у незламності духу, що є базою формування морально-вольових якостей у процесі військового навчання під час війни.

Отже, історичний досвід українського воїнства підтверджує, що морально-вольові якості завжди були основою боєздатності армії. Сучасна система військової освіти, спираючись на ці традиції, продовжує формувати покоління захисників, здатних витримати психологічний та моральний тиск війни, зберігаючи людяність, честь і професіоналізм.

Канчуга М.К.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Широкомасштабне вторгнення росіян в Україну актуалізувало зміни у підготовці кадрів для нашого оборонного відомства. Одним із ключових напрямів трансформації військової освіти стала іншомовна підготовка кадрів, що безпосередньо має суттєвий вплив на спроможність наших військових комунікувати зі своїми колегами із країн-партнерів, ефективно застосовувати сучасні стандарти управління та забезпечувати оперативну координацію підрозділів у багатонаціональному середовищі.

Традиційна модель вивчення іноземної мови у військових закладах вищої освіти переважно орієнтована на засвоєння граматичних структур і словникового запасу, що формує переважно пасивні знання. Такий підхід виявив свою неефективність в умовах реальних викликів війни, коли мовлення офіцера є інструментом управління та взаємодії під час виконання бойових завдань, участі у штабних процедурах і прийнятті критичних рішень у режимі реального часу.

Сучасний етап трансформації передбачає перехід до комунікативно орієнтованих методик навчання, що забезпечують формування професійних мовленнєвих компетентностей. Активно впроваджуються сценарно-рольові тренування, робота з автентичними матеріалами НАТО, симуляції штабних процесів (MDMP, TLP), ситуативні модулі оперативної комунікації та взаємодії з міжнародними партнерами. Важливим є формування навичок критичного мислення й ухвалення рішень англійською мовою, що наближує освітній процес до реальних умов служби, у яких доведеться працювати майбутнім офіцерам.

Попри значний прогрес у цій сфері, існують також певні проблемні аспекти, наприклад: нестача підготовлених фахівців саме з військової англійської, що є основою для підготовки власне необхідних фахівців; обмежений доступ до сучасних навчальних ресурсів, через що використовуються доступні, але застарілі ресурси, які не є такими привабливими для сучасної молоді і просто не орієнтовані на залучення до самостійного опанування мови; різний рівень мовної підготовки слухачів, адже шкільна програма у більшості випадків засвоєна частково або не засвоєна зовсім, через що витрачається навчальний час на повторення чи нове вивчення матеріалу шкільної програми і це зменшує час на вивчення військової компоненти; і нарешті, інтенсивність освітнього процесу в умовах воєнного стану, що передбачає збільшення часу на освоєння сучасних програм та впровадження нових дисциплін, що створює ефект перенасичення освітнього процесу. Для подолання цих питань необхідно продовжувати стандартизацію програм та поглиблювати співпрацю з міжнародними тренувальними центрами.

Отже, іншомовна підготовка сьогодні є важливою складовою боєздатності українського війська. Її модернізація спрямована на підготовку військових фахівців, здатних діяти ефективно у багатонаціональному операційному середовищі, що є запорукою успішної інтеграції України у систему колективної безпеки НАТО.

Кирильчук В.Ю.,

Алеханов В.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ДО СУЧАСНИХ УМОВ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасні збройні конфлікти відзначаються високою динамічністю, складністю умов і широким використанням новітніх технологій. Бойові дії сьогодення ведуться в умовах урбанізованих територій, інтенсивного застосування безпілотних літальних апаратів, засобів електронної боротьби, кіберзагроз та високоточної зброї. Такі зміни безпосередньо

впливають на характер діяльності інженерних військ і вимагають суттєвого оновлення підходів до підготовки їх фахівців.

Сьогодні військовий інженер має бути не лише кваліфікованим спеціалістом з питань мінування, розмінування чи фортифікаційного будівництва, а й універсальним фахівцем, який володіє сучасними цифровими технологіями, уміє працювати з геоінформаційними системами, безпілотними апаратами, роботизованими платформами та засобами дистанційного спостереження. Зміни у тактиці противника, зростання ролі високоточної зброї, складність дій у міському середовищі та насиченість поля бою електронними засобами потребують глибокої адаптації змісту та методів підготовки.

Процес навчання майбутніх фахівців інженерних військ має базуватися на принципах гнучкості, практичної спрямованості та постійного оновлення. До навчальних програм доцільно включати дисципліни, пов'язані з тактикою дій в урбанізованому середовищі, основами кіберзахисту, протидією засобам радіоелектронної боротьби, а також управлінням безпілотними й роботизованими системами. Значну роль відіграє розвиток цифрової грамотності, уміння працювати з аналітичними системами, використовувати дані з різних сенсорних платформ для прийняття оперативних рішень.

Особливу увагу варто приділяти моделюванню реальних бойових ситуацій у процесі навчання. Використання інтерактивних симуляторів, сценарних тренувань, елементів доповненої реальності та систем типу MILES дозволяє формувати у майбутніх фахівців не лише технічні, а й тактичні навички дій у складних умовах. Важливо також забезпечити постійну взаємодію між навчальними закладами, бойовими підрозділами та науково-дослідними установами для оперативного обміну досвідом і впровадження новітніх технологічних рішень в освітній процес, а також швидкого отримання відгуків про результати навчання.

Підготовка інженерних фахівців має носити міжвидовий характер, тобто враховувати необхідність тісної взаємодії з іншими родами військ. Це дозволить підвищити ефективність інженерного забезпечення під час спільних операцій і покращити узгодженість дій підрозділів. Крім того, в умовах швидкої зміни технологій важливо створити систему безперервного професійного розвитку, що дозволить підтримувати високий рівень компетентності військових інженерів протягом усього періоду служби.

Кіфа С.С.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОБҐРУНТУВАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

В умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України воєнно-історична робота стає важливим інструментом збереження бойового досвіду, патріотичного виховання та формування національної ідентичності. Її діяльність регламентується Доктриною з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України (затвердженою начальником ГШ ЗС України у 2020 р.), Положенням про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України (Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від

2017 р. № 109) та Інструкцією з ведення Історичного формуляра, Історичної довідки та Журналу бойових дій (Наказ Міністерства оборони України від 2024 р. № 80).

Однак, незважаючи на наявність нормативної бази, воєнно-історична робота у Збройних Силах України залишається фрагментарною: укомплектованість підрозділів фахівцями з воєнно-історичної роботи є недостатньою, цифрові інструменти збору, обробки та архівування бойового досвіду залишаються фрагментарними, а єдина інформаційна база для узагальнення воєнно-історичних матеріалів поки не створена. Такий стан справ відрізняється від практики провідних армій світу – США, Ізраїлю та держав-членів НАТО, де історичний аналіз є складовою процесу військового управління, а досвід фіксується в межах систем Center of Military History (США), Historical Department of the Israel Defense Forces (Ізраїль) та Joint Analysis and Lessons Learned Centre (НАТО).

На нашу думку, подальший розвиток та удосконалення системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України потребує формування єдиної організаційно-функціональної вертикалі управління з визначеними завданнями та повноваженнями на рівнях Генерального штабу, оперативних командувань, корпусів і бригад; цифровізації процесів через єдину інформаційну платформу; підготовки фахівців з воєнної історії на офіцерських курсах; а також інтеграції історичного аналізу в навчання, планування та стратегічні комунікації.

Перспективним є формування функціонально повноцінної системи воєнно-історичної роботи, що забезпечуватиме не лише збереження історичної пам'яті, а й підтримку бойової ефективності, морального духу та зміцнення національної ідентичності Збройних Сил України в умовах війни.

Козубцов І.М., д.пед.н., с.н.с.

*Луцький національний технічний
університет, м. Луцьк*

ОГЛЯД ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СУЧАСНУ ПІДГОТОВКУ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підготовка військового фахівця у ВВНЗ вимагає застосування компетентного та системного підходу до визначення змісту і завдань підготовки. Зміст підготовки визначається такими факторами, як: військово-політичні інтереси держави; вимоги військової практики до військових фахівців; досягнення психологічних і педагогічних наук; способи комплектування Збройних Сил особовим складом (офіцерами та солдатами); порядок і зміст військово-професійної підготовки особового складу тощо. Перелічені фактори пов'язані зі змінами, що відбуваються в суспільстві та військовій сфері. Традиційно при підготовці офіцерів у ВВНЗ увага приділяється вмінню організувати бойові дії усіх видів, бойову підготовку, всебічне забезпечення військовослужбовців, всі види бойової та внутрішньої служби, повсякденну діяльність військовослужбовців тощо. При цьому недостатньо уваги приділяється психологічному, емоційному стану особового складу, тренінгу із запобігання посттравматичного синдрому.

Особистий аналіз за результатами виконання бойових завдань у районі ведення бойових дій та спілкування з рядовим та сержантським складом дозволило сформулювати бачення про сучасного офіцера, який має володіти такими характеристиками та вміннями:

хоробрість, сила і витримка, щоб успішно управляти особовим складом у складній тактичній обстановці сучасного бою;

дружність та комунікабельність, щоб уміло організовувати й вести переговори, бути оратором при оголошенні промови (при наступі), продумано вирішувати конфліктні ситуації;

здатність вирішувати проблеми в умовах часткової або повної інформаційної невизначеності, що може раптово виникати;

почуття гумору і вміння застосовувати його для зняття напруги у складній обстановці;

наполегливість – незважаючи на обставини, що ускладнюють, зосередитися на досягненні поставленої мети, не приховуючи і не повідомляючи недостовірну інформацію про обстановку на полі бою;

турботливість – прислуховуватися до потреб особового складу, вирішувати їх, у разі неможливості вирішити їх, сміливо доносити старшим за посадою командирам;

бути топ-менеджером у підрозділі – усвідомлювати своє місце у системі управління, не приховувати й не повідомляти недостовірну інформацію про обстановку на полі бою, уважно ставитися до сумнівів впливових груп, знати, де можна знайти підтримку в разі потреби.

Водночас необхідно враховувати основні фактори, що впливають на зміни вимог до умінь командира, їх формування та вдосконалення, такі як: зміна поглядів суспільства на службу в Збройних Силах та їх роль у суспільстві; вплив демографічних проблем на життя суспільства; зміна рівня патріотизму населення; розширення функцій Збройних Сил; постійне вдосконалення озброєння та бойової техніки; зростання конкуренції у використанні людських ресурсів; збільшення потреб у людських ресурсах.

Для ефективного реагування на прояви означених факторів необхідна постійна робота усього колективу ВВНЗ з удосконалення заходів із підготовки офіцерів.

*Корогод С.В., доктор філософії
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України питання формування у громадян патріотизму, готовності до захисту держави та усвідомлення власної відповідальності за її долю набуває особливої актуальності. Військово-патріотичне виховання стає не лише важливою складовою освітнього процесу, а й одним із ключових чинників забезпечення національної безпеки та стійкості суспільства. Його метою є формування свідомого громадянина, здатного активно відстоювати свободу, територіальну цілісність і незалежність своєї держави як у військовій службі, так і у мирному житті.

Військово-патріотичне виховання є невід’ємною складовою національної системи виховання та однією з основних умов формування громадянської свідомості української молоді. Його сутність полягає у прищепленні почуття любові до Батьківщини, відданості своєму народу, гордості за героїчне минуле й сучасні досягнення України, а також у готовності діяти задля захисту держави. Це виховання охоплює не лише фізичну чи військову підготовку, а передусім духовно-моральне формування особистості, засноване на повазі до державних символів, Конституції України, рідної мови, культури та традицій.

Патріотизм у цьому контексті розглядається як інтегративна якість, що поєднує емоційне ставлення до Батьківщини та практичну готовність діяти на благо держави.

Основні напрями військово-патріотичного виховання включають ідеологічно-громадянський, що забезпечує усвідомлення конституційного обов'язку перед державою; історико-культурний, що формує знання про героїчні сторінки минулого та сучасних захисників; військово-прикладний, орієнтований на базову підготовку з оборонних дисциплін і цивільного захисту; фізичний, спрямований на розвиток витривалості, сили, дисциплінованості; морально-психологічний, що виховує мужність, стійкість і готовність до дій у кризових умовах.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває військово-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти, адже саме вони становлять кадровий і інтелектуальний потенціал майбутньої держави. Його завданнями є поглиблення знань із безпеки життєдіяльності, цивільного захисту, медичної й фізичної підготовки, розвиток моральних, вольових і духовних якостей, формування лідерських навичок і вміння діяти колективно. Система військово-патріотичного виховання у закладах вищої освіти охоплює кілька ключових етапів: формування патріотичної свідомості та національної гордості через вивчення історії, культури, традицій, проведення виховних заходів і зустрічей з військовослужбовцями; виховання військової дисципліни й правової свідомості через ознайомлення з діяльністю Збройних Сил України, нормами військової етики, законами України у сфері оборони; фізичну та психологічну підготовку, що забезпечує розвиток витривалості, сили, стійкості, здатності до прийняття рішень у складних умовах; практичні навички, серед яких відпрацювання елементів військових дій, домедичної допомоги, орієнтування, стрілецької підготовки.

Важливою складовою є також культурологічне та духовно-моральне виховання, яке сприяє утвердженню національної ідентичності, гуманізму, справедливості, взаємоповаги. Через екскурсії, волонтерські ініціативи, квести, національно-патріотичні заходи формується активна громадянська позиція та готовність служити суспільству.

Провідна роль у реалізації військово-патріотичного виховання належить освітнім закладам, сім'ї, громадським організаціям, а також військовим формуванням. У закладах освіти активно впроваджуються такі форми роботи, як гра «Сокіл» («Джура»), військово-спортивні змагання, участь у благодійних і волонтерських акціях. Позитивний досвід мають і університети, де створюються осередки співпраці зі Збройними Силами України, територіальними центрами комплектування, ветеранськими організаціями. Такі заходи не лише підвищують рівень національної свідомості, а й забезпечують практичну готовність молоді до виконання громадянського та військового обов'язку.

Військово-патріотичне виховання у сучасній Україні є ключовою складовою формування особистості, здатної захищати свою державу, дотримуватись правових норм, діяти свідомо й відповідально. Його ефективність визначається системністю, інтеграцією духовно-моральних, культурних, фізичних і військово-прикладних компонентів, а також активною участю освітніх інституцій та громадянського суспільства. У сучасних умовах воєнного стану саме військово-патріотичне виховання забезпечує формування покоління, готового до служіння Україні як на полі бою, так і у мирному житті, через працю, навчання, волонтерство та щоденну відданість своїй державі.

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ЕТОСУ ЛІДЕРСТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ

Після проголошення незалежності України та особливо з початком широкомасштабної збройної агресії РФ у 2022 р. постала критична необхідність у прискореній трансформації Збройних Сил України. Система військової підготовки та патріотичного виховання громадян походить від радянської моделі, що створювала значний мобілізаційний резерв, однак, мала суттєві недоліки. Зокрема, формальний характер проходження підготовки призводив до того, що численний резерв був низькокваліфікованим. Після розвалу Радянського Союзу недостатнє фінансування та скорочення терміну строкової служби призвели до значного зниження загального рівня підготовки військовослужбовців та престижності військової служби. Ключовим етапом змін стало усвідомлення, що в умовах тривалої збройної агресії при значній перевазі противника в людських та матеріальних ресурсах вирішальне значення мають не тільки кількісні, а й якісні показники військової підготовки. Це вимагає залучення високотехнологічного озброєння та відповідно підготовлених кадрів для його обслуговування. Попри попередні системні недоліки, з початком повномасштабного вторгнення Україні вдалося перебудувати армію, де недостатня кількість сил та засобів компенсувалася вмотивованістю та бойовим досвідом.

Паралельно з підготовкою мобілізованих відбуваються фундаментальні зміни у військовій підготовці та формуванні резерву. Запровадження базової військової служби (БВС), що прийшла на заміну строковій, та обов'язкової БЗВП для студентів є давно очікуваною моделлю підготовки резерву. Тривалість БВС в умовах воєнного стану становить до 3 місяців, включаючи БЗВП (не менше 1 місяця) та фахову підготовку (до 2 місяців).

Проте інституційна розбудова зіштовхується з низкою серйозних викликів. Існує нестача викладачів та інструкторів, особливо тих, хто мають бойовий досвід застосування новітніх технологій. Нестача матеріальної бази (макетів, тренажерів, зразків озброєння), а також недостатнього фінансування. Якість підготовки військовослужбовців, зокрема операторів безпілотних роботизованих систем (БРС), критично важливих для інженерної розвідки, мінування та розмінування, часто страждає через обмеженість матеріально-технічної бази: відсутність спеціалізованих полігонів, що імітують реалії бойових дій (зокрема, міська забудова, лісиста місцевість), нестачу навчальних зразків БРС для відпрацювання навичок, а також боєприпасів для тренувань. Ці проблеми можуть бути частково вирішені завдяки цільовим інвестиціям в інфраструктуру (полігони, навчальні центри), залученню міжнародної допомоги та широкому використанню сучасних тренажерів і симуляторів.

Підсумовуючи, відсіч агресії сьогодні є ключовим каталізатором національної консолідації та демонстрації військового потенціалу України. Армія продовжує інституційну розбудову через синтез військової науки, практичного бойового досвіду, національного патріотизму та передових технологій, що робить її символом стійкості, мужності та новаторського підходу до військового мистецтва. Зміни в початковій військовій підготовці необхідні, але дуже важливо, щоб це були дійсні зміни, а не їх імітація, що є запорукою стійкості держави до дій переважаючих сил противника.

*Кривцун В.І., д.т.н., с.н.с.,**Фарбота А.І.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ САПЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Навчання саперів у бойових умовах потребує поєднання тактичної адаптивності, психологічної витривалості, тактичної медицини та суворого дотримання правових і гуманітарних норм. При зростаючій інтенсивності операцій і обмеженості ресурсів система підготовки саперів має залишатися гнучкою, орієнтованою на практичні дії і забезпечувати безпеку особового складу.

Відбір і психологічна підготовка мають першорядне значення. Робота сапера – високоризикова, тому надзвичайно важливі стресостійкість, вміння працювати у колективі, дисципліна та увага до деталей. Регулярні тренінги з управління стресом, відновлення після інтенсивних бойових навантажень і підтримка морального стану підрозділу підвищують стійкість майбутніх саперів.

Тактико-спеціальна підготовка в умовах війни ґрунтується на оцінці ризиків, процесі прийняття рішень та плануванні операцій, важливим є також дотримання процедур розмінування. Ключовими є проведення занять на полігонах та навчальних центрах у контрольованих обставинах, взаємодія з піхотою, артилерією та розвідкою.

Серед сучасних підходів домінує інтенсивна інтеграція симуляційних середовищ і сучасних тренажерних комплексів. Віртуальні тренажери дають змогу відпрацьовувати спільну роботу, збір розвідданих та процес прийняття рішень, мінімізуючи небезпеку для життя, що особливо необхідно при обмеженості ресурсів чи потребі у швидкості підготовки.

Медична підготовка та реабілітація становлять невід’ємну частину: регулярні медичні огляди, навчання наданню першої допомоги у польових умовах та система відновлення здоров’я забезпечують швидке повернення саперів до виконання завдань за призначенням. Паралельно потрібна підготовка з логістики – вміння раціонально експлуатувати наявне оснащення, розподіляти наявні запаси та організовувати їхнє зберігання.

Візьмемо за приклад США, де система підготовки об’єднує спеціалізовані курси EOD (Explosive Ordnance Disposal) та тактичні курси Sapper. Програми EOD у США орієнтовані на багатоаспектне вивчення боєприпасів, методів розмінування і роботу з унікальними сценаріями (включаючи кейси з авіаційними та підводними боєприпасами). Під час навчань широко застосовуються симулятори та інші навчально-тренувальні методики. На курсах Sapper (коротка, інтенсивна програма для бойових інженерів), у свою чергу, основну увагу приділяють фізичній витривалості, лідерським якостям, тактичній взаємодії із підрозділами та відпрацюванню операцій з інженерної підтримки у польових умовах.

Ефективна підготовка саперів у воєнний час – це поєднання фахової підготовки з правовою підготовкою, психологічною стійкістю, тактичними навичками, імітаційним навчанням, медичною підготовкою тощо. Сучасний досвід підготовки саперів демонструє, як централізовані поетапні програми і інтенсивні тактичні курси можна інтегрувати для підвищення боєздатності й адаптивності військових фахівців у цій галузі.

*Кудряшов Г.В.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КУРСОВОГО ОФІЦЕРА ЯК ВИХОВАТЕЛЯ КУРСАНТІВ У ВВНЗ

Участь курсового офіцера у виховному процесі при формуванні майбутніх офіцерів є надзвичайно важливою, особливо це питання стало актуальним з початком збройної агресії з боку російської федерації проти України. У сучасному курсантському середовищі курсовий офіцер виступає не лише наставником, а й коучем, формуючи особистісні якості, лідерські навички та моральні цінності курсантів. Підготовка курсового офіцера до виховання курсантів є безперервним процесом, що вимагає постійного самовдосконалення. Завдяки комплексному підходу та створенню сприятливих умов для професійного зростання, можна виховати висококваліфікованих офіцерів, здатних успішно виконувати свої обов'язки. Тому підготовка курсового офіцера до виховної роботи є складним і багатогранним процесом.

У своїй професійній діяльності курсовий офіцер має володіти такими професійними компетентностями:

розумінням педагогіки та психології: знання теорій виховання, включаючи ознайомлення з класичними та сучасними підходами, а також розуміння особливостей різних вікових груп, що є особливо актуально у сучасних умовах;

комунікативними навичками – вміння ефективно спілкуватися з курсантами, встановлювати довірчі відносини, бути зрозумілим для курсанта, досягати своєї мети через спілкування;

умінням мотивувати – спонукання до дії, стимулювання інтересу до навчання та саморозвитку курсанта як особистості.

знаннями предметної області – знання того фаху, який здобувають курсанти, здатність розумно відповідати на запитання курсантів;

практичними навичками – розвиток практичних навичок у курсантів, необхідних для виконання службових обов'язків як у курсантському середовищі, так і на первинних офіцерських посадах;

знання новітніх технологій та передового досвіду, здобутого під час війни, сучасних методів навчання та використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

Для успішної професійної діяльності курсовий офіцер повинен мати такі особистісні якості:

лідерські якості – вміння приймати рішення, брати на себе відповідальність, мотивувати інших;

висока моральність – демонстрація високих моральних якостей, що слугують прикладом для курсантів;

терпіння та стійкість – здатність зберігати спокій у складних ситуаціях, виявляти терпіння до помилок курсантів;

емпатія – здатність до розуміння відносин, почуттів, психічних станів курсантів.

Важливі аспекти виховання:

індивідуальний підхід – врахування індивідуальних особливостей кожного курсанта, його сильних і слабких сторін;

створення позитивного психологічного клімату в колективі, формування атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки;

заохочення та підтримання ініціативи, створення умов для прояву ініціативи та самостійності курсантів.

розвиток критичного мислення, здатності аналізувати інформацію, формулювати власну думку;

формування ціннісних орієнтацій, таких як виховання почуття патріотизму, відповідальності, честі та гідності.

Варто зауважити, що виховна робота з різними категоріями курсантів має свої специфічні особливості. Вони, перш за все, визначаються цілями і завданнями професійної підготовки, специфікою організації служби, а також низкою інших обставин. Отже, головною метою виховної роботи з курсантами ВВНЗ варто вважати формування такого військовослужбовця, який би повною мірою відповідав вимогам, що висуваються до військового професіонала.

*Кузнецова Л.В., к.ю.н., доцент
Черкаський державний технологічний
університет, м. Черкаси;
Маринич Д.В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Проблемою для нашої держави наразі залишається боротьба з корупцією в усіх сферах державно-політичного буття. Саме корупція погіршує економічний розвиток суспільства, формує зневіру у громадян щодо демократичних цінностей, прозорості та публічності роботи органів влади. Корупція охопила всі сфери життя в державі та знецінила довіру її громадян до демократичних органів влади, негативно впливає на ставлення міжнародних партнерів до держави, гальмує прогресивний розвиток культурних цінностей.

Корупція в нашій державі є невід'ємний атрибут не лише економічної та політичної сфери життя, вона міцно укорінилася в соціально-культурних відносинах, знищуючи моральні норми та цінності. Населення зневірилося у соціальній справедливості та пануванні закону. Сучасний стан корупції в Україні несе не лише економічні збитки, а й складає загрозу національній безпеці. Саме тому ключовим завданням для українського суспільства виступає процес формування у громадян антикорупційної культури, складовими частинами якої виступають антикорупційні знання, нульова толерантність до будь-яких корупційних проявів та антикорупційна пропаганда. Стосовно національної культури, то вона має включати в себе правові та моральні норми суспільства, при чому останні мають відповідати вимогам часу та все ж таки спиратися на правові норми.

Процес формування антикорупційних цінностей у суспільстві безпосередньо пов'язаний із формуванням антикорупційної культури, що має виступати показником того, наскільки глибоко укорінені в суспільстві прогресивні демократичні політичні цінності. Вона виступає сукупністю ціннісних установок, спрямованих на неприйнятність толерування

корупційних практик у політиці та характеристики індивідуальних і колективних соціальних суб'єктів, яка виражає політичну свідомість, політичну діяльність щодо політичної корупції та проходить в Україні стадію розвитку і становлення.

Процес формування в суспільстві антикорупційної культури має починатися з виховання та під час освітнього процесу. Так, до ключових завдань закладу вищої освіти як базисного освітньо-виховного осередку належить закладення морально-правових ідей, що включають ідею нетерпимості до антикорупційних проявів у всіх сферах життя суспільства; розроблення антикорупційних стандартів для освітньої програми, на якій здійснюється підготовка здобувача; формування культурних чеснот та державних цінностей. Антикорупційна культура в закладі вищої освіти вбирає в себе не лише правове навчання, практику та вміння реалізувати отриманні антикорупційні знання та навички у подальшій роботі за фахом. У процесі навчання здобувач вищої освіти має отримати не лише набір антикорупційних знань, а й вміння використати їх на власній поведінці дотриманням діючого антикорупційного законодавства та на підставі норм права вчасно реагувати на негативні корупційні прояви.

Панування у суспільстві антикорупційної культури можливе завдяки запровадженню в державі антикорупційної політики. Її суть полягає в тому, що державні органи спільно з громадськими організаціями та іншими установами на постійній основі систематично та цілеспрямовано працюють над удосконаленням та реалізацією заходів по усуненню корупційних правопорушень, удосконаленню юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формуванню антикорупційної культури.

Громадяни мають чітко усвідомити, що держава може називатися правовою лише тоді, коли все населення буде знати не лише норми й правила суспільного життя та негативні наслідки недотримання норм діючого законодавства. Населення має усвідомлювати, що саме будь-які корупційні прояви є першопричиною руйнування демократичних підвалин у державі та формування прошарку бідного та багатого населення, виключаючи при цьому середній клас, який на зараз за статистичними даними в Україні складає лише 10 % від загальної кількості.

*Кушнір О.М., доктор філософії
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький
Чайковська О.Є.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЩОДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ УПРАВЛІНСЬКИМИ КАДРАМИ

Ефективне управління є ключовою передумовою забезпечення національної безпеки. В умовах сучасних загроз, що охоплюють гібридні війни, терористичну діяльність, організовану злочинність та нелегальну міграцію тощо, система охорони державного кордону потребує високопрофесійних та компетентних управлінських кадрів. Однак чинна система їх комплектування сучасним викликам відповідає не у повному обсязі.

Система комплектування управлінських кадрів в органах охорони державного кордону має низку суттєвих недоліків: пріоритетність вислуги років та формальних показників над

реальними управлінськими компетенціями, недостатній рівень оцінювання лідерських якостей і оперативного та стратегічного мислення кандидатів, призначення на керівні посади осіб, які не завжди спроможні ефективно реагувати на нові виклики. Ці чинники призводять до зниження ефективності управління, відтоку кваліфікованих фахівців, що негативно впливає на ефективність реалізації завдань щодо охорони та оборони державних рубежів.

Для подолання зазначених недоліків потрібно удосконалити систему кадрового забезпечення, що має ґрунтуватися на прозорості, меритократії та інноваційності. Насамперед необхідно запровадити прозору систему оцінювання та відбору, що передбачатиме створення електронного кадрового резерву, в якому фіксуватимуться показники спроможностей претендентів щодо управлінської діяльності. Відбір кандидатів на управлінські посади має здійснюватися із застосуванням сучасних методик тестування, testing and assessment centres та інтерв'ю за компетенціями, що дасть змогу виявити реальні лідерські та управлінські якості. Призначення на ключові посади має відбуватися на відкритій і конкурсній основі, що мінімізує вплив суб'єктивних рішень.

Важливим аспектом є також системний розвиток управлінських компетенцій. Навчальні заклади мають модернізувати програми підготовки, інтегруючи до них курси з кризового менеджменту, стратегічного планування, кібербезпеки та ефективних комунікацій. Необхідно впровадити «system of mentorship and coaching», щоб досвідчені офіцери передавали свої знання й навички молодим керівникам. Регулярні тренінги та підвищення кваліфікації є критично важливими для підтримання професійної готовності управлінського складу.

Удосконалення системи комплектування управлінськими кадрами органів охорони державного кордону є не лише елементом кадрової політики, а й стратегічним завданням. Впровадження прозорих, об'єктивних та інноваційних підходів дасть змогу сформувати покоління управлінців, здатних ефективно діяти в умовах постійного впливу безпекових викликів та забезпечувати належний рівень виконання поставлених завдань.

Ларіонов В.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДЕЯКІ ПОГЛЯДИ НА МУЛЬТИМЕДІЙНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ЗАНЯТЬ

Швидкоплинні зміни у суспільстві, пов'язані з використанням різноманітних технічних мультимедійних засобів і їх широких можливостей у повсякденному житті, вимагають постійного удосконалення освітнього процесу. Треба зазначити, що невід'ємною частиною підготовки саме військових фахівців є психологічне загартування, що реалізується максимальним напруженням духовних, психічних, психологічних і фізичних сил. Отже, актуальним є питання не просто використання комп'ютера або планшета із відео проектором як інструменту доведення необхідної інформації під час заняття – стоїть питання, яким чином за відносно короткий проміжок часу скоротити відстань між теперішнім рівнем мультимедійного супроводження різних видів занять та інформаційними технологіями, що стрімко розвиваються. Ряд прикладів вирішення таких питань реалізовані в заняттях із дисципліни «Радіаційний, хімічний, біологічний захист підрозділів».

В одному з прикладів під час групового заняття курсанти виконують спеціально сформульоване теоретичне тестове завдання, складність запитань якого збалансована із зовнішніми умовами його вирішення. В ході звичайної своєї роботи по застосуванню отриманих раніше знань за конкретною темою, той, хто навчається, за допомогою спеціально створеного аудіоряду реального радіообміну під час бою занурюється у робоче середовище на пункті управління підрозділу, його специфіку та напруженість обстановки. Курсант усвідомлює, що він має зосередитись і прийняти вірне рішення за дуже обмежений проміжок часу, незважаючи на відволікаючі фактори.

Іншим прикладом нестандартного мультимедійного супроводження тестового завдання є відтворення в аудиторії реалістичних звуків ближнього бою із одночасною демонстрацією фотографій ймовірних наслідків цього бою.

У наступному прикладі специфіка виконання командиром взводу своєї роботи в бойовій машині диктує необхідність створення умов вирішення завдань за рахунок ефекту присутності в бойовому відділенні бойової машини піхоти (танку, самохідної артилерійської установки), що реалізується розробкою мультимедійного супроводження спеціально під конкретне заняття теми. Звісно для створення ефекту реалістичності необхідно, щоб навчальна аудиторія була обладнана багатоканальною акустичною системою, що на сучасному етапі вважається нормою. Окремим прикладом варто навести постійну оперативну корекцію мультимедійного супроводження занять включенням відеофрагментів сюжетів актуальних новин, повідомлень, безпосередньо пов'язаних із темою заняття. Зрозуміло, що все це вимагає від керівника заняття постійної кропіткої роботи над удосконаленням не тільки «слайдів», а і власної методичної майстерності, над розширенням персональних навичок з використання широкого спектра можливостей програмного забезпечення.

Лещенко А.В.

*Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Українські військовослужбовці активно взаємодіють із підрозділами країн НАТО: беруть участь у спільних навчаннях, штабних тренуваннях, місіях і брифінгах. У таких умовах критичною стає оперативна сумісність, тобто здатність різних сил діяти узгоджено завдяки спільним процедурам і зрозумілій комунікації. Оскільки рівень мовної підготовки частини сержантського складу ще не завжди достатній для стійкої англомовної взаємодії, залучаються військові усні перекладачі, які забезпечують точний і безпечний обмін інформацією у багатонаціональних штабах, на інструктажах, брифінгах та під час польових навчань. Їхня роль – мінімізувати ризики помилок і непорозумінь, зберігаючи темп роботи підрозділів.

Підготовка військових перекладачів спирається на стандарти STANAG 6001; орієнтиром для допуску до більшості завдань усного перекладу є рівень SLP 2 у слуханні та говорінні. Наголос робиться не на «нативності» вимови, а на зрозумілості: чіткій артикуляції, керованому темпі, логічній структурі висловлювання та доречних паузах. Перекладач має вільно володіти термінологією НАТО/ЗС України, аббревіатурами й бревіті-кодами, підтримувати нейтральний, професійний тон і безумовно дотримуватися обмежень розкриття інформації і захисту персональних даних.

Логіка підготовки вибудовується від реальних потреб до практичних рішень. Тренування охоплює відпрацювання фонетики, темпу й пауз, оволодіння техніками нотування для послідовного перекладу (скорочення, символи, логічні зв'язки), розвиток умінь перефразувати та узагальнювати інформацію без спотворення змісту. Перекладачів готують до роботи у стресових умовах (шум, таймінг, перешкоди, перебої зв'язку) та вчать коректно керувати чергою мовлення й застосовувати стратегії уточнення. Використовуються автентичні матеріали (стенограми та відео НАТО/МО України, інструкції, карти, візуальні схеми), а також технічні засоби (мікрофони, радіостанції, гарнітури), щоб моделювати різні операційні сценарії. Важливою частиною є швидка тематична підготовка до конкретної місії, персоналізація двомовного глосарію, узгодження ключових фраз і термінів у команді.

Очікувані результати від такої підготовки – збереження смислових одиниць без викривлень, узгодженість термінології за глосаріями, відсутність витоків заборонених даних та впевнена робота у реальних умовах. Такий підхід підвищує швидкість і надійність комунікації у міжнародних командах, зменшує ризик непорозумінь під час операцій і навчань, посилює довіру партнерів та сприяє якіснішому ухваленню рішень у багатонаціональному середовищі.

*Лисенко С.В., к.військ.н.
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА ПРОГРАМОЮ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану військові кафедри ЗВО функціонують як невід'ємна частина військової освіти та виконують важливу функцію щодо формування резерву офіцерів, які є основою для швидкої мобілізації у разі потреби.

Враховуючи зміну парадигми військової освіти, починаючи з 2019 р. Міністерство оборони України не погоджує виконання замовлення на підготовку офіцерів запасу за програмами «Соціальна психологія», «Морально-психологічне забезпечення» та «Психологія», що призвело до зменшення обсягів набору. Сьогодні підготовка психологів здійснюється за предметним принципом у профільних закладах вищої освіти Міністерства оборони, що готують офіцерів для певного роду військ (артилеристи, зв'язківці, піхотинці, льотчики тощо).

Спостерігається зниження рівня зацікавленості здобувачів вищої освіти в отриманні офіцерського звання через небажання служити у ЗС України та непрестижність серед молоді військової професії (навіть у статусі офіцера). У цій ситуації негативним чинником залишається висока конкурентоздатність кафедр, що функціонують у структурі вищих військових навчальних закладів, забезпечені розвинутою інфраструктурою, кадровим потенціалом (у тому числі з бойовим досвідом у різних родах військ) та пропонують широкий перелік військово-облікових спеціальностей.

Враховуючи високий рівень завантаженості військово-лікарських комісій при ТЦК та СП, особливо у літній період, виникають труднощі з проходженням лікарської комісії та формуванням навчальної та особової справи студентів (ВЛК проходять перед вступом та перед навчально-польовим збором).

У процесі навчання за програмою підготовки офіцерів запасу окремі студенти зараховуються на службу до лав Національної поліції України, Збройних Сил України, що не дозволяє їм отримати військове звання офіцера запасу за стандартною процедурою.

Загальна проблема для цивільних закладів вищої освіти, у структурі яких функціонують кафедри військової підготовки – відсутність належної матеріально-технічної бази, використання якої не дозволяє створити умови навчання, наближені до бойових.

У зв'язку з цим пропонуємо:

уніфікувати програму підготовки офіцерів запасу з урахуванням того, що серед абітурієнтів планується відокремлення категорії осіб, які на момент вступу будуть мати базову загальновійськову підготовку або пройдуть базову військову службу (п. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»), що передбачає можливість для таких студентів сформувати групи із скороченим терміном навчання;

перевести навчальні військові підрозділи, якими є кафедри військової підготовки офіцерів запасу (що у структурі ЗВО МВС), у підпорядкування до органів управління освітою Національної гвардії України з перспективою створення мобілізаційного резерву офіцерів за військово-обліковими спеціальностями, необхідними для задоволення функціональних потреб НГУ (на сьогодні кафедра НАВС підпорядкована Головному управлінню психологічної підтримки персоналу ЗС України);

для випускників небюджетних кафедр військової підготовки, де студенти навчаються за власні кошти, розробити мотиваційний механізм їх залучення до військової служби за контрактом, переглянути обсяги замовлення відповідно до кадрових потреб ЗС України та НГ України з перспективою на 3–5 років.

Лісенко В.А.

Збройні Сили України;

Антонова С.С.

*Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ МОЛОДІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПАТРІОТИЗМ

Воєнний конфлікт в Україні є надзвичайною ситуацією, що спричиняє значних психологічних страждань та наслідків і призводить до соціального горя серед постраждалого населення різних вікових груп. Психічне здоров'я молоді під час війни набуває критичного значення через гострий вплив травматичних подій, таких як воєнні дії, втрати близьких, вимушена міграція та загальна нестабільність. Травма є неочікуваним, раптовим чинником, що виходить за межі досвіду особистості. На всіх рівнях надзвичайні ситуації погіршують природні механізми підтримки, збільшують ризики виникнення різних проблем і, як правило, посилюють актуальні проблеми. Хоча соціальні та психологічні проблеми виникають у більшості груп, варто зазначити, що всі переживатимуть одну й ту саму подію по-різному та матимуть різні ресурси і спроможності для подолання наслідків події, особливо це стосується молоді України.

Сучасна молодь перебуває під впливом різних інформаційних потоків, які не завжди зорієнтовані на посилення активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини,

духовних цінностей українського народу, суспільно-державних цінностей України, національної самобутності, патріотизму. Тому значну роль у формуванні та збереженні української національної ідентичності молодого покоління, яке усвідомлює свою належність до української нації, формуванні психологічної готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту цінностей держави відіграють заклади освіти.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 734 «Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських» базова підготовка здобувачів вищої освіти проводиться у закладах вищої освіти усіх форм власності, вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Держспецтрансслужби, закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, та тренінгових центрах органів поліції. Наразі багато підлітків цілеспрямовано обирають для вступу зазначені заклади, а отже мають сформовані патріотичні наміри. Г. Шевчук зазначає, що патріотизм та національно-патріотичне виховання актуальні і для системи освіти, і для держави загалом. Основним інститутом, що забезпечує його реалізацію, є держава, але вагомий внесок у розвиток патріотичного виховання вносять також батьки, освітяни, громадські організації, волонтери. Патріотичне виховання важливе для зміцнення єдності та національної ідентичності, сприяє формуванню почуття належності до власної культури, мови, історії, традицій і національних цінностей, що у сучасних умовах має високу актуальність.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ значно зросла частка молоді, яка долучилася до волонтерської діяльності. Волонтерство стало не лише критично важливим чинником національного спротиву та підтримки Збройних Сил України, а й важливим адаптивним механізмом для молоді, дозволяючи трансформувати психологічну напругу та відчуття безпорадності у конструктивну дію. Ця діяльність зміцнює соціальну згуртованість, надає відчуття приналежності та значущості, що є контрдією травматичному досвіду війни.

Війна є одним із найпотужніших стресових факторів, що впливають на формування особистості, особливо у молодого покоління. Молоді люди, які опинилися в умовах війни, зазнають глибоких психологічних змін: підвищеної тривожності, почуття небезпеки, емоційного виснаження, втрати довіри до майбутнього. Попри травматичні наслідки, значна частина української молоді демонструє зростання патріотичних почуттів. Психологічна напруга поєднується з відчуттям єдності, гордості за свою державу, прагненням до захисту її незалежності. Молодь бере участь у волонтерських рухах, допомагає армії, підтримує інформаційний фронт. Таким чином, війна водночас стає каталізатором як психологічних травм, так і національного самоствердження.

Отже, вплив війни на молодь є амбівалентним: з одного боку – це глибокі емоційні рани, що потребують тривалої психологічної реабілітації; з іншого – потужний імпульс до консолідації суспільства, зростання патріотизму та усвідомлення власної ролі у майбутньому країни. Для збереження цього позитивного потенціалу необхідно забезпечити молоді системну психологічну підтримку, розвиток освітніх і культурних ініціатив, спрямованих на зміцнення громадянської ідентичності та духовної стійкості.

*Лозінська Н.І.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗНАЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ І НАРАТИВІВ ПРО СУЧАСНУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Сучасна російсько-українська війна не обмежується військовими діями на полі бою. Значну роль відіграє інформаційно-психологічний вплив, спрямований на формування спотворених історичних наративів, легітимацію агресії та деморалізацію українського суспільства. В цих умовах здатність України формувати правдиві історичні наративи та зберігати національну пам'ять стає дуже важливою. Постає необхідність проаналізувати значення формування історичної пам'яті та історичних наративів у контексті сучасної російсько-української війни, визначити їх важливість для національної безпеки, державної ідентичності та боротьби з інформаційною агресією.

Історична пам'ять формує колективну ідентичність та патріотичну свідомість громадян. В умовах війни вона стає важливим інструментом, що допомагає спільноті об'єднуватися і боротися з інформаційною агресією. Пам'ять про російсько-українські війни та боротьбу за незалежність є ключовою у протидії маніпулятивним наративам рф.

Наративи визначають сприйняття війни суспільством, військовими та міжнародною спільнотою. Російська пропаганда активно використовує дезінформацію та псевдоісторичні тези для виправдання агресії проти України. Формування правдивих наративів про сучасну війну є ключовим завданням державних інституцій, ЗС України та громадянського суспільства. Для формування та популяризації наративів варто послуговуватися офіційними історичними джерелами, архівами, свідченнями учасників подій, журналістськими та науковими публікаціями. Також необхідно здійснювати освітні програми та проводити просвітницькі кампанії, особливо серед молоді, а також на міжнародному рівні, щоб протистояти російській пропаганді.

Усвідомлення історичної справедливості і контексту війни підвищує моральний дух і бойову готовність військовослужбовців. Історичні наративи сприяють формуванню професійної ідентичності та патріотичної відповідальності серед особового складу. Вірні історичні наративи допомагають формувати і міжнародну підтримку та легітимізувати дії України у міжнародних організаціях. Натомість наративи, спотворені рф, підривають міжнародну довіру, що робить критично важливим активне поширення об'єктивної інформації.

Отже, формування історичної пам'яті та правдивих наративів є стратегічним інструментом національної безпеки. Робота з історією війни сприяє консолідації суспільства, підвищенню морального духу особового складу ЗС України та міжнародній підтримці України. Протидія російській дезінформації через формування національних та міжнародних наративів має стати пріоритетним завданням держави та оборонних інституцій.

*Масяченко Р.М.,**Ушаков О.В.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

АКТУАЛЬНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВИВЧЕННЯ (ВПРОВАДЖЕННЯ) БОЙОВОГО ДОСВІДУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У сучасних умовах процес підготовки військ (сил) до застосування та ведення операцій (бойових дій) потребує підвищення їх спроможностей та ефективності процесу вивчення і впровадження досвіду (ВВД) у Збройних Силах (ЗС) України з урахуванням базових підходів країн-членів НАТО. Це дасть змогу використовувати переваги та досягнення Системи ВВД об'єднаних збройних сил Альянсу, а також забезпечити сумісність військових формувань ЗС України під час проведення операцій під егідою НАТО.

Передусім це стосується впровадження змін у діяльність ЗС України для поліпшення (наращування) об'єднаних спроможностей сил безпеки і оборони держави шляхом: удосконалення доктринальних та інших керівних документів з планування і застосування військ (сил) в операціях (бойових діях); організації та проведення підготовки, всебічного забезпечення військ (сил) тощо; використання досвіду в системі військової освіти для вдосконалення навченості, бойової діяльності (під час застосування) та організації всебічного забезпечення (модернізації та розроблення новітніх зразків озброєння та військової техніки, екіпірування тощо).

Головна мета системи ВВД у ЗС України полягає у підвищенні ефективності діяльності, спрямованої на організацію виконання, в межах визначених законодавством повноважень, заходів із підготовки, всебічного забезпечення, розвитку, застосування та управління військами (силами) ЗС України, інших складових сил оборони для оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Вивчення та впровадження досвіду підготовки і застосування ЗС України здійснюється з метою виявлення закономірностей та тенденцій розвитку воєнного мистецтва, практики воєнних дій і вироблення рекомендацій командирам (начальникам) щодо розвитку ЗС України, інших складових сил оборони держави, удосконалення порядку їх об'єднаної підготовки та проведення об'єднаних операцій (бойових дій).

Існуюча у ЗС України система ВВД дає змогу проводити збір, узагальнення та аналіз інформації про проблемні питання (передовий досвід), визначення їх головних причин і шляхів вирішення (повторення), а також для поширення та впровадження досвіду в діяльність ЗС України для підвищення ефективності підготовки та застосування військ (сил). Водночас її ефективність залежить від функціонування системи ВВД у ЗС України та базується на певному «фундаменті» – готовності командувачів (командирів, начальників) усіх рівнів до обміну інформацією, висвітлення такої інформації, насамперед щодо прорахунків і невдач, створенні комфортного соціального мікроклімату у ЗС України та формуванні відповідного менталітету, типу мислення, культури поведінки і спілкування особового складу. Для цього необхідно забезпечити належну мотивацію військовослужбовців щодо виявлення проблемних питань, їх аналізу та вирішення; заохочувати до дискусій; розвивати уміння спільними зусиллями знаходити оптимальні рішення та втілювати їх у життя, а також сприяти поширенню набутого у ЗС України передового досвіду.

*Мельник Р.М.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ФОРСУВАННЯ ВОДНИХ ПЕРЕШКОД У СУЧАСНИХ БОЙОВИХ УМОВАХ

Форсування водних перешкод є одним із найбільш складних і небезпечних видів бойових дій, від якого часто залежить успіх наступальної або оборонної операції. Під час широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України водні перешкоди, такі як Сіверський Донець, Ірпінь, Інгулець, Дніпро, неодноразово ставали визначальними елементами оперативного простору. Їх своєчасне подолання або утримання вимагало від інженерних підрозділів високого рівня організації, технічного забезпечення та підготовленості особового складу.

Аналіз досвіду бойових дій 2022–2024 рр. свідчить, що підрозділи Збройних Сил України неодноразово здійснювали складні операції з наведення понтонних мостів, облаштування переправ і забезпечення маневру військ під вогневим впливом противника. У таких умовах виявлено низку проблем, зокрема: недостатнє тренування дій уночі та за умов обмеженої видимості; відсутність єдиних стандартів із координації між родами військ; обмежене використання безпілотних систем спостереження для розвідки водних рубежів.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває удосконалення системи підготовки військовослужбовців до форсування водних перешкод. Йдеться не лише про технічну спроможність навести переправу, а й про здатність організовувати комплекс заходів – від розвідки гідрологічних характеристик до забезпечення безпеки особового складу. Важливим є впровадження модульних навчальних програм, що охоплюють взаємодію інженерно-саперних, штурмових, розвідувальних і логістичних підрозділів. Перспективним напрямом розвитку є використання симуляційних тренажерів, що дозволяють моделювати реальні умови – течію, підриви мостів, мінні загородження. Такі технології дають змогу відпрацьовувати прийняття рішень командирами, оцінювати ризики та дії в екстремальних ситуаціях.

Важливим елементом системи підготовки є удосконалення навчально-матеріальної бази військових навчальних закладів та центрів підготовки. Доцільно створювати спеціалізовані ділянки на полігонах для відпрацювання робіт із наведення тимчасових мостів, організації переправ на різних типах плавзасобів, дій у водному середовищі та рятування особового складу.

Таким чином, удосконалення системи підготовки до форсування водних перешкод має комплексний характер і включає організаційні, технічні та навчально-методичні заходи. Її результатом має стати формування у військовослужбовців стійких навичок, високої психологічної готовності та здатності діяти у складних умовах сучасної війни. Реалізація цих підходів сприятиме підвищенню боєздатності інженерних військ і загалом обороноздатності Збройних Сил України.

*Мітягін О.О., к.і.н.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Система військової підготовки громадян, побудована у радянські часи, була спрямована на формування «будівника комунізму», готового працювати та захищати Батьківщину. Вона мала сильні та слабкі риси. По-перше, вся система середньої освіти була пронизана військово-патріотичним вихованням, зокрема у 9 та 10 класах передбачалася навчально-військова підготовка, що ґрунтувалося на тезі «про непереможність та могутність радянської армії», повазі до військових і ветеранів, обов'язковості проходження військової служби для чоловіків та сприйняття їх як захисників держави. По-друге, обов'язкова військова повинність та строкова служба давала багаточисельний резерв для збройних сил на випадок оголошення мобілізації. По-третє, така система включала різноманітні добровільні формування допомоги армії, авіації та флоту, військово-спортивні об'єднання, що мали суто військову направленість та створювали матеріальну-технічну базу для підготовки громадян до військової служби. Водночас радянська система військової підготовки мала недоліки, що негативно впливали на процес підготовки громадян. Так, проходження обов'язкової строкової служби чоловіками хоч і надавало багаточисельний резерв, однак, цей резерв характеризувався дуже слабкою фаховою військовою підготовкою, яка згодом взагалі втрачалася через оновлення бойової техніки і озброєння. Підготовка сержантського та офіцерського складу протягом двох років не давала глибоких та професійних знань і навичок, а молоді спеціалісти у багатьох випадках проходили службу не за спеціальністю. Громіздкість системи та планування величезних заходів, нестача коштів призводили до формального та поверхового проведення навчальних зборів із військовозобов'язаними. У вищих цивільних навчальних закладах питаннями військової підготовки переймалися поверхово, що також негативно впливало на якість мобілізованого резерву. Контроль за порядком та якістю проходження військово-лікарської комісії військовозобов'язаними з боку посадовців військкоматів, які відповідали за цей напрям роботи, назагал був формальним.

Після розпаду Радянського Союзу, а з ним існуючої системи військової підготовки, Україна почала будувати власну систему, спираючись на радянську систему. Проте постійна нестача бюджетних коштів, що мали спрямовуватися на підтримку та розвиток Збройних Сил України, скорочення їх чисельності та строку служби призвели до відтоку фахівців зі спеціальною освітою у цивільну сферу, зниження авторитету армії серед населення тощо. При цьому проходження строкової служби з початку скоротилося з двох років до півтора, а потім – до одного року, а стрімке скорочення чисельності ЗС України та інших військових формувань призвело як до зменшення чисельності, так і якості фахової підготовки резерву та військовозобов'язаних. Через зниження авторитету армії, постійне скорочення її чисельності молодь почала обирати більш популярні цивільні професії, що різко змінило соціальну структуру ЗС України, що змістилася у бік чоловіків із сіл та малих населених пунктів. Також у цей час відбулось зниження ступеня освіти військовослужбовців (переважно до лав Збройних Сил долучалися особи із незакінченою середньою чи повною середньою освітою).

Під час повномасштабної війни було сформовано нову систему військової підготовки громадян України. Основними її елементами є: національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання; початкова загальновійськова підготовка; базова загальновійськова підготовка; підготовка в закладах освіти; професійна військова підготовка; військова підготовка за програмою підготовки офіцерів запасу; підготовка громадян та тих, які виявили бажання долучитися до національного спротиву.

Основними цілями військової підготовки громадян України є:

формування сучасної, ефективної та дієвої системи військової підготовки громадян, інтегрованої у державну систему всеохоплюючої оборони, що сприяло б проведенню реформ в інших галузях сектору безпеки і оборони України;

запровадження військової підготовки громадян України за єдиним замислом і планом та під єдиним керівництвом, розроблення єдиних програм та дієвого контролю;

створення єдиної уніфікованої системи військової підготовки громадян України з урахуванням досвіду держав-членів НАТО та повномасштабної російсько-української війни;

забезпечення централізованої військової підготовки громадян України щодо сил спротиву та територіальної оборони;

узгодження строків військової підготовки громадян України для здобуття тактичного рівня зі строками, прийнятими у державах-членах НАТО.

Забезпечення військової підготовки громадян України, спроможності сил безпеки і оборони України реагувати на сучасні воєнні загрози і ефективно діяти у майбутньому потребують таких заходів, як: створення єдиної системи військової підготовки громадян України, починаючи зі шкільної лави до зняття з військового обліку, оновлення професійних стандартів, оптимізація процесу військової підготовки та її структури, нормативно-правове забезпечення; формування сучасної моделі військової підготовки громадян України, що забезпечить підготовку цивільних фахівців на основі їх безперервного професійного розвитку, враховує загальні тенденції розвитку системи національної та міжнародної безпеки, зміни принципів і способів ведення збройної боротьби (враховуючи досвід російсько-української війни) та військові стандарти держав-країн НАТО; створення державного контролю забезпечення якості військової підготовки громадян України; розроблення та втілення в практичну діяльність індикаторів та критеріїв якості військової підготовки громадян України.

*Мищенко М.І., д.е.н., професор
Український державний університет
науки та технологій, м. Дніпро*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У ВОЄННИЙ ЧАС: ІНТЕГРОВАНА ЕКОНОМІКО-ПСИХОЛОГО-ЛОГІСТИЧНА РАМКА

Умови воєнного стану радикально підвищують ціну помилки у системі підготовки. Роз'єднане трактування економіки, психології та логістики як ізольованих «блоків забезпечення» породжує підоптимальні рішення, бо ігнорує взаємну причинність між вартістю готовності (мінімальна сукупна вартість доведення до стандарту), психологічною надійністю персоналу та живучістю ланцюгів постачання. Пропонується інтегрована парадигма: навчальна програма розглядається як єдина система перетворення ресурсів у гарантований рівень операційної готовності.

1. Економіка підготовки: від «ціни уроку» до вартості готовності. Орієнтиром є не обсяг занять, а підтверджена сертифікацією готовність. Ключовий індикатор – вартість готовності: найменша сума всіх витрат, за яку гарантовано досягається норматив. Курс проектується як портфель: поєднання польових (реальних) і симуляційних модулів. Симуляції забезпечують масове відпрацювання алгоритмів без зносу техніки; польові модулі формують тактильність, командну взаємодію та стрес-експозицію. Оптимум визначається не максимізацією симуляцій, а мінімізацією вартості готовності за умови досягнення нормативу; практично придатним є коридор 40–60 % симуляцій із подальшим підтвердженням на полігоні.

Інструменти управління. (1) «Вартість сертифікації» одного випускника/підрозділу; (2) «крива корисності» додаткових годин у симуляторі для пошуку точки насичення; (3) коефіцієнт використання тренажерного фонду (реальні години/паспортні); (4) зниження зносу техніки завдяки перенесенню частини годин у сим-середовище.

2. Психологія навчання: операційна надійність як результат проектування. Психіка як ресурс і обмеження. Дефіцит сну, висока інтенсивність і фоновий стрес підвищують дисперсію помилок. Тому ритм курсу має бути спроектований: короткі цикли інтенсивності з обов'язковими вікнами відновлення, базові навички саморегуляції, взаємопідтримка та зрозумілі маршрути до фахової допомоги.

3. Логістика: резильєнтність як мультиплікатор ефективності. Норматив «95/72/2–3». (1) Рівень забезпеченості критичними позиціями – не нижче 95 %; (2) середній час відновлення обладнання – не більше 72 годин; (3) буфер запасів на 2–3 тижні під «пікові» модулі.

4. Інтегрована модель керованої готовності. Логістичні показники («95/72/2–3») вирівнюють темп і підвищують віддачу від поєднання польових і симуляційних модулів; психологічні протоколи стабілізують когнітивні ресурси та зменшують потребу в повторях; економічна оптимізація портфеля (у середньому 40–60 % симуляцій) вивільняє кошти на буфери й сервіс. На рівні закладу доцільно запровадити «паспорт курсу»: цільові значення вартості готовності та нормативу готовності, частки польових/симуляційних модулів, логістичні показники, психо-ритм, відповідальні особи й резервні сценарії.

Система підготовки є ефективною тоді, коли вартість готовності мінімізовано при гарантованому досягненні нормативу, психологічні протоколи знижують ризик повторів, а логістика працює за правилом «95/72/2–3». Інтеграція економіки, психології та логістики в єдиному «паспорті курсу» забезпечує керованість, прозорість і відтворювану якість підготовки у воєнний час.

Муковоз О.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підготовка військових фахівців в умовах сьогодення, як ніколи, пов'язана з глибоким вивченням наукових досягнень у галузі створення новітніх зразків озброєння та техніки, умілим впровадженням досвіду ведення бойових дій, зокрема це стосується ефективного управління підрозділами в умовах сучасного бою із вмінням застосування нових форм та методів ведення бою.

Аналізуючи досвід бойових дій під час російсько-української війни, вимальовуються характерні риси, якими має володіти командир первинної ланки (взвод, рота), риси, які набуваються під час змістовно спрямованого оперативного навчання з практичним використанням відповідної навчально-матеріальної бази. Так, у пункті постійної дислокації особливістю ефективного навчання з наданням відповідних знань, умінь, навичок з організації та ведення сучасного бою є практична підготовка командира, з акцентом на профільні військові дисципліни тактика та вогнева підготовка, що є ключовими при веденні сучасного бою. Одним із аспектів підвищення рівня знань та навичок під час занять є необхідність використання сучасних імітаторів (симуляторів), тренажерів та інших систем з можливістю їх інтеграції в єдину віртуальну бойову систему, що дозволить моделювати сценарії реальних дій командира у бою, розкрити його спроможності у прийнятті зважених, ґрунтовних рішень та формуванні бойового наказу. Зокрема, практична складова має охоплювати оцінювання всіх можливих ризиків, з моделюванням реальних викликів: атак ворожих дронів з пораненням особового складу, евакуація його за допомогою наземних роботизованих комплексів, використання БПЛА для розвідки і фіксації небезпечних ситуацій тощо.

Крім того, впровадження сучасних навчально-тренувальних систем при практичній підготовці в ППД дозволяє зменшити інтенсивність використання бойової техніки у процесі навчання, необхідної для виконання бойових завдань на передовій, і водночас підвищити ефективність підготовки командира, розкрити поетапно всі його здібності, вказати на недоліки, дати можливість при прийнятті рішень моделювати різного характеру ситуації з аналізом дій та виявленням і виправленням помилок.

Олійник Р.Ю.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Реалізація військових проєктів у мирні та воєнні часи суттєво різняться контекстом, умовами, строками, ризиками та обмеженнями. В умовах війни завжди необхідно враховувати нестачу ресурсів, динамічність ситуацій, потребу в адаптивних методах виконання проєктів тощо. Проєктне цілепокладання ґрунтується на стратегічних і тактичних вихідних, а не економічній доцільності. Зростає кількість і варіативність ризиків, у тому числі у кіберпросторі, таким чином моніторинг і оцінка останніх мають бути не просто перманентними, а й динамічними. У методологічному плані на перше місце виходить гнучка методологія (agile), адже дозволяє швидко перевизначати завдання і оперативно модифікувати пріоритезацію. Ресурсний дефіцит (люди, час, фінанси тощо) змушує формулювати додаткові сценарії реагування та частіше звертатися до міжвідомчих взаємодій. Максимізується увага до безпеки даних, особливо важливими стають як автоматизоване планування, так і системи ситуаційної обізнаності. На успіх проєктів критично впливають злагодженість команди, довіра та повага серед членів команди, морально-вольові якості акторів, зокрема стійкість, витривалість, зрілість.

Ураховуючи вищевикреслений контекст, постає необхідність в адаптації процесів підготовки військових експертів до реалізації проєктів у воєнних умовах. З одного боку,

військові проєкти мають зберігати класичне проєктне ядро, а з іншого – враховувати механізми антикризового реагування на виклики різного порядку, масштабу та специфіки. Відповідно, військові фахівці мають бути обізнаними на академічному рівні з концепцією кризового менеджменту, а з іншого – мати відпрацьовані патерни ефективного і швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища. Симуляційні тренінги у цьому ключі мають забезпечити експертизу в управлінні та координації проєктів в умовах втрати зв'язку, зміни оперативної ситуації тощо.

До особливих умінь військових, яким треба їх навчати для реалізації проєктів у воєнних умовах, можна віднести: оперативне прийняття рішень та антикризове планування; адаптивне управління; управління інформаційною безпекою; стратегічні комунікації; логістична пластичність; мотивація та емоційна стабільність; відкритість до інноваційних і технологічних інструментів тощо.

Таким чином, наріжним каменем підготовки військових експертів до реалізації проєктів за часів війни має стати міждисциплінарний підхід, що враховуватиме принципи класичного проєктного менеджменту, методи антикризового управління, інструменти цифровізації, засоби психологічного впливу та командного лідерства. Окремим вектором може також стати розроблення світогляду повоєнного відновлення, адже фахівці, які сьогодні реалізують військові проєкти в умовах війни, у майбутньому стануть провідними кадрами з відбудови і відновлення країни. Тому підготовка таких фахівців потребує формування в них візії довгострокового порядку, а також компетенцій із реалізації складних відбудовних проєктів.

Олійник Я.Є.,

Дзяворук А.Д.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ДПСУ ДО ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ

В умовах триваючої збройної агресії рф проти України інформаційна безпека набула стратегічного значення. Сучасна війна виходить за межі бойових дій – вона відбувається також у медіапросторі, соціальних мережах і свідомості людей. Державна прикордонна служба України (ДПСУ) як один із ключових елементів системи національної безпеки щоденно стикається з інформаційними та психологічними впливами, спрямованими на підрив морального стану персоналу, дискредитацію командування та дестабілізацію прикордонної діяльності. Тому підготовка військових фахівців до протидії інформаційно-психологічним операціям (ІПО) є невід'ємною складовою сучасної системи військової освіти й професійної підготовки ДПСУ.

Починаючи з 2014 р., коли рф активно застосувала елементи гібридної війни, українські прикордонники стали одними з перших, хто зіткнувся з масштабними інформаційними провокаціями. Противник використовує соціальні мережі, фейкові новини, маніпулятивні повідомлення та психологічний тиск для дезорганізації особового складу. У відповідь ДПСУ розпочала системну підготовку кадрів з інформаційної безпеки, стратегічних комунікацій і медіаграмотності.

Військові фахівці проходять спеціальні навчальні програми у Національній академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького, де вивчають основи інформаційної боротьби, психологію впливу, методи розпізнавання пропаганди та протидії дезінформації. Велику увагу приділено розвитку критичного мислення, навичок швидкого реагування на інформаційні загрози, а також відновленню психологічної стійкості. Підготовка відбувається у взаємодії з експертами сектору безпеки та оборони, психологами й фахівцями з кіберзахисту.

У структурі підготовки особливе місце посідає формування інформаційної культури військовослужбовців. Це передбачає уміння користуватися офіційними каналами комунікації, перевіряти джерела, уникати поширення неперевіраних повідомлень і зберігати професійну етику у соціальних мережах. Значна увага приділяється також тренуванням у реалістичних умовах, коли моделюються сценарії психологічного тиску чи інформаційних провокацій.

Крім освітньої складової, активно розвивається система внутрішніх комунікацій ДПСУ. Регулярно проводяться інформаційні брифінги, тренінги, створюються внутрішні платформи обміну перевіреними даними. Це допомагає зміцнювати довіру в колективі, формувати єдину позицію та зменшувати вплив ворожих наративів. Водночас у ДПСУ впроваджується система психологічної підтримки, що дозволяє своєчасно виявляти ознаки емоційного виснаження або маніпулятивного впливу на військовослужбовців.

Підготовка військових фахівців ДПСУ до протидії інформаційно-психологічним операціям є ключовим чинником підвищення обороноздатності держави. Вона сприяє не лише зміцненню інформаційної стійкості особового складу, а й формуванню нової професійної культури, заснованої на відповідальності, критичному мисленні та патріотизмі.

Досвід останніх років доводить, що ефективна протидія ІІсО можлива лише за умови поєднання професійної підготовки, психологічної підтримки та єдиної інформаційної політики. ДПСУ поступово перетворюється на структуру, здатну не лише охороняти державний кордон, а й захищати інформаційний простір країни від впливу противника.

Павицька А.О.,

Яндола К.О.

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ЗНАЧЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ОФІЦЕРІВ

У сучасному світі, в умовах війни, військова справа зазнає принципових змін через стрімкий розвиток технологій серед яких особливе місце належить штучному інтелекту (ШІ). Використання ШІ трансформує та змінює не лише технічні засоби ведення бойових дій, а й вимоги до освітніх програм підготовки офіцерського складу. Технології постійно розвиваються і тим самим надають нові можливості для покращення навчання, підвищення ефективності освіти та підтримки розвитку критичних навичок у сучасних офіцерів.

Сьогодні військовослужбовцям необхідно володіти не лише традиційними військовими навичками, а й компетентностями у галузях аналізу даних, кібербезпеки, роботи з автономними системами тощо. Розвиток цих напрямів породжує і певні проблеми: морально-

етичні дилеми, ризики надмірної залежності від технологій, загрозу втрати класичних навичок, невизначеність правового регулювання, питання інформаційної безпеки та приватності.

Усі провідні армії світу активно впроваджують ІІІ у різні сфери, наприклад, у розвідку, логістику, тренування військовослужбовців. ІІІ має потенціал значно підвищити ефективність навчання, скоротити час і ресурси, імітувати складні сценарії бойових дій. Спираючись на дослідження, інтеграція адаптивних навчальних середовищ і високореалістичних симуляцій у підготовку офіцерського складу істотно підвищує рівень їх готовності до виконання завдань у реальних операційних умовах. Зокрема, зазначено, що використання ІІІ забезпечує персоналізацію освітнього процесу, своєчасне виявлення прогалин у знаннях і вдосконалення процесу прийняття рішень в умовах невизначеності.

Військове застосування ІІІ трансформує збройні сили, стаючи інтегрованим інструментом на усіх рівнях. Його ключова функція – підтримка прийняття рішень в умовах високої динаміки та невизначеності. Системи на основі ІІІ оперативно впорядковують і аналізують дані, а потім візуалізують їх у зручному для командира форматі. Наукові дослідження також підтверджують ефективність використання ІІІ-систем для військової підготовки. Адаптивні навчальні платформи, VR/AR-симуляції та нейро-символічний ІІІ допомагають формувати критично важливі навички в аналітиці, управлінні та прийнятті рішень. Системне впровадження цих технологій є доцільним для покращення якості військової освіти.

Отже, у сучасному світі, де швидко розвивається ІІІ, військова сфера має активно впроваджувати його можливості. Для цього вищі військові навчальні заклади мають вводити дисципліни, що готують майбутніх офіцерів до використання ІІІ. Ці курси мають розвивати не лише навички безпосереднього використання технологій, а й критичне мислення, медіаграмотність та кібербезпеку, що є ключовим для ідентифікації фейків та ефективної служби як під час війни, так і у мирний час.

**Панін В.В.,
Чоботько М.А.**

*Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

ПЕТАНК ЯК ВИД АДАПТИВНОГО СПОРТУ ДЛЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК ВІЙНИ

Після повернення з війни ветеранки та ветерани часто стикаються з низкою фізичних, психологічних та соціальних труднощів. Вони переживають втрату бойового ритму життя, фізичні травми, а також емоційне виснаження, що може призводити до ізоляції та ПТСР. У таких умовах особливу роль відіграє адаптивний спорт, який дозволяє не лише відновити фізичні функції, а й повернути ветеранів та ветеранок до активного соціального життя. Одним із найперспективніших видів адаптивного спорту є петанк. Петанк – це не просто гра з металевими кулями. Це – гра, що поєднує фізичну активність, точність, концентрацію та командну взаємодію, а також система моторно-когнітивного тренування, що допомагає відновити координацію, рівновагу, точність рухів, а також формує стійкість до стресу і внутрішню зібраність. Саме тому цей вид спорту поступово інтегрується у програми реабілітації ветеранів у Франції, Великій Британії, Канаді та зараз набуває актуальності в Україні.

Адаптивний спорт базується на принципі доступності рухової активності для всіх людей незалежно від фізичних обмежень. Петанк повністю відповідає цим вимогам, адже не потребує спеціальної фізичної підготовки, значних навантажень чи дорогого обладнання. З психофізіологічної точки зору, петанк поєднує точні моторні рухи із когнітивним плануванням. Гравець має розрахувати траєкторію польоту кулі, врахувати поверхню, відстань і розташування інших об'єктів. Це стимулює роботу кори головного мозку, покращує сенсомоторну координацію, увагу, просторове мислення та емоційну саморегуляцію. Для ветеранів із травмами кінцівок або порушеннями рівноваги петанк може бути доступним і безпечним способом підтримки рухової активності. Участь у грі вимагає мінімальних зусиль, але при цьому забезпечує стабільну психофізичну стимуляцію.

Петанк є ефективним інструментом психофізичної та соціальної реабілітації ветеранів війни, оскільки поєднує точність, спокій і командну взаємодію. Цей неконфліктний вид спорту сприяє відновленню психологічної рівноваги, концентрації уваги та контролю над тілом, що особливо важливо для тих, хто пережив бойові дії. Через гру ветерани поступово повертають упевненість у власних силах, розвивають терпіння, стресостійкість і здатність до співпраці. Соціальний аспект петанку – спілкування, довіра, підтримка – допомагає долати ізоляцію та формує відчуття спільності. За останні роки в Україні зростає кількість ветеранських турнірів і клубів петанку, що свідчить про визнання цього спорту як ефективного інструмента реабілітації. Петанк – це не лише гра, а й терапевтична практика, яка гармонізує тіло й свідомість, перетворюючи спортивний процес на шлях до внутрішнього миру та соціальної інтеграції.

**Панкратов О.М., к.т.н., доцент,
Вітвіс В.А.**

*Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підготовка військових фахівців до виконання обов'язків за призначенням передбачає набуття військово-професійних компетентностей, наприклад, відповідно до курсу тактичного рівня І-Іа, таких як ВПК-1 – ВПК-12 та програмні результати навчання РНвик-1 – РНвик-12.

Разом з тим, в умовах воєнного стану особовий склад має виконувати обов'язки за призначенням на тлі реалізацій небезпек антропогенного (ураження від ударів засобами враження; обрушення конструкцій споруд; вибухові перетворення паливо-мастильних матеріалів тощо) та природного (метеоумови та рельєф місцевості, пора року, час доби, наявність епідемій і епізоотій тощо) походження, що кількісно прийнято оцінювати «ризиками», тобто сумою добутків частот (імовірностей) негативних подій і збитками (втратами) від їх здійсненні.

У зв'язку з цим, робочі навчальні програми мають передбачати набуття курсантами і слухачами навичок виявлення та оцінювання «ризиків» реалізації небезпек, а також методами управління ними з метою їх зниження. Зокрема, здійснювати ідентифікацію небезпек (виявляти джерела природних і техногенних небезпек у вигляді явищ і процесів), оцінювати спроможність противника вражати об'єкти інфраструктури та військові цілі;

прогнозувати просторовий розподіл вражаючих факторів реалізованих небезпек по відношенню до об'єктів дії; шляхи запобігання аваріям на підприємствах народного господарства; планувати заходи зниження можливих втрат і збитку; планувати і здійснювати способи і засоби інформування населення про потенційні техногенні загрози; вміти визначати та аналізувати індивідуальні ризики; порівнювати індивідуальні ризики з прийнятними значеннями та обґрунтовувати заходів захисту.

Польцев І.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І СТАНДАРТИ НАТО У ПІДГОТОВЦІ РОЗВІДКИ: ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ У ЗС УКРАЇНИ

Сучасні війни вимагають від військової розвідки високої адаптивності, інтеграції з іншими видами військ та вміння діяти у складному багатодоменому середовищі. У цьому контексті стандарти НАТО, сформовані на основі практики збройних сил США, Великої Британії, Канади та інших держав Альянсу, задають орієнтир для розвитку української системи підготовки розвідки. Йдеться насамперед про концепцію «train as you fight», що передбачає максимальне наближення навчань до умов реального бою, впровадження багаторівневих тренувальних програм і широке використання моделювання бойових дій.

Важливе місце у підготовці розвідників у країнах НАТО посідають комплексні навчання, де відпрацьовується взаємодія на рівні відділення, взводу, роти та бригади із залученням різних компонентів – артилерії, авіації, сил спеціальних операцій. Застосування інтерактивних симуляторів, VR/AR-технологій та цифрових систем ситуаційної обізнаності дозволяє відпрацьовувати сценарії з високим рівнем ризику без прямої загрози для особового складу. Значна увага приділяється розвитку навичок роботи в умовах інформаційних та електронних атак, що сьогодні є невід'ємною складовою сучасного бою.

Для України перспективним є поєднання цього міжнародного досвіду з власним бойовим практичним напрацюванням. Інтеграція стандартів НАТО має відбуватися через адаптацію багаторівневої системи підготовки: індивідуальної (навчання базових умінь розвідника, включно з виживанням і тактичною медициною), групової (злагодженість малих підрозділів у реалістичних умовах) та бригадної (інтегровані навчання із залученням усіх бойових компонентів). Важливим елементом залишається впровадження регулярного аналізу після навчань (After Action Review), що дозволяє швидко вносити корективи й підвищувати ефективність програм.

Український досвід ведення широкомасштабної війни створює унікальні умови для адаптації західних підходів: відпрацьовані у бою моделі швидкого формування нових підрозділів, використання безпілотних систем, імпровізованих засобів захисту і гнучких методів управління можуть доповнити й посилити стандарти НАТО. Синтез міжнародних і національних практик здатен створити сучасну систему підготовки розвідки, яка забезпечить високу боєздатність і живучість особового складу та стане складовою процесу інтеграції України у євроатлантичний безпековий простір.

*Рижиков В.С., д.пед.н., професор
Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВОЄННИЙ ЧАС НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Оптимізація індивідуальної психологічної підготовки військовослужбовців у воєнний час для ротації військових частин відноситься до індивідуальної підготовки військовослужбовця. Індивідуальна підготовка військовослужбовців є базовою загальновійськовою підготовкою, що проводиться у навчальних центрах та вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України.

Індивідуальна підготовка військовослужбовців – це цілеспрямований процес формування та вдосконалення знань, умінь, фізичних та психологічних якостей, необхідних для ефективного виконання посадових обов'язків. Вона охоплює навчання, виховання та тренування, спрямовані на набуття індивідуальних спроможностей, що дозволяють військовослужбовцю діяти самостійно або у складі підрозділу, досягаючи високого рівня професійної майстерності.

Основою формування психологічної готовності та психологічної стійкості особового складу, як зазначено в Збірнику стандартів психологічної підготовки у Збройних Силах України, є психологічна підготовка для забезпечення високого рівня стресостійкості, що дає змогу зберігати боєздатність військовослужбовців в умовах дії психотравмуючих чинників сучасного бою. Адже під час проведення занять з психологічної індивідуальної підготовки у військовослужбовців формуються та розвиваються відповідні знання, уміння, навички, згуртованість та насамперед психологічна стійкість до бойових стрес-чинників та психологічна готовність до виконання поставлених завдань.

Послідовність використання системного підходу в індивідуальній психологічній підготовці військовослужбовців передбачає таку послідовність процедур, а саме:

фіксація деякої безлічі елементів щодо відокремленого від решти педагогічного процесу; встановлення і класифікація зв'язків цієї множини – зовнішніх (тобто зв'язків множини з рештою світу) і внутрішніх (тобто зв'язків між елементами множини);

визначення – на основі аналізу сукупності зовнішніх зв'язків – принципів взаємодії системи із педагогічним середовищем;

виділення серед множини внутрішніх зв'язків спеціального їх типу – системоутворюючих, що забезпечують, зокрема, певну впорядкованість педагогічної системи;

з'ясування, у процесі вивчення впорядкованості, структури і організації педагогічної системи (структура виражає інваріантний аспект системи, а організація – кількісну характеристику і спрямованість впорядкованості);

аналіз основних принципів поведінки педагогічної системи, які визначаються самою системою як цілісна організована множина спеціальної військової підготовки;

вивчення процесів управління, що забезпечують стабільний характер поведінки і досягнення системою ефективних результатів індивідуальної підготовки військовослужбовців.

Під системою підготовкою ми розуміємо специфічний освітній процес індивідуальної психологічної підготовки військовослужбовців у воєнний час для процесу ротації, що проводиться у навчальних центрах Збройних Сил України.

*Ролін І.Ф., д.військ.н., професор
Військовий інститут танкових військ
НТУ «ХПІ», м. Харків*

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОФІЦЕРІВ

Сучасний характер російсько-української війни демонструє технологічну складність і динамічність бойових дій. Проте навіть у високотехнологічному середовищі людський фактор, зокрема когнітивна гнучкість і критичне мислення командира, залишаються вирішальними. Особливо це стосується тактичної ланки управління, де рішення ухвалюються швидко, в умовах невизначеності, дефіциту часу та неповноти інформації.

Зважаючи на це, актуальною є потреба у впровадженні педагогічних технологій, що формують у офіцерів здатність мислити критично, виявляти приховані ризики й уникати когнітивних упереджень. Однією з таких технологій є альтернативний аналіз (AltA) – комплекс методів системного мислення, що використовується в аналітичних структурах НАТО та може бути адаптований у військовій освіті України.

AltA – це технологія, що поєднує елементи критичного мислення, аналітичного моделювання та фальсифікаційного підходу. Вона дозволяє командирам перевіряти власні рішення через альтернативні сценарії, гіпотези та контраргументи.

Інструменти AltA:

1. SWOT-аналіз – системна оцінка сильних/слабких сторін, можливостей і загроз варіантів дій.
2. Red Teaming – рольова симуляція противника для виявлення вразливостей плану.
3. Premortem – уявне моделювання провалу рішення до його реалізації.
4. Devil's Advocate – усвідомлене опонування власним рішенням для перевірки аргументації.
5. What-If Analysis – аналіз можливих сценаріїв («а що, якщо...»).
6. Assumption Testing – перевірка ключових припущень, що лежать в основі рішення.
7. Matrix Gaming – рольова гра аргументів для колективної генерації ідей і сценаріїв.

Інтеграція інструментів AltA у навчальний процес може відбуватись за рахунок використання перевірених дидактичних прийомів, що не вимагають затрат та спеціального обладнання. Такими прийомами можуть бути:

- сценарне моделювання – створення бойових ситуацій з елементами невизначеності;
- інтерактивні карти та схеми – візуалізація обстановки для аналізу;
- групові дискусії – обговорення варіантів дій, аргументація позицій;
- рольові ігри – розігрування командирських ситуацій;
- кейс-метод – розбір реальних або змодельованих бойових кейсів;
- візуальні шаблони – таблиці, алгоритми, чек-листи для структуризації мислення та формування аргументованих рішень;
- рефлексивні запитання – «Чому саме так?», «Що ми не врахували?» тощо.

Багаторічний досвід автора викладання тактичних дисциплін засвідчив, що застосування технології AltA у навчальному процесі військових забезпечує розвиток когнітивної гнучкості, формування навичок системного мислення, подолання групового мислення, формування культури раціонального сумніву.

*Рудько С.О., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ У 2022–2025 РОКАХ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ВПЛИВ ЗАХІДНИХ ПРАКТИК

Сучасна війна підтвердила прямий зв'язок між якістю розвідданих і підготовкою підрозділів розвідки, але зміст цієї підготовки швидко зсунувся від «класики» до інтенсивної інтеграції БпЛА, засобів РЕБ, цифрових систем управління і коротких циклів адаптації під тактичні зміни. У провідних арміях опорою лишається принцип «train as you fight» та формалізоване управління підготовкою, що забезпечує швидке перенесення бойового досвіду у програми навчання. НАТО системно застосовує «red team» та технічні кібернавчання на кшталт Crossed Swords/Locked Shields, ескакуючи складність сценаріїв і невизначеність для штабів та груп спостереження/цілевказання.

Після 2022 р. Україна поступово перейшла від кризового навчання «на марші» до більш структурованої, але все ще гетерогенної системи: підготовка здійснюється державними центрами, програмами підготовки за кордоном та мережею неурядових шкіл (зокрема Boryviter, Victory Drones). Ці структури частково закривають дефіцит у вузьких спеціальностях – операторах БпЛА (зокрема FPV), фахівцях РЕБ і РЕБ, корегувальниках вогню, а також інструкторах, які застосовують методику After Action Review (AAR). Такий «мозаїчний» ландшафт дає високу швидкість оновлення тактик, але означає різноманітність стандартів між підрозділами.

Ключовим кроком до інституціоналізації стало створення окремого роду сил – Сил безпілотних систем, ініційованого Указом Президента у лютому 2024 р. і далі оформленого рішеннями Уряду та Міноборони у 2024–2025 роках. Це покликане уніфікувати добір, навчання, стандарти застосування й масштабування безпілотних спроможностей, а також інтегрувати їх у планування операцій на всіх рівнях.

Союзницька складова є системоутворювальною: британська Operation Interflex до середини 2025 р. підготувала понад 56 тис. військовослужбовців ЗС України, включно з компонентами розвідки ближнього бою, інженерії, мінної безпеки та базової тактики малих підрозділів. Ці курси забезпечують «скелет» базових стандартів, які потім доповнюються в Україні спеціалізованими модулями під конкретні завдання розвідки.

Фактичний стан української методики (2022–2025): підготовка здебільшого наближена до бойових умов і часто відбувається в тилкових районах та під час ротацій; застосовуються прискорені цикли AAR із переведенням уроків у короткі інструктажі; інтенсивно нарощуються БпЛА-компетенції, розширюються навички протидії РЕБ і роботи у насиченому перешкодами середовищі; одночасно відбувається початкова інституціоналізація безпілотної компоненти.

Переваги – швидка адаптація, технічна кмітливість і горизонтальна дифузія тактик; обмеження – відсутність уніфікованих стандартів і тренажерних рішень рівня НАТО, нерівномірний доступ до обладнання та нестача централізованого каркаса для модульних програм.

Сидоренко М.Є.

*Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання формування англomовної компетентності військових фахівців набуває особливої актуальності. Знання англійської мови стає не лише засобом міжособистісного спілкування, а й важливою складовою професійної підготовки офіцерів, які взаємодіють із представниками збройних сил інших держав, беруть участь у міжнародних навчаннях, миротворчих операціях і працюють з технічною документацією стандартів НАТО.

Опанування зразків озброєння та військової техніки, наданих країнами-партнерами, та тактики їх застосування у складі підрозділів під керівництвом іноземних інструкторів (в іноземних навчальних центрах) іноземною мовою неможливе без іншомовної підготовки.

Формування іншомовної комунікативної компетентності під час навчання іноземних мов передбачає розвиток у курсантів знань, умінь і навичок, які дозволяють їм долучитися до етнокультурних цінностей країни мови, що вивчається, і практично користуватися іноземною мовою в умовах міжкультурного взаєморозуміння та пізнання. Комплекс таких знань, навичок та умінь є складовою іншомовної комунікативної компетентності курсантів.

Сучасні умови вимагають переорієнтації методики викладання англійської мови у військових закладах освіти. Основний акцент переноситься на розвиток комунікативної, професійно-орієнтованої та перекладацької компетентностей.

Оскільки процес навчання іноземної мови спрямований на формування умінь, що пов'язані зі спілкуванням, важливим є створення умов для забезпечення сприятливого комунікативного простору, врахування психологічних факторів та особливостей діяльності в екстремальних умовах. Потенційні ризики та загрози в умовах воєнного стану позначаються на морально-психологічному стані і викладачів, і слухачів курсів іноземної мови, що створює низку психологічних труднощів для забезпечення ефективності освітнього процесу. Військовослужбовці мають навчатися ефективно в умовах стресу, підвищеного навантаження та обмеженого часу. Важливим чинником є створення навчального середовища, яке сприяє формуванню впевненості у власних силах і готовності використовувати англійську мову у професійних ситуаціях.

Таким чином, формування англomовної компетентності військових фахівців у період воєнного стану є багатовимірним процесом, що поєднує сучасні освітні технології, практичну спрямованість навчання, міжкультурний компонент та психологічну підтримку здобувачів освіти. Такий підхід забезпечує не лише якісну мовну підготовку, а й підвищує боєздатність, комунікаційну ефективність і професіоналізм майбутніх офіцерів.

*Силкін Є.В.**Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ

Сучасні Збройні Сили України діють у реаліях збройного протистояння, де інформація стала таким самим стратегічним ресурсом, як озброєння чи матеріально-технічне забезпечення. У цих умовах інформаційно-аналітична компетентність стає одним із ключових елементів професійної підготовки майбутнього офіцера, забезпечуючи його здатність інтегруватися у складне інформаційне середовище сучасної війни та виконувати завдання на стику соціальної роботи й інформаційної безпеки.

Відсутність єдиного підходу до визначення сутності інформаційно-аналітичної компетентності, її структури та характеристик ускладнює процеси формування відповідних навичок у майбутніх офіцерів соціального супроводу. Це проявляється у фрагментарності освітніх програм і нестачі методологічних рекомендацій для вищих військових навчальних закладів. Однією з ключових проблем є недостатнє усвідомлення ролі інформаційно-аналітичної компетентності саме у військовій професійній діяльності.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у сфері оборони супроводжується серйозними викликами: поширенням дезінформації, інформаційним перевантаженням, маніпуляціями у медіапросторі та необхідністю дотримання принципів етичного використання даних. Усе це зумовлює потребу у визначенні чітких підходів до формування інформаційно-аналітичної компетентності, що поєднували б технічні навички роботи з інформацією з розвитком критичного мислення та аналітичних здібностей.

Структура інформаційно-аналітичної компетентності офіцера соціального супроводу визначається її багатокomпонентністю та взаємопов'язаністю елементів, що формують цілісну систему професійних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій.

Когнітивний компонент охоплює знання про джерела військової та соціальної інформації, методи її збору й обробки. Для офіцера соціального супроводу важливим є володіння методами роботи з відкритими джерелами (OSINT), внутрішньою військовою звітністю, результатами соціально-психологічних опитувань особового складу, а також із матеріалами ситуаційних центрів і військових штабів.

Операційний компонент пов'язаний із формуванням практичних навичок роботи з інформаційними потоками у військових умовах. Це включає пошук, фільтрацію, класифікацію, аналіз і синтез даних про соціально-психологічний стан особового складу, виявлення кризових ситуацій і прогнозування ризиків.

Етичний компонент відображає усвідомлення відповідальності за використання інформації в умовах війни. Офіцер соціального супроводу має володіти навичками перевірки джерел, виявлення маніпулятивних і фейкових повідомлень, уникати поширення неперевіраних даних, що можуть зашкодити бойовим діям або психологічному стану особового складу.

Таким чином, структура інформаційно-аналітичної компетентності офіцера соціального супроводу поєднує когнітивні знання, практичні навички та етичні орієнтири, що забезпечують ефективну діяльність у сфері соціальної підтримки військовослужбовців.

Практичне формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх офіцерів соціального супроводу вимагає інтеграції сучасних цифрових технологій у військово-освітній процес, що дає змогу курсантам не лише опановувати теоретичні знання, а й застосовувати їх у вирішенні завдань, наближених до реальних бойових умов.

Сміхун О.В.

в/ч А2250

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ПЕДАГОГІВ В УКРАЇНІ: ВІД ДАВНИНИ ДО ХХІ СТОЛІТТЯ

Підготовка військових педагогів є невід’ємною складовою розвитку Збройних Сил України, оскільки від рівня їхньої професійної, моральної та психологічної готовності залежить ефективність формування майбутніх офіцерів. Еволюція військово-педагогічної освіти в Україні відображає складний шлях розвитку державності, системи освіти та військової справи, що пройшла трансформацію від традиційного воїнського виховання до сучасних інноваційних освітніх практик.

Витоки військової педагогіки сягають часів скіфів і сарматів, коли формувалися засади воїнського виховання, спрямованого на зміцнення фізичної витривалості, оволодіння зброєю та виховання мужності. У період Київської Русі Володимир Великий і Ярослав Мудрий започаткували перші школи, у яких гармонійно поєднувалися духовне, інтелектуальне та фізичне виховання, що сприяло формуванню освіченого й свідомого воїнства.

У XVI–XVII ст. братські школи (Львівська, Київська) та Острозька академія відіграли ключову роль у становленні національної освіти, утверджуючи гуманістичні, моральні та патріотичні цінності. Саме у цей період сформувалася козацька педагогіка, що поєднала військову майстерність, духовність і любов до Батьківщини, сприяючи вихованню вільної, мужньої та відповідальної особистості – захисника рідної землі.

У XVIII–XIX ст. розвиток військової освіти пов’язаний із діяльністю кадетських корпусів (Полтавського, Київського, Одеського, Сумського), де виховували офіцерів високої культури, дисципліни та честі. У цей час військова педагогіка сформувалася як окремий напрям підготовки. У радянський період діяла розгалужена система військових закладів, що забезпечувала підготовку фахівців різних рівнів – від допризовної до вищої освіти.

Після проголошення незалежності України розпочалося створення власної, національної системи військової освіти, орієнтованої на державні інтереси та стандарти НАТО. Реформування відбувалося у кілька етапів:

1997–1998 рр. – створення єдиної системи підготовки військових фахівців, удосконалення структури управління та визначення мережі закладів;

1999–2000 рр. – оновлення змісту навчання, модернізація матеріально-технічної бази;

після 2000 р. – структуризація системи, підвищення ефективності підготовки та визначення стратегічних напрямів розвитку.

Сучасна військова педагогіка України орієнтована на формування професійних компетентностей, що забезпечують ефективне виконання службових обов’язків в умовах

гібридних загроз і сучасних викликів. Вона поєднує національні педагогічні традиції з інноваційними підходами, акцентуючи увагу на розвитку практичних навичок, аналітичного мислення, стресостійкості та військового лідерства.

Таким чином, розвиток військової педагогіки є важливим чинником зміцнення обороноздатності держави, формування професійної еліти Збройних Сил України та підвищення якості підготовки офіцерів-педагогів нового покоління, здатних ефективно діяти в умовах сучасних військових викликів.

*Соболева С.М., к.пед.н., доцент
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ЕТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДГОТОВКУ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

В умовах інтенсивного технологічного розвитку, змін характеру ведення бойових дій у сучасній війні та потреб у військових фахівцях, здатних ефективно виконувати завдання, штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для військової освіти. Впровадження ШІ в освітній процес дозволяє підвищувати ефективність навчання, забезпечувати його практичну спрямованість. Штучний інтелект сприяє формуванню технологічної грамотності курсантів, розвитку когнітивних навичок та критичного мислення. Але водночас застосування ШІ у військовій освіті має певні виклики, один із яких – етична відповідальність учасників освітнього процесу.

Етичні норми діяльності в освітньому середовищі регламентуються Законами України «Про вищу освіту» та «Про освіту», нормативними положеннями навчальних закладів освіти і передбачають відповідальність за їх порушення. Етична відповідальність в освіті – це усвідомлення та дотримання моральних принципів і цінностей (чесності, поваги, справедливості, професіоналізму тощо), а також норм поведінки у взаємодії між учасниками освітнього процесу щодо забезпечення відкритого, безпечного, інклюзивного та справедливого освітнього середовища. Основними принципами етичної відповідальності під час упровадження ШІ в освітній процес є: прозорість та зрозумілість його застосування; забезпечення об'єктивності інформації (навчального контенту); захист особистих даних здобувачів освіти та конфіденційність; акцентування уваги на дотриманні етичних норм, відповідальності за результати навчання та ролі людини в освіті.

Етична відповідальність викладача полягає у дотриманні зазначених принципів та усвідомленні, що він залишається моральним орієнтиром і наставником для курсантів. Важливо зазначити, що ШІ не може повністю замінити викладача, але може змінювати його роль як основного джерела навчальної інформації, перетворювати на фасилітатора, наставника, помічника в опануванні курсантами знань.

Етична відповідальність курсанта формується на перетині загальнолюдських етичних норм, військової етики та специфічних правил, пов'язаних із технологіями ШІ. Важливим є відповідальне ставлення до використання інструментів штучного інтелекту, розуміння їх допоміжної ролі у навчальній діяльності, розвитку умінь та навичок, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень у майбутній професійній діяльності. Етична

відповідальність курсанта передбачає: дотримання принципів академічної доброчесності; захист інформації (особливо що містить службову або державну таємницю); розвиток аналітичних навичок та критичного мислення; запобігання упередженості та прийняття виважених рішень, формулювання висновків на основі об'єктивної інформації тощо.

Отже, впровадження ШІ у вищу військову освіту є нагальною потребою для підготовки майбутніх офіцерів до реалій сучасної війни. Це дозволяє не тільки підвищити якість та ефективність навчання, а й формувати військових фахівців, здатних відповідально та етично застосовувати сучасні технології у сфері національної безпеки та оборони України.

*Сорокати́й М.І., к.ф.-м.н., доцент,
Білаш О.В., к.е.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МАТЕМАТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Військова освіта в сучасних умовах характеризується високими вимогами до гнучкості, оперативності та точності підготовки фахівців. Стрімкий розвиток цифрових технологій і досвід бойових дій актуалізували потребу у створенні адаптивних навчальних платформ, здатних індивідуально налаштовувати освітній процес під рівень підготовки, психофізіологічний стан та навчальну динаміку кожного військовослужбовця. Основою ефективного функціонування таких систем є математичне забезпечення, що включає методи збору, аналізу та інтерпретації освітніх даних, побудову моделей прийняття рішень, прогнозування результатів навчання та адаптації навчальних сценаріїв у реальному часі.

Адаптивна навчальна система – це система, що динамічно змінює освітній процес і складність навчання залежно від індивідуальних характеристик користувача. Її ключовими компонентами є: модель користувача; модель предметної області; модель адаптації. Основними математичними методами, що використовуються для забезпечення функціонування адаптивних навчальних платформ, є: Байєсівські моделі, які використовуються для оцінювання ймовірності того, що курсант засвоїв певну тему; оптимізаційні моделі, які допомагають розв'язати задачу розподілу навчальних ресурсів між користувачами; моделі класифікації та регресії (Decision Trees, Random Forest, Neural Networks), які застосовуються для прогнозування успішності курсантів на основі отриманих даних для автоматичного налаштування складності подальших навчальних етапів; теорія нечітких множин, що враховує нечіткість у визначенні рівня підготовки та дозволяє адаптувати навчальний контент не лише за результатами тестів, а й за суб'єктивними оцінками стану військовослужбовця.

Математичне забезпечення адаптивної військової платформи включає: блок збору даних; аналітичний блок; модуль адаптації; систему зворотного зв'язку. Формалізація процесів у вигляді математичних рівнянь і моделей дозволяє створити платформу, що навчається разом із користувачем, підвищуючи її інтелектуальні можливості. Застосування математичного апарату в адаптивних навчальних системах забезпечує: індивідуалізацію навчання, що підвищує ефективність підготовки військовослужбовців; оперативне оновлення

контенту відповідно до змін у бойових доктринах; оптимізацію навчального навантаження з урахуванням психологічного стану та стомлюваності; прогнозування результатів навчання і раннє виявлення проблемних курсантів; підвищення бойової готовності через точне налаштування навчального процесу під індивідуальні потреби військових фахівців.

Отже, математичне забезпечення є ключовим елементом створення ефективних адаптивних навчальних платформ для військової освіти. Застосування методів математичного моделювання, теорії ймовірностей, машинного навчання та оптимізації забезпечує можливість динамічного налаштування навчального процесу, що особливо важливо в умовах воєнного стану та швидкої зміни потреб військових структур.

*Талаур С.Є., к.військ.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

КРИТИЧНІ ПОДІЇ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ЗБОРУ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ (БОЙОВИХ ДІЙ)

З вересня 2024 р. у Національному університеті оборони України розпочалась підготовка слухачів оперативного рівня за спеціальністю 254 «Забезпечення військ (сил)», спеціалізацією «Організація воєнно-історичної роботи у військах (силах)».

Відсутність керівних документів, навчальної та наукової літератури з організації воєнно-історичної роботи (ВІР) під час підготовки та ведення операцій (бойових дій) зумовила необхідність подальшого розвитку теоретичних засад її організації.

Фахівці науково-дослідного центру дослідження війни, права та соціальних наук навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук університету на основі аналізу вітчизняних керівних документів з організації ВІР, положень стандартів оперативного рівня, прийнятих у державах-членах НАТО, розробили адаптований до стандартів НАТО порядок організації ВІР під час підготовки та ведення операції оперативного угруповання військ і запропонували перелік документів, що відпрацьовують посадові особи групи ВІР під час підготовки та ведення операцій (бойових дій).

Для подальшого розвитку теоретичних засад організації ВІР під час підготовки та ведення операцій (бойових дій) у частині розроблення планувальних документів постало завдання визначення критичних подій, що потребують збору та документування під час підготовки та ведення операцій (бойових дій). Для вирішення цього завдання було опитано наукових та науково-педагогічних працівників, які викладають слухачам університету питання підготовки та ведення операцій (бойових дій), організації ВІР. Опитування здійснено за допомогою анкет, розроблених з урахуванням досвіду збройних сил держав-членів НАТО з питань воєнно-історичної діяльності.

За результатами опитування до критичних подій віднесено: руйнування техногенно-небезпечних об'єктів у районі ведення операції (бойових дій) та їх вплив на хід операції (бойових дій); зміни (загострення) суспільно-політичної обстановки у районі ведення операції (бойових дій) та їх вплив на хід операції (бойових дій); зміни морально-психологічного стану особового складу військ (сил) та їх вплив на хід операції (бойових дій); застосування новітніх видів озброєння та військової техніки; поява нових форм та способів застосування військ (сил); різкі зміни оперативної обстановки та її вплив на хід операції

(бойових дій); дії (як реакція) особового складу військових частин (підрозділів) на зміні обстановки, застосування новітніх зразків озброєння та військової техніки, появу нових форм та способів застосування військ (сил).

Таким чином, визначені критичні події, що потребують збору та документування під час підготовки та ведення операцій (бойових дій), сприятимуть подальшому розвитку теоретичних засад організації ВІР.

*Убайдуллаєв Ю.Н., к.т.н., професор
Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСУ РПУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

Сьогодні оперативність дій Збройних Сил України у районі виконання бойових завдань досягається шляхом використання рухомих пунктів управління (РПУ), що є програмно-апаратними комплексами засобів автоматизації та зв'язку, що розташовані на автомобільній (та бронетанковій) базі.

Комплекс РПУ має бути досліджений в освітньому процесі як навчально-матеріальна база і практично використаний для формування інформаційної компетентності курсантів.

Окрім складності розв'язування конкретних професійних завдань, комплексні польові заняття на базі РПУ супроводжуються додатковими труднощами щодо організації управління військами, пов'язаними з об'єктивними умовами важких морально-фізичних навантажень, що випадають на курсантів, а також проблемами самоорганізації в умовах самозабезпечення життєво важливих функцій. При цьому потреба самостійно організовувати бойову охорону, тилове забезпечення, виконання гарнізонної та вартової служби, які побічно виступають системо утворюючими факторами педагогічної взаємодії суб'єктів професійної діяльності. Систематизація освітнього процесу на базі РПУ досягається відповідним відбором навчального матеріалу та діяльнісних форм організації освітнього процесу, збереженням всього, що орієнтує військовослужбовців у бойовій обстановці. Додатково, коли молода людина є обмеженою у матеріальному забезпеченні, знаходиться під тиском інтелектуальних і фізичних випробувань, діє з повною напругою сил, відчуючи реальну обстановку бою, першочергова задача щодо виокремлення сегментів життєво важливих інформаційних потоків багатократно ускладнюється. Саме здатність найбільш якісно вирішувати це завдання визначає сутність роботи командира щодо ідентифікації об'єктів технічного обладнання і тактики дій противника, з'ясування особливостей побудови його бойових порядків, фортифікацій, а також локалізації діяльності свого підрозділу для забезпечення власної безпеки.

До недавнього часу швидкість прийняття рішення визначав часовий проміжок реакції у відповідь на бойову взаємодію з противником. Зараз інформація про характер бойових дій передається і приймається у режимі реального часу. Командир на дисплеї бачить, що відбувається на різних напрямках бойової активності і має можливість миттєво довести наказ до виконавця. У результаті у нього виникає спокуса миттєво зреагувати діями своїх підлеглих, підрозділів на зміну бойової обстановки з такою ж швидкістю, з якою була отримана «картинка». При цьому актуальність аналізу бойової ситуації, ресурсів противника і власних сил для прийняття правильного управлінського рішення не тільки не знижується, а й суттєво

зростає. Як наслідок, ця невід’ємна частина діяльності командира вимагає реальної педагогічної обґрунтованості при підготовці курсантів і може бути оптимізована завдяки технологіям навчання, розрахованим на можливість швидкої обробки наданої РПУ інформації.

Педагогічна задача полягає в тому, щоб усім суб’єктам професійної діяльності точно встановити сферу відповідальності та структурувати ту інформацію, якою кожен має володіти в ієрархічному рівні її ускладнення і відповідно до потреб організації автоматизованого управління.

Таким чином, освітній процес, побудований на основі використання діючого комплексу РПУ, якісно наповнюється педагогічним змістом. Внесення нових механізмів тягне за собою створення нових правил і підходів до структурування та змісту військової освіти, формує новий менталітет військових підрозділів, що сприяє веденню бойових дій на більш високому рівні організованості та взаєморозуміння.

Уваров Ю.Г.,

Мовчан В.В.

*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

АНАЛІЗ ПРОГРАМИ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

Проведення базової загальновійськової підготовки (БЗВП) курсантів набору 2025 року за предметом навчання «Вогнева підготовка» виявило певні проблемні питання, а саме:

1. Програма БЗВП курсантів розроблена та посиляється на Програму БЗВП (для підготовки мобілізаційних ресурсів) ТП 7-00 (206)246.63, що втратила чинність.

2. У зв’язку зі зміною Курсу стрільб зі стрілецької зброї та бойових машин нумерація більшості вправ не відповідає дійсності.

3. Термін проведення БЗВП замалий для щорічно зростаючої кількості курсантів. Необхідно компонувати у навчальний день по 3–4 заняття однієї або кількох тем, через що заняття перенасичені та займають більше часу, ніж визначено програмою БЗВП, рекрути швидко втомлюються через перенавантаження.

4. Практичні заняття згідно з БЗВП мають проводитися у складі груп до 10 осіб. Вимога неможлива, так як із-за великої кількості рекрутів на стрільбу виходить одразу 3–4 взводи. При розгортанні більше 6–7 навчальних місць маємо більше 10–11 навчальних годин, так як на переміщення і проведення заняття на навчальному місці потрібно приблизно 1,5 години. На перших стрільбах багато часу витрачається на подолання страху, емоцій рекрутів та на тих, які пропустили попередні заняття, також необхідно враховувати час на переміщення, прийоми їжі, тривоги та елементи розпорядку дня.

5. Тема 3. Заняття 1. За 3 години навчити курсанта маніпуляціям зі зброєю у викладеному обсязі неможливо. Забагато навчальних підпитань та тих, які на початковому рівні зайві. Необхідно врахувати взагалі відсутність навичок роботи зі зброєю у рекрутів та те, що всі наступні вправи стрільб йдуть із чотирьох положень.

6. Тема 4. Заняття 2. Рекрут не допускається до метання бойової гранати, якщо не виконав визначений перелік вправ із метання імітаційної гранати. Імітаційні гранати УРГ (Н) відсутні на арсеналах та не постачаються, а піротехнічні не закуповуються. Метання гранат

на дев'яти навчальних місцях протягом одного дня є абсурдним, доки рекрут дійде до метання бойової гранати то сили на кидок гранати в нього вже не буде.

7. Вимоги програми у повному обсязі не забезпечуються: іноземними зразками зброї, приладами для ведення вогню вночі тощо; імітаційними засобами (вибуховими пакетами та імітаційним гранатами); наколінниками та налокітниками для зручності виконання вправ стрільб; засобами захисту органів слуху, наприклад, звичайними м'якими бірюшами.

Програма БЗВП курсантів, враховуючи певні проблеми, у цілому дозволила досягти максимального результату для того, хто навчається. Вона складена вірно, послідовно і логічно від простішого до складнішого і від відомого до невідомого.

Врахування виявлених невідповідностей та внесення змін до програми дасть змогу покращити якість у навчанні та врахувати реалії сьогодення у підготовці майбутніх офіцерів.

*Фалько С.А., к.і.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНОГО БОЙОВОГО ДОСВІДУ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ

Важливим питанням організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах України є внесення у нього змін. Виникає проблема достовірності та актуальності матеріалів щодо впровадження сучасного бойового досвіду, що використовують офіцери та викладачі. Мета дослідження – аналіз бойового досвіду війни в Україні країнами НАТО у заходах із модернізації освітнього процесу та використання цього досвіду в Україні. Поняття «матеріал, пов'язаний із впровадженням бойового досвіду», необхідного для використання в освітній діяльності вищих навчальних закладів України, не зовсім просте. Європейські та американські військові інтелектуали останнім часом провели багато досліджень на цю тему.

Головні питання – хто створює матеріал аналізу сучасних бойових дій? Хто контролює впровадження досвіду в освітній процес вищих військових навчальних закладів країн НАТО? Який орган військового управління аналізує бойовий досвід? Які фільтри інформації діючі в вищих військових навчальних закладах США та інших країн НАТО? Хто має надавати інформацію викладачам безпосередньо у закладах тощо? Що каже закордонний досвід провідних держав НАТО, в першу чергу збройних сил США? Наше століття – час новітніх технічних і технологічних нововведень. Однак, ані технологічні, ані інституційні досягнення сучасної військової справи не дозволяють офіцерам аналітикам будь-якої країни уникнути постійних небезпек, що знижували користь від вивчення конфліктів і навіть призводили до деяких непродуктивних застосувань. Ми, на основі тематичних досліджень американських та британських авторів, будемо визначати найбільш помітні проблеми, що супроводжують іноземний досвід аналізу та використання інновацій з метою підвищення боєздатності армії. Деякі з проблем перешкоджають оперативному збиранню інформації, тоді як інші в основному заважають ефективному застосуванню отриманих результатів. Існує схильність до так званої упередженості підтвердження, при якій дослідники шукають інформацію, що підтверджує існуючі погляди, а не дані, що могли б їх спростувати. Суть проблеми полягає в тому, що офіцери, підрозділи і навіть

служби цінують потенціал іноземних військових даних, що можуть бути використані як зброя для просування політики, а також як інструмент для розуміння сучасного бою. Таким чином вони прагнуть контролювати використання матеріалів. Нездатність точно визначити, що сталося, це більше, ніж пастка; вона підриває весь процес впровадження.

Досвід американців вказує, що процес застосування точно визначених військових уроків іноді був затьмарений спробами створити штучний консенсус або нав'язати суперечливі висновки за допомогою адміністративної влади. Не існує процедурної схеми або організаційної структури, що дозволила б уникнути цих пасток. Витягувати досвід із іноземних воєн так, щоб максимізувати майбутню військову ефективність, складно.

Федорчук В.Ю.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах війни ефективна підготовка військовослужбовців є критично важливою, особливо з огляду на зміни, що відбуваються у тактиці дій підрозділів, зокрема Сил оборони України.

Військова освіта під час війни кардинально трансформується, набуваючи низки унікальних рис, які значно відрізняють її від мирного часу. Ці особливості обумовлені необхідністю швидкого реагування на динамічні зміни, що відбуваються на полі бою.

Основний акцент у навчанні зосереджується на практичних (польових) заняттях, де інтенсивно відпрацьовується як синхронізація дій малих підрозділів (відділення, взвод, рота) в умовах, що точно імітують бойову обстановку, так і вдосконалення бойових навичок та фізичної витривалості військовослужбовців.

Навчальні плани оперативно коригуються з урахуванням досвіду, отриманого в ході реальних бойових дій (lessons learned), включаючи нові тактики ворога (дії малих штурмових груп, використання мототранспорту, активне застосування FPV-дронів), застосування нових видів озброєння та сучасних технологій (БпЛА, засоби РЕБ, РЕР, кібербезпека).

З метою швидшого поповнення бойових підрозділів кваліфікованими кадрами, терміни підготовки максимально стискаються (інтенсивні курси, експрес-підготовка), у тому числі збільшується інтенсивність та скорочуються терміни підготовки фахівців вузькопрофільних спеціальностей, таких як оператори БпЛА, снайпери (марксмени), сапери, фахівці з ремонту високоточного озброєння, бойові медики.

Вищі військові навчальні заклади працюють у режимі підвищеної бойової готовності, інтегруючи освітній процес із заходами оборони, безпеки та забезпеченням життєдіяльності особового складу. Навчання проводиться у цілодобовому режимі з мінімальними перервами та значним збільшенням практичних годин, що імітують реальні бойові умови (включно з умовами стресу та втоми). Підготовка відбувається в умовах обмеження ресурсів (боєприпаси, паливно-мастильні матеріали, навчально-технічна база), що вимагає креативного підходу до використання наявних засобів, більшого використання

різного роду симуляторів, макетів та систем імітаційного моделювання. Зокрема, одним із найперспективніших засобів підготовки військовослужбовців, в першу чергу майбутніх командирів тактичного рівня є імітаційне моделювання бойових дій – інноваційний, ефективний і економічно доцільний метод підготовки військових, який значно підвищує рівень бойової готовності та шанси на виживання в реальних бойових умовах. Програмне забезпечення дає змогу відпрацьовувати будь-які сценарії, наприклад, бойові дії у місті, атаки безпілотних повітряних літальних апаратів, здійснення вогневої засідки чи евакуацію поранених військовослужбовців з поля бою.

Для забезпечення максимальної актуальності та ефективності підготовки, офіцерський і сержантський склад із реальним бойовим досвідом стає ключовим елементом освітнього процесу, гарантуючи, що курсанти отримують знання та вміння, перевірені безпосередньо на полі бою.

Таким чином, бойовий досвід сприяє розвитку критично важливих лідерських компетентностей, що забезпечують ефективне керівництво, оскільки бойові умови вимагають від військових лідерів прояву таких якостей, як рішучість, стресостійкість, адаптивність та здатність швидко приймати ефективні рішення.

Формальов А.М.,

Чоботько І.І.

*Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

ВИКОРИСТАННЯ КІБЕРСПОРТУ ЯК АДАПТИВНОГО СПОРТУ ДЛЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Проблема реабілітації ветеранів війни є однією з найактуальніших для сучасної України. Ветерани стикаються з фізичними травмами, посттравматичним стресовим розладом, втратою соціальних ролей і труднощами у поверненні до цивільного життя. Традиційні методи фізичної реабілітації, психотерапії та соціальної адаптації є важливими, проте, не завжди ефективними для всіх груп ветеранів. Останніми роками з'являється новий напрям адаптивного інструменту реабілітації ветеранів війни – кіберспорт. Він дозволяє не лише підтримати когнітивну активність і соціальну взаємодію, а й сформувати відчуття мети, змагальності та самореалізації, що є критично важливими для психологічного відновлення. Одним із видів реабілітації ветеранів війни є адаптивний спорт, який є системою фізичної активності, адаптованою до індивідуальних можливостей людини з урахуванням її фізичного чи психічного стану. Він не лише відновлює функції, а й створює умови для особистісного росту, спілкування і відчуття приналежності до спільноти. У цьому контексті кіберспорт може бути розглянутий як інтелектуально-руховий адаптивний спорт. Незважаючи на віртуальну форму, він вимагає високого рівня координації, концентрації, швидкості реакції, тактичного мислення і командної взаємодії.

Кіберспорт має перевагу перед традиційними видами спорту для осіб з травмами опорно-рухового апарату або втратами кінцівок. Участь не потребує повної фізичної мобільності, але забезпечує високе когнітивне навантаження, стимулює нейропластичність мозку, а також сприяє розвитку емоційної саморегуляції. Крім того, дослідження у сфері нейропсихології (США, Ізраїль, Республіка Корея) доводять, що систематичне залучення

до кіберспортивних активностей сприяє покращенню пам'яті, уваги та зниженню рівня тривожності, особливо серед військових і ветеранів. Кіберспорт стає потужним інструментом психологічної та соціальної реабілітації ветеранів і ветеранок, допомагаючи відновити відчуття контролю над життям, командну взаємодію та мотивацію до розвитку. Ігрове середовище забезпечує безпечний простір для самореалізації, де бойовий досвід трансформується у навички стратегії, комунікації й довіри до партнерів. Через командні ігри, такі як «Dota 2» чи «EA Sports FC», ветерани тренують увагу, координацію та стресостійкість, водночас долаючи ізоляцію й відчуття соціальної відчуженості. Як експерт зазначаю, що найефективнішим підходом є створення структурованих програм із залученням психологів, тренерів і реабілітологів, які поєднують кіберспорт із фізичною активністю. Це сприяє не лише стабілізації психоемоційного стану, а й формуванню нової ідентичності – від військового до наставника чи гравця, що знову відчуває мету і належність до спільноти. Кіберспорт відкриває шлях до повернення ветеранів у суспільство через силу гри, спільноти та самореалізації.

*Фролов М.М., к.ю.н., доцент
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

ІНТЕГРАЦІЙНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ЗВО З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО»

Серед актуальних аспектів як організаційного, так і методичного характеру на загальному рівні викладання правових дисциплін, на думку провідних вчених, значне місце посідає проблема інтегративного підходу в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти, що набуває сьогодні соціально-педагогічного та стратегічного значення. Саме такий ключовий підхід просуває Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), замінюючи простий процес поширення знань про право у особливо актуальний сьогодні у підготовці як фахівців військової справи, так і працівників правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ України – слідчих та оперативних працівників Національної поліції України. Цей підхід серед інших навчальних дисциплін особливо підкреслює постійну актуальність удосконалення практики викладання дисципліни «Міжнародне гуманітарне право» (МГП).

Суть інтеграційної моделі: МКЧХ протягом останніх двох десятиліть поступово переорієнтував свою діяльність у сфері МГП зі збройними силами та недержавними збройними формуваннями з простого поширення права на акцент на інтеграції. Інтеграція МГП має два основних результати. Перший – це ідея про те, що МГП має бути інтегроване в усі аспекти «доктрини, підготовки, освіти, оснащення та санкцій» («doctrine, training, education, equipment and sanctions»). Цей підхід є «безперервним процесом». Другий – це ідея про те, що МГП постійно має відношення до прийняття рішень та комунікації у структурі військового командування.

Як приклад вдалої реалізації інтеграційної моделі викладання на сучасному етапі розвитку навчальної дисципліни МГП доцільно зазначити Комплексний пакет навчальних матеріалів для викладання заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми

про захист жертв війни» у межах базової загальновійськової підготовки. Разом з тим, інтеграційний характер зазначених матеріалів проявляється у межах одного курсу підготовки.

Навчальні вправи з МГП бажано інтегрувати у підготовку ЗВО як ВНЗ зі специфічними мовами навчання, так і вищих військових навчальних закладів як регулярну дисципліну супроводження більшості основних навчальних предметів, а не проводити їх лише з метою вивчення разового курсу МГП. Будь-яка військова та правоохоронна підготовка створюють можливості для включення питань з МГП, що підлягають обговоренню, задля формування у суб'єктів навчання об'єктивного уявлення про правовий зміст збройних конфліктів.

*Церковняк-Городецька О.Г., к.філол.н.
Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут
м. Київ*

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ

Одним зі стратегічних напрямів освіти та культури України є створення системи військово-патріотичного виховання дітей та молоді шляхом ефективного використання науково-методичних здобутків сучасної педагогіки, теорії та методики виховання, національних виховних традицій.

Метою військово-патріотичного виховання курсантів є виховання почуття безкорисливої любові до українського народу, держави, формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, мотивування до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони шляхом цілеспрямованої діяльності закладів освіти, громадських об'єднань, родини, органів державної влади та місцевого самоврядування і силових структур. Міжнародний досвід говорить про те, що патріотичним вихованням молоді мають займатися кваліфіковані спеціалісти, які проходять спеціальну підготовку і сертифікацію. Вони організовують цю виховну роботу не лише у старшій школі, а від початку навчання. В Україні діють десятки національно-патріотичних організацій, але їхня діяльність відокремлена від освіти. На практиці це означає, що національно-патріотичне, а тим паче військово-патріотичне виховання молоді – це позашкілля.

Національно-патріотичне виховання має глибоку традицію. До ключових способів виховання патріотизму необхідно віднести духовну ідентифікацію. Курсант як особистість, долучаючись до свого народу як в історичному плані, так і до його сьогодення, має не тільки звіряти свої цінності, а й переймати ті, що притаманні його народу і на які він опирається у своїй діяльності та боротьбі. Для особистості, що лише зростає у своєму патріотичному спрямуванні, суттєве значення має певна людина, яка за своєю духовною потужністю значно її перевищує. Такою людиною може бути історична постать чи її сучасник. Змістом уподібнення має виступити патріотична дія. Пройшовши етап духовної ідентифікації, особистість, яка патріотично зростає, здатна здійснити власну об'єктивну самооцінку; долучитися до спільних патріотично орієнтованих справ зі своїми ровесниками. У результаті цього в них виникатиме колективне переживання глибокої міри участі в людських прагненнях та їхній реалізації. У вихованні патріотизму важливим є не тільки його ситуативний прояв, а й постійне життя особистості в ньому, що і становить найбільший сенс.

Для цього необхідно практикувати духовну рефлексію, за якої особистість здатна здійснювати критичну роботу щодо власних спонукань і вчинків, формувати індивідуальну патріотичну траєкторію.

Необхідно залучати курсантів до патріотичних заходів, волонтерської діяльності; розповідати про українську культуру; влаштовувати акції пам'яті; проводити години спілкування, присвячені війні проти України; створювати навчальні проєкти, присвячені борцям за незалежність та свободу нашої країни; фіксувати історії героїчних подвигів українських військовослужбовців, знайомити з творами сучасної воєнної літератури; проводити виховні години, інтерактивні лекції, покази фільмів, наприклад «Соловей співає, доки голос має», тематичні зустрічі на прикладах мужності й відваги учасників Революції гідності, Героїв Небесної Сотні, «кіборгів», учасників антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях і загалом повномасштабної війни рф проти України.

Військово-патріотичне виховання – це наскрізний, багатогранний виховний процес, спрямований на формування не тільки у курсантів, а й у всіх громадян України оборонної свідомості, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації до набуття необхідних знань у сфері безпеки та оборони.

*Черниш О.В.,
Удовицький В.В.,
Джемуга О.М.
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії ведення війни вимагають від держави нових підходів до формування системи військової освіти та підготовки фахівців різних рівнів. В умовах воєнного стану питання якісної підготовки військовослужбовців набуває особливої актуальності, адже від рівня їхньої компетентності, професіоналізму та стійкості залежить не лише успіх окремої операції, а й безпека всієї країни.

1. Організаційні особливості підготовки в умовах воєнного стану.

Воєнний стан змушує змінювати підходи до організації навчального процесу.

Тривалість курсів скорочується, а навчальні програми оптимізуються для найшвидшого оволодіння ключовими бойовими навичками. Підготовка проходить у тісній взаємодії з бойовими підрозділами: слухачі залучаються до стажувань на фронті, тренувань на полігонах, участі в реальних операціях під контролем досвідчених командирів.

Особливої уваги заслуговує питання кадрового забезпечення. Значна кількість викладачів військових навчальних закладів мають бойовий досвід, що дає змогу максимально наблизити навчання до реальності. Крім того, широко застосовується система ротаций, коли офіцери після служби на фронті тимчасово переходять до освітньої діяльності для передачі досвіду.

Важливим напрямом є співпраця між навчальними закладами та військовими частинами. Підготовка здійснюється не ізольовано, а у тісній взаємодії з тими, хто

безпосередньо бере участь у бойових діях. Це забезпечує актуальність навчального матеріалу і швидке оновлення методичних посібників.

2. Психологічна підготовка та морально-вольова стійкість.

В умовах воєнного стану психологічна складова набуває вирішального значення. Навіть найкраща технічна підготовка втрачає сенс, якщо військовослужбовець не здатен діяти ефективно під тиском страху, стресу чи виснаження. Психологічна підготовка спрямована на формування таких якостей, як самоконтроль, витривалість, рішучість, здатність діяти в екстремальних умовах. Вона включає: тренування в умовах, наближених до бойових (імітація вибухів, обстрілів, втрати зв'язку), навчання методам подолання стресу, розвиток командної взаємодії та лідерських якостей, роботу з військовими психологами.

Окремо варто відзначити роль морально-патріотичного виховання. В умовах війни воно виступає не лише як елемент ідеологічного впливу, а як практичний чинник підтримки бойового духу, згуртованості та відданості Батьківщині.

3. Використання сучасних технологій у системі військової освіти.

Технологічний розвиток суттєво вплинув на методику навчання військових фахівців. Сьогодні активно впроваджуються:

симуляційні комплекси – тренажери, що дозволяють відтворювати реальні бойові ситуації без ризику для життя;

дистанційне навчання – використовується для швидкої перепідготовки кадрів у тилу, зокрема з тактичної медицини, дронів, кібербезпеки;

VR та AR-технології – застосовуються для моделювання бойових дій у тривимірному середовищі;

бойові інформаційні системи та аналітика – дозволяють навчати офіцерів ефективно керувати військовими операціями на основі даних.

Окремо варто наголосити на важливості підготовки спеціалістів із кібербезпеки, безпілотних систем, радіоелектронної боротьби, оскільки сучасна війна дедалі більше набуває ознак гібридного протистояння.

Чоботко І.І.

*Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ЗС УКРАЇНИ

Підготовка фахівців з фізичної підготовки та спорту для Збройних Сил України є ключовим компонентом забезпечення високої боєздатності особового складу. Ефективна фізична підготовка військовослужбовців безпосередньо впливає на їхню здатність виконувати бойові завдання, адаптуватися до екстремальних умов і тривалих фізичних навантажень. Проте на шляху до формування професійних кадрів існує низка суттєвих проблем, що потребують вирішення на національному рівні.

Сучасна військова доктрина дедалі більше орієнтується на асиметричні конфлікти та високотехнологічні операції, де фізична підготовка має бути комплексною та спеціалізованою. Фахівці фізичної підготовки не завжди мають достатньо знань для організації тренувального процесу, що відповідав би специфіці ведення бойових дій у

сучасних умовах. Наприклад, недостатня увага приділяється підготовці до ведення бойових дій в умовах міської місцевості, екстремальних кліматичних умовах або довготривалих психологічних і фізичних навантажень.

Ще однією проблемою є відсутність уніфікованих національних стандартів та програм підготовки, що враховували б специфіку кожного роду військ. Незважаючи на те, що існують певні нормативи фізичної підготовки, вони часто є застарілими та не враховують нові вимоги до мобільності, витривалості, силової підготовки і стресостійкості військовослужбовців. Це призводить до того, що процес фізичної підготовки у різних військових підрозділах часто відрізняється за підходами, що знижує загальний рівень боєздатності армії.

Багато інструкторів і викладачів з фізичної підготовки не мають необхідного досвіду або освіти для викладання сучасних методик тренувань, орієнтованих на бойову підготовку. Їхнє навчання базується на старих стандартах фізичного виховання, що не завжди відповідають потребам сучасної армії. Відсутність програм професійного розвитку та підвищення кваліфікації для цих фахівців створює проблеми у впровадженні інноваційних підходів до підготовки військовослужбовців.

Існують серйозні прогалини в інфраструктурі та підходах до фізичної підготовки в ЗС України: багато частин не мають сучасних залів, обладнання і майданчиків, що підриває мотивацію та ефективність занять; водночас ігнорується психофізіологічна складова – стресостійкість і адаптація до бою – через нестачу методик у фахівців. Відрив від сучасної спортивної науки перешкоджає впровадженню моніторингу стану, індивідуальних програм і технологій оцінювання ефективності тренувань. Щоб виправити ситуацію, потрібен системний план: модернізація інфраструктури, підвищення кваліфікації інструкторів з акцентом на психофізіологічні методи, інтеграція наукових протоколів і цифрового моніторингу, а також впровадження чіткої мотиваційної системи з вимірюваними результатами – лише такий комплексний підхід забезпечить реальне підвищення боєздатності особового складу.

Чоботько М.А.

*Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро*

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ ВИДІВ СПОРТУ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

В умовах сучасних викликів і загроз, що постають перед Україною, зокрема в умовах збройної агресії російської федерації, розвиток військово-прикладних видів спорту (ВПВС) набуває особливої ваги. Ці види спорту не лише сприяють підвищенню фізичної підготовленості військовослужбовців, а й формують важливі психологічні та моральні якості, необхідні для виконання завдань у секторі безпеки та оборони. У цій роботі розглянемо основні аспекти розвитку ВПВС в Україні, їх вплив на військову підготовку та значення у контексті національної безпеки.

Насамперед вважаємо за доцільне зазначити, що службово-прикладний та військово-прикладний спорт – це напрям спорту, пов'язаний із виконанням військовослужбовцями і працівниками Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб своїх

службових обов'язків. Військово-прикладні види спорту включають різноманітні дисципліни, що мають на меті підвищення фізичної підготовленості, технічних навичок і психологічної стійкості військовослужбовців. Серед основних ВПВС в Україні можна виділити стрільбу з вогнепальної зброї, тактичний бій, військове багатоборство та інші.

Згідно з Законом України «Про фізичну культуру і спорт» (від 24 грудня 1993 р. № 3808-ХІІ), розвиток спорту в країні є важливою складовою формування здорового суспільства та підвищення обороноздатності держави. ВПВС, у свою чергу, становлять ключову частину цього процесу, адже вони безпосередньо пов'язані з підготовкою військовослужбовців до дій у бойових умовах.

Військово-прикладні види спорту сприяють не лише фізичному розвитку, а й формуванню командного духу та психологічної стійкості. Участь у змаганнях та тренуваннях дозволяє військовим удосконалювати навички, необхідні для виконання службових обов'язків. Наприклад, стрільба з вогнепальної зброї не тільки підвищує точність, а й розвиває швидкість реакції та здатність приймати рішення в умовах стресу.

Розвиток військово-прикладних видів спорту є невід'ємною складовою реалізації Стратегії національної безпеки України (Указ Президента № 392/2021) та модернізації сектору оборони. ВПВС забезпечують формування фізично та психологічно підготовлених кадрів, здатних ефективно діяти в бойових умовах, підвищуючи рівень витривалості, координації та командної взаємодії. Однак подальший розвиток цієї сфери стримується нестачею фінансування, сучасної матеріально-технічної бази та дефіцитом кваліфікованих інструкторів. Вирішення цих проблем потребує впровадження державних програм підготовки тренерів, оновлення методичних матеріалів, створення системи заохочень для військовослужбовців і популяризації ВПВС через змагання та фестивалі. Як фахівець зазначу, що системна інтеграція ВПВС у військову освіту й тренувальний процес є не лише питанням спорту, а стратегічним чинником зміцнення обороноздатності держави.

Шкрігунов М.Ю.

в/ч А1788

МОДЕЛЬ «STRIKE» ЯК ІНТЕГРАЦІЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ З ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ У ВОЄННО-ІСТОРИЧНУ ПРАКТИКУ

У зв'язку з потребою вдосконалення тактики, стратегічного планування та оперативного управління в Збройних Силах України під час гібридної війни, заслуговує на увагу запропонована модель «STRIKE». Вона створена для поєднання сучасних ІТ-технологій і воєнно-історичних знань з метою оптимізації процесів прийняття рішень на всіх рівнях командування та підвищення ефективності досягнення воєнних цілей.

Модель «STRIKE» – детальний алгоритм для воєнно-історичної роботи у військах (силах), акронім, що відображає послідовну, операційно-орієнтовану модель воєнно-історичної роботи, інтегровану в навчання, доктрини й управління. Вона корелює від систематичного вивчення бойового досвіду до його впровадження у практику й освіту.

Запропонована модель передбачає упорядкування національного та міжнародного бойового досвіду в єдину систему, що дає змогу швидко аналізувати обстановку і прогнозувати наслідки операцій. Застосування таких технологій, як штучний інтелект і великі масиви даних, підвищує якість управління, що, у свою чергу, скорочує час ухвалення

рішень і підвищує їхню точність. Модель також відрізняється здатністю гнучко реагувати на нові загрози, зокрема кібернапади й гібридні операції.

Важливою складовою є узагальнення й аналіз історичних прикладів, зокрема досвіду ЗС України у війні з РФ. Завдяки цьому можна визначити найбільш ефективні способи застосування різних озброєнь і техніки на основі реальних випадків, що робить планування більш передбачуваним і спрощує прийняття рішень. Це особливо важливо при швидких змінах на полі бою та необхідності адаптуватися до нових обставин. Наприклад, широкого використання БпЛА та сучасних засобів командування.

Модель пропонує створити платформу для збору, аналізу й збереження воєнно-історичних даних, що забезпечить якісну підготовку до операцій, враховуючи історичний досвід. Вона підкреслює важливість ефективної координації між підрозділами, що критично у багатофункціональних і швидкозмінних операціях. Запровадження такої системи зменшує ризик помилок через нестачу інформації або її неправильне тлумачення.

Таке наукове рішення об'єднує сучасні технологічні підходи з накопиченим бойовим досвідом, зокрема під час російсько-української війни. Це дозволяє зберегти національні традиції ведення бою, водночас адаптуючи їх до динамічних технологічних реалій. Актуалізація методик застосування БпЛА, використання даних з великих баз знань та оперативний аналіз обстановки підвищують ефективність планування й виконання завдань.

Одним із ключових напрямів є постійний моніторинг нових загроз, зокрема гібридних операцій, кіберзагроз та нових видів озброєнь. Для довгострокової ефективності моделі потрібно враховувати досвід інших країн, що успішно використовують БпЛА та інші технології для отримання інформаційної й бойової переваги.

«STRIKE» можна вважати важливим кроком у розвитку воєнної науки України, що дозволяє постійно оновлювати й аналізувати дані відповідно до мінливих умов бойового середовища. Її впровадження покращує оперативне управління ЗС України та сприяє розвитку нових наукових підходів до застосування технічних засобів у майбутніх воєнних операціях.

Отже, модель «STRIKE» має перспективу не лише для підвищення ефективності бойових практик, а й для формування сучасної концепції військового управління, необхідної для побудови спроможної армії, здатної протистояти сучасним викликам.

*Ющук А.М.,
Ломов А.О.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ОПЕРАТИВНОГО РЕЗЕРВУ

На сьогоднішній день для ефективного стримування агресора та деокупації втрачених територій одним із головних завдань постає забезпечення високої якості підготовки військовослужбовців, призваних за мобілізацією. Ефективне навчання під час бойових дій є вирішальним чинником, що впливає на успішність операцій та збереження життів.

Мобілізовані військовослужбовці мають різний вік, життєвий шлях, фізичну форму та рівень мотивації. Така різноманітність вимагає урахування індивідуальних особливостей

кожного учасника. Саме тому підготовка має бути спрямована не на механічне запам'ятовування, а на глибоке розуміння. Це передбачає виявлення сильних і слабких сторін кожного військовослужбовця вже на початковому етапі навчання. До основних методів варто віднести: ситуаційні вправи (імітацію бойових епізодів із подальшим аналізом прийнятих рішень); групові обговорення (розбір помилок і висловлення різних поглядів); діалогічні форми навчання та обмін досвідом (коли досвідчені бійці передають знання новачкам).

Люди різного віку та з різним життєвим багажем по-різному сприймають інформацію. Молодші швидше засвоюють технічні аспекти, тоді як старші краще орієнтуються в тактичних діях. Індивідуальний підхід може бути реалізований через поділ на групи за рівнем підготовки, роботу в парах (де досвідчені допомагають новачкам), а також створення елементів здорової конкуренції під час практичних занять. Не варто забувати й про цивільний досвід мобілізованих: управлінці можуть ефективно керувати підрозділами, технічні спеціалісти – навчати роботі з технікою, а медики та психологи – забезпечувати критично важливу підтримку. Одним із результативних способів активізації освітнього процесу виступає мозковий штурм, який залучає всіх учасників, сприяє колективному прийняттю рішень і формує критичне мислення. Такий підхід допомагає виробляти нестандартні рішення, необхідні в умовах сучасних бойових дій.

Інтерактивні форми навчання мають значні переваги: вони підвищують ефективність засвоєння знань, сприяють формуванню командної взаємодії, зменшують рівень психологічного навантаження, розвивають самостійність та ініціативність. Попри те, що окремі інструктори вже впроваджують інтерактивні технології, вони ще не набули системного характеру, тому необхідно розробляти та поширювати відповідні методики, удосконалювати систему взаємонавчання та обміну досвідом між викладачами.

Інтерактивні технології є важливим елементом сучасної системи підготовки оперативного резерву. Їхнє впровадження підвищує якість навчання, рівень бойової готовності та сприяє збереженню життя військовослужбовців. Цей напрям має стати невід'ємною складовою розвитку військової освіти в Україні.

*Ярмольчик М.О., доктор філософії
Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

МАНІПУЛЯТИВНІ ТА АГРЕСИВНІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ПОКАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ НЕГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ

У психологічній підготовці курсантів важливим чинником ефективності професійної діяльності є здатність до саморегуляції в умовах психоемоційної напруги. Вибір неадаптивних копінг-стратегій свідчить про недостатній рівень сформованості психологічної готовності до дії у стресових ситуаціях.

Одним із дезадаптивних типів реагування виступає маніпулятивний копінг, що характеризується прагненням впливати на оточення для зниження власної напруги без реального вирішення проблеми. Такий тип поведінки має обернений зв'язок із маскуліністю і прямий із фемінністю. Курсанти із вираженими маскулініними рисами (рішучість, відповідальність, здатність до контролю емоцій) рідше вдаються до маніпуляцій у стресових

умовах. Натомість переважання фемінних рис (емоційна чутливість, залежність від соціальної підтримки) сприяє використанню маніпулятивних дій як способу емоційного захисту.

Маніпулятивна стратегія корелює з низьким рівнем поваги до оточення: за відсутності емоційної залученості та усвідомлення наслідків власних дій курсанти частіше прагнуть досягати цілей через вплив на інших. Висока тривожність, позиція відокремленості у взаємодії та низький рівень соціальної довіри також підвищують ймовірність вибору маніпулятивних дій.

Поряд із цим у структурі дезадаптивних реакцій значне місце займає агресивна стратегія подолання стресу, що є формою неусвідомленого самозахисту та способом утримання контролю над ситуацією. Агресивні дії мають обернені зв'язки з підпорядкованістю та акуратністю: курсанти, схильні до дисциплінованості та підпорядкування наказам, рідше використовують агресію як домінуючу форму реагування. Натомість домінуючість як протилежна риса прямо пов'язана з вибором агресивних копінгів.

Прагнення до уваги й визнання може стимулювати прояви агресії, оскільки остання стає засобом залучення уваги з боку оточення. Низький рівень довіри до колег і командирів також корелює з агресивними діями – підозрілість і недовіра формують захисну позицію, що проявляється у конфронтаційній поведінці. Крім того, надмірна наполегливість і допитливість можуть трансформуватися у вербальну або поведінкову агресію як спосіб досягнення мети або самоствердження в умовах стресу.

Отже, маніпулятивні та агресивні копінг-стратегії є важливими діагностичними показниками рівня психологічної готовності курсантів до дії в умовах емоційної напруги. Їхня наявність вказує на потребу цілеспрямованої корекційної роботи у системі психологічної підготовки, спрямованої на розвиток навичок емоційної саморегуляції, конструктивного спілкування, підвищення рівня соціальної довіри та формування зрілої відповідальності у міжособистісній взаємодії.

СЕКЦІЯ 5. УКРАЇНСЬКА ЗВИТЯГА: ВІД ДАВНИНИ ДО ХХІ СТОЛІТТЯ

*Аулін О.А., к.філос.н.
Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

ГЕРОЇЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОРАЗОК У РАДЯНСЬКО-РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ ТА ФОРМУВАННЯ АВТЕНТИЧНОГО ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ ЗВИТЯГИ

Упродовж багатьох десятиліть російська та радянська історіографія цілеспрямовано формувала міфологізований образ «героїчних оборон» – першої та другої Севастополя, Брестської фортеці, Ленінграда тощо. Ці наративи слугували не лише ідеологічним інструментом, що виправдовував поразки, втрати й недолугість командування, а й засобом конструювання так званого «великого національного подвигу», що мав зміцнити віру суспільства у правомірність державної політики. Героїзація поразок створювала ефект «моральної перемоги», де фактична поразка трактувалася як доказ духовної переваги над ворогом, а історична правда підпорядковувалася політичній доцільності. У такий спосіб механізм героїзації перетворювався на одну з ключових ознак радянсько-російської військово-пропагандистської традиції, що зберігає актуальність і у сучасній рф.

Особливо показовим є приклад двох «героїчних оборон» Севастополя – 1854–1855 та 1941–1942 років, що у російському наративі подаються як еталон стійкості та мужності. Насправді ж вони засвідчили стратегічну безпорадність і людські втрати, що перевищували будь-які військові здобутки. У цих випадках оборона завершувалася капітуляцією, а справжні причини поразки – прорахунки командування, відсутність належного забезпечення, технічна відсталість – замовчувалися. Схожий підхід спостерігається й у сучасній російській пропаганді, що намагається героїзувати бої за Гостомель 2022 року, приховуючи провали агресії проти України та катастрофічні втрати особового складу. Російська держава продовжує відтворювати цей наратив, оскільки він забезпечує психологічне виправдання невдач і підтримує міф про «нездоланий російський дух».

На противагу цьому український історичний досвід базується на осмисленні звитяги не як самоцілі, а як прояву моральної сили, свободи й гідності. В українському військовому дискурсі героїзм пов'язаний не з виправданням поразки, а з готовністю боротися за незалежність навіть у найскладніших умовах. Формування автентичного образу української звитяги сьогодні відбувається через правдиве висвітлення сучасної війни, збереження пам'яті про захисників Маріуполя, Бахмута, Авдіївки, Херсона, волонтерський рух і громадянську стійкість. Це нова форма героїзму – не міфологізована, а жива, заснована на реальних подвигах і колективній відповідальності за свободу.

Отже, розвінчання радянсько-російських міфів про «героїчні оборони» є важливим кроком до зміцнення інформаційного суверенітету України. Це дозволяє не лише нейтралізувати пропагандистські впливи, а й створити автентичний, заснований на фактах та цінностях свободи образ українського воїна – спадкоємця історичної звитяги від княжих дружин і козаків до захисників сучасної України, які своєю відвагою формують нову європейську ідентичність нашої держави.

Баранівський В.Ф., д.філос.н., професор,
Заслужений працівник освіти України
НАНВО України, м. Київ

ДУХОВНИЙ СТАН СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІЙСЬКА

«Наймогутніша зброя армії – її ідеали, але цей вид зброї, як і всі інші, має бути викуваний нацією» (Норман Коупленд, відомий англійський психолог).

Достеменно відомо, що проблеми суспільства знаходять своє відображення у війську. Сучасне українське суспільство перебуває в стані війни та оборони від жорстокого та підступного ворога, що прагне загарбати Україну та поневолити український народ. Водночас у країні перебудовується економіка та політика, відбуваються глибокі зміни у духовному житті суспільства. Змінюються орієнтації громадян та системи цінностей. З огляду на те, що зростає значення формування бойової патріотичної особистості, збільшується роль військової культури, патріотичного виховання, бойових традицій, оскільки завдяки їм особистість здатна самовиражатися, розвивати свої здібності до активного спротиву ворогу.

Зміни, що відбуваються в суспільстві, проявляються в Збройних Силах України. Армія, як і держава, – це перш за все люди, а не тільки боєприпаси та озброєння. Які люди – така і держава, яка держава – така і армія. Але можна стверджувати і протилежне: яка армія – така й держава, бо армія об'єднує в собі людей, які відрізняються волею, цілеспрямованістю та дисциплінованістю, а тому суттєво впливає на дух держави. Дух держави відображається у її ідеології. Держава без ідеології, без духу, без духовності, котра не має своїх цінностей, орієнтирів стає «бездушною» і, втративши свій дух, вмирає, як людський організм.

За всіх часів військова перемога в першу чергу залежала від результату духовної битви. Трагічні обставини воєнного часу, коли доводиться вибирати між життям і смертю, роблять цю істину гранично очевидною. Відомо, що вплив духовного чинника в армії досить високий. За словами Наполеона, це три чверті її сили.

Духовний стан – величина динамічна. Зміни в ньому залежать від багатьох причин. Крім головних – соціально-економічних, політичних, ідеологічних – великий вплив на нього має рівень бойової підготовки, матеріальне забезпечення армії, соціальна захищеність військовослужбовців, згуртованість військових колективів та ін. У період війни на успіхи або поразки війська особливо впливають такі чинники: зрілість командного складу, якість бойової техніки і зброї, духовний стан війська, матеріальні умови, дисципліна, здатність протистояти психологічному впливу противника.

Надзвичайна важливість теми, об'єктивний науковий аналіз духовного стану сучасного суспільства вказують на наявність актуальних проблем і завдань, котрі негайно має вирішувати українська держава та в цілому суспільство для зміцнення духовного стану народу та війська перед лицем ворожої агресії, загрози існуванню країни та нації. Вищим ешелонам влади необхідно чітко з урахуванням найвищих національних інтересів України сформулювати основні принципи сучасної державної ідеології. Не допускати призначення на вищі державні посади непрофесійних людей із сумнівними репутацією та політичним світоглядом, покінчити з корупцією та казнокрадством. Зміцнити законність та правопорядок. Це підніме рівень довіри до влади, духовний стан та відповідальність у суспільстві та війську.

*Бачинська О.А., д.і.н., професор
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського, м. Одеса*

ЗАДУНАЙСЬКІ ЗАПОРОЖЦІ ТА ОСМАНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ: ДОСВІД СПІЛЬНОЇ СЛУЖБИ У ПАРАМІЛІТАРНОМУ КАВАЛЕРІЙСЬКОМУ ПОЛКУ

Після зруйнування Запорозької Січі у 1775 р. чимало запорожців почали переселятися до Османської держави, не бажаючи служити російській імперії. Султан прихильно прийняв їх як своїх підданих, враховуючи їхній військовий досвід, знання та потенційну можливість послабити авторитет російської імперії, яка позиціонувала себе захисницею православних. Так, уже у 80-х рр. XVIII ст. запорожці заснували Січ у дельті Дунаю, яка отримала в історіографії назву Задунайська Січ (тепер на території Румунії). Османська армія зазвичай набирала до регулярних частин лише мусульман, тоді як немусульманські піддані виконували військову службу як допоміжні підрозділи. Проте з початку XIX ст., у контексті реформування армії, вперше залучили до регулярної служби козацьке населення дельти Дунаю, здебільшого задунайських запорожців.

Починаючи з другої половини 1826 р., козацькі підрозділи входили до складу регулярного кавалерійського полку (regiment), який підтримував порядок у Сілістрі та її окрузі. Полк мав три частини – турецьку, татарську та запорозько-козацьку (див. детальніше: Avigdor Levi. The Contribution of Zaporozhian Cossacks to Ottoman Military Reform: Documents and Notes. Harvard Ukrainian studies. 1982. V.VI, number 3, pp. 381, 392–407). Його формування доручили наміснику Сілістри Ахмету паші. Полк формувался на території округів Бабадаг, Мачин та Сілістра, його ротація відбувалась кожні чотири місяці. В усьому полку за штатом мало бути 1 323 офіцерів та рядових, з них 329 складали військових. Очолював козацьку частину обов'язково мусульманський командир – Kazak Başı. Першим на цю посаду був призначений Алі Коч Ага. У складі козацької частини було три капітани – Yüzbaşı, шість лейтенантів – Yüzbaşı Mülâzimi, три прапорщики – Sancakdar, шість сержантів – Çavuş, тридцять сотників – Onbaşı, 270 рядових кавалеристів, священник, три постачальники та шість трубачів. Усі офіцери та рядові отримували платню та уніформу. Капітан козацької частини носив «трансильванську кучму» з білої овчини зі шликом, інші – з чорної овчини. Уніформа складалася із блакитної куртки, плаща, дощовика з капюшоном та чобіт. Озброєння капітана включало штик і шамшур, а рядових кавалеристів – ще й пістолі.

У період з 1827 до 1828 рр. задунайські запорожці протягом чотирьох місяців забезпечували порядок у Сілістрі. Згідно з дослідженнями історика Олександра Рябініна-Скляревського, з 1820 р. до складу османської армії було залучено від семи до десяти тисяч козаків. У травні 1828 р. Задунайська Січ припинила своє існування. Проте ті козаки, які залишилися на території Османської держави, продовжували нести службу разом із османськими військовими у фортецях пониззя Дунаю.

*Герасименко О.В.,**Євсєєв І.Г.**Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ПОЧЕСНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У ПОВІТРЯНИХ СИЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Більше двох десятиліть у Повітряних Силах (ПС) ЗС України зберігалася радянська система присвоєння військовим частинам почесних найменувань. Однак у 2014 р. відбувся принциповий поворот до запровадження власної національної військово-історичної традиції почесних найменувань. Поштовхом для запровадження цього процесу виявилась збройна агресія, яку рф розв'язала проти нашої держави.

На теперішній час у ПС ЗС України налічується 35 військових частин (установ та закладів), відзначених почесними найменуваннями, з них 30 – безпосередньо під час Війни за Незалежність України. Система присвоєння почесних найменувань у цьому виді ЗС України охоплює всі роди військ: авіацію, протиповітряну оборону, спеціальні війська, а також навчальні заклади. Тут необхідно принципово зазначити, що розпочатий процес являє собою не просто зміну радянської назви, що містилася у назві військових частин, а засвідчує визнання їх заслуг у відбитті російської збройної агресії – присвоєння почесного найменування.

У ПС ЗС України доцільно розглядати чотири групи почесних найменувань, присвоєні військовим частинам у 2014–2025 роках. Перша, найчисельніша – на честь історичних постатей, героїв російсько-української війни, воєначальників, чиї імена або діяльність можуть стати мотивуючим чинником. Почесні найменування цієї групи містяться у назвах військових частин авіації, зенітних ракетних і спеціальних військ.

До другої групи увійшли військові частини, у почесних найменуваннях яких містяться населені пункти, де вони здійснюють повсякденну діяльність. Тобто цим найменуванням окреслюється їх присутність на тій чи іншій території. Такі найменування більш притаманні військовим частинам зенітних ракетних військ, що захищають повітряний простір держави.

Третя група містить назви територій нашої держави, пов'язані із формуванням Української державності та героїчним минулим національних військових формувань. В основному такі назви присутні у почесних найменуваннях радіотехнічних бригад (бригаді радіо-і радіотехнічної розвідки особливого призначення), підрозділи яких виконують бойові завдання на певних територіях.

Четверта група є особливою. Вона відображає назви на честь історичних явищ або назви-символи, що теж носять мотивуючий характер. Так, у перші дні широкомасштабного вторгнення рф в Україну в соціальних мережах набула широкого розповсюдження інформація про «Привида Києва», уособленого образу льотчиків 40-ї бригади тактичної авіації, надійних охоронців нашого неба. Саме почесне найменування цієї легенди-символу було присвоєне вказаній бригаді у 2024 році.

Отже, процес становлення військово-історичної традиції почесних найменувань у ПС ЗС України перебуває в постійному русі, що свідчить про позитивну динаміку його розвитку. Основний акцент цього процесу ставиться на визначних історичних постатях, героях Війни

за Незалежність України, територіальних назвах та назвах-символах, що носять мотивуючий характер. Подальше утвердження цієї традиції сприяє зміцненню національної і громадянської ідентичності, формуванню патріотичної свідомості військовослужбовців, покращенню морального стану військ та підтриманню високого бойового духу наших воїнів.

Горбатюк О.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ З ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОВСТАНСЬКІЙ АРМІЇ

Упродовж усього періоду боротьби за звільнення українських земель від окупантів та створення незалежної Української держави у ХХ ст. величезна увага приділялася патріотичному вихованню українців. В Українській Повстанській Армії цим напрямом діяльності займався політичний відділ, що входив до штабу Головного командування. Була створена система політвиховної роботи у відділах УПА, посади мали назву «політвиховник».

У керівних документах ОУН-УПА зазначалося, що «Політвиховна робота займає у відділах УПА перше місце поруч з військовим вишколом. Обов'язком політвиховника є виховання свідомого стрільця. Політично вироблений стрілець навіть у найважчих моментах боротьби не захитається, а переносячи труднощі, буде прямувати раз наміченим шляхом».

У змістовій частині однієї з інструкцій для виховників УПА зазначалося, що виховна робота у війську має за завдання підвищення боєздатності війська і підготовку кожного військовика «твердо стояти на сторожі державних інтересів українського народу», а також формування у кожного командира, кожного стрільця політичної свідомості, що забезпечить непохитність у боротьбі за Україну до повної її перемоги.

Окремо зазначалася роль і місце тих, хто будуть проводити виховну роботу у війську: «Виховники мусять бути на кожному кроці приміром для командирів і стрільців, більш, як всі витривалі, обов'язкові, відважні, жертвенні, віддані справі, характерні, волею сильні, сміливі, ініціативні, рішучі, карні. Це люди, що органічно вирости в революції. Де треба виказати на більше мертвенності, героїзму, самопосвяти, – там мусить бути виховник».

При кожній Групі УПА був створений Виховний Відділ, до головних завдань якого належало:

- утримувати генеральну політичну лінію в Групі УПА;
- формувати політичну свідомість командного складу і стрілецтва;
- виховувати кожного командира і стрільця як громадянина-державника;
- допомагати командирі Групи УПА, його штабу в організації постачання та здійсненні контролю над правильним використанням військових припасів;
- допомагати командирі Групи УПА у здійсненні контролю над тим, як виконують командири і стрільці свій національний обов'язок у кожній життєвій обстановці;
- дбати про те, щоб командний склад і стрілецьтво вміли зберігати військову таємницю, навчати їх боротися з ворожою агентурою.

Поза головними завданнями на Виховний Відділ Групи УПА покладалося проведення роботи з цивільним населенням, взаємодія з ним як надійним підґрунтям збройної боротьби з різними окупантами української землі, що дасть можливим забезпечувати військовиків як матеріально, так і корисною інформацією.

Вивчаючи досвід організації і проведення виховної роботи в Українській Повстанській Армії, можна зробити висновок про можливе запозичення цього досвіду в певних моментах як для сучасних Збройних Сил України, так і для Сил оборони України, що гідно ведуть запеклу боротьбу проти споконвічного ворога українського народу – російського агресора. Адже завдання національно-патріотичного виховання українців завжди є і буде актуальним.

*Грицюк В.М., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПЕРША СТОЛИЦЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ВОЄННІ ДІЇ ДОВКОЛА МІСТА СУДЖА

Курська операція 2024 р. мала суто воєнний характер. Вона була кроком для запобігання окупації півночі України з боку рф і не є актом «привласнення» російських територій. Окрім суто військового змісту, Курська операція має вагомий історичний підтекст, ретроперспективний асоціативний вимір якого пов'язаний з Україною і державотворчими традиціями українського народу та українською звичаєм від давнини до XXI століття.

Місто Суджа було засновано у 1661 р. як фортеця для стримування набігів кримських татар і ногайців у ході масового переселення українців до Дикого степу. Тут панували козацькі порядки на кшталт донських козаків. Суджа була сотенним містом Сумського козачого полку, який разом з іншими військовими структурами Північної та Східної Слобожанщини замикався на белгородського воєводу. З 1726 р. Суджа була приписана до Київської губернії. І тільки 1764 р. Катерина II скасувала козачий устрій Слобожанщини.

За даними перепису 1897 р. у місті проживало 7 433 особи, з них 4 546 осіб (61,16 %) вказали українську мову рідною, російську такою назвали 2 765 або 37,2 % міщан, а єврейська громада склала 87 осіб (1,17 %). У 1932 р. у районі діяли 26 українських шкіл, український технікум та курси української мови. За даними 2020 р., кількість українців скоротилася до 1,09 %, а росіян стало 96,08 %. Основні причини – русифікація, закриття українських шкіл та друкованих ЗМІ, переслідування за збереження національної ідентичності.

З квітня по листопад 1918 р. більшу частину Суджанського повіту контролювала Українська держава Павла Скоропадського. Наказом від 20 червня 1918 р. повіт перейшов під управління Харківського губернського старости. Влітку 1918 р. у Суджі була досить велика українська та німецька залога, яка кілька разів відбивала напади більшовицьких загонів. Захопити Суджу «повстанським загонам» більшовиків вдалося лише 25 листопада 1918 року. Відтак 28 листопада 1918 р. Суджа стала резиденцією тимчасового робітничо-селянського уряду України. У протоколі № 1 засідання цього «уряду» було зазначено: «Местом пребывания Правительства принимается Суджа». Уряд більшовицької України, очолюваний ленінським соратником Юрієм П'ятаковим, переїхав з Курська до Суджі і готувався до вторгнення на територію України. 29 листопада 1918 р. П'ятаков видав

маніфест, у якому виступив як проти поваленого уряду гетьмана Павла Скоропадського, так і проти Директорії УНР та проголосив встановлення радянської влади на території усієї України. Одним із перших заходів більшовицького уряду було створення репресивного апарату – всеукраїнської надзвичайної комісії для боротьби проти інакомислячих (03.12.1918). До 27 грудня 1918 р., майже місяць, Суджа служила столицею самопроголошеної Української соціалістичної радянської республіки, схожої на сучасні «ДНР» та «ЛНР». Другою столицею УРСР став Белгород, а третьою – Харків. Саме у Харкові 6 січня 1919 р. було проголошено українську соціалістичну радянську республіку. 3 грудня 1922 р., під час створення СРСР, м. Суджа відійшла від УРСР і була несправедливо передана радянській росії.

Під час громадянського протистояння на території колишньої російської імперії Суджа неодноразово переходила з рук у руки, захоплювалася то червоними, то білими арміями, армією УНР і навіть Револуційною Повстанською армією України (махновцями). Зокрема, відчайдушний рейд батька Махна (понад 3 000 шабель, до 350 піхоти на тачанках, 80 кулеметів та 8 гармат) на Курщину у січні 2021 р. під гаслами боротьби проти більшовиків та їх політики «воєнного комунізму» отримав розуміння та підтримку місцевого населення і дозволив поповнити махновські сотні людьми, кіньми, продовольством. У роки Другої світової війни у ході наступальної операції «Зірка» війська Воронезького фронту вигнали німецьких окупантів із Суджі 3 березня 1943 року.

6 серпня на території Суджанського району розпочалась контрнаступальна операція Сил оборони України. «Це (Курська операція) був тактичний успіх України, але успіх не для окупації. Нам не потрібна їх територія (Курської області), нам не потрібні їх землі, нам не потрібні їх люди. Ми хочемо просто жити спокійно в себе дома без війни. Ось це – єдине, що нам потрібно... Місто Суми – велике місто, місто Харків – велике місто. Сьогодні в Харкові понад мільйон людей. Якщо він (Путін) буде їх окупувати, загинуть сотні тисяч людей. Тому ми повинні були зробити перші кроки, ми побачили велику кількість їхніх накопичених військ, щоб окупувати Суми, ми зробили перший крок раніше, ніж вони. І це нам дуже сильно допомогло», – наголосив В. Зеленський. Він підкреслив, що операція на Курщині була превентивним кроком, адже Путін прагнув окупувати північ України. Наразі у Курській області росіяни зосередили понад 60 000 військових. «Якщо просто сьогодні сісти за стіл перемовин, віддати території Путіну, так він буде просто потирати руки і скаже: “Окей, готуємось, нам треба рік-два і ми прийдемо з новою хвилею”. Він точно прийде до Європи», – зазначив Президент України. Верховний головнокомандувач переконаний, що контрнаступальна операція Сил оборони України на Курщині є однією з найбільших перемог України від початку повномасштабної війни.

Україна ніколи не виставляла і не виставляє агресивних вимог щодо взяття під контроль історично населених українцями територій. Натомість російська федерація, брутально порушивши принципи мирного світоустрою, основи міжнародного гуманітарного права та права людини, здійснила віроломну агресію щодо України під надуманим претекстом захисту «російськомовного» населення та злочинно окупувала території сусідньої з нею суверенної держави. Світова спільнота має оцінити зважений політичний курс України та допомогти приборкати агресора.

*Губський С.І.**Науково-дослідний інститут україно-знавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПОДОЛАННЯ РАДЯНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ МІФІВ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ АРМІЇ УНР ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІТЧИЗНИ У 1918–1920 рр.

Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. була однією з найвизначніших подій української історії першої третини ХХ століття.

Хоча вона закінчилася поразкою, проте, значно вплинула на подальшу боротьбу кращих синів і дочок українського народу за свободу і незалежність своєї Батьківщини упродовж усього ХХ століття.

Однак радянська і сучасна російська пропаганда створили багато міфів і фальсифікацій про українську революцію початку ХХ ст. взагалі і збройну боротьбу Армії УНР проти ворогів незалежності України зокрема. Це здійснювалось для дискредитації українського національно-визвольного руху, обґрунтування окупації України у 20-х рр. ХХ ст. та виправдовування анексії Криму і розв'язання війни на Донбасі путінською Росією у 2014 р. та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Одними із найпоширеніших ворожою пропагандою міфів є твердження про те, що війна в Україні, зокрема у 1918–1920 рр., була спричинена суто внутрішнім конфліктом, тут тривала «громадянська війна» між різними українськими політичними силами та збройними угрупованнями. Ще однією міфологемою є твердження про те, що українська армія була нерегулярною військовою структурою, мала характер неорганізованих «банд», що займалися грабунком цивільного населення та конфліктами між собою.

Для спростування цих міфів і фальсифікацій діаспорні дослідники ХХ ст. (В. Петрів, О. Удовиченко, Є. Коновалець, М. Капустянський, М. Омелянович-Павленко, Л. Шанковський й інші) та сучасні вітчизняні науковці (В. Сергійчук, В. Солдатенко, П. Гай-Нижник, М. Ковальчук, Я. Тинченко, А. Руккас) на основі комплексного і всебічного висвітлення та аналізу подій національно-демократичної революції 1917–1921 рр. об'єктивно і незаангажовано подають її причини, перебіг та наслідки для подальших процесів українського державотворення. У їхніх працях зазначається, що у цей період тривала російсько-українська війна, яку приховувала радянська історіографія. Так, існували і внутрішні конфлікти, але головною небезпекою для української державності було військове вторгнення більшовиків та білогвардійців, які під різними прапорами, але намагалися не допустити до створення на території України національної незалежної держави.

Українська армія в цей час стала регулярною військовою структурою, яка мала своє командування, чисельність, роди військ, уніформу та інші атрибути організованої військової сили. До її складу входили як мобілізовані, так і добровольці. Крім того, вона користувалась широкою підтримкою населення, що свідчило про поширення української національної ідеї.

Аналіз та вивчення досвіду російсько-української війни 1918–1920 рр. пробуджує історичну пам'ять, національну самосвідомість та надає історичні уроки для сучасної боротьби проти російських агресорів, за незалежність України та її територіальну цілісність.

Дацюк О.А.

*Національний музей історії України
у Другій світовій війні. Меморіальний
комплекс, м. Київ*

ЩОДЕННИКИ ОЧЕВИДЦІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Сучасні дослідження Першої світової війни важко уявити без щоденників її безпосередніх учасників. Приватних документів, що стосуються українських земель чи українців, збереглося небагато, а тим паче свідчень рядових солдатів і цивільних. Саме вони дають змогу об'єктивно побачити воєнні події й повсякденне життя, доповнюючи комплекс джерел періоду 1914–1918 років. Відомими є спогади Українських січових стрільців, які воювали у складі австро-угорської армії. Їхні записи публікувалися у 1920–1930-х рр., здебільшого завдяки емігрантам-родичам чи побратимам. Цінним джерелом є щоденник Василя Стефанишина зі Станіслава (Івано-Франківськ), який у 16 років вступив добровольцем до Легіону УСС. Його записи охоплюють період від вересня 1914 до квітня 1915 рр. та відтворюють події у Східній Галичині, на Закарпатті й в Угорщині.

Інший важливий документ – «Записки полоненого» Олексія Варави (псевдоніми Олекса Кобець, Олексій Воронин), вперше опубліковані в 1931 р. «Державним Видавництвом Україна» (Київ, Харків), проте, одразу конфісковані більшовицькою владою. Повноцінне видання побачило світ у Мюнхені в 1959 році. Автор, родом із Канівського повіту, служив у російській армії, потрапив у полон і описав повсякдення казарми, життя у таборах військовополонених, а також діяльність Союзу визволення України.

Важливим джерелом є щоденник правника Володимира Глинського з Коломиї. На час написання щоденника він був емеритом (почесний статус, що присвоюють професорам, викладачам вищих навчальних закладів та католицьким священнослужителям, які через похилий вік звільняються від щоденних службових обов'язків) писав про воєнні події та визвольні змагання як спостерігач, лише кілька разів стаючи безпосереднім учасником подій.

Не можна оминати й записи представників інших національностей, які жили поряд з українцями. В Архіві Інституту Лео Бека (Єврейський музей у Берліні) зберігаються щоденники євреїв – учасників війни, частина яких опублікована. Серед них – «Жорстокість і опіка на Східному фронті: воєнні щоденники Бернгарда Бардаха, 1914–1918» та «Між окопом і скальпелем: воєнний щоденник лікаря, 1914–1918» Гуго Натта. Бардах, військовий лікар австро-угорської армії, описав Брусиловський наступ, життя солдатів і біженців на українських землях. Натомість Натт, лікар із Франкфурта, воював у Франції та Галичині, залишивши гостру й критичну характеристику подій на фронті й у тилу.

У щоденниках польських учасників військових дій, що зберігаються в архівах Польщі, переважно висвітлюється служба під командуванням польських генералів та рефлексії щодо відродження польської держави. Зокрема, щоденник Владислава Кадія (17 серпня 1914 – 7 жовтня 1915 рр.) документує його службу в Східному та Західному легіонах і містить детальні маршрути підрозділів у регіонах Кельце, Люблін та Полісся. Щоденник Яна Щигельського (14 квітня – 30 липня 1920 р.) відображає досвід активного учасника бойових дій, солдата добровольчої армії, а також його роздуми про батьківщину, що надають джерелу значної історико-соціальної цінності.

Усі ці щоденники становлять неоціненні свідчення війни, у яких поєднано відчуття страхіть повсякдення, коливання настроїв і безпосередній погляд очевидців.

Єрмошкіна А.О.

*Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків*

ВІД МЕЧА ДО ДРОНІВ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ ЗВИТЯГИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Історія Українського війська є відображенням еволюції воєнного мистецтва та змін у формах ведення боротьби – від лицарських двобоїв до технологічно оснащених операцій ХХІ століття. Цей шлях демонструє не лише зміну зброї та тактики, а й трансформацію самого поняття звияги – від особистої мужності до колективного професіоналізму та інтелектуальної переваги.

Початкові форми воєнної доблесті в Україні сягають доби Київської Русі. У цей період воїни виступали символом фізичної сили, честі й вірності князю. Основною зброєю були меч, спис, лук і щит, а успіх у битві визначався особистою майстерністю та мужністю дружинника. У середньовіччі формується козацький ідеал воїна – поєднання відваги, військової дисципліни та стратегічного мислення. Запорозьке військо ХVІ–ХVІІІ ст. стало уособленням української військової звияги, спираючись на мобільність, винахідливість і високу організованість. Козацькі укріплення, тактика «лави», використання легкої кінноти й артилерії стали прикладом гнучкого підходу до війни, де інтелект і кмітливість часто переважали грубу силу.

ХІХ – початок ХХ ст. ознаменувалися появою національних військових формувань у складі імперій, а пізніше – визвольними змаганнями 1917–1921 років. Українська Галицька Армія та Армія УНР намагалися поєднати героїчну самопожертву з сучасними воєнними підходами свого часу: застосуванням бронетехніки, авіації та штабного планування. Саме тоді ідея воїна-захисника Батьківщини набуває політичного змісту – боротьба за незалежність стає головною формою звияги.

У ХХ ст. українці воювали у складі різних армій, однак, зберігали власну ідентичність і військову традицію. Друга світова війна та участь українців у Рухові Опору, а пізніше – у лавах УПА, продемонстрували перехід від фронтових зіткнень до партизанських форм боротьби. Тут героїзм вимірювався не числом убитих ворогів, а стійкістю духу, здатністю діяти в умовах переваги противника.

З проголошенням незалежності у 1991 р. українське військо почало формувати власну доктрину, засновану на оборонному потенціалі й партнерстві з міжнародними структурами. Проте справжня трансформація настала після 2014 р., коли війна на сході України змусила переглянути стратегію, структуру і технологічне оснащення армії. Під час повномасштабного вторгнення 2022 р. українські Збройні Сили стали прикладом нової форми звияги – високотехнологічної, скоординованої та морально мотивованої.

Дрони, системи радіоелектронної боротьби, аналітичні центри, штучний інтелект і цифрові карти замінили колишній меч, але суть героїзму залишилась незмінною – це самопожертва, відвага й вірність державі. Сучасний український воїн – це поєднання

козацької відчайдушності й технічної компетентності ХХІ століття. Українська звитяга перестала бути лише фізичним подвигом, вона стала проявом розуму, гідності та незламного прагнення свободи.

Таким чином, шлях «від меча до дронів» – це не лише еволюція зброї, а насамперед історія формування національного характеру воїна. Українське військо пройшло шлях від індивідуального героїзму до системного патріотизму, довівши, що справжня сила народу – у поєднанні традицій, технологій та духовної стійкості.

*Журавель В.Г., к.військ.н., доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

УКРАЇНЬКА ЗВИТЯГА: ВІД ДАВНИНИ ДО ХХІ СТОЛІТТЯ

Українська історія сповнена прикладів героїзму, незламності духу та боротьби за волю. Звитяга українського народу виявлялася у різні історичні періоди – від доби Київської Русі до сучасної війни за незалежність у ХХІ столітті.

Початки української військової доблесті сягають часів Київської Русі, коли князі, зокрема Святослав Хоробрий, вели запеклі бої проти Візантії та кочових племен. У період литовсько-польського панування українське козацтво стало уособленням національного спротиву. Гетьман Богдан Хмельницький, організувавши Національно-визвольну війну (1648–1657), заклав підвалини української державності.

У ХІХ ст. українці продовжували боротьбу за самобутність у складі імперій. У ХХ ст. звитяга проявилася у визвольних змаганнях 1917–1921 рр., діяльності Української повстанської армії, а також у Другій світовій війні, де українці воювали на різних фронтах.

Невід’ємною частиною боротьби за волю стала культурна звитяга – збереження мови, традицій, духовності. В умовах утисків та заборон українці не втратили своєї ідентичності і пронесли її крізь століття. Народна пісня, поезія, література та історична пам’ять стали могутнім джерелом опору.

Після відновлення незалежності у 1991 р. героїзм українців виявився під час Революції гідності (2013–2014) та особливо з 2014 р., коли розпочалася збройна агресія росії. Від 2022 р. повномасштабне вторгнення об’єднало українців у спільному пориві захисту держави. Воїни Збройних Сил України стали символами сучасної звитяги.

Особливу роль відіграють також волонтери, медики, рятувальники, які щодня демонструють мужність у тилу та на передовій. Письменники, митці, журналісти доносять правду про боротьбу українського народу до світу, формуючи інформаційний фронт опору. Звитяга – це не лише про зброю, а й про духовну силу, витривалість, здатність вистояти у найтяжчих обставинах.

Символами незламності стали українські міста-герої – Маріуполь, Харків, Буча, Чернігів та багато інших, що вистояли або продовжують чинити спротив, незважаючи на руйнування. Важливо також згадати про дітей, які живуть у прифронтових регіонах, про матерів, які тримаються заради майбутнього, про вчителів, які навчають під обстрілами. Це теж вияви звитяги.

Таким чином, українська звитяга – це не лише історичне поняття, а й жива традиція боротьби за свободу, гідність та майбутнє. Вона єднає покоління, формує основу національної ідентичності й служить дороговказом для прийдешніх поколінь.

*Заболотнюк В.І., к.і.н., старший дослідник
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ЕМІГРАЦІЯ В НІМЕЧЧИНІ (1918–1945 рр.) ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

У міжвоєнний період і у роки Другої світової війни саме на теренах Німеччини сформувалися численні осередки української військової еміграції, які відігравали значну роль у збереженні та поширенні ідей державної незалежності. Серед них важливе місце посідали ветерани Армії УНР, члени українських військово-політичних організацій, а також курсанти військових шкіл, що опинилися за кордоном після поразки визвольних змагань.

У 1918–1945 рр. українська військова еміграція в Німеччині стала важливим чинником збереження та розвитку традицій боротьби за державність. Її діяльність охоплювала кілька ключових функцій, що мали стратегічне значення для національного руху.

Організаційна функція. Українські військові емігранти створювали об'єднання колишніх вояків, зберігали внутрішню структуру і дисципліну, що нагадувала військову організацію Армії УНР. У Німеччині діяли товариства старшин, які підтримували зв'язок між ветеранами та координували роботу з іншими центрами української діаспори у Європі. Це забезпечувало єдність і спадкоємність у боротьбі за незалежність навіть поза межами України.

Освітня функція. Важливим напрямом стало створення курсів та шкіл для української молоді. У таких закладах передавали військові знання, досвід бойових дій, а також національні традиції вишколу. Таким чином формувалося середовище майбутніх лідерів, здатних продовжувати боротьбу за українську державність.

Політична функція. Представники військової еміграції активно брали участь у політичному житті еміграційних організацій. Вони намагалися донести до німецьких політичних і військових кіл актуальність українського питання та домогтися підтримки у відновленні незалежної держави. В окремі періоди, зокрема у роки Другої світової війни, контакти з німецькою владою були суперечливими, але українські діячі послідовно наголошували на необхідності створення незалежної України.

Меморіальна функція. Військова еміграція надавала великого значення збереженню пам'яті про визвольні змагання 1917–1921 років. Ветерани відзначали річниці боїв, вшановували полеглих побратимів, підтримували військову символіку та традиції Армії УНР. Це сприяло формуванню неперервності національної пам'яті та закріплювало ідентичність у поколіннях українців, які виростили в еміграції.

Досвід українських військових емігрантів у Німеччині у 1918–1945 рр. є важливим прикладом збереження традицій збройної боротьби за державність поза межами Батьківщини. Він демонструє, що навіть в умовах вигнання українські військові змогли стати носіями ідей звитяги та передати їх наступним поколінням, які вже у ХХІ ст. продовжили справу захисту незалежності України.

*Загребельна Н.І., к.і.н., доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ;
Яретик М.М.
Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ПОСТАТЬ КОШОВОГО ОТАМАНА ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ІВАНА СІРКА В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Іван Дмитрович Сірко – одна з найбільш суперечливих постатей української історії. Про нього народ склав дуже багато легенд та переказів. Своєю військовою вдачею, великим енергетичним потенціалом та ініціативністю отаман Сірко отримав на Запорізькій Січі значну підтримку з боку козацтва. Січове товариство вісім разів обирало Івана Сірка кошовим отаманом. Залишаючись вірним звичаям січового товариства, він часом був безпринципним, зате справедливим у намірах. Тому вивчення персоналії Івана Дмитровича Сірка є важливим не лише для істориків, а й для пересічних громадян, у цілому для українського суспільства, особливо для здобувачів освіти в умовах сучасної російсько-української війни.

Вивченням історії життя та діяльності Івана Сірка в Україні займалася і займається значна кількість дослідників. Українську історіографію проблеми доцільно розділити на три основні етапи: перший: XIX – поч. XX ст., В. Антонович, М. Грушевський та Д. Яворницький, другий: радянський період, О. Апанович, В. Голобуцький, третій: 90-ті роки XX ст. – поч. XXI ст., В. Смолій, Ю. Мицик, І. Коляда, В. Маслійчук, Т. Чухліб, Н. Яковенко. Юрій Мицик підкреслює, що багато непересічних та видатних діячів в історії України та світовій історії, котрі з великою відвагою чинили спротив ворогам, вийшло з лона Вольностей Війська Запорозького. Іван Сірко вважається однією з найвидатніших особистостей з-поміж них, починаючи з періоду після смерті Богдана Хмельницького. Юрій Мицик зазначає, що в роки Руїни, коли перед українським козацтвом першочерговим завданням постало збереження незалежної і суверенної Української держави, відродженої Богданом Хмельницьким, козаки героїчно захищали та відстоювали інтереси народу, і неостанню роль тут відіграв Іван Сірко. Саме в цей період його ім'я зазвучало на всьому європейському просторі. Валерій Смолій у своїх дослідженнях розглядає Івана Сірка з точки зору військового та державного діяча періоду Української національної революції 1648–1676 років. Тарас Чухліб у своїх роботах більше уваги приділяє дипломатичним здібностям та хисту полководця Івана Сірка, оцінюючи його діяльність у взаємовідносинах з Варшавою, Римом, Москвою, Стамбулом та Бахчисараєм. Наталія Яковенко оцінює діяльність Івана Сірка в контексті його впливу на хід подій в Україні, не применшуючи його заслуг, але при цьому відмічаючи, що в деяких випадках непослідовність кошового отамана шкодила інтересам Батьківщини. Ігор Коляда у своїй роботі здійснив спробу систематизувати і узагальнити історичний матеріал, пов'язаний не тільки з біографією І. Сірка як кошового отамана, а й висвітлити його як пасіонарну особистість та закріпити його в історичній пам'яті українського народу.

Отже, проаналізувавши історіографію проблеми, можемо дійти висновку, що постать Івана Сірка привертала до себе увагу вже за життя, а після смерті кошового отамана, незважаючи на різні політичні режими та заборони, пов'язані з історією запорозького козацтва, інтерес до цієї непересічної особистості славного воїна та полководця не згасає і донині.

*Задунайський В.В., д.і.н., професор
Український католицький університет,
м. Львів*

РІШУЧИСТЬ У БОЮ – ДАНИНА КОЗАЦЬКІЙ СПАДЩИНІ ТА ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Якість будь-яких військових формувань залежить від багатьох чинників та обставин. Саме тому лише вдале їх поєднання може гарантувати належну здатність вести бойові дії як окремого воїна, так і цілого збройного формування. Серед низки чинників, що впливають на боєздатність воїна та відповідного формування, не останнє місце посідає готовність до рішучих дій у бою. Ця риса має не тільки доволі універсальний вимір, а й певну самотність щодо засобів її формування та поширення у різних військових середовищах. Здатність до рішучих дій завжди була однією з яскравих рис як цілого козацького війська, так і окремого воїна-козака.

Добровольчий і водночас доволі демократичний характер творення та функціонування козацьких формувань, а також специфічні виклики степового порубіжжя Наддніпрянської України, помножені на тривале цивілізаційне протистояння у цьому регіоні, наклали специфічний відбиток на пріоритетність рішучих дій. І це стосувалося не тільки окремих бойових зіткнень, або довготривалих військових кампаній, а й стало характерною рисою козацького стилю життя. Сприяло цьому й творення та постійне вдосконалення козацьких звичаїв і принципів самодостатньої військової демократії, що забезпечували потужну горизонтальну взаємодію, бойову гнучкість та дієздатність за будь-яких обставин і викликів війни. Завдяки цьому наші предки упродовж століть давали належну відсіч безлічі ворогів, вписавши яскраві сторінки в історію воєнного мистецтва Європи і світу. Тож їх надбання заклали основи самотньої української військової традиції та національного менталітету, що залишаються знаковими й актуальними до сьогодні.

Зрозуміло, що козацька бойова звичаєвість та відповідні традиції і звичаї стали своєрідним взірцем для наслідування поколіннями українських воїнів. Недарма ж за часів Української революції 1917–1921 рр. саме козацьку спадщину намагалися застосовувати усі українські військово-політичні утворення та повстанські середовища від Сяну до Кавказу. У ті часи були різні прояви таких підходів. І найбільш очевидним стало намагання не тільки українських бійців та їх командирів, а й проводу усіх революційних векторів використати формальні ознаки козацької спадщини для підкреслення своєї спадкоємності. Зрозумілим було й намагання як харизматичних військово-політичних лідерів певних революційних утворень, так і найбільш натхненних революційною стихією та прагненням наслідувати предків-козаків завзятих воїнів діяти рішучо за мінливих обставин збройної боротьби. Особливо помітним такий підхід був не тільки серед козаків-повстанців на Кубані, а й серед добровольчих загонів Української Народної Республіки. Прикладом стали дії вільних козаків на Звенигородщині під проводом Юрія Тютюнника взимку 1918 року. Не менш яскраві приклади рішучих дій виявили загоны армії Нестора Махна восени 1919 року. Завдяки здатності діяти рішучо у бойових умовах, вони, попри труднощі, змогли чинити упродовж тривалого часу успішний опір переважаючим силам як білих, так і червоних російських загарбників.

Виклики сучасної російсько-української війни вимагають від нас не тільки комплексної і максимально продуктивної, а й нестандартної відповіді для здобуття переваги над ворогом.

Одним із таких засобів має стати врахування прийняттого козацького досвіду (у тому числі й революційної доби) щодо готовності до рішучих дій. Серед засобів досягнення такої готовності не зайвим буде акцентування уваги на історичній бойовій спадщині, а також урахування самобутньої схильності українців до горизонтальної взаємодії та відповідного типу бойової ініціативи. І у першу чергу це є актуальним у роботі з мобілізованими бійцями, які найбільше потребують уваги та додаткових методів стимуляції дієздатності. Тому адекватна підготовка до рішучих дій має посприяти зростанню бойових якостей як окремого українського бійця, так і Збройних Сил України загалом.

*Задунайський Д.В., доктор філософії
ПЗО «Глобал кідс», м. Львів*

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ АРМІЇ УНР З ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ-ОРГАНІЗАТОРІВ У ЗМІЦНЕННІ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Понад 100 років тому Україна опинилась у досить складній ситуації. Як і сьогодні, українські війська здійснювали відбиття агресії російських імперських режимів (більшовицького та білого). Важка геополітична обстановка, виклики у внутрішній політиці, ведення бойових дій в умовах тривалого і виснажливого протистояння з численними противниками призвели до скрутного становища, у якому опинились українські війська. Для підвищення морально-психологічного стану козаків (офіційна назва військових у часи УНР), а також надання більшої стійкості 28 березня 1919 р. розпочалася спеціальна підготовка учителів-організаторів для посилення ідеологічної роботи з особовим складом.

До завдань відповідних спеціалістів входило: «...стежити за настроєм козаків, виховувати в них національно-патріотичний напрям, чемність, чесність, почуття обов'язку і карності...». Одну з провідних позицій для досягнення відповідних цілей відводили викладанню історії. Тобто, проводячи своєрідну навчальну інформаційно-пропагандивну діяльність з оперттям на історичні дані та національно-культурну спадщину, старшини-учителі забезпечили б підвищення усвідомлення бійцями їхньої ролі та значення у війні, а також виконання важливої місії для досягнення глобальної мети на загальнодержавному рівні.

У сучасних умовах перед Україною також постало багато викликів. Хоча геополітична ситуація загалом краща, ніж у 1917–1921 рр., але наслідки російської навали досить значні. В умовах довготривалого відбиття Силами оборони України російської агресії відчутним став вплив на їхню діяльність деяких негативних явищ. Одним з них стало поширення самовільного залишення частин. Не применшуючи вплив різноманітних чинників (як системні, так й індивідуальні проблеми), наголосимо на частині глобальних викликів, пов'язаних із вказаним явищем, а саме – падіння вмотивованості під впливом так званого «тертя» на війні (обґрунтованого К. Клаузевіцем), а також ослаблення морально-ідеологічної стійкості особового складу. Обидві складові залежать не тільки від підготовки бійців, обставин боротьби і матеріальних чинників, а й від загального стану бойового духу військових.

Для покращення ситуації Сили оборони України застосовували комплекс морально-психологічного забезпечення. При цьому багатовекторність завдань ускладнювала ефективність діяльності цього напрямку. До прикладу, колишній військовий, а зараз очільник Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук Олександр Алфьоров наголошував на потребі певної модифікації у проведенні комплексу заходів

інформаційно-культурного спрямування із залученням фахових дослідників історичної тематики. Цікавим став і досвід професора, доктора історичних наук Вадима Задунайського з організації комплексних заходів підвищення боєздатності бійців. Загалом існує низка подібних прикладів, коли ініціативні дослідники або перебуваючи у лавах Сил оборони України, або на волонтерських засадах, долучаючись до їхньої підтримки, проводять сукупність дій для підвищення інформаційної обізнаності та морально-психологічної стійкості серед військових. Проте для збільшення ефективності такої діяльності необхідне використання їхнього досвіду для проведення відповідних дій на системному рівні.

Климчук І.О., к.пед.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ПСИХОЛОГІЧНО-ІСТОРИЧНЕ ВИПРОБУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Російсько-українська війна стала не лише військово-політичним конфліктом, а й глибоким цивілізаційним зламом, що актуалізував питання ідентичності, історичної пам'яті та духовної стійкості українського народу.

З 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 р., Україна переживає процеси, що можна охарактеризувати як психологічне відродження нації. Те, що ще донедавна було темою наукових дискусій – «Хто ми як народ?» – перетворилося на екзистенційне питання виживання.

Ця війна стала каталізатором глибинних психологічних і соціокультурних змін, проявом історичної пам'яті про боротьбу за свободу, яка простягається від козацької доби до Революції гідності. Українська ідентичність сьогодні формується не лише через культуру, мову чи політику, а й через спільний досвід страждання, спротиву й надії.

Актуальним є аналіз російсько-української війни як психологічно-історичного випробування української національної ідентичності, визначення основних психологічних механізмів колективного спротиву, трансформації суспільної свідомості та формування нової системи цінностей у часи війни.

Українська історія позначена численними етапами боротьби за свободу – від визвольних змагань XVII–XX ст. до подій сучасної війни. Цей безперервний ланцюг спротиву формує архетип національної пам'яті, у якому свобода, гідність та право на самовизначення виступають базовими цінностями.

Психологічно український народ має сформований образ «борця за правду». Це – колективна установка, що активується в умовах небезпеки. Саме тому після 2014 р. у суспільній свідомості виникла нова якість – свідомий патріотизм, заснований не на етнічності, а на ціннісній приналежності до держави та спільної боротьби.

Повномасштабне вторгнення 2022 р. стало травматичною подією, однак, замість деморалізації викликало масову психологічну мобілізацію суспільства. За даними українських психологів в умовах небезпеки спрацьовують адаптивні механізми колективної взаємодопомоги, альтруїзму, емпатії й готовності до самопожертви.

Феномен добровольчого руху, волонтерства, підтримки Збройних Сил України – це не лише соціальні явища, а прояв психологічної єдності нації, коли особистісні страхи

поступаються місцем колективній меті. Так формується новий рівень національної свідомості, заснований на спільному досвіді виживання та боротьби.

Психологічна стійкість українців під час війни вражає дослідників. За результатами опитувань (КМІС, 2023), понад 90 % громадян вважають себе українцями незалежно від етнічного походження, а основними життєвими орієнтирами називають свободу, гідність і справедливість. Цей феномен відображає глибоку ціннісну трансформацію, коли індивідуалістичні прагнення поступаються місцем колективним. Війна стала фактором формування «спільної травми», але водночас і джерелом внутрішньої сили. У психологічній перспективі це можна пояснити ефектом посттравматичного зростання: суспільство, пройшовши через втрати, набуває нового рівня зрілості й моральної єдності.

Російська агресія має не лише військовий, а й глибокий ідеологічно-психологічний вимір: вона намагається заперечити існування української нації як окремого суб'єкта історії. Саме тому питання ідентичності стає не академічним, а питанням виживання. У цьому сенсі війна виступає своєрідним «лакмусовим папірцем» психологічної зрілості народу, здатності усвідомлювати власну історичну місію й приймати відповідальність за неї. Пам'ять про події війни вже сьогодні перетворюється на важливий елемент культурної ідентичності. Героїзм військових, жертвність цивільних, образи Маріуполя, Бахмута, Ірпеня стають символами національного міфу про незламність. Через мистецтво, літературу, кінематограф і ритуали вшанування формується новий пласт колективної пам'яті – пам'яті про ціну свободи. Цей процес виконує терапевтичну функцію: допомагає суспільству осмислити втрати, трансформувати біль у гордість і відновити психологічну рівновагу.

Російсько-українська війна стала випробуванням не лише військової потуги, а й психологічної зрілості українського народу. Вона виявила глибину колективної ідентичності, що формувалася протягом століть і тепер набула нового змісту – ідентичності громадянської, активної та відповідальної.

Психологічно-історичний вимір цієї війни полягає у перетворенні травми на досвід, страху – на мотивацію, а боротьби – на духовне самоствердження. Українці довели, що нація – це не лише спільна мова чи територія, а насамперед спільна воля бути вільними.

Отже, війна, попри свій трагічний характер, стала точкою відліку нового етапу української ідентичності – зрілої, усвідомленої та укоріненої у спільному історичному досвіді.

Ковальчук В.М., к.і.н., с.н.с.

*Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського
НАН України, м. Київ*

ДИСТРИКТ «ГАЛИЧИНА» (1941–1944): ВІДНОСИНИ У «ТРИКУТНИКУ» МІСЦЕВА НАЦИСТСЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ – УКРАЇНСЬКІ «КОМІТЕТИ» – ОУН(Б)

З огляду на державну політику Рейху, в дистрикті «Галичина» адміністративні пости вищого та середнього рівня – крайсгауптманів в округах, бургомістрів у містах, ландкомісарів у повітах – зазвичай діставалися чиновникам німецького походження. Українці ж могли претендувати на посади у повітах (зрідка), а також бути війтами чи солтисами.

Через таке нерівномірне співвідношення між українцями й особами німецького походження посадовці в округах, повітах і великих містах, як правило, слухняно виконували

вказівки окупаційної влади, а також негативно ставилися до українців, його підпілля. Приміром, очільник Кам'яно-Струmilівського крайсгауптманштадту Йоахім Нерінг наприкінці 1943 р. брав участь у німецьких облавах на українських селян. Тоді затримували не лише тих, кого хотіли вивезти на працю до Рейху, а й «політично підозрілих». «Народом не виробленим, не здисциплінованим, а навіть анархічним» назвав українців колега Нерінга з Бережан 26 жовтня того ж року. А 17 лютого 1944 р. на нараді у Бродах місцевий ландкомісар засудив протипольські акції, мовляв, їх вчиняє тамтешня українська молодь. Відтак він їй пригрозив вивезенням на примусову працю до Рейху.

Для порівняння, адміністратори німецьких окупантів нижчого рівня – у повітах – частіше підтримували українців. Так, після того, як у липні 1943 р. польські жителі села Полупанівки вчинили перестрілку із особами українського походження, туди прибув зі Скалату ландкомісар і пригрозив їм репресіями за те, що «нападають на українців». А під час похорону колишнього голови громадського уряду села Цигани на Борщівщині Казимира Буяра, вбитого поляками 27 жовтня 1943 р., Борщівський ландкомісар спересердя констатував: «Німці не в силі охоронити українців!».

Починаючи з осені 1943 р., шальки терезів симпатій працівників окупаційної адміністрації дистрикту «Галичина» українського походження почали дедалі більше схилитися на бік українського націоналістичного підпілля, особливо бандерівського напрямку ОУН. І це не дивно, адже, приміром, у листопаді комендант оунівського Рогатинського надрайону констатував, що адміністрація «здебільшого у наших руках, починаючи від сільських війтів і закінчуючи працівниками ландкомісаріатів [...] до поляків адміністрація ставиться вороже».

Щодо міст, то окупаційна влада дистрикту поступово «витискала» звідти українців із посад бургомістрів. Так, уже за станом на 14 серпня 1941 р. український бургомістр Львова був замінений на особу німецької національності. Бургомістри на місцях, підпорядковуючись окружним і міським старостам, тісно з ними співпрацювали: мали особисті зустрічі, спілкувалися по телефону, листувалися. Оскільки мери добре знали місцеві реалії, окружні й міські старости нерідко навіть прагнули з ними товаришувати, захищали від часом некоректного ставлення німецької поліції.

Український Центральний Комітет і його представництва на місцях, що, на погляд окупаційної влади дистрикту «Галичина», мали б бути єдиними підконтрольними громадсько-політичними структурами осіб української національності, уже після подій літа 1943 р., коли окупаційній владі досить довго не вдавалося придушити ковпаківців, стали стрімко втрачати вплив серед галицького українства.

Наприклад, губернатор дистрикту Отто Вехтер під час візиту до Кам'янки-Струмилової (між 15 жовтня і 15 листопада 1943 р.) цікавився, чому «комітети не мають жодного авторитету між українським громадянством». А, за спостереженням керівника Бережанського крайсгауптманшафту від 26 жовтня, там українські «комітети» «зовсім не мали впливу на своє населення», тоді як польські «комітети» – навпаки, мали.

Де-факто згадані адміністратори зафіксували наслідок радикалізації українців Східної Галичини. Наприкінці 1943 р. тамтешньою найпотужнішою громадсько-політичною силою вже став не УЦК, а ОУН(б).

*Коляда І.А., д.і.н., професор,
Семеній Б.А.
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ*

ЕТАПИ ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ ГЕНЕРАЛА ВАЛЕРІЯ ЗАЛУЖНОГО: ВІД КУРСАНТА ДО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження вивчення етапів військової кар'єри Головнокомандувача Збройних Сил України генерала Валерія Залужного обумовлена подальшим розвитком української біографістики, зокрема створення галереї воєначальників та командирів, вояків ЗС України. Професійний шлях В. Залужного – це приклад становлення професійного військового нової генерації, який поєднав класичну військову освіту з сучасним підходом до ведення бойових дій. Аналіз етапів його кар'єри засвідчує важливість принципу наступності у становленні військового професіоналізму та відповідних лідерських рис, що стало вирішальними чинниками у протидії широкомасштабній агресії рф проти України.

У військовій кар'єрі В. Залужного ми виділяємо п'ять етапів: 1) 1993–1997 рр. – здобуття військової професії під час навчання на загальновійськовому факультеті Одеського об'єднаного командного училища; 2) 1997 по 2005 рр. – початок військової служби: від посади командира 5 взводу 9 роти 3-го батальйону до командира 9 роти (від лейтенанта до капітана); 3) 2007 по 2012 рр. – подальше професійне становлення як командира: від посади начальника штабу – першого заступника командира 24-ї окремої механізованої бригади до командира бригади 51-ї окремої механізованої бригади (від майора до підполковника); 4) 2014 по 2021 рр. – здобуття бойового досвіду та становлення воєначальника: від заступника командира сектора «С» АТО до посади начальника штабу – першого заступника командувача військ Оперативного командування «Захід», начальника Об'єднаного оперативного штабу ЗС України – першого заступника командувача Об'єднаних сил, командувача Оперативного командування «Північ» (від полковника до генерал-лейтенанта); 5) 2021 по 2024 рр. – завершальний етап військової кар'єри: Головнокомандувач ЗС України зі званням генерала.

Саме дотримання наступності у військовій кар'єрі, на наш погляд, забезпечило провідну роль генерала В. Залужного у протистоянні широкомасштабній агресії рф проти України у 2022 р., коли під його керівництвом розгорнулась блискуча стратегія оборони малими, мобільними підрозділами, що виснажували противника, наносили раптові удари й маневрували, зберігаючи боєздатність. Саме цей підхід дозволив виграти час, здійснити перші контрнаступальні операції і стабілізувати фронт, здобути стратегічні успіхи у 2022 р., коли його почали називати «Залізним генералом», і він став для мільйонів українців символом впевненості у перемозі, а для ворога – фігурою, яка зруйнувала ілюзії про легку перемогу.

Отже, військова кар'єра генерала В. Залужного є прикладом становлення високопрофесійного офіцера і воєначальника нового покоління, який поєднав класичну військову освіту, що дозволила опанувати сучасними підходами до ведення бойових дій. Проходження усіх етапів служби – від командира взводу до Головнокомандувача ЗС України, дозволило у критичний момент обрати актуальну модель оборони, засновану на мобільності, гнучкості та збереженні боєздатності. Саме завдяки його стратегічному мисленню та рішучим діям у 2022 р. українська армія змогла зупинити агресора, здобути перші великі перемоги й утвердити віру народу у власні сили та неминучість перемоги України.

Костиренко Т.О.

*Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава*

КОЗАЦТВО ВЕЛИКОБУДИСЬКОЇ СОТНІ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ ЗА КОМПУТАМИ І РЕВІЗІЯМИ 1718–1735 рр.

Дата заснування Великобудиської сотні є предметом дискусії. Зокрема, Ярослав Дашкевич та Віра Панашенко схиляються до 1660 р., тоді як Олена Байда та Володимир Кривошея ведуть її початок з 1665 року. Великі Будища були сотенним містечком Великобудиської сотні Полтавського полку до ліквідації полково-сотенного устрою у 1775 році.

Для визначення чисельності і персонального складу козаків використано компути і ревізії, опубліковані у семитомнику «Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII–XVIII ст.)» історика Володимира Мокляка.

У компуті 1718 р. зафіксовано 236 козаків, серед них 124 були кінними, 83 – тяглими, які мали робочу худобу (волів), та 26 були пішими. Компут розпочинається з переліку козаків кінних, у якому першими внесено тодішнього сотника Федора Семеновича, колишніх сотників Дмитрія Колачинського й Максима Левченка, тодішнього отамана Сидіра Яременка та хорунжого Охріма Замурка. Серед козаків піших вказано колишнього сотника Івана Педана.

У компуті 1721 р. зафіксовано 212 осіб, серед яких переважали кінні козаки – 117 осіб, які володіли землею. Виокремлено козаків, які мали волову упряж, із них 9 мали ґрунти, а 52 не володіли землею. У категорії піших вказано 17 козаків. Компут 1721 р. підписаний тодішнім сотником Дмитром Колачинським і отаманом городовим великобудиським Федором Товстієм.

У ревізії 1726 р. серед 97 кінних козаків тільки 18 мали ґрунти, натомість 79 були убогими. Козаків, які мали волову упряж, зафіксовано 56. Козаків дуже убогих внесено 58, а вдів козаків піших і дуже убогих – 9. Усього налічувалося 218 осіб. Ревізія 1726 р. підписана сотником Іван Сулимою та згаданим отаманом Федором Товстієм.

У ревізіях за 1733 і 1735 рр. відсутніх козаків угруповано за місцем несення служби: 1) «на почті драгунському» у Великих Будищах – група військових для почесної зустрічі або супроводу високопоставленого воєначальника; 2) на стойці при ратуші – козаки кінні озброєні охороняли ратушу в сотенному містечку Великі Будища; 3) на Українській оборонній лінії, де козаки несли варту на фортифікаційних спорудах, які знаходилися від Дніпра по правобережжю р. Оріль до р. Сіверський Донець; 4) по другому наряду в поході в Польщі – загони козаків відправляли туди двічі у 1735 р. під час європейської війни за польську спадщину (1733–1735 рр.).

За допомогою ревізій за 1733 і 1735 рр. можна дослідити динаміку чисельності рядового козацтва Великобудиської сотні за місцем перебування. Кількість козаків, які перебували вдома, залишалася незмінною – 210 осіб. Проте на одну особу збільшилась кількість відсутніх у сотні (з 21 до 22 козаків). Найбільші зміни зафіксовано серед кінних озброєних, їх чисельність зросла з 104 до 145 осіб, тоді як кількість піших озброєних зменшилася з 43 до 28. Найбільше скорочення спостерігається серед піших беззбройних – з 84 до 59 осіб.

*Кулікова Г.А.,**Рубльова Р.І.**Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ДЕРЖАВОТВОРЧА ЗВИТЯГА КНЯЗЯ ОЛЕГА ВІЩОГО: ДЕКОНСТРУКЦІЯ «НОРМАНСЬКОГО ПИТАННЯ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Рання історія Київської Русі є одним із найбільш дискусійних та водночас фундаментальних періодів для розуміння процесу становлення східнослов'янської державності. У центрі цих суперечок стоїть так зване «норманське питання» – роль скандинавських воїнів-торговців, відомих як варяги, у формуванні перших державних інституцій. Особливе місце у цьому історичному наративі посідає постать князя Олега, не лише як історичної особи, а й як літературного образу, згідно з літописними джерелами.

У сучасний період повномасштабної війни з РФ, формування послідовної української історії, є необхідністю. Українська історіографія, філологія та джерелознавство потребує сучасного аналізу первинних та вторинних джерел. На перший план виступає нагальна потреба розглянути ключові історіографічні теорії та виявити складні взаємозв'язки між історичним ядром та пізнішими фольклорними нашаруваннями походження першої правлячої еліти, яка носила етнонім «Русь». Цей комплексний підхід дозволить розглянути «норманську теорію» не як наукову концепцію, а як політично мотивований конструкт, створений для легітимації імперських претензій Росії на спадкоємність Київської Русі, заперечення автохтонного розвитку української державності, трансформації образу Русі з європейської держави у «варварську» територію.

Державотворча діяльність Олега Віщого була не «норманським завоюванням», а складним процесом політичного синтезу, де варяги виступили каталізатором об'єднання вже існуючих структур слов'янської державності. Сучасна українська історіографія розглядає його як архітектора могутньої європейської імперії, а не як представника «чужої цивілізації». Політична геніальність Олега полягала не у «завоюванні», а в об'єднанні існуючих слов'янських центрів (Київ, Новгород, Чернігів) у єдину державу. Створення трансконтинентальної торговельної системи («шлях із варяг у греки») як економічного фундаменту держави. Вміла дипломатія та міжнародне визнання Русі після походів на Константинополь. Розбудова потужної багатоетнічної армії, де варязькі загони були лише однією з компонент. Новаторська фортечна архітектура та система оборони кордонів. Швидка асиміляція варязької еліти у слов'янське середовище. Прийняття слов'янської мови, звичаїв та правових норм. Формування самобутньої руської ідентичності.

Розгляд цього контрасту між загальноприйнятою теорією та маргінальною гіпотезою показує, що наукова дискусія є динамічним процесом, де кожен аргумент підлягає ретельній перевірці. Аналіз ґрунтуватиметься на критичному зіставленні даних «Повісті минулих літ» із візантійськими хроніками (зокрема, «Про управління імперією» Костянтина Багрянородного) та скандинавськими сагами. Це дозволить виявити розбіжності між літописним образом Олега та його історично-документованою діяльністю, що є ключовим для деконструкції пізніших імперських нашарувань. Розгляд «норманської теорії» як політично мотивованого конструкту відповідає ключовим концепціям

української історіографії, зокрема теорії автохтонного походження та ідеї слов'яно-варязького синтезу (як обґрунтовували М. Грушевський, О. Пріцак та П. Толочко). Це дозволить ствердити українську парадигму: Київська Русь не була імпортована, а виросла з автохтонної державотворчої традиції східних слов'ян, де варяги виступали лише військовою елітою та каталізатором.

Лисак М.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВПЛИВ ІСТОРІЇ НА ВИБІР ПОЗИВНОГО СОЛДАТА

У зв'язку з широкомасштабною агресією російської федерації проти України збільшилась чисельність військовослужбовців. Щоб утаємничити і спростити спілкування, військовослужбовці обирають собі позивні як елемент ідентичності. Цей вибір часто має глибше значення, ніж може здатися на перший погляд. Суттєвий вплив на нього має історія як особиста, родинна, так і загальна.

Позивний (кличка, прізвище) є джерелом внутрішньої сили, додає мотивації та впевненості. Він дозволяє оперативно (швидко) звертатись до воїна, не плутаючи його з іншими, а також знижує можливість ідентифікації з боку противника. Самостійний вибір позивного серед відомих особистостей є прагненням особи здобути ті чи інші риси, що були їй притаманні. Для солдатів зазвичай це – мужність і сила, а для командирів – наявність стратегічного мислення. Велика кількість позивних запозичена міфології, з історичних назв місцевості, звідки людина родом. Дуже часто позивний пов'язаний з місцем народження, родинною легендою, або пам'яттю про загиблих родичів, друзів.

При виборі позивного колективом основний акцент робиться на особистих рисах військовослужбовця. Також він може бути пов'язаний із його зовнішністю, професією або хобі, родиною або характером. Частиною культури козаків були їхні прізвища, що створювали унікальну ідентичність воїна. Часто вони були пов'язані з характером, бойовими заслугами, зовнішністю або походженням, а також із курйозними подіями. Парадоксом ситуації є те, що інколи, отримавши кличку, військовослужбовець починає дедалі більш набирати рис, які їй притаманні. Позивний стає гордістю воїна, він зображає його на номерних знаках автомобіля, елементах військової форми, у спілкуванні з товаришами по службі.

Особлива увага приділяється вибору позивного командира. Адже він несе соціальний, психологічний і стратегічний вплив, відображає цінності, силу та характер. Його позивний має асоціюватися з героїзмом (легендою) та надихати до перемоги, водночас зберігати анонімність, нести історичну цінність та культуру.

*Лосєв О.С.**Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів*

ГІРСЬКІ ФОРМУВАННЯ: АВСТРО-УГОРСЬКА СПАДЩИНА ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

Історія українського війська періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. досі залишається недостатньо вивченою. Дослідження, що базувалися переважно на мемуарній літературі, погано узгоджуються з документальними джерелами. Навіть мемуарні свідчення нерідко викривлюють дійсний стан справ, що не дозволяє виявити і проаналізувати досвід попередніх поколінь, який може виявитися надзвичайно корисним у сучасних умовах. Утім, не варто надто критично ставитися до авторів мемуарів, які писали їх по пам'яті через багато років після самих подій, були позбавлені доступу до архівних джерел, тому не мали можливості підтвердити або спростувати свої власні спогади.

Суттєві зміни відбулися на початку ХХІ ст. з початком оцифрування архівних документів та надання масового доступу до них за допомогою мережі Інтернет. Ідеться, насамперед про колекції документів так званого «Архіву ЗУНР», що зберігаються у різних архівах України та країн Західної Європи. Особливо інформативним є фонд 2188 «Начальна команда Галицько-Української армії, м. Вінниця Подільської губернії», що зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в місті Києві, колекції документів бібліотеки Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка, фондів 361, 363, 581 та 780 Центрального державного історичного архіву у місті Львові та інші. Доступ широкого кола дослідників до цих джерел, безумовно, пожвавив процес наукових дискусій та нових наукових відкриттів. Зокрема, привертають увагу матеріали про особливості створення та діяльності єдиного спеціалізованого гірського формування – Гірської бригади Галицької армії. Вона була створена з урахуванням багаторічного досвіду австро-угорського війська, а її творці були вихідцями з лав збройних сил імперії Габсбургів. Підставовим матеріалом для дослідження слугують численні документи та спеціальні дослідження, що зберігаються у зарубіжних фондосховищах військового архіву у Відні (KRIEGSARCHIV), колекції цифрової бібліотеки архіву чеських збройних сил KRAMERIUS та інші.

У своєму дослідженні ми притримуємося принципами історизму, зокрема послуговуємося згідно з тогочасними документами назвами «Українське Військо» для позначення збройних сил Західно-Української Народної Республіки загалом та «Галицька армія» для позначення тих формувань Українського Війська, які безпосередньо оперували на фронті. З погляду чисельності, Галицька армія становила приблизно 60 % Українського Війська ЗУНР.

На жаль, історія Гірської бригади Галицької армії залишається недостатньо вивченою і спирається передусім на наративні джерела, а не на документи. Спроби багатьох авторитетних науковців та мемуаристів, як-от Лев Шанковський, Осип Залеський, Юрій Дякунчак, Яким Ярема, Микола Литвин, Богдан Якимович та інших, не дозволяють виявити та проаналізувати особливості створення, структури та діяльності цієї єдиної спеціалізованої гірської бригади періоду визвольної боротьби 1917–1920 років. Зокрема, ніхто з авторів не звертав увагу на застосування австрійського досвіду створення та бойової діяльності аналогічних формувань, їх структури та особливості вишколу, що часто спричиняє хибні погляди та оцінки, які спотворюють історичну дійсність.

*Лоха В.А., к.і.н., доцент
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі, м. Переяслав*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТАКТИЧНОГО ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА КОЗАЦТВА ГЕТЬМАНЩИНИ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ПЕРСЬКОЇ ВІЙНИ (1722–1729)

Під час російсько-перської війни (1722–1729) бойова стратегія і тактика козаків Гетьманщини набуває нових ознак, орієнтованих на загальноєвропейське воєнне мистецтво – вміння творчо та майстерно здійснювати підготовку і провадити бойові дії на оперативному, тактичному й стратегічному рівнях, а також протидіяти їм. У Перській кампанії козаки Гетьманщини взяли участь у складі регулярної армії та були задіяні як безпосередньо у військових діях, так і в будівництві фортифікаційних споруд, облаштуванні гаваней та охороні опорних пунктів.

Козацька кіннота переважно виконувала рейди і функції військової охорони, рухаючись поруч із російською піхотною бригадою та драгунами. Як правило, збройні сили рухалися у бойовому порядку вночі «лавами», оскільки передбачали напад кавказької кінноти. Влаштовуючи тимчасову стоянку «обозами», козаки застосовували свій досить ефективний традиційний захист, спрямований відкинути раптовий напад ворога на відкритому просторі, тому в кругову ряди возів були оточені вартою, що пильнувала і сповіщала про небезпеку побратимів, які перебували у схованці за підводами. Поряд з цим козацьке військо модернізувало свій бойовий порядок, притримуючись певних статутів регулярного війська, що орієнтували на устав розміщення табору у піхоті, шеренговий рух кіннотників тощо. Такі бойові приготування та відпрацювання злагодженості з регулярними військами певною мірою впливали на вдосконалення тактичного воєнного мистецтва козаків Гетьманщини.

У Перському поході кардинальних змін у традиційній тактиці козаків не простежено, проте, незважаючи на свої тяжкі поневіряння, українські збройні сили відпрацювали у ближньому бою наступальну та оборонну тактику «малих груп», при звичаївшись до «партизанської» війни, яку вів проти них противник. Козацтво Гетьманщини змогло пристосуватися до незвичних природних і бойових умов та досить майстерно протидіяло кавказцям як вогнепальною, так і холодною зброєю.

Серед українських збройних сил особливо вирізнялися професійні воїни – охотницькі полки, які оперативно та ефективно виконували спеціальні військові завдання: розвідувальні, охоронні, бойові тощо. Зокрема, під час бою вони майстерно обороняли передову лінію фронту, брали участь у рейдах і дрібних сутичках. Наймані піхотні частини так званих сердюків залучалися до генеральної артилерії, підпорядковуючись безпосередньо гетьману, вони здійснювали різного роду воєнні операції.

Упродовж 1722–1727 рр., через важкі і тривалі випробовування козацтво гинуло переважно не у боях, а від незвичних природних умов (холоду, вологого і жаркого клімату), від різного роду захворювань, тяжкої праці, нестачі їжі та одягу. Із полишених у Дербенті 6 790 козаків станом на 1725 р.: загинуло та померло від різних хвороб – 73,3 %, стали хворими та каліками – понад 14 % і лише 9,5 % воїнів мали задовільний стан здоров'я й знесиленими змогли повернутися згодом додому. Московський царизм за допомогою козаків, ціною життів тисяч українців реалізовував свою загарбницьку політику, захоплюючи, освоюючи та приєднуючи нові території до Російського самодержавства.

*Ляковська С.П., д.і.н., доцент
Галузевий державний архів Міністерства
внутрішніх справ України, м. Київ*

ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКОГО РОЗВІДНИКА ЧАСІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ НА ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ

Останнім часом у суспільстві дедалі більше проявляється інтерес до неординарних колоритних постатей в українській історії, імена яких піддавалися забуттю за радянських часів. Тим більше цікавий їхній досвід оперативного мистецтва, бачення майбутніх спецслужб Української суверенної держави. Серед таких особистостей привертає увагу розвідник Української Галицької Армії (УГА) Іван Вислоцький. Здобувши базову фахову підготовку (у 1913 р. у Брегені закінчив школу розвідників австрійській армії) та бойовий і розвідувальний досвід (служив четарем у розвідочному відділі Начальної команди УГА), він мав власне бачення на те, якими мають бути спецслужби України після її «звільнення від окупації». Актуальності ця проблема набуває в наші часи, коли українські спецслужби поряд з іншими органами сектору безпеки і оборони зіштовхнулися з безпрецедентним викликом – військовим вторгненням російської федерації на територію України, і тим, якими вони стануть після припинення війни і звільнення території України від агресора. Роздуми І. Вислоцького щодо майбутніх спецслужб опубліковано разом з його споминами у книжці, виданій в 2007 році (Вислоцький, І. (2007). Спомини розвідника з часів першої світової війни. Львів: Галицька видавнича спілка, 228 с.).

При визначенні поняття «спецслужби» І. Вислоцький застосовував термін «державні охоронні служби», під яким розумів органи військової і політичної розвідки, а також установи поліції. На його думку, їх основною метою має бути «утримання внутрішнього ладу» та «інформування уряду і вищого командування армії про те, що загрожує тому ладові». Найважливішою, на думку українського військового розвідника, мала стати воєнна закордонна розвідка, яка б активно працювала, передусім у сусідніх державах.

Між тим основним розвідувально-поліцейським органом усередині держави, на його думку, мала б стати Служба (або міністерство) державної безпеки. Це відомство мало б складатися з самостійних підрозділів («відділів») із притаманними їм функціями. Два з них, а саме, таємна військова розвідка оборонна (по суті, – контррозвідка) та військова жандармерія – мали б працювати усередині війська і підпорядковуватися військовому командуванню. Чотири інших – таємна політична, кримінальна, прикордонна та залізнична поліції – працювали б усередині країни, передусім серед цивільного населення. При цьому передбачалася їхня тісна співпраця як між собою, так і зі структурами військової розвідки та жандармерії. На його думку, всі роди поліції, крім штатних співробітників, повинні мати таємні відділи та агентуру. Це викликано тим, що організація державних охоронних служб є надзвичайно складною і важливою справою, оскільки «хто не вміє боронитися, той мусить загинути».

Отже, І. Вислоцький у своїх щоденниках виклав власну концепцію майбутньої побудови спецслужб, що може стати у нагоді при реформуванні українських спецслужб після звільнення українських земель від окупантів.

*Мараєв В.Р., к.і.н.**Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ*

БОЙОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

В історії українського народу особлива роль належить козацтву як унікальному феномену в контексті дослідження військових і, зокрема, бойових традицій.

Бойові традиції козацтва частково мали витоки із часів середньовічної Русі. Поважне місце серед них посідала традиція пошани до бойового прапора (стягу, корогви). Відомо, що Військо Запорозьке, кожен його полк мали свій прапор. Прапор був святиною для козаків і вони зобов'язані були захищати його у бою. Прапор Війська Запорозького під охороною почесної варти завжди був присутній не лише на полі бою, а й на будь-яких козацьких урочистих, важливих заходах (обрання гетьмана, обрання кошового отамана, обрання козацької старшини, загального молебню, зустрічі делегацій інших держав тощо).

Особливістю бойових традицій козаків було вміння стійко переносити труднощі життя в умовах походу (воєнної кампанії), підтримання суворої дисципліни. Утримання належної дисципліни на Січі забезпечувалося високою вимогливістю командного складу й військової адміністрації та системою покарань, які визначали січовий та паланкові суди.

Однією з важливих бойових традицій українського козацтва було підтримання високого рівня військової майстерності. На полі бою козаки майстерно вели організовану стрільбу з рушниць, будували неприступні для ворога табори, захисні споруди з дерева й землі, каміння, глини, викопували шанці (окопи) тощо. Знання та вміння будувати оборонні споруди з землі та возів, конструювати човни-чайки, вести бойові дії на воді козаки здобували під час підготовки й здійснення походів.

Невід'ємною складовою козацької тактики ведення бою стала традиція проведення поєдинків («герців») перед боєм. Ставали на «герць» не лише прості козаки, а й полковники, отамани й навіть Гетьмани. Так, у 1618 р., перед облогою москви, під стінами Донського монастиря Гетьман Петро Сагайдачний особисто вийшов на поєдинок із царським воєводою Бутурліним та переміг його – видер із рук спис, ударив його булавою і звалив з коня. Це призвело до деморалізації московського війська та його втечі з поля бою.

Для козацького війська була надзвичайно важливою традиція козацького побратимства. Майбутні побратими разом випивали міцний алкогольний напій, обмінювалися зброєю, деколи люльками. Згодом обряд братання став освячуватися християнською церквою. Козакам також було властиве традиційне прагнення самопожертви заради збереження життя бойових товаришів. Так, під час битви під Берестечком у липні 1651 р. наказний гетьман Іван Богун для того, щоб вивести з оточення через болото основні сили українського війська, виставив прикривати відхід проти чисельно переважних військ Речі Посполитої загін із 300 козаків. Це був свідомий акт самопожертви заради життя своїх товаришів. У нерівному бою ці герої зробили все, аби дати можливість врятуватися основним козацьким силам.

Отже, бойові традиції українського козацтва передавалися із покоління в покоління українського народу. Вони частково ґрунтувалися на давньоруських традиціях і стали важливим чинником формування боєздатного війська, заслуги якого були знані далеко за межами України. Пізніше козацькі бойові традиції були запозичені українськими військовими формуваннями під час визвольної боротьби за незалежність і соборність України у XX столітті.

*Мулява В.Д., к.філос.н., доцент
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙ ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЙ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ

У нових нормативно-правових документах Міністерства оборони України та Головнокомандувача ЗС України (Концепція, Програма, накази) щодо військово-патріотичного виховання визначено, що впровадження військових традицій ЗС України є однією з головних складових військово-патріотичної роботи з функцією здійснення та розвитку військово-патріотичного виховання особового складу.

Це, безумовно, так, але разом із вказаною функцією військові традиції (бойові, традиції військового навчання та виховання і традиції військового побуту) через виконання військових ритуалів, церемоніалів, дотримання бойових звичаїв та військової символіки здійснюють ще низку інших, дуже важливих функцій, до яких відносяться:

ідентифікаційна (адаптаційна) – сприяє прискоренню переходу військовозобов'язаних від цивільного життя до статусу бійців ЗС України – захисників Батьківщини через символічну армійську видо-родову бойову визначеність, ритуальне входження до конкретної військової спільноти (бойового підрозділу);

об'єднувальна – гуртує особовий склад на основі воєнно-політичних та бойових цілей, що зменшує відчуття ізоляції, страху, невизначеності, особливо в умовах бойових дій, підсилює відчуття спільності «ми» проти «ворога»;

регулятивна – знижує рівень стресового навантаження у бою, допомагає мобілізувати волю, приборкати страх та сфокусуватися на виконанні бойового завдання;

аксіологічна – передає цінності, що формують та підтримують моральні чесноти, норми і правила поведінки, внутрішню мотивацію військовослужбовців;

психологічно захисна – знімає психоемоційну напругу та стабілізує внутрішній стан, дозволяє осмислити смерть, втрату, виразити біль, розділити його з іншими, зберігаючи при цьому внутрішню рівновагу та боєздатність;

мобілізаційна – піднімає бойовий дух, готовність до конкретних дій, впевненість у власних силах і підтримку з боку побратимів, актуалізує архетип Воїна, що символізує силу, мужність, дисциплінованість та прагнення до справедливості, перемоги над ворогами;

комунікативна – забезпечує передачу бойового досвіду, норм, специфічних правил та особливих звичаїв поведінки, взаємовідносин між категоріями та поколіннями співслужбовців, формує мову професійного спілкування, невербальні символи, ритуали вітання, підвищує взаєморозуміння та довіру серед своєї воєнно-професійної спільноти;

культурно-історична – символічно поєднує сучасне покоління захисників Батьківщини з українськими героями минулого, забезпечує відчуття тяглості військово-бойових традицій та усвідомлення себе їх невід'ємною частиною;

меморіальна – сприяє достойному вшануванню полеглих у бою, збереженню пам'яті про подвиги загиблих побратимів, демонструє глибоку повагу, печаль і гордість за їх мужність і героїзм, допомагає пережити втрати та посилити мотивацію помститися за їх смерть ненависному ворогу.

*Науменко А.О., к.і.н., с.н.с.
в/ч А0307*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ І ТРАНСПОРТУВАНЬ У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

У період Української революції 1917–1921 рр. під час створення національної армії приділялася увага створенню структур, на які покладалися завдання сучасної логістики, зокрема і організація перевезень і транспортувань.

Так, за Центральної Ради у березні 1918 р. у Головному управлінні Генерального штабу Української Народної Республіки вже існував етапно-транспортний відділ у складі 9 осіб.

11 квітня 1918 р. у складі Генерального штабу було створено Управління пересовування військ. Це було першим організаційним заходом у військовій історії України, коли було створено та почав функціонувати орган управління, який відповідав за військові перевезення та транспортування в Україні.

Заходи з організації військових перевезень і транспортування здійснювалися в період гетьманату Павла Скоропадського, який значною мірою продовжував реалізацію планів, розпочатих за Центральної Ради. У червні 1918 р. пропонувалося створити обозні війська – один або два обозних курені, які у подальшому могли б розгорнутися і забезпечити армію необхідними транспортними засобами. У жовтні 1918 р. військовий міністр Української держави генерал Олександр Рогоза затвердив Положення про Головне управління Генерального штабу. У його віданні перебували питання, пов'язані зі шляхами та засобами пересування.

Положення включало окремий розділ, що визначав діяльність Управління начальника військових сполучень. Дане управління визначалося як найближчий виконавчий та розпорядчий орган начальника Генерального штабу щодо перевезення військ та військових вантажів залізницями, шосейними, ґрунтовими та водними шляхами, керівництва усіма військово-виконавчими органами пересування по залізницях та інших шляхах. Управління складалося з таких відділів: перевезення військ, вантажів та особового складу чинів пересування; мобілізаційного з дорожньо-технічним відділенням; тилового організаційного; канцелярії.

Це свідчить не тільки про цілеспрямовану роботу щодо організації військових перевезень і транспортувань, а й про напрацювання можливих альтернативних шляхів, що мало оптимізувати подальшу роботу та підвищити її ефективність.

Впроваджувалися одностроєві відзнаки для комендантів залізничних станцій – вони мали носити червоні кашкети.

Проводилася робота щодо забезпечення військ автомобілями. Вимагалось створити автоколони в окремих кадрових корпусах. Так, у Корпусі Січових Стрільців автоколони складалася з 8 особових автомобілів та 12 тягачів.

Отже, в добу Української революції 1917–1921 рр. проводилася значна організаторська робота для налагодження військових перевезень і транспортувань. Це було тим більш важливо, що тодішня війна мала надто рухливий характер, а успіх діяльності військ прямо залежав від своєчасного підвезення військ та запасів до районів ведення бойових дій.

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТРАДИЦІЙ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Історичні витоки української військової звичаї потрібно розглядати з періоду формування племен, які складали слов'янський етнос та проживали на території сучасної України. Військові традиції народу ґрунтуються на тисячолітньому надбанні та досвіді, підтверджені практикою застосування того чи іншого озброєння, форм і способів ведення бойових дій, їхньою тактикою та стратегією, а вони, у свою чергу, обумовлені територією на якій проживає народ, їхнім способом життя та світоглядом. На підтвердження даної точки зору можна прослідкувати присутність низки видів озброєння, такого як ніж (короткий меч), булава, сокира, сокира-молот, чекан, згодом келеп, спис, лук зі стрілами від трипільської культури до козацьких часів. Протягом цього історичного періоду на території сучасної України цю зброю використовували також скіфи, гуни, венети, анти, слов'яни тощо. Тобто шлях наведеного озброєння починається ще з енеоліту, коли на нашій землі з'явилися перші структуровані поселення, а це IV–III тис. до н.е.

Про спеціальні операції як форму застосування військ ми можемо дізнатися лише з письмових джерел, що описують минувшину нашого народу та звичаї військових формувань предків. Так, одне з найдавніших та авторитетніших письмових джерел, що згадує способи ведення бойових дій антів та слов'ян є «Історії війн» Прокопія Кесарійського (VI ст. н.е.). Як відомо, на початку VI ст. відбувалося поступове та впевнене розселення слов'ян у різних напрямках від своєї історичної прабатьківщини – територією між річками Віслою та Дніпром. Розселення в основному відбувалося уздовж долин річок та поблизу лісових масивів. Прокопій Кесарійський в «Історії війн» (охоплює події до 550–554 рр.) писав: «Вони є вправними воїнами у засідках і партизанській війні, користуючись перевагами місцевості. Вони воліють битися у густих лісах, а не на відкритому полі, і є майстрами у несподіваних нападах та умілому відступі». Також Прокопій згадує, що воїнів цих племен наймали для ведення війн із ворогами імперії: «...прибули Мартінус і Валеріан (полководці армії Східної Римської імперії), ведучи із собою тисячу шістьсот вершників, більшість з яких становили Гуни, Склавіни та Анти». Також згадується про спеціальні військові розвідувальні завдання: «... Валеріан обрав одного зі Склавінів, який був добре підібраний за розміром тіла і наказав йому йти з усією швидкістю та підглядати за місцем розташування ворога, щоб він міг приховати себе за якимось невеликим пагорбом, як це зазвичай робить цей народ».

Маврикій у своїй фундаментальній військовій праці «Стратегіон» (складений близько 590–600 рр. н.е.) писав про слов'ян та антів наступне: «Вони воліють битися у густих лісах, ущелинах та чагарниках, використовуючи засідки. Вони часто застосовують засідки, раптові напади та хитрощі, і нерідко вночі. Вони не люблять битися у зімкнутому строю або на відкритих, рівних місцях».

Як ми бачимо, воїни наших предків із середини VI ст. мали навички виконувати розвідувальні та спеціальні завдання, завдяки їхньому способу життя, звичкам, спритності, кмітливості та вмінню використовувати особливості місцевості для приховування.

Олійник В.О.*Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ЦИФРОВІ БАЗИ ДАНИХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ЗАХИСНИКІВ ТА ЗАХИСНИЦЬ УКРАЇНИ

Конституція України декларує людину найвищою соціальною цінністю. Особливого ціннісного ставлення з боку держави і суспільства потребують військовослужбовці, які в умовах воєнного стану захищають суверенітет і територіальну цілісність України. Це стосується, зокрема, збереження та передачі нащадкам історичної пам'яті про події війни ХХІ ст. за Незалежність України та її учасників, і що важливо – про кожного з них поіменно. Як влучно написав поет Максим «Далі» Кривцов: «Коли мене запитають, що таке війна, я без роздуму відповім – імена». Сучасним інструментом збереження історичної пам'яті, розвитку публічної історії є електронні цифрові бази даних, які, зокрема, можуть акумулювати документальні дані про військовослужбовців та проходження ними військової служби (наприклад, прізвище, ім'я та по батькові; дата і місце народження; сімейний стан; дата і місце смерті (загибелі, зникнення безвісти), місце поховання; дата і місце призову (вступу) на військову службу; військове звання; посади; умовні найменування військових частин; період (дати) і місце (напрямок, район) участі у бойових діях (перебування у полоні, отримання поранень, лікування тощо); опис героїчних учинків; нагороди (відзнаки), почесні звання; дата звільнення у запас (відставку), найменування ТЦК та СП, куди направлений на військовий облік тощо). Також у базах даних може зазначатися інформація (історична довідка) про військові частини та органи військового управління, що існували у складі Сил безпеки та оборони України у період війни (найменування, дата і місце формування (розформування, переформування), вручення Бойового Прапора, присвоєння почесного найменування, відзначення почесною відзнакою тощо; бойовий шлях; командири та їхні заступники; відзначені державними нагородами військовослужбовці тощо). Такі цифрові бази даних також є потужним джерелом генеалогічної інформації.

Одним з прикладів діючої електронної цифрової бази є База даних центру документації Дрезден (<https://en.stsg.de>), що містить, зокрема, детальну інформацію про радянських військовополонених та захоронення радянських громадян на території Саксонії. Інтерфейс вебсторінки має варіанти німецькою, англійською, польською, італійською і російською мовами. В Україні на даний час відсутні відкриті бази даних про вояків, наприклад, УСС, УГА, Армії УНР, УПА, УНА–УНСО, не кажучи вже про сучасні ЗС України. Досить успішною спробою представити цифровий варіант про радянських військовослужбовців з України, які загинули або зникли безвісти, а також поховані на її території, є реалізація Національним музеєм історії України у Другій світовій війні на пошуковому порталі «Музей. Пам'ять. Пошук» проєкту «Україна (1939–1945). Мартиролог» (<https://martyrology.org.ua>), що працює у тестовому режимі та містить понад 600 тис. записів про жителів 11 областей України. Останніми роками результатом окремих громадських ініціатив стало створення низки розрізнених електронних ресурсів про сучасних Захисників і Захисниць України: «Книга пам'яті полеглих за Україну» (<https://memorybook.org.ua>), «Платформа пам'яті Меморіал» (<https://memorial.ua>), «Завдяки» (<https://zavdyaky.com/>). Їх інформаційне наповнення є неповним та фрагментованим, тож потребує певної науково-методологічної основи.

*Петренко І.М., д.і.н., професор
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава*

НАЩАДКИ СЕРБСЬКОЇ РОДИНИ МИЛОРАДОВИЧІВ НА ВІЙСЬКОВІЙ І ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

Одним із дворянських родів, який залишив по собі помітний слід в історії України, і веде свій родовід з Полтавщини початку XVIII ст., є рід Милорадовичів. Шлях цього давнього роду довгий і тернистий – започаткований у середньовіччі він з'явився на історичній сцені через російські та австрійські двори, потрапив у Гетьманщину і дійшов до сьогодення. Вихідці з далекої Герцеговини швидко вкоренилися в українському ґрунті, поріднилися з багатьма впливовими козацько-старшинськими родами, прибрали до рук численні маєтності і посіли поважне місце серед місцевої, а потім і загальноімперської соціально-політичної еліти, ставши одним із найвпливовіших козацько-старшинських родів Гетьманщини.

Лінія ж родини, яка проживала на просторах нинішньої України, є лінією Іллі Милорадовича з трьома синами Олександром, Михайлом і Гаврилом. Рід Михайла Милорадовича, гадяцького полковника (1715–1726) ще у середині XIX ст. дослідили його відомі нащадки. Від першого шлюбу він мав сина Степана, від другого з Уляною Бутович – сина Миколу. Степан Михайлович мав шестеро синів і п'ять дочок. Зокрема, Петро Степанович Милорадович – останній чернігівський полковник, генерал-майор, Андрій Степанович Милорадович – генерал-поручик, чернігівський намісник, чернігівський генерал-губернатор, Іван Степанович Милорадович – відставний офіцер, лохвицький предводитель дворянства.

З інших відомих представників цієї гілки роду Милорадовичів варто назвати Григорія Петровича Милорадовича (1765–1828) – українського аристократа, сина останнього полковника Чернігівського полку Гетьманщини Петра Милорадовича. Учень Імануїла Канта. Організатор поштових служб в Україні та Литві. Таврійський губернатор. Одними з його синів були Олександр (1793–1868) – голова суду в Чернігові, Чернігівський цивільний губернатор та Лев (1808–1879) – дійсний статський радник, почесний попечитель Полтавської губернської гімназії, почесний попечитель Полтавського училища. Лев Милорадович був одружений із Єлизаветою Скоропадською (1832–1890) – відомою українською громадською діячкою і меценаткою.

Сином Олександра Григоровича Милорадовича був граф Григорій Олександрович Милорадович (1839–1905) – громадський діяч, історик, колекціонер, меценат, генеалог, який значно прислужився розвитку історичних досліджень та краєзнавчого руху в Україні.

Загалом усі нащадки Михайла Ілліча Милорадовича, гадяцького полковника – це високоосвічені люди, котрі посідали високі військові і цивільні посади та мали значні володіння по усій Україні: на Полтавщині, Чернігівщині, півдні і зробили значний внесок у розвиток науки, культури, промисловості України.

Інша гілка гадяцького роду Милорадовичів – нащадки Гаврила (Гавра) Ілліча Милорадовича – гадяцького полковника (1727–1729). Найменш дослідженою є генеалогічна лінія нащадків старшого брата гадяцького полковника – сербського обер-капітана Олександра Ілліча Милорадовича. Життя та діяльність нащадків Олександра

Ілліча Милорадовича: Іллі, Михайла та Гаврила було пов'язане з Грунською сотнею Гадяцького полку. Вони належали до нечисленної гілки роду, яка на початку XX ст. по чоловічій лінії увірвалася.

Отже, сербська родина Милорадовичів відіграла помітну роль у військовій, державній, адміністративній, культурній історії України.

*Питльована Л.Ю., к.і.н., доцент
Український католицький університет,
м. Львів*

ВІЗУАЛЬНІ МЕТАФОРИ СПРОТИВУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПЛАКАТА ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ»)

У серії плакат «Перця» у серпні 2022 р. до Дня Державного Прапора України був опублікований малюнок Дмитра Кривоноса «Заспіваймо на весь світ!». Створений ще 2021 р. у час зростання воєнної напруженості між рф і Україною, 2022 р. плакат із його потужним підтекстом перетворився на візуальну метафору екзистенційної боротьби України проти повномасштабного російського вторгнення. Дії української армії автор зображає, вдаючись до алюзії на відому фотографію Джо Розенталя 1945 р. «Підняття прапора на Іодзіма», а також на похідний від неї кіноплакат до стрічки К. Іствуда «Прапори наших батьків» (2000).

Алюзія на знакову фотографію 1945 р., на якій зображено американських морських піхотинців, які піднімають прапор США на вершині гори Сурібачі, символізує важко здобуту перемогу, національну рішучість і поворотний момент у Другій світовій війні, і служить потужною візуальною метафорою екзистенційної боротьби України проти російського вторгнення 2022 року. На плакаті «Перця» українські солдати замість прапора піднімають дерево калини, багряна крона якої має форму кордонів України на карті. Замінивши прапор деревом калини – типовим символом української ідентичності, що походить із фольклору, народних пісень та вишивки, – Д. Кривоніс, ймовірно, мав на меті підкреслити кілька моментів. По-перше, так само, як взяття о. Іодзіми, який запекло захищали японці, передвіщало успіх союзників на Тихоокеанському театрі воєнних дій у Другій світовій війні, так і українські війська, які садять свої найглибші культурні корені на відвойованій або захищеній землі, символізують зміну наративу від вторгнення до визволення, зображуючи солдатів як захисників, які відвойовують суверенітет завдяки своїй рішучості та єдності – подібно до морських піхотинців США серед руїн Іодзіми.

По-друге. Американський прапор на оригінальній фотографії символізує абстрактний патріотизм, натомість калина – витривалий кущ з червоними ягодами, що нагадує про пишні ландшафти України, жіночу красу, материнську любов і гірко-солодке життя (її червоні грона часто порівнюють із кров'ю або сльозами у баладах) – закріплює героїзм в органічній стійкості. Автор натякає, що прапор-калина є невіддільний від народу та землі України. Його підняття символізує не лише територіальний контроль, а й національну ідентичність, незламний дух нації, яка пережила століття поневолення. На плакаті слова «А ми тую червону калину підіймемо» з пісні «Ой у лузі червона калина...» доповнюють наратив тягlostі спротиву української армії проти загарбників впродовж усього XX століття.

По-третє, калина символізує як життєву силу (морозостійкість), так і меланхолію (зламана гілка означає втрачене кохання або тугу за батьківщиною). Ця дихотомія

відображає ціну війни – славу, переплетену з горем. Плакат підкреслює здатність України до відродження, натякає що, подібно до впертого виживання рослини, український опір переживе агресора, перетворивши трагедію на легенду про витривалість.

Отже, плакат Д. Кривоноса переосмислює іконографію Другої світової війни через українську призму. Він протиставляє жорстокості загарбників ніжний, природний контрсимвол, який марно намагається знищити путінська «СВО». Прапор-калина може стати таким собі каменем Давида, що згубить Голіафа. Він підносить дії ЗС України до міфічного статусу, піднімаючи бойовий дух, одночасно наповнюючи його унікальною проникливою поезією української самосвідомості.

Рубльова Р.І.,

Демченко Я.В.

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

УЧАСТЬ МОРСЬКОЇ ПІХОТИ У БОЯХ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ НА ПОДІЛЛІ У 1919–1920 рр.

Участь морських частин Української Народної Республіки у сухопутних боях на Поділлі є маловідомою, але героїчною сторінкою історії, що розкриває самовідданість військових, які воювали за Україну далеко від моря.

У жовтні 1918 р. гетьман Скоропадський ініціював створення Чорноморського козацького коша в Бердичеві. Після антигетьманського повстання кіш як Чорноморська дивізія увійшов до складу Армії УНР і у грудні вступив до Києва. Втративши флот через інтервенцію Антанти, українське командування не полишало ідеї морської держави. 3 лютого 1919 р. Симон Петлюра видав указ про організацію Морського полку, що формувався у Вінниці та Коломиї із колишніх моряків австро-угорського флоту.

Після відступу військ УНР з Києва Чорноморська дивізія відійшла до Літина. 19 березня 1919 р. тут відбувся трагічний бій, у якому дивізія була розбита, втративши 700, переважно молодих, новобранців віком 18–21 рік. Цю подію називають «Літинськими Крутами» через героїзм і жертвність молоді.

Паралельно у Коломиї формувався Гуцульський полк морської піхоти, а Чорноморську дивізію було переформовано на 8-й Чорноморський полк і включено до складу 3-ї дивізії Армії УНР.

На початку червня 1919 р. на Ямпільщині морські піхотинці перейшли у наступ. 8-й Чорноморський полк завдав головного удару по більшовиках під Томашполем. Попри контрудари ворога, який підтягнув резерви, українські війська змогли завдати поразки 45-й радянській дивізії та захопити Вапнярку й Крижопіль.

Розвиваючи успіх, у серпні 1919 р. Гуцульський полк морської піхоти зайняв Жмеринку та Брацлав. Однак бої були вкрай запеклими: до кінця серпня 3-тя дивізія, включно з Чорноморським полком, втратила до 40 % особового складу. Загинув командир полку Царенко. Попри виснаження, дивізія продовжила наступ і просунулася далеко на південь. Для остаточного розгрому Вапнярської групи ворога штаб армії перекинув підкріплення, що дозволило звільнити шлях на Одесу.

Згодом розпочалася війна з білогвардійцями. Після переходу Української галицької армії на бік спочатку білих, а потім червоних, Армія УНР розпочала Перший Зимовий похід.

6 квітня 1920 р. Чорноморський полк спільно з 3-м галицьким полком підняли антибільшовицьке повстання в Тирасполі. Звідти повстанці під командуванням отамана Ю. Шепаровича здійснили рейд, щоб приєднатися до основних сил армії.

Діяльність морських полків на Поділлі стала символом незламності українських військових. Позбавлені можливості воювати на морі, вони довели відданість ідеї української державності на суходолі, ставши одним із найбільш боєздатних підрозділів армії УНР. Їхня історія є важливим елементом національної пам'яті та гідним прикладом для сучасних захисників України.

*Сидоренко А.О., доктор філософії
Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

НАУКОВА РОБОТА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ XX СТОЛІТТЯ

Українська військова еміграція, що виникла внаслідок поразки Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., у міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.) займалася не лише вишколом і підготовкою до відновлення збройної боротьби, а й культурною, просвітньою, науковою працею. Остання, зокрема, виражалася в діяльності низки товариств, видавничій та лекційній роботі. Представники військової еміграції прагнули комплексно проаналізувати перебіг Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., а також розкрити питання з історії України, геополітики та визначити перспективи розбудови національних збройних сил у майбутньому.

Найбільш впливовим осередком такої наукової роботи стало Українське Військово-Історичне Товариство (з 1925 р. – Українське Воєнно-Історичне Товариство, УВІТ). Воно було засноване в 1920 р., проте, фактичну діяльність розпочало з 1925 року. Метою даного Товариства було зібрання, систематизація, дослідження та опублікування документів і матеріалів з історії українських Збройних сил як у період 1917–1921 рр., так і більш ранньої доби. При УВІТ видавалися книги, збірники «За Державність», на сторінках яких розміщувалися статті, присвячені Національно-визвольним змаганням і військовому будівництву, а також проводилися періодичні лекції. До складу Товариства входили знані військові емігранти, представники вищого старшинського прошарку М. Юнаків, В. Змієнко, М. Садовський і т.д. Припинило своє існування УВІТ у 1939 р. з початком Другої світової війни.

Варто розглянути і діяльність Українського Військово-Наукового Товариства (УВНТ). Воно не стало настільки впливовим як УВІТ, проте, являло собою результат вдалої співпраці українських та донських військових емігрантів. УВНТ було засноване у 1931 році. До його складу входили, зокрема, генерал-поручик М. Омелянович-Павленко (голова) та генерал-хорунжий В. Петрів (заступник голови). Безпосередня діяльність УВНТ виражалася у видавничій та лекційній роботі. Зокрема, члени Товариства видавали зошити наукових праць, на сторінках яких порушували проблеми військової географії, теренознавства, спеціалізованих аспектів військового будівництва. Вони долучалися до низки подій із життя української еміграції – організовували заходи із вшанування пам'яті генерал-полковника

М. Юнакова, відзначення 15-ї річниці створення Української армії, брали участь в Українському Науковому з'їзді тощо. Втім, через розбіжності між членами щодо подальшої праці, в 1934 р. УВНТ припинило своє існування.

Окремо варто відзначити і персональну наукову роботу української військової еміграції. Зокрема, такі її представники як генерал-поручик М. Омелянович-Павленко (співпрацював з гетьманським рухом), генерал-хорунжий М. Капустянський (співпрацював з ПУН), генерал-хорунжий В. Петрів (співпрацював з УГК), генерал-поручик Г. Янушевський видали низку наукових праць та підготували значну кількість лекційних матеріалів, присвячених Визвольним змаганням 1917–1921 рр., питанням історії України, перспективам будівництва армії, геополітичним проблемам тощо.

*Скрябін О.Л., к.і.н., старший дослідник
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ВІЙСЬКОВИХ (БОЙОВИХ) ТРАДИЦІЙ У СУХОПУТНИХ ВІЙСЬКАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

В умовах триваючої Війни за Незалежність України відновлюється та формується багато нових бойових традицій Сухопутних військ Збройних Сил України, що є важливим чинником згуртованості, моральної стійкості та боєздатності підрозділів. Вони зберігають сукупність звичаїв, символів, цінностей, образів, звичаїв та ритуалів, що стосуються українського війська та захисту Батьківщини. Бойові традиції формувалися в наших пращурів та зберегли свою тяглість протягом становлення і розвитку українського народу.

До бойових традицій належать: вірність Військовій присязі, Бойовому прапору; героїзм та мужність; готовність долати труднощі війни та похідного життя; готовність йти у бій, незважаючи на небезпеку і страх смерті; самовідданість і самопожертва заради досягнення загальної перемоги; бойове братерство і військове товариство; повага до командира; презирство до зрадників; віддання військових почестей загиблим; турбота про життя підлеглих тощо. Дотримання цих традицій воїни Сухопутних військ продемонстрували у 2014–2015 рр., коли звільняли від російських найманців території Донецької і Луганської областей та обороняли Донецький аеропорт, у 2022–2025 рр. – під час проведення Київської оборонної і Харківської наступальних операцій, визволення Херсона, стримування щоденних «м'ясних» штурмів ворога в Донецькій, Харківській і Запорізькій областях.

Квінтесенцією сучасних бойових традицій Сухопутних військ є Етос піхотинця, який виник під час широкомасштабної фази війни і став сукупністю найбільш функціонально дієвих морально-етичних цінностей, норм поведінки та моральних імперативів, необхідних для належного виконання службової діяльності.

Позитивною виявилась традиція присвоєння почесних найменувань військовим частинам на честь видатних діячів минулого і сучасності України, історичних земель, територій та регіонів, історичних військових формувань і частин.

У період збройного протистояння російській агресії виникли гасла і гімни бойових бригад. Вони формуються і створюються самими військовими і відображають сутність та зміст їх діяльності. Сенси та образи, закладені в них, відображають цінності та орієнтири особового складу військових частин.

На відміну від ритуалів, які можуть проводитись у пунктах постійної дислокації в умовах мирного часу, кількість бойових ритуалів є незначною і не передбачає залучення великої кількості особового складу. Найбільш розповсюдженими є три групи ритуалів: посвята у воїни бригади та у військову професію, підготовчі заходи перед боєм та вшанування військовослужбовців, які успішно виконали бойові завдання.

Щодо бойових звичаїв в екстремальних умовах бойових дій найбільш розповсюдженим є носіння з собою талісмана, що захищає від небезпеки та додає удачі. Піхотинці та представники інших родів військ не вживають слово «останній», а кажуть «крайній»; не фотографуються перед боєм; не говорять про майбутні успіхи заздалегідь, йдучи на бойове завдання не прощаються. Бойові звичаї воїнів Сухопутних військ допомагають їм адаптуватися, згуртуватися, зняти страх та напругу.

Унікальним явищем щодо впровадження традицій та ритуалів у Сухопутних військах є досвід 3-ї окремої штурмової бригади, що має тенденцію масштабування. Введення до штату посад хорунжих дало змогу запровадити у цій військовій частині своєрідний культ історичних традицій і обов'язкових ритуалів, серед яких специфічними є рукостискання, звертання один до одного, бойове вітання, молитва Націоналіста, курган полеглим і містерія на честь полеглих побратимів. Ці ритуали носять символічний характер та ідентифікують воїнів бригади серед інших військовослужбовців.

*Слюсаренко П.М., к.і.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ДОГОВІР МІЖ ВІЙСЬКОМ ЗАПОРОЗЬКИМ ТА МОСКОВСЬКИМ ЦАРСТВОМ 1654 РОКУ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Актуальність порушеної теми обумовлена тим, що в умовах сучасної «гібридної» російсько-української війни, війни за українську ідентичність, потребують актуалізації ті проблеми, що упродовж століть мали заангажований характер і подавалися винятково під потрактованим російськими інтересами кутом зору. Нині існує нагальна потреба зруйнувати міфи, старанно вибудовані нашим споконвічним ворогом. Мета тез полягає в тому, щоб на основі аналізу наявних історичних фактів спростувати імперську, радянську та й теперішню неоімперську міфотворчість при висвітленні проблем українсько-московських взаємовідносин у середині XVII століття. Річ у тім, що ніякого міждержавного договору між Військом Запорозьким і Московським царством як такого не існувало, а відповідно українські землі козацької держави (Війська Запорозького) не входили до складу Московського царства. А так звані «Березневі статті», за офіційною версією «статті» у формі петиції української козацької сторони до царя московського, що склалися за одними даними з 23, за іншими – з 11 пунктів і, відповідно, отримали назву «Просительні статті», не є договором як формально оформленим документом тих часів. Та й ці відповідні «статті», за оцінками дослідників, є фальсифікованими і підробленими, написаними не мовою оригіналу. Оригіналів «Березневих статей» не знайдено, а зберігся лише так званий «список с беларусского письма», так у тодішній Московії називали українську мову, який створили дяки Посольського приказу.

Досліджено, що в Україні вперше оригінал договору намагалися знайти вже після смерті Богдана Хмельницького в серпні 1657 р., але марно. Восени 1708 р. справжній текст українсько-московського договору 1654 року за наказом московського царя Петра I розшукували канцеляристи Посольського приказу Московії і також марно. Не знайшли його й сучасні російські дослідники, у 1991 р., тоді ще голови Верховної ради РРФСР Бориса Єльцина, який хотів зробити подарунок українському керівництву.

За припущенням істориків, швидше за все була якась військова угода між гетьманом Богданом Хмельницьким та царем московським Олексієм Романовим про спільні воєнні дії проти військ Речі Посполитої й не більше. Відомо, що спільні воєнні дії козацько-московських військ проти військ Речі Посполитої після так званої Переяславської ради, яка відбулася 18 (8) січня 1654 р., були, але знову ж таки на землях литовських (територія сучасної Білорусі) з 1655 року. Досліджено, що вже при гетьмані Іванові Виговському ні про яку угоду з Московією навіть вже не йшлося, адже йшла війна між Військом Запорозьким та Московським царством у 1658 році. А Сейм Речі Посполитої на той час вже ратифікував Гадяцький договір між Річчю Посполитою та Великим князівством Руським (козацькою Україною – Військом Запорозьким).

Малодослідженим на сьогодні залишається питання статусної позиції самої Московії у другій половині XVII ст., адже відомо, що самопроголошене ще при Івані IV (Грозному) Московське царство перебувало у васальній залежності від Кримського ханату аж до 1701 року. Петро I останній цар московський, що сплатив данину в Бахчисарай. То виникає доцільне і доволі цікаве питання щодо того ж міфічного Переяславського договору між Військом Запорозьким і Московією, знаючи що гетьман Богдан Хмельницький мав певні домовленості з Кримським ханатом, що протирічить політичним поглядам росіян на результати подій часів Переяславської ради 1654 року.

Нам, українцям, більше 370-ти років московити нав'язували твердження, що українські землі увійшли до складу Московії саме після Переяславської ради і підписання неіснуючого Переяславського договору 1654 року. Нарешті міф спростовано.

Солодка М.В.

*Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського, м. Одеса*

ТЕАТР ЯК ЧИННИК УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 1920-х РОКАХ

Доба нової економічної політики (1921–1928) в Україні стала не лише етапом економічних реформ, а й часом масштабних культурних змін, пов'язаних із політикою українізації. Особливого значення ці процеси набули на Одещині – регіоні з поліетнічним складом населення, де культурне відродження поєднувалося з ідеологічними завданнями держави. Аналіз досвіду українізації в Одесі та на Півдні України дозволяє простежити, як формувалися нові моделі ідентичності, що стали частиною ширшої історії української звитяги. Саме тому дослідження українізаційних практик у добу НЕПу є актуальним у контексті осмислення історичних витоків боротьби за державність та національну самобутність.

У 1920-х рр. Одещина як багатонаціональний регіон із виразними культурними традиціями стала одним із майданчиків реалізації політики українізації. Для радянської

влади цей процес мав подвійний характер: з одного боку, він сприяв залученню широких мас до радянського проєкту через рідну мову й культуру, з іншого – залишався інструментом контролю за суспільством.

Особливе значення в українізаційних заходах мало театральне мистецтво. Театр виступав не лише осередком культурного життя, а й дієвим засобом ідеологічного та патріотичного виховання. Саме на сцені створювався образ української історичної звитяги, формувався новий канон героїчного минулого, що мав впливати на свідомість як військових, так і цивільних. Українські трупи, гастролуючи містами Одещини, популяризували українську мову, знайомили багатонаціональну публіку з історичними та побутовими сюжетами, сприяли поширенню ідей національної самобутності.

На Півдні України українізація стикалася з особливими викликами: міста мали значний відсоток російськомовного, єврейського, болгарського, грецького населення, що вимагало поєднання культурної політики з місцевою специфікою. Попри це, українізаційні ініціативи на Одещині демонстрували здатність інтегрувати регіон у загальноукраїнський культурний простір.

Таким чином, українізація в добу НЕПу, реалізована через театральне мистецтво та інші культурні практики, стала важливою складовою «культурного фронту». Вона не лише забезпечувала формування нових моделей ідентичності, а й закладала підвалини для збереження історичної пам'яті та розвитку патріотичних цінностей у складний період національної історії.

Досвід українізації на Одещині в добу НЕПу демонструє, що культурні практики, зокрема театр, були ефективним засобом формування національної самосвідомості та патріотичного виховання. Вивчення цих процесів дозволяє простежити витoki української звитяги та оцінити внесок регіональних ініціатив у загальнонаціональну історичну пам'ять. Таким чином, аналіз культурного фронту Одещини є актуальним і доречним для осмислення історичних витоків боротьби за державність.

*Срібняк І.В., д.і.н., професор
Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ;
Гудзь В.В., д.і.н., професор
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя*

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ АРМІЇ УНР НА ЗАВЕРШАЛЬНІЙ ФАЗІ СВОЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛЬЩІ (1921–1924 рр.)

Після завершення збройної фази боротьби з більшовицькою росією у листопаді 1920 р. армія УНР була змушена відступити до меж Польщі, де її особовий склад був інтернований у таборах. Першим місцем перебування Генерального штабу Військ УНР у Польщі стала Ченстохова (табір Страдом), в якому на цивільному становищі були розміщені старшини та службовці центральних інституцій та штабів армії УНР, а з літа 1921 р. – табір Каліш.

На цей час Генштаб складався з трьох генерал-квартирмейстерств, а також управління військових комунікацій та канцелярії. 1-ше генерал-квартирмейстерство складалося з оперативної, розвідувальної та геодезичної управ; 2-ге – організаційної та військово-

історичної управ, управи навчання війська та відділу персонального складу; 3-тє – не мало внутрішнього поділу і відало військово-фаховими освітніми закладами Армії УНР.

Обов'язки начальника Генерального штабу поперемінно виконували генерал-хорунжі В. Сінклер (зима 1920/1921 рр.), М. Капустянський і В. Сальський (весна–літо 1921 р.), а з 18 серпня 1921 р. на цій посаді було затверджено В. Петріва. Відповідно до припису останнього з 21 травня 1922 р. виконання функцій начальника Генерального штабу було покладено на генерала В. Куща (сам В. Петрів у червні 1922 р. вийшов у відставку). У листопаді 1922 р. В. Кущ був затверджений на цій посаді, яку він і обіймав до завершення терміну інтернування Армії УНР у Польщі.

З початком інтернування співробітники Генерального штабу опинились у доволі непростій ситуації, зумовленій не виплатою їм грошового утримання (через відсутність коштів у державній скарбниці), що змушувало їх тимчасово переривати свою службу та шукати собі заробітків поза табором. Але попри це Генеральний штаб не припиняв своєї діяльності з розроблення нових нормативних документів для армії, експертизи законопроектів, що визначали устрій війська в умовах інтернування та у випадку відновлення воєнних дій. Ще одним досягненням генштабу стало введення в дію нормативно-інструктивних документів, що дозволили запровадити уніфіковану структуру дивізійних (таборових) культурно-освітніх відділів. На конто генштабу варто також віднести заснування Академічних курсів штабних старшин у таборі Каліш (Польща) у 1921–1924 роках.

Отже, Генеральний штаб Армії УНР визначив шляхи реформування культурно-освітньої роботи у таборах, причинившись у такий спосіб до зміцнення морального духу інтернованого українського вояцтва. Заходами його співробітників було організоване військово-фахове навчання вояцтва на усіх рівнях, забезпечено збір та збереження (у Головному військово-історичному музеї-архіві Армії УНР) документів інтернованих частин та з'єднань, завдяки яким власне і стала можливою реконструкція її історії.

Фурманчук Д.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

1918 РІК: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА КРИЗА ТА ДИНАМІКА ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА ТЕРЕНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

1918 рік став переломним в Українській революції 1917–1921 років. Події на теренах центральної України зумовили радикальні політичні трансформації, зокрема крах Центральної Ради та прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського. Водночас цей період позначився складною динамікою військового протистояння, де зішлись більшовицькі війська, українські національні сили, німецько-австрійські контингенти та селянські повстанські загони.

9 січня 1918 р. IV Універсал проголосив повну незалежність УНР. Це стало кульмінаційним кроком у державотворчій діяльності Центральної Ради. Водночас між Українською соціал-демократичною робітничою партією та Українською партією соціалістів-революціонерів (есерів) загострилися суперечності. Соціалісти-революціонери вимагали більшого впливу в уряді, що призвело до урядової кризи та відставки В. Винниченка. Часті зміни міністрів, поєднання кількох посад в одних руках, низька

дисципліна урядовців, неефективна робота апарату, відсутність координації з місцевими органами влади, посилення бюрократизації замість реального управління державою призвели до кадрової нестабільності і організаційної слабкості. Січень 1918 р. ознаменувався широкомасштабним наступом більшовицьких військ на Київ. УНР мала недостатні сили (не більше 15 тис. бійців), дезорганізовані та без належного командування. Втрата Києва наприкінці січня показала безпорадність уряду в умовах зовнішньої загрози.

У центральній Україні активно діяли стихійні селянські формування, що часто мали анархічний характер. Вони могли підтримувати УНР ситуативно, проте, здебільшого орієнтувалися на власні інтереси, що ускладнювало централізовану оборону.

Закон про соціалізацію землі (18 січня 1918 р.) не задовольнив ані великих землевласників, ані безземельних селян. Невиконання аграрних законів підривало довіру до уряду. Виникли соціально-економічні суперечності та криза в аграрній політиці. Хронічна нестача фінансів, відсутність річного бюджету, бюрократичні перепони та низька виконавча дисципліна апарату, зростання безробіття, соціальної напруги та голоду призвели до економічного хаосу.

29 квітня 1918 р. відбувся державний переворот. Центральна Рада була усунута, а Павло Скоропадський проголосили гетьманом України. Переворот пройшов відносно безкровно, що засвідчило втрату Центральною Радою реальної підтримки суспільства.

Центральна Україна у 1918 р. стала ареною боротьби кількох сил: більшовицьких військ, українських військових частин, селянських загонів та окупаційних військ Четверного союзу. Ця багатовекторність не дозволила консолідувати державність і сприяла переходу від демократичної до авторитарної моделі правління.

1918 рік у центральній Україні став часом глибокої суспільно-політичної кризи та військово-політичної нестабільності. Центральна Рада не змогла подолати внутрішні суперечності, організувати ефективну оборону й забезпечити соціально-економічну стабільність. Зовнішньополітична залежність від Німеччини та Австро-Угорщини завершилася фактичною втратою самостійності. У результаті цих процесів виникли умови для гетьманського перевороту, який означав перехід до консервативно-авторитарної моделі державності. Таким чином, 1918 рік став переломним етапом Української революції, коли Центральна Україна виявилася в епіцентрі як політичних трансформацій, так і складної військової боротьби.

Халіманенко К.В.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ (БОЙОВИХ) ТРАДИЦІЙ І РИТУАЛІВ У ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬКАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Війна за Незалежність України зумовила зростання національної самосвідомості, водночас спричинила трансформацію змісту існуючих у ЗС України військових традицій, звичаїв і ритуалів, відбиток на які наклали традиції радянської армії та військово-морського флоту колишнього СРСР. Автор дослідив військові (бойові) традиції та ритуали, запроваджені з 2014 р. у Десантно-штурмових військах ЗС України (ДШВ). Проведений аналіз документів та результати опитування різних категорій особового складу бойових

бригад ДШВ щодо зазначеної проблематики дали змогу визначити певні тенденції розвитку сучасних бойових традицій, звичаїв і ритуалів у цьому окремому роді військ ЗС України.

Встановлено, що надзвичайно потужною традицією, відродженою у ДШВ, є присвоєння бойовим військовим частинам почесних найменувань. Переважна більшість із них отримали почесні найменування на честь історико-географічних регіонів (назв населених пунктів, місцевостей) України. Ще дві – імена своїх побратимів, Героїв України, які проявили виняткову мужність, героїзм і самопожертву, захищаючи державний суверенітет та територіальну цілісність нашої держави.

Російсько-українська війна сприяла відродженню і розвитку у військових колективах ДШВ традиції із глибоким історичним корінням – використання гасел. Свої гасла, народжені у важкому протистоянні за свободу України, сьогодні мають сержантський корпус і усі військові формування ДШВ.

Значущою є також традиція нагородження, що в умовах триваючої війни зазнала певної трансформації. У пріоритеті – відзначення бойових частин почесною відзнакою Президента України «За мужність та відвагу»; відзначення особового складу заохочувальними відзнаками МО України: «Холодна зброя», «Вогнепальна зброя», медаллю «Хрест Десантно-штурмових військ» та спеціальними бойовими відзнаками ДШВ.

Крім того, почала активно відроджуватися традиція використання мотиваційних прапорів, що є невід'ємним атрибутом бойових ритуалів воїнів «крилатої піхоти».

Культивованою у ДШВ стала традиція вшанування пам'яті про загиблих побратимів (посестер). Було змінено радянську традицію – святкування 2 серпня дня повітряно-десантних військ, натомість визначили цей день – днем вшанування загиблих десантників.

Впроваджені у ДШВ бойові ритуали умовно можна поділити на: ритуали-ініціації або переходу військовозобов'язаних осіб від цивільного життя до статусу військовослужбовців; ритуали, пов'язані зі специфікою виконання бойових завдань, і ритуали-вшанування.

Таким чином, вивчення позитивного досвіду ДШВ щодо розвитку національних військових (бойових) традицій і ритуалів, на думку автора, може бути корисним для активізації такої роботи в інших видах, окремих родах військ (сил) ЗС України. Очевидно, що під час цього складного для нашої держави періоду це є відповіддю на виклики щодо самого існування українців, сенсу життя, усвідомлення цінностей українства, свободи та національної ідентичності.

*Харламов М.І., д.і.н., професор,
Чиркіна-Харламова М.А., к.т.н., доцент
Національний університет цивільного
захисту України, м. Черкаси*

ЗАГОНИ МОЛОДИХ ПОЖЕЖНИХ ДРУЖИННИКІВ У БОРОТЬБІ З ВОГНЕМ В УРСР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

З початку 1930-х років при сільських добровільних товариствах та командах почали формуватися загони вогнеборців з осіб, молодших 18 років, під загальною назвою «Загони молодих пожежних дружинників». Головною метою створення таких загонів було навчити молодь пожежно-технічним знанням та виховати в них почуття громадської свідомості та відповідальності за взяті суспільні зобов'язання. Членами загонів молодих пожежних

добровольців могли бути особи віком від 16 до 18 років, яких набирали з числа членів комсомолу, робітничої, колгоспної та бідняцько-середняцької молоді. Молодь, яка бажала вступити до цих організацій, зараховувалася туди згідно з правилами вступу для дорослих добровільних пожежних колективів. До заяви про вступ додавалася довідка лікаря про придатність до вогнеборчої служби. У селах, де не було лікаря, висновок був необов'язковим. Але майже завжди лікар викликався для разового медичного огляду усіх молодих пожежних вже після формування загону. Начальника загону молодих дружинників призначав керівник дорослої команди з дійсних членів пожежного товариства чи дружини та затверджували загальні збори добровільного пожежного товариства. Загін молодих вогнеборців поділявся на ланки – сокирників, трубників та охоронців. Начальників ланок обирали загальні збори членів загону, затверджував начальник дорослої дружини. Лише начальник дружини мав право за поданням начальника загону брати на службу людину до певного загону чи ланки, здійснювати переведення між підрозділами представників особового складу.

Молоді пожежні проводили навчання зі справи боротьби з вогнем під керівництвом начальника загону та під загальним наглядом керівника дружини вогнеборців, згідно з інструкцією внутрішнього устрою бойової частини добровільного пожежного товариства. Час занять з пожежних питань та питань несення варті встановлював командир пожежного колективу, з урахуванням того, щоб перебування молоді у вогнеборчому загоні не відображалось на їх основній роботі або шкільному навчанні. Члени загону молодих пожежних несли встановлені чергування лише протягом заздалегідь встановленого часу (від 8 до 20 годин), і лише у якості допоміжної сили головного складу дорослого пожежного колективу. Під час пожеж або загальних пожежно-технічних навчань підрозділ молодих добровольців переходив під управління начальника дружини. Він міг передавати окремі ланки колективу у розпорядження дорослих вогнеборців за профілем роботи (юні сокирники підпорядковувалися керівникові досвідчених сокирників, молоді охоронці йшли до дорослих тощо). Причому голова молодих вогнеборців здійснював загальне спостереження за їх роботою у різних загонах. Підлітки на пожежах залучалися лише до виконання допоміжних робіт, безпосередньо не пов'язаних із гасінням пожеж. Членів «молодого» загону не можна було призначати до пожежних варт у місцях розваг та на об'єктах громадського призначення. Явка молодих вогнеборців на пожежу у нічний час (з 20:00 до 8:00) або при температурі повітря нижче 12 градусів по Цельсію не була обов'язковою. Дозвіл на переміщення юних добровольців на обозі дружини надавав лише командир пожежного колективу.

*Ходанович О.Л., к.і.н., доцент
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ПІДГОТОВКА ДО ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПІДПІЛЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (1941–1943 рр.)

Період діяльності осередків Організації українських націоналістів (ОУН) у 1941–1943 рр. характеризується поступовим переходом на збройний спротив німецьким окупантам та радянським військам і закладанням підґрунтя для створення своєї збройної сили – Української Повстанської Армії.

Одним із важливих завдань діяльності створеного похідними групами ОУН територіального підпілля була військова робота. Весною 1941 р. Крайовий військовий штаб Проводу ОУН розпочав організаційні заходи з військового напряму роботи своїх територіальних осередків. За наказом Крайового провідника ОУН, з липня 1941 р. розпочалося створення територіальних військових команд для обліку боєздатного населення і організації військового вишколу. Першочерговим завданням військових референтів територіальних осередків було створення на окупованих теренах міських, окружних та обласних «січей» (військових гарнізонів), спроможних до організованого збройного виступу і у подальшому стати основою української армії.

Керівними настановами з організації військової діяльності стали військова інструкція «Боротьба і діяльність ОУН під час війни», програмні рішення Другого Великого збору та постанови Першої конференції ОУН(б) від вересня 1941 року. Силами і спроможностями територіальних осередків формувалися бойові групи, підпільно здійснювався бойовий вишкіл членів осередків. Цією ланкою організаційної роботи опікувалися військовий референт територіального проводу та керівники осередків на місцях.

Більш потужно військова діяльність була організована на західноукраїнських теренах, де восени 1941 р. було зорганізовано кілька десятків тренувальних таборів, здатних підготувати до півтисячі членів організації. Можливість здійснювати військову діяльність і вишкіл оунівських кадрів забезпечувався передусім військовим навчанням на місцях, у віддалених населених пунктах, що були не під постійним контролем окупаційної адміністрації. Основною вишкільною одиницею, в якій під керівництвом інструкторів відбувався військовий вишкіл, були навчальні пункти («боївки»), створені з дотриманням вимог конспіративних, маскувальних заходів, елементів підпільної підготовки до ведення бойових дій. Формування боєздатних відділів безпосередньо силами територіальних осередків організації у місцях їх базування вважалося однією з головних можливостей швидкого переходу до масштабних бойових дій. Непростим завданням для осередків ОУН було забезпечення боївок зброєю та боеприпасами. Територіальні проводи намагалися створювати бази накопичення, складування, зберігання (схрони) зброї та набоїв. Зброю добували різними доступними шляхами: зі складів окупаційних військ, трофейну зброю. Використовували також і можливості перебування членів осередків ОУН у поліційно-охоронних формуваннях окупаційної влади (підрозділах української допоміжної поліції на окупованій території України).

Третя конференція ОУН(б), яка відбулася 17–21 лютого 1943 р., прийняла рішення про перехід від підготовчої роботи до тактики ведення підпільно-партизанської війни та створення власних збройних формувань.

Отже, у 1941–1943 рр. головні завдання територіальних осередків ОУН у військовій роботі полягали у формуванні бойових груп як основи українського війська, здійсненні військового вишколу та їх готовності до бойової діяльності.

*Холох О.І., к.філос.н., старший дослідник
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

БОЙОВІ РИТУАЛИ ТА ПІДХОДИ ДО ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

Бойові ритуали – це форма прояву бойових традицій, що існує в усталеній послідовності символічних дій, слів та жестів, що здійснюють військовослужбовці перед, під час або після бою для влиття у військовий колектив, мобілізації психічних ресурсів, підняття бойового духу, згуртування військового колективу, захисту життя, відзначення тактичної перемоги чи вшанування полеглих тощо. Тобто бойові ритуали виконують як соціально-психологічні функції, так і символічні.

Важливою методологічною проблемою є класифікація бойових ритуалів. В українському науковому дискурсі цей напрям досліджень лише формується. Проте, враховуючи існуючі напрацювання військово-гуманітарних наук щодо бойових ритуалів та напрацювання культурної антропології, філософії культури та філософської антропології щодо класифікації ритуалів у традиційних суспільствах, можемо сформулювати такі основні підходи до класифікації бойових ритуалів.

Бойові ритуали можна класифікувати за функціональними ознаками на: *ініціаційні* (посвята у..., прийняття до військового колективу); *мотиваційні* (виголошення бойових гасел, декалогів); *відзначальні* (відзнака кращих військовослужбовців, нагородження); *захисні* (освячення військовослужбовців та військової техніки); *комеморативні* (вшанування загиблих); *прощальні* (прощання з військовослужбовцями, які переходять в іншу частину, або звільняються).

За часовою структурою бойові ритуали можна поділити на *регулярні* та *принагідні*.

За рівнем нормативного закріплення бойові ритуали можуть бути *офіційними* (закріпленими у нормативних документах) та *неофіційними* (такі, що виникли спонтанно у бойових умовах).

Бойові ритуали можна класифікувати за їх структурною композицією на *одноактні* (виконуються однією короткою дією) та *багатоступеневі* (мають чітку внутрішню структуру з послідовним виконанням певних дій), що можуть бути *індивідуальними* чи *груповими*.

Також бойові ритуали можна класифікувати за критерієм їх маркування соціального часу: *ритуали ініціації*, що позначають початок нового соціального циклу для військовослужбовця; *ритуали календарного циклу*, що прив'язані до певних дат; *принагідні ритуали*, що прив'язані до певних подій; *ритуали завершення соціального циклу* (прощання із загиблим чи з нагоди звільнення).

Бойові ритуали можна також класифікувати крізь призму концепції «ритуалів переходу», розроблену французьким етнографом А. ван Генепом та розвинену британським антропологом В. Тернером. Такі ритуали супроводжують зміну статусу, обов'язків чи умов навколишньої обстановки військовослужбовця. Прикладами бойових ритуалів переходу є: *ритуали ініціації*; *ритуали переходу до «нуля» і повернення з бойового завдання*; *ритуали «поновлення» у колективі після поранення чи відпустки*; *ритуали прощання з полеглим* (комеморативний перехід).

*Штонда В.Р.**Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ*

ПОВСТАННЯ КРИШТОФА КОСИНСЬКОГО 1591–1593 рр. ЯК ПРОЯВ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЗВИТЯГИ

У контексті Українського війська вивчення козацьких повстань кінця XVI ст. набуває особливого значення. Повстання під проводом Криштофа Косинського (1591–1593 рр.) стало першим масштабним виступом запорозьких козаків проти гніту Речі Посполитої, демонструючи не лише соціально-політичні суперечності, а й військову звитягу українського народу. Цей епізод історії ілюструє, як козаки, попри чисельну та технічну перевагу ворога, виявляли героїзм, стратегічну винахідливість і незламність духу, що стало основою для майбутніх визвольних війн. Актуальність теми посилюється паралелями із сучасністю: у часи російської агресії проти України ми бачимо подібні прояви звитяги в опорі Збройних Сил України.

Повстання Косинського виникло на тлі посилення феодального гніту в Речі Посполитій після Люблінської унії 1569 року. Козаки еволюціонували від «степового спорту» XV ст. до реєстрового війська (1572 р., реформи Баторія), але сейм у 1590 р. заборонив морські походи, що позбавило їх заробітку. Майновий конфлікт К. Косинського з Острозькими, описаний через листи (напади на Білу Церкву, Богуслав навесні 1591 р.), став каталізатором.

Військова звитяга проявилася в організації: козаки, колишні реєстровці, як Косинський, мали досвід походів проти татар і турків. За джерелами, ця «неконтрольована войовничість» насправді була організованою силою: у 1591 р. зібралося до 5 000 вояків, оснащених шаблями, пістолями та мушкетами. Їхня звитяга полягала у рішучій боротьбі проти магнатів, відстоюючи права селян і міщан, які долучалися до повстання. Цей виступ розпочався восени 1591 р. нападами на маєтки Острозьких. Повстання, яке дехто вважав «бунтом», насправді включало сплановані кампанії: козаки нападали на маєтки, запроваджували козацький суд і приводили населення до присяги Війську Запорізькому. Їхня звитяга виявлялася в мобільності та тактичній майстерності – швидких рейдах та вмілому використанню місцевості.

Кульмінацією подій стала битва під П'яткою (лютий 1593 р.), де 3 000–5 000 козаків протистояли 6 000 шляхти Острозького з артилерією. Козаки сформували табір з возів – класичну тактику, що дозволила витримати облогу. Попри втрати (близько 2 000 вбитих), вони чинили опір, демонструючи героїзм: билися до останнього, навіть після зради союзників. Смерть Косинського (присягнув хрестом, але «впав хрестом») символізує незламність. Воєнний аспект: стратегія табору, піхота з вогнепальною зброєю проти кавалерії, прояви звитяги, що надихали пізніші повстання Наливайка.

Повстання, попри поразку, стало проявом звитяги: зменшило феодальний гніт, підвищило авторитет козаків як захисників нації. Воно сформувало свідомість, підготувавши ґрунт для Хмельниччини. У сучасному контексті можна провести паралелі з опором Збройних Сил України: звитяга в нерівному бою, національна єдність. Повстання Косинського – ключовий епізод української військової історії, де звитяга козаків проявилася у героїзмі, тактиці та опорі. Воно заклало основи національно-визвольної боротьби, актуальні для сучасної України. Дослідження джерел та історіографії підтверджує, що це не «бунт», а прояв військової доблесті.

*Щербатюк В.М., д.і.н., професор
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ОБОРОНА ЛИСЯНКИ ПІД ЧАС ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОВСТАННЯ 1664–1665 РОКІВ

Оборона Лисянки – військова операція досить укріпленого в середині XVII ст. замку з висячими на стінах гарматами, центру Лисянського козацького полку, що його вперше у 1648 р. очолив легендарний Максим Кривоніс, припадає на жовтень – грудень 1664 року під час Правобережного повстання 1664–1665 років. Останнє розгорнулося проти зусиль польського уряду повернути на землі Правобережжя економічні та соціальні відносини, що панували в краї до початку Національно-визвольної війни українського народу 1648–1857 рр. на чолі з Богданом Хмельницьким.

Одним із керівників повстання 1664–1665 рр. був Семен Височан, який, на думку окремих дослідників (В. Панашенко), очолював Лисянський полк ще у 1652 році. Інші дослідники (О. Березовський) ставлять його лисянське полковництво на час повстання під сумнів і наводять лист І. Брюховецького до московського монарха, де С. Височан згадується як «полковник Корсунский, в Лисянке живущий».

Однак дослідники (Т. Чухліб, В. Щербатюк) визначають, що оборону Лисянки очолив прилуцький полковник Лазар Горленко разом із козаками свого полку та частинами Полтавського і Зіньківського полків. До козаків активно доєдналися місцеві жителі.

На початок літа 1664 р. польському воєводі Стефану Чарнецькому вдалося витіснити з частини Правобережжя запорозьких і лівобережних козаків, а також зміцнити польські форпости у Паволочі, Білій Церкві, Корсуні. Далі на заваді йому стало містечко Лисянка.

У лютому та червні 1664 р. польські війська на чолі з воєводою Стефаном Чарнецьким вдалися до спроб оволодіти Лисянкою. Спроби взяти Лисянку штурмом виявилися безуспішними. Тоді С. Чарнецький наприкінці жовтня 1664 р. розпочав облогу містечка.

Можемо твердити, що оборона Лисянки носила досить активний характер: захисники не лише вдало оборонялися, а й робили часті, а іноді й досить успішні нічні вилазки із-за міських мур та атакували ворога. Повертаючись за фортечні мури, козаки продовжували оборонятися. Так, внаслідок однієї з раптових таких атак коронні війська зазнали значних втрат, а С. Чарнецького було тяжко поранено.

Після багатьох безуспішних штурмів Лисянки, у першій половині грудня 1664 р. польські війська припинили облогу. Проте дії повстанців не були скоординовані достатньою мірою, було відсутнє єдине командування. Ці та інші причини призвели до поразки повстання. Його придушення супроводжувалося масовими репресіями.

Проте, незважаючи на поразку, повстання спричинило зречення влади П. Тетерею та, на думку сучасних дослідників (В. Горобець), підготувало ґрунт до розриву Правобережного Гетьманату з Річчю Посполитою за гетьманування Петра Дорошенка.

Вагома роль у боротьбі за волю, незалежність і збереження національної гідності належить козацтву Лисянщини та мешканцям Лисянки у XVII, а згодом у XVIII та XX століттях. Унаслідуючи козацькі традиції, героїчну участь проявляють й нині мешканці Лисянки та краю в сучасній російсько-українській війні.

*Яблонський В.М., д.і.н., доцент
Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР НА ЕМІГРАЦІЇ (1921–1939)

Після вимушеного виходу в екзил (на еміграцію) державних інституцій та війська Української Народної Республіки у листопаді 1920 р., головним завданням стало якнайшвидше відновлення української державності в Україні. Вже наступного року була здійснена військова операція, відома як Другий Зимовий похід, що закінчилася невдачею. Очілникам УНР стало зрозуміло, що повернення до України вимагатиме значно більше зусиль та часу.

Державний центр УНР в екзилі після того, як ним була змінена стратегія відновлення української незалежності, розпочав роботу із реорганізації практичної діяльності своїх інституцій. Не став винятком і військовий напрям роботи ДЦ. Якщо лише за перший еміграційний рік в уряді змінилося сім військових міністрів або виконувачів їх обов'язків (генерали С. Дядюша (1920–1921), М. Омелянович-Павленко (1921), М. Безручко (1921), В. Павленко (1921), П. Єрошевич (1921), А. Вовк (1921–1922), М. Юнаків (1921, 1922–1926), В. Сальський (1926–1940)), то з 1922 р. кадровий безлад припинився.

Наприкінці 1926 р. при військовому відомстві був створений штаб, що складався з трьох відділів. Керівниками штабу у різний час були генерали В. Куц, П. Шандрук та полковник А. Валійський. Завданням першого відділу був облік, організація вишколу та збереження кадрованої структури війська. На обліку відділу перебувало понад 4 000 старшин та козаків. Для них видавали журнали («Табір», «За державність»), проводили навчання та вживали заходів для їх згуртування через комбатантські структури. Одним із напрямів роботи стало укладання контрактів українських старшин для проходження служби в іноземних арміях. Такі зусилля вживалися у Франції, Чехословаччині, Румунії, Італії та Польщі. Найбільшого успіху вдалося досягти саме у Польщі, де дехто з офіцерів-українців навіть закінчив академію польського генерального штабу. Начальником цього відділу був полковник А. Кмета.

Про ступінь боєздатності українського війська на еміграції красномовно свідчить готовність екзильного уряду спрямувати військовиків у розпорядження керівників Карпатської України (1939) та Фінляндії (1939–1940). Однак через швидкоплинність згаданих кампаній цим планам не судилося здійснитися.

Перед другим відділом стояли завдання розвідки, комунікації із населенням на окупованих українських територіях та створення мережі для протидії більшовицьким загарбникам. Для виконання цих завдань діяли емісари штабу, які нелегально перетинали кордон. Керівниками відділу були у свій час полковник М. Чеботарів та генерал В. Змієнко. Третій відділ видавав пропагандистську літературу (відозви, інформацію про діяльність ДЦ УНР, щоквартальний журнал тощо) для українського населення. У відділі працювали, головним чином, цивільні працівники, які зналися на інформаційній діяльності.

Активність військового міністерства еміграційного уряду до кінця 1930-х рр. у силу внутрішніх (політична роз'єднаність, відхід старшого покоління від активної діяльності) та міжнародних (виникнення нових центрів впливу, протидія ворожих спецслужб) чинників сповільнилася. У Другу світову війну еміграційний уряд увійшов значно ослабленим.

СЕКЦІЯ 6. ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР

Chmykhalo H.

*The National Defence University
of Ukraine, Kyiv*

MANIPULATIVE USE OF SEXUALIZED CONTENT BY THE RUSSIAN FEDERATION IN CONDUCTING INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS IN CRIMEA (1991–2014)

The sphere of sex and sexual culture has long occupied a prominent place in sociological, cultural, and psychological research. Attitudes toward sexuality are shaped by cultural traditions, economic circumstances, and the political interests of the state. Today, we live in an era when sexuality has become an object of media cult and an important part of both social and cultural life at the level of society as a whole and of the individual. This makes it an effective tool for the implementation of information and psychological operations (PSYOP). Since the second half of the 1990s, contemporary Russia has begun to actively and systematically employ such technologies both domestically and abroad.

In the 1990s, Russian television channels, freely broadcasting in Crimea, aired eroticized content that presented Russia as a more «open» and «progressive» state in comparison to Ukraine. This laid the foundation for the subsequent use of sexual topics in Russian PSYOP in Crimea. Pro-Russian forces systematically employed sexualized narratives in their anti-NATO propaganda: from rumours about «field brothels» and Western sailors allegedly infected with venereal diseases to caricatures and slogans such as «*Crimea is not NATO's brothel*». This rhetoric reached its peak during protests against the “Sea Breeze” exercises (2006) and the annual «anti-NATO memorial pickets» (2007–2013). Even the sarcastic remark by the Ukrainian President’s representative in the Autonomous Republic of Crimea, Hennadii Moskal, on the «*Crimea without sex*» was picked up by Russian and pro-Russian media as proof of the so-called «libido threat» posed by the Alliance.

One of the key instruments of Russian PSYOP became homophobia, with the popularization of memes such as «*Gayrope*» reducing NATO and the EU to the image of a «immoral LGBT lobby». In Crimea, the «homophobic card» was played most actively in the run-up to the Ukraine-EU summit in the fall of 2013, combined with nationalist (even neo-Nazi) rhetoric and Russian Orthodox fundamentalism. European tolerance was ridiculed as “Euro-Sodom,” Europe itself was labeled «*Gayrope*», European values were mocked as «Euro-gay», tolerance policies were reframed as «*tolerasty*» (a play on words alluding to the Russian word «pederasty»), and Ukraine’s European integration was framed as anal sex: «*Into Europe through the ass*». Such rhetoric simultaneously mobilized the pro-Russian audience and fueled doubts among Crimeans regarding the European choice.

Sex scandals involving local officials also played an important role in undermining trust in Ukrainian authorities in Crimea. After the Orange Revolution (2004), Ukrainian media, enjoying relative freedom, increasingly pursued sensational stories. Russian security services took advantage of this, understanding the vulnerability of the sexual sphere for reputation attacks. Beyond the «yellow press», new media platforms such as early YouTube channels and LiveJournal were used to spread so-called «leaks». Even after numerous videos and screenshots were exposed as fabrications, their circulation could not be stopped. The most notorious case was the «Artek affair» (2009–2011).

The use of sexuality in connection with children had a particularly strong emotional impact, as such topics almost inevitably trigger public shock and widespread resonance. The choice of Artek as the target was not accidental: since Soviet times, this children's centre symbolized a safe and happy childhood, has been associated with care and protection. Therefore, an attack on such a sensitive symbol provoked a particularly sharp reaction and fueled panic.

In this way, Russian security services – using pro-Kremlin media and local activists – applied the concept of «moral panic» to conduct highly effective PSYOP. Sexuality was framed as a marker of depravity and as a «Western threat», thereby constructing a perceived danger to traditional values, achieving the intended psychological effect, and advancing pro-Russian ideological narratives.

Белік А.О.

*Головне управління оборонного
планування Генерального штабу
Збройних Сил України, м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ХАРАКТЕРУ МАЙБУТНІХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПАРАДИГМИ ПРОТИСТОЯННЯ

Сучасна епоха характеризується глибокою трансформацією характеру воєнних конфліктів, зумовленою специфікою технологічного прогресу, геополітичною конкуренцією та еволюцією суспільних відносин. Аналіз тенденцій дозволяє виокремити ключові вектори цієї трансформації, що формують принципово нові обриси майбутніх збройних протистоянь.

Від традиційної війни до багатовимірного протистояння. Класична модель війни, що передбачала послідовність підготовчого, активного та постконфліктного періодів, втрачає свою актуальність. Майбутні конфлікти набуватимуть нелінійного, швидкоплинного та просторово-необмеженого характеру. Активні бойові дії можуть починатися з раптових, скоординованих ударів одночасно в усіх сферах – від фізичного простору до кіберпростору та інформаційного середовища. На перший план у сучасних конфліктах виходить не стільки фізична, скільки функціональна поразка противника, що досягається шляхом підриву психологічної стійкості, паралізації систем управління та критичної інфраструктури разом.

Фундаментальною зміною є створення єдиного багатовимірного операційного середовища, що об'єднує фізичний, віртуальний та когнітивний простори. Успіх у такому середовищі визначатиметься здатністю до міждоменної синергії – ефективного інтегрування зусиль наземних, повітряних, морських, космічних, кібернетичних та інформаційних компонентів. Ключовими принципами дій стануть вивірене розташування сил, мультидоменність формувань та конвергенція ефектів від різномірних засобів ураження.

Технології та гібридність: визначальні фактори. Технологічний прогрес кардинально змінює баланс сил. Розвиток штучного інтелекту, роботизованих систем, безпілотних апаратів та засобів радіоелектронної боротьби веде до прагнення мінімізувати безпосередній бойовий контакт. Одночасно значно підвищується летальність поля бою завдяки поєднанню могутніх засобів розвідки та високоточного вогневого ураження. Це змушує шукати баланс між створенням малих, високомобільних підрозділів і необхідністю збереження боєздатності через маневр резервами та ресурсами.

Однак технологічна перевага не є гарантією успіху. Майбутні конфлікти характеризуються посиленням гібридних та асиметричних підходів. Агресори дедалі частіше

вдаються до поєднання конвенційних методів із застосуванням іррегулярних формувань, кібератак, інформаційно-психологічних операцій та економічного тиску. Метою є дестабілізація противника, порушення функціонування держави та приховування власної причетності. Слабша сторона, у свою чергу, активно використовує асиметричні дії, спрямовані на завдання максимальних втрат сильнішому противнику.

Когнітивна війна: боротьба за розум. Найважливішою трансформацією останніх років стало виокремлення когнітивної сфери як самостійної арени протистояння. Інформаційно-психологічні операції, дезінформаційні кампанії та цілеспрямований вплив із застосуванням технологій штучного інтелекту спрямовані на підриг довіри до інституцій влади, маніпулювання громадською думкою та деморалізацію суспільства. Успіх у майбутніх конфліктах детермінуватиметься психологічною стійкістю, когнітивною резистентністю та здатністю соціуму протистояти маніпулятивним впливам.

Отже, трансформація характеру майбутніх воєнних конфліктів обумовлює необхідність комплексного багаторівневого підходу. Вирішальне значення набуває синергія високотехнологічних збройних сил, адаптивних стратегій, ефективної дипломатії, стійкої економіки та психологічно резистентного, консолідованого громадянського суспільства. Перспективу військового протистояння визначатимуть суб'єкти, здатні до оптимальної інтеграції потенціалу всіх операційних доменів – від класичних театрів воєнних дій через віртуальні середовища до просторів людської свідомості.

Бідник І.І.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО МІНУВАННЯ ПОЗИЦІЙ ПРОТИВНИКА

Сучасні бойові дії характеризуються широким використанням безпілотних літальних апаратів (БпЛА), що стали невід'ємною складовою тактики сухопутних військ. Військові інженерні підрозділи дедалі частіше застосовують дрони для доставки й дистанційного встановлення інженерних боєприпасів, зокрема мін. Такий підхід дозволяє створювати мінні загородження у тилу противника без прямого ризику для особового складу.

Однією з ключових переваг є безпека військовослужбовців. Дистанційно керовані літальні апарати дозволяють виконати завдання без фізичного контакту з небезпечними ділянками. Другою перевагою є скритність. Невеликі дрони працюють майже безшумно й здатні проникати у райони, куди складно дістатися технікою чи піхотою. Це дає можливість непомітно мінувати підступи до позицій противника, дороги постачання чи райони ймовірного зосередження живої сили. Також важливим є фактор оперативності. Для доставки невеликих інженерних боєприпасів не потрібно готувати спеціальну техніку чи великі групи саперів. Один оператор може керувати кількома БпЛА й швидко створювати мінні загородження на потрібному напрямку. Дрони можуть застосовуватися як для точкового встановлення мін, так і для створення розосереджених мінних полів. У першому випадку їх використовують для блокування вузьких проходів, входів у бліндажі чи технічні споруди. У другому – для ускладнення пересування техніки й живої сили по певних ділянках.

Важливою особливістю є можливість застосування касетних систем: дрон доставляє контейнер із кількома мінами, що розкидаються над ціллю. Такий спосіб дозволяє швидко насичувати територію вибухонебезпечними предметами. Крім того, використання дронів значно полегшує мінування у тилу противника. Оскільки апарати можуть діяти на відстані кількох кілометрів від лінії фронту, виникає можливість створювати пастки там, де ворог почувається у відносній безпеці.

Попри очевидні переваги, застосування дронів для мінування має низку обмежень. По-перше, це залежність від погодних умов: сильний вітер чи дощ можуть ускладнити точне встановлення мін. По-друге, існує ризик втрати апарата через роботу ворожих засобів радіоелектронної боротьби. По-третє, використання дронів із вибуховими навантаженнями потребує високої кваліфікації операторів і чіткої координації дій.

Застосування БпЛА для мінування позицій противника відкриває новий етап у розвитку інженерних військ. Цей метод поєднує у собі інноваційні технології та перевірені часом принципи інженерного забезпечення. Використання БпЛА робить мінування більш гнучким, безпечним і ефективним, дозволяючи створювати додаткові перешкоди для противника з мінімальними ризиками для власних сил. У сучасній війні такі рішення стають не просто тактичною перевагою, а необхідною умовою успішних бойових дій.

Білоус І.І.,

Филипенко А.О.

Науково-дослідний центр Збройних Сил України «Державний океанаріум» Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія», м. Одеса

БОЙОВІ ДІЇ НА МОРІ ПІД ЧАС ГРУЗИНСЬКО-АБХАЗЬКОГО КОНФЛІКТУ 1992–1993 рр.

Грузинсько-абхазький конфлікт був одним із локальних конфліктів початку 90-х рр., що виникли на території незалежних держав, що постали після розвалу Радянського Союзу. Відмінною рисою цього конфлікту від інших локальних конфліктів (придністровський, грузино-південноосетинський та нагорно-карабаський) стали бойові дії на морі. Це було зумовлене географічною специфікою території, де розгортався конфлікт, серед яких: 210 км берегової смуги, переважно гірський характер місцевості (гори займають 75 % території регіону) і розташування ключових населених міст (Сухумі, Гагра, Гудаута, Піцунда, Очамчіра) на низині у прибережній зоні. Абхазькі сепаратисти отримували допомогу з боку російської федерації та Конфедерації гірських народів Кавказу.

На момент початку бойових дій військово-морські сили Грузії знаходилися на етапі формування. За умов відсутності достатньої кількості бойових кораблів, були мобілізовані та озброєні судна Грузинського морського пароплавства.

14 серпня 1992 р. ВМС Грузії провели успішну Гагрську десантну операцію, в якій взяли участь два вантажних судна, два судна на підводних крилах «Комета» та баржа. Внаслідок операції вдалося взяти під контроль м. Гагри та Гагрський район.

ВМС Грузії також виконували наступні завдання:

логістичне забезпечення Гагрського угруповання: на п'яти баржах були доставлені БТР, РСЗВ «Град» та імпровізовані ракетні установки з протиградовими ракетами «Алазань»;

евакуація місцевого цивільного населення: у серпні 1992 р. було вивезено 173 жінок і дітей з Бічвінти (Піцунди);

підтримка дій грузинських військових формувань з моря. Яскравим прикладом стало знищення 28 квітня 1993 р. табору проабхазького чеченського польового командира Шаміля Басаєва в Гудаут, у якій взяли участь кораблі «Кодорі» та «Гантіаді», при цьому «Кодорі» випустив по табору 36 реактивних снарядів з установки «Град»;

протидія кораблям противника: 7 липня 1993 р. відбувся бій грузинського мінного тральщика «Гантіаді» (командир – Шукрі Копаліані) в районі Таміша з кількома абхазькими катерами. Цей день відтоді відзначався як День військово-морських сил Грузії.

Абхазькі сепаратисти також застосовували військово-морські сили. Найвідомішою операцією стала битва при Таміші 2–9 липня 1993 р., під час якої сепаратисти висадили тактичний морський десант, що мав сприяти захопленню м. Сухумі.

Бойові дії на морі під час грузинсько-абхазького конфлікту 1992–1993 рр. стали унікальним прикладом застосування військово-морських сил у локальних конфліктах пострадянського простору. Географічні особливості регіону зумовили важливу роль морського компоненту, оскільки через Чорне море здійснювалися десантні, логістичні та вогневі операції. Попри обмеженість ресурсів та початковий етап формування, ВМС Грузії проявили гнучкість у використанні наявних цивільних суден для бойових завдань. Вони виконували широкий спектр функцій: від проведення десантних операцій і морських перевезень до вогневої підтримки сухопутних військ і протидії противнику на морі. У свою чергу, абхазькі формування, за активної підтримки росії та добровольців з Північного Кавказу, також змогли організувати морські десантні дії, що мало значний вплив на перебіг бойових дій.

Таким чином, морський вимір конфлікту засвідчив, що навіть у локальних війнах невеликих держав морські операції можуть відігравати важливе значення. Досвід цього конфлікту виявив не лише вразливість держав, що перебувають на етапі створення власних ВМС, а й показав, що навіть у разі обмежених можливостей ефективна імпровізація може забезпечити успіх у низці операцій.

*Будз В.П., к.філос.н., доцент
Центр досліджень, м. Дніпро*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ВІДБИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Будь-яка війна, яка відбувалась, відбувається чи буде відбуватись, має політичні та світоглядні чинники, що мотивують прийняття рішення про вторгнення та забезпечують моральну підтримку агресивних дій серед населення країни, яка виступає агресором. Світоглядні чинники є також в основі готовності до спротиву агресору, жертвності та героїчності, що проявляються у бойових діях. Крім того, світоглядні чинники є в основі співпраці із жертвою агресії чи з агресором з боку «третіх країн», які приймають рішення про опосередковану чи безпосередню участь у підтримці сторін конфлікту. В такому сенсі,

наприклад, виникнення так званої «вісі зла»: росія – Північна Корея – Іран (дехто зараховує сюди Китай), які підтримують росію поставкою боєприпасів, БпЛА, товарів подвійного призначення є не тільки вираженням геополітичних інтересів цих країн, а й відображенням розуміння щодо законності та справедливості таких дій, оскільки вони ґрунтуються на антизахідній ідеології. У такому сенсі інформаційна війна, яку веде росія, дає плідні результати, оскільки, незважаючи на явно агресивні і геноцидні дії щодо українських громадян, росія все ж таки отримує підтримку інших держав.

Світоглядні ідентифікації, що проявляються як національна та культурна ідентичність, є вагомими чинниками мотивації особистих дій, у тому числі – прийняття рішень у суспільних сферах. Світоглядні ідентифікації є критеріями істинності та справедливості для прийняття рішень, критеріями морального виправдання дій, навіть якщо ці дії є злочинними з точки зору «букви» закону міжнародного права. На цій основі, одним із чинників, який вплинув на прийняття російським агресором рішення про вторгнення в Україну є, на наш погляд, наявність в Україні критичної маси українських громадян, які ідентифікують себе з російською культурою, православною російською цивілізацією на основі відстоювання проросійських культурно-ментальних маркерів: цінностей, мови, віри, історичних знань. Ця критична маса проросійськи налаштованих громадян України стала прецедентом для морального виправдання російської агресії під гаслами «визволення» російськомовних українців та прихильників російської ідентичності від нібито «зłodіян кийвського режиму», що нібито веде війну із власним населенням, яке має проросійські ідентифікації, а тому Україна оголошується агресором. Проросійські ідентифікації громадян України стали приводом для гібридної війни: анексії Криму, окупації районів Донецької та Луганської областей у 2014 р. та приводом для повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Утисками прав проросійських громадян росіяни морально виправдовують геноцидну війну в Україні. З точки зору пересічних росіян, війна, яку веде росія, є «справедливою». В такому контексті для росіян «денацифікація» та «демілітаризація» українців є «законними» цілями, які, однак, для українського світу є методами його знищення та асиміляції. Тому чим більше українців проявлятиме проукраїнські національні та культурні вияви ідентичності, буде обмежувати у своєму мисленні та діяльності проросійські культурні та цивілізаційні маркери і наративи, тим швидше українці здолають російського агресора, який завойовує не тільки військовими методами, а в першу чергу – через культурно-ідеологічні ідентифікації.

*Веденєєв Д.В., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНДУСТРІАЛЬНО-ПРОМИСЛОВОГО Й НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ (1980-ті – 1991 рр.)

На початок 1980-х рр. у контррозвідальному обслуговуванні Комітету держбезпеки УРСР перебувало понад 2,5 тис. об'єктів, у тому числі 424 оборонних, 1 974 важливих народногосподарських, 130 науково-технічних. Експлуатувалася або будувалася низка об'єктів ядерної енергетики. У 1986 р. об'єкти, що обслуговувалися КДБ УРСР, відвідало 3 545 іноземців. На базі об'єктів оперативного забезпечення було проведено дві міжнародних

виставки за участю 40 іноземців, 14 міжнародних й інших конгресів, конференцій, симпозіумів, у яких взяли участь 164 іноземці. Серед них було виявлено та взято у розробку низку співробітників й агентів іноземних спецслужб. З обслуговуваних об'єктів виїжджали у службові відрядження за кордон 2 822 вчених і спеціалістів, у тому числі 188 секретноносіїв. Відмовлено у виїзді за мотивами обізнаності в секретах й у зв'язку з наявністю оперативних матеріалів 421 громадянина. Під «опікою» контррозвідки перебували 15 дисертацій з проблем оборонного значення та 16 важливих народногосподарських дослідницьких програм.

З огляду на зростаюче значення науково-технічного прогресу та оперативну обстановку часів «холодної війни», згідно з наказом КДБ СРСР від 10 грудня 1982 р. № 00232 було утворено 6-те Управління КДБ СРСР і відповідні Управління КДБ союзних республік, а також шість відділів обласних управлінь КДБ із функцією контррозвідувального захисту індустріального та науково-технічного комплексів. За структурою 6-те Управління КДБ Української РСР складалося з оперативних підрозділів:

1-й відділ, контррозвідувальний захист військово-промислового комплексу;

2-й відділ, оперативна робота на об'єктах науки, захист державних секретів у рамках фундаментальних та військово-прикладних наукових досліджень;

3-й відділ, захист об'єктів паливно-енергетичного комплексу, металургійної, нафтогазовидобувної й інших галузей промисловості, геології, сфери будівництва;

4-й відділ забезпечував безпеку на об'єктах металургійної, хімічної, нафтопереробної, машинобудівної галузей промисловості, Держагропрому УРСР;

5-й відділ займався викриттям і припиненням розвідувальної діяльності іноземних спецслужб з позицій іноземних фірм, сприяв державним органам підвищувати ефективність зовнішньоекономічних зв'язків.

Контррозвідувальна робота на транспорті завжди була важливою складовою діяльності спецслужби. Тому наказом КДБ СРСР № 00170-1981 р. було утворено 4-те Управління КДБ СРСР у складі:

1-го відділу, що організовував контррозвідувальний захист на об'єктах міністерства шляхів сполучення, координував і контролював роботу підрозділів Управління на залізничному транспорті;

2-го відділу, який забезпечував контррозвідувальне супроводження на об'єктах водного й автотранспорту, міністерства рибного господарства і зв'язку;

3-го відділу, котрий вирішував завдання контррозвідувального забезпечення об'єктів цивільної авіації.

Вознюк Ю.С.

*Всеукраїнська громадська організація
«Український інститут воєнної історії»,
м. Київ*

СУЧАСНА СВІТОВА ГІБРИДНА ВІЙНА ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ ЯК НОВІТНІЙ МІЛІТАРНИЙ ФЕНОМЕН СЬОМОГО ПОКОЛІННЯ

Надзвичайно драматичні події сучасної світової гібридної війни, в перипетіях якої нам доводиться жити та боротися, спонукають нас до осмислення сутності новітнього мілітарного, суспільно-політичного та соціокультурного феномена світової («гібридної»)

війни доби Постмодерну. Особливе місце цього новітнього соціомілітарного феномена в історії та еволюції війн полягає в тому, що він за типологічним ліком, за своєю унікальністю, за характерними рисами є війною «сьомого покоління».

У своїх методологічних підходах автор спирається на концептуальні засади генерала Сліпченка Володимира Івановича (українця за походженням), які у 2002 р. він виклав у своїй монографії «Війни шостого покоління. Зброя та військове мистецтво майбутнього». Відштовхуючись від концепції та методологічних засад В. І. Сліпченка, можна сміливо і впевнено стверджувати, що феномен новітньої світової «гібридної» війни – це війна «сьомого покоління», бо їй притаманні сутнісні риси, яких не було на попередніх етапах воєнної історії і які характерні лише для цього новітнього соціомілітарного феномена доби Постмодерну.

В основі виникнення сучасної світової гібридної війни доби Постмодерну лежить глобальна соціокультурна криза доби Постмодерну. У вузькому філософському розумінні це нусогенна криза або криза сенсу буття людства. Вона пов'язана з глобальними революційними трансформаціями людської планетарної цивілізації унаслідок глобальної цифрової революції, масовим застосуванням ПК, Інтернету, цифрових технологій, поширення соціальних мереж, роботизацією виробництва та створення штучного інтелекту. Ці революційні зміни у техносфері планети призвели до переходу від 5 до 6 технологічного устрою, який радикально змінює соціокультурний ландшафт планети та викликає у світовому геополітичному просторі суспільно-політичну нестабільність та турбулентність планетарних цивілізаційних процесів. Усі ці революційні зрушення призвели до нерівномірного соціально-економічного розвитку головних геополітичних акторів (КНР, США, рф, ЄС та Індії) та загострили між ними конкурентну боротьбу за домінування у сучасному Світі, що і породило феномен новітньої світової «гібридної» війни.

Вона розпочалася у 2014 р. з латентної агресії рф проти України, що призвело до анексії Криму та окупації частини Східного Донбасу з цинічним порушенням усіх міждержавних договорів та норм міжнародного права, зокрема гарантій суверенітету та безпеки України через відмову від ядерної зброї, що було закріплено Будапештським меморандумом від 5 грудня 1994 року. Одними з «гарантів» були рф і КНР. Саме ці дві потужні держави стали ініціаторами «ревізії» світоустрою, що склався після 1945 р. та внаслідок колапсу СРСР у 1991 році. Особливою агресивністю відзначився «рашистський» путінський авторитарний режим рф, що мріє реваншувати за поразку Москви у «холодній війні» із Заходом та відродити імперію у кордонах СРСР 1991 року. Соціомілітарним інструментарієм реваншу Кремля була обрана військова доктрина «гібридної війни», автором якої визнають начальника Генштабу ЗС рф генерала Валерія Герасимова. Головний концепт доктрини – це використання в основному не військових, нелетальних методів та способів ведення війни з пріоритетною опорою на розвідку, спецслужби та Сили спеціальних операцій, ДРГ, повстанців («козачків» та «добровольців») за потужної підтримки як внутрішньої, так і зовнішньої пропаганди та ІІсО, активної часто латентної підтримки проросійської «п'ятої колони» у державних структурах України. Відкрите використання конвенційних сил у гібридній війні мало сенс або у фіналі протиборства, або тоді, коли «гібридні» методи не спрацьовували. Таке сталося на Донбасі наприкінці 2014 – початку 2015 рр., коли відбулося приховане вторгнення збройних сил рф на терени Східної України. Усі ці окупаційні здобутки рф були закріплені Мінськими угодами 2014–2015 рр. за мовчазної згоди колективного Заходу. Були утворені окупаційні анклав «ДНР/ЛНР» під

контролем Москви. Відбулося «замороження» гарячої фази війни. Внутрішньо політична криза у США, пов'язана із захопленням прибічниками Дональда Трампа Капітолій 6 січня 2021 р. та втечею США з Афганістану, стала тригером для повномасштабного вторгнення конвенційних сил РФ в Україну 24 лютого 2022 року. СВО – «спеціальна воєнна операція». Офіційно ніхто не наважився назвати цю агресію війною. Цю агресію політично підтримала КНР, яка розглядала РФ як проксі у протиборстві зі США у ревізії глобального світоустрою, де вони відводять собі головну роль планетарного гегемона. Але «другу» армію світу протягом 2022 р. ЗС України практично розгромили. Якби не втручання уряду США, які були нажахані ядерним шантажем Кремля, то вже наприкінці 2022 р. можливо було визволення окупованих теренів. Після прямого втручання США війна набула затяжного характеру на виснаження протиборчих сторін, поступово втягуючи нові держави (Іран та КНДР), перетворюючись із регіонального у глобальний конфлікт, масштабуючи та реанімуючи старі конфлікти на Близькому Сході, у Південній Азії та в АТР.

Новітня війна за формою є «гібридною», а за змістом тотальною, що охоплює всі сфери людського буття. Для новітньої війни характерні революційні інновації, а саме: «кібервійна», «онтологічна війна» (війна смислів та цінностей), економічна війна (санкції), інформаційна війна, «когнітивна» війна з метою проникнення у свідомість людей через пропаганду та ІІСО або «психоцид», що підриває психічне здоров'я людей, масове використання БПЛА, дронів-камікадзе, засобів РЕБ, робототехніки та штучного інтелекту. В Україні це призвело до створення вперше у світі нового роду військ – Сил безпілотних систем. Масштабне використання новітніх технологій революційно змінило поле бою сучасної світової війни, породивши нові тактичні побудови та ідеї з використання новітньої зброї і головне – нову стратегію ведення сучасної світової гібридної війни.

Резюмуючи, можна впевнено стверджувати і констатувати, що новітній соціомілітарний феномен сучасної світової «гібридної» війни є якісно новою війною «сьомого покоління».

Ворожко В.П., к.і.н.

Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ

ОСОБЛИВІ ВІДДІЛИ ОДПУ/НКВС ТА ЧЕРВОНА АРМІЯ У 1930–1935 рр.

Реорганізація Особливих відділів (ОВ), проведена на початку 1930-х рр., передбачала створення карального апарату у структурі органів державної безпеки злиттям військової і політичної контррозвідки. Згідно з наказом ОДПУ від 9 серпня 1930 р. повноваження ОВ по боротьбі з контрреволюцією та шпигунством могли поширюватися і на цивільних осіб у районах дислокації військових частин. Питання структурної реорганізації ОВ було вирішено наказом ОДПУ № 299/137 від 10 вересня 1930 року. Передбачалося розформувати Контррозвідувальний і Східний відділи ОДПУ і включити їх, зі збереженням функцій, до складу ОВ ОДПУ.

В Україні, у зв'язку з тим, що ОВ був розташований у Харкові, де перебувало і командування Українського військового округу (УВО), він офіційно іменувався ОВ УВО і ДПУ УСРР. Останньому підпорядковувались як особвідділення територіальних органів, так і ОВ корпусів і дивізій УВО. Наказом ОДПУ № 534/295 від 22 вересня 1931 р. було оголошено рішення ЦВК СРСР від 17 вересня того ж року про часткову зміну Положення про ОВ

ОДПУ. Було виключено положення, що закріплювало за Реввійськрадою право направлення особливим відділам завдань та контролю за їх виконанням. Таким чином особливі відділи були повністю виведені з-під контролю з боку керівництва РСЧА. Крім того, до Положення було введено пункт: «особливий відділ безпосередньо підпорядкований ОДПУ».

Тотальна влада чекістів над РСЧА викликала спротив військових і потік скарг до партійних органів. Для обмеження всевладдя особистів в армії 26 травня 1934 р. рішенням ЦК ВКП(б) був визначений порядок виклику в ОВ військовослужбовців, згідно з яким виклик командного, політичного і рядового складу мав здійснюватися лише з відома і згоди комісара військової частини або з'єднання. У розвиток партійного документа, 3 червня 1934 р. був виданий наказ ОДПУ, в якому наказувалося: «а) категорично заборонити особливим відділам викликати і допитувати командирів і червоноармійців без відома і погодження з комісаром частини; б) у разі незгоди комісара, питання переносити на вищий рівень; в) виклики військовослужбовців в особливі відділи допускати лише для допитів у якості звинуваченого чи свідка, а також як експертів зі спеціальних і технічних питань».

13 липня 1934 р. відповідно до наказу НКВС СРСР № 001 ОВ ОДПУ при з'єднаннях і частинах РСЧА були перейменовані на ОВ Головного управління державної безпеки (ГУДБ) із безпосереднім підпорядкуванням ОВ військових округів і ОВ УДБ регіональних управлінь НКВС. Приблизно через рік після утворення НКВС були реорганізовані особливі відділи ГУДБ. Зміни були викликані насамперед розукрупненням військових округів, зокрема на місці розформованого наказом Наркомату оборони № 079 від 17 травня 1935 р. УВО утворили Київський (КВО) та Харківський військові округи (ХВО). У зв'язку з цим, наказом НКВС СРСР № 00216 від 10 червня 1935 р. були сформовані єдині апарати: ОВ УДБ НКВС по ХВО (ОВ УДБ по Харківській області) та ОВ ГУДБ НКВС по КВО (ОВ ГУДБ НКВС УРСР). Керівником ОВ нових військових округів призначався за сумісництвом начальник того управління НКВС, на території якого розташовувався штаб округу. Також наказом по НКВС СРСР від 10 червня 1935 р. ОВ при з'єднаннях і частинах збройних сил увійшли у безпосереднє підпорядкування ОВ військових округів і ОВ УДБ управлінь НКВС за територіальною ознакою. Військове командування через ОВ округів знову могло здійснювати деякий, хоча й непрямий, вплив на військову контррозвідку.

*Гордієнко М.Г., к.політ.н., доцент
Яготинський інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад МАУП», м. Яготин*

ВІЙНА ЯК ДОГМАТ ІМПЕРСЬКОГО ПОНЕВОЛЕННЯ

Доля українського етносу тісно корелює з такими соціальними поняттями, як війна, жертвність, звитяга, мужність, боротьба, визволення, відродження. Вони не лише закарбовані в історичній пам'яті нашого народу, а й присутні в соціально-політичному житті сьогодення. За Україну перманентно велася і досі триває відчайдушна боротьба хижацьких імперій, найзліснішою серед яких була й залишається московія. Вже одинадцятий рік триває її гібридна війна проти нашої суверенної держави. Окрім мілітарної складової, кремль розгорнув широку кампанію на різних фронтах: психологічному, інформаційному, економічному, мовленнєвому, духовному. Вістря гібридної експансії московії спрямоване на

дезінтеграцію суспільства, маргіналізацію нашого воєнного потенціалу, ліквідацію української нації. Путінський режим не визнає суверенного статусу української державності, панічно боїться нашої майданної демократії, органічно не сприймає зовнішньополітичного курсу інтеграції України до Європи. Після Революції гідності кремлівський режим відчув реальну можливість виходу постколоніальної України з орбіти його геополітичного впливу і розпочав військову фазу поглинання української держави.

Єдиний засіб, спроможний зупинити демократичний вектор розвитку України, є свавільний примус українців до існування в імперському ярмі. Для цього путін вдається до окупаційного вторгнення в Україну, воєнної експансії, загарбання наших територій. Однак провести військовий блицкриг путіну завадив український народ, який жертвовно піднявся проти російського агресора та його найманців. В українців живий архетип вольності. Ми цінуємо свободу і демократію, бо чимало поколінь нашого етносу зазнало утисків і поневолення чужинцями. Відстоюючи свою свободу й незалежність, українці боронять демократичні завоювання всього цивілізованого світу. На думку професора Гарвардського університету С. Плехія, «З цією повномасштабною війною закінчився довгий період після Холодної війни. Період, так би мовити, глобального миру. Країни збільшують свої військові бюджети, переосмислюють своє значення і свою роль, в тому числі безпекову роль в Європі і світі... Тож з цією війною ми зовсім в іншому світі. Ця війна перегортає сторінку, яку ми відкрили з розвалом Радянського союзу, виникнення незалежної України, падінням берлінського муру. Відкриває новий розділ, де Україна є дуже важливим фактором, який переформатує цей світ». Знищуючи путінську орду, українці виконують екзистенційну місію глобального масштабу – руйнують останню імперію сучасного світу.

Путінська деспотія протиставляється цьому й з усіх сил намагається утримати імперський формат своєї політичної системи. Коли вичерпалися відносно легітимні механізми реінкарнації неоімперії, московський диктатор починає брутальну військову кампанію для реалізації своїх політичних амбіцій. Існує усталена думка про те, що «імперії розпочинаються з воєн, із завоювництва, із підпорядкування слабших та їх підкорення. Території несформованих народів, ослаблених держав окупувають сильніші сусіди. До імперій веде ідея завоювання світу, встановлення влади, панування над іншими, бажання домінувати, вивищуватися над собою подібними. І вже не стоїть питання, хоче війни той, кого треба завоювати, чи ні, – не має значення. Привід придумують, він знаходиться хоча б тому, що «вовки хочуть їсти». В імперію не запрошують, а заганяють. Забрати у завоюваного народу владу, окупувати територію, підпорядкувати собі ресурси, працю підкореного народу є першими завданнями імперії. Завоюваний народ потрапляє в полон на своїй землі... Частина народу стає колаборантами. Вона переходить на позицію вислужування перед завоювником: зраджує своїх, морально ламається, виконує окупаційні обов'язки, робить кар'єру вислужників на нещасті свого народу. Основна маса народу змиряється із нав'язаним режимом, пристосовується і продовжує жити уже в чужій державі, «...на нашій, не своїй землі», як писав Кобзар. Завоювники встановлюють свій політичний режим... нав'язують свої метропольні, культурно-духовні цінності, релігійну політику, а то й впроваджують загальноімперську мову. Завоювники не зважають на те, що вони забирають у народу свободу, руйнують держави, знищують противників, мучать в тюрмах народ, нівечать душу народу. Фактично вони керуються принципом – «переможців не судять» (Жижек, С. (2011). *Перетворення*. К.: Видавничий центр «Просвіта», с. 216). З цих рефлексій випливає, що

імперії живляться примусом, завоюванням, насильством, війною. Однак на субстраті кривавих війн неможливо створити довготривалу і стабільну політичну систему. Тому імперії приречені на розпад.

Узагальнюючи вищесказане наголошуємо на тому, що сучасний світ сповнений протиріч, суперечностей і конфліктів, які вирішуються не завжди дипломатичним шляхом, у правовому полі, а спричиняють ескалацію та війни. Розгортаючи війну в Україні, коваюча московська імперія хоче продовжити своє існування. Але українці не здаються без бою. Щоб вижити і мати політичну суб'єктність, нам треба бути сильними. Наразі більшість наших громадян і політичного класу розуміє, що Україні потрібні боєздатні Збройні Сили як найголовніший гарант безпеки. Для комфортного буття українського етносу необхідне відродження касти воїнів-патріотів, поширення філософії жертвовної боротьби за рідну землю, національні цінності, історична правда. Сьогодні путінська росія чинить політичне свавілля й соціальне поневолення слабших народів і менших держав. Світові лідери лише пасивно споглядають за цим і висловлюють свої занепокоєння та стурбованість. Ця слабка і боягузлива позиція лише заохочує амбіції агресора й розширює ареал війни. Кого не торкнулися жахіття війни, той продовжує жити ілюзіями патерналізму. Насправді сучасна людська цивілізація стала на шлях реінкарнації варварства, який тісно корелює з феноменом соціального дарвінізму. Його постулат проголошує – у конкурентній боротьбі людства виживає сильніший. Хто має більше мілітарної потуги, економічних ресурсів, колективної безпеки, той і виживає. Глобалізований світ прийшов до примітивного алгоритму: сильних поважають і цінують а слабких поневолюють й асимілюють. На це треба зважати і діяти адекватно.

Грилюк С.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ НОРМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ «ВІЙНА»

В умовах російсько-української війни важливе значення має підтримання у особового складу функціонального стану, що забезпечував би виконання бойових завдань упродовж тривалого періоду без втрати функціональності. На сьогодні є значна кількість досліджень, присвячених перебуванню особистості в екстремальних умовах функціонування. Водночас практично відсутні дослідження тривалого перебування у бойових умовах та які б науково доводили, що норми реагування та функціонального стану в мирних умовах практично не відрізняються від таких норм у бойових умовах. У більшості подібних досліджень відхилення від норми мирного часу визначалися як ознаки захворювання. У традиційному науковому розумінні «норма» трактується як інтервал оптимального психосоматичного функціонування, в рамках якого забезпечується узгодженість фізіологічних, психологічних і поведінкових реакцій суб'єкта, а отже – його ефективна адаптація до умов діяльності.

На нашу думку, екстремальні умови війни, зокрема бойові дії, детермінують сутнісну трансформацію меж норми функціонального стану. Участь у бойових діях активує механізми надзвичайної мобілізації, яка, виходячи за межі мирного еталону, поступово стає новою нормою для військовослужбовця. У таких обставинах функціональний стан не просто змінюється, а реорганізується, формуючи новий адаптивний рівень гомеостатичного балансу в умовах постійного стресового навантаження.

Згідно з теорією функціональних систем, будь-який стан, що забезпечує досягнення корисного результату в заданих умовах, має бути розглянутий як функціонально доцільний. У бойовій ситуації таким результатом є збереження життя, ефективне виконання бойових завдань, підтримання суб'єктивної контрольованості над ситуацією, а також здатність до швидкого реагування на загрози. Відповідно, норма в умовах війни – це не стан спокійної рівноваги, а динамічний стан бойової пильності, з підвищеним рівнем нервово-психічної напруги, зміненими сенсорними патернами, коротким сном, ситуативною зміною харчової поведінки, звуженням сфери уваги, мовлення, мислення та ідентичності до функціонально значущих елементів.

На відміну від «норми миру», що базується на стабільному самопочутті, відновленні та гармонійному функціонуванні психічних процесів, бойова норма характеризується зниженим фізичним та психоемоційним станом, підвищеним рівнем стресу й емоційної збудливості, проте, водночас збереженою функціональністю та має внутрішню логіку адаптації, де зниження фізичного стану компенсується вольовим контролем і мотивацією, стрес та емоційна збудливість врівноважуються внутрішньою спрямованістю, а когнітивні й психофізіологічні параметри функціонують відносно автономно.

Отже, це підтверджує, що норма війни є не сумою окремих показників, а цілісною системою, що забезпечує збереження бойової ефективності у хронічно загрозливому середовищі. Вважаємо, що є необхідність враховувати відмінності між бойовою нормою та патологічними станами, щоб уникати надмірної медикалізації чи стигматизації адаптивних проявів військовослужбовців, а також деякі зміни показників норми миру не визначати як патологію.

*Губицький Л.В., д.і.н., доцент
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ;
Мельник Г.М., к.і.н., доцент
Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ*

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ В РЕСПУБЛІЦІ ІРАК: УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЦІВ

Висока місія з підтримки миру та безпеки здійснювалася на підставі рішень найвищих міжнародних та українських політичних інститутів: РБ ООН, Президента України, Верховної Ради України. Резолюція Ради Безпеки ООН №1483 від 22 травня 2003 р. з'явилася як реакція на перемогу Сил міжнародної коаліції над режимом Саддама Хусейна. Влада України прийняла рішення про долучення до зусиль США по встановленню нового демократичного режиму в Іраку. Нормативною базою для використання сил і засобів українського контингенту в Іраку став Указ Президента України від 2 червня 2003 р. № 459 про направлення миротворчого контингенту для участі України у міжнародній миротворчій операції у Республіці Ірак. Верховна Рада України ратифікувала 5 червня 2003 р. рішення Президента України скерувати до Іраку українську миротворчу місію.

Глибинними мотивами українських високопосадовців для прийняття вказаних рішень стали бажання вивести Україну з міжнародної ізоляції, спричиненої справою Гонгадзе та

ймовірною оборудкою щодо продажу «Кольчуг» до Іраку. Тими ж – політичними розрахунками та обіцянками – керувалися українські очільники у просуванні ідеї про виведення українського контингенту. Так, Президент України у березні 2005 р., виконуючи передвиборчі обіцянки, зобов'язав вивести український контингент із Іраку. Очільник виконавчої влади покладался на постанову Верховної Ради України від 11 січня 2005 року.

Україна брала участь у спільних операціях щодо стабілізації та підтримання миру, починаючи з серпня 2003 р. аж до грудня 2005 року. Ці завдання виконувала 5-а окрема механізована бригада, чисельністю від 1 600 до 1 800 солдатів та офіцерів, виконуючи накази командування дивізії «Центр-Південь» (провінція Васіт). У складі української миротворчої місії у ході виконання обов'язків загинули 18 осіб, більше 40 – зазнали поранень.

Таким чином, українська миротворча місія в Іраку (2003–2005 рр.) долучилася до стабілізації та миру на Близькому Сході, підвищивши авторитет України на міжнародній арені та посприявши виходу держави із міжнародної ізоляції.

Журавель Т.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР

Військова історія є важливою складовою історичної науки, що досліджує не лише хронологію воєн та битв, а й закономірності розвитку військової справи, вплив війни на суспільство, політику, економіку й культуру. У сучасному світі, де збройні конфлікти залишаються одним із основних інструментів геополітичного впливу, вивчення військово-історичних процесів набуває особливого значення. Усвідомлення світового досвіду воєн і військових реформ є передумовою для формування ефективних оборонних стратегій держави.

Військова історія в глобальному контексті потребує системного переосмислення. Традиційно вона розглядалася переважно у межах національних історичних наративів, однак, сучасна наука вимагає її інтеграції у світову історичну парадигму. Необхідно дослідити взаємозв'язки між війнами різних епох і регіонів, вплив воєн на формування міжнародних відносин, розвиток технологій і суспільних інститутів.

Проблематику військової історії досліджували численні історики – від Клаузевіца та Сунь-Цзи до сучасних учених, які розглядають війну як соціальне й культурне явище. У працях зарубіжних і українських (зокрема, В. Смолія, Я. Дашкевича, М. Киридона) дослідників простежується тенденція до комплексного аналізу військово-історичного досвіду в контексті цивілізаційного розвитку людства. Особлива увага приділяється взаємодії військових і технологічних інновацій, еволюції форм ведення бойових дій та ролі лідерства у військових конфліктах. Всесвітній вимір військової історії охоплює період від становлення перших армій у Месопотамії та Стародавньому Єгипті до сучасних збройних сил, побудованих на принципах високих технологій та інформаційних операцій. Античні війни сформували основи стратегії і тактики, середньовіччя закріпило роль воєн у формуванні державності, а Новий час приніс масовість армій і професіоналізацію військової служби. У XX–XXI століттях військова історія характеризується глобалізацією конфліктів, появою ядерної зброї, кібероперацій та гібридних війн. Саме аналіз цих процесів дозволяє оцінити роль війни як рушійної сили цивілізаційного поступу, водночас підкреслюючи її руйнівний характер.

Військова історія у всесвітньому вимірі демонструє складну динаміку розвитку людства, де війна виступає і як чинник прогресу, і як джерело глобальних катастроф. Сучасні дослідження мають спрямовуватися на глибоке осмислення історичного досвіду для запобігання майбутнім конфліктам, розвитку міжнародного співробітництва й зміцнення системи колективної безпеки.

Зелінський А.Л., д.і.н., с.н.с.

*Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЦІВ У ПІВДЕННОМУ ЛІВАНІ (2000–2006) ЯК ПОТЕНЦІЙНА СКЛАДОВА ІМІДЖЕВОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СЬОГОДНІШНЬОЇ УКРАЇНИ У ЛІВАНЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Перебування 3-го окремого інженерного батальйону Збройних Сил України із розмінування території і об'єктів у складі Тимчасових сил ООН у Лівані (ТСООНЛ) припало на липень 2000 – квітень 2006 років. Це був дуже непростий період в історії країни кедрів. Так, за два місяці до появи у Південному Лівані миротворців з України цю область полишила ізраїльська армія; у 2005 р. країна унаслідок Кедрової революції звільнилася з-під фактичного сирійського панування; а через три місяці після завершення української миротворчої місії, Південний Ліван став ареною 34-денної війни між Ізраїлем і Хезболлою.

На фоні традиційної пасивності та безпорадності ТСООНЛ діяльність миротворців з України становила яскравий виняток. Українські інженерні та саперні підрозділи, що входили до складу 3-го Окремого інженерного батальйону, протягом перебування на півдні Лівану з безпосереднім ризиком для життя перевірили територію площею близько 550 тис. м², знешкодивши 6 341 одиницю вибухонебезпечних предметів. Окрім цього, до активу українських спеціалістів варто додати регулярне облаштування фортифікаційних систем та супутньої їм інфраструктури, необхідних для повноцінного функціонування усіх присутніх у регіоні підрозділів ТСООНЛ, а також виконання позавійськових проєктів гуманітарного характеру.

Низка аспектів багатогранної діяльності українських військових у Південному Лівані містила у собі безумовний потенціал для формування позитивного образу нашої держави як серед широких мас місцевого населення, так і у середовищі ліванського політикуму. Маються на увазі такі моменти:

1. Знешкодження мін на території сільськогосподарських угідь, що належали місцевим селянам і землевласникам-зоама.
2. Розмінування автомобільних магістралей, що підвищувало рівень безпечного пересування ліванців регіоном.
3. Побудова для жителів півдня Лівану іригаційних гідротехнічних споруд, що мало виняткову цінність і важливість навіть у порівняно забезпеченій водними ресурсами країні.
4. Надання безкоштовних медичних послуг більш ніж 10 тис. місцевих пацієнтів.
5. Демонстрування українськими військовими релігійної толерантності, котра не могла не справити позитивного враження на жителів району, населення якого складається з шиїтів, християн і друзів.

6. Виявлення поваги до місцевої політичної культури, поєднане із невтручанням у внутрішні справи ліванських общин.

Усі вищенаведені аспекти варто використовувати для підвищення іміджу України в очах ліванського суспільства з метою послаблення ворожої пропаганди, поширюваної в інформаційному полі країни кедрів державою-агресором росією.

Івахів О.С., к.політ.н.,

Щеглов А.Ю., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РАДЯНСЬКІ «ЗЕЛЕНІ ЧОЛОВІЧКИ» НА ЗАХОДІ УКРАЇНИ У 1920-х: ДЕСТАБІЛІЗУВАТИ, ЩОБ ЗАГАРБАТИ

Поряд із прямим застосуванням збройної сили російською федерацією проти України кремлівське керівництво веде гібридну неконвенційну війну з Європою. Метою таких дій, на нашу думку, є підрих європейської єдності, збурення суспільств проти власної влади, зменшення або припинення допомоги Україні, а також перевірка реакції ЄС та НАТО на агресію. До основних форм російської дестабілізаційної кампанії, розмах якої постійно зростає, належать диверсії на військових, інфраструктурних, економічних об'єктах, шпигунство, саботаж, дезінформація, вандалізм, міграція, вбивства, тероризм тощо.

Для розуміння та кращого реагування на такі дії рф варто звернутися до історичного досвіду. Радянський Союз уже вів подібну кампанію проти новоствореної польської держави, з якою після підписання Ризького договору перебував у стані миру. Тоді, як і зараз, кордон не просто розділяв дві держави – він розділяв два різних суспільно-політичних устрої. Російські керманічі та народ бачили за цим кордоном імперіалістичну загрозу, що усіма силами намагається нашкодити «країні робітників і селян».

Кремлівські «зелені чоловічки» з'явилися в радянсько-польському прикордонні вже у 1920 р. – діяли переважно рейдовим методом на польській території. Сіяли паніку, вбиваючи посадових осіб органів влади та поліцейських, розграбовуючи та нищачи державну та приватну власність, паралельно розповсюджуючи агітацію та пропаганду з метою інспірувати партизанських рух та революційних вибух проти польської влади. Що важливо – активно використовували розпалювання неприязні між українцями та поляками, які мешкали у прикордонні. Загальне керівництво такою «активною розвідкою» здійснювало Розвідувальне управління штабу РСЧА (з весни 1921 р., до того куратором виступала ВНК – ДПУ (Всеросійська надзвичайна комісія – Державне політичне управління) – організовувало вишкіл шпигунських та диверсійних кадрів у спецшколах радянського прикордоння, доставку озброєння за спеціальними маршрутами з більшовицької України, фінансувало агентурну та диверсійну роботу. Активно використовувалася більшовиками Комуністична партія Східної Галичини (з 1923 р. – Комуністична партія Західної України) залучаючи до своїх рядів колишніх військових Червоної української галицької армії, полонених, біженців та загалом усіх, хто прагнули повалення польської влади на користь радянської.

Апогеем радянської збройної диверсії у прикордонні став 1924 рік – відбулося майже 200 нападів та диверсій, близько 30 акцій саботажу, до участі у яких було залучено близько 1 000 осіб, 54 особи загинули.

У 1925 р. було прийнято рішення згорнути розвідувально-диверсійну роботу, підрозділи були розформовані, частина повернулася до СРСР. «Підпалити» прикордоння не вдалося, здебільшого через створення та застосування Корпусу охорони прикордоння. Керманичі СРСР не полишили спроб радянізувати підконтрольні Польщі західноукраїнські землі, однак, застосовували уже інші доступні форми та методи впливу.

Караваєв В.С., к.політ.н.

*Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, м. Київ*

ВАКУУМ БЕЗПЕКИ ЯК НАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ РФ

РФ, розпочавши повномасштабну війну проти України, зруйнувала ключові засади міжнародної безпеки. Війна «керованого хаосу», порушення норм міжнародного права перетворили глобальну безпеку на руїни, постали системним зламом для архітектури глобальної безпеки та приводом для переосмислення світового порядку:

руйнування підвалин міжнародної системи довіри та гарантій безпеки («Будапештський меморандум нічого не гарантує»);

розповсюдження ядерної зброї як умова гарантування суверенітету та територіальної цілісності («денуклеаризація – небезпечна»);

конституювання хаосу в системі міжнародних відносин, наростання загроз тероризму;

пошук «альтернативних» інструментів гарантій безпеки в умовах нівелювання фундаментального принципу міжнародного права – «договори мають виконуватися» (*Pacta sunt servanda*).

Крім того, російське вторгнення в Україну постає саморуйнівним прецедентом, який неодмінно впливає на геополітичне становище й самого агресора:

«бумеранг безвідповідальності»: нехтування/маніпулювання РФ нормами міжнародного права як умова ревізії зобов'язань інших акторів щодо самої росії;

порушення взятих зобов'язань зводить нанівець надані гарантії безпеки (зокрема, російські гарантії щодо безпеки пострадянських держав/держав Центральної Азії тощо, що змушує останніх до пошуку нових та дієвих гарантій безпеки – наприклад, поглиблення співробітництва з КНР, Турецькою Республікою, НАТО);

зниження довіри до РФ як гаранта на пострадянському просторі. Російське вторгнення в Україну постало для неї своєрідною стратегічною поразкою на пострадянському просторі, що зменшуватиме її гегемонію в регіоні;

ситуативна орієнтація РФ у зовнішній політиці на принцип самовизначення (превалювання над принципом територіальної цілісності) – т.зв. «забезпечення права народу на самовизначення» може актуалізувати цей фактор у російській внутрішній політиці;

«агресія як прецедент» (посилення агресивності у зовнішній політиці інших держав, зокрема і щодо самого агресора).

Криза системи колективної безпеки, спричинена російським вторгненням у нашу державу, потребує формування нової юридично значущої системи гарантій для України, що має замінити декларативні обіцянки (Будапештський меморандум) на реальні механізми захисту та стримування від спроб агресії у майбутньому.

*Коломієць О.Л., к.філос.н.
Київський інститут Національної
звардії України, м. Київ*

ВІД БЕЗПЕКОТВОРЕННЯ ДО СЕКУРИТИЗАЦІЇ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ БЕЗПЕКИ

Розвиток суспільства завжди тісно переплітався з подоланням численних загроз, що надходили від ворожих сил: чи то природних, чи суспільних. Тому фундаментальною передумовою існування та прогресу будь-якої спільноти виступає забезпечення її безпеки. Завершення першої чверті ХХІ ст. у Європі відзначається ескалацією рівня небезпек, що змушує переглянути традиційні принципи безпеки та розробити нові. У зв'язку з цим особливо гостро стоїть проблема виявлення дієвих стратегій побудови безпеки та конструювання оновленої системи її підтримки. В Україні відповіддю на ці виклики стало започаткування окремого наукового напрямку міждисциплінарних досліджень – «Безпекознавства».

Вперше, цим питанням почала опікуватись Копенгагенська школа безпеки. Її представники Б. Бузан, О. Вевер і Я. де Вайлд свою теорію побудували на концепції «секуритизації» – подія стає загрозою, коли її озвучують як загрозу. Таким чином загроза розуміється ними не тільки як факт, а як мовленнєвий акт. Так, Т. Балзак, аналізуючи як повсякденні проблеми набувають загрозливих якостей, наголошує на емпіричних інструментах досліджень (дискурс-аналіз, трейсинг процесів, етнографія).

Цей механізм реалізується через «мовленнєвий акт»: суб'єкт проголошує, що конкретний «референтний об'єкт» опинився перед екзистенційною небезпекою, яка потребує екстрених кроків. Дослідник пише що: «...мовленнєвий акт безпеки не визначається вживанням слова “безпека”. Істотним є позначення екзистенційної загрози, яка вимагає надзвичайних дій або спеціальних заходів, та прийняття цього позначення значною аудиторією».

На відміну від Копенгагенської секуритологічної школи, Польська школа розглядає безпеку не як мовленнєвий акт, а як стан і процес, що охоплює всі рівні: особистий, суспільний, державний, міжнародний. Видатним діячем польської школи безпеки є Л. Корзеновський. Учений описує секуритологію як науку, що: «...по суті, займається систематичним вивченням проблем, що впливають на життя людини та діяльність соціальних організацій. Її парадигма – це не якийсь абстрактний когнітивний принцип, а радше практичні проблеми існування, розвитку та нормального функціонування людей і соціальних організацій».

Крім того, аналізуючи причини виникнення секуритології як академічної дисципліни, вчений зазначає що: «У широкому спектрі міжособистісних взаємодій та у сфері нематеріальних явищ і динамічних процесів виживання людини вимагає захисту можливостей розвитку». На нашу думку, ключовим у цьому визначенні є наголос на можливостях, що корелюється з визначенням буття як потенції, на якій наголошував М. Гайдеггер: «Проективний характер розуміння конститує буття-у-світі стосовно

розкриття його “там” як “там потенційності-буття”. Проективне – це екзистенційна конституція буття в рамках фактичної потенційності-буття», що говорить про ключову проблематику безпеки, приховану в онтологічній його складовій.

Отже, на кінець першої чверті ХХІ ст. розуміння щодо місця і ролі безпекових систем у світі дуже різняться, а їх вивченням займаються численні безпекові школи, що свідчить про високу актуальність теми. Нині ці системи еволюціонують, адаптуючись до актуальних викликів, і формують фундамент для контролю ризиків на індивідуальному, суспільному та державному рівнях. Вони займають провідну позицію інтегральної, узагальнюючої науки у сучасному світі, що народилася як реакція на появу якісно інших небезпек, пов’язаних із гібридними конфліктами, тероризмом та посиленням ядерної загрози.

Коротенко О.М.,

Луценко О.К.,

Поливода М.О.

*Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У БУДІВНИЦТВІ ВІЙСЬКОВИХ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

Початок повномасштабної війни в Україні у 2022 р. кардинально змінив підходи до військового будівництва. Держава зіткнулася із необхідністю не лише відновлювати зруйновану інфраструктуру, а й швидко створювати нові оборонні та логістичні об’єкти.

Війна стала каталізатором технологічного оновлення будівельної галузі. Українські військові інженери дедалі ширше застосовують цифрові моделі (BIM, GIS), безпілотники, 3D-друк, інноваційні матеріали та модульні конструкції. Особливого значення набули енергоефективні системи – сонячні панелі, автономні генератори, водоочисні установки, які забезпечують функціонування споруд без підключення до централізованих мереж. Одним із ключових напрямів розвитку стало використання технологій інформаційного моделювання будівель (BIM), що дозволяють створювати тривимірні цифрові моделі об’єктів із повним набором технічних параметрів. Це дає змогу точно прогнозувати навантаження, визначати оптимальні конструктивні рішення та запобігати помилкам під час зведення. У комплексі з геоінформаційними системами (GIS) BIM-технології дають можливість раціонально вибирати місце розташування військових споруд з урахуванням рельєфу, логістики та безпекових чинників.

Важливою інновацією стало впровадження дронів та цифрових двійників споруд. Безпілотники використовують для розвідки, моніторингу стану об’єктів та картографування територій, а цифрові двійники – для оцінювання технічного стану будівель у реальному часі. Це дозволяє швидко виявляти пошкодження після обстрілів і планувати ремонт без участі людей у небезпечних умовах. Справжнім проривом стала технологія 3D-друку, що дозволяє швидко зводити бетонні укриття, бліндажі чи командні пункти з мінімальною участю людей. Такі конструкції вирізняються міцністю, економічністю та швидкістю виготовлення, що є критично важливим у бойових умовах. Не менш перспективним напрямом є використання самовідновлювальних бетонів, аерогелів і композитів, що забезпечують високу стійкість і зменшують теплову помітність споруд.

Широкого застосування набули модульні системи, які можна швидко транспортувати та збирати на місці. Це дозволяє створювати мобільні пункти управління, медичні центри чи казарми за лічені години. Такі рішення поєднують швидкість, гнучкість і повторне використання, що особливо важливо для військових умов.

Використання новітніх технологій у військовому будівництві стало стратегічним чинником підвищення обороноздатності України. Інноваційні рішення – від ВІМ і дронів до 3D-друку й автономних систем – забезпечують оперативність, живучість і технологічну перевагу на полі бою. Український досвід формує нову модель військового будівництва, орієнтовану на стандарти НАТО та майбутнє відновлення країни після перемоги.

Кравчук О.В.

*Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ*

ДИВЕРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО Й ФРАНЦУЗЬКОГО АНТИГІТЛЕРІВСЬКОГО ОПОРУ ЗІ ЗРИВУ РАКЕТНИХ ОПЕРАЦІЙ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ (1942–1945 рр.)

У 1942–1945 рр. ракетна програма Третього рейху стала одним із найбільш інноваційних та засекречених напрямів німецьких військово-технічних розробок. Проєкт запуску перших у світі балістичних ракет «Фау-2» розглядався нацистським командуванням як інструмент відновлення «стратегічної ініціативи» шляхом раптових ударів по тилowych центрах Великої Британії та знаряддя масового психологічного тиску на цивільне населення. У цих умовах диверсійне протистояння, розгорнуте антифашистськими рухами Опору у Польщі та Франції, набуло міжнародного виміру та стало важливим фактором у зриві воєнно-політичних планів Берліна.

Польський рух опору (Армія Крайова, АК) створив одну з найбільш ефективних розвідувально-диверсійних систем у Європі, якій вдалося встановити розташування та структуру випробувальних ракетних об'єктів у прибалтійському Пенемюнде. Саме інформація АК, передана британській розвідці у 1943 р., стала підставою для операції «Hydra» – точкового бомбардування центру розробок ракет «Фау-2». Окрім того, польські підпільники здійснили низку спеціальних операцій із вилучення уламків ракет, зокрема легендарну акцію «Most III», що забезпечила союзникам унікальні технічні дані про конструкцію агрегатів керування ракетою.

Французький рух Опору, діючи в координації з британськими розвідслужбами, зірвав низку логістичних ланцюгів постачання елементів ракетних комплексів до підземних заводів у Північній Франції, де мала розгортатися серійна збірка «Фау-2» (з дальністю польоту до 300 км і вантажем близька 800 кг вибухівки). Диверсії на залізничних вузлах Сен-Омер, Лілль та Ам'єн суттєво сповільнили монтаж пускових установок у районі Пас-де-Кале. Водночас французькі розвідгрупи забезпечили союзників даними про мережу бетонуваних ракетних позицій типу «ski-sites», що дозволило антигітлерівській коаліції здійснити систематичну кампанію з їх ліквідації.

Комплекс дій рухів європейського Оперу зумовив зрив календарних планів німецького командування, уповільнив введення ракетних систем у дію та обмежив масштаб застосування ракетного терору проти Лондона й Антверпена. Диверсійне протиборство не лише зменшило ефективність гітлерівської ракетної програми, а й виявило стратегічну вразливість нацистської військової машини до скоординованої діяльності підпільних структур. У ширшому контексті воєнної історії, цей досвід демонструє ключову роль асиметричних дій та колективної розвідувальної взаємодії у протидії високотехнологічним загрозам, що зберігає актуальність і в умовах конфліктів ХХІ століття.

*Крисаченко В.С., д.філос.н., професор
Науково-дослідний інститут україно-
знавства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РАШИЗМУ: КОНФАБУЛЯЦІЇ

Маніпулятивні нарративи рашизму зазвичай відштовхуються не лише від спотворених фактів, яким надається своя цільова інтерпретація. Рашизм призвичаївся взагалі обходитися без будь-яких інформаційних підстав, використовуючи методологію політичної конфабуляції. У класичному розумінні, конфабуляція (лат. confābulārī – балакати, розповідати) – виникнення несправжніх, спотворених або неправильно витлумачених спогадів про себе чи світ без свідомого умислу. В публічний простір це поняття прийшло з нейрофізіології як означення певних пошкоджень головного мозку або внаслідок певної підгрупи деменцій. У людини виникають уявні спогади, міражі, викривлені інтерпретації певних станів чи подій, позачасові та позапросторові образи суцього. Сам носій конфабуляції переконаний в істинності своїх спогадів, попри видимі ознаки некоректності чи утопічності. У своїх діях такий суб'єкт може обмежуватися озвученням власної картини світу, починаючи від марення і до декларацій, але інколи намагається її втілити у життя.

Для деспотичних режимів політичні конфабуляції є нормою публічної поведінки. Вибудовуючи свої прожекти як у внутрішній, так і зовнішній політиці, зверхники деспотії зберігають «ясний розум», але пам'ять фальсифікують неймовірно. Уся фантомна велич московії вибудована на вигаданих міфах та спекуляціях. Це – загальна стратегія створення бажаного образу суцього: позитивного для себе і скаліченого для інших. Вона охоплює практично усі сфери буття: політичні, культурні, історичні, економічні тощо. Наприклад, у політиці – фантомний образ світлого майбутнього у вигляді комунізму; в історії – європейськість орди та її давньоруські витоки, у літературі – велич пересічних російських письменників; у технологіях – «першовідкривачі» всього; в економіці – неперевершена продуктивність праці в колгоспах та на виробництві тощо. У тлумаченні російсько-української війни практично все є вигаданим, фантомним: причини, мета, статус учасників тощо. Не росія є агресором, а Україна, України взагалі не існує, «єто історіческіє землі» Москви, «українацисти» є загрозою для усього світу. Всі синдроми конфабуляції у путіністів наявні повною мірою: у сфері пам'яті – величезні лакуни; історичної правди – позачасові та екскультурні стрибки; прав людини – тиранія і беззаконня; відповідальності – позасуб'єктна тощо. Кремлівські маніпулятивні нарративи є відвертою фальсифікацією істини.

*Кузнєцов М.О.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УРОКИ З ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРНАСТУПАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ «FRIDERICUS-SÜD» (1942) У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Контрнаступальна операція «Fridericus-Süd», проведена вермахтом у 1942 р., попри часову віддаленість надає низку актуальних уроків для сучасного воєнного мистецтва, зокрема в контексті російсько-української війни. Насамперед, один з головних уроків – небезпека фронтального наступу без забезпеченого флангового прикриття та оперативної глибини. Саме це стало фатальним для Червоної армії у 1942 р.: прорив вермахту на південному фасі Барвінківського виступу призвів до стрімкого оточення основних радянських сил. Аналогічну помилку в сучасній війні неодноразово допускала армія російської федерації: наступ на Київ (лютий – березень 2022 р.) – відсутність флангового прикриття у глибоких рейдових груп дозволило ЗС України завдавати ударів по тилах; наступ на Вугледар (січень – лютий 2023 р.) – відсутність прикриття флангів, розвідки та координації, ігнорування рельєфу, що в результаті призвело до знищення кількох БТГр; наступ на Авдіївку (жовтень 2023 – лютий 2024 рр.) – вузькі коридори просування, незахищені фланги, відсутність ударів в оперативній глибині, як результат частковий успіх після багатомісячних боїв та виснаження українських оборонців, але з величезними втратами; наступальні дії на Куп'янському напрямку (літо 2023 – 2024 рр.) – вузькі наступальні ділянки, невміння забезпечити оперативний простір, фланги постійно під контрударами ЗС України. Як результат мінімальні тактичні успіхи, нездатність розвинути тактичні успіхи.

Другий урок – недостатня глибина оперативної побудови військ в обороні та намагання втримати надмірно виступаючі позиції без маневреного резерву. У 1942 р. Барвінківський виступ перетворився на пастку саме тому, що командування ПЗФ своєчасно не прийняло рішення щодо скорочення фронту і передислокації резервів, навіть попри очевидну загрозу.

Третій урок – ініціатива на тактичному рівні. У вермахті командири підрозділів мали значну свободу у прийнятті рішень на місцях. У ЗС України від 2022 р. значно зросла роль сержантського корпусу, ротних і батальйонних командирів, які часто приймали рішення самостійно в межах загального задуму. Це контрастує з централізованою моделлю Радянської армії, яка була успадкована збройними силами російської федерації.

Четвертий урок – роль логістики та контролю над лініями постачання. У 1942 р. війська Червоної армії, що потрапили в оточення, швидко втратили боєздатність через нестачу боєприпасів, пального, продуктів і медикаментів. Аналогічна ситуація спостерігалась у російських військах у вересні – жовтні 2022 р. при відступі з Харківщини та правобережної Херсонщини. Сучасна війна наочно демонструє, що порушення логістичних маршрутів – ключовий фактор у розвалі будь-якої оборони. Удари ЗС України по мостах, складах, вузлах зв'язку та логістичних хабах (найяскравіший приклад – аеродром Чорнобаївка) є підтвердженням застосування цього уроку на практиці.

П'ятий урок – важливість вчасного та реалістичного оцінювання обстановки. У травні 1942 р. навіть після прориву оборони радянське командування продовжувало наступ на Харків, втрачаючи час для відведення військ. У сучасній війні росія аналогічно ігнорує сигнали про прориви, вважаючи їх «тимчасовими невдачами», результатом є значні і необґрунтовані втрати.

Шостий урок – важливість взаємодії між видами та родами військ. Вермахт у травні 1942 р. продемонстрував високий рівень синхронізації дій піхоти, танкових військ і авіації – зокрема, ударні групи діяли у взаємозв'язку, а безперервна і своєчасна авіаційна підтримка (штурмовики, пікірувальні бомбардувальники) забезпечувала швидке просування вглиб радянської оборони. Подібно до цього, у ЗС України ефективно застосовують принцип об'єднаного бою: дії піхоти, дронів-розвідників, артилерії та мобільних бронегруп координуються в режимі реального часу через захищені системи управління. Така інтеграція дозволяє досягати локальної переваги у потрібному місці та у потрібний час навіть за обмежених ресурсів та в умовах загальної переваги противника.

Окремо варто наголосити, що переоцінка сил і недооцінка противника – ключ до катастрофи. У 1942 р. Ставка ВГК була впевнена, що вермахт не зможе розпочати стратегічну наступальну операцію на півдні. Аналогічно російське командування влітку 2022 р. вважало, що ЗС України не мають необхідних спроможностей для масштабного наступу (контрнаступу), тож продовжували концентрувати війська під Херсоном, нехтуючи безпекою тилів на Харківському напрямку. В обох випадках результатом стала раптова втрата контролю над обстановкою та ганебна поразка.

Сьомий урок – успішне застосування маневру та охоплення. Ключовим елементом операції «Fridericus-Süd» був охоплюючий удар танкових з'єднань Клейста з півдня з метою замкнути «котел» довкола радянських військ. ЗС України, особливо під час Слобожанського наступу восени 2022 р., реалізували схожу ідею: маневрені групи просувалися через вразливі ділянки фронту, обходили позиції противника, не захоплюючись лобовими атаками, і виходили в тил російських сил, порушуючи їхні лінії забезпечення та командування.

Насамкінець, уроки операції «Fridericus-Süd» чітко вказують: ініціатива, мобільність, взаємодія видів і родів військ, грамотне планування та логістика – це не просто ознаки успішної армії, а гарантія досягнення успіху і уникнення катастроф. Недотримання цих положень, як у 1942 р., так і у 2022–2024 рр., призвело до повторення одних і тих самих помилок – навіть через 80 років.

Курган О.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

СТВОРЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ МІФУ ПРО «БРАТНІ НАРОДИ» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СТОЛІТЬ

Міф про «братні народи» є однією з ключових ідеологічних конструкцій російського імперського та радянського дискурсів, що протягом кількох століть послідовно використовувалася для політичного та культурного підпорядкування України. Його поява пов'язана з формуванням російської імперської ідентичності у XVIII ст., коли після остаточного знищення автономії Гетьманщини Москва почала нав'язувати ідею «єдиного

руського народу» як історичну норму. Ця концепція замінила реальну багатовікову українську традицію власної державності вигаданою легендою про «спільне походження та спільну долю» українців і росіян. У XIX ст., з посиленням імперської політики русифікації, цей міф отримав нове ідеологічне оформлення. Через концепцію «слов'янської єдності» росія утверджувала себе «старшим братом», а українців – «молодшими», «частиною великого російського народу». Насправді це означало системне витіснення української мови, культури та історії. Показовими прикладами є Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року, що забороняли українське друковане слово та освітню діяльність. У XX ст., після встановлення радянської влади, міф про «братні народи» став офіційною доктриною. Під гаслами «великої дружби народів» та «нерозривної єдності» Москва централізувала владу, проводила політику тотальної русифікації, а будь-які прояви української національної свідомості трактувала як «буржуазний націоналізм». Освіта, кіно, література, історіографія та святкування спільних «перемог» (зокрема у Другій світовій війні) формували у свідомості людей ілюзію рівності, якої насправді не існувало.

Після розпаду СРСР у 1991 р. росія не відмовилася від використання цього міфу. Навпаки, він став інструментом м'якої сили, політичного тиску й інформаційної війни проти незалежної України. Риторика про «єдиний народ» та «братерство» активно використовувалася для заперечення української ідентичності, виправдання анексії Криму в 2014 р. та агресії 2022 року. Під виглядом «захисту братнього народу» відбувалася відкрита війна та знищення української державності.

Сьогодні цей міф дедалі більше сприймається як колоніальний наратив, покликаний легітимізувати російську експансію. Дослідження українських істориків, розвиток національної пам'яті, деколонізаційна політика та переосмислення історії дозволяють розвінчувати імперські конструкції та відновлювати справжню історичну тяглисть української нації. Міф про «братні народи» – це не символ дружби, а багаторівневий інструмент імперської політики, спрямований на підпорядкування України, який сьогодні потребує системного наукового та інформаційного розвінчання.

Лагодич В.Ю.

*Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів*

ЛАНГОБАРДИ У СКЛАДІ РИМСЬКОГО ВІЙСЬКА У ФРАКІЇ ПРОТЯГОМ 80–90-х РОКІВ VI СТОЛІТТЯ

Залучення контингентів варварів до служби у війську було константною мілітарної справи Імперії. У її Східній частині, після кампаній з готами IV–V ст., ця практика набула обмеженого характеру та стосувалась переважно номадів, через широкий оперативний інструментарій кінних лучників. У другій половині VI ст., з огляду на активну зовнішню політику Юстиніана I (527–565), тенденція до набору контингентів з числа не римлян вкотре набула поширення. Фактори, що сприяли переходу варварів на службу Імперії у цей період, можна звести до кількох груп: 1) економічних (надання імператорами земель для заселення або пасовищ); 2) цивілізаційних (перебування сусідів Імперії у її культурній орбіті); 3) соціальних (надання знаті почесних титулів та матеріальних виплат з боку Риму, що розглядалось збільшенням їх авторитету серед одноплемінників).

Унікальним у цьому контексті є приклад переходу герцога лангобардів Дроктульфа/Дроктона (*лат.* Droctulfus/Drocton) на службу імператора Маврикія (582–602). Винятковий характер цього епізоду пов'язаний із тим, що лангобарди активно воювали з Імперією з часу переселення на Апенніни у 568 році. Світло на службу герцога та його наближених на боці римлян проливає матеріал «Історії» Феофілакта Сімокатти (кн. II, розд. XVII) та «Історії лангобардів» Павла Диякона (кн. III).

Залучення герцога до служби у війську Імперії відбулось не пізніше 584 року. За наративом Павла Диякона, у цей час герцог «[перебував] на боці імператора [Маврикія] та разом зі своїми воїнами хоробро воював проти народу лангобардів» неподалік від Равенни, що зрештою призвело до припинення облоги міста королем Аутарі (584–590). Мотивація Дроктульфа до служби Константинополю, за Павлом, зводиться до «бажання помсти за свою неволю, адже той був свевом чи алеманом [= бранцем, захопленим у ході бойових дій]». Ми схильні піддати критиці пояснення хроніста. Наратив «Історії лангобардів» віддалений у часі щодо описуваних подій на два століття. Поряд із цим, свеви, як і алемани, до кінця VI ст. зазнали асиміляції з боку вестготів та франків відповідно. Припускаємо, що Дроктульф мав франкське походження, а його переходу на службу Імперії сприяли: 1) договір, укладений Маврикієм та королем франків Хільдебертом (575–595/596) проти Аутарі; 2) *modus operandi* Імперії на Апеннінах, що полягав у спробах до замирення із частиною політично децентралізованих лангобардів шляхом надання матеріальних субсидій «частині народу лангобардів [= герцогам]». Спроби до замирення таким шляхом мали місце у 578 та 581 роках.

Попри зрив облоги Равенни, контингент на чолі з Дроктульфом унаслідок втрат потребував реорганізації. Очевидно, цей процес відбувся паралельно із включенням воїнів герцога до складу польового угруповання у Фракії та їх переведенням на Балкани. Наступне свідчення щодо служби Дроктульфа на боці римлян зустрічаємо у Феофілакта при описі кампанії проти аварів та склавинів близько 587 року. На цей час, Дроктульфу було присвоєне звання іпостратиґа (*грец.* ὑποστράτηγος), «й доручений окремий військовий загін». У таких обставинах, перед Дроктульфом було поставлене завдання зупини просування номадів півднем Фракії, чого було досягнуто шляхом «хитрощів» – імітації відступу крила загону Дроктульфа із подальшим заманюванням аварів у засідку й успішною атакою в тил кочовикам. Варто зауважити, що схожий тактичний прийом проти аварів неодноразово здійснював безпосередній командир Дроктульфа у Фракії, військовий магістр (*лат.* *magister militum per Thracias*) Пріск. Наратив Феофілакта щодо дій Дроктульфа проти аварів був крайнім у часі задокументованим епізодом військової служби герцога на користь Імперії. Попри це, римський понтифік Григорій I (590–604) у листі за осінь 598 р., зверненому до екзарха Африки Геннадія, надав діям Дроктульфа позитивної оцінки.

Підсумовуючи, констатуємо, що епізод перебування лангобардів у складі польового корпусу римлян у Фракії був локальним та нетривалим у часі. Водночас це не применшує успішного характеру дій германців на боці римлян. Чільну роль у цих подіях відіграв герцог Дроктульф, який був схилений до служби Константинополю завдяки дипломатії Імперії на Апеннінах, а у подальшому – інкорпорований до числа військової знаті Константинополя.

*Левченко С.М., к.військ.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОРГАНИ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (1946–1991 рр.)

4 травня 1946 р. органи військової контррозвідки (ГУКР СМЕРШ Наркомату оборони СРСР) повернулися до відомства держбезпеки й функціонували як Третє головне управління міністерства держбезпеки СРСР. 5 лютого 1960 р., відповідно до постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про внесення змін у структуру КДБ і його органів на місцях та скорочення їхньої чисельності», Третє головне управління перетворили на Третє управління КДБ при РМ СРСР (з 1978 р. – Третє управління КДБ СРСР). У цьому статусі орган військової контррозвідки існував до 1991 року.

В Україні органи військової контррозвідки КДБ були представлені насамперед Особливими відділами Київського, Прикарпатського й Одеського військових округів. Структура органів військової контррозвідки мала свою специфіку – власне підпорядкування по вертикалі, обминаючи республіканські органи КДБ. Особливі відділи існували при об'єднаннях, з'єднаннях і частинах Радянської Армії.

Кажучи про структури військової контррозвідки КДБ на теренах України, не можна не згадати про Особливий відділ (ОВ) КДБ СРСР по Внутрішніх військах МВС по Українській та Молдавській РСР. ЦК КПРС 1983 р. ухвалив рішення про організацію контррозвідувального забезпечення МВС СРСР, його органів і військ для захисту їх від розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, їхньої агентури й інших ворожих елементів. Відповідно, було створено Управління «В» КДБ СРСР для контррозвідувального забезпечення органів МВС та Управління особливих відділів по Внутрішніх військах (ВВ) МВС СРСР.

Безпосередньо для контррозвідувального захисту ВВ на території України та Молдови було створено Особливий відділ по Управлінню внутрішніх військ (УВВ) у згаданих союзних республіках. До його складу увійшли ОВ по 2-х бригадах, 8-ми конвойних полках й ОВ по спецчастинах ВВ. Обсяг роботи ОВ по УВВ МВС значно зріс у період «перебудови», коли у південних регіонах СРСР спалахнули міжетнічні конфлікти. Так, 33 оперативних співробітники ОВ понад 2 тис. діб провели у «гарячих точках» Закавказзя та Середньої Азії.

Окремого реагування потребували ескалація напруженості у місцях позбавлення волі, різке збільшення екстремістських проявів і спроб залучити на бік злочинців військовослужбовців, добути через них зброю та боєприпаси.

Крім того, на території Української РСР розташовувалися підрозділи Прикордонних військ (ПВ) КДБ СРСР (загони, комендатури, застави, КПП Західного округу ПВ КДБ СРСР, морські частини ПВ тощо). Ще 28 березня 1957 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову № 328–159, за якою охорону державних кордонів покладено на органи КДБ при РМ СРСР.

При охороні кордону значна увага приділялася агентурно-оперативній роботі. Для поліпшення роботи з виявлення і затримання порушників кордону, попередження спроб нелегального його переходу, ведення оперативно-розшукової роботи у прикордонній смузі у складі територіальних управлінь (округів) ПВ створили Розвідувальні відділи, що виконували і контррозвідувальні функції. У Західному окрузі ПВ розвідвідділ проіснував без істотних організаційно-функціональних змін до серпня 1991 року.

*Левчук О.О.**Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин*

ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІСТСЬКИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Глобалізація, з її численними перевагами, водночас створює нові виклики для безпеки держав. Одним із найгостріших є зростання діяльності екстремістських організацій, що використовують глобалізаційні процеси для поширення своїх ідеологій, мобілізації прихильників і фінансування терористичних актів. Протидія таким організаціям потребує комплексного підходу, що включає політичні, соціальні та інформаційні стратегії, що вже активно застосовуються в різних країнах світу.

У політичному контексті боротьба з екстремізмом передбачає ухвалення ефективних правових та нормативних актів. Це включає закони, що регулюють боротьбу з тероризмом, екстремізмом, а також діяльність організацій, що пропагують насильницькі ідеї. Важливою є співпраця між державами через міжнародні платформи, такі як ООН, ЄС, НАТО, де обговорюються стратегії боротьби з екстремізмом. Одним із прикладів є Європейський Союз, що впроваджує низку антитерористичних директив і підтримує обмін розвідданими між країнами для нейтралізації загроз.

Соціальні чинники, що сприяють радикалізації, включають безробіття, соціальну нерівність, відчуття ізоляції та дискримінації серед окремих груп населення. Стратегії протидії мають включати соціальні ініціативи, спрямовані на інтеграцію вразливих груп, надання рівних можливостей і доступу до освіти та зайнятості. Наприклад, у США активно працюють програми з реабілітації екстремістів, що фокусується на соціальній реінтеграції осіб, які скоїли злочини за ідеологічними мотивами. Водночас важливо зосереджувати увагу на превентивних заходах, орієнтованих на запобігання радикалізації молоді.

Глобалізація і розвиток інформаційних технологій значно ускладнили контроль над ідеологічним впливом екстремістських груп. Медіа, зокрема соціальні мережі, стали основним каналом для поширення радикальних ідей, мобілізації бойовиків та організації терористичних актів. Протидія цьому явищу вимагає ефективного регулювання інформаційного простору на національному та міжнародному рівнях. Важливим є забезпечення доступу до правдивої інформації, боротьба з фейковими новинами, створення платформ для культурного діалогу. Одним із ефективних прикладів є ініціативи ООН та ЄС, спрямовані на боротьбу з екстремістськими повідомленнями в інтернеті, включаючи спільні проекти з соціальними мережами та онлайн-платформами для швидкої ідентифікації та блокування екстремістських контентів.

Країни, що мають досвід боротьби з екстремізмом, використовують різноманітні стратегії. Наприклад, у Сінгапурі активно застосовують превентивне втручання, коли держава не лише реагує на факти радикалізації, а й активно працює з громадами на рівні місцевих ініціатив. В Австралії ж використовують модель партнерства між правоохоронними органами, громадянським суспільством і релігійними організаціями для запобігання радикалізації. У Великій Британії, завдяки програмам на кшталт «Prevent», акцент зроблено на попередженні радикалізації серед молоді, де важливу роль відіграють освітні та соціальні програми.

Отже, протидія екстремістським організаціям в умовах глобалізації потребує комплексного підходу, що включає ефективні політичні, соціальні та інформаційні стратегії. Міжнародний досвід показує, що важливим є співробітництво держав, обмін інформацією, а також інтеграція соціальних ініціатив, спрямованих на попередження радикалізації. Важливою складовою є також боротьба з інформаційною пропагандою та забезпечення доступу до правдивої та конструктивної інформації. Застосування інтегрованих підходів дозволяє зменшити загрози, пов'язані з екстремізмом, та посилити національну безпеку.

*Мавренков О.Є., д.т.н., с.н.с.,
Матвійчук С.В.,
Мавренкова А.О.
Державний науково-дослідний інститут
авіації, м. Київ*

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

Використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) у військових цілях бере свій початок з середини XIX ст., коли у 1849 р. в Австро-Італійській війні під час облоги Венеції австрійці запустили у бік міста близько 200 повітряних куль, обладнаних вибухівкою. Ця ідея заклала фундамент для розвитку перших БПЛА у світі.

Дебютним в історії бойового застосування розвідувальних БПЛА вважається 1964 рік, під час воєнних дій США з В'єтнамом. США застосовували «літаючі мішені», переобладнані у розвідувальні БПЛА, що виявилися ефективнішими за літаки. БПЛА США виконали близько 3 500 вильотів, причому втрати склали лише 4 %.

Перші офіційні БПЛА почали застосовувати у 80-х рр. минулого століття. Так, ізраїльські військові вперше успішно застосували розвідувальні БПЛА Mastiff та Scout у 1982 р. під час операції «Мир Галілеї» на Близькому Сході. Це дало змогу ізраїльтянам знищити систему ППО Сирії у Лівані. Втрати Сирії склали 86 бойових літаків та 18 батарей ЗРК.

У 1986 р. ізраїльсько-американська безпілотна система Pioneer надійшла на озброєння до США. Бойове застосування Pioneer було 1991 р. у Перській затоці в операції «Буря в пустелі». Увага приділялася повітряній розвідці, що зосереджена на стеженні за ходом розгортання військ Іраку і блокадою у Перській затоці.

Під час Косовської війни у 1998–1999 рр. з метою ураження цілей літаками БПЛА включили в єдину систему обміну даними на базі повітряних командних пунктів. Подальший розвиток передачі інформації з БПЛА відбувся в операції «Свобода Іраку» у 2003 р., де було задіяно 120 різних БПЛА, що могли передавали інформацію в режимі реального часу.

Значною подією на етапах війни з тероризмом стало використання США в Афганістані у 2001 р. ударних БПЛА MQ-1 Predator, оснащених ракетами з лазерним наведенням AGM-114 Hellfire. Це призвело до змін концепції і тактики бойового застосування БПЛА.

Сучасні БПЛА ефективно виконували бойові завдання у Сирії у 2016–2020 рр. під час операцій: «Щит Євфрату», «Оливкова гілка», «Джерело миру», «Весняний щит». Конфлікт у Нагорному Карабасі у 2020 р. визначив переваги Азербайджану на полі бою завдяки ураженню противника ударними БПЛА Bayraktar TB2.

В Україні найбільшого розвитку БпЛА зазнали після вторгнення РФ у 2022 році. Успішне використання Збройними Силами України БпЛА та їх взаємодія з артилерією на початку війни завдавали великих втрат противнику і зупинили його просування. Завдяки матеріально-технічній допомозі та запуску вітчизняного виробництва, на озброєнні війська України перебувають більше 500 різних моделей БпЛА номенклатурою від невеликих розвідувально-ударних до потужних важких далекобійних ударних БпЛАК. Наразі процес розвитку безпілотної складової в Україні та світі продовжується швидкими темпами.

Історичний шлях становлення БпЛА показує швидкий розвиток безпілотної авіації у світі, що впевнено стала невід’ємним і ефективним інструментом бойової протидії.

Мальков О.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІД ПОЛЬОВИХ ІНІЦІАТИВ ДО ПРОМИСЛОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ОЗБРОЄННЯ ВЕРТОЛЬОТІВ АРМІЙСЬКОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ БЕЗПІЛОТНИМ ЛІТАЛЬНИМ АПАРАТАМ (2014–2025 рр.)

Російсько-українська війна радикально змінила роль армійської авіації (АА) у системі протиповітряної оборони (ППО) України. Масові атаки дронів-камікадзе типу Shahed-131/136 у 2022–2025 рр. зумовили пошук нестандартних шляхів залучення вертольотів Ми-8 та Ми-24 для боротьби з безпілотними літальними апаратами (БпЛА).

Еволюція озброєння вертольотів відбувається двома паралельними, але взаємопов’язаними шляхами: польові ініціативи особового та командного складу АА СВ ЗС України і модернізація вертолітного парку вітчизняними та іноземними компаніями.

Фактично процес модернізації розпочався за ініціативи льотного та інженерно-технічного складу у військових частинах АА. Екіпажі власними силами створювали польові моделі боротьби з дронами, що згодом вплинули на розвиток заводських рішень.

Одним із перших таких експериментів стала сумісна робота вертольотів Державної прикордонної служби (ДПСУ), обладнаних оптико-електронними станціями (ОЕС), та вертольотів АА, де вертоліт пошуку (Н-125) за допомогою ОЕС типу FLIR знаходив ціль і підсвічував її прожектором, а вертоліт-перехоплювач (Ми-24, Ми-8) її знищував. Логічним розвитком стало встановлення ОЕС безпосередньо на вертольоти АА.

Паралельно екіпажі АА розробляли власні польові рішення. Такі рішення (а саме, використання комерційних тепловізорів, штатних турелей та саморобних сервоплатформ для їх встановлення, синхронізація лазерних указок з цими платформами та пошуковими прожекторами вертольотів, інших підручних засобів) забезпечили швидке набуття бойових спроможностей підрозділами АА СВ ЗС України по боротьбі з БпЛА різних типів, а промислові рішення (установка оптико-електронних комплексів FLIR, HOSP-410LI, WESCAM та LEOSS-T на частині вертольотів АА СВ ЗС України (стратегія «плавного нарощування») з використанням міжнародної технічної допомоги) закріпили ці спроможності вже на рівні бойової спеціалізованої платформи.

Таким чином встановлено, що два паралельних напрями еволюції озброєння вертольотів – промисловий та польовий – взаємно доповнюють один одного. Взаємозв'язок між цими напрямками має безпосередній вплив на подальший розвиток озброєння вертольотів у контексті протидії повітряним загрозам, де основними тенденціями є: подальша інтеграція ОЕС в авіаційне обладнання вертольотів, заміна штатного морально застарілого озброєння та модулів управління ним, упровадження бортових радарів, відеокамер із можливістю фіксації цілі, синхронізованих із приладами відображення інформації та РЕБ-стійкої навігації.

Аналогічний механізм спостерігається і в інших країнах НАТО, де тактичні інновації часто виникають безпосередньо у бойових підрозділах, а згодом інституціоналізуються у вигляді серійних програм модернізації.

*Мельник В.В., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЄДНАННЯ ПІЛОТОВАНИХ ГЕЛІКОПТЕРІВ ІЗ БЕЗПІЛОТНИМИ ЛІТАЛЬНИМИ АПАРАТАМИ

Сучасні збройні сили дедалі активніше інтегрують пілотовані та безпілотні авіаційні платформи з метою підвищення ефективності бойових дій і розширення спектра завдань. Концепція «manned-unmanned teaming» (MUM-T) стала однією з провідних тенденцій у розвитку військової авіації, зокрема вертолітних підрозділів.

Основні напрями розвитку:

Тактична взаємодія. Гелікоптери виконують функції командних пунктів та носіїв озброєння, тоді як безпілотники забезпечують розвідку, спостереження та цілевказування. Такий підхід дозволяє пілотованим екіпажам діяти на безпечнішій відстані від противника.

Технологічна інтеграція. У сучасних проєктах провідних виробників (Boeing, Airbus Helicopters, Sikorsky) розробляються системи, що дозволяють екіпажу керувати кількома БпЛА безпосередньо з кабіни гелікоптера. Це підвищує оперативність прийняття рішень та гнучкість виконання завдань.

Розширення бойових можливостей. БпЛА можуть виконувати завдання, що є надто ризикованими для екіпажів: ведення розвідки в зоні ППО, застосування високоточної зброї, постановка перешкод. Гелікоптери водночас виступають багатофункціональними платформами для доставки військ і вогневої підтримки.

Але потрібно пам'ятати, попри значні переваги, поєднання пілотованих і безпілотних платформ вимагає вирішення низки проблем: стандартизації каналів зв'язку, кіберзахисту, оптимізації навантаження на екіпаж, створення доктринального підґрунтя для масового застосування.

Наведемо глобальні приклади взаємодії гелікоптерів із БпЛА. Так, армійська авіація США активно застосовує концепцію MUM-T у зв'язці AH-64E Apache з безпілотниками MQ-1C Gray Eagle і RQ-7 Shadow. У межах програми Future Vertical Lift (FVL) створюються нові платформи, здатні керувати групами БпЛА у реальному часі. Велика Британія випробовує інтеграцію вертольотів Wildcat із малими БпЛА для морської розвідки та виявлення надводних цілей.

Франція та Німеччина у межах спільної програми використання гелікоптерів Tiger і NH90 активно тестують мікро-БпЛА для тактичної розвідки на полі бою. Туреччина впроваджує спільне використання гелікоптерів T129 АТАК із безпілотниками Bayraktar TB2 та Kizilelma, створюючи багаторівневу архітектуру ведення бойових дій. Китай тестує зв'язку вертольотів Z-10 з роями БпЛА для масованих ударів і розвідки у зоні ППО противника. Австралія реалізує проєкти інтеграції гелікоптерів MRH-90 Taipan із безпілотниками для спільного патрулювання та розвідки у Тихоокеанському регіоні.

Отже поєднання пілотованих гелікоптерів із безпілотними літальними апаратами формує новий етап розвитку армійської авіації. Це підвищує ефективність виконання завдань, зменшує ризики для особового складу та дозволяє максимально використовувати переваги кожного типу платформи. Наша держава, враховуючи власний досвід ведення сучасної війни, також має потенціал для впровадження концепції MUM-T у співпраці з міжнародними партнерами.

Мончак О.В.

*Український державний університет
імені М.П. Драгоманова, м. Київ*

ЛИСТОПАДОВА РЕВОЛЮЦІЯ 1918 РОКУ В НІМЕЦЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ ФАКТОР ЗМІНИ СИТУАЦІЇ У НІМЕЦЬКІЙ ІМПЕРАТОРСЬКІЙ АРМІЇ, ЩО ПЕРЕБУВАЛА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Листопадова революція в Німеччині почалася 3 листопада 1918 р. з повстання моряків у Кілі. Німецька імператорська армія (райхсгер, нім. Reichsheer), що перебувала на теренах України на підставі підписаного Брестського мирного договору (лютий 1918 р.), війська якої, об'єднані під загальним угрупованням «Київ», були досить віддалено територіально як від своєї держави, так і між собою в середині України. Епохальна карколомність подій потребувала часу на осмислення всіх подій у Німеччині. Їх вплив на німецькі війська був одразу помітний. У Києві та інших великих містах України німецькі солдати мітингували. Були створені солдатські ради, але німецьке почуття порядку все ж виявилось достатньо міцним для того, щоб витримати такий удар. У подальшому, що є унікальним, в угрупованні було досягнуто дружнє співробітництво між солдатськими радами та офіцерами. Убезпечити себе і своє майно для вивозу його на батьківщину на фоні розгортання анархії, зберегти залізницю – такі завдання визначили собі німецькі війська в Україні після листопада 1918 року.

Листопадова революція 1918 року мала ключовий та рішучий вплив на політичну ситуацію в Україні. Залишаючись хоч і послабленим, але досить потужним гравцем, німецькі військові були ще тим суперником на теренах України, яких пробували спочатку схилити на свій бік підкупом як гетьманська влада, так і інші політичні сили. Ситуація з німецькою армією після цих подій ставала все гіршою. Станом на грудень 1918 року офіцери в більшості не контролювали своїх солдатів. Солдатські ради у деяких частинах пробували повністю самостійно вирішувати чи потрібно битися і як саме. Німецька дисципліна рухнула, а з нею і дієздатність військ. Вояки думали лише про те, щоб якомога скоріше потрапити додому.

Листопадова революція в Німеччині 1918 року дозволила німецькій історії рухатись своєю чергою, але мала суттєві та здебільшого негативні наслідки для України. Вона усунула німецьку окупаційну владу, яка підтримувала недемократичний режим. Революція призвела до втрати дисципліни та подальшого розкладання німецької армії в Україні. Зникнення сили, котра стримувала та не дозволяла будь-які порушення закону, призвела до зростання анархії та розгортання різних політичних центрів, котрі переслідували свої цілі на теренах України.

Мухін С.А.

*Центральне управління військової освіти
і науки Генерального штабу Збройних
Сил України, м. Київ*

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У МІЛІТАРНИХ МУЗЕЯХ ЄВРОПИ

Стрімкий розвиток сучасних мультимедійних технологій знаходить своє місце і в музейній справі. Військові музеї Європи не стали виключенням з цих процесів. З метою залучення максимальної кількості відвідувачів та зацікавлення різних аудиторій своєю діяльністю в деяких європейських військових музеях стали активно використовувати окремі мультимедійні елементи у своїй роботі.

Наприклад, у Празькому військовому музеї (Vojenský historický ústav Praha) створено окремий зал, в якому побудована система траншей, ходів сполучень та бліндажів часів Першої світової війни. Відвідування цього залу супроводжується звуковою імітацією пострілів та вибухів, а при проходженні відвідувачами встановлених датчиків створюється «димові завіса», що в комплексі дає можливість зануритись в «окопне життя» часів Першої світової. Схожу технологію використовують і у Музеї Армії Крайової (Muzeum Armii Krajowej) у місті Краків. У залах, присвячених Варшавському повстанню 1944 р., є невеликі закриті локації, які дають можливість кільком відвідувачам одночасно відчувати себе учасником повстання. Одна з таких локацій стилізована під невелику частину каналізації, в якій ховались вояки Армії Крайової. Візуалізацію створює світло, яке ледь мерехтить та звуки крапель води, які капають на підлогу.

Більшість мілітарних музеїв у Європі використовують і більш примітивні форми залучення мультимедіа – сенсорні стенди у залах, або біля окремих експонатів. Ці стенди дають можливість отримати більш вичерпну інформацію різними мовами, подивитись додатковий фото та відеоконтент. Деякі музеї, через нестачу експонатів, саме завдяки мультимедійним технологіям створюють свої експозиції. Яскравим прикладом є Музей історії Нюрнберзького процесу (Memorium Nürnberger Prozesse) у місті Нюрнберг. Ключовою локацією музею є «зал 600», де у 1946 р. відбувався процес засудження нацизму та нацистських злочинців, однак, більшість інформації про підготовку та проведення трибуналу відвідувачі дізнаються саме завдяки сенсорним моніторам, які знаходяться в різних залах, та відеофільмам, які виводяться завдяки проєкторам. Оригінальні експонати, що знаходяться в музеї, доповнюють інформацію, яка виводиться на монітори.

Таким чином, можна стверджувати, що мультимедійні технології стали невід’ємною частиною сучасних військових музеїв Європи. Завдяки новітнім технологіям музеї мають змогу залучати більше відвідувачів та зацікавлювати їх тематикою музеїв, у першу чергу це стосується молодого покоління – дітей та підлітків.

*Нестеренко В.Ф.,**Поливода М.О.,**Луценко О.К.**Державний університет «Київський
авіаційний інститут», м. Київ*

ЩЕБЕНЕВО-МАСТИКОВІ АСФАЛЬТОБЕТОННІ СУМІШІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ДОВГОВІЧНОСТІ ПОКРИТТІВ ВІЙСЬКОВИХ АЕРОДРОМІВ

Сучасна авіаційна інфраструктура потребує матеріалів, здатних забезпечити високу надійність і довговічність у складних умовах експлуатації. Особливої актуальності це набуває для військових аеродромів, де злітно-посадкові смуги зазнають надзвичайно високих навантажень від важкої авіаційної техніки, інтенсивного гальмування та впливу пально-мастильних речовин. У зв'язку зі збільшенням маси та швидкості сучасних літаків, а також інтенсивним використанням аеродромів у воєнний час, особливої актуальності набуває застосування високостійких бітумних композиційних матеріалів, здатних забезпечити стабільність і міцність покриття за екстремальних умов експлуатації. Одним із таких матеріалів виступають щебенево-мастикові асфальтобетонні суміші (ЩМА), що характеризуються структурною щільністю, високою зсувостійкістю та низькою деформативністю навіть за короткочасних пікових навантажень.

Мастика у складі ЩМА – це не просто бітум, а комплексна система з полімерними модифікаторами (SBS, EVA, crumb rubber), мінеральним порошком і нанодисперсними добавками (TiO_2 , SiO_2). Таке поєднання забезпечує підвищену еластичність, тріщиностійкість, термостійкість і сприяє зниженню швидкості старіння матеріалу. Зокрема, дослідження FAA (2023) показали, що введення SBS-модифікатора збільшує втомну довговічність ЩМА на 45 %, а нанодобавки TiO_2 та SiO_2 – ще на 15–20 %, завдяки покращенню мікроструктурної стабільності мастики.

Важливою особливістю ЩМА є також висока зчипна здатність із шасі повітряних суден, що визначається мікротекстурою поверхні. Макрошорсткість покриття забезпечує ефективне відведення води з плями контакту, що зменшує ризик гідропланування, особливо під час посадки в умовах дощу або ожеледиці.

Крім технічних переваг, використання ЩМА має економічну ефективність, пов'язану зі зменшенням частоти ремонтів і збільшенням міжремонтних інтервалів. За оцінками TU Dresden (2024), повний життєвий цикл покриття з ЩМА на 20–25 % дешевший за традиційний, завдяки зменшенню витрат на поточне обслуговування.

Структурна особливість щебенево-мастикової асфальтобетонної суміші – комбінація кам'яного каркаса з полімерною мастикою – забезпечує високий опір колійним деформаціям, втомним руйнуванням і впливу екстремальних температур. Модифікація в'язучих полімерними, гумовими та нанодобавками значно підвищує стійкість до старіння та паливної агресії, що робить ЩМА адаптивним матеріалом для сучасних умов військової експлуатації.

*Нікіфоров І.А., доктор філософії, доцент
Бондаренко А.С.
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ДЕТАТАРИЗАЦІЯ КРИМУ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Вивчення детатаризації Криму – це ключ до розуміння сучасної політики росії та викриття її імперських наративів, а також підтримки боротьби кримських татар і всього українського народу за свою свободу та ідентичність. Окрім того, це шлях до спростування міфу про «споконовічно російський Крим», що став центральним стовпом московської пропаганди як напередодні анексії півострова, так і нині – для виправдання її агресії. Детатаризація Криму належить до однієї з найболючіших сторінок української історії й досліджується багатьма вченими (Б. Аблаєв, О. Бажан, Г. Бекірова, С. Блащук, М. Бугай, С. Громенко, І. Денисюк, М. Кислий, І. Міронова, Н. Рибак, В. Смолій, Ю. Тищенко та ін.) та різними організаціями (Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародна громадська ініціатива «CRIME(A)» та ін.). Однак деякі аспекти цієї проблеми ще потребують вивчення, зокрема, порівняльний аналіз детатаризації Криму в 1944 та 2014–2024 роках.

У 1944 р. унаслідок радянської репресивної політики було змінено культурно-історичний і суспільно-політичний ландшафт півострова. Наслідки детатаризації були катастрофічними: фізичні втрати народу (207 тис. осіб депортовано, 46,2 % – загинуло у спецпоселеннях); повне знищення присутності кримли на півострові через зміну топонімів (перейменовано 1 000 назв тюркського походження) та переписування історії Криму (поширення міфу «Крим наш»); ліквідація автономії (1946 р. – Кримська область у складі РСФСР); культурне й мовне витіснення (знищення мечетей, шкіл, газет, театрів, кримськотатарську мову виключено з офіційного вжитку); заселення півострова іншими етнічними групами (55 тис. з УРСР, Краснодарського краю та інших країв та областей).

З анексією Кримського півострова у 2014 р. розпочався новий етап утисків кримли, який дослідники справедливо називають повторною детатаризацією. Однак, якщо в 1944 р. радянська влада вдалася до депортації як форми масового фізичного виселення, то після 2014 р. застосовуються інші методи – адміністративний тиск, кримінальне переслідування, інформаційна ізоляція та контроль над культурним і релігійним життям. Мета ж залишається незмінною: витіснення кримських татар із політичного та суспільного простору Криму.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 р. загострило становище кримли. З 2014 по 2024 рр. на півострові почастішали випадки арештів і обшуків (понад 150 політв'язнів); відбувається зміна етнічного складу півострова (виїхали десятки тисяч кримли, в'їхали до 1 млн росіян); поширена примусова мобілізація в російську армію; обмеження свободи слова (заборонено діяльність телеканалу АТР); спостерігається витіснення татарської мови зі шкіл і медіа; поширена цензура історії (міф про «Крим наш»); характерна відсутність відновлення історичних кримськотатарських топонімів тощо.

У результаті кримли знову опинилися в ситуації, подібній до тієї, що склалася після депортації 1944 р., – під загрозою втрати не лише політичних і культурних прав, а й фізичного існування на своїй землі. Отже, за «споконвічністю російського Криму» стоять десятиліття етноциду кримли, який у стратегічній перспективі є частиною курсу Москви на закріплення контролю над півостровом шляхом руйнування його корінної ідентичності.

Олійник О.М., к.е.н., с.н.с.

*Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ДОСВІД ПАРТИЗАНСЬКОЇ ВІЙНИ КИТАЮ ПРОТИ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

У Пекіні на площі Тяньаньмень 3 вересня відбувся військовий парад, присвячений 80-й річниці капітуляції Японії та завершенню Другої світової війни. На параді були представлені найсучасніші види озброєння та військової техніки, що є підтвердженням високого рівня боєздатності Народно-визвольної армії Китаю (НВАК).

Керівництво Китаю вважає, що НВАК досягла перемоги у боротьбі проти японської інтервенції завдяки зваженій та добре продуманій військовій стратегії. У цьому контексті особливу роль відіграла партизанська війна, якій було надане стратегічне значення. Такий підхід був зумовлений тим, що на той час НВАК складалася з чисельного, проте, невідготовленого війська, слабо озброєного, з недостатньою кількістю військової техніки.

Згідно з баченням китайського військового командування стратегія партизанської війни складалася з шести основних задач, зокрема таких: 1) Ініціативне, гнучке та планове ведення наступальних дій у ході оборонної війни, стрімких дій у ході затяжної війни, битв та боїв на зовнішніх лініях у ході війни на внутрішніх лініях. 2) Взаємодія з операціями регулярних військ. 3) Створення опорних баз. 4) Стратегічна оборона та стратегічний наступ. 5) Розвиток партизанської війни у маневреній дії регулярних військ. 6) Налагоджена взаємодія в командуванні.

За задумом військового та політичного керівництва країни ці шість основних задач склали стратегічну програму всієї партизанської війни проти японських інтервентів, вони вказують єдино можливий шлях до здійснення основного принципу збереження та примноження власних сил, знищення та вигнання сил противника, шлях до завоювання кінцевої перемоги у спільних діях із регулярними військами.

У партизанській війні наступальні дії в основному приймають форму несподіваних нападів, при цьому дії партизанських військ мають бути максимально стрімкими. При веденні бойових дій партизанські загони максимально зосереджують власні сили, діють скритно та блискавично, здійснюють несподівані напади на противника, досягаючи швидкого завершення бою. Варто уникати пасивної оборони та затягування бою. Особливо потрібно утримуватися від розпорошення сил при веденні військових операцій. Китайські стратеги партизанської війни вважають, що основним принципом ведення бойових дій у партизанській війні є зосередження значних сил та ураження противника дрібними частинами.

Іншою важливою складовою ведення партизанських дій є здатність вчасно відходити. Під час ведення боїв виникає момент максимального натиску противника і ситуація стає несприятливою для продовження бою. Важливо вчасно помітити цей момент і відійти. Відхід є основним засобом уникнення стану пасивності та повернення ініціативи.

Китайські військові стратеги вважають, що дії як регулярної армії, так і партизанських загонів мають спільну рису – накопичувати множину малих перемог, що у сукупності приносять велику перемогу. В цьому і полягає стратегічне значення партизанських дій у боротьбі проти зовнішньої агресії.

Печенюк І.С., к.і.н., с.н.с.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Досягнення у сферах сучасних технологій з виробництва нових матеріалів і створення екологічних джерел енергії призвели до зменшення ролі традиційних вуглеводних джерел енергії та перерозподілу сфер впливу глобальних політичних гравців на користь технологічно розвинутих країн за рахунок країн, економіка яких базується на видобутку вуглеводнів. Зважаючи, що доля вуглеводнів в економіці росії тривалий час була значною, російський політикум обрав шлях на провокування мілітаристських і шовіністичних настроїв у внутрішній політиці та дестабілізацію енергетичних у зовнішній політиці для відновлення надприбутків від високих цін на енергоносії. Зазначене змусило росію адаптуватися до нових реалій та вести себе агресивно, нехтуючи нормами міжнародного і гуманітарного права та укладеними міждержавними угодами. Така політика стала можливою через внутрішню слабкість єдиної Європи та інерційність її зовнішньої і безпекової політики.

За таких умов *основними передумовами*, що спричинили протистояння росії та України, що згодом переросло у збройну агресію росії проти України, стали:

- прагнення росії відновити та розширити контроль над частиною світу та утримати світову гегемонію, втрачену після розпаду СРСР;

- прагнення України в умовах економічного, політичного та інформаційного тиску з боку росії зберегти та розширити свою незалежність;

- встановлення в росії авторитарного режиму з елементами нацизму;

- наростаючі демографічні проблеми у росії;

- слабкість державних інститутів України.

Основними економічними *передумовами* українсько-російського протистояння в сучасних умовах стали: економічна політика СРСР, що дала змогу здійснювати пріоритетний розвиток одних республік за рахунок інших шляхом перерозподілу інвестицій у народне господарство республік; повна або часткова втрата можливостей здійснювати такий перерозподіл після розпаду СРСР.

Наявність економічних передумов до протистояння призвела до їх трансформації у *політичне* протистояння, що у сучасних умовах відбувається за двома основними напрямками. На пострадянському просторі, частина з якого з часів розпаду СРСР змогла доволі тісно інтегруватись у європейські та світові економічні та політичні процеси, росія використовує для контролю над сусідами енергетичні ресурси, економічні важелі та штучні об'єднання, такі як СНД, ОДКБ, ЄАЕС, а за потреби, як це було у 1992 р. у Молдові, у 2008 р. у Грузії і з 2014 р. в Україні, і пряму військову силу. За істотного технологічного відставання росії від країн Заходу метою її політикуму на європейському напрямку стало руйнування єдності Євросоюзу та

перетворення його складових на корумповані автократії, за своєю сутністю подібних путінській росії, що має слугувати продовженню панування російської економічної моделі.

Прагнучи зберегти існування російської держави та вирішити проблеми в економічній і політичній сферах, російський політиком, адаптуючи імперську традицію до сучасних умов, продовжує цілеспрямовану політику на *нищення української культури* і самої ідеї існування української нації. Так, до 1905 р. повноцінне й відкрите українське культурне життя поза межами етнографії було неможливим, а з 1905 р. визнання українців залишалося половинчастим. Наслідком такої політики стало те, що після розпаду СРСР Україна як держава була змушена відтворювати себе з досить низьких позицій. Зокрема, у тодішній Україні не знали української мови 11,8 млн осіб, що складало 23 % населення республіки.

Прагнення культурного відтворення України за часів розпаду СРСР наштовхнулися на жорсткий спротив росії. Російська культурна політика щодо України стала частиною загальної стратегії ліквідації української державності. Засобами реалізації цієї стратегії стали ЗМІ, кінематограф, шоу-бізнес, Інтернет тощо. Здійсненню російської культурної експансії в Україні сприяла слабка й неефективна українська державна гуманітарна і культурна політики.

*Пошедін О.І., к.і.н., доцент
Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИХ ВІДНОСИН У ТРАКТАТАХ

Як зауважує М. Конрад, у Китаї традиційно вважалося, що саме поєднання і взаємодія цивільного і військового начал створює повноцінне існування суспільства. Але для того, щоб ця повноцінність створювалась, необхідно, щоб ці два начала не поєднувалися ані цілком, ані частково і завжди залишалися протилежностями. Інакше кажучи, тут спостерігається характерне для світогляду давніх китайців прагнення всюди знаходити протилежні витoki і бачити у їх взаємодії основний зміст явищ і світу фізичного, і світу суспільного. Армія і держава є втіленням і уособленням цих двох протилежних основ у житті суспільства і мають свою власну специфіку. Тому їх змішування суперечить їхній природі і функціям. Змішувати їх, як висловлюється Сунь-цзи, означає не знати, що таке армія. Адже наслідком такого змішування буде порушення природного розвитку як військових, так і цивільних основ, правильного функціонування як армії, так і держави.

На погляд Сунь-цзи, у наслідок втручання государя в управління армією там з'являються сум'яття й розгубленість, що означає «самому привести свою армію у розлад і віддати перемогу противнику». Для того щоб уникнути цього, Сунь-цзи навіть рекомендує воєначальнику не підкорятися наказам: «Бувають розпорядження государя, які не виконують». Розподіл повноважень між військовим і цивільним керівництвом був у стародавньому Китаї загальноновизнаним явищем. Підготовка до війни здійснювалась правителем і його оточенням, але їхня роль закінчувалася складанням плану. Востаннє у приміщенні, призначеному для найважливіших нарад, збиралася рада з вищих посадових осіб, яка робила розрахунки і складала план війни. Після цього, зазначає Сунь-цзи, «правитель діє у своїй раді і віддається справам правління, а за війну цілком відповідає полководець». Відбувався поділ функцій: государ залишав за собою всі справи по внутрішньому управлінню, а справу ведення війни передавав у руки командувача.

Вперше чітко сформульовані Сунь-цзи принципи поділу військової і цивільної сфер суспільного життя, а також надання військовим повної оперативної самостійності, що потім підхопили майже усі авторитетні китайські військові письменники, майже нічим не відрізняються від поглядів С. Гантінгтона. Американський учений, аналізуючи закономірності функціонування демократичного цивільного контролю над збройними силами, робить акцент на важливості чіткого розмежування компетенції між цивільними і військовими.

Проблема цивільно-військових відносин та взаємовідносин цивільних і військових інституцій має глибоке історичне походження. По суті, цивільно-військові відносини виникають із суспільним розподілом праці. Тому проблема цивільно-військових відносин знаходить своє відображення у наукових трактатах мислителів древності, у тому числі стародавнього Китаю. У сучасних умовах проблема цивільно-військових відносин набуває особливого значення, а це, у свою чергу, потребує подальшого її наукового дослідження.

Резнік В.І., к.і.н., с.н.с.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ГЕНЕЗА ТА РОЗВИТОК ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК У XX–XXI СТОЛІТТЯХ

Однією з особливостей російсько-української війни є активні штурмові дії. Ці дії ведуться не лише у бою в населеному пункті, а й при прориві позиційної оборони, для чого, здавалося б, достатньо давно розроблених та відпрацьованих способів, описаних у статутах, настановах, підручниках тощо. Для ведення штурмових дій у ЗС України формується новий рід військ – штурмові війська, що потребуватиме доктринальної бази, підготовки, структури, озброєння і техніки. Критика щодо недоцільності цього кроку часто базується на тому, що вже існують Десантно-штурмові війська та Сили спеціальних операцій, які нібито можуть виконувати аналогічні завдання. Проте історія штурмових формувань показує, що їхні завдання, організація та спеціалізація відрізняються, і цей досвід може стати корисним при створенні нового роду військ.

Попередниками штурмових підрозділів були гренадери, призначені для атаки укріплень та ведення бою в густонаселених або укріплених районах. Їх завданням було наближення до противника й ураження його гранатами, звідки й походить назва.

Розвиток фортифікації та озброєння призвів до зростання стійкості оборони. Під час Першої світової війни це створило кризу класичного фронтального наступу – «позиційний тупик». Однією з відповідей стало формування штурмових підрозділів у німецькій армії, які використовували тактику локальної переваги, проникнення у траншеї і ближній бій. Штурмові групи мали спеціальне озброєння (гранати, пістолети, легкі міномети) і були підготовлені для ближнього бою. Тактика штурмовиків передбачала взаємодію родів військ та проникнення в оборону противника для створення прориву. Незважаючи на ефективність на тактичному рівні, ці формування мали суттєві обмеження – високі втрати, недостатні сили для утримання прориву та низьку мобільність. Тактика штурмовиків була ефективним способом звільнити німецьку армію від затиснення в окопах, але тактичні успіхи не завжди могли бути розвинуті в оперативні через логістичні обмеження. Після війни штурмові батальйони були розформовані через розвиток бронетанкових, механізованих сил, авіації та інших засобів прориву. Такі зміни стали частиною міжвоєнних доктрин багатьох армій.

У СРСР ідея штурмових військ повернулася під час Другої світової війни: у 1943 р. були сформовані штурмові інженерно-саперні бригади РВГК для прориву підготовленої оборони. Їх структура (інженерні групи, розвідники, штурмовики) спиралася на досвід Першої світової війни. Попри це, після Другої світової війни штурмові бригади в СРСР були реорганізовані в інженерні, втрачаючи «штурмовий» характер, що відображає загальне зменшення значення штурмових підрозділів порівняно з маневреними, броньованими та вогневими силами.

У багатьох конфліктах другої половини XX – початку XXI ст. спостерігаємо «регрес» штурмових військ: спеціалізованих штурмових формувань бракувало, а їх роль покладали на мотопіхотні, десантні або спеціальні підрозділи. Сьогодні, коли триває створення штурмових військ у ЗС України, критично важливо враховувати історичні уроки: структуру, озброєння, підготовку штурмовиків, принципи тактики. Повторювати помилки минулого ризиковано, а адаптація перевірених концепцій під сучасні реалії може значно підвищити ефективність нових утворень.

*Сегеда С.П., д.і.н., професор,
Покотило О.І., к.і.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ – КРОК ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ

Результат сучасної війни дедалі більше залежить від новітніх досягнень у науці й техніці, що впливають на підвищення ефективності управління військами і проведення військових операцій. Застосування у збройних силах сучасних цифрових технологій, включаючи штучний інтелект, мають як низку переваг, так і недоліків. Розглянемо основні позитивні напрями використання цифрових технологій у військовій сфері.

Сучасні командно-штабні системи (КШС) використовують цифрові платформи для аналізу даних із різних джерел, що дозволяє командирів спільно зі штабом здійснювати оперативне управління, планування та координацію дій основних і приданих підрозділів у повсякденній діяльності та в бою. Однією з таких КШС є «Joint All-Domain Command and Control» (JADC2). Вона обробляє величезні обсяги інформації, що дозволяє виявити тенденції і спрогнозувати загрози, а на основі отриманих даних здійснювати планування, координацію і приймати обґрунтовані рішення на усіх рівнях управління. Ця система забезпечує швидкий доступ до інформації про стан бою, розміщення підрозділів і наявність ресурсів.

Безпілотні літальні апарати (БпЛА) використовують цифрові технології для збору розвідувальних даних, моніторингу за веденням бойових дій. Завдяки цифровим технологіям БпЛА можуть автономно виконувати завдання, що зменшує ризик для життя військових і підвищує ефективність проведення операцій. Програма «Project Maven» аналізує в реальному часі відеодані, отримані з безпілотної, і виявляє загрози у реальному часі.

Нині важливим аспектом є захист військових мереж від кібератак. Цифрові технології допомагають виявляти та нейтралізувати загрози, забезпечити цілісність та конфіденційність інформації. Кібербезпека стала критично важливою для збереження стратегічної переваги не тільки збройних сил, а й держави. Наприклад, під час операції «Olympic Games»,

спрямованої на призупинення виконання Іраном ядерної програми, були задіяні кіберзасоби, що впливали на систему управління цією країною.

За допомогою цифрових платформ створюють віртуальні навчання, що дозволяють військовослужбовцям відтворити різні сценарії бойових дій без ризику для життя. Такі тренування підвищують підготовленість особового складу і економлять матеріальні ресурси.

Сучасні системи зв'язку, побудовані на цифрових технологіях, забезпечують швидкий і надійний обмін інформацією між підрозділами. Це критично важливо для оперативного управління та координації дій у бойових умовах.

Технології комп'ютерного зору дають можливість розпізнавати й ідентифікувати будь-які об'єкти на полі бою, включаючи ворожу техніку і особовий склад противника.

Цифрові системи оптимізують постачання та управління ресурсами, що покращує проведення військової операції. А використання соціальних медіа розширюють поле впливу на формування громадської думки і ведення інформаційної війни.

Сівак О.І.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК САМОХІДНИХ ГАРМАТ НА АВТОМОБІЛЯХ. МОДИФІКАЦІЯ TMG

Перші спроби озброїти автомобілі гарматами відносяться до періоду Першої світової війни, коли мобільність і вогнева міць почали поєднуватися в єдиній бойовій платформі. Такі установки мали імпровізований характер – на звичайні вантажівки або броньовані машини монтували легкі гармати.

У міжвоєнний період розвиток технологій двигунів і підвісок дозволив створювати більш спеціалізовані самохідні артилерійські системи. Під час Другої світової війни самохідні гармати стали невід'ємною частиною бронетанкових військ, виконуючи завдання як вогневої підтримки, так і протитанкової боротьби.

Модифікація TMG (Tracked Motor Gun або Truck Mounted Gun – залежно від конкретної класифікації) стала одним із важливих етапів у розвитку таких систем. Вона поєднала підвищену мобільність автомобільного шасі з потужною артилерійською зброєю, забезпечуючи швидке розгортання та відхід з позиції. Особливістю TMG є оптимізація маси установки, використання амортизованих платформ для стрільби та можливість інтеграції сучасних систем наведення.

Досвід використання TMG показав перспективність концепції легких самохідних артилерійських систем, що можуть ефективно діяти в умовах маневреної війни та обмеженої логістики. Ці розробки стали основою для створення сучасних зразків мобільних артилерійських комплексів на колісних шасі, які сьогодні активно застосовуються у військових конфліктах.

Справжній прорив відбувся на початку XXI ст. із появою 155-мм колісних гаубиць CAESAR (Франція), що стала еталоном для подальших розробок. Вона забезпечила дальність стрільби понад 40 км, високий рівень автоматизації та можливість повної інтеграції у цифрові системи управління вогнем. Аналогічні рішення були реалізовані у ізраїльській

ATMOS 2000, шведській Archer, а також у українській 2С22 «Богдана», яка стала першим вітчизняним зразком артилерійської системи натівського калібру 155 мм.

Українська «Богдана», створена на базі шасі КРАЗ, втілює сучасну філософію мобільної артилерії: висока маневреність, скорочений час підготовки до пострілу, цифрові системи наведення та можливість використання стандартних натівських боєприпасів. Її бойове застосування у сучасній війні показало ефективність колісних самохідних систем у протистоянні з артилерією противника за рахунок швидкого переміщення і високої точності.

Таким чином, розвиток гармат на автомобільних шасі є логічним результатом столітньої еволюції артилерії – від імпровізованих польових рішень до високотехнологічних мобільних платформ. Системи типу «Богдана» та CAESAR стали символами нової епохи артилерії, у якій поєднання мобільності, точності та цифрового управління забезпечує вирішальну перевагу на полі бою.

*Солошенко В.В., к.і.н., доцент
Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

МИСЛИВСТВО ЗА ТРОФЕЯМИ: ВІД ФЕНОМЕНА ДО МАСОВОГО ЯВИЩА ВІЙНИ

Проблема трофеїв має неабияке значення в історії. Після завершення Другої світової війни переможці мали право на воєнну здобич – трофеї. Мисливство за трофеями стало масовим явищем. У гонитві за трофеями відзначалися як окремі солдати, так і їх вище командування. Радянський Союз активно включився у гонитву за трофеями і брав багато чого. Радянська зона окупації стала лакмусовим папірцем – рясного «місця полювання» за трофеями. Розграбування завойованої здобичі міст і селищ було звичайною практикою.

За рішеннями Ялтинської конференції було погоджено, що Німеччина має сплатити репарації країнам-переможцям. Однак не було встановлено остаточну і обов'язкову суму, яку Німеччина мусить сплатити. А \$ 20 млрд – це сума, яка була лише пропозицією, базовим орієнтиром для подальшого обговорення союзників антигітлерівської коаліції.

Передбачалися виплати репарацій не лише як грошові стягнення, до них додавалися – вилучення майна, обладнання, машин, промислових підприємств, суден; поставки продукції з майбутнього виробництва; сюди належало і використання праці німецьких робітників чи ув'язнених.

Роками засекречені, а згодом доступні для вчених-істориків цифри щодо репарацій вражають. Радянський Союз вивіз із своєї окупаційної зони такі багатства Третього райху: мільйони тонн сільськогосподарської продукції і тварин, близько 2 885 заводів, приблизно 100 електростанцій, 340 тис. верстатів, 600 вагонів культурних цінностей та музейних предметів, 60 тис. роялів, 460 тис. радіоприймачів, 190 тис. килимів, 265 тис. настінних годинників та багато іншого.

Окрім цього, СРСР експропріював обладнання навчальних і наукових лабораторій університету Гумбольдта, книжкові фонди бібліотек, музейні колекції та експонати, твори живопису, вагони берлінського метро тощо. Зазначимо, що на Нюрнберзькому процесі озвучували цифру прямих втрат СРСР обсягом 674 млрд радянських карбованців. Проте пізніше уточнена сума складала 2,5 трлн карбованців. Вилучення і розподіл трофеїв був під

контролем Кремля. Левова частка призначених для радянської України трофеїв надходила через Москву. Відтак із документальною точністю представити список репарацій неможливо, але очевидно, що вони значно менші аніж те, що надійшло до Союзного центру, російської федерації.

Російсько-українська війна, що триває нині, для нашої країни, окрім всього іншого, має екзистенційний характер. Тому надто важливим завданням для України є вивезення із зони бойових дій історико-культурної спадщини, музейних, бібліотечних, архівних колекцій та збереження їх на підконтрольній Києву території. Адже відомо, що російські окупанти нищать театри, музеї та грабують українські культурні цінності, артефакти українського народу, його культури.

За роки російсько-української війни в Україні було пошкоджено понад 1 700 об'єктів культурної інфраструктури, більше 100 музеїв і галерей, близько 600 бібліотек, понад 70 театрів, кінотеатрів та культурних центрів. Окрім руйнувань, спричинених військовими діями, найбільшою проблемою залишається розкрадання творів мистецтва російськими окупантами. Як свідчать зарубіжні експерти, «це найбільше пограбування мистецтва з часів Другої світової війни. Воно має на меті позбавити Україну її культурної спадщини».

*Топальський В.Л., к.і.н., с.н.с.
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЙ В АВІАЦІЇ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО (1990–2025)

Сучасні традиції у Війську Польському мають глибоке історичне коріння, що поєднує елементи національної культури та боротьби за об'єднання, незалежність і територіальну цілісність країни. Відновлення автентичних та формування нових військових традицій у Повітряних силах (Siły Powietrzne) ускладнювалося тим, що частина історичної спадщини була замовчана або замінена радянськими символами та ідеологією. Тому військовим і суспільству загалом доводилося ретельно відновлювати знання про справжні традиції та адаптувати їх до нових умов існування держави і збройних сил.

Після відновлення незалежності у Повітряних силах рішенням Міністра національної оборони відбувалося перейняття військових прапорів від військових частин попередників, встановлювалися дні частини, а також визначалися підрозділи (частини), традиції яких переймалися. Згодом урочисто вручалися вже нові прапори, що виготовлялися коштом певних громад. Хрещеними батьками прапорів ставали люди, які мали відношення до авіації.

Продовжуючи традиції Війська Польського часів Другої Польської Республіки, уже з 90-х рр. XX ст. рішенням Міністра національної оборони призначалися покровителі військових частин. Після чого багато авіаційних навчальних центрів, полків, авіабаз, батальйонів отримали почесні імена. Деякі військові частини, окрім почесних імен, отримали і почесні назви. У Повітряних силах з'явилися літаки, названі на честь конкретних історичних осіб: «Князь Юзеф Понятовський» (польський політичний і військовий діяч, маршал наполеонівської армії) та «Генерал Казімеж Пулаский» (генерал, герой війн за незалежність Польщі та США). Також було впроваджено символи військової

авіації, до яких належать знаки на військових літаках та прапори військових аеродромів (посадкових майданчиків).

У Повітряних силах продовжують традицію нагородження кращих воїнів і військових частин нагородами цього виду збройних сил: медаль «За заслуги перед Повітряними силами» (з 1995 р.); Військовий хрест «За заслуги Повітряних сил» (з 2007 р.); «Зірка екіпажу Повітряних сил» (з 2012 р.); Почесний знак Військово-повітряних сил (з 2022 р.).

За зразкову службу в авіації Повітряних сил, зокрема значний внесок у її розвиток, зміцнення боєздатності та підготовку авіаційного персоналу або вчинення вчинку мужності, самопожертви чи сміливості, пов'язаного з виконанням польоту, військовослужбовцю може надаватися почесне звання «Заслужений військовий льотчик». Кращим підрозділам Повітряних сил надається почесне звання «Передовий підрозділ». Вираженням фаховості військовослужбовців є знаки класності. В авіації Повітряних сил вони надаються не лише льотчикам, а й штурманам, інженерам, технікам.

Отже, з отриманням незалежності у Польщі почалося культивування авіаційних традицій Другої Польської Республіки та авіаційних підрозділів часів Другої світової війни. У Повітряних силах відбулася передача традицій військових частин, їх прапорів, призначення покровителів і визначення днів частини. Було запроваджено нові знаки розрізнення, форму одягу, нашивки, що відображають славні військові традиції польської авіації.

Филь О.М., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ХАРЧОВИЙ ЛЕНД-ЛІЗ ДЛЯ РСЧА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Одним із найважливіших чинників боєздатності та спроможності будь-якої армії є, безсумнівно, її матеріальне забезпечення, до якого насамперед входить харчування військовослужбовців. Адже будь-яке навіть найбоєздатніше військо без належного забезпечення харчуванням та відповідного запасу продовольства на полі битви гарантовано зазнає поразки. Позбавлена харчування найозброєніша і найпрофесійніша армія априорі не готова виконувати бойові завдання і згодом перетворюється на натовп озброєних злочинців та мародерів, головною метою яких стає добути яке-небудь харчування.

Свого часу китайський стратег і мислитель Сунь-цзи сформулював імперативу: «Якщо в армії нема обозу, вона гине; коли нема провіанту, вона гине; якщо нема запасів, вона гине». Про важливість забезпечення війська провіантом наголошував інший мислитель, батько сучасної політичної філософії та політології Нікколо Макіавеллі. Так, у книзі п'ятій трактату «Про військове мистецтво» він наголошував: «Найскладніше – забезпечити військо вином та хлібом». Згодом у книзі сьомій вищезгаданого трактату знаходимо більш категоричне висловлювання мислителя: «Хто не переймається продовольством для війська, приречений на поразку й без меча».

Варто зазначити, що й під час Другої світової війни саме питання з харчування поставило СРСР на край прірви. Катастрофічна ситуація із забезпеченням харчування змусила Сталіна звернутися до «класових ворогів», які стали союзниками у протистоянні з гітлерівською Німеччиною. Так, на Першій Московській конференції, що тривала з

29 вересня по 1 жовтня 1941 р. за участю Вільяма Аверелла Гаррімана від Сполучених Штатів Америки та Вільяма Максвелла Ейткена від Великої Британії, очільник СРСР Сталін змушений був звернутися про допомогу, аби нагодувати свою армію. Багато авторів писали про те, що Радянський Союз для відсічі німецької агресії просив надати танки, кораблі, літаки, гармати, автомобілі та інші предмети воєнного характеру. Насправді ж, Сталін на вищезгаданій конференції наголосив, що його армія конче потребує хліба та інших продуктів харчування.

Узагалі під час німецько-радянської війни протокол поставок по ленд-лізу узгоджувався й уточнювався чотири рази. І кожного разу саме продукти харчування превалювали у номенклатурі поставок. Так, дійсно союзники, насамперед Сполучені Штати Америки, протягом кількох років поставляли Радянському Союзу найрізноманітніші товари, розпочинаючи від гудзиків до нафтопереробних заводів. Але найбільшу частину поставок становила не військова техніка (літаки, танки, кораблі, вантажівки тощо), що склало 14 % від загального тоннажу, а продовольство – 28 %. Усього ж під час Другої світової війни Радянський Союз, за різними оцінками, отримав 4 478 000 тонн продовольства, зокрема, лише зерна – 794 100 тонн, 664 600 тонн м'ясних консервів та 238 000 тонн мороженого м'яса. Таким чином, продовольства, яке отримав Радянський Союз, вистачило для того, щоб прогодувати 10-мільйонну армію впродовж 1 600 діб.

*Фурман І.І., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПОРУШЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПОЛОЖЕНЬ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ 1994 РОКУ ЩОДО ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ АНЕКСІЇ КРИМУ ТА ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

5 грудня 1994 р. росія разом із США та Великою Британією підписала Меморандум про гарантії безпеки через приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), відомий як Будапештський меморандум. Цей документ став важливим міжнародно-правовим актом, відповідно до якого росія зобов'язувалася: «поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України (ст. 1); утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом ООН (ст. 2); утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги (ст. 3)» тощо. Отже, Будапештський меморандум встановлював комплексний механізм гарантій безпеки, який мав був забезпечити Україні збереження її територіальної цілісності та суверенітету в обмін на добровільне роззброєння.

Проте у контексті подій, що розгорнулися в 2014 р., зокрема окупації й анексії росією АР Крим і м. Севастополя й початку збройного конфлікту на сході України, стало очевидним, що росія порушила фундаментальні зобов'язання Будапештського меморандуму, а також укладені з Україною міжнародні договори, зокрема Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і росією 1997 року. 26 січня 2016 р. міністр

закордонних справ росії Сергій Лавров під час пресконференції за підсумками 2015 р. щодо міжнародних зобов'язань росії цинічно і брехливо заявив: «Якщо ви маєте на увазі Будапештський меморандум, то ми його не порушили. Будапештський меморандум містить одне єдине зобов'язання – не застосовувати проти України ядерну зброю. Ніхто цього не робив і ніяких погроз застосування ядерної зброї щодо України не звучало».

Цією заявою С. Лавров обмежив інтерпретацію меморандуму лише положенням про невикористання ядерної зброї проти України та проігнорував інші важливі положення, що гарантували територіальну цілісність і суверенітет. Ця позиція росії, з огляду на повний текст документа, що знаходиться у відкритому доступі, виглядає цинічною та брехливою. Як зазначав радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень при президентові України О. Полтораков: «Росія опосередковано визнала, що вона не виконує основоположний принцип міжнародних відносин *pacta sunt servanda*: “договори мають виконуватися”. Вона вкотре проявила себе ненадійним партнером, слову якого вірити не можна».

Неповага росії до державного суверенітету і територіальної цілісності України, економічний тиск, що проявився у газових і торговельних війнах, військова агресія, окупація й анексія АР Крим і м. Севастополя й початок збройного конфлікту на сході України, широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України, а також використання риторики ядерного залякування після 2022 р. суперечать духу гарантій і свідчать про системне порушення взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань.

Таким чином, порушення росією положень Будапештського меморандуму не лише підриває довіру до неї на міжнародній арені, а й ставить під загрозу систему гарантій безпеки, що базується на добровільних угодах та праві.

Чайковська О.Є.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР ДОСВІДУ УКРАЇНИ 2022–2025 РОКІВ

Збройна агресія, розпочата російською федерацією проти України у лютому 2022 р., уже увійшла в історію не лише як масштабне збройне вторгнення у центрі Європи, а як подія, що кардинально змінила архітектуру міжнародної безпеки, поставила під сумнів застарілі воєнні доктрини та продемонструвала, що нова війна XXI століття є синтезом технології, волі, соціальної мобілізації та національної ідентичності. Події 2022–2025 рр. перетворили Україну з об'єкта агресії на носія військового досвіду світового масштабу, а її набуті знання стали безпрецедентним джерелом для військових істориків, стратегів, аналітиків та викладачів військових академій усього світу.

Передусім, історичне значення цієї війни полягає в асиметричному характері спротиву. Україна – країна без статусу ядерної держави, без членства в оборонних союзах, із втричі меншою економікою та меншою чисельністю війська змогла не лише зупинити наступ регулярної армії росії, а й відновити значну частину окупованих територій, успішно провести низку контрнаступальних операцій та адаптувати Збройні Сили до умов затяжного конфлікту. Це зробило український досвід унікальним прикладом мобілізації, лідерства, адаптації і волі, зіставним із найяскравішими сторінками військової історії XX століття.

Класичні приклади асиметричного спротиву (оборона Фінляндії проти СРСР у 1939–1940 рр., війна у В'єтнамі, Афганістан 1980-х) не дають повної паралелі до української ситуації. Адже український спротив ґрунтується не на ізоляції чи партизанщині, а на повномасштабній модернізації усієї військово-державної системи. З 2022 р. Україна здійснила глибоку трансформацію сектору оборони: запровадила цифрові системи управління, сформувала гнучкі командні структури та налагодила оперативну взаємодію з арміями НАТО. Уперше в історії незалежна держава, що не є членом Альянсу, отримала доступ до сучасних озброєнь, обміну розвідданими і змогла перетворити вказане на інструмент стійкого спротиву.

Окремим історичним елементом став феномен масової добровільної мобілізації у 2022 р.: українці за власною ініціативою стали до лав оборони у регулярних частинах, підрозділах територіальної оборони, волонтерських організаціях тощо. На тлі світової тенденції до відчуження людей від військової служби, Україна створила новий тип взаємодії між армією та суспільством, відомий як «мобілізоване громадянство», де оборона стала особистою справою громадян держави. Цей досвід вже активно аналізується військовими соціологами та істориками в контексті поняття «тотальної стійкості» (Total Defence).

Значущим є й технологічний вимір українського досвіду. Військове протистояння 2022–2025 рр. стало першим у світі, в якому дрони відіграють системну роль на тактичному й стратегічному рівні. Українські FPV-дрони, ударні коптери, автономні наземні комплекси, морські безпілотики змінили уявлення про артилерійську підтримку, штурмову тактику, розвідку й навіть морське стримування. Битва за Чорне море у 2023–2024 рр., у якій Україна успішно використала морські дрони для знищення кораблів чф росії у Севастополі, увійде в історію як перша у світі кампанія з перевагою безекіпажних платформ.

Крім того, важливим стратегічним прецедентом стала боротьба за повітряний щит. Система протиповітряної оборони, створена з техніки різних поколінь – радянської, натовської, ізраїльської, стала унікальною моделлю інтеграції і розподілу вогневих засобів. За даними НАТО, Україна у 2024 р. мала найефективнішу протиракетну оборону у світі, відбиваючи до 85 % ударів крилатих і балістичних ракет одночасно. Це зумовлено як тактичним рівнем підготовки, так і оперативним плануванням і цей досвід уже вивчається в оборонних академіях Німеччини, Польщі, США, Ізраїлю.

Військова історія України 2022–2025 рр. також демонструє важливість адаптивного лідерства. Армія, яка була побудована на принципах суворої ієрархії, поступово перейшла до моделі децентралізованого командування, де ініціатива молодших офіцерів і сержантів є не відхиленням, а нормою. Це дозволило підрозділам діяти гнучко, самостійно приймати рішення в умовах ізоляції або невизначеної обстановки. Роль сержантського корпусу, комбатів, командирів рот та оперативних груп набула ваги і це є прикладом трансформації командної культури, на яку орієнтується нова військова педагогіка.

Окремої уваги заслуговує гуманітарний вимір воєнного досвіду. Україна веде війну не лише за територію, а за свободу, гідність, ідентичність, право на існування, що додає історичному наративу війни морального виміру. Світ став свідком злочинів, геноциду, знищення мирного населення, але водночас і свідком безпрецедентної підтримки армії з боку волонтерського руху, медиків, психологів, митців. Таким чином, досвід України є одночасно і військовим прикладом і цивілізаційною відповіддю на терор, і вже має історичне значення для формування нової системи міжнародного права та воєнної етики.

Україна довела і продовжує щодня доводити, що навіть у ХХІ ст. війна може бути школою мужності, технологічної інновації та гуманізму. І саме тому її досвід має всесвітній вимір, як приклад того, що сила духу й розуму може змінювати хід історії.

Чеботасє В.О.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

САНІТАРНИЙ КОРДОН – МЕЖА МІЖ ЄВРОПОЮ І БІЛЬШОВИЗМОМ. ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР ЯК РАННЯ МОДЕЛЬ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Союз, що створював умови взаємовигідного співробітництва, хоч і переслідував зі сторони кожного свої інтереси та зрештою став східним оборонним валом Європи, мав своє історичне, політичне та буферне значення. Стрімке просування совєцької росії на захід у 1918 р. й неминучість вступу у конфлікт призвело до підготовки військового компонента як у Польщі, так і в Українській Народній Республіці.

Імперські, а згодом і радянські наративи мали на меті не лише анексію українських та польських земель. Однією із найважливіших російських цілей була дестабілізація об'єднаної Європи. Держави Антанти усвідомили хибність підтримки «білої» росії виключно на початку 1920 року. Оскільки всі національні утворення, що виходили із початків російської імперії, мали б завадити формуванню у подальшому більшовицької навали. Голова Директорії УНР С. Петлюра закликав Антанту звернути увагу на Україну та наполягав на всебічній підтримці у формуванні регулярних частин УНР, зокрема неодноразове звернення С. Петлюри було адресовано насамперед Франції.

Величезне значення у цьому відігравали рішення начальника Польської держави – Ю. Пілсудського. Вже на початку 1920 р. за вказівкою Військового міністерства Польщі у своєму штаті було розгорнуто спеціальну установу (*Ekspozytura Ministerstwa Spraw Wojskowych do Spraw Ukraińskich*), що відповідала за організацію і вишкіл українських відділів та новосформованих частин Армії УНР на території Польщі. Туди було відряджено комісію з числа старшини Армії УНР, яку очолив генерал В. Зелінський. У тісній взаємодії із офіцерами Польської армії була розроблена таємна «Інструкція для військових формувань в Румунії і Польщі», що затверджувалась Військовим міністром Уряду УНР. Найбільше геополітичне співробітництво почалося після підписання 22 квітня 1920 р. польсько-української міждержавної угоди, за якою почалась активна передача військового спорядження, одягу, техніки і боєприпасів. Підготовка і вишкіл військовослужбовців продовжувала набирати обертів. Уряд Польщі дозволив провести агітаційно-мобілізаційну кампанію навіть у межах Холмського, Влодовського, Грубешівського та Томашівського повітів. Проведена вербувальна кампанія серед полонених більшовиків також мала певний успіх.

Вивід України із дипломатичного вакууму, розширення і озброєння Армії УНР, а також всебічна підтримка у підготовці мобілізаційного ресурсу, розроблення та впровадження єдиних систем керування, спільні інструкції для військових формувань, а головне публічність і взаємність між лідерами держав – це концепція, що мала на меті не лише ослаблення росії, а і модель тогочасної колективної безпеки.

*Чуприна О.В., к.мед.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ІСТОРИЧНИЙ УСПІХ УКРАЇНИ ЩОДО СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ

Воєнні злочини – це порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші порушення законів і звичаїв війни, визначені у статті 8 Римського Статуту. Вони є одним із міжнародних злочинів (за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії.

Історія воєнних злочинів в Україні, скоєних державою-агресором, включає як історичні приклади, так і сучасні випадки, що охоплюють різні періоди конфліктів, включно з Другою світовою та теперішньою війною за Незалежність України. Згідно з Женевськими конвенціями 1949 року, дії російських військових є воєнними злочинами, насамперед у завданні шкоди життю чи майну цивільного населення.

Серед задокументованих злочинів країни-агресора – страти військовополонених, масові катівні, сексуальне насильство, зокрема щодо дітей, примусова депортація, репресивна судова система на окупованих територіях, знищення майна і використання хімічної зброї. На даний час підозру оголосили 965 особам, 697 справ передали до суду, 194 особи уже засудили. Крім того, за даними Офісу генпрокурора, станом на серпень 2025 р. від повномасштабної агресії росії загинули 15 258 цивільних, зокрема 640 дітей. Ще понад 34 тис. людей дістали поранення. Росія зруйнувала або пошкодила понад 235 тисяч об'єктів цивільної інфраструктури.

На початку лютого 2025 р. за підсумками роботи основної експертної групи у Брюсселі правові фахівці Європейської комісії, Ради Європи, України та ще 37 держав запропонували перший проект статуту міжнародного Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. 14 травня 2025 р. Комітет Міністрів Ради Європи запустив юридичну процедуру зі створення Спеціального трибуналу, що розслідуватиме злочин агресії, скоєний проти України. Генеральний секретар Ради Європи і Президент України 25 червня 2025 р. підписали угоду про створення Спеціального трибуналу для розслідування злочинів агресії росії проти України.

Підписання угоди про спецтрибунал та затвердження його статуту є черговим значущим кроком на шляху до відповідальності винних за злочин агресії, а також встановлення факту скоєння злочину агресії росії проти України у судовому порядку, адже жодна інша міжнародна інституція, зокрема Міжнародний кримінальний суд, сьогодні не має повноважень розглядати злочин збройної агресії, тобто судити за сам факт вторгнення в Україну.

Згідно з оприлюдненим текстом статуту, трійку лідерів держави-агресора (главу держави, очільника уряду та міністра закордонних справ) трибунал зможе засудити навіть заочно за ті дії, які вони вчиняли, перебуваючи на посаді, але лише після того, як ці особи підуть з посади. Щодо інших посадовців держави-агресора, заочні судові провадження трибуналу можливі в будь-який момент.

*Чучин М.В.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ МОРСЬКОЇ БЛОКАДИ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Морська блокада – ізоляція узбережжя, острівної (прибережної) держави, окремих її ділянок, портів, військово-морських баз, проточної зони припиненням зовнішніх зв'язків з моря і недопущенням проходу сил флоту противника через блокадну зону є невід'ємною частиною воєнних дій на морі, а також одне із важливих завдань флотів під час боротьби за контроль на морі. Водночас це поняття тісно пов'язане із поняттям «sea denial» (відмова противнику, або протидіючий стороні, у використанні моря), що застосовується у теорії застосування військово-морських сил країн НАТО. Класичними засобами відмови противнику у використанні моря є встановлення морських мінних загороджень або унеможливлення дій протилежної сторони, створюючи загрозу його силам на морі діями підводних човнів та іншими силами флоту. Як бачимо, мета і засоби зазначених явищ дуже схожі.

Морська блокада як спосіб боротьби за контроль на морі застосовувалася здавна. Так, на початку Першої світової війни Англія намагалася заблокувати сили флоту Німеччини у Північному морі. У свою чергу, Німеччина у 1915 р. застосувала морську блокаду узбережжя Англії, широко використовуючи для цього підводні човни, російський флот здійснював морську блокаду турецького узбережжя Чорного моря із застосуванням мінних загороджень. Під час Другої світової війни Німеччина у серпні 1940 р. оголосила «тотальну блокаду» Англії переважно силами підводних човнів. Уперше після Другої світової війни морська блокада у широких масштабах застосовувалася у війні в Кореї (1950–1953 рр.), а надалі – біля узбережжя Алжиру (1954–1962 рр.), Єгипту (1956 р.), В'єтнаму (1964–1972 рр.), Лівану (1982 р.), під час індо-пакистанського (1971 р.), англо-аргентинського (1982 р.) конфліктів, під час агресії США проти Гренади (1983 р.), у Перській затоці (1980–1988 рр.) і у так званих неоголошених війнах, наприклад, блокада ВМС США Куби (1962 р.), нікарагуанських портів і підходів до них (1984 р.).

У воєнних конфліктах цілями морської блокади були: ізоляція сил флоту противника у базах або ускладнення їх бойового застосування; забезпечення сприятливого оперативного режиму для дій своїх військово-морських сил; заборона підтримки противника з боку союзників або дружніх країн; припинення прибережних перевезень противника (морських та сухопутних). Розрізнялися і умови ведення морської блокади. Спершу нападаюча сторона офіційно повідомляла про встановлення морської блокади. При цьому вказувалися дата початку блокадних дій і кордони зони їх проведення (називалася вона по-різному: «зона війни», «заборонна зона», «ексклюзивна зона» тощо), що проходили на відстані від кількох десятків до сотень миль від узбережжя, що блокувалося. Так, глибина зони морської блокади при збройному вторгненні США на Гренаду складала 50 миль, а в англо-аргентинському конфлікті – 200 миль. Основними способами блокадних дій були: сковування дій противника діями ударних груп; патрулювання в зонах морської блокади; завдання ракетно-артилерійських ударів по пунктах базування, портах і прибережних об'єктах; встановлення морських мінних загороджень на основних комунікаціях та підхідних шляхах до портів і пунктів базування; засідки підводних човнів.

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

**Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції**

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших даних несуть автори.

Підписано до друку 15.12.2025 р.
Друк. арк. 44,5. Обл. вид. арк. 15,39.
Формат паперу 60×84 1/8
Тираж – 100 прим.